

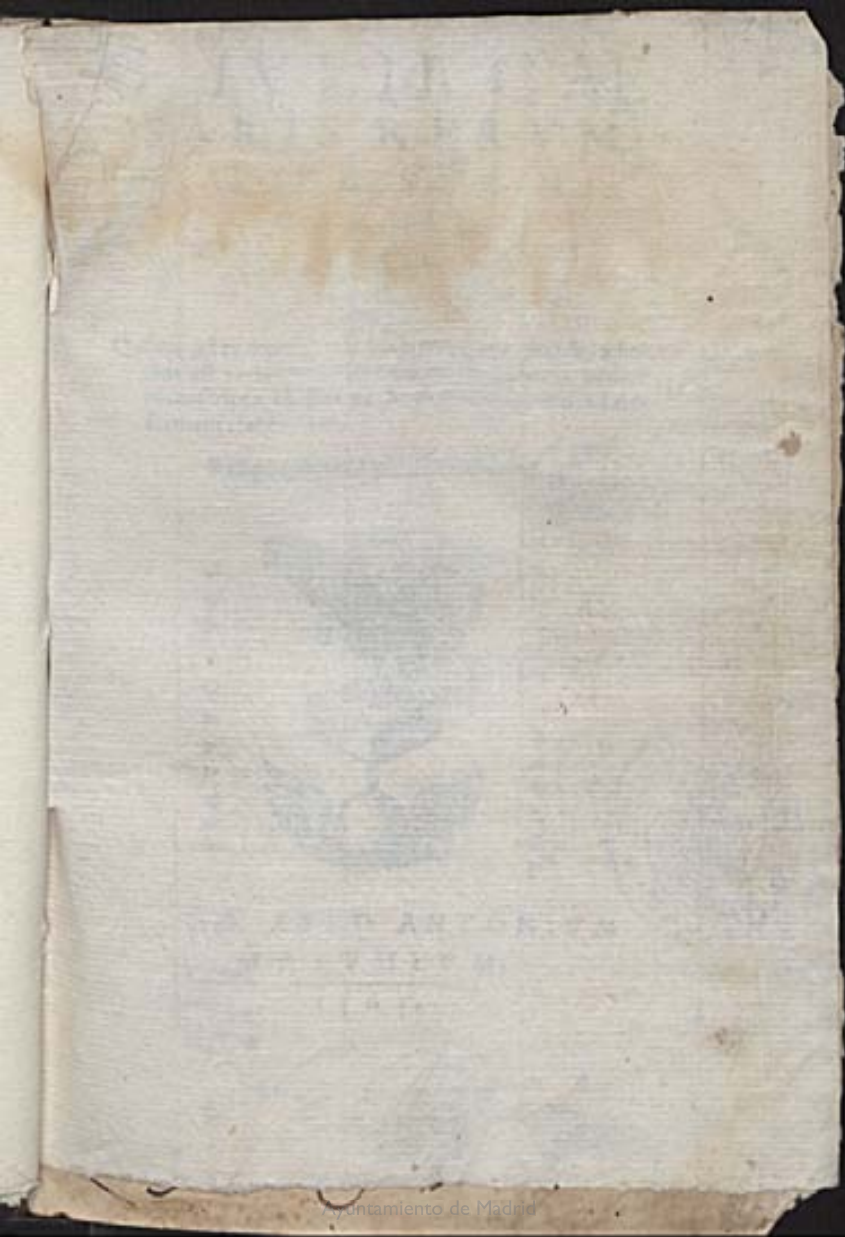
~~Atch~~
R
629

Leytolocutivo una Curia
 eclesiastica con la villa de
 Ibi, a instancia de M.^o
 Diego Leñero, y su procur.^{or}
 Mathias Pico - año 1712.
 fol. 03. Supra. de Pidan
 Los titulos del Curso =

Pedro

 Requiere

(1) *[Faint, illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page]*

6

C. IVLII CAE-
SARIS RERVM

AB SE GESTARVM

COMMEN-

TARIIL.

*

Quibus ad ea omnia quae hactenus erant excusa, adie-
ctus est variarum lectionum ex vetustissimo codice
manuscripto libellus ad Andream Marinum adole-
scentem clarissimum.

Reliqua sequens pagella indicabit.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORSTVNA.

LVGD. APVD ANTONIVM

LIBROS GRYPHIVM,

DEL DR.

L. MARCO

1565.

[Handwritten signature and scribbles]

De bello Gallico libri	VIII.
De bello ciuili Pompeiano libri	III.
De bello Alexandrino liber	I.
De bello Africo liber	I.
De bello Hispaniensi liber	I.

Pictura totius Gallie, pontis in Rbeno, Auarici, Alexie, Vxelloduni, Masilie, per Io. Iucundum Veronensem, ex descriptione Cesaris.

Locorum insuper, urbium, populorum, montium, ac fluminum nomina tum uetera, tum recentiora, copiosissimis indicibus explanata.

Ex libro Josephi Jacobi Perez.

J. C. D. et aduocati Valentini

IOAN. IVCVN-
DVS VERONEN. IV-
LIANO MEDICI

S. P. D.

I diligentius quis consideret, Iuliane illustris-
sime, quot is, qui corrupta antiquorum scripta, ut
emendata in manus hominum exeant, curas, la-
bores exhauriat: quam uerò nullius, uel perexi-
guae admodum apud plurimos laudis particeps
fiat: admiretur profectò, cur sibi quisquam id oneris assumat,
quo in perferendo, eum maximè emendandum sit: minimè tamen
mercedè consequatur. Quod enim in alieno elaboret, neque
suū aliquid ipse edat, id apud multos eiusmodi est, ut omnem,
quem pro laboribus mereretur laudis fructū, intercipiat. Qui
mibi quidem, si qui sunt, iniqui esse uidentur rerū estimatores:
nihilò enim magis æquum eos sentire existimo, quàm si quis
ei, qui derelictum cuiuspiam, ac sentibus occupatū agrum suo
labore expurgarit, colueritq: nullam tamen inde enatarū fru-
gum partem deberi arbitretur. Elaborat certè is in alieno so-
lo: laborum tamen est quoddam iure præmium constitutū. Ac
mibi quidè lōgè uidetur fecus: atq: eum, qui munus hoc rectè
exequat, seu rei ipsius difficultatè spectes, seu quā inde litera-
rū studiosi utilitatè cōsequatur, cōsideres, in primis laudū dum
censeo. Atq: (ut verè dicā quod sentio) non multò fortasse mi-
nus opus hoc existimo, quàm si ex te aliquid cōponat. Ac rio-
ris illud ingenij, exactioris hoc iudicij: latiore ibi cāpo euzari
licet, angustissimis hīc finibus coercemur: ibi, cum ingenij ha-
benas eluderis, ferri quo cūq: uolueris, potes: hīc ingenio ita
moderandū est, ut cum maximè eo opus sit, circumscriptis ta-
men quibuscūq: terminis continēdum sit. Non unum quodlibet
solum perlegendū, sed plurima conferenda exēplaria: ex uaria
lectione, nō quæ tibi maximè placeat eligenda: sed quæ cate-
ris autoris ipsius scriptis magis accommodata esse uideatur: ita
ut illius tibi propè animus induendus sit. At uerò ita parè, ubi
quippiam corruptum sit, ex se aliquid addendū, ut nisi certissi-
mis iudicij ducaris, quæ quandoq: tamen occurrunt, corrupta
potius lectio relinquenda sit. Quæ omnia quanti laboris,
quæque industriae sint, quilibet, qui id experiatur, facillimè iudi-
cabit.

LIBROS

DEL DR.

L. M^oCO

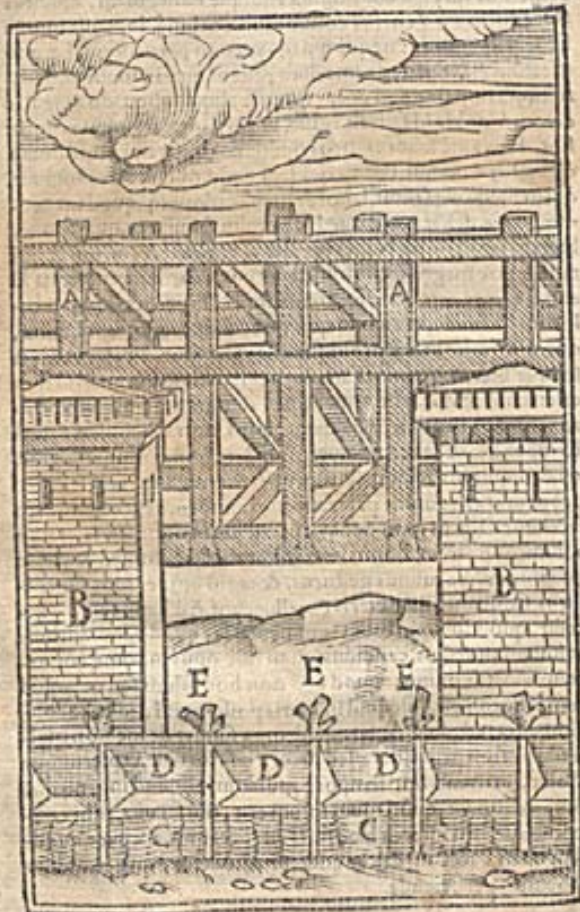

cabi. Vtilitatē uerò si consideres, multò hinc profectò maior
reperietur. Atq; hoc tamen ita uelim accipi, ut à me dicitur:
neq; enim tam ignarus rerum sum, ut quilibet librū emēdare
(cū multi præferim sint, quos corruptos esse expediat) uti-
lius putem, quàm si possis tuum aliquid scribere. Neq; si talia
quædā, qualia ea sunt, quæ emendes, componere possis, hoc
potius agēdū. Sed hoc dico, cū per multa antiquorū sint scri-
pta, quibus ne sperandū quidē nobis sit, ut æquales esse possi-
mus: cūq; omnis nostra Latine locutionis peritia inde ema-
net, eaq; corruptissima circūferantur: qui in eo vires intendit
suas, ut emēdatione legantur, non solū id agit, ut ipsa & intelli-
gi melius, & libētius legi: sed id etiā non minus, ut rectius quoq;
si quis quid scribere uoluerit, id agi possit. Ac tanquā qui tur-
bidū aliquem cæno fontem, unde multi in omnes partes riuū
deducantur, perpurgat, non id solū facit, ut fons ipse nitidior
sit, sed & ut riuuli quoque ipsi, qui lutulenti prius ac sordidi
fluebant, puriore unda accepta, & aspectu gratiores, & potu
suauiores fiant: sic is, qui corrupta antiquorum scripta corri-
git, quasi fontem ipsum perpurgat: nec id facit modò, sed ut ea
etiā, quæ à nobis edita, ab fonte illo, quasi quidā riuuli deri-
uātur, elegāntiora esse possint. Non iniuria igitur, cū id omne
hinc sit, hoc illi à nobis anteferri munus uideatur. Sed, ne ego,
dum id laudo, in quo etatis plurimū consumpsi, me ipsum lau-
dare uidear, de hoc satis, ac nimis fortasse multa. Nam ut lau-
dem nullam mereatur, eò fortasse magnificētius cuiquā uideri
possit: cū enim tam multi propositi labores sint, nulla laudis
præmia, maximam tantū utilitatem studiosi hinc omnes adi-
piscantur: magni cuiusdā animi censendum est, tot, nullo pro-
posito præmio, labores subire: ac propriam laudem communi
utilitati condonare. Sed ut ad te me tandē conuertam, Iuliane
illustrissime, C. Iulij Cæsaris commentaria, cura nostra emen-
data, in manus eruditorū sub tuo nomine exeunt: quæ quantò
reliquis, quæ hætenus impressa circumferuntur, castigatiora
sint, cuiuscunq; ea conferre libuerit, cognitu erit facillimum. Ego
quidem in eo multum elaboraui: conquisiui multa tota Gallia
exemplaria, qua in provincia (quòd multa eò semper ex Italia
translata sunt, atque ea minus prædæ exposita, ac bellis fuerūt)
multò incorruptiora volumina cuiusq; generis reperiuntur:
contuli omnia, diligenter excussi: neq; meo tantum iudicio

conten

contentus fui, sed cum multa undique collegissem, eruditor
plures demum Venetijs conuocavi, eorumque ingenijs omnia
subiici iudicanda: neque quicquam non perpensum. Ex quo
effectum est, ut pauca admodum restent, quæ in suum nitorem
restituta non sint. Sed & eas fortasse aliquis aliquando maculas
deterget: nobis id satis sit egisse, ut per pauca omnino reliquæ
sint. Hos autem labores meos multis de causis tibi potissimum
dicandos duximus. Primo quidem, quod tibi omnes omnium,
qui in literis versantur, labores, lucubrationesque, quodam gen-
tilitio iure, deberi videntur. Ex ea enim familia es, quæ semper
literatos mirè fouit. Nam, ut vetustiores præteream, qui & ipsi
tamen hoc magnificentissimè egerunt, Laurentius pater ita id
enixè egit, ut eius beneficentia ex fœda illa proximorum secu-
lorum barbarie, in eum, in quo nunc sunt, gradû, tam Latinæ,
quàm Græcæ literæ prouectæ esse videantur. Frater verò ita
semper literatos omnes amplexus est, uti non immeritò spes
ea enata videatur, quæ nunc iam in omnium animis infedit: eo
ad summû pontificatus culmen euecto, non Christianâ solùm
ad summam publicam felicem futuram, sed & bonas omnes literas,
quæ iniquis his temporibus propè exaruerant, tam feliciter
prouenturas, ut omne præteritorum annorum incommodum
sarciantur. Quia in re, tu quoque ita animatus cognosceris: ut non
adiuturus fratrem solùm, non imitaturus patrem, sed & per te
ipse, totum hoc munus gesturus, & tantò omnes tuos supera-
turus sis, quanto illi cæteris excelluerunt. Ad hanc causam ac-
cedit, quod Iuliano Iulij Commentaria, quod candidissimis
animi tui moribus, candidissimum hoc opus maximè conue-
niens videtur munus: quod ego non hoc solùm, sed quicquid
in me ingenij est, quicquid in literis possum, tibi dedicare con-
stitui, ac iam dedico. Actate quidem ea sum, ut de me non mul-
ta tibi possum promittere: sed natura ipsa fortasse, ut plerunque
assolet, extremo hoc tempore, subitum aliquod ingenij mei
lumen effundet, quod tuum totum erit, tibi seruiet, tibi con-
secrabitur. Tu interea hæc si, ita uti speramus, accipies, quod-
dam quasi currenti calcem addetur ad cætera, quæ in animo
habemus, perficienda.

Pontem eadem forma & ratione bis fecit Cesar supra Rhenum flumen latissimum, rapidissimum, & altissimum: Primum in Menapijs contra Sicambros. Deinde paululum supra eum locum in finibus Treuironum, ex quo transitus erat ad Vbios, Cesaris amicos.

a Tigna bina sesquipedalia paulum ab imo præacuta, dimensa ad altitudinem fluminis, &c.

b Trabes bipedales immisse super utraque tigna, que binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebantur.

c Fibule que discluse distinent bipedales trabes.

d Vbi fibule discluse in contrariam partem reuinciuntur.

e Materia directa, que iniecta supra bipedales trabes totum opus contexebat.

f Sublice oblique ad infriorem partem fluminis adactæ, que pro arcte subiectæ, & cum omni opere coniunctæ, vim fluminis exciperent.

g Fistuca, qua adigebantur tigna in flumine.

Hæc utraque, insuper bipedalibus trabibus immittit.

Hunc locum sic corrigendum puto. Hæc utraque insuper, bipedales trabes immisse: hac ratione, ut insuper sit prepositio, & hæc utraque, sit accusandi casus. Quod si duriusculum hoc quisquam existimari, sciat Cesarens ipsum simili usum constructione in secundo de bello Cimbrico, in expugnatione Masilia, his uerbis: Hanc insuper contignationem, quantum teclum plytei ac uincarum passum est, laterculo astruxerunt. Sciat & Vitruuium in quibus

in quinto, ubi agit de portibus & structuris in aqua faciendis, similem fecisse constructionem. Tunc proclinatione impleretur arena, & exaequetur cum margine & planitie puluini, deinde insuper eam exaequationem, pila quam magna constituta fuerit, ibi struatur. Quare si sic, ut puto, perseverat corruptus librariorum vitio locus, neque sensus constabit neque constructio, nisi implexa & litigiosa grammaticis. Sed ut utraque constent, sensus scilicet, & constructio tam ingeniosis, quam grammaticis, & operi uerba sint conformia, & opus uerbis, animaduertendum est, quod postquam Caesar descripsit modum figendi, & adigendi tigna in fundo fluminis, ex qua adactione magnam stabilitatem & firmitatem assequuta sunt, uertit se ad bipedales trabes, quae transuersam totius pontis latitudinem perficiebant, & qua ratione possint, & quo modo sustinerentur, docet: dicens, quod super haec utraque, id est, super bina tigna quae & in parte superiori, & ea quae in parte inferiori posita erant, bipedales trabes immisisset, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, & in contrariam partem reuinctis, &c. In hanc eandem sententiam mecum uenire uidetur Leo Baptista Albertus uir & ingenio, & literis clarus in suo de Architectura, qui eiusdem Caesariani pontis descriptionem repetens, non aliter ei uisum fuit potuisse sibi ipsi satisfacere, nisi his uerbis: Huiusmodi autem immisisset trabes binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebantur: quibus disclusis, & cetera. Quid autem sit fibula, & quomodo discludatur, & reuincatur, non omnibus peruia est notitia, quamuis eius sit quotidianus usus. Utuntur autem ea uiri ac mulieres ad capita cingulorum, quibus circum se fluentes contineant uestes, tra-
 icclo

Fibula quid.

iccto per annulum altero cinguli capite, fibulaq; reuincto,
ut quāto plus trahitur, tanto fortius firmetur. Eiusmodi au-
tem sunt & selle, multis Italiæ urbibus cōmunes, quæ clau-
se seruantur, & ad sedendi usum cōm discluduntur, & in
contrariam partem reuinciuntur, cō fortius compressæ firm-
mantur. Hoc etiam ita esse ex Vitruuio clarissimè apparet
in decimo, his uerbis: Tigna tria ad onerum magnitudinem
ratione expediuntur, & à capite à fibula coniuncta, & in
imo diuaticata eriguntur. Et infra: Sin autē maioribus ones-
ribus erant machinæ comparandæ, amplioribus tignorū
longitudinibus, & crassitudinibus erit utendum, & eadem
ratione in summo fibulationibus, in imo sicularū uersatio-
nibus expediendū. Et libro primo, ubi de mœnibus disserit:
Crassitudinem autem muri ita faciendam censeo, uti armati
homines suprā obuiam uenientes alius alium sine impedi-
tione præterire possint, dum in crassitudine perpetuæ tale
oleagine, ustulæ quā creberrimè instruantur, uti utraq;
muri frontes inter se (quemadmodum fibulis) his talis col-
ligatæ, eternam habeāt firmitatem. Huiusmodi autem fibu-
lis, quibus tunc & in colligandis muris, & in munitionum
uallis utebantur, hodie quoq; & nos utimur, transuersis in
latum longurijs fibulatim dispositis, ut ictibus glandium,
non uno loco tantum, sed tota uallis mole resistamus iuuan-

tibus fibulis continenter in contrariam partem reuinc-

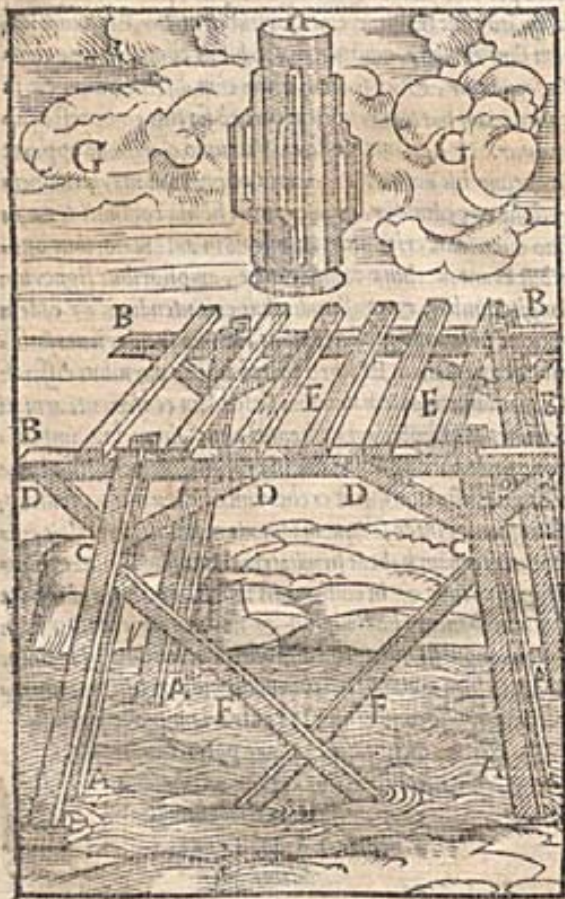
tis. Ex dictis satis constare poterit & sensus,

& constructio uerborum Cesaris,

& pontis forma secundum si-

guram à nobis tra-

ditam.

IOANNES IVCVNDVS
VERONENSIS
libro septimo.

Anaricum urbs Biturigum munitissima, que propè ex omnibus partibus flumine & palude circumdata, unum tantum & perangustum habebat aditum. Quod Anaricum à Cesare turribus & aggeribus excitatis ita obsessum est, ut ipso potiretur.

a Anarici urbs Biturigum muri, quorum forma frè communis erat in Gallia, qui & ita describuntur à Cesare, ut à mediocri quoque ingenio intelligi possit: nos duntaxat texturam trabium effinximus, fracturis dimissis, ut ea intellecta, que præcipua in hoc opere videtur, reliqua ex Cesaris lectione percipiantur.

b Turres due, que factæ ad angustiam loci, & aggeris visæ fuerunt.

c Vallum.

d Plutei.

e Cerui.

Alexia oppidum Mandubiorū in summo colle positiū edito loco, q̄ nisi obsidione expugnari nō posse uidebatur. Huius collis radices subleuebatur duobus flum. duabus ex partibus. cetera ex descriptione Cas. & ex opposita figura patent.

a Turres coniuncte aggeri, & uallo, quæ inter se distabant pedes LXXX.

b Plutei qui tegebant interuallū, quod erat inter pinnas.

c Pinnae quæ interstructæ erant inter pluteos.

d Cerui gradēs positi inter pinnas aggeris ad commissuras pluteorum, & aggeris ipsius, in quibus erant suspēsi plutei, sub quibus tecti milites ascensum hostium, & conatū omnē repellēbāt.

e Vallū cum lorica. Lorica enim ex cratibus uel storijs apponebatur uallo & aggeri, ne facile harpagonibus uel alijs instrumentis demoliri posset ab hostibus.

f Fossa pedum quindecim lata & profunda, in qua per cæpēstria loca & demissa, aqua ex flumine derivabatur.

g Fossa alia item pedū quindecim lata, & profunda, sicca & sine aquis.

h Stipites ex truncis arborū, non admodū firmis ramis, præacutis cacuminibus, in perpetuā fossā demissi, & ab infimo reuincti ne reuelli posset, ab ramis eminebāt, quō qui intrauerāt, se ipsi acutissimis uallis induebant: hos cippos appellabant.

i Stipites teretes fœminis crassitudine, ab summo præacuti & præusti, demissiq; in scrobibus obliquē in quincuncē dispositis: hoc ex similitudine floris liliū appellabant.

k Tale pedē longæ ferreis hamis infixæ in terramq; infosse mediocribus spatijs intermissis, omnibus locis differebatur: hos hamos stimulos appellabant.

l Fossa pedum uiginti, lata & profunda, directis ad perpendicularum lateribus, à qua reliquæ munitiones distabant pedes quadringentos.

m Alexia oppidum, superius descriptum.

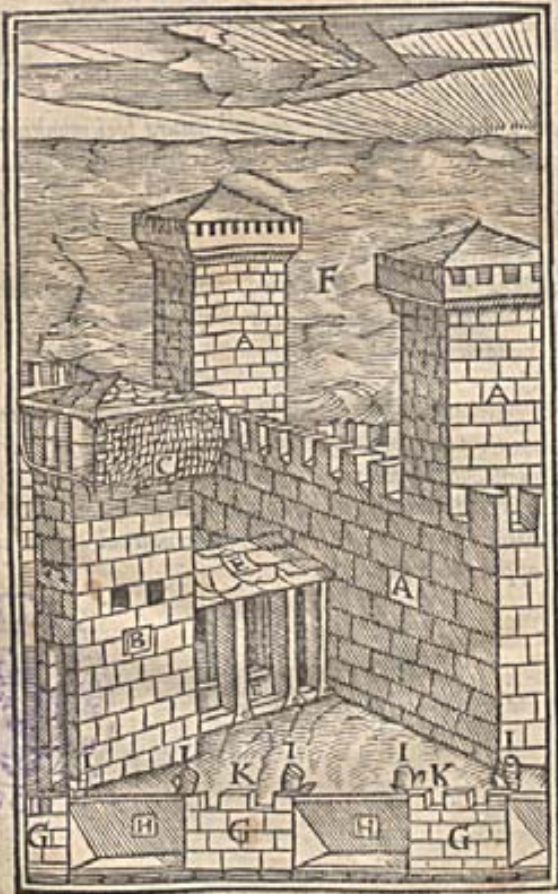
IOANNES IVCVNDVS

VERONENSIS

libro octauo.

- a Vxellodunum oppidum egregiè natura loci munitum,
in finibus Cadurcorum inter Celtas, non longè à Gallia
Prouincia Romanorum.
- b Fons, quem Cæsar cuniculis aëris, & uentis eius interci-
ssis auertit.
- c Capæ seuo, pice, scandulisq; completæ & ardentis ad
comburenda Cæsariana opera ab oppidanis demissa.
- d Vallum.
- e Plutei.
- f Flumen quod infimam uallem diuidebat, & penè totum
montem cingebat, atque ita imis eius radicibus ferebatur,
ut nullam in partem depresso fossis derivari posset.
- g Turris decem tabularum, quæ fontis fastigium supera-
bat, ex qua eum tela tormentis iacerentur, ab aquatione
oppidanis prohibebat.

IOANNES IVCVNDVS

VERONENSIS

libro secundo de
bello Ciuili.

Masilie descriptio que ex tribus serè oppidi partibus
mari alluitur.

a Masilie moenia & turres.

b Turris ex opere lateritio tabulatorum sex, ab legionarijs
extructa contra Masiliensium eruptiones.

c Storie ex funibus anchorarijs contexte præpendentes
contra hostium tela atque tormenta, quibus tecti milites
turrim construebant.

d Summa contabulatio laterculis & luto & centonibus
tecta, ne quid ignis hostium nocere possit.

e Musculus ab ipso Cesare descriptus, à turri lateritia ad
suffodiendum, & disyciendam hostium turrem, &
murum.

f Mare alluens serè ex tribus partibus urbem.

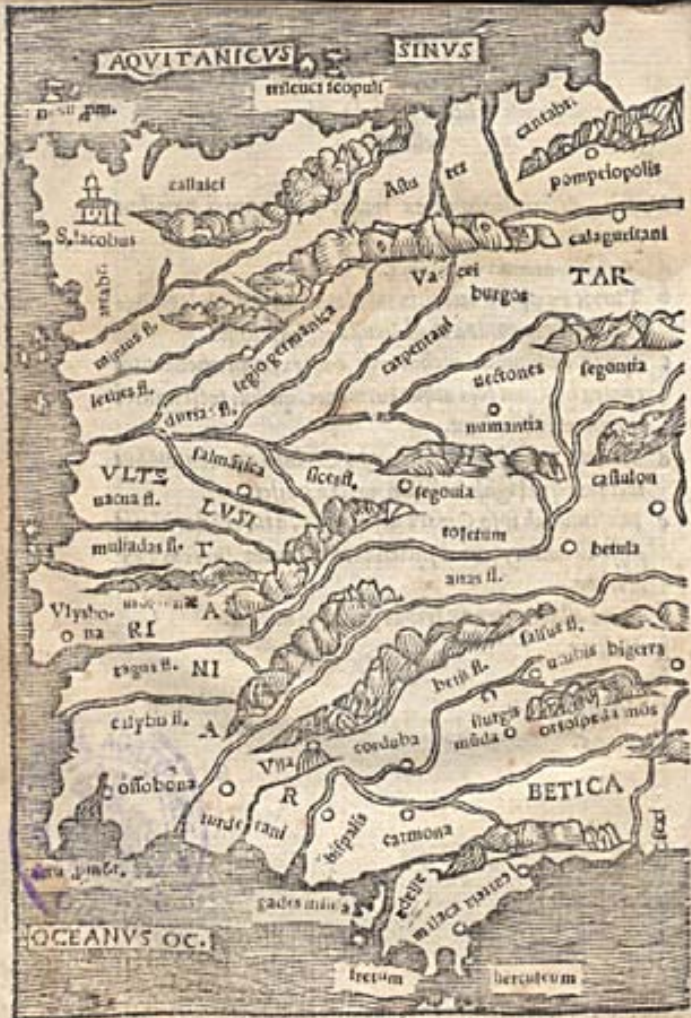
g Vallum.

h Plucei.

i Cerui.

k Pinne.

NOMINA QVARYN-
dam urbium & locorum
Hispanie.

Anas fl. Guadiana	Hiberus fl. Hiberno
Astures, Asturia	Hispalis. Sibilis
Betica,	Ilerda, Lerida
El regno de Granada	Malaca, Malaca
Barcinon, Barcelona	Numantia, Sora
Betis fl. Guadachibir	Nerium promontorium.
Baleares Maior, & Minor	S. Maria de finibus terræ
Cæsarea Augusta,	Oscenses, Osea
Saragosa	Olisippo, Lisbona
Castulon, Castiglia	Ophiusa, Frumentera
Cæpe. Gualterra	Pompeiopolis,
Cinga fl. Ringa	Pampalona in Nauarra
Carthæa, Tariffa	Rhoda, Rosas
Corduba, Cordoua	Saguntum. Mon uedro
Carpentani montes,	Sicoris fl. El Segro
Imoni de Segouia	Sctabum. Satiua
Calæci. Galicia	Sacrum promontorium,
Derthosa, Tortosa	Capo S. Vincentio
Durra fl. El Duoro	Tarraco. Aragon
Emporie. Empurias	Tagus fl. El Tago
Ebujus, Euiça	Turdenni, Andalusia
Girunda, Girona	Valentia, Valenza.

NOMINA LOCORVM, VR-
 bium, populorum Gallie, que his in commentarijs
 habentur, quo nomine & olim Latine,
 & nunc dicuntur Gallicè.

A

Aduatici, Bosleduc.
 Agendicum, Prouins.
 Alexia, Laussoys en Bour-
 gongne.
 Aldusstubb, le Doux.
 Allobroges, Dauphinois,
 & Sauoye.
 Ambarri, Semar, & Mons-
 thar.
 Ambuariti, pars Brabantie.
 Andes, Angiers.
 Aquitania, Guienne.
 Arar, Sone.
 Arduenna sylua, la forest
 d'Ardaine.
 Armorice ciuitates, Brema-
 gne toute.
 Ambiani, Amiens.
 Artomici, Armignac.
 Atrebatas, Arras.
 Auaricū, Viaron en Berry.
 Aruerni, Auvergne.
 Aulerici, Roan.
 Axona, La Disne.

B

Bacenis sylua, la forest nois-
 re.
 Batavi, Holande.
 Bellocassij, Bayeux,
 Bellouaci, Beauuois.
 Beteræ, Bessiers en Guien-
 ne.
 Bibracte, Beaulne.
 Bibrax, Bray en la comté de
 Rbetel.
 Bituriges, Bourges.
 Boij Bourbonnoys, & Bas-
 uicre en Alemagne.
 Brannouices, la ual de Mon-
 rianc.

C

Cauillunum, Challon sus la
 Sone.
 Cadurci, Caors.
 Cadetes, Chasteaubryant
 en Bretagne.
 Calete, Cales.
 Carnates, Chartres.

Cenomani, Le Mans.	Heluij, Albit.
Centrones, Sauron, au païs de Liege.	Hifara. Lifera.
Centrones, Tarentaife en Sauoye.	I
Curiofolites, Cornouaille.	Icius portus, Calais.
	Iura mons, S. Claude.
	L
D	Lacus Lemanus, Le lac de Geneue, ou Lofanne.
Diablintres, Leödoul en Bre tagne.	Lemouices, Limofins.
	Lexobij, Lifieux.
E	Ligeris, Loire.
Ebrodunum, Ambrun.	Lingones, Langres,
Eburones, Liege.	Lutetia, Paris.
Eburonices, Ebreux.	M
Elauer, Alier.	Matrona, Marne.
Effni, Retelots ou tre Tournay.	Matifcon, Mafcon.
	Mediomatrices, Metz.
G	Melodunum, Melun.
Gaballi, Lodeue nauert.	Menapij, Geldre &
Garumna, Garonne.	Cleues.
Genabum, Orleans.	Morini, Terouanne.
Genuea, Geneue.	Mofa, Meuze.
Gergobia, Clarmont en Auergne.	N
Gorduni, Gantoys.	Narbona, Narbone.
Grudij, Louain.	Nannetes, Nantes.
	Neruij, Tournay.
H	Nitiobriges, Vzes, Montpes lier.
Harudes, Constance.	Noviodunum, Noion.
Hedui, Autun.	
Heluetij, Suiffes.	

offini

B	Landiger en	T	
Biffini,		Tarbelli,	Tarbe.
Bretaigne.		Tarufatif,	Turfe.
	P	Tigurinus pagus,	Zurich de
Petragorij,	Pirigor.	Suiffes.	
Pleunofij,	Flandrois.	Treuri,	Treues.
Pictones,	Poitiers.	Tribotes,	Strasbourg.
	R	Turones,	Tours.
Rauraci,	Basle.		
Rhemi,	Rheims.		
Rhedones,	Renes.	V	
Rhenus,	Rhin.	Vellauno Junii,	Villenone en
Rhodanus,	Rofne.	Lorrainc.	
Rheteni,	Rodez.	Vellannij,	Saint Flor.
	S	Veneti,	Vannes.
Sabis,	Sambre.	Veragri,	Saint Maurice.
Santones,	Saintonge.	Vertodunum,	Verdö en Lor
Sedunt,	Seon.	raine.	
Segusiani,	Brefse.	Veromandui,	Vermandois.
Senones,	Sens.	Vesontio,	Bezançon.
Sequana,	Seinc.	Virodunum,	Verdon sur la
Sequani,	Bourgögnös	Sone.	
Sicambri,	Naufö de	Vnelli,	Percherons.
heffem.		Volci,	Avignon.
Sueffiones,	Soiffons.	Vfpetes,	Francfort.
		ß	4

INDEX RERVM

MEMORABILIVM QVAE

IN COMMENTARIIS

CAESARIS HAS

BENTVR.

A

A Bies in Britannia cre-	prognati 50. à Cesare op-
scit nulla 94	pugnati 50
Acarnania à Cesare recepta	Adura 353
324	Aegus Gallus apud Cesa-
Achillas ad Pompeiū inter-	rem perfidie accusatus
ficiendum mittitur 353	326. transfugit ad Poma-
Exercitui Ptolemæi præ-	peium 327
ficitur 354. interficitur	Aereus numus 94
360	Actolia à Caesarianis ducibus
Achille copia 356. Alexan-	recepta 324
driam occupat ibidē. cum	Afranius 241. contra Cesa-
Cesare cōstingunt 356. 357	rem 243. Cesari se dedit
Accius Pelignus 230. captus	264. interficitur 456
dimittitur ibidem	Africa uastatur 417
Accius Varus 228. 238.	Afrorum incolarum habiton-
occisus 476	di mos 439
Achilla ciuitas legatos ad Ce-	Agar oppid. à Cesare obse-
sarem mittit 421	sum 445
Acco dux 120. 142	Agenticum 142. 173
Adbucillus Gallus 326	Agranius eques interfectus
Adcantuannus 64	333
Adrumetum opp. 281. 404	Agri priuati olim Sueuis
à Cesare captum 453	nulli 69
Aduatitici pop. 43. à quibus	Alba opp. 229
	Albici

I N D E X

Alf. i pop.	240. 252. 268	dia. ibidem. fugatus	134.
Alc. bestie	132	¶	141
Alexia oppidum	179. oppu-	Ambinarii	72
gnatur	eodem	Ambracia ciuit.	314.
Alexandria ciuit.	352. à Cæ-	Ambruareti pop.	183
sare capta	377. eiusdem	Amicum uocari à populo	
adificia	359. 360. copia o-	Romano quanti sit	29
mnium rerū, incolarum		Amphilochi à Cesare rece-	
ingenia	360	pti	324
Alexandrini belli initium		Ana flumen	241
358		Anarlij pop.	132
Alexandrini fallaces	371. bel-	Ancalites pop.	98
lum de nouo parant	372.	Anconæ opp.	227
Mitridati occurrū	374	Andes pop. 52. 56. ¶	141
uincuntur, eod.	376. oppu-	Androsibenes Thessalie præ-	
gnantur, eod. fugātur	377.	tor 338. uincitur à Cæsa-	
in Cesaris potestatem ue-		re	339
niunt	eodem	Annius Scapula interfectus	
Alexandrinorū classis	364.	390	
365. uincitur	367	Antistius Turpio singulari	
Alexandrini exercitus ui-		certamine cum Qu. Pom-	
uendi consuetudo	356	peio Nigro decernit	472
Alduabz flumen Seq.	23	Anulus ferreus pro numis-	
Allienus Siciliae prætor		mate	94
404		Anserem Britanni non gna-	
Allobroges pop.	4	stant	94
Ambarri opp.	7	Antonius Brundisio præst	
Ambiani opp. 37. Casari se-		308. Pōpcianos fugat	321
dedunt	43	Antuates pop.	51. ¶ 56
Ambiliates	58	Apollo	128
Ambiorix 101. eius persi-		Apolloniatæ Cesarẽ oppo-	
		rido	

I N D E X

pido recipiunt	301	Ascurum opp.	2415
Apomana insula	404	Aspauia castellum	471
Apsum flumen	301	Aspurgum opp.	311
Aqua quo pacto Alexandria corrupeta	361	Asprenas proconsul	448
Aquilaria locus	281	Ategua opp. 461. praelia circa ficta, eodem. captum	508
Aquilifer Caesaris interficitur	329	Atrebatum pop. 17. 43. 181. d. Casare, utli	46
Aquitania 1. 19. 63. & 67		Auaricum oppid. 49. oppugnatur 150. captum	157
Arar fluius	7	Aulerci 52. 144. 123	
Arduenna sylua 89. 1. 4		A. Bebius	473
Arguetius 463		A. Claudius	344
Ariarates Ariobarzani fratris	397	A. Foteius ab exercitu ignominiose dimissus	433
Ariminum 225		A. Gabinius	296
Armatum cociliium quid 117		A. Trebellius	473
Armorica ciuitates 116. 183. 209		A. Valgius	464
Ariobarzanes Pompeio contra Caesar. auxilia mittit 296. & 179		A. Varro	305
Ariouistus Germanorum rex 19. cum Casare contumaciter agit 21. 22. 2. bellum gerit 32. uictus fugit 34		Auscani pop.	252
Arsinoe regnum Alex. occupat 360. 178		Ausci pop.	67
Artomici pop. 145		Auximum opp.	228
Aruerni pop. 146		Axona flumen	37
Ascaldes flumen 136		B	
Asculum opp. 229		Babilis	465
		Bacensis sylua	135
		Batis fluius	460. 479
		Bagrada flumen	281
		Bardani pop.	296
		Basilica	

Basilica	389	contra Marcellum copias	
Batauorum insula	72	ducit 195. Iuba regnum	
Belgarum aduersus Cesare		inuadit	416
coniuratio 35. praelium		Boij fines suos exeunt	4.
39. corundem fuga	41	cum Cesare praeliantur	
Belgas à Germanis ortos		15. in finibus Heduorum	
36		confederunt 17. numerus	
Belidenses pop.	301	eorum	eadem
Bellica porta	282	Bos Hercyniæ syluæ	132
Bellocaſti pop.	183	Brannonij pop.	283
Bellone Deæ sacerdotis dignitas	397	Brannouices pop.	eadem
Bellouaci 16. contra Cesare		Bratuffantium opp.	42
rem 174. 195. fuga 200.		Britanniæ situs 80. 94. inco-	
201, 204		le. numisma, eiusdem gene-	
Berones	389	ralis descriptio	ibidem
Bessi pop.	296	Britanni sub Belgarum im-	
Bethuria	470	perio	37
Biblis	317	Britannorum ritus	95
Bibracte Heduorum opp.		Britanniæ belli causa 78. ap-	
14. 172.		paratus 79. 80. profectio	
Bibrax Rhemorum opp.	38	81. praelium 82. fuga 82	
Bibroci pop.	98	Britannicum bellum secun-	
Bibulus Cesareis naues incen-		dum	93
dit. 298. eiusdem crudelitas,		Britannorum pugnandi mos	
eadem. ex morbo interiit		96. ijdem à Cesare uicti	
394. filij eius occisi	356	82. rebellionem faciunt	
Bigerrones pop.	67	84. 96. Romanorum ues-	
Biuius Curius	234	tigales facti	99
Boduognatus dux	47	Brundisium 134. circaque	
Bogud rex Mauritanie	394	res geste, eodem & sca-	
		quentibus. à Cesare occu-	
		cupatur	

cupatur	235	C. Felginates interfectus	333
Brutus adolescens	146	C. Fundanius ad Casarem	
Bursaulenses pop.	469	transfugit	463
Butrotum	305	C. Fusius Cotta occis.	143
C		C. Callenus	302
Cabylonum locus	191	C. Marcellus Cos.	217
Cadetes pop.	183	C. Marcellus Liburnicae clas-	
Cadurci pop.	144. 177	sis praefectus	297
C. Asiensus ab exercitu Ce-		C. Marius 25. 422. erga cū	
saris remotus	433	Africanorū amicitia eod.	
C. Antistius Reginus	119.	C. Messius Acilianus mitti-	
189		tur	421
C. Biotius Reginus captus		C. Praetorius quæst.	379
441		C. Sallustius Crispus	407
C. Calpurnius Sabinus	313	in Cercinnam insulam ve-	
C. Caninius Rebilus	235	nit 421. Zamae proconsul	
C. Caninius Regulus	188	relictus	457
C. Carpineus	102	C. Saferna	408
C. Cassius nauibus Rhodiens-		C. Trebonius 97. 100. 136	
rum praeficitur 297. in Si-		oppugnationi Massiliensi	
cilianam fugit	350	praeficitur 241. praetor	
C. Clusianus ab exercitu in-		urbanus 305. de tribunali	
gnominia reiectus	433	deturbatur	306
C. Cōfidius 404. 405. 421		C. Triarius nauibus Asiaticis	
C. Confidius Longus	281	praefectus.	297
C. Curio in Africa praefectus		C. Triarius	345
281. eius ad exercitum or-		C. Valer. Donotaurus	177
ratio	285	C. Valerius Placcus	31
C. Decius ex Cercinna insula		C. Valer. Troacillus	12
ausugit	422	C. Vergilius Petronius na-	
C. Fabius 164. 206. 241		ues Caesaris oppug.	418.
		eius	

eius deditio	496	cendit 350. fugatur	352
C. Volcatius	334	Cassius Longinus Hispanie	
C. Volusenus Quadratus	55	praetor 387. Hispanorū in	
79. 205		illū odia 387. eius largitio	
Calaguritanū pop.	252	nes. eod. auaritia. eo. gra-	
Caleti populi	37	uiter à coniuratis uulnera	
Calidon ciuit.	313	tus 389. ab omnibus odio	
Calphurnius Saluianus	389	prosequutus 390. à Mar-	
Caninius Rabilius Orici pre-		cello bello prosequutus	
fectus	316	392. Vlla obsidetur	394
Canulogenus	173. 175	perijt	396
Canopum promont.	372	Casticus Catamanteledis fi-	
Cantabri pop.	242	lius	2
Cantium angulus Britan-		Castulonensis saltus	241
nie	99	Castra Corneliana	281
Canusium opp.	234	Castra Posthumiana locus	
Capus	228. 306	462	
Caradea	457	Cata Scopus in Siciliam mis-	
Caralitani pop.	237	sus	417
Carbona opp.	392	Catiuulgus 101. taxo uene-	
Carfulenus	376	no uitam finit	135
Carmonensis Ciuitas	278	Caturiges	6
Carnutes 194. Gallorum		Cato Casari inimicus	223
medij 127. defectionis		Siciliam relinquit	238
principes	101	seipsum interficit	453
Carrus	15	Catonis in dicendo mos	239
Caruilius rex	99	Catonis ad filium Pompeij	
Cassilinus ager	306	oratio	414
Cassius Iulianus dux	94	Cato Lusitanus	467
eius deditio	99	Catuaci pop.	37
Cassius Pomponij naues in-		Cauarinus rex Senonum	

116. 125		Cæsar portubus exclusus
Cecinna	451	302. Larissam uenit 348
Celæ	1	Pompeium fugientem seq-
Celtiberia regio	251	quitur 351. Alexandriam
Celtiberi pop.	242	uenit 354. cum Achilla
Celtillus Vercingetorigis pa-		confligit 355. uincit Cæ-
ter	144	sar 357. Pharum insu-
Centrones	6	lam occupat. eodem. cum
Centurionis capti mira con-		Mitridate coniungitur
stantia	427	375. enatare coactus
Cercinna insula	407	370. Alexandrina classe
Cerui	181	potitus 364. superato
Ceteius	453	Ptolemeo Alexandriam
Cenimagni pop.	98	capit 377. reges Alexan-
Cenomagni pop.	183	dria Aegyptoque consti-
Celius Vintianus	402	tuit 377. in Syriam pro-
Celius ab Repub. remotus		ficiscitur 378. per pro-
306. interfectus eodem		uincias de cōtrouersijs co-
Ceresi pop.	37	gnoscit 397. 404
Cæsar contra Heluetios	7	in Pontum contra Phars-
8. 15. 16. Sicambros	78	nacem proficiscitur 298
Britannos	80. 88. 92	uincit, Pontumq; recipit
Arionistum	11. Belgas	402. in Africanauigat
35. Suestiones	41. Bel-	404. Labieni equita-
louacos	42. Ambianos	tum interficit 425. in Hi-
43. Venetos	56. Adua-	spaniam contra Cn. Poms-
uticos	43. Sontiates	peium filiū proficiscitur
64. Germanos	72. Heduos	458. Græcē scribit 113
163. Vercingetorigem		Quandiu bellū gesserit 428.
146. Massilienses	240	aduersam fortunam passus
Scipionem	338	46. 106. 333. 370. 371

Cæsaris

<i>Cæsaris & Pompeij dissidio</i>	<i>manis</i>	25
<i>rum cause</i>	225	<i>Cinga fluius</i> 247
<i>Cæsaris in conseruandis mi-</i>		<i>Cingetorix 89. rex 99. ho-</i>
<i>litibus diligentia</i> 258. <i>in</i>		<i>stis à soc. iudicatur</i> 117
<i>re militari scientia</i> 258.		<i>Cingulum opp. à quo condi-</i>
<i>in pontibus struendis in-</i>		<i>tum</i> 229
<i>diestria</i> 8. 76. <i>eiusede man-</i>		<i>Cippi</i> 182
<i>data de faciendâ pace cum</i>		<i>Circa oppidum à Bogud ex-</i>
<i>Pompeio</i> 299. 300 <i>oratio</i>		<i>pugnatum</i> 416
<i>eiusede ad milites</i> 334		<i>Classis instruitur</i> 88
<i>Cæsarianorum militum pa-</i>		<i>Classis Pompeiana</i> 297
<i>tientia</i> 321. 415. <i>radice</i>		<i>Cleopatra à fratre Ptolemæo</i>
<i>ijdem uescebatur</i> 321. 322		<i>regno expulsa cum eo bel-</i>
<i>eorundem alacritas</i> 371		<i>lum gerit</i> 352. <i>ei regnum à</i>
<i>fugiant</i> 73. 332		<i>Cæsare restituitur</i> 378
<i>Cæsa. contra Alexandrinos</i>		<i>Clodius à Cæsare ad Scipio-</i>
<i>exercitus conscriptus</i> 318		<i>nem cum mandatis missus</i>
<i>acies & summa exercitus</i>		325
<i>contra Pomp.</i> 344. <i>in ui-</i>		<i>Clupea insula</i> 281. 404
<i>stos clementia</i> 49. 258. <i>in</i>		<i>Cn. Domitius</i> 293. <i>contra</i>
<i>periculis solertia</i> 45		<i>Pharnacē proficiscitur</i> 378
<i>Cæs. sacerdotium, & de eo</i>		<i>Cn. Domit. Caluinus</i> 313.
<i>inter Pomp. cōtentio.</i> 340		<i>occisus</i> 349
<i>Cæsa. supplicatio decreta</i> 87		<i>Cn. Magius præfectus fa-</i>
<i>honores exhibiti</i> 28		<i>brum Pompeij</i> 234
<i>Chara radix, qua uesceban-</i>		<i>Cn. Piso Mauris præfectus</i>
<i>tur milites Cæs.</i> 322		404. 411
<i>Cberrhonesus locus</i> 363		<i>Cocosates pop.</i> 67
<i>Cberusci pop.</i> 125		<i>Colloquium Cæsaris & A-</i>
<i>Cimberius</i> 23		<i>riouisti</i> 29
<i>Cimbri</i> 21. 36. <i>uicti à Rō-</i>		<i>Colloquium Cæsarianorum</i>
		2 & Pom

et Pompeianorum	304	tur	305
Colonicae cohortes	278	Corus uentus	91
Comana opp.	397	Cosa opp.	307
Comana Bellona templum		Coibo locus	438
397		Cottus rex 314. auxilia Pō-	
Commentariorum Caesaris		peio contra Caesarem mit-	
commendatio	192	tit	295
Comminius captus	427	Crastinus miles egregius	
Comius Atrebat 79.195. ui-		344. interfectus	349
etus à Caf.	217	Cremona opp.	234
Condusij pop.	71.135	Crines mulieribus abscissi,	
Condusiones Treuiorum		et ex illis tormenta facta	
clientes	71	298	
Coniuratio contra Caesarem		Critognatus	184
84. contra Cassium Lon-		Cuniculi	213
ginum	389	Curio cum Iube exercitu	
Conetodunus	143	confligit 292. interficitur	
Confidij crudelitas	405	293. eius exercitus fuga-	
Adrumeti praefectus	421	tur eodem	
Acililianos obsedit, eodē.		Curiosolite po.	52.56.183
descriit 427 fuga eius à		D	
Tisdra	455	D Amasippus 454. pe-	
Contus 159 captus	178	rijs	457
Conuictolitanes Hedius 159		Decius Brutus	58.241
captus	179	Decius Laelius nauibus Asia	
Cotuatius	143	tick praeficitur	297
Corduba Hispanie caput		Oriol praest 317. Brundu-	
460. à Cassio deficit 392		sum fugit	349
in Caesaris potestate 278		Defectio	101
Corneliana castra	281	Deiotarus rex Pompeio au-	
Cornelius Balbus uulnera		xiliatur 296. ad Domi-	
		tium	

I N D E X

tiuum uenit 378.	Gallo-	211, perit inedia	214
gracia tetrarcha	397.	Druides Galli corumq; officia	126
Rex à senatu appellatus,			
298. excusat se Casari. eodem		Ducum dissensio	103
		Dumnacus dux	206
Delphi à Caf. recepti	325	Dumnorix Diuitiaci Hedui frater 3. 6. 11. contra Casarem Helueijs fauet 12. à Casare deficit, & belalum mouet contra eundem	
Delta locus, ibiq; praelium factum	374	90. interficitur	92
Deuotorum mutua amicitia ac fides	64. 65	Duratus	206
Diablintres	58	Dynastia	295
Didus 479. interficitur			
481			
Dij Gallorum 129. Germanorum	130	E	
Dioscorides legatus	355	E Burones pop.	71. 141
Dite pregnatos Gallos		Treuirorum clietes	71
129		Egimurum opp.	427
Diuico legationis Heluetiorum princeps	8	Eginium opp.	318
Diuitiacus 3. 10. 11. 13. 125. Belgarum rex	37	Elauer flumus	169
Domitius Aenobarbus 229. 231. 240.		Elephanti condoces facti contra eos remediū fuga eorum	415. 441. 449
Domitius Caluinus 313. ad Pharnacem literas mittit 378. Misiliensibus presistit	241	Elephantis cum milite pugna	449. 450
Donilaus contra Caf.	296	Epasnaetus Aruernus	214
Dois ratio apud Gal.	129	Epidaurus opp.	385
Drapes Senon. 208. captus		Ephippijs Germanos non uti	69
		Epirus in Casaris potestatem uenit	301
		Eporedorix captus	163. 179
		γ 2	Equi

I N D E X

Equi Germanorum	69	Fortune ius	134.318.
Equitum Gallorum sicut	373		
diratio	128	Fulvius Posthumus	328
Eritius	311	Fufius Calenus legatus oc-	
Essedarij 8. ex essedle pugna		cisus	298
diratio	85	Fufius Cotta occiditur	143
Euphranor Rhodiorū clas-		Funera Gallorum	129
sis praefectus 366. gesta			
huius, eod. perijt	373	G	
Excommunicatio apud Gal-		GAbali pop.	145.177
los	126.127	Gabiniani milit.	357
Exercitus contra Caesarem		Gabinus in Illyrios	383.
ad Alexiam	181	ad Solonam feliciter pu-	
F		gnavit 384. ibiq; morbo	
FAbius Maximus	481	perijt	384
Fabius Pelignus in te-		Gabius	177
merario facinore occidi-		Gaditani in Caesaris potesta-	
tur	288	tem ueniunt	278
Facinus horrendum	466	Galba Belgarum rex	37
Factiones in Gallia	18.125	Gallie situs 1. Gallie po-	
Fagus in Britannia non cre-		puli	183
scit	94	Galli scorpione isti	156.
Fanum opp.	227	religionibus dediti	128.
Faustus Sylla 224. interfe-		sacrificandi ritus, eodem.	
ctus	456	quos deos maxime colat,	
Felginates Tuticanus eques		eodem. tempus quo pacto	
interfectus	333	seruent 129. equites in A-	
Ferentini pop.	234	frica interfecti 406. 425	
Flumen quomodo exercitus		Gallorum leuitas in consti-	
sit traiciendus	234	lijs capiendis 7. ingenis	
Flustates pop.	67	444. magnitudo 50. res	
		penina consilia 57. ani-	
		mus	

I N D E X

mus in bellis suscipiendis et calamitatibus perferē dis 63. in uxores potestas 129. funera 129. magistra tus eorundem 130. eorum qui in aliquo numero sunt, genera duo 126. mo res 125. Gallis in expedi tione carros secum duce re moris est 200	pes apud Caf. captiui res tenti 74. ex Gallia pulsi 34. Rhenum transgressi 68. à Casare uicti 13. 34. 75. in armis quàm exerci tati 22. 31. 33. equites in Africa interfecti 425
Gallos olim Græcis literis usos 127. iumentis dele ctari 69. à Dite prognas tos 129	Germanorum forma atq; sta tura 23. 34. antiquorum uita 69. equitum bellandi mos 31. 69. 73. cum Casare bellum 31. 73. in Casare perfidia 73. adole scentium studia 131. mores 130. Dij 130. uis ta eodem. peregrinatio nes 130. opes, magistratu tus. agri, belli inferendi et propellendi ratio 130. 131
Gallis non uescuntur Bri tanni 94	Germanos Gallis uirtute su periores esse 131. à matris bus familiis preliandi tē pus discere 32. importatis non uti 69
Ganymedes interfecto An chilla exercitui Alexan drino præst 361	Getuli ad Casarem persua dunt 421. 433. eorum ca uites sine freno 437
Garites pop. 67	Glasto inficiuntur Britanni 95
Garocelli pop. 6	Gobanito Vercingetorigis 7 3 par
Garumna fluius 1	
Garumni pop. 67	
Gebenna mons 146	
Gemella legio 296	
Genabum opp. 148	
Genæa oppidum 4	
Genusum fluius 335	
Gergobia opp. 161. 164. opp pugnatur 167	
Germani 37. eorum principis	

I N D E X

patruus	144	perati 7. 15. uincunt <i>Cæsa</i>	
Gomphos opp. 318. expu-		rianos	9
gnatum à <i>Cæsare</i>	319	Heluetios olim <i>Græca</i> cala	
Gorduni pop.	108	luisse	17
<i>Græcis</i> literis olim Gallos		Heluetiorum qui domo exie	
ufos	127	rant numerus 17. <i>corum</i>	
Grudij pop.	107	dem magnanimitas	7.8
Guturnatus ad supplicium		Heluetios totius <i>Gallie</i> plu	
deposcitur	211	rimū posse 2. ciuitates uis	
H		cosq; ipsi suos incendūt	3
H Adiartini pop.	411	Heluij populi	146. 177. 183
Haliacmon flu.	314	Heraclea Senticæ	318
Hasta opp.	479	Hereynia sylua	131
Harudes po. Germ. 19. 23. 33		Hermintus mons	187
Hedui pop. 18. deficiūt à <i>Cæ</i>		Hispalis opp. 373. à <i>Lustanis</i>	
sare	163. 165. 171. 176	oppugnata	479
Heduorum potestas	125. <i>co-</i>	Hispania	462
rum fines ab Heluetijs po		Hispanorum præliandi	rad
pulati	7	tio	245
Heluetia in quatuor pagos		Hissa opp.	298
diuisa	7	Homines duros que faciunt	
Heluetij 1. 72. eorum fines		69. que delicatos	1. 69
2. patria excedunt 3. re-		Homines immolandi consue	
deunt	17	tudo	128
Heluetici agri latitudo 2. bo		Hospites apud Germanos	
nitas	17	pro sanctis haberi	131
Heluetij Germ. uincunt	25	Hostium contēptus	114. 118
pop. Rom. exercitum sub		Hyempfal	434
iugum mittunt 5. <i>Rboda-</i>		I	
num transire à <i>Cæsare</i>		I Berus fluuius	213
prohibiti 7. à <i>Cæsare</i> su-		Icctus <i>Rhemus</i>	36
		Icius	

I N D E X

icius portus	88	Iunius	102
Ilerda opp.	242	Iura mons	2
Illurgauonenses pop.	252	Ithyrei pop.	413
Imauientius	98	L	
Imperatoris in conseruandis		Lacetani pop.	252
militibus studium 258. in		Larianes pop.	234
prælio incipiendõ offi-		Larissa opp. 319. à Scipione	
cium	345	occupata	319
Indo rex	463	Latobrigi fines suos excedunt	4. redeunt 17. numerus eorum
Induciomarus 89. defectio-		Latrocinia apud Germanos	17
nis autor 101. fugatus 115. occiditur	119		131
Inimicorum mutua defensio		Laterensis 389. interficitur	390
incundissima	110		
Insule circa Britanniam	95	Labienuus Cingulam opp. exædificat	229
Issa insula in eaq; oppidum		Labienuus nisi victor in castra reuersurum iuramento negat	343
codem nomine 186. Vatinio subijcitur	codem.	Labienuus contra Casarem	410 fugatur Labienuus, 411. Leptim oppugnat 419. occisus 470. eiusdẽ crudelitas
Isthmus	325		
Iuba rex contra Curionem		Labienuus & tyronis cõgressus	410. 411. eius equitatus interficitur 425. 442
282. Hospes Põpcij, eod. uicitur curionẽ	293 eius crudelitas 294. 440. 444. à Zamensibus excluditur 455. eiusdẽ exercitus contra Casarem 406. 416. 429. superbia 434. se interfici iubet		456
Iulius Cesar Consul creatus		Legatorũ nomen apud priecos sanctum	57
294. cetera quare in Cesar.		Lemanus lacus	5

I N D E X

Lemonices pop.	183	Liscus	10
Lemonicum opp.	206	Litauici perfidia	162. 165
Lentulus Spinter	229	Litora omnia aquæ dulcis	
340. in custodia Ptolemæi		uenas habere	362
interficitur	353	Longinus	390
Lentulus Marcellinus legat ^{us}		Lorica	182
tus Caf.	328	Luceria opp.	234
Lepidus cum Marcello con-		L. Aemilius	14
pias coniungit	395	L. Afranius	241. 340
Lepontij pop.	72	L. Aurūculeius Cotta	41. 80.
Leporem Britannii non g ^{er}	100.	interficitur	107
stant	94	L. Caesar legatus	177. 225
Leptis opp.	391. 406	L. Caesar Uticæ proquaestor	
Leptis opp. in Cæsaris pote ^{ra}		453. Cæsari ciuitatem tra ^{di}	
statē uenit 406. oppugna ^{ta}		dit	454
tur à Labieno	429	L. Canuleius legatus	318
Leptizani pop.	290	L. Cassius Longinus	323
Leuaci pop.	108	L. Cassius Cos. ab Heluetijs	
Leuci pop.	26	occisus	5. 7. 8
Lenium opp.	478	L. Cella	454
Lex creandorum magistrat ^u		L. Cissius	438
uum	160	L. Cotta interficitur	107
Lexobij pop.	58	L. Decidius Saxo	255
Libertas	58	L. Domit. & Appius Clau ^{di}	
Libo 235. 236. 308. ab Anto ⁿⁱ		dius Cosules	87
nio superatus à Brundisio		L. Domitius 224. cum suis	
discedit	307. 308.	militibus ad Cæsare ^m pro ^{se}	
Liger fluius	57. 145	fugit 231. 232. 233. 281.	
Lilium munitio	182	286 interficitur	349
Lilybæum	403	L. Hirtius	340
Lingones	16. 25. 72	L. Iunius Patiecus	459
		L. Len	

I N D E X

L. Lentulus	221. 351	L. Torquatus in Caesaris pos- testatem uenit	300
L. Licinius Squillus	389	L. Valerius interfectus	63
L. Luceius	304	L. Varenii egregium pro ini- mico facinus	110. 211
L. Manlius	64. 234	L. Vibullius Rufus. 229. 240	
L. Mergilio 389. interfectus	390	ad Pompeium à Caf. mis- sus	299
L. Metellus trib. ple.	239	L. Tiburtius uulneratur in colloquio	305
L. Minutius	468	L. Ticiada ad Scipionem per- ductus	427
L. Minutius Bassilius	134	L. Titius	391
191		Lucretius Hispilo Orici præ- fectus	297
L. Munatius Plancus	100	L. Lucerius Cadurcus	144.
L. Nasidius	268	L. Piso & Aulus Gabinus	208. 210. 214
L. Paulus Cos.	217	Coss.	4
L. Petrosidius occiditur	107	L. Plancus	405
L. Piso à Tigurinis interse- ctus	8	L. Puppius à Caf. captus dis- mittitur	229
L. Piso & Aulus Gabinus		L. Racilius 389. interfectus	390
Coss.	4	390	
L. Plancus	405	L. Roscius	100. 212
L. Puppius à Caf. captus dis- mittitur	229	L. Rubrius	333
L. Racilius 389. interfectus	390	L. Septimius ad interficien- dum Pompeium mittitur	353
390		353	
L. Roscius	100. 212	L. Scribanius	253
L. Rubrius	333	L. Straberius	301
L. Septimius ad interficien- dum Pompeium mittitur	353	L. Sylla	13
353			
L. Scribanius	253		
L. Straberius	301		
L. Sylla	13		

I N D E X.

131. Gallorum	231	452. largitio eius in ciuibus, eodem. mortem sibi consciscit	453
Malaca opp.	395	M. Crassus 13. 100 à Paris	
Malcus Nabathcorum rex		ibide interfecit	312
358		M. Crispus	446
Mandubij	186	M. Epius Cato filius	454
Mandubratius	98	M. Fauonius	314
Manilius Tuscus	389	M. Lepidus	280
Mantineæ	317	M. Messala & L. Piso consules	22
Marcellus Cordubæ præfectus 392. contra Cassum dux electus 392. bellum 393. eius contra Cassum 394. Vllam obsidet 394		M. Messala 418. Vtica misissus	452
M. Acilius	302	M. Octavius officio maritimo præfectus	297
M. Antonius legatus	187	M. Opimius	306
Brundisio præstinde nauigat	307	M. Petricus 313. contra Cæsarem arma fert 413. uulneratur 413. fugatur 455.	
M. Aquinius	434	occubuit	457
M. Aquinius Catonis filius	454	M. Plotius uulneratur in colloquio	305
M. Ariflius	166	M. Pomponius ad Messanâ superatus	350
M. Bibulus	297, 312.	M. Rufus Quaestor	222
M. Cælius Rufus	305	M. Syllanus	119
M. Calidius	211	M. Titius	31
M. Cato Pompeij filium obiurgat 414. Vtica præfectus 423. 452. Scipioni milites submittit 423. ciuibus ut oppidum deserant persuadere conatur	423	M. Trebius	56
		M. Tyro ab exercitu electus	433
		M. Val. Procellus	31, 34
		M. Var	

I N D E X

M. Varro	276	Militis ueterani uirtus	ex clē
Marcomanni populi	33	elephante pugna	450
Marrucini pop. 234. eorum		Militem quae habere deceat	
cohortes	288		170
Mars	128	Milo Clodio occiso damna-	
Marsi pop.	229. 232	tus 306. à Pedio lapide oc-	
Marsi Centuriones perſu-		cifus	codem
ge	283	Minerua 128. eius templum	
Masilie situs 267. ad bellum		in Elide	353
apparatus	263	Minutius Rufus	297
Masilienſe bellum	241	Minutius Silo 388. lapidibus	
250. 267		oppreſſus	codem
Masilie oppugnatio	267	Miracula poſt Caesaris ui-	
Masilienſium perſidia	274	toriam	353
Masilienſes ſe dedunt Cae-		Mithridates Pergamenus	
sari	280		373
Matiſcona locus	391	Mithridates contra Triariū	
Mauri equites	449	400. Caſ. auxilium fert	
Mazace opp.	397	375. Peluſium expugnat.	
Mediomatrices	72. 183	codem. Alexandrinos ſu-	
Medobrega opp.	387	perat 376. Rex Boſphori	
Melde locus	90	conſtitutus	403
Melodunum opp.	173	Mona inſula	95
Memorie ſtudendum	127	Morini populi 37. 58. ſe Cae-	
Menapij pop.	37. 58. 121	sari dedunt 79. deſiciunt	
à Germanis oppreſſi	70		86
à Caſare ſuperati	87	Moriſſugus	116
Mercurius apud Gallos quā-		Moſa	72
litas	128	Munatius Flaccus	389
Metropolis ciuit. in Caſar.		Munda opp.	477
potēſtatem redacta	339	Mundenſis campus	474
		Muni	

I N D E X

Munitioes ad Alexiam	181	Numide contra Curium	282. in somno opprimū-
Muri oppidorum in Gallia		tur 290. ad Cesare perſu-	
quales	154	giunt 423. eorum ueloci-	
Musculi descriptio	272	tas mira 441. equites sine	
N		frano	413. 437
Nabathcorum rex	358	Numcius	4
Nantuates pop.	72	Nymphæus portus	309
Nannetes pop.	58	O	
Narbo	145. 280	O Bucula ciuitas	391
Najua	23	O Ocellum	6
Naues Venetorum 60. Bri-		Octacilij Craſſi erga dedi-	
tanorum	250	tos perſidia 310. Pompeio	
Naualis pugna 60. 61. 251.		ſe coniungit	311
270		Octauij in Illyricos fuga	
Naupaſtum opp.	313	386. occupat oppida mul-	
Neapolis	404	ta 385. cum Vatiniō naua-	
Nemetes pop.	33	li bello decernit 386. uin-	
Nemetocerna	216	ctur, eodem, fugit in Si-	
Neruij pop. 37. eorum mo-		cilianam 387. inde in Afri-	
res 43. munitioes 44. ſu-		cam	eodem
perati à Caſare 49. Cicc-		Octodurus pagus	53
ronem oppugnant	108	Octogesa opp.	253. 256
Nicomedes Bithynius	397	Ollouicon	159
Nicopolis	380	Oppidum quid Britanni ap-	
Nili aqua	361	pellent	98
Nitiobriges pop.	145. 1	Oppugnatio uehementiſſi-	
Nouiodunum	41. 171	ma	108
Noreia ciuitas	4	Orgetorix coniuurationem	
Noricus rex	231	facit 2. capitur 3. moritur	
Nox triginta dierum	95	eodem	

Oricum

I N D E X

Oricum opp. 292. à Cesare	258. 259. in Caesaris potestate uenit	265. uulneratur	413. interficitur
receptum	300		456
Orchomenum à Cesare receptum	325		
Orcynia sylua	332	Petrocorij pop.	183
Oscenses pop.	252	Pharnaces rex	378. eius perfidia
Osifini pop.	52. 58. 183		380. praelio Domitium uincit
P			382. Pontum occupat, eodem crudelitas eius
P acatorum insigne	169		382. 399. nuntios ad Caesarem mittit
Pacidij acies contra Caesarem	409		399. donec mittit
Pacidius	446. uulneratur		401. fugatur
	447		402. castra eius diripiuntur, eodem.
Pagi Helueticorum quatuor	7	Pharsalia	297
Pagi Sucuorum centum	23. 68. 69	Pharsalicum praelium	345
Parada opp. 451. eius ciues combusti	452	Pharus insula, in eaq; turris mirabilis	357
Paretonius locus	362	Philo	478
Parisij pop.	120	Photinus Ptolemei procurator	354. interfecit
Paribinorum opp. à Cesare expugnatum	318		358
Paucitas hominum quo pacto sit contra multitudinem munienda	317	Pictones	58. 144
Pamani pop.	37	Pirustæ pop. Casari se dedunt	88
Peligni pop.	229	Pisaurum opp.	227
Petra locus	318	Piso Aquitanus interf.	74
Petreius 242. contra Caesarem	244. eius seuitia	Plebis Gallicæ conditio	126
		Pletorius perijt	456
		Pleum	

Pleumosij pop.	108	naues Cæs. incendit	317.
Plumbum album	94	Oricum oppugnat	316
Plutci	181	Pompeius filius regnum Bo	
Pompeia Fausli uxor	456	gudis ingressus	415. in-
Pompeius magnus imperas		de fugatus ad insulas Ba-	
tor appellatus	311. con-	leares conuertit classem.	
tra Domitium	338. à Dyr	codem	
rhachio exclusus	318.	Pompeius filius ulteriore Hi	
Obsidetur à Cesare, co-		spania occupata cõtra Cæ	
dem. obsidione liberatur		sarem bellum parat	458.
321. nisi uictor iurat se		Vllam ciuitatẽ oppugnat	
in castra non rediturum		459. qualis eius exercitus	
344. eiusdem fuga	347.	fuerit	462. crudelitas eius
Pclusum ad Ptolemeum		469. in Carteisium est	
fugit	352. interficitur	potestate	479. saucius
353		profugit	480. interficitur
Pompeij duces	297. eiusdem	481	
exercitus ex quibus lo-		Pons Rhenanus factus	76.
ck conscriptus	295. eius-	rescissus	73. alius pons fa-
dem exercitus penuria		ctus	124
326. fiducia	331. luxus	Pons in Arare factus	8
347. uestitus	347. sum-	Ptolemeus cum sorore Cleo	
ma, & acies instructa		patra bellum gerit	352
343. fuga	346	Mitridati Cæsari auxilium	
Pompeij gesta	414	ferenti occurrit, ac supe-	
Pompeij omnis belli appa-		ratur	373. 374. perijt
ratus Dyrhachij	317	Ptolemæi animus fraudulen-	
Pompeianorum coniuratio		tus	372. contra Cæsarem
301		bellum parat.	codem
Pompeius filius Aegyptiacæ		P. Atrius legatus	441
Nauibus præfectus	297	P. Calpurnius	477
		P. Con	

P. Considius	13	Q	
P. Cornelius Scipio interfectus		Q. Aquila	438
Eius	445	Q. Atrius	93
P. Crassus	58	Q. Cassius	222, 280
P. Domitius 379. eius prohibita, eodem. eiusdem contra Pharnacē instructa acies 381. superatur à Pharnace	382	Q. Cassius Longinus Hispanis odiosus 387. uulneratur 389. naufragio preest	396
P. Lentulus Spinther fugit ad Casarem	351	Q. Caponius	309
P. Ligarius captus	439	Q. Cornificius Illyrico preest	383
P. Siferna	408	Q. Cicero 100 oppugnatur 108. quantus dux 108	
P. Scruilius consul	306	Q. Comminius ad Scipionem perductus	427
P. Sextius	379	Q. Fabius Maximus	30
P. Sextius Baculus 48. 49. 55. 339		Q. Fulginius interemptus	246
P. Sittius copias cum rege Bogud coniungit 416. Numidiam ingreditur	423	Q. Fufus	267
P. Sulpitius Rufus	80	Q. Iunius	101, 102
P. Sulpitius prator Vibone	350	Q. Laberius Dirus	96
P. Sylla Pompeianos in fugam conuertit	323	Q. Ligurius Considij filius	453
P. Vestrius captus	439	Q. Lucanus	206
Pugna navalis	60, 61	Q. Lucretius	239
Pugna ex essedis	85	Q. Martius ad Casarem transfugit	465
Putei fodiuntur à Cesarianis	362	Q. Paciscius	379
Pyrenei saltus	241	Q. Pedius	55, 307, 459
		Q. Pompeius Niger cū Antistio Turpione singulari	riccy

vi certamine decernit	Rbenum pop. Rom. imperiū	
422	finire	76
Q. Sabinus	324 Rhodanus	1.4
Q. Sertorius	65 Rhodie naues naufragium	
Q. Sextius	390 passe	309
Q. Titius Varus	207 Roscillus Gallus apud Cæs	
Q. Titurius Sabinus	58.80. sareem accusatus	326. ad
87.100. eius cōtra Vnel-	Pomp. profugit	327
los gesta 61. occiditur a	Ruspina opp.	407
pud Eburones	107 Rutilius Lupus	234. Acbaie
Q. Vclanius	55 præst	325
	R	S
R Abirius Posthumius	S Abis fluius	43
407	Sabura exerc. iube præ	
Rasipolis contra Cæsarem	fectus 290. eius res geste	
296	291. contra Sitium cum	
Rauraci populi 183. fines	exercitu à Iuba relictus	
suos excedunt	429. à seruo interfectus	
4	456	
Rebellio Britannorum	84	
Rebillus Cæs. legatus	288 Sacerdotes Gallorum	126
Regem appellari à pop. Ro.	Sacrificandi ritus	128
quantum sit	27 Salinarum stagnum	447
Rhedones populi	52 Salona ciui. grauissima opo	
Rhenones uestes	130 pugnatione liber.	298.
Rhemi Cæsari se dedunt	36 384	
corum potestas	126 Salsum flu.	461
Rhenus Heluctios à Germa	Samarobrina ciuit.	115
nīs diuidit	2.72 Santones	6.65
Rhemi origo & exitus	72 Saserna Lepti à Cæsare reo	
Rhenum quare Cæsar trans-	lictus	408
ierit	75. 124 Sarsura ciuit. 444. ea Cæs	
		far

I N D E X

far potitur	445	Segontiaci pop.	98
Sasales Cotti filius	296	Segouia oppidum	392
Scapula se iugulare iubet		Segusiani pop.	177.183
478		Senones pop.	35
Seeue ceturionis scutum	324	Senonum motus	116. eorum
Scipio 221. eius res gesta		deditio	121
311. tyrannis eius	312.	Sentica	338
auaritia	311.	Sequani pop.	5. 125
ad Pompeium profici citur, eod.		Sequanorum ager	19
fugatur à Domitio	315.02	Serapion legatus	315
mnes suos milites interfecit.	451	Sergius Galba	33
Scipionis acies contra Cæsarem	415.	Seruilius	306
apparatus bellicus	411.	Sertius dominum occidit	468.
cum Petreij & Labieni suas copias coniungit	415.	comprehensus, & uiuus combustus est	469
crudelitas eius	418.	Sesuij pop.	52
equitatus eiusdem fratre occisus	415.	Sex. Cæsar Syriae praefectus	397
in ciues Romanos captus crudelitate	427. 428.	Sextus Pompeius	459
turpis seruitus	434	Sextus Quintilius Varus	233
Scipio perijt	457	Sibuzates pop.	67
Scribonius Libo 235. officio maritimo praepositus		Sicambrorum fuga	77. eorum
197		uici combusti, ibid. contra Cæsarem eunt	138
Sebusiani pop.	6	Sicoris flu.	242. 247
Sedulius dux	190	Silicenses fl.	392.
Seduni populi	53.54	Silius	56
Signi pop.	135	Simulacra Gallorum	118
Segonax rex	99	Soldurij deuoti	64
		Sontiates à Cæsare uicti	64
		Spinber	

I N D E X

Spinther	341	Tarbelli pop.	67
Statius Marcus	302	Tarusates pop.	65
Stimuli	182	Tarsum opp. Cilicia	398
Suesiones pop. 17. à Casare		Tasgetius occisus	100
uicli	41. 42	Taurenia castellum	269
Sueui Germanorum bellico		Taxi copia in Gallia Ger-	
ssimi 23. 68. urbibus reli		maniâ;	135
ctis, contra Casarem se pa		Taximagulus rex	99
rant 78. 124. 135. ab Vbijs		Tectosages pop.	132
fugati	34	Tegea opp.	446
Sueuorum antiquorum de-		Tempesta	83. 85
scripta 68. 78. 124. 125.		Teutomatus Nitiobrigum	
corundem pagi centum		rex	159
23. 68. 69		Teutones	36
Sulcitani pop.	457	Teutoni 21. uicli à Ro.	25
Sulmonenses pop. & opp.		Thapsum opp. 428. 448. op	
230		pugnatur à Casare	447
Supplicia apud Gallos	129	Thabena opp.	446
Surus Hedius	215	Thabenses pop. 445. ad	
Sylla Faustus 452. Vitam		Casarem desciscunt, cod.	
deserit	codem	Theba à Cas. recept.	325
T		Thenchtheri Rhenum transf	
Tabelle ternæ	341	gressi 68. à Sueuis uicli	
Tales	182	70	
Tamesis flu.	94	Theophanes	304
Taracina opp.	234	Thermus pretor	227
Tarcundarius Castor cõtra		Tiberius Nero elsis Cas.	
Casarem	296	praefectus	373
Taraco ciuitas in Casaris po		Tiberius Tullius	467
testatem redacta	380	Ticida captus	428
Taracoenfes	252	Tignium opp.	227

Tigur

I N D E X

Tigurinus pagus	7	Tolosa	64
Tijdra opp. +21. 445. in		Tolosates	6.145
Cæsaris potestatem uenit		Torquatus 300. perijt	456
455		Traiectum	391
Titus Appius Diane tem-		Trebonius 136. 140. 187.	
plum spoliaturus, Cæsa-		105	
ris interuentu fugatur		Trebonius Massiliam oppu-	
353		gnat	241
T. Alienus ab exercitu igno-		Treuiri 72. contra Labien-	
miniose dimissus	433	num	122
T. Baluentius	106	Treuirorum ciuitas 89. con-	
T. Cæcilius occisus	246	tra Cæsarem	89. 101
T. Labienus Pompeianus		Triarius 400. cum Mithria-	
409		date confligit	codem
T. Labienus 3. 58. 87. 92.		Tribotes	33
135		Trinobantes ciuitas	98
T. Pulsio	331	Tubero	238
T. Pulsionis egregium pro		Tulingi fines suos excedunt	
inimico facinus	110	4. numerus eorum 15. 17	
T. Rebillus proconsul	451	Tullius ad Cæsarem uerba	
T. Salienus	418	facit	467
T. Sextius	119. 169. 191	Tullius Rufus interfectus	
T. Sillius	56	451	
T. Terrasidius	56	Turinum opp.	306
T. Torius 391. contra Cæsa-		Turinus ager	307
rum proficiscitur	392	Turoni	52. 144
T. Vastus	389		
Titus Hispani capti & d Sci		V	
pione necati	418	Vacca opp.	444
Tyrone & Labieni con-		Valerius Placcus, L,	
gressus	410. 411	filius	

I N D E X

<i>filius interfectus</i>	324	<i>Hi</i>	61
<i>Valerius adolescens</i>	477	<i>Venctorum senatus à Casar</i>	
<i>Vangiones pop.</i>	33	<i>re necatus</i>	61
<i>Vari exercitus à Curione</i>		<i>Ventisfonte opp. incensum</i>	
<i>superatus</i>	288	474	
<i>Varro se Casari committit</i>		<i>Veragri pop.</i>	53
299		<i>Verbigenus pagus</i>	16
<i>Varronis leuitas</i>	276	<i>Vercingetorix defectionis</i>	
<i>Varus nauè Cas. capit</i>	427.	<i>princeps</i>	144. uincitur
<i>fugit</i>	418	149. Casari deditur	191
<i>Varius flumen</i>	266	<i>Verodochius</i>	5
<i>Vatinij in re militari prudẽ-</i>		<i>Vergasulaunus Aruernus</i>	
<i>tia</i>	305. 384. Octauilii per-	388. captus	190
<i>sequitur</i>	385. ciuitates mul-	<i>Vergilius Petronius</i>	418.
<i>tas ab Octauio occupa-</i>		<i>dat se Caninio</i>	456
<i>tas recipit</i>	386. cum Octa-	<i>Vergobretus magistratus</i>	
<i>uio nauali bello decernit,</i>		10	
<i>ead. uincit, eodem. redit</i>		<i>Verocasses pop.</i>	37
<i>Brundisium</i>	487	<i>Veromandui pop. 37. 43. à</i>	
<i>Vatuca locus</i>	138	<i>Casare uicti</i>	46
<i>Vbij 70. auxilium à Casare</i>		<i>Versaon locus</i>	474
<i>petunt</i>	76	<i>Vertico Neruius profugus</i>	
<i>Vbiorum ciuitas Sueuis ue-</i>		111	
<i>ctigalis</i>	70	<i>Vertiscus princeps</i>	199
<i>Vcubis opp. 461. incensum</i>		<i>Vesontio Sequanorum oppi-</i>	
473		<i>dum</i>	23
<i>Vestones pop.</i>	342	<i>Veteranorum militum iur-</i>	
<i>Vedelicus</i>	159	<i>tus</i>	310
<i>Vellauij</i>	183	<i>Vexillum</i>	45
<i>Vellaunodanum opp.</i>	147	<i>Vibullius Rufus</i>	233
<i>Veneti 56. 58. à Casare Hi-</i>		<i>Vienna ciuitas</i>	246
		<i>Vinum</i>	

I N D E X

Vinum Germani importari non ferunt	69	gressi 68. à Suenis superantur 70. profligantur à	
Viridovix contra Casarem exercitum parat.	61.62	Casare	75
Vlls opp.	394.459	Vsus rerum omnium. magister	271
Vlclles Hirus	229	Vualis locus	72
Vnelli pop. 52. 56. à Casarians superati	61.62	Vxellodunū obsessum	209.
Vocates pop.	67	212.214	
Voccio rex	34	Vxores Britannie dentis aut duodenis communes	95
Vocontij	6.65	Vzica opp.	426
Volgi pop.	145.177		X
Volcatius Tullius	323	X Antones populi	
Vogesus mons	72	183	
Urbes Gallie immunitate incendantur	149	Z	
Vri boues	111	Z Ama ciuitas in eaqs	
Vsceta opp. à Casare captum	453	Z Iuba & Caesaris res gestae	454
Vsipetes pop. Rhenū trans-		Zela ciuit.	400
		Zetta ciuit.	440

Faded, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

ET SI putes studiosè lector per te ipse
 legendo cognoscere, cur nam C. Casar
 rerum ab se gestarum confecerit com-
 mentarios, tum & quos & quot confece-
 rit: tamen non inutile futurum existima-
 ui, si hic id promptius tibi fieret mea cura. Res geste ab C.
 Casare in Gallia nouem annis, quibus in ea cum imperio
 fuit octo libris scriptæ sunt. Primo, & reliquis usq; ad octa-
 uum ab ipso Casare tanta elegantia, tantoq; dicendi orna-
 tu, ut, licet & hi, & tres primi de bello Ciuili aduersus
 Pompeium, editi sint, ne scientia tantarum rerum gesta-
 rum scriptoribus deesset, tamen præcepta potius, quam
 præbita illis sit scribendi facultas. Octauo autem ab A. Hirs-
 tio, qui & de bello Alexandrino, & Africano commenta-
 rios uidetur scripsisse: id quod ex ipsius præfatione in oc-
 tauum librum de bello Gallico colligi potest: ibi enim sic
 ait, Casaris nostri commentarios rerum gestarum Gallie
 non comparandos superioribus, atque insequentibus eius
 scriptis contexui, nouissimeq; imperfecta ab rebus gestis
 Alexandriae confeci usque ad exitum, non quidem ciuils
 dissensionis, cuius finem nullum uidemus, sed uite Casar-
 is. Hec ille. Ex quibus uidemur posse inferre, si confe-
 ci Hirtius gesta Casaris usque ad illius uite exitum, era-
 go reliqui commentarij præter decem supradictos Ce-
 saris, esse illius uidentur, nec extare quidem, quæ scripsit,
 omnia: quandoquidem usque ad exitum uite Casaris scri-
 psisse se ait. Commentarios tamen de bello Hispaniensi,
 non modò non esse Hirtij dixerim, sed ne cruditi quidem
 cuiusq;

cuiusquam. Sunt enim admodum quam inconditi, ac barbari. De ijs ipsis Cæsaris Commentarijs quid senserit M. Tullius in libro de Claris Oratoribus, operæ pretium uisum est subiungere. Cuius hæc sunt uerba: Commentarios scripsit ualde quidem probandos: nudi sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis tanquam ueste detracta. Sed dū uoluit alios habere paratam, unde sumerent, qui uellent scribere, historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui illa uolūt calamistris inserere: sanos quidem homines à scribendo deterruit. Hæc Cic. Illud insuper addiderim, bonam partem eorū, quæ his cōmentarijs scripta sunt, haberi etiā in epistolis M. Tullij ad Atticum: in quibus, cum quid noui gestum erat à Cæsare, statim Atticum, Quintum uel Ciceronem fratrem, aut M. Brutum certiore fama ciebat. Id quod maximo testimonio est, uerissima esse, quæcumque his commentarijs scripta habentur.

Vale.

Venetijs, Mense

Novemb. M. D. XIII.

C. I V L. C A E.
S A R I S D E B E L L O
G A L L I C O C O M M E N -
T A R I U S I.

GALLIA est omnis diuisa in par-
teis treis, quarū unam incolunt Bel-
ge, aliam Aquitani, tertiam qui ipso
rum lingua Celtae, nostra Galli ap-
pellantur. Hi omnes* linguis, insulu
tis, legibus inter se differunt. Gallos
ab Aquitanis Garumna flumen, à

* linguis,

Belgis Matrōna, & Sequana diuidit. Horum omnium for-
tissimi sunt Belge, propterea quod à cultu, atq; humani-
tate prouinciae lōgissimè absunt, minimeq; ad eos mercato-
res saepe commeant, atque ea, quae ad effeminādos animos
pertinent, important: proximūq; sunt Germanis, qui trans
Rhenum incolunt, quibus cum continenter bellam gerūt.

Qua de causa Heluetij quoq; reliquos Gallos uirtute pre-
cedunt, quod serè quotidianis* praelijs cum Germanis cō-
tendunt, cū aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eo-
rum finibus bellam gerunt. Eorum una pars, quam Gallos
obtinere dictum est, initium capit à flumine Rhodano, cō-
fluētūq; Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarū. at-
tingit etiam ab Sequanis, & Heluetijs flumen Rhenū, uer-
git ad Septentriones. Belge ab extremis Galliae finibus
oriuntur, pertinent ad inferiorem partem fluminis Rhe-
ni, spectant in Septentriones, & orientem solem. Aquita-
nia à Garūna flumine ad Pyrenaeos montes, & eam par-

* bellis, prae-
liisq;

tem Oceani, que ad Hispaniam pertinet. spectat inter oes
 casum solis, & Septentriones. Apud Helucios longè nobi-
 lissimus, & ditissimus fuit Orgetorix. ^{is M. Messala, &}
 P. Pisone consulibus, regni cupiditate inductus coüratio-
 nē nobilitatis fecit: & ciuitati persuasit, ut de finibus suis
 cum omnibus copys extrent; perficiale esse, cum uirtute
 omnibus præstarent, totius Gallie imperio potiri. Id hoc
 facilius eis persuasit, quòd undique loci natura lati Helue-
 tij continerentur, una ex parte flumine Rheno latissimo,
 atq; altissimo, qui agrum Heluctium à Germanis diuidit;
 altera ex parte monte Iura altissimo, qui est inter Sequa-
 nos, & Helucios: tertiā lacu Lemano, & flumine Rho-
 dano, qui prouinciam nostram ab Heluctijs diuidit. His re-
 bus fiebat, ut & minus late uagarentur, & minus facile
 finitimis bellū inferre possent. Qua de causa homines bel-
 landi cupidi magno dolore afficiebantur. Pro multitudine
 autem hominum, & pro gloria belli, atq; fortitudinis an-
 gustos se fines habere arbitrabātur, qui in longitudinem
 nullā passuum ~~CCL~~ ^{CCL} in latitudinem ~~CXXX~~ ^{CXXX} pate-
 bant. His rebus adducti, & autoritate Orgetorigis per-
 moti, constituerunt ea, que ad proficiscendum pertinerēt,

* parare. * comparare. lumentorum, & carrorum quā maximum
 numerum coëmere, fementes quā maximas facere, ut in
 itinere copia frumēti suppeteret: cum proximis ciuitati-
 bus pacem, & amicitiam confirmare: ad eas res consocien-
 das biennium sibi satis esse duxerunt: in tertium annum
 profectioem lege confirmat. Ad eas res consociendas Or-
 getorix deligitur. Is sibi legationē ad ciuitates suscepit. In
 eo itinere persuadet Castico Catamāaledis filio Sequano
 (cuius pater regnū in Sequanis multos annos obtinuerat,
 & à Senatu, populoq; Romano amicus appellatus erat)

ut

ut regnum in ciuitate sua occuparet, quod pater antè ha-
 buerat: item que Dumngorigi Heduo fratri Diuitiaci, qui
 eo tempore principalam in sua ciuitate obtinebat, ac ma-
 xime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet:
 ei que filiam suam in matrimonium dat: persuaſile factu
 esse illis probat conata perficere, propterea quòd ipse
 sue ciuitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium,
 quin totius Gallie plurimum Heluctij possent, seq. suis
 copijs, suo que exercitu illis regna conciliaturum con-
 firmat. Hac oratione aduerti, inter se fidem, & iustitiam
 dum dant: & regno occupato per tres potentissimos ac
 firmissimos populos totius Gallie sese potiri posse spe-
 rant. Ea res, ut est Heluctijs per malicium enuatiata, mo-
 ribus suis Orgetorigem ex uinculis causam dicere cogeg-
 runt: damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremas-
 retur. Die constituta causa auctionis Orgetorigis ad iudi-
 cium omnem suam familiam ad hominum millia decem undi-
 que cogit: & omnes clientis, oblatosq. suos, quorum
 magnam numerum habebat, eodem conduxit: per eos ne
 causam diceret, se eripuit. Cum ciuitas ob eam rem inci-
 tata armis ius suum exequi conaretur, multitudinem que
 hominum ex agris magistratus cogere, Orgetorigis
 mortuus est: neque abest suspicio, ut Heluctij arbitrantur,
 quin ipse sibi mortem consciuerit. Post eius mortem ni-
 hilo minus Heluctij id quod constituerant, facere conan-
 tur, ut e finibus suis exeant. Vbi iam se ad eam rem para-
 tos esse arbitrati sunt, oppida sua omnia numero ad duos
 decem, uicos ad quadringentos, reliqua priuata edificia
 incendunt: frumentum omne, præterquam quòd secum
 portaturi erant, comburunt: ut domum reditionis spe sub-
 lata, paratiores ad omnia pericula subcunda essent. trium

* unumquenque
 * Latouicis
 mensium molita, cibaria: sibi quæq; domo esse iubet.
 Persuadent Rauracis, & Tulingis, & * Latobrigis finitimis, uti eodẽ consilio usi, oppidis suis, vicisq; exustis unã cum his profisciscantur. ^{Boiosq;} qui trans Rhenum inco-
 luerant, & in agrum Noricum transferant, Noriamq; oppugnant, receptos ad se socios sibi asciscunt. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent. Unum per Sequanos, angustũ, & difficile inter montem Iuram, & flumen Rhodanum, uix quã singuli car-
 * ducerent: ^{ri} ducerentur: mons autem altissimus impendebat, ut facile perpauci prohibere possent. Alterum per prouinciã nostram multo facilius, atque expeditius, propterea quod inter fines Heluetiorum, & Allobrogum, qui nuper populo Rom. pacati erant, Rhodanus fluit, isq; nonnullis locis uado transitur. Extremum oppidum Allobrogum est. pro-
 * Genus ximumq; Heluetiorum finibus * Genua, ex eo oppido pons ad Heluetios pertinet. Allobrogibus sese uel persuasuros, quod nondum bono animo in populum Rom. uiderentur, existimabant: uel ui coacturos, ut per suos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profecionem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conueniant. Is dies erat ad V. Calendarum Aprilis, L. Pisone, Aulo Gabinio consulibus. ^{Cæsari} cum id nuntiatum esset, eos per prouinciã nostrã iter facere conari, maturat ab urbe proficisci, & quã maximis potest itineribus in Galliam ulteriorem contendit, & ad * Genuam peruenit. prouinciã toti quã maximũ potest, militũ numerũ imperat. Erat omnino in Gallia ulteriore legio unã: pontẽ, qui erat ad Genuã, iubet rescindi. Vbi de eius aduentu Heluetij certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos ciuitatis, cuius legationis Nuaneniũ.

& Veredostius principem locum obtinebant, qui dice-
 rent sibi esse in animo, sine ullo maleficio iter per provin-
 ciam facere, propterea quod iter haberent nullum aliud
 rogare, ut eius uoluntate id sibi facere liceat. Caesar, quod
 memoria tenebat Lucium Cassium consulem occisum,
 exercitumq; eius ab Heluetijs pulsum, & sub iugum mis-
 sum, concedendum non putabat: neque homines inimi-
 co animo data facultate per provinciam itineris faciendi
 temperaturos ab iniuria, & maleficio extimabat: ta-
 men, ut spatium intercedere posset, duo milites, quos im-
perauerat, conuenirent, legatis respondit: diem se ad de-
liberandum sumpturum: si quid uellent, ad Idus Aprilis
reuerterentur: interea ea legione, quam secum habebat,
 militibusq; qui ex provincia conuenerant, à lacu Le-
 mano, qui in flumen Rhodanum influit, ad montem
 Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetijs diuidit, millia
 passuum decemnouem, murum in altitudinem pedum
 sexdecim, fossamq; perducit. Eo opere perfecto, praesidia
 disponit, castella communit, quò facilius, si se inuito trans-
 ire conarentur, prohiberi possent. Vbi ea dies, quam con-
 stituerat cum legatis, uenit: & legati ad eum reuer-
 runt: negat se more, & exemplo populi Rom. posse iter
 ulli per provinciam dare: & si uim facere conentur, pro-
hibitorium ostendit. Heluetij ea spe deiecti, nauibus iun-
 ctis, ratibusq; compluribus factis, alij uadis Rhodani qua-
 minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdum
 sepius noctu, si perirumpere possent conati, operis mu-
 nitione, & militum concursu, & telis repulsi, hoc cona-
tu destiterunt. Relinquebatur una per Sequanos uia,
 qua Sequanis inuitis propter angustias ire non poterant.
 His cum sua sponte persuadere non possent, legatos ad

*legio est in liton
 signum capiam. Sen
 milibus: Sed centum
 milium: Ita agunt
 et sic quoz milia
 aut. ex quibus serui
 la centum. Orumq;
 canit. Et qui in
 centi. Et qui in
 agunt. loc. est. con-
 tibat legio de centis
 fortitudine qui huius
 mille, centum, et qui
 milites pedes obri-
 bat: et duobus et
 quadraginta equites
 complabat. Et ha-
 milia legio dicitur
 2^a quing. et trigim.
 quoz in quibus
 periret. Et ha-
 super. Ita agunt in con-
 pro hederent. et qui*

*ciudadanos
de su tierra.*

Dumnorigem Heduum mittunt, ut eo deprecatore à Sequanis hoc impetrarent. Dumnorigis ^{fratris} gratia, & largitione ^{bona} apud Sequanos plurimum poterat, & Heluetijs erat amicus, quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat: & cupiditate regni adductus, nouis rebus studebat: & quam plurimas ciuitates suo sibi beneficio habere obstrictas uolebat. Itaque rem suscipit, & à Sequanis impetrat, ut per fines suos, Heluetios ire patiantur: obsidesq; uti inter sese dent, perficit: Sequani, ne itinere Heluetios prohibeant: Heluetij, ut sine maleficio, & iniuria transeant. Cesari renuntiat Heluetijs esse in animo per agrum Sequanorum, & Heduyū iter in Santonum fines facere, qui non longè à Tolosatium finibus absunt, quæ ciuitas est in prouincia. Id si fieret, intelligebat magno cum prouinciæ periculo futurum, ut homines bellicosos populi Ro. inimicos locis patētibus, maximeq; frumentarijs finitimos haberet. Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum præfecit: ipse in Italiam magnis itineribus contendit, duasq; ibi legiones conscribit: & tres, quæ circum Aquileiam hibernabant, ex hybernis educit, & quæ proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centrones, & Garoceli, & Caturiges locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur: compluribus his prælijs pulsus, ab Oceolo, quod est citerioris prouinciæ extremum, in finis Vocontiorum ulterioris prouinciæ, die septimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Sebastianos exercitum ducit. Hi sunt extra prouinciā trans Rhodanum primi. Heluetij iam per angustias, & fines Sequanorum suas copias traduxerant, & in Heduos um
fines

pendere.

*concederem
nada.
de los de los
pau.*

*Algarque
B.*

fines peruenerant, eorumq; agros populabantur. Hedui
 cum se, suaq; ab his defendere non possent, legatos ad Cae-
 sarem mittunt rogatum auxilium: ita se omni tempore de
 populo Romano⁷ meritos esse, ut penè in conspectu exer-^{* bene meri-}
 citus nostri, agri uastari, liberi eorum in seruitutem abdu-^{tos}
 ti, oppida expugnari non debuerint. Eodem tempore, quo
 Hedui, Ambirri quoque necessarii, & consanguinei He-
 duorum Caesarem certiores faciunt, sese depopulatis agris
 non facile ab oppidis uim hostium prohibere. Item Allo-
 broges, qui trans Rhodanum uicos, possessionesq; habebant,
 fuga se ad Caesarem recipiunt, & demonstrant sibi
 praeter agri solum nihil esse reliqui. Quibus rebus ad-
 etus Caesar non expectandum sibi statuit, dum omnibus ser-
 uantibus sociorum consumptis, in Santones Heluetij peruenis-
 sent. Flumen est Arar, quod per fines Heduorum, &
 Sequanorum in Rhodanum influit incredibili lenitate, ita
 ut oculis, in utram partem fluat, iudicari non possit. Id
 Heluetij ratibus, ac lintribus iunctis transibant. Vbi per
 exploratores Caesar certior factus est, treis iam copiarum
 partis Heluetios id flumen transduxisse, quartam⁷ uero^{* ferè}
 partem citra flumen Ararim reliquam esse: de tertia uis-
 gilia cum legionibus tribus à castris profectus, ad eam
 partem peruenit, quae nondum flumen transferat. Eos im-
 peditos, & inopinantes aggressus, magnam partem eor-
 um concidit: reliqui sese fuga mandarunt, atque in pro-
 ximas sylvas abdidit. Is pagus appellabatur Tiguri-
 nus. Nam omnis ciuitas Heluetia in quatuor⁷ pagos di-
 uisa est. Hic pagus unus cum domo exisset, patrum no-
 strorum memoria L. Cassium consulem interfecerat, &
 eius exercitum sub iugum miserat. Ita siue casu, siue cons-
 ilio deorum immortalium, quae pars ciuitatis Helue-
 tiae

in no d e r

a t

tie

tie insignem calamitatē populo Romano intulerat, ea prin-
 ceptis perfoluit. Qua in re Caesar non solum publi-
 cas, sed etiam priuatas iniurias ultus est, quod eius soceri
 L. Pisonis auum L. Pisonem legatum Tigurini eodem præ-
 lio, quo Castum, interfecerant. Hoc prælio factō reliquas
 copias Heluetiorum ut consequi posset, pontem in Arare
 faciendum curat: atque ita exercitum traducit. Heluetij
 repentino eius aduentu commoti, eam id, quod ipsi diebus
 x. ægerrimè confecerant, ut flumen transirent, Casarem
 uno die fecisse intelligerent, legatos ad eum mittunt: cuius
 legationis Diuico princeps fuit, qui bello Casiano dux
 Heluetiorum fuerat. Is ita cum Casare egit: Si pacem po-
 pulus Romanus cum Heluetijs faceret, in eam partem itu-
 ros, atq; ibi futuros Heluetios, ubi eos Caesar cōstituisset,
 atq; esse uoluisset. Sin bello persequi perseueraret, rem-
 nisceretur & ueteris incōmodi populi Romani, & pristini
 uirtutis Heluetiorum. Quod improuiso unum pagum
 adortus esset, cum ij, qui flumen transissent, suis auxilium
 ferre non possent, ne ob eam rem aut sue magnopere uir-
 tuti tribueret, aut ipsos despiceret. Se ita à patribus, ma-
 ioribusq; suis didicisse, ut magis uirtute, quam dolo con-
 tenderent, aut insidijs niterentur. Quare ne committeret,
 ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate populi Romani,
 & internecone exercitus nomen caperet, aut memoriam
 proderet. Iis Caesar ita respondit, Eò sibi minus dubitatio-
 nis dari, quod eas res, quas legati Heluetij commemoras-
 sent, memoria teneret, atque eò grauius ferre, quò minus
 merito populi Romani accidissent: qui si alicuius iniuriæ
 sibi cōscijs fuisset, non fuisset difficile cauere: sed eò dece-
 ptū, quod neq; cōmissum à se intelligeret, quare timeret,
 ne sine causa timedū putaret. Quod si ueteris cōtumeliæ
 obliui

obliuisci uellet: num etiam recentium iniuriarum (quod eo inuito iter per prouinciã per uim tētassent: quod Heduos, quod Ambarros, quod Allobroges uexassent) memoriam deponere possent? Quod sua uictoria tam insolēter gloria-
 rentur, quodq; se tandiu impunē tulisse iniurias * admira-
 rentur, eodē pertinere. Consueisse enim Deos immortales, quō grauius homines ex cōmutatione rerum doleāt, quos pro scelere eorum ulcisci uelint, his secundiores interdum res, & diuturniorem impunitatem concedere. Cū ea ita sint: tamen, si obsides ab his sibi dentur, uti ea, quæ polliceantur, facturos intelligat, & si Heduis de iniurijs, quas ipsi, socijsq; eorum intulerint: item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum his pacem esse facturum. Diuico respondit, ita Helueticos à maioribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare cōsueuerint, eius rei populum Romanum esse testē. Hoc responso dato, discessit. Postero die castra ex eo loco mouent. Idem Caesar facit, equitatumq; omnem ad numerum quatuor millium, quem ex omni prouincia & Heduis, atq; totum socijs coactū habebat, præmittit: qui uideant, quas in partibus hostes iter faciant. Qui cupidulus nouissimū agmen insecuti, alieno loco cum equitatu Helueticorum prælium cōmittunt, & pauci de nostris cadunt. Quo prælio sublatis Helueticis, quod quingētis equitibus tantam multitudinem equitum propulerāt, audacius subsistere, nonnunquam ex nouissimo agmine, prælio nobros lacerare ceperūt. Caesar suos à prælio cōtinebat, ac satis habebat in præsetia, hostē rapinis, populationibusq; prohibere: ita dies circiter * x v. iter fecerūt, uti inter nouissimum hostium agmē, & nostrum primum nō amplius quinis, aut senis millibus passuum interesset. Interim quotidie Caesar Heduos frumentū, quod essent publice polliciti,

* miratur, *

aliqui ad obuia

notum

for

*for fugie
 lauro
 quon dno
 y se co
 * x ii.
 roma*

uobis flagit

flagitare. Nam propter frigora, quod Gallia sub Se-
 pentrionibus, ut ante dictum est, posita est, non modo
 frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli qui-
 dem satis magna copia ^{ad}suppetebat. Eo autem frumento,
 quod flumine Arare nauibus subueherat, propterea mi-
 nus uti poterat, quod iter ab Arare Heluetij auerte-
 rant, a quibus discedere nolebat. Diem ex die ducere He-
 duum, conferri, comportari, adesse dicere. Vbi se diutius
^{longinqua}duci intellexit Caesar, & diem instare, quo die framen-
 tum militibus metiri oporteret, conuocatis eorum prin-
 cipibus, quorum magnam copiam in castris habebat
 in his Diuitiaco, & Lisco, qui summo ^{locorum magis}* magistratu
 preerant, quem Vergobretum appellant Hedui, qui
 creatur annuus, ^{et uis} necis que in suos habet po-
 testatem, ^{quia culpa}grauiter eos accusat, quod cum nequod emi,
 neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore,
 tam propinquis hostibus, ab his non subleuetur, pre-
 sertim cum magna ex parte, eorum precibus adductus
 bellum susceperit, multo etiam grauius, quod sit de-
 stitutus, ^{multis}tristitur. Tum dentum Liscus oratione Caesa-
 ris aduersus, quod antea tacuerat, proponit esse non-
 nullos, quorum autoritas apud plebem plurimum ualeat,
 qui priuatim illis ^{comparat}posuit, quam ipsi magistratu
 tus: hos seditiosa, atque improba oratione multitudi-
 nem deterrere, ne frumentum conserant, quod prestat-
 re debuerant. Si tam principatum Gallie obtinere non
 possent, Gallorum, quam Romanorum Imperia ^{magis}* pre-
 ferre, neque dubitare debeant, quin si Heluetios supera-
 uerint Romani, uni cum reliqui Gallia Heduis liberta-
 * noua tam sint crepturi: ab istis nostra consilia, queq; in ca-
 stris gerantur, hostibus enuntiari. Hos a se coerceri non
 posse

posse: quinetiam quòd necessariò rem coactus Casari
 enuntiat, intelligere sese quanto id cum periculo fecerit, & ob eam causam quandiu potuerit, tacuisse. Casar hac oratione Lisci Dumnorigem Diuitiaci fratrem designari sentiebat, sed quòd pluribus presentibus eas res tactari nolebat, celeriter concilium dimittit, Liscum retinet, querit ex solo ea, quae in conuentu dixerat: dicit liberius, atque audacius. Eadem secretò ab alijs querit: reperit esse uera, ipsum esse Dumnorigem summa audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum nouarum rerum, complureis annos portoria, reliquaq; omnia Heduarum uectigalia paruo pretio redempta habere, propterea quòd illo licente contra liceri audeat nemo: ijs rebus & suam rem familiarem auxisse, & facultates ad largiendum magnas comparasse, magnam numerum equitatus suo sumptu semper alere, & circum se habere: neq; solum donu, sed etiam apud finitimas ciuitates largiuer posse, atque huius potentiae causa matrem in Biturigibus homini illie nobilissimo, ac potentissimo collocasse: ipsum ex Heluetijs uxorem habere, sororem ex matre, & propinquas suas nuptum in alijs ciuitates collocasse: facere, & cupere Heluetijs propter eam affinitatem: odisse etiam suo nomine Casarem, & Romanos: quòd eorum aduentu potentia eius sit imminuta, & Diuitiacus frater in antiquum locum gratiae, atq; honoris sit restitutus. Si quid accidat Romanis, summam in spem regni obtinendi per Heluetios uenire, Imperio pop. Ro. non modò de regno, sed etiã de ea, quam habeat, gratia desperare. Reperiebat etiam Casar inquiredo, quòd praelium equestre aduersum, paucis ante diebus esset factum, initium eius siue factum a Dumnorige, atque eius equitibus

tibus (nam equitatus, quem auxilio Cesari Hedui miserant, Dumnorix præerat) eorumque fuga reliquum esse equitatum perterritum. Quibus rebus cognitis, cum ad has suspiciones certissima res accederent, quod per fines Sequanorum Heluctios transisset, quod obsides inter eos dando curasset, quod ea omnia non modo iniussu suo, & ciuitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset: quod à magistratu Heduorum accusaretur, satis esse cause arbitratur, quare in eum aut ipse animaduiceret, aut ciuitatem animaduercere iuberet. His omnibus rebus unum repugnabat, quod Diuitiaci fratris summum in populum Romanum studium, summam in se uoluntatem, egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognouerat. Nam ne eius supplicio Diuitiaci animum offenderet, uerebatur. Itaque priusquam quicquam conaretur Diuitiacum ad se uocari iubet, & quotidianis interpretibus remouit, per C. Valerium Troacillum principem Gallie prouincie, familiarem suum, cui summam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: simul commonefacit, que ipso presente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, & ostendit, que separatim quisque de eo apud se dixerit: petit, atque hortatur, ut sine eius offensione animi uel ipse de eo causa cognita statuatur, uel ciuitatem statuere inbeat. Diuitiacus multis cum lacrymis Cesarem complexus, obsecrare cepit, ne quid grauius in fratrem statueret: scire se illa esse uera, nec quenquam ex eo plus, quam se doloris capere, propterea quod, cum ipse gratia plurimum domi, atque in reliqua Gallia, ille minimi propter adulescentiam posset, per se creuisset, quibus opibus, ac neruis non solum ad minuendam gratiam, sed penè ad perniciem suam uteretur, sese tamen & amore fraterno, & existi

exstimatione vulgi commoueri. Quòd si quid ei à Cæsare grauius accidisset, eum ipse eum locum amicitie apud eum teneret, neminem existimaturum non sua uoluntate factum: qua ex re futurum, uti totius Gallie animi à se auerterentur. Hæc cum pluribus uerbis flens à Cæsare peteret, Cæsar eius dexteram prehendit, consolatus rogat, finem orandi faciat, tanti eius apud se gratiam esse ostendit, uti & Republicæ iniuriam, & suum dolorem eius uoluntati, ac precibus condonet. Dumnorigem ad se uocat, fratrem adhibet, quæ in eo reprehendat, ostendit: quæ ipse intelligat, quæ ciuitas queratur, proponit: monet ut in reliquum tempus omnes suspiciones uitet, præterita se Diuitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit, ut quæ agat, quibus cum loquatur scire possit. Eodem die ab exploratoribus certior factus, hostes sub monte confedisse, millia passuum ab ipsius castris octo: qualis esset natura montis, & qualis in circuitu ascensus, qui cognoscerent, misit. Renuntiatum est, facilem esse. De tertia uigilia T. Labienum legatum properè cum duabus legionibus, & iisdem ducibus, qui iter cognouerant, summum iugum montis ascendere iubet, quid sui consilii sit, ostendit. Ipse de quarta uigilia eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit, equitatumq; omnem ante se mittit. P. Confidius, qui rei militaris peritissimus habebatur, & in exercitu L. Syllæ, & postea in M. Crassii fuerat, cum exploratoribus præmittitur. Prima luce cum summus mons à T. Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius mille & quingentis passibus abesset, necque (ut postea ex captiuis comperit) aut ipsius aduentus, aut Labieni cognitus esset: Confidius equo admissus ad eum accurrit: dicit montem, quem à Labieno occupa-

ri uoluerit, ab hostibus teneri, id se Gallicis armis, atque
 insignibus cognouisse. Caesar suas copias in proximum col-
 lem subducit, aciem instruit. Labienus, ut erat ei præceptum
 à Cesare, ne prælium committeret, nisi ipsius copiarum pro-
 pe hostium castra uise essent, ut undique uno tempore in
 hosteis impetus fieret, monte occupato nostros expecta-
 bat, præliumq; abstinebat. Multo deniq; die per explorato-
 res Caesar cognouit & montem à suis teneri, & Helue-
 tios castra mouisse, & Considium timore perterritum,
 quod non uidisset, pro uiso sibi renuntiasse: eo die quo cõ-
 suerat interuallo, hosteis sequitur, & millia passuum tria
 ab eorum castris castra ponit. Postridie eius dici, quod
 omnino biduum supererat, cum exercitui frumentum metiri
 oporteret, & quod à Bibracte, oppido Hedunorum longè
 maximo, ac copiosissimo, non amplius millibus passuum
 xviii. aberat, rei frumentariae prospiciendum existi-
 mauit: iter ab Heluctijs auertit, ac Bibracte ire contendit.
 Ea res per fugitiuos L. Aemilij decurionis equitum Gallorum
 hostibus nuntiatur. Heluctij seu quod timore perterritos
 Romanos discedere à se existimarent, eò magis, quod præ-
 die superioribus locis occupatis prælium nõ cõmississent,
 siue eò quod re frumentaria intercludi posse confiderent,
 commutato consilio, atq; itinere conuerso, nostros à nõ-
 uissimo agmine insequi, ac lacessere cœperunt. Postquam
 id animaduertit, copias suas Caesar in proximum collem
 subducit, equitatumq; qui sustineret hostium impetum,
 misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instrue-
 xit, legionum quatuor ueteranorum, ita uti supra se in sum-
 mo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proximè
 conscripserat, & omnia auxilia collocarit, ac totum mon-
 tem hominibus complevit: interea sarcinas in unum locum

9
dici.

Consuerat
 prælium
 ferat

decurionis
 guarda

supra

cum conferri, & eum ab his, qui * in superiore acie consti- * aliàs, in su-
 terant, muniri insu. Heluctij cum omnibus suis carris se- periori con-
 cuti, impedimenta in unum locum contulerunt, ipsi cons- lit.
 fertissima acie reiecto nostro equitatu, phalange facta, sub
 primam nostram aciem successerunt. Caesar primum suo,
 deinde omnium è conspectu remotis equis, ut equato o-
 mnium periculo spem fugæ tolleret, cohortatus suos, præ-
 lium commisit. Milites è loco superiore pilis missis, facile
 hostium phalangem perfrugerunt: ea dissecta, gladijs di-
 strictis in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam
 erat impedimèto, quòd pluribus eorum scutis uno icu pi-
 lorum transfixis, & colligatis, cum ferrum se inflexisset,
 neque euellere, neque sinistra impedita, satis commode
 pugnare poterant, multi ut diu iactato brachio, præopta-
 rent scutum manu emittere, & nudo corpore pugnare:
 tandem uulneribus desessi, & pedem referre, & quòd
 mons suberat circiter mille passuum, eò se recipere cœ-
 perunt. Capto monte, & succedentibus nostris, Boij, &
 Tulingi, qui hominum millibus circiter x v. agmen ho-
 stium claudebant, & nouissimis præsidio erant, ex itinere
 nostros * latere aperto aggressi circumuenerunt: id * aliàs, latere
 conspicati Heluctij, qui in montem sese receperant, rur- aperto cir-
 sus instare, & prælium redintegrare cœperunt. * aliàs, Ro- cumuenire:
 mani conuersa signa bipartitò intulerunt, prima, ac se- * aliàs, Ro- mani signa
 cunda acies ut uictis, ac summois resisteret, tertia ut ue- bipartita in-
 nientes * sustineret: ita ancipiti prælio diu, atque acriter * exciperet:
 pugnatum est: diutius enim nostrorum impetum sustinere
 non possent, alteri se (ut cœperant) in montem receperunt,
 alteri ad impedimenta, & carros suos se contulerunt.
 Nam hoc toto prælio eum ab hora septima ad uesperum pugnatum sit, auersum hostem uidere nemo potuit:

tuit: ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum
 est, propterea quod pro uallo carros obiecerant, & e loco
 superiore in nostros uenientes tela conieciabant, &
 nonnulli inter carros, rotasq; mazaras, ac trāgulas subij-
 ciebant, nostrosq; uulnerabant. Diu cum esset pugnum,
 impedimentis, castrisq; nostri potiti sunt: ibi Orgetoria
 gis filia, atque unus e filijs captus est. Ex eo p̄elio circia
 ter millia hominum cxxx. supersuerunt, eaq; tota no-
 cte continēter ierunt, nullam partem noctis uiuere inter-
 misso, in fines Lingonum die quarto perueniunt: cum
 & propter uulnera militum, & propter sepulturā occi-
 sorum, nostri triduum morati eos sequi non potuissent.
 Caesar ad Lingones literas, nuntiosq; misit, ne eos fru-
 mento, ne ue alia re uiuarent: qui si uiuissent, se eodem
 loco illos, quo Helueticos habiturum. Ipse triduo inter-
 misso, cum omnibus copijs eos sequi cepit. Heluetij o-
 mnium rerum inopia adducti, legatos de deditioe ad eum
 miserunt. Qui cum eum in itinere conuenissent, seq; ad
 pedes proiecissent, suppliciterq; locuti, stentes pacem pe-
 tissent, atque eos in eo loco, quo tum essent, suam aduen-
 tum expectare iussisset, paruenerunt. Eo postquam Caesar
 peruenit, obsidēs, arma, seruos, qui ad eos profugissent,
 poposcit. Dum ea conquiruntur, & conseruntur, nocte
 intermissa circiter hominū nullis sex eius pagi, qui
 Vibigenus appellatur, siue timore perterriti, ne armis tra-
 ditis supplicio afficerentur: siue spe salutis inducti, quod
 in tanta multitudine dedititorum suam fugā aut occulta-
 ri, aut omnino ignorari posse existimaret, * prima nocte
 ex castris Helueticorum egressi, ad Rhenum, finesq; Ger-
 manorū contenderunt. Quod ubi Caesar rescieuit: quorum
 per fines ierant, ijs uti conquirerent, & reducerent, si
 sibi

* Vibigenus

* prima no-
ctis uigilia.

supra

sibi purgati esse uellent, imperauit: reductos in hostium numero habuit. Reliquos omnes obsidibus, armis, perfugis traditis, in deditionem accepit. Heluetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reuerti iussit: & quod omnibus frugibus amissis, domi nihil erat, quo fame tolerarent, Allobrogibus imperauit, ut ijs framenti copiam facerent: ipsos, oppida, uicosq; quos incenderant, restitueri iussit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum locum, unde Heluetij discesserant, uacare: ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, eius finibus in Heluetiorum fines transiret, & finitimi Gallie prouinciae, Allobrogibusq; essent: Boios peritibus Heludis, quod egregia uirtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent concessit: quibus illi agros dederunt, eosq; postea in partem iuris, libertatisq; conditionem atq; ipsi erant, receperunt. In castris Heluetiorum tabulae repertae sunt literis Graecis confectae, & ad Caesarem perlatae: quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent, & item separatim pueri, senes, mulieresq;: quarum omnium rerum summa erat, capitum Heluetiorum millia CCLXIII. Tulingorum nulla XXVVI. Latobrigorum XIII. Rauracorum XXIII. Boiorum XXXI. Ex his, qui arma ferre possent, ad millia nonaginta duo. Summa omnium fuerunt ad millia CCLXVIII. Eorum qui domum redierunt censu habito, ut Caesar imperauerat, repertus est numerus millium C. & X. Bello Heluetiorum confecto, totius fere Gallie legati, principes ciuitatum ad Caesarem gratulatum conuenerunt: intelligere sese, tametsi pro ueteribus Heluetiorum iniurijs* populus Ro. ab his pœnas bello repetisset, tum eam re non minus ex usu terrae Gallie, quam

b

populi

eruptio

religiosa

Andrescos

de vacuata
possuualor
possumo* in parte iuris
libertatis
conditione

Religiosa

religiosa
imperauit,* pop. Rom.
pœnas bel.

populi Romani accidisse: propterea quod eo consilio florētissimis rebus domos suas Heluetij reliquisset, uti toti Gallie bellum inferreret, imperioque potiretur, locumque domicilium ex magna copia deligeret, quod ex omni Gallia opportunissimum, ac fructuosissimum iudicassent, reliquasque civitates stipendiarias haberent. Petierunt, uti sibi concilium totius Gallie in diem certam indicere, idque Caesaris uoluntate facere liceret: sese habere quasdam res, quas e communi consensu ab eo petere uellent. Ea re permissa, diem concilio constituerunt, et iurcūando ne quis enuntiatet, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt. Eo concilio dimisso, iidem principes ciuitatum, qui ante fuerant, ad Caesarem reuerterunt, petieruntque uti sibi secretum, et occultum de sua, omniumque salute cum eo agere liceret. Ea re impetrata, sese omnes flectes. Caesaris ad pedes proiecerunt: Non minus se id concedere, et laborare, ne ea, que dixissent, enuntiantur, quam uti ea, que uellent, impetrarent: propterea quod si enuntiatum esset, summum in cruciatum se uenturos uiderent. Locutus est pro his Diuitiacus Heduus, Gallie totius factiones esse duas. Harum alterius principatum tenere Heduos, alterius Aruernos. Mi cum tantopere de potestate inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Aruernis, Sequanis que Germanis mercede accerferentur.

XI. Horum primo circiter nullis xv. Rhenum transisse, postea eaquam agros, et cultum, et copias Gallorum homines ferri, ac barbari adamas, et traductos plures, nunc esse in Gallia ad c. et xx. millium numerum. Cum his Heduos corumque clientibus semel, atque iterum armis contēdisse, magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. Quibus preliis, calamitas

* indiceret:
sese hab.

* secretum de
sua,

faciunt

* eorumque di
tionis homi
nes semel,

calamitatibusq; fractos, qui & sua uirtute: & populi
 Rom. hospitio, atque amicitia plurimū ante in Gallia po-
 tuissent, coactos esse Sequans obsides dare nobilissimos ci-
 uitate, & iureiurando ciuitatem obstringere, sese neq; ob-
 sides repetituros, neque auxiliū à populo Rom. implora-
 turos, neque recusaturos, quò minus perpetuò sub illorū
 ditione, atque imperio essent. Vnū se esse ex omni ciuitate
 Hednorum, qui adduci non potuerit, ut iuraret, ^{*aut suos} aut suos
 liberos obsides daret. Ob eam rem se ex ciuitate profu-
 gisse, et Romam ad Senatum uenisse auxiliū postulatu,
 quòd solus neque iureiurādo, neque obsidibus teneatur.
 Sed peius uictoribus Sequans, quā Hedus uictis acci-
 disse: propterea quòd Ariouistus Rex Germanorum in
 eorum finibus confedisset, tertiamq; partem agri Sequa-
 ni, qui esset optimus totius Gallie, occupasset, & nunc de
 altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, propterea
 quòd paucis mensibus antè, Harudum millia hominum ui-
 gintiquatuor ad eum uenissent, quibus locus, ac sedes pa-
 rarentur: futurum esse paucis annis, uti omnes è Gallie fi-
 nibus pellerentur, atq; omnes Germani Rhenū transirēt.
 Neque enim cōferendū esse Gallicum cum Germanorum
 agro, neque hanc consuetudinē uictus cum illa comparan-
 dam. Ariouistum autem, ut semel Gallorum copias præ-
 lio uicerit, quod prælium factum ^{*sit} sit Amagetobria, su-
 perbe, & crudeliter imperare, obsides nobilissimi cuiusq; ^{*sūt ad Magri} obria,
 liberos poscere, & in eos omnia exempla, cruciatuq; ede-
 re, si qua res non ad nutum, aut ad uoluntatem eius facta
 sit: hominem esse barbarum, iracundum, temerarium, non
 posse eius imperia diutius sustineri. Nisi quid in Casare,
 populoq; Rom. sit auxiliij, omnibus Gallis idem esse facien-
 dum, quod Heluetij fecerunt, ut domo emigrent, aliud do-

micilium, alias sedes remotas à Germanis petant, fortunamq; quae cunque accidat, experiantur. Hæc si enuntiata Ariouisto sint, nõ dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, grauissimum supplicium sumat. Casarem uel autoritate sua, atque exercitus, uel receti uictoria, uel nomine populi Rom. deterrere posse, ne maior multitudo Germanorum Rhenam traducatur, Galliamq; omnem ab Ariouisti iniuria posse defendere. Hæc oratione à Diuitiaco habita, omnes, qui aderant, magno fletu auxilium à Casare petere coeperunt. Animaducrit Casar unos ex omnibus Sequanos, nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent, sed tristes capite demisso terram intueri: eius rei quæ causa esset, miratus ex ipsis quesuit. Nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere. Cùm ab his sepius quereretur, neque ullam omnino uocem exprimere possent: idem Diuitiaco Hedui respondit, hoc esse miseriosum, & grauiorem fortunam Sequanorum, quam reliquorum, quod soli ne in occulto quidem queri, nec auxilium implorare audent, absentisq; Ariouisti crudelitatem, uelut si coram adesset, horrerent, propterea quod reliquis tantum fugæ facultas daretur: Sequanis uero, qui intra fines suos Ariouistum recepissent, quorumq; oppida omnia in potestate eius essent, omnes cruciatibus essent perferendi. His rebus cognitis Casar Gallorum animos uerbis confirmauit, pollicitusq; est sibi eam rem curæ futuram, magnam se habere spem, & beneficio suo, & autoritate adductum Ariouistum, finem iniurijs facturum. Hæc oratione habita concilium dimisit: & secundum ea multe res cum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam, & suscipiendam putaret: in primis quod Heduos fratres, consanguineosq; septennero ab Senatu appellatos, in seruitute, atque ditioe uidebat

*tamen

Germani

Germanorum teneri, eorumq; obsides esse apud Ariouis-
 tum ac Sequanos intelligebat; quod in tanto Imperio po-
 puli Rom. turpissimè sibi, ac Reipublice esse arbitrabatur.
 Paulatim autè Germanos consuescere Rhenum transire,
 & in Galliam magnam eorum multitudinem uenire, po-
 pulo Rom. periculosum uidebat; neq; sibi homines feros,
 ac barbaros obtemperturos existimabat, quin, cum omnè
 Galliam occupassent, ut antè Cimbri, Tentioniq; fecissent,
 in provinciam exirent, atque inde in Italiam contende-
 rent, præsertim cum Sequanos à provincia nostra Rho-
 danus diuideret. Quibus rebus quam maturrimè occurre-
 dum putabat. Ipse autè Ariouistus tantos sibi spiritus, et
 tam arrogantiam sumpsit, ut scirendus non uideretur.
 Quamobrem placuit ei, ut ad Ariouistum legatos mit-
 teret, qui ab eo postularent, ut aliquem locum medium
 utriusque colloquio deligeret, uelle sese de Republica, &
 summis utriusq; rebus cum eo agere. Hi legationi Ario-
 uistus respondit, siquid ipsi à Cesare opus esset, sese ad
 eum uenturam fuisse, siquid illo à se uelit, illam ad se ue-
 nire oportere. Præterea se neq; sine exercitu in eas par-
 tes Gallie uenire audere, quas Cesar possideret, neque
 exercitum sine magno comœatu, atque emolumento in
 unum locum contrahere posset: sibi autem mirum uideri,
 quid in sua Gallia, quam bello uicisset, aut Cesari, aut o-
 mnino populo Rom. negotij esset. His responsis ad Cesa-
 rem relatis, iterum ad eum Cesar legatos cum his man-
 datis mittit: quoniam tanto suo, populiq; Rom. beneficio
 affectus, cum in consulatu suo rex, atque amicus à Senatu
 appellatus esset, hanc sibi populoq; Rom. gratiam refer-
 ret, ut in colloquium uenire inuitatus gratularetur, neq; de
 communi re dicendum sibi, & cognoscendum putaret, hæc
 esse,

*legationes**no**reperaturos
agendam**huos**deo xique
importantes**costa pro**recondo
legatis rede*

esse, quæ ab eo postularet. Primū, ne quam multitudinem hominum amplius trans Rhenum in Galliam traduceret: deinde obsides, quos haberet ab Heduis, redderet, Sequanisq; permitteret, ut quos illi haberet, uoluntate eius redde-
 dere illis liceret, ne ue Heduos iniuria lacefferet, ne ue his, socijsq; eorum bellum inferret. Si id ita fecisset, sibi, populoq; Romano perpetuam gratiā, atque amicitiam cum eo futuram: si non impetraret, quoniam M. Messala, L. Pisonæ consulibus, Senatus censuisset, uti quicumque Galliam prouinciam obtineret, quod commodo Reipub. facere posset, Heduos, ceteros que amicos populi Romani defenderet, se Heduorum iniurias non neglecturum. Ad hæc Ariouistus respondit, ius esse belli ut qui uicissent, ijs, quos uicissent, quemadmodum uellent imperaret: item populum Rom. uictis non ad alterius præscriptum, sed ad suum arbitrium imperare consuesse: si ipse populo Rom. non præscriberet, quemadmodum suo iure uteretur, non oportere se à populo Rom. in suo iure impediri. Heduos sibi, quoniam belli fortunam tentassent, & armis cōgressi, ac superati essent, stipendiarios esse factos. Magnam Cæsarem iniuriā facere, qui suo aduentu uectigalia sibi deteriora faceret. Heduis se obsides redditurū non esse: neque ijs, neq; eorum socijs iniuria bellum illaturū, si in eo manerent, quod conuenissent, stipendiamq; quotannis penderent. Si id non fecissent, longe his fraternum nomen populi Romani absfuturum. Quod sibi Cæsar denuntiaret, se Heduorum iniurias non neglecturū, neminem secum sine sua pernicie contendisse: cion uellet, congregeretur. Intellecturū quid inuicti Germani, exercitatisimi in armis, qui intra annos XII. lectum non subissent, uirtute possent. Hæc autē eodem tempore Cæsari mandata referebantur, & legati

uenerunt
 moribus
 quibusdam

& legati ab Heduis, & Treuiris ueniebant: Hedui que-
 stum, quod* Harudes, qui nuper in Galliam transportari
 essent, fines eorum popularētur, sese ne obstitibus quidem
 datis pacem Ariouisti redimere potuissent: Treuiri autem,
 pagos centum Sucuorum ad ripam Rheni confedisse; qui
 Rhenum transire conarentur, his præesse Nasuam, &
 Cimberii fratres. Quibus rebus Cæsar uehementer com-
 motus, maturandum sibi existimauit: ne si noua manus
 Sucuorum cum ueteribus copijs Ariouisti sese coniunxis-
 set, minus facile resisti posset. Itaque re frumentaria quam
 celerrime potuit comparata, magnis itineribus ad Arioui-
 stum contēdit. Cùm tridui uiam processisset, nūtiatum est
 ei, Ariouistum cum suis omnibus copijs ad occupandū Ve-
 fontionem (quod est oppidum maximum Sequanorum)
 contendere, triduiq; uiam à suis finibus processisse. Id
 ne accideret, magnopere præcauendum sibi Cæsar existi-
 mabat. Nanque omnium rerum, quæ ad bellum usui erāt,
 summa erat in eo oppido facultas: id quæ natura Igci sic
 muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum* daret fa-
 cultatem, propterea quod flumen* Alduasdals, ut circi-
 no circumductum pene totum oppidum cingit: reliquum
 spatium, quod non est amplius pedum sexcentorum, quæ
 flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita
 ut radices eius montis ex utraque parte ripæ fluminis cō-
 tingant.* Hunc murus circumdatus arcem efficit, & cum
 oppido coniungit. Huc Cæsar magnis diurnis, nocturnis
 que itineribus contendit, occupato que oppido, ibi
 præsidium collocat. Diem paucos dies ad Vefontionem rei
 frumentariæ, commeatus que causa moratur, ex percun-
 ctatione nostrorum, uocibusq; Gallorum, ac mercatoris
 qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredi-
 bili

confere
 *Harudes,
 Targali, qui

arriouisti

Dayionem
fontionem

*Faceret fac.
 *Alias, Aldua
 bis: vel, Al-
 duasdubis.
 vel, Aduasdubis

*Hanc

fontionem

billi uirtute, atque exercitatione in armis esse prædicabāt,
 & septennero sese cum his congressos, ne nullū quidem,
 atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse, tantus subitō
 timor omnem exercitum occupauit, ut non mediocriter
 omnium mentes, animosq; perturbaret. Hic primum
 ortus est à tribunis militum, ac præfectis, reliquisq; qui
 ex urbe amicitie cause Casarem secuti nō magnum pericu-
 lum miserabantur, quōd non magnū in re militari usum
 habebant; quorum alius alia causa illata, quam sibi ad pro-
 ficiscendum necessariam esse diceret, petebat, ut eius uolun-
 tate discedere liceret. Nonnulli pudore adducti, ut timor
 mortis suspicionem uitarent, remanebant. Hi neque uul-
 tam fingere, neque interdum lacrymas tenere poterant;
 abditī in tabernaculis aut suam fatum querebantur, aut
 cum familiaribus suis commune periculum miserabantur;
 uulgo totis castris testamenta obsignabantur. Horum uo-
 cibus, ac timore paulatim etiam hi, qui magnum in ca-
 stris usum habebant, milites, centurionesq; quiq; equita-
 tui præerant, perturbabantur. Qui se ex his minus timi-
 dos existimari uolebāt, non se hostem uereri, sed angus-
 tias itineris, & magnitudinem sylvarum, que inter eos
 atque Ariouistum intercederent, aut rem frumentariam,
 ut satis commodē supportari posset, timere dicebant.
 Nonnulli etiam Casari renuntiabant, eum castra moue-
 ri, ac signa ferri iussisset, non fore dicto audientes mis-
 lites, neque propter timorem signa laturos. Hæc cum ani-
 maduertisset Cesar, conuocato cōcilio, omnium que ordi-
 nū ad id concilium adhibitis centurionibus, uehement-
 ter eos incusauit. Primum, quōd aut quam in partem, aut
 quo consilio ducerentur, sibi querendum, aut cogitandum
 putarent. Ariouistum se Consule cupidissime populi Rom-
 amicis

uolead.
 repland.
 sapidex
 q. yarales
 ortus est ti.
 mor à
 calosobdm

exand

g. yellaia

f. m. d. r. y.
 angustias
 locorum, &
 magn.

men

quensleo
 60. d. g. a. i. n.

ilam

amicitiā appetiſſe: cur igitur hunc tam temerè quiſquam
 ab officio diſceſſurum iudicaret ſibi quidē perſuaderi, cog-
 nitiſ ſuis poſtulatſ, atq; æquitate conditionum perſpe-
 cta, cum neq; ſuam, neq; populū Rom. gratiam repudiaturū.
 Quod ſi ſurore, atq; amētia impulſus, bellū intuliſſet,
 quid tandē uererentur? aut cur de ſua uirtute, aut de ipſius
 diligentia deſperarent? Factum eius hoſtis periculum pā-
 trum noſtrarum memoria, cū Cimbris, & Teutonſ a
 C. Mario pulſis, non minorem laudem exercitus, quā
 ipſe Imperator meritus eſſe uidebatur. Factum etiā nū-
 per in Italia ſeruili tumultu, quos tamē aliquiſ uſus, ac di-
 ſciplina, quā à nobis accepiſſent, ſubleuaret. Ex quo iu-
 dicari poſſet, quantum haberet in ſe boni conſtantia, pro-
 pterea quōd quos aliquādiu inermes ſine cauſa timuiſſent,
 hoſ poſtea armatos, ac uictores ſuper aſſent. Denique hoſ
 eſſe eoſdem Germanos, quib; ſepenumero Heluetiſ
 congreſſi, non ſolum in ſuis, ſed etiā in illorum ſinibus,
 plerunq; ſuper aſſent, qui tamē pares eſſe noſtro exerci-
 tui non potuerint. Si quos aduerſum præliū, & fugā Gaba-
 lorum commoueret, hoſ ſi quaerent, reperiri poſſe diu-
 turnitate belli deſatigatiſ Gallis, Arioniſtum cū multos
 menſes caſtris, ac paludibus ſe cōtinuiſſet, neque ſui pote-
 ſtatem ſeciſſet, deſperantes iam de pugna, & diſperſos ſu-
 bitō adortum magiſ ratione, ac conſilio, quā uirtute ui-
 eſſe: cui rationi contra homines barbaros, atque imperi-
 toſ locus fuiſſet. Hac ne ipſum quidem ſperare noſtroſ ex-
 ercitus capi poſſe. Qui ſuum timorem in rei frumentarie
 ſimulationē, anguſtias que itineriſ conferrēt, facere arro-
 ganter, cū aut de officio Imperatoriſ deſperare, aut ei
 præſcribere auderēt. Hæc ſibi eſſe cura frumētum Sequa-
 noſ, Leucos, Lingonas ſubminiſtrare, iam que eſſe in agris
 b s frumenta

frumenta matura. De itinere ipsos breui tēpore indicatus
ros. Quòd non fore dicto audiētes milites, neq; signa latē
ri dicātur, nihil se ea re commoueri: scire enim quibuscūq;
exercitus dicto audiens non fuerit, aut malē re gesta sortita
nam defuisse, aut aliquo facinore comperio, auaritiā esse
coniunctā. Suam innocentiam * perpetua uita felicitate
Helueticorum bello esse perspiciant. Itaque se, quod in lon-
giorem diem collaturus fuisset, representaturū. Et proxia
ma nocte de quarta uigilia castra moturum, ut quū pri-
mum intelligere posset, utrum apud eos pudor, atque offi-
ciū, an timor plus ualeret. Quòd si praterca nemo sequa-
tur, tamen se cum sola decima legione iturum, de qua non
dubitaret, sibiq; eam pratorianā cohortē futurā. Huic le-
gioni Caesar et indulserat, precipue, et propter uirtutē
cōfidebat maximē. Hac oratione habita, miram in modum
conuerse sunt omnium mentes, summaq; alacritas, et cu-
piditas belli gerundi innata est. Princeps que decima legio
per tribunos militum ei gratias egit, quòd de se optimum
iudicium fecisset, se que esse ad bellum gerendum paratis-
simam confirmauit. Deinde relique legiones cum tribu-
nis militum, et primorum ordinum centurionibus ege-
runt, uti Cesari satisfacerent, se neque unquam dubitasse,
neque timuisse, neq; de summa belli suum iudicium, sed im-
peratoris esse existimauisse. Eorum satisfactione accepta,
et itinere exquisito per Diniuaciam, quòd ex alijs Gallis
ei maximam fidem habebat, ut nullum amplius quinquā-
ginta circuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta
uigilia, ut dixerat, profectus est. Septimo die, cum iter non
internatteret, ab exploratoribus certior factus est, Ario-
uisti copias à nostris nullibus passuum quatuor et uiginti
abesse. Cognito Cesaris aduentu, Ariouistus legatos ad

*perpetua vi-
ta: felicitatē,
Helu.

11

ex alijs ei
max.

eum mittit, quòd antea de colloquio postulasset, id per se fieri licere, quoniã propius accessisset, seq; id sine periculo facere posse existimaret. Non respuit conditionem Caesar, iamq; eum ad sanitatem reuerti arbitrabatur, cion id quòd antea petenti denegasset, ultro polliceretur: magnamq; in spem ueniebat, pro suis tantis, populiq; Ro. in eum beneficijs, cognitis suis postulatis, fore, uti pertinacia desisteret. Dies colloquio dictus est, ex eo die quintus. Interim cion sepe ultro citroq; legati inter eos mitterentur. Arionius postulauit, ne quem pedite ad colloquium adduceret, timeri se, ne per insidias ab eo circumueneretur: uterque cum equitatu ueniret, alia ratione se non esse uenturum. Caesar quòd nec colloquium interposita causa tolli uolebat, neque salutem suam Gallorum equitatu committere audebat: commodissimum esse statuit omnibus equis, Gallis equitibus detractis, legionarios cò milites legionis decimæ (cui quæ maxime confidebat) imponere, ut presidium quàm utilissimum, si quid opus factò esset, haberet. Quòd cum fieret, non irridiculè quidam ex militibus decimæ legionis dixit: plus, quàm pollicitus esset, Casarem ei facere: pollicitum esse in cohortis se prætoria loco decimam legionem habiturum, nunc ad equum rescribere. Planities erat magna, et in ea tumulus terreus satis grandis. Hic locus æquo serè spatium ab castris utriusque aberat: cò, ut erat dictum, ad colloquium uenerunt: legionem Caesar, quam equis deuexerat, passibus ducentis ab eo tumulo constituit. Item equites Arionisti pari intervallo constituerunt. Arionius, ut ex equis colloquerentur, præter se, denos ut ad colloquium adducerent, postulauit. Vbi cò uertum est, Caesar initio orationis, sua, Senatusq; in eum beneficia comemorauit, quòd rex appellatus esset à Senatu.

deinde
de
in

natu, quod amicus, quod munera amplissime missa. Quam
 rem & paucis contigisse, & à Romanis pro maximis ho-
 minum officijs consueuisse tribui docebat. illum, cum neq;
 aditum, neque causam postulandi iustā haberet, beneficio,
 ac liberalitate sua, ac senatus, ea prēmia consecutum. Do-
 cebat etiam quā ueteres, quāq; iustæ causæ necessitu-
 dinis ipsis cum Heduis intercederent: quæ Senatus consula-
 ta, quoties, quāq; honorifica in eos facta essent, ut anti-
 tempore totius Gallie principatum Hedui tenuissent,
 prius etiam quā nostram amicitiam appetissent. Popu-
 li Rom. hanc esse consuetudinem, ut socios, atque amicos
 non modò sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, hono-
 re * auctiores uelit esse. Quod uerò ad amicitiam populi
 Romani attulissent, id his eripi, quis pati posset? Postula-
 uit deinde eadem, quæ legatis in mandatis dederat, ne aut
 Heduis, aut eorum socijs bellum inferret, obsides redde-
 ret, si nullam partem Germanorum domū remittere pos-
 set, at ne quos amplius Rheum transire pateretur. Arto-
 uistus ad postulata Cesaris pauca respondit: de suis uirtu-
 tibus multa prædicauit: transisse Rhenum sese non sua spon-
 te, sed rogatum, & accersitum à Gallis, non sine magna
 spe, magniq; præmijs domum, propinquosq; reliquisset:
 sedes habere in Gallia ab ipsis concessas, obsides ipsorum
 uoluntate datos, stipendium capere iure belli, quod ui-
 ctiores uictis imponere consueuerint: non sese Gallis, sed
 Gallos sibi bellum intulisse, omnes Gallie ciuitates ad se
 oppugnandum uenisse, ac contra se castra habuisse, eas
 omnes copias uno ab se prælio * suas, ac superatas esse,
 si iterum experiri uelint, paratum se decertare: sin pacem
 malint, iniquum esse de stipendio recusare, quod sua uo-
 luntate ad id tempus dependerint. Amicitiam populi Ro-
 mani

*pro uaua**intercedere**Referat**De amicitia**Amicitiam**ad id ad**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos**maius auctos*

mani sibi ornamento, & presidio, non detrimento esse oportere, idque se ea spe petisse. Si per populum Rom. stipendium remittatur, & dedititij subtrahantur, non minus libeter sese recusaturum populi Rom. amicitiam, quam appetierit. Quod multitudinem Germanorum in Galliam traducat, id se sui muniendi, non Gallie oppugnande causa facere: eius rei testimonium esse, quod nisi rogatus non uenerit, & quod bellum non intulerit, sed defenderit. Se prius in Galliam uenisse, quam populum Rom. Nunquam ante hoc tempus exercitum populi Rom. Gallie provincie finibus egressum. Quid sibi uellet, cur in suas possessiones ueniret, Prouinciam suam esse hanc Galliam, sicuti illam nostram. Ne ipsi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret, sic item nos esse iniquos, quod in suo iure se interpellaremus. Quod ex s. c. Heduos appellatos amicos diceret: non se tam barbarum, neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret, neque bello Allobrogam proximo, Heduos Romanis auxilium tulisse, neque ipsos in his contentionibus, quas Hedu secum, & cum Sequanis habuissent, auxilio populi Romani usos esse, debere se suspicari simulata Cesarem amicitiam, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere. Quod nisi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed pro hoste habiturum. Quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus, principibusque populi Rom. gratum esse facturum. Id se ab ipsis per eorum nuntios compertum habere, quorum omnium gratiam, atque amicitiam eius morte redimere posset. Quod si discessisset, ac liberam sibi possessionem Gallie tradidisset, in igno. se illum premio remuneraturum: & quaecunque bella geri uellet, sine ullo eius labore,

quis exaltat
fratres amicos
ignoro ante se
cesos

sing.

maior

remota labore, & periculo confecturum. Multa à Cesare in eam
 sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset,
 & neque suam, neque populi Rom. consuetudinē, pati, uti
 optime meritos socios desereret: neq; se iudicare Gallia
 potius esse Ariouisti, quam populi Rom. bello superatos
 esse Aruernos, & Rutenos à Q. Fabio Maximo: quibus
 populus Romanus ignouisset, neque in prouinciam rede-
 gisset, neq; stipendium imposuisset. Quòd si antiquissimū
 quodque tempus spectari oporteret, populi Romani iustis-
 simum esse in Gallia imperiū. Si iudiciū Senatus seruari
 oporteret, liberā debere esse Galliam, quam bello uictam
 suis legibus uti uoluisset. Dum hæc in colloquio gerun-
 tur, Cesari nuntiatum est, equites Ariouisti propius tua-
 mulum accedere, & ad nostros adequitare, lapides, te-
 laq; in nostros conijcere. Cesar loquendi finem fecit, seq;
 ad suos recepit, suisq; imperauit, ne quod omnino telum
 in hostes reijcerent. Nam & si sine ullo periculo legio-
 nis* delecte, commissum cum eorum prælium fore uide-
 bat: tamen committendum non putabat, ut pulsus hostibus
 dici posset, eos à se per fidem in colloquio circumuentos.
 Posteaquam in uulgus militum relatum est, quā arrogan-
 tia in colloquio Ariouistus usus, omni Gallia Romanis
 interdixisset, impetumq; in nostros eius equites fecissent,
 eaq; res colloquium ut diremisset: multo maior alacritas
 studiumq; pugnandi maius exercitui iniectum est. Biduo
 post Ariouistus legatos ad Cesarem mittit, uelle se de his
 rebus, que* inter eos agi cepte, neque perfectæ essent,
 agere cum eo, uti iterum colloquio diem constitueret: aut
 si id minus uellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret.
 Colloquendi Cesari causa uisa non est, & eò magis quòd
 pridie eius dici Germani retineri non poterant, quin in
 nostros

* delecte
 cum eq.

*inter eos
 cepte,

nostros tela conijcerent. Legatum ex suis sese magno cum
 periculo ad eum missurum, & hominibus feris obiectu-
 rum existimabat. Commodissimum visum est, M. Vale-
 rium Prociū C. Valerij Caburij filium, summa uirtute,
 & humanitate adolescentem, cuius pater à C. Valerio
 Flacco ciuitate donatus erat, & propter fidem, & pro-
 pter linguæ Gallicæ scientiam, qua multa iam Ariouistus
 longinqua consuetudine utebatur, & quòd in eo peccan-
 di Germanis causa nõ esset, ad eum mittere: & uni * Mar-
 cum Titium, qui hospitio Ariouisti^{us} usus erat. His mada-
 uit, ut quæ diceret Ariouistus, cognoscerent, & ad se re-
 ferrent. Quos cum apud se in castris Ariouistus conspe-
 xisset, exercitu suo presente, exclamauit, quid ad se ue-
 nirent, an speculandi^{us} causa. Conantes dicere prohibuit,
 & in catenas coniecit. Eodem die castra promouit, &
 millibus passuum sex à Cesaris castris sub nocte confedit.
 Postridie eius dici præter castra Cesaris suas copias tra-
 duxit, & millibus passuum duobus ultra eum castra fecit,
 eo cõsilio, uti frumento, commeatuq; qui ex Sequanis, &
 Heduis supportaretur, Casarem intercluderet. Ex eo die
 dies continuos quinque * Cesar pro castris suis copias pro-
 duxit, & aciem instructam habuit, ut si uellet Ariouistus
 prælio contendere, ei potestas non deesset. Ariouistus his
 omnibus diebus exercitum castris cõtinuit. Equestri præ-
 lio quotidie contendit. Genus hoc erat pugne, quo se
 Germani exercuerant. Equitum millia erant sex, totidem
 numero pedites uelocissimi, ac fortissimi, quos ex omni
 copia singuli singulos, suæ salutis causa delegerant. Cum
 hæc in prælijs uersabantur, ad eos se equites recipiebant.
 Hi, si quid erat durius, cõcurrerant. Si qui grauiore uul-
 nere accepto, equo deciderant, circumsistebant. Si quò
 erat

* Marium
 Metium
 * utebatur.

* gratia

* Cesar suas
 cop.

nulla solus, uelut capere

erat longius prodeundum, aut celerius recipiendam, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut iubis equorum subleuati cursum adaequarent. Vbi eum castris sese tenere Caesar intellexit, ne diutius commcatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani confederat, circiter passus sexcentos ab his castris idoneum locum delegit, acieq; triplici instructa, ad eum locum uenit. Primam, & secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire iussit. Hic locus ab hoste circiter passus sexcentos (uti dictum est) aberat: eo circiter hominum numero XVI. millia expeditis cum omni equitatu Ariouistus misit, que copiae nostros perterrerent, & munitione prohiberent. Nihil fecit Caesar, ut ante constituerat, duas acies hostem propulsare, tertiam opus perficere iussit. Munitis castris duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliorum: quatuor reliquas in castra maiora reduxit. Proximo die, insidituo suo Caesar ex castris utrisq; copias suas eduxit, paululumq; a maioribus castris progressus, aciem instruxit, hostibusq; pugnandi potestatem fecit. Vbi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Ariouistus partem suarum copiarum, que castra minora oppugnaret, misit. Acriter utrinq; usque ad uesperum pugnatum est. Solis occasu suas copias Ariouistus multis & illatis, & acceptis uulneribus, in castra reduxit. Cum ex captiuis quareret Caesar, quamobrem Ariouistus praelio non decereret, hanc reperiebat causam, quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matres familias eorum sortibus, & uaticinationibus declararent, utrum praelium committi ex usu esset, nec ne. Eae ita dicere, non esse fas Germanos superare, si ante nouam Lunam praelio contendissent. Postridie eius diei

Caesar

Cesar praesidium utrisque castris, quod satis esse visum
 est, reliquit. Omnes alarios in conspectu hostium pro ca-
 stris minoribus constituit, quod minus multitudine mili-
 tum legionariorum pro hostium numero ualebat, ut ad
 speciem alarijs ueretur. Ipse triplici instructa acie usque
 ad castra hostium accessit. Tum uero deum necessario
 Germani suas copias e castris eduxerunt, generatimq; con-
 stiterunt, paribusq; interuallis. Harudes, Marcomanos,
 Tribotes, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Sueuos, omnemq;
 aciem suam rbedis, & carris circumdederunt, ne qua spes
 in fuga relinqueretur. Eo mulieres imposuerunt: quae in
 praelium proficiscentes milites passis * manibus, flentes im- * crinibus,
 plorabant, ne se in seruitutem Romanis tradrent. Cae-
 sar singulis legionibus, singulos legatos, & quaestorem
 praefecit, uti eos testes suae quisque uirtutis haberet. Ipse
 a dextro cornu, quod eam partem minime firmam hostium
 esse animaduuerat, praelium commisit. Ita nostri acriter Praelium.
 in hostes signo dato, impetum fecerunt. Itaq; hostes repen-
 te, celeriterq; procurrerunt, ut spatium pila in hostes conij-
 ciendi non daretur. * Reieclis pilis, cominus gladijs pu- * alijs, relictis
 gnatum est. At Germani celeriter ex consuetudine sua
 pbalange facta, impetus gladiorum exceperunt. Reperti
 sunt complures nostri milites qui in pbalangas insilirent,
 & scuta manibus reuellerent, & desuper uulneraret. Cuius
 hostium acies a sinistro cornu pulsa, atque in fugam con-
 uersa esset, a dextro cornu uehementer multitudine suo-
 rum, nostram aciem premebant. Id cum animaduertisset
 P. Crassus adolescens, qui equitatu praerant, quod expe-
 ditior erat, quam hi, qui inter aciem uersabantur, tertiam
 aciem laborantibus nostris subsidio misit. Ita praelium resti-
 tutum est, atque omnes hostes terga uerterunt: neque prius
 c fugere

fugere destiterunt, quàm ad flumen Rhenum millia passuum ex eo loco circiter quinque peruenierunt. ibi perpau-
 ci, aut uiribus confisi, tranare contenderunt, aut lintribus
 despererunt. inuentis salutem sibi * petierunt. in his fuit Ariouistus. qui
 nauiculam deligatum ad ripam nactus, ea profugit. Reli-
 quos omnes equites consecuti nostri interfecerunt. Dux
 fuerunt Ariouisti uxores, una Sueua natione, quam domo
 secum adduxerat: altera Norica, regis Vocconis soror,
 quam in Gallia duxerat è fratre missam. Vtraque in ea
 fuga perierunt. Dux filie harum, altera occisa, altera
 capta est. M. Valerius Procillus cum à custodibus in fuga
 trinis catenis uinctus traberetur, in ipsum Casarem * hos-
 tium equitatum persequentem, incidit. Quæ quidem res
 Casari non minorem quàm ipsa uictoria uoluptatem attu-
 lit, quòd hominem honestissimum prouincie Gallie, suum
 familiarem, & hospitem, ereptum è manibus hostium,
 sibi restitutum uidebat: neque eius calamitate de tanta uo-
 luptate & gratulatione quicquam Fortuna diminuerat.
 † Is se presente de se ter sortibus consultum dicebat, utrum
 igni statim necaretur, an in aliud tempus reseruaretur. Sor-
 tium beneficio se esse incolumem. Item Marcus Titius reper-
 tus, & ad eum * reductus est. Hoc prælio trans Rhenum
 nuntiato, Sueui, qui ad ripas Rheni uenerat, domum reuersa
 ti ceperunt: quos ubi, qui proximi Rhenum incolunt, per-
 territos senserunt, insecuti, magnum ex his numerum occi-
 derunt. Caesar una æstate duobus maximis bellis confes-
 sis, maturius paulò quàm tempus anni postulabat, in hy-
 berna in Sequanos exercitum deduxit. Hybernis Labie-
 num præposuit. Ipse in citeriorem Galliam ad conuentus
 agendos profectus est.

35

C. IVLII CAESARIS DE BELLO GAL-
LICO COMMENTARIUS II.

VM ESSET Caesar in citeriore Gallia in hybernis (ita ut supra demon-
strauimus) crebri ad eum rumores affe-
rebantur: literisq; item Labieni certior
fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse
Galliae partem dixeramus, contra populum Rom. coniura-
re, obsidesq; inter se dare. Coniurandi has esse causas: pri-
mum quod uererentur ne omni pacata Gallia, ad eos exer-
citus noster adduceretur. Deinde quod ab nonnullis Gallis
solicitarerentur. Partim, qui aut Germanos diutius in Gallia
uersari noluerant, ita populi Rom. exercitum hyemare, at-
que inueterascere in Gallia molestè ferebant. Partim, qui
mobilitate, & leuitate animi nouis imperijs studebant. Ab
nonnullis etiam, quod in Gallia à potentioribus, atq; ijs, qui
ad conducendos, homines facultates habebant, uulgo regna
occupabantur: qui minus facile eam rem in imperio nostro
consequi poterant. His nuntijs, literisq; comotus Caesar, duas
legiones in citeriore Gallia nouas conscripsit: & incun-
tate in ulteriorem Galliam, qui deduceret, Qu. Pediam le-
gatiū misit. Ipse cum primum pabuli copia esse inciperet,
ad exercitum uenit. Dat negotium Senonibus, reliquisq;
Gallis, qui finitimi Belgis erant, ut ea, quae apud eos geran-
tur, cognoscant: seq; de his rebus certiores faciant. Hi con-
stanter omnes nuntiauerunt manus cogi: exercitus in unum

Enlalin. l. 1. 1. 1.
encl. dem. p. d.
ucl. nat.
fi. 2. 1. 1. 1. 1.
ucl. nat.
fi. 2. 1. 1. 1. 1.
ucl. nat.
Encl. en. p. d. 1. 1.
fi. 2. 1. 1. 1. 1.
ucl. nat.
encl. 1. 1. 1. 1.
encl. en. p. d. 1. 1.

6 = locum

1. 1. 1. 1.
1. 1. 1. 1.

locum conduci. Tum uerò dubitandum non existimauit, quin ad eos proficisceretur: Rē frumentaria comparata, castra mouet, diebusq; circiter xv. ad fines Belgarum peruenit. Eo cum de improviso, celeriusq; omnium opinione uenisset, Rhemi, qui proximi Galliae ex Belgis sunt, ad eum legatos * Iccium & Antebrogium primos ciuitatis suae miserunt, qui dicerent se, suaq; omnia in fidem atque potestatem populi Rom. permittere: neq; se cum reliquis Belgis consensisse: neque contra populum Rom. omnino coniurasse, paratosq; esse & obsequia dare, & imperata facere, & oppidis recipere, & frumento, ceterisq; rebus iuuare. Reliquos omnes Belgas in armis esse, Germanosq; qui Ripas * Rheni incolunt, sese cum his coniunxisse, tantumq; esse eorum omnium furorem, ut ne Suefiones quidem fratres, consanguineosq; suos, qui eodem iure, iisdem legibus utantur, unum Imperium, unumq; magistratum cum illis habeant, deterrere potuerint, quin cum his consentirent. Cum ab his quæreretur, quae ciuitates, quanteq; in armis essent, & quid in bello possent, sic reperiebat: plerosque Belgas esse ortos à Germanis, Rhenumq; antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse, Gallosq; qui ea loca incolerent, expulisse: solosq; esse, qui patrum nostrorum memoria omni Gallia uexata. Teutones, Cimbrosq; intra fines suos ingredi prohibuissent. Qua ex re fieri, uti earum rerum memoria magnam sibi auctoritatem, magnosq; spiritus in re militari sumerent. De numero eorum omnia se habere explorata Rhemi dicebant: propterea quòd propinquitatibus, affinitatibusq; coniuncti, quantum quisque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus esset, cognouerant. Plurimum inter eos Bellonae

* Iocū & Antidocuburiū

de C.

* cis Rhenū,

bellonae
nos.

eos & uirtute, & auctoritate, & hominum numero uti-
 lere. Hos posse conficere armata millia centum, pollici-
 tos ex eo numero lecta millia l. x. totiusq; belli imperium
 sibi postulare. Suestionis suos esse finitimos, latissimos,
 feracissimosq; agros possidere. Apud eos fuisse regem nos-
 tra etiam memoria Diuitiacum totius Gallie potentissis-
 mum, qui cum magnæ partis harum regionum, tum etiam
 Britanniæ Imperium obtinuerit: nunc esse Regem Gale-
 biam. Ad hunc propter iustitiam, prudentiamq; suam, tot-
 tius belli summam omnium uoluntate deferri, oppida habere
 numero xii. Polliceri millia armata quinquaginta
 Totidem Meruos, qui maxime feri inter ipsos habean-
 tur, longissimeq; absint. x. v. millia Atrebates. Am-
 bianos x. millia. Morinos x. v. millia. Menapios v. ii. mila-
 lia. Caletos x. millia. Verocasses, & Veromandos totis-
 dem. Catuscos xxi. x. millia. Condrusos, Eburones, Ceres-
 sos. Pemanos, qui uno nomine Germani appellantur, ar-
 bitrari ad quadraginta millia. Cesar Rhemos cohortatus,
 liberaliterq; oratione * persecutus. omnem Senatum ad se
 conuenire, principumq; liberos obsides ad se adduci iussit:
 que omnia ab his diligenter ad diem facta sunt. Ipse Di-
 uitiacum, Heduum magnopere cohortatus, docet quanto
 pere Republicæ, communisq; salutis inter sit, manus hos-
 tium distineri, ne cum tanta multitudine uno tempore
 confligendum sit. Id fieri posse, si suas copias Hedui in fi-
 nes Bellouacorum introduxerint, & coram agros popula-
 ri ceperint. His mandatis cum ab se dimittit. Postquam
 omnes Belgarum copias in unum locum coartatas ad se ue-
 nire uidit, neq; iam longe abesse ab his, quos miserat, ex-
 ploratoribus, & ab Rhemis cognouit: flumen Axonam,
 quod est in extremis Rhemorum finibus, exercitum tra-
 ducere

* castrorum
muniebat,

ducere matureavit, atque ibi castra posuit. ^{part} Quae res & la-
tus unum * castrorum ripis fluminis muniebat, & post
eum quae essent, tuta ab hostibus reddebat, & commeatus
ab Rhemis, reliquisq; civitatibus, ut sine periculo ad eum
portari posset, efficiebat. In eo flumine pons erat. Ibi praesidium
ponit, & in altera parte fluminis, Q. Titu-
rium Sabinum legatum cum sex cohortibus reliquit: ca-
stra in altitudinem pedum duodecim uallo, fossaq; duode-
uiginti pedum munire iubet. Ab ipsis castris oppidum
Rhemorum nomine Bibrax aberat millia passuum octo.
Id ex itinere magno impetu Belgae oppugnare ceperunt.
Agræ eo die sustentatum est. Gallorum eadem, atq; Bel-
garum oppugnatio est. Hi ubi circumlecta multitudine
hominum totis moribus, undique in murum lapides iaci
cepti sunt, murusq; defensoribus nudatus est: testudine fa-
cta * portas succedunt, murumq; subruunt. Quod tum fa-
cile fiebat. Nam tanta multitudo lapides, ac tela conicie-
bant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. Cum fra-
nem oppugnandi nox fecisset, Iccius Rhemus summa no-
bilitate & gratia inter suos, qui tum oppido praesuerat, ua-
nus exiit, qui legati de pace ad Caesarem uenerant, nuntia-
tios ad, eum mittit: nisi subsidium sibi mittatur, sese diu-
tius sustinere non posse. Eò de media nocte Caesar iisdem
ducibus usus, qui nuntij ab Iccio uenerant: Numidas, &
Cretas sagittarios, & funditores Baleares subsidio oppi-
dani mittit. Quorum aduentu, & Rhemis cum spe de-
fensionis studium propugnandi accessit, & hostibus ead-
dem de causa spes potiundi oppidi discessit. Itaque pau-
lisper apud oppidum morati, agrosq; Rhemorum depou-
pulati, omnibus uicis, aedificijsq; quò adire poterant, in-
censis, ad castra Caesaris cum omnibus copijs contendere
runt

* portas suc-
cedunt,

runt: & à millibus passuum minus duobus castra posue-
 runt. Que castra, ut fumo, atque ignibus significabatur,
 amplius millibus passuum octo in latitudinem patebant.
 Cesar primo & propter multitudinem hostium, & pro-
 pter eximiam opinionem uirtutis praelio supersedere sta-
 tuit. Quotidie tamen equestribus praelijs, quid hostis uir-
 tute posset, & quid nostri auderent, periclitabatur. Vbi
 nostros non esse inferiores intellexit, loco pro castris ad
 aciem instruendam natura opportuno, atque idoneo (quod
 is collis, ubi castra posita erant, paululum ex planitie edis-
 tus, tantum aduersus in latitudinem patebat, quantum loci
 acies instructa occupare poterat: atque ex utraque parte
 lateris detectius habebat, & in fronte leuiter fastigiatus, pas-
 lum ad planitiem redibat) ab utroque latere eius collis
 transversam fossam ducit circiter passuum quadringento-
 rum, & ad extremam fossam castella constituit, ibique tormen-
 ta collocauit: ne cum aciem instruxisset, hostes (quod tantum
 multitudine poterant) à lateribus suos pugnautes circum-
 uenire possent. Hoc facto duabus legionibus, quas proxime
 conscripserat, in castris relictis, ut si quo opus esset
 subsidio, duci possent, reliquis sex legiones pro castris in
 acie constituit. Hostes item suas copias ex castris educitas
 instruxerunt. Palus erat non magna inter nostrum, atque
 hostium exercitum. Hanc si nostri transirent, hostes expe-
 ctabant. Nostri autem, si ab illis inuium transseundi fieret,
 ut impeditos aggrederebantur, parati in armis erant. Interim
 praelio equestri inter duas acies contendebatur. Vbi neutri
 transseundi inuium faciunt, secundiore equitum nostrorum
 * praelio Cesar suos in castra reduxit. Hostes protinus ex
 eo loco ad flumen Axonam contenderunt, quod esse post no-
 stra castra demonstratum est. Ibi uadis reperiis, partem sua

* alia, com-
meatuq; no-
stros prohi-
berent.

rum copiarum traducere conati sunt, eo consilio, ut, si
possent, castellum, cui praeerat Q. Titurius legatus, ex-
pugnarent, pontemq; interficerent: sin minus possent,
agros Rheimorum popularentur: qui magno nobis usui ad
bellum gerendum erant, * commeatuq; nostros sustine-
bant. Caesar certior factus à Titurio, omnem equitatum, &
leuis armaturae Numidas, funditores, sagittariosq; pontem
traducit: neque ad eos contendit. Acriter in eo loco pu-
gnatum est. Hostes impeditos nostri in flumine aggressi,
magnum eorum numerum occiderunt. Per eorum corpora
reliquos, audacissimè transire conantes, multitudine te-
lorum repulerunt, primosq; qui transierant, equitatu circa
cumuentos interfecerunt. Hostes, ubi de expugnando
oppido, & de flumine transiendo spem se fessisse intelle-
xerunt: neque nostros in locum iniquiorem progredi pu-
gnandi causa uiderunt: atq; ipsos res frumentaria deficere
cepit: concilio conuocato, constituerunt optimum esse, do-
mum suam queng; reuertit: quorum in fines primum Ro-
mani exercitum introduxissent, ad eos defendendos undiq;
conuenerent: ut potius in suis, quam in alienis finibus de-
certarent: & domesticis copijs rei frumentariae uterentur.
Ad eam sententiam cum reliquis causis, haec quoque ra-
tio eos deduxit, quod Diuitiacum quoque, atque Heduos
finibus Bellouacorum appropinquare cognouerant: his per-
suaderi, ut diutius morarentur, neque suis auxilium fer-
rent, non poterat. Ea re constans, secunda uigilia magno
cum strepitu, ac tumultu castris egressi, nullo certo ordine,
neque imperto, cum sibi quisque primum itineris locum
peteret, & domum peruenire properaret, fecerunt, ut con-
similis fuga profectio uideretur. Hac re statim Caesar per-
speculatores cognita, insidias uertit, quod quae de causa
disc

discederent, nondum perspexerat: exercitum, equita-
 tumque castris continuit. *Prima luce*, confirmata *re*
 ab exploratoribus, omnem equitatum, qui nouissimum
 agmen moraretur, praemisit: eiq; Q. Pedium, & L. Au-
 runculeiam Cottam legatos praeficit. T. Labienum lega-
 tum cum legionibus tribus subsequi iussit. Hi nouissi-
 mos adorti, & multa millia passuum profecuti, magnam
 multitudinem eorum fugientium conciderunt. Ciam ab
 extremo * agmine hi, ad quos uentum erat, confisterent, * ordine
 fortiterq; impetum nostrorum militum sustinerunt: prio-
 res, quod abesse a periculo uiderentur, neque ulla neces-
 sitate, neque imperio continerentur: exaudito clamore,
 perturbatis ordinibus omnes in fuga sibi subsidium po-
 suerunt. Ita sine ullo periculo tantam eorum multitudinem
 nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium: sub occa-
 sumq; Solis sequi destiterunt, seq; in castra, uti erat im-
 peratum, receperunt. Postridie eius diei Caesar priusquam
 se hostes ex *pauore*, ac fuga reciperent, in fines Suefio-
 num, qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit: & magno
 itinere confecto, ad oppidum Noniodunum contendit. Id
 ex itinere oppugnare conatus, quod uacuum ab defensori-
 bus esse audiebat, propter latitudinem fossae, muriq; altitu-
 dinem paucis defendentibus expugnare non potuit. Castris
 munitis uineas agere, quaeq; ad oppugnandum usui erant,
 comparare coepit. Interim omnis ex fuga Suefionum mul-
 tudo in oppidum proxima nocte conuenit. Celeriter ui-
 nis ad oppidum actis, aggere iacto, turribusq; constitutis
 magnitudine operum, quae neq; uiderant ante Galli, neque
 audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad
 Caesarem de deditioe mittunt: & petentibus Rhemis,

ut conseruarentur, impetrant. Caesar obsidibus acceptis, primis militibus, atque ipsius Galbae regis duobus filijs, armisq; omnibus ex oppido traditis, in deditiōem Suesfiones accepit, exercitumq; in Bellouacos ducit: qui cum se suaq; omnia in oppidum Bratuspantium contulissent, atque ab eo oppido Caesar cum exercitu circiter nullis passuum quinque abesset, omnes maiores natu ex oppido egressi, manus ad Caesarem tendere, & uoce significare ceperunt, sese in eius fidem, ac potestatem uenire, neque contra populum Romanum armis cōtendere. Item cum ad oppidum accessisset, castraq; ibi poneret, pueri, mulieresq; ex muro passis manibus suo more pacem à Romanis petierunt. Pro his Diuitiacus (nam post discessum Belgarum dimissis Heduarum copijs ad eum reuertit) facit uerba. Bellouacos omni tempore in fide, atque amicitia ciuitatis Heduae fuisse. Impulsos à suis principibus, qui dicerent Heduos à Caesare in seruitutem redactos, omnes indignitates, contumeliasq; perferre, & ab Heduis desecisse, & populo Romano bellum intulisse. Qui eius consilij principes fuissent, quòd intelligerent quantum calamitatem ciuitati inculissent, in Britanniam profugisse. Petere non solum Bellouacos, sed etiam pro his Heduos, ut sua elementia, ac mansuetudine in eos utatur. Quod si fecerit, Heduarum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum: quorum auxilijs, atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consueuerint. Caesar honoris Diuitiaci, atque Heduarum causa sese eos in fidem recepturum, & conseruaturum dixit. Sed quòd erat ciuitas magna, & inter Belgas auctoritate, ac hominum multitudine praestabat, sexcentos obsides poposcit. His traditis, omnibusq; armis ex oppi-

do collatis, ab eo loco in fines Ambianorum peruenit. Qui se, suaq; omnia sine mora dederunt. Eorum fines Nervius attingebant, quorum de natura, moribusq; Caesar ciam quaereret, sic reperiebat, Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati uini, reliquarumq; rerum ad luxuriam pertinentium inferri, quod his rebus elanguescere animos, eorumq; remitti uirtutem existimarent. Esse homines ferros, magnaq; uirtutis. Increpitare, atq; incusare reliquos Belgas, qui se populo Rom. dedidissent, & patriam uirtutem proiecissent, confirmare sese, neque legatos missuros, neque ullam conditionem pacis accepturos. Cum per eorum fines triduo iter fecisset, inueniebat ex captiuis, Sabinum flumen ab castris suis non amplius millia passuum decem abesse: trans id flumen omnes Nervios confedissee, aduentumq; ibi Romanorum expectare unam cum Atrebatibus & Veromandulis finitimis suis. Nam his uirisque persuaserant, ut eandem belli fortunam experirentur. Expectari etiam ab his Aduaticorum copias, atq; esse in itinere. Mulieres, quiq; per aetatem ad pugnam inuiles uiderentur, in eum locum coniecisse, quod propter paludes exercitui aditus non esset. Caesar his rebus cognitis exploratores, centurionesq; praemittit, qui locum castris idoneum deligant. Ciam ex dedititijs Belgis, reliquisq; Gallis complures Casarem secuti unam iter facerent: quidam ex his, ut postea ex captiuis cognitum est, eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta, nocte ad Nervios peruenerunt: atque his demonstrarunt inter singulas legiones, impedimentorum magnum numerum intercedere: neque esse quicquam negotij, ciam prima legio in castra uenisset, reliquaq; legiones magnum spatium abessent, hanc sub sarcinis adoriri. Qua pulsa, impedimentisq; direptis, futurum, ut reliq

ut relique contra consistere non auderant. Adiuuabat etiam eorum consilium, qui rem deserebant, quod Neruij antiquitus, cum equitatu nihil possent (neque enim ad hoc tempus ei rei studium: sed quicquid possunt, pedestribus ualent copijs) quod facilius finitimorum equitatum, si praedandi causa ad eos uenisset, impedirent, teneris arboribus incisis, atque inflexis, crebrisq; in latitudinem ramis enatis, & rubis, sentibusq; interiectis effecerant, ut instar muri haec sepes munimenta praebent, quod non modo non intrari sed ne perspicere quidem posset. His rebus cum iter agminis nostri impediretur: non omittendum sibi consilium Neruij existimauerunt. Loci natura erat haec, quem locum nostri castris delegerant. Collis ab summo equaliter decliuus, ad flumen Sabin, quod supra nominauimus, uergebat. Ab eo flumine pari accliuitate collis nascebatur, aduersus huic, contrarius, passus circiter ducentos, infimus apertus, ab superiore parte syluestris, ut non facile in irorsus perspicere posset. Intra eas syluas hostes in occulto sese continebant. In aperto loco secundum flumen paucae stationes equitum uidebantur. Fluminis erat altitudo circiter pedum trium. Caesar equitatu praemisso, subsequeretur omnibus copijs. Sed ratio, ordoq; agminis aliter se habebat, ac Belgae ad Neruios detulerant. Nam quod hostis appropinquabat, consuetudine sua Caesar vi. legiones expeditas ducebat. Post eas, totius exercitus impedimenta collocabat. Inde duae legiones, quae proxima conscriptae erant, totum agmen clauderant, praesidioq; impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus, iugiterq; flumen transgressi, cum hostium equitatu praebant commiserunt. Cum se illi identidem in syluas ad suos reciperent, ac rursus in syluas in nostros impetum facerent,

neq;

Caesari
 del. in om. cae
 p. d. cente
 in cae

7
 fuerunt
 cae

neq; nostri longius, quàm quem ad finem porrecta, ac loca
 aperta pertinebant, cedentes insequi auderent; interim les-
 giones sex, quæ primæ uenerant, opere dimenso castra mu-
 nire coeperunt. Vbi prima impedimenta nostri exercitus
 ab ijs, qui in syluis abditi latebant, uisa sunt, quod tempus
 inter eos committendi prælij conuenerat, ita ut intra syl-
 uas aciem, ordinesq; constituerant, atque ipsi sese confir-
 mauerant: subitò omnibus copijs prouolarunt, impetumq;
 in nostros equites fecerunt. His facile pulsus, ac perturba-
 tis, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt, ut penè u-
 no tempore & ad syluas, & in flumine, & in manibus no-
 stris hostes uiderentur. Eadem autem celeritate aduerso
 colle ad nostra castra, atque eos, qui in opere occupati
 erant, contenderunt. Casari omnia uno tempore erant a-
 genda: Vexillum proponendum, quod erat insigne, cion ad
 arma concurrere oporteret: Signum tuba dandum: ab ope-
 re reuocandi milites, qui paulò longius aggeris petendi
 causa processerant, accersendi: Acies instruenda: Milites co-
 hortandi: Signum dandum. Quorum rerum magnam par-
 tem, temporis breuitas, & *incurfus hostium impediēbat.
 His difficultatibus due res erant subsidio: scientia, atque
 usus milium, quòd superioribus prælijs exercitati, quid
 fieri oporteret, non manus commodè ipsi sibi præscribere,
 quàm ab alijs doceri poterant: & quòd ab opere, singu-
 lisq; legionibus singulos legatos Casar discedere, nisi mu-
 nis castris uetuerat. Hi propter celeritatem, & propin-
 quitatem hostium, nihil iam Casaris imperium expecta-
 bant: sed per se, quæ uidebantur, administrabant. Casar ne-
 cessarijs rebus imperatis, ad cohortandos milites, quàm in
 partem fors obtulit, decucurrit, & ad legionem decimam
 deuenit. Milites non longiore oratione est cohortatus, quàm

*succellus, &
 incurfus

uti suæ præstinæ uirtutis memoriam retinerent, neu perturbarentur animo, hostiumq; impetum fortiter sustinerent. Et quia non longius hostes aberant, quàm quò telum adijci posset, prælij committendi signum dedit. Atque item in alteram partem cohortandi causa profectus, pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumq; tam paratus ad dimicandum animus: ut non modò ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas, scutisq; tegmenta detrahenda, tempus desuerit. Quam quisq; in partem ab opere casu deuenit, quæq; prima signa conspexit, ad hæc constitit, ne in querendis suis pugnandi tempus dimitteret. Instructo exercitu magis ut loci natura, decursusq; collis, & necessitas, quàm ut rei militaris ratio, atq; ordo postulabat, cum diuersis locis legiones aliæ alia in parte hostibus resisterent: septibusq; densissimis, ut antè demonstrauimus, interiectis, prospectus impediretur: neque certa subsidia collocari, neque quid in quaque parte opus esset, prouideri, neque ab uno omnia imperia administrari poterant. Itaque in tanta rerum iniquitate, fortune quoque euentus uarij sequebantur. Legionis nonæ, & decimæ milites, ut in sinistra parte aciei constitierant, pills emissis, cursu, ac lassitudine exanimatos, uulneribusq; confectos Atrebatas (nam his ea pars obuenerat) celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt. Et transire conantes, inscui gladijs magnam partem eorum impeditam interfecerunt. Ipsi transire flumen non dubitauerunt, & in locum iniquum progressi rursus regressos, ac resistentes hostes, redintegrato prælio in fugam coniecerunt. Item alia in parte diuersæ duæ legiones undecima, & octaua, profligatis Veromanduis, quibus cum erant congressi, ex loco superiore in ipsius fluminis ripis præliabantur. Ac totis

ferè

frē castris à fronte, & à sinistra parte nudatis, quod in dextro cornu legio duodecima. & non magno ab ea intervallo septima constiisset. omnes Neruij confertissimo agmine, duce Boduognato, qui summata imperij tenebat, ad eum locum contenderunt. Quorum pars aperto latere legiones circumuenire, pars summum locum castrorum petere coepit. Eodem tempore equites nostri, leuisq; armaturæ pedites, qui cum his unà fuerant, quos primo hostium impetu pulsos dixeram, cum se in castra reciperent: aduersis hostibus occurrerant, ac rursus aliam in partem fugam petebant. Et calones, qui ab decumana porta, ac summo iugis colibus nostros uictores flumen transire conspexerant, prædandi causa egressi, eum respexissent, & hostes in nostris castris uersari uidissent: præcipientes sese fugæ mandabant. Simul eorum qui cum impedimentis ueniebāt, clamor, stremitusq; exaudiebatur. Alij; aliam in partem perterriti strebātur. Quibus omnibus rebus permoti equites Treuiti, quorum inter Gallos uirtutis opinio est singularis, qui auxilij causa à ciuitate missi ad Cesarem uenerant, cum multitudine hostium castra nostra compleri, legiones premi, & penè circumuentas teneri, calones, equites, funditores Numidas, diuersos, dissipatosq; in omnes partes fugere uidissent: desperatis nostris rebus, domum cōtenderunt. Romanos pulsos, superatosq; castris, impedimentisq; eorum hostes positos, ciuitati renuntiauerūt. Caesar ab decimæ legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus, ubi suos urgeri, singulisq; in unum locum collatis duodecimæ legionis milites cōsertos, sibi; suis ad pugnam esse impedimento: quartæ cohortis omnibus cœuionibus occisis, signiferoq; interfecto, signo amisso, reliquarū cohortium omnibus serē Centuriationibus aut uulneratis, aut occisis, in his principilo P. Sextio

BACII

manus afferre patu - Inter d'auulupare

Baculo, fortissimo uiro multis, grauibusq; uulneribus confecto, ut iam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores, & nonnullos a nouissimis desertos, praelio excedere, ac te-
 la uimre: hostes neq; a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, & ab utroq; latere instare, & rem esse in angusto uidit, neq; ullum esse subsidiū, quod summitti posset: scuto ab nouissimis uni militū detracto, quod ipse eō sine scuto uenerat, in primā aciem proccssit: cēturionibusq; nominatim appellatis, reliquos cohortatus milites, signa inferre, & manipulos laxare iussit, quod facilius gladijs uti possent. * Cuius Huius aduētū spe illata militibus, ac redintegrato animo, cū pro se quisq; in conspectu imperatoris etiā extremis suis rebus operam nauare cuperet paulim hostium impetus retardatus est. Caesar cū septimam legionem, quae iuxta constiterat, item urgeri ab hoste uidisset: tribunos militum monuit, ut paulatim sese legiones cōiungerent, & conuersa signa in hostes inferrent. Quo facto, cū alijs alij subsidium ferrent: neq; timerent, ne auersi ab hoste circumuenirentur: audacius resistere, ac fortius pugnare coeperunt. Interim milites legionum duarum, quae in nouissimo agmine praesidio impedimentis fuerant, praelio nuntiato, cursu incitato, in summo colle ab hostibus conspiciebantur. Et Titus Labienus castris hostium potitus, & ex loco superiore, quae res in nostris castris gererentur, cōspicatus, decimam legionem subsidio nostris misit. Qui cū ex equitum & calonum fuga, quo in loco res esset, quātoq; in periculo, & castra, & legiones, & imperator uersaretur, cognouissent: nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt. Horum aduentu tanta rerum commutatio est facta, ut nostri etiam, qui uulneribus confecti procubissent, scuis innixi praelium redintegrarent. Tum calones perterritos ho-

stes

ftes confpicati, etiam intermes armatis occurrerunt. Equi-
 tes vero, ut turpitudinem suae virtute decerent, omnibus
 in locis pugnantibus, quod se legionariis militibus praefere-
 rent. At hostes etiam in extrema spe salutis unam virtu-
 tem praestiterunt, ut cum primi eorum cecidissent, proxima
 iacentibus insisterent, atque ex eorum corporibus pug-
 narent. His diebus, et concervatis eundemque, qui sa-
 peressent, ut ex timulo tibi in nostros consecratis, pluraq;
 intercepta remitterent, ut non nequequam tanta virtutis
 homines iudicari deberent: ausi quod essent transire latif-
 sum flumen, ascendere altissimas ripas, subire iniquissimi-
 locam, quae facilia ex difficillimis, animi magnitudo rede-
 gerat. Hoc praedio facto, et propèd internecionem gente,
 ue nomine Neruoniam redacto, maiores natu, quos uni-
 cum pueris, mulieribusq; in afluaria, ac paludes collectos
 dixerunt, de pugna uictoria, eam uictoribus nihil im-
 pediam, uictis nihil eulm arbitrentur: omnium, qui su-
 pererant, consensu legatos ad Caesarem miserunt, seque ei
 reddiderunt. Et in commemoranda ciuitatis calamitate, ex
 sexcentis, ad tredecim Senatores, ex hominum millibus sexa-
 ginta, ad quingentos, qui armis ferre possent, sese red-
 ctos esse dixerunt. Quos Caesar, ut in miseros, ac supplices,
 usus misericordia uideretur, diligentissime cōseruauit, suisq;
 finibus, atque oppidis uti iussit, et finitibus imperauit,
 ut ab iniuria, et molestia se suosq; prohiberent. Adua-
 tior (de quibus supra scripsimus) cum omnibus copijs au-
 xilio Neruis uenirent: hac pugna uictoria ex itinere do-
 mum reuerterunt ex unctisq; oppidis, castrisque desertis,
 sua omnia in unum oppidam egregie natura munitione
 contulerunt. Quod eam ex omnibus in circiatu partibus
 altissimas rupes, despectuq; haberet: ita ex parte lon-
 ge

ter declinat aditus, in latitudinem non amplius ducentorum
 pedum relinquebatur. Quem locum duplici altissimo mu-
 ro munierant: tum magni ponderis saxa, et præcutas
 trabes in muro collocarant. Ipsi erant ex Cimbris, Teu-
 tonisq; prognati, qui cum iter in prouinciam nostram,
 atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere,
 ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depositis,
 * custodiam
 * præsidium
 * custodie ex suis, ac * præsidio sex millia hominû unâ re-
 liquerunt. Hi post eorum obitum multos annos à finiti-
 mis exaginati, cum aliâs bellum inferrent, aliâs illationem
 defenderent, consensu eorum omnium pace facta, hunc sibi
 domicilio locum delegerunt. Ac primo aduentu exercitus
 nostri crebras ex oppido excursions faciebant, paruulicq;
 * pedum in
 circ.
 prælijs cum nostris contendebant. Postea uallo * pedum
 xlii. in circuitu xv. millium, crebrisq; castellis circum-
 muniti, oppida sese cõtinebant. Vbi uineis acie, aggere ex-
 tracto, turrim constitui procul uiderant, primum irridere
 ex muro, atque increpitare uocibus, quod tanta machinatio
 * instituere -
 tur
 ab tanto spatio * instrueretur. Quibus sã manibus, aut quis
 bus uiribus præsertim homines tantule stature (nam ple-
 runq; omnibus Gallis præ magnitudine corporû suorum
 breuitas nostra contemptui est) tanti oneris turrim in nos-
 tros sese collocare considerent. Vbi uerò moueri, et appro-
 pinquare manibus uiderunt: nona, atque inusitata specie
 commoti, legatos ad Casarem de pace miserunt. Qui ad
 hunc modum locuti: Non se existimare Romanos sine
 ope Deorum bellam gerere, qui tanta altitudinis machi-
 nationes tanta celeritate promouere, et ex propinquitate
 te pugnare possent. Se, suisq; omnia eorum potestati per-
 mittere dixerunt. Vnum petere, ac deprecari: si forte pro
 sua clementia, ac mansuetudine, quam ipsi ab alijs au-
 dissent,

dissent, statuisse Aduaticos esse conseruandos: ne se armis
 dissiparet. Sibi omnes ferè finitimos esse inimicos, ac sua
 uirtuti inuidere, à quibus se defendere traditis armis non
 possent. Sibi præstare, si in eum casum deduceretur, quam
 uel fortunam à populo Romano pati, quam ab his per cru-
 ciatum interfici, inter quos dominari consuessent. Ad hæc
 Caesar respondit, se magis consuetudine sua, quam merito
 eorum ciuitatem conseruaturum, si prius, quam arces mu-
 rum attigisset, se dedidissent: sed deditiois nullam esse con-
 ditionem, nisi armis traditis. Se id, quod in Nernios se-
 cisset, facturum, finitimisq; imperaturum, ne quam dediti-
 ois populi Romani iniuriam inferrent. Re nuntiata ad
 suos, illi se, que imperarentur, facere dixerunt. / Armo-
 rum magna multitudine de muro, in fossam, que erat an-
 te oppidum, iacta, sic ut propè summam muri, aggerisq; al-
 titudinem accruui armorum adequarent: & tamen circiter
 parte tertia (ut postea compertum est) celata, atque in op-
 pido retenta, portis patefactis, ea die pace sunt usi. Sub ue-
 sperum Caesar portas claudi, militesq; ex oppido exire ius-
 sit, ne quam noctu oppidani à militibus iniuriam accipe-
 rent. Illi ante inito (ut intellectum est) consilio, quòd dediti-
 ois facta, nostros præsidia deducturos, aut denique indi-
 ligentius seruatoros crediderant: partim cum iis, que retin-
 uerant, & celauerant, armis, partim scutis ex cortice fa-
 ctis, aut uiminibus intextis, que subito (ut temporis exigui-
 tas postulabat) pellibus * induxerant, tertia uigilia, quam
 minime arduus ad nostras munitiones ascensus uidebatur,

*includerant

omnibus copijs repente ex oppido eruptionem fecerunt.
 Celeriter (ut antè Caesar imperauerat) ignibus significa-
 tione facta, ex proximis castellis eò concursum est: pugna-
 tumq; ab hostibus ita acriter, ut à uiris fortibus in extre-

ma spe salutis iniquo loco, contra eos, qui ex uallo uerbis
 buriq; tela iacerent, pugnari debuit, cum in una uirtute o-
 * millia mnis spes salutis confisteret. Occisis ad hominum * milibus
 quatuor, reliqui in oppidum reiecli sunt. Postridie eius diei
 restructis portis, cum iam defenderet nemo, atq; intromissis
 militibus nostris, sectionem eius oppidi uniuersam Caesar
 uentidit. Ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum re-
 tus est millium quinquaginta trium. Eodem tempore a P.
 Crasso, quem cum legione una miserat ad Venetos, Vnellos,
 Ossinos, Curiosolitas, Sesunios, Aulercos, Rhedones, que
 sunt maritime ciuitates, Oceanumq; attingunt, certior factus
 est, omnibus eas ciuitates in deditionem, potestatemq;
 populi Rom. esse redactas. His rebus gestis, omni Gallia pa-
 cata, tota huius belli ad barbaros opinio perlata est, uti ab
 his nationibus, que trans Rhenum incolerent, mitterentur
 legati ad Caesarem: que se obsides daturas, imperata factu-
 ras, pollicerentur. Quas legationes Caesar, quod in Italiam,
 Allynicumq; properabat, uita proxima estate, ad se uenire
 iussit. Ipse in Carnutes, Andes, Turones, que ciuitates
 propinque his locis erant, ubi bellum gesserat, le-
 gionibus in hyberna deductis, in Italiam pro-
 fecit. Ob easq; res ex literis Ce-
 saris dies x. supplicatio de-
 creta est. Quod ante
 id tempus accide-
 rat, nulli.

C. IXL

57

C. IVLII CAESARIS DE BELLO GAL-
LICO COMMENTARIUS III.

V M I N Italia[m] proficisceretur Cae-
 sar, Ser. Galbam cum legione duodeci-
 ma, & parte equitatus in Antuates, Ver-
 ragros, Sedunosq; misit: qui à finibus
 Allobrogum, & lacu Lemano, & flu-
 mine Rhodano ad summis Alpes pertinent. Causa mit-
 tendi fuit, quòd iter per Alpes, quò magno cum periculo,
 magnisq; portorij mercatores ire consueverant, patefice-
 ri uolebat. Huic permisit, si opus esse arbitraretur, uti in
 ijs legionem hyemandi causa collocaret. Galba secundis
 aliquot praelijs factis, castrisq; compluribus eorum expu-
 gnatis, missis ad eam undiq; legatis, obsidibusq; datis, &
 pace facta, constituit cohortes duas in Antuatibus collo-
 care, & ipse cum reliquis eius legionis cohortibus in u-
 co Veragrorum, qui appellatur Octodorus, hyemare.
 Qui uicus positus in ualle, non magna adiecta planitie, ala-
 tissimis montibus undiq; continetur. Cion hic in duas par-
 tes flumine diuideretur, alteram partem eius uici Gallis
 ad hyemendam concessit, alteram uacuant ab his relictam
 cohortibus attribuit. Eum locum, nullo fossaq; munivit.
 Cum dies hyernorum complures transissent, frumētumq;
 eò comportari iussisset: subito per exploratores certior
 factus est, ex ea parte uici, quam Gallis concesserat, omnes
 noctu discessisse, montesq; qui impenderent, à maxima
 multitudine Sedunorum, & Veragrorum teneri. Id aut-
 d 3 quot

quot de causis acciderat: ut subito Galli belli renovandi, legionisq; opprimende consilium caperent. Primum, quod legionem, neque eam plenissimam, detractis cohortibus duabus, & compluribus sigillatim, qui comitatus petendi causa nisi erant, absentibus, propter paucitatem despiciebant. Tum etiam, quod propter iniquitatem loci, cum ipsi ex montibus in uallem decurrerent, & tela conijcerent: ne primum quidem posse impetum suum sustineri existimabant. Accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant, & Romanos non solum itinerrum causa, sed etiam perpetuae possessionis, culmina Alpium occupare conari, & ea loca finitima Prouinciae adiungere, sibi persuasum habebant. His nuntijs acceptis Galba, cum neque opus hybernorum, munitionesq; plene essent perfectae: neque de frumento, reliquoq; comitatu satis esset prouisum: quod deditione facta, obsidibusq; acceptis, nihil de bello timendum existimauerat: concilio celeriter conuocato, sententias exquirere cepit. Quo in concilio cum tantum repentini periculi praeter opinionem accidisset, ac iam omnia fere superiora loca multitudine armorum completa conspicerentur, neque subsidio ueniri, neque comitatus supportari, interclusis itinerebus, posset: prope iam desperata salute, nonnulli huiusmodi sententiae dicebantur, ut impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus, quibus eo peruenissent, ad salutem contenderent. Maiori tamen parti placuit, hoc reseruato ad extremum consilio, interim rei euentum experiri, & castra defendere. Breui spatio interiecto, uix ut his rebus, quas constituissent, colloquendis, atq; administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus, signo dato decurrere, lapides, & saxa, in uallum conijcere. Nostri pri-

inter sed iendo
un dico spatio

are melior

enofauos

mò

mō integris uiribus fortiter repugnare: neq; ullum frustra
 telum ex loco superiore mittere: ut quæque pars castrorū
 madata defensoribus premi uidebatur, eō occurrere, & aus-
 xilium ferre. Sed hoc superari, quōd diuturnitate pugna
 hostes defessi, cūm prælio excedebant, alij integris uiribus
 succedebant. Quarum rerum à nostris propter paucitatem
 fieri nihil poterat: ac non modò defesso ex pugna exce-
 dendi, sed ne saucio quidem eius loci, ubi constiterat, relin-
 quendi, ac sui recipiendi facultas dabatur. Cūm iam am-
 plius horis sex continenter pugnaretur, ac non solum uir-
 res, sed etiam tela nostris deficerent, atque hostes acrius
 instarent, languidioribusq; nostris uallum scindere, & fossa
 sua complere coepissent, resq; esset iam ad extremum per-
 ducta casum: P. Sextius Baculus primipili centurio (quem
 Neruico prælio compluribus confectum uulneribus dixi-
 mus) & item C. Volusenus tribunus militum, uir & cons-
 filij magni, & uirtutis, ad Galbam accurrunt, atq; unā esse
 spem salutis docent, si eruptione facta, extremum auxilium
 experirentur. Itaq; conuocatis Centurionibus, celeriter mil-
 lites certiores facit: paulisper interrmitterent prælium, ac
 tantummodo tela missa exciperent, seq; ex labore refice-
 rent. Post signo dato è castris erumperent, atque omnem
 spem salutis in uirtute ponerent. Quod iussi sunt, faciunt:
 ac subito omnibus partibus eruptione facta, neque cognoscen-
 di, quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem
 relinquunt. Itaque commixta fortuna, eos, qui in spem po-
 tiendorum castrorum uenerāt, undique circumuentos, in-
 terficiunt: & ex hominum millibus amplius triginta, quem
 numerum barbarorum ad castra uenisse constabat, plus
 tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam
 conijciunt: ac ne in locis quidem superioribus consistere

id est. repugnare
 Certe

exanem ius
 supera bonum

de re p. p. p.

uidetur

de re p. p. p.

patiuntur. Sic omnibus hostium copijs fuisse armisq; exilitis, se in castra, munitionesq; suas recipiunt. Quo praelio facto, quod sepius fortunam tentare Gaiba nolebat, atque alio sese in byberna consilio uenisse meminerat, alijs se occurrisse rebus uiderat, maxime frumenti, com meatuq; inopia permotus, postero die omnibus eius uici edificijs incensis, in provinciam reuerti contendit: ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Antuates, inde in Allobrogas perduxit, ibiq; hyemauit.

His rebus gestis, cum omnibus de causis Caesar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, uictis in Alpibus Sedanis, atq; ita inuata hyeme in Illyrum profectus esset, quod eas quoque nationes adire, & regiones cognoscere uolebat: subitum bellum in Gallia coortum est. Huius belli haec fuit causa: P. Crassus adolescens cum legione septima proxima Oceano in Andibus hyemabat. Is, quod in his locis inopia frumenti erat, praefectos tribunosq; nullum complures in finitimas ciuitates frumenti com meatuq; petendi causa dimisit. Quo in numero erat T. Terrasidius iussus in * Venetos, M. Trebius Gallus in Curiosalitan, Q. Velanius cum T. Silio in Venetos. Huius ciuitatis est longè amplissima autoritas omni ora maritimae regionum earum: quod & naues habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consueuerunt, & scientia, atque usu nauticarum rerum * ceteros antecedunt, & in magno impetu maris, atque aperto, patetis portibus interiectis, quos tenent ipsi, omnes ferè, qui eodem mari uti consueuerunt, habent uectigales. Ab his * sui initium retinendi Silij, atque Velanij: quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. Horum autoritate finitimi adducti sunt Galorum

* Eufabios,

* reliquos

* alijs fit

lorum subita, & repentina consilia) eadem de causa Tre-
 bium, Terrasidiumq; retinent: & celeriter missis legatis,
 per suos principes inter se coniurant, nihil nisi communi
 consilio acturos, eundemq; omnis fortune exitum esse las-
 turos: reliquasq; ciuitates sollicitant, ut in ea libertate, quam
 à maioribus acceperant, permahere, quàm Romanorum
 seruitutem perferre, malint. Omni ora maritima celeri-
 ter ad suam sententiam perducta communem legationem
 ad P. Crassum mittunt: Si uelit suos * recuperare, obsides * recipere,
 sibi remittat. Quibus de rebus Cæsar à Crasso certior fa-
 ctus, quòd ille aberat longius, nauis interim longas adifi-
 cari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges
 ex prouincia institui, nauas, gubernatoresq; comparari
 iubet. His rebus celeriter administratis, ipse, cùm primum
 per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Venen-
 ti, reliquisq; ciuitates cognito Cæsaris aduentu, simul
 quòd quantum in se facinus admisissent, intelligebant, lega-
 tos, quòd nomen apud omnes nationes sanctum inuiolatumq;
 semper fuisse, retentos ab se, & in uincula con-
 iectos, pro magnitudine periculi bellum parare, & maxi-
 mè ea, que ad usum nauium pertinerent, providere insti-
 tuunt, hoc maiore spe, quòd multum nature loci confide-
 bant: pedestria esse itinera concisa estuarijs, nauigationem
 impeditam, propter incertiam locorum, paucitatemq; por-
 tuum sciebant. Neque nostros exercitus propter frumentii
 inopiam diutius apud se morari posse confidebant. Ac iam
 ut omnia cõtra opinionem acciderent, tamen se plurimum
 nauibus posse: Romanos neque ullam facultatem habere
 nauium, neque eorum locorum, ubi bellum gesturi essent,
 uada, portus, insulasq; nouisse: ac longe aliam esse nauis
 * alit, inter-
 gationem in * concluso mari, atq; in uastissimo, ac apertissimo cluso

mo Oceano perspiciebant. Hic inuis consilijs, oppida mu-
 niunt, frumenta ex agris in oppida comportant. Naues in
 Venetiam, ubi Casarem primum bellum gesturum esse con-
 stabat, quam plurimas possunt, cogunt. Socios sibi ad id bel-
 lum Osifinos, Lexobios, Nanetes, Ambiliates, Morinos,
 Diablintres, Menapios adsciscunt. Auxilia ex Britannia,
 quæ contra eas regiones posita est, accersunt. Erant hæc
 difficultates belli gerendi, quas supra ostendimus. Sed muta-
 ta tamen Casarem ad id bellum incitabant, iniuriæ retento-
 rum equitum Romanorum, rebellio facta post deditionem,
 defectio datis obsidibus, tot civitatum coniuratio, in pri-
 mis ne hac parte neglecta, reliquæ nationes idem sibi lice-
 re arbitrarentur. Itaque cum intelligeret omnes fræ Gal-
 los novis rebus studere, & ad bellum mobiliter, celeriterq;
 excitari, omnes autem homines natura libertati studere,
 & conditionem servitutis odisse: prius, quam plures civi-
 tates conspirarent, partendum sibi, ac latius distribuen-
 dum exercitum putavit. Itaque T. Labienum legatum in
 Treuiros, qui proximi Rbeno flumini sunt, cum equitatu
 mittit. Huic mandat Rbenos, reliquosq; Belgas adeat: at-
 que in officio contineat. Germanosq;, qui auxilio à Belgis
 accersiti dicebantur, si per vim nauibus flumen transire
 conentur prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legionarijs
 XII. & magno numero equitatus in Aquitaniam profici-
 scisci iubet, ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittan-
 tur, ac tantæ nationes coniungantur. Q. Tiberium Sabi-
 num legatum cum legionibus tribus in Vnellos, Curios
 solitas, Lexobiosq; mittit, qui eam manum distinendam
 curet: Decium Brutum adolescentem classi, Gallicisq; nau-
 iibus, quas ex Pictonibus, & Santonis, reliquisq; pacati-
 tis regionibus convenire iusserat, præficit, & cum primum
 posset,

posset, in Venetos proficisci iubet. Ipse eò pedestribus copijs contendit. Erant eiusmodi ferè situs oppidorum, ut posita in extremis lingulis, promontorijsq; neque pedibus aditum haberent, cum ex alto se æstus incitauisset, quòd his semper accidit horarum duodecim spatio, neque nauibus, quòd rursus minuente æstu, naues in uadibus afflicterentur. Ita utraque re oppidorum oppugnatio impediebatur. Ac si quando magnitudine operis forte superati, extruso mari aggere, ac molibus, * atq; his ferme moenibus adæquatiss, suis fortunæ desperare cœperant, magno numero nauium appulso, cuius rei summam facultatem habebant, sua omnia deportabant, seq; in proxima oppida recipiebant. Ibi se rursus istæm opportunitatibus loci defendebant. Hec eò facilius magnam partem æstatis faciebant, quòd nostræ naues tempestatibus detinebantur: summaq; erat uasto, atque aperto mari, magnis æstibus, raris, ac propè nullis portibus difficultas nauigandi. Nanque ipsorum naues ad hunc modum facte, armatæq; erant. Carinæ aliquantò planiores, quàm nostrarum nauium, quòd facilius uada, ac decessum æstus excipere possent. Prore admodum erectæ, atq; item puppes ad magnitudinem fluctuum, tempestatumq; accommodatæ. Nauesq; totæ facte ex robore, ad quamuis uim, & contumeliam perferendam. Transtra ex pedibus in altitudinem trabibus confixa clauis ferreis digiti pollicis crassitudine. Ancoræ pro funibus, ferreis castentis reuinctæ. Pelles pro uellis, alutæq; tenuiter confectæ siue propter lini inopiam, atque eius usus incertam, siue, quòd est magis uerisimile, quòd tantas tempestates Oceani, tantosq; impetus uentorum sustineri, ac tanta onera nauium regi uellis, non satis commodè posse arbitrabantur. Cum his nauibus nostræ classi eiusmodi congressus erat, ut

* atque his oppidi moenibus.

Gallorū naues.

una celeritate, & pulsu remorum prestaret: reliqua pro
 loci natura, pro ut tempestatum illis essent aptiora, & ac-
 commodatiora. Neque enim his nostrae rostro nocere po-
 terant, tanta in his erat firmitudo: neque propter altitudi-
 nem facile telum adiciebatur, & eadem de causa minus cō-
 mode scopulis continebantur. Accedebat, ut cum saui-
 ore uentus coepisset, & se uento dedissent, & tempesta-
 tem ferrent facilius, & in uadis considerent tutius, &
 ab actu derelictae, nihil saxa, & cautes tuerent. Quo-
 rum rerum omnium nostris nauibus casus erat extimes-
 scendus. Compluribus expugnatis oppidis, Caesar ubi in-
 tellexit frustra tantum laborem sumi, neque hostium sic-
 gam, captis oppidis reprimi, neque his noceri posse: statuit
 expectandam classem. Quae ubi conuenit, ac primam ab ho-
 stibus uisa est, circiter CCCXX. naues eorum paratissimae,
 atque omni genere armorum ornatissimae ē portu profe-
 ctae, nostris aduersae consisterunt. Neque satis Bruto, qui
 classi praerant, uel tribunis militum, centurionibusq;, qui
 singulae naues erant attributae, constabat, quid age-
 rent, aut quam rationem pugnae insisterent. Rostro enim
 noceri non posse cognouerant. Terribis autem excitatis,
 tamen hac altitudo puppium ex Barbaris nauibus superas-
 *adigi bat, ut neque ex inferiore loco satis commodē tela *adijci
 possent, & missa à Gallis grauius acciderent. Una erat
 magni usui res preparata à nostris, falces praecutae infer-
 te, affixaeq; longioris non absimili forma muralium fal-
 cium. His cum fustes, qui antennae ad malos distinebant,
 comprehensi, adductiq; erant, nauigio remis incitatio praes-
 rumpebantur. Quibus abscisis, antennae necessario concide-
 debant, ut cum omnis Gallicis nauibus spes in uelis, arma-
 mentisq; consisteret, his creptis omnis usus nauium uno
 tempore

tempore eriperetur. Reliquum erat certamen positum in
 virtute, qua nostri milites facile superabant: atque eò ma-
 gis, quòd in conspectu Caesaris, atque omnis exercitus res
 gerebatur, ut nullum paulò fortius factum latere posset.
 Omnes enim colles, & loca superiora, unde erat propin-
 quus despectus in mare, ab exercitu tenebantur. Disscisis
 (ut diximus) antennis, cum singulas binas, aut ternas naues
 circumfisterent, milites summa vi transcendere in hostium
 naues contendebant. Quòd postquam Barbari fieri animad-
 uerterunt, expugnatis compluribus nauibus, cum ei rei
 nullum reperiretur auxilium, fuga salutem petere contem-
 debant. Ac iam conuersis in eam partem nauibus, quò uen-
 tus ferebat, tanta subito matacta, ac tranquillitas extiit, ut
 se loco mouere non possent. *sequens se*
 Quae quidem res ad negocia *calma i bona*
 tium conficiendum maxime fuit opportuna. Non singu-
 las nostri confectati iam expugnauerunt, ut per pauca ex
 omni numero noctis interuentu ad terram peruenerint,
 cum ab hora sextè quartæ, usque ad Solis occasum pugna
 retur. Quo praelio bellum Venetorum, totiusq; orae ma-
 ritimæ confectum est. Nam cum omnis iuuentus, omnes
 etiam grauioris aetatis, in quibus aliquid consilij, aut digni-
 tatis fuit, eò conuenerant: tum nauium, quod ubique fue-
 rat, unum in locum coegerant, quibus amissis, reliqui nos
 que quò se reciperent, neque quemadmodum oppida de-
 fenderent, habebant. Itaq; se, suaq; omnia Caesari dedide-
 runt. In quos eò grauius Caesar iudicandum statuit, quò
 diligentius in reliquum tempus à Barbaris ius legatorum
 conseruaretur. Itaque omni Senatu necato, reliquos sub
 corona uendidit. Dum haec in Venetis geruntur, Qu. Tin-
 turius Sabinus cum his copijs, quas à Caesare acceperat,
 in fines Venellorum peruenit. His praerat Viridoux, ac
 summam

summam imperij tenebat earum omnium ciuitatum, quae defecerant. Ex quibus exercitum, magnasq; copias coegerat. Atque his paucis diebus Aulerci, Eburonices, Lexovijq; Senatu suo interfecto, quod autores belli esse volebant, portas clauscrunt, seq; cum Viridouice coniunxerunt. Magna;q; praeterea multitudo undiq; ex Gallia perditorum hominum, latronumq; conuenerat, quos spes praedandi, studiumq; bellandi ab agricultura, & quotidiano labore reuocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco castris sese tenebat: cum Viridouix contra eum duum millium spatio confedisset, quotidieq; productis copijs pugnandi potestatem faceret, ut iam non solum hostibus in contemptum Sabinus ueniret, sed etiam nostrorum militum uocibus nonnihil carperetur. Tantamq; opinionem timoris praebuit, ut iam ad uallam castrorum hostes accedere audebant. Id ea de causa faciebat, quod cum tanta multitudine hostium, praesertim eo absente, qui summam imperij teneret, nisi a quo loco, aut opportunitate aliqua data, legato dimicandum non existimabat. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quendam hominem, & callidum delegit Gallum ex ijs, quos auxilij causa secum habebat. Huic magnis premijs, pollicitationibusq; persuadet, uti ad hostes transeat: & quid fieri uelit, edocet. Qui ubi pro persuga ad eos uenit, timorem Romanorum proponit. Quibus Augustijs ipse Caesar a Venetis prematur, docet: neq; longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat, & ad Casarem auxilij ferendi causa proficiat. Quod ubi auditum est, conclamant omnes occasione negotij bene gerendi amittendam non esse, ad castra iri oportere. Multae res ad hoc consilium Gallos horabantur: superiorum dierum Sabini cunctatio, persuge confirmatio,

inopia

luopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his erat
 prouisum. spes Venetici belli, & quod se libèter homines
 id quod uolunt, credunt. Is rebus adducti, non prius Vi-
 ridouicem, reliquosq; duces ex concilio dimittunt, quàm
 ab his sit concessum, arma uti capiant, & ad castra con-
 tendant. Quà re concessa, leti uelut explorata uictoria,
 fermenis, uirgulisq; collectis, quibus fossas Romanorum
 compleant, ad castra pergunt. Locis erat castrorum edi-
 tibus, & paulatim ab imo accliu, circiter passus mille. Huc
 magno cursu contenderunt, ut quàm minimum spatij, ad
 se colligendos, armandosque Romanis daretur, exania-
 matisq; peruenerunt. Sabinus suos hortatus, cupientibus si-
 gnum dat & impeditis hostibus, propter ea, quæ secebat
 onera, subito duabus portis eruptionem fieri iubet. Factum
 est opportunitate loci, hostium inscitia, ac defatigatione,
 uirtute milium, ac superiorum pugnarum exercitatione,
 ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent, ac sta-
 tim terga uerterent. Quos impeditos, integris uiribus mi-
 lites nostri consecuti, magnum numerum eorum occide-
 runt, reliquos equites consecuti, paucos, qui ex fuga eua-
 serant, reliquerunt. Sic uno tempore & de nauali pugna
 Sabinus, & de Sabini uictoria, Cesar certior factus est,
 ciuentesq; omnes se statim Titurio dederunt. Nam ut
 ad bella suscipienda Gallorum alacer, ac promptus est
 animus, sic mollis, ac minime resistens ad calamitates per-
 ferendus mens eorum est. Eodem serè tempore P. Cras-
 sus cum in Aquitaniam peruenisset, quæ pars (ut ante
 dictum est) & regionum latitudine, & multitudine ho-
 minum ex tertia parte Gallie est existimanda: cum in-
 telligeret in illis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis
 ante annis L. Valerius Praeconius legatus, exercitum pulsa-
 interf

interfectus esset, atque unde L. Manlius proconsul inter-
 pedimentis amissis profugisset, non mediocrem sibi dili-
 gentiam adhibendam intelligebat. Itaque re frumentaria
 prouisa, auxilijs, equitatuq; comparato, multis praeterea
 uiris fortibus Tolosa, & Narbone, quae sunt ciuitates
 Galliae provinciae finitimae, ex his regionibus nominatim
 Sontiatem, in Sontiatum fines exercitum introduxit. Cuius
 aduentu cognito, Sontiates magnis copijs coactis, equi-
 tituq; quo plurimum ualebant, in itinere agmen nostrum
 adorti, primum equestre praelium commiserunt: deinde
 equitatu suo pulso, atque insequentibus nostris, subito
 pedestres copias, quas in conualle in insidijs collocauer-
 ant, ostenderunt. Hi nostros disiectos adorti, praelium
 renouarunt. Pugnatum est diu, atque acriter: cum Sontia-
 tates superioribus uictorijs freti, in sua uirtute totius
 Aquitaniae salutem positam putarent: Nostri autem, quid
 sine imperatore, & sine reliquis legionibus adolescens
 Sontiatu fuga
 tulo duce efficere possent, perspicere cuperent. Tandem con-
 secti uulneribus, hostes terga uertere. Quorum magno
 numero interfecto, Crassus ex itinere oppidum Sontiatum
 oppugnare coepit. Quibus fortiter resistentibus, uineas,
 turresq; egit. Illi alias eruptione tentatis, alias cuniculis
 ad aggerem, uineasq; actis (cuius rei sunt longè peruisiss-
 imi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos etia-
 rie secturae sunt) ubi diligentia nostrorum nihil his rebus
 profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt,
 si quae in deditioem, ut recipiat, petunt. Quae re impe-
 tratis, arma tradere iussi, faciunt. Atque in ea re omnium
 nostrorum intentis animis, alia ex parte oppidi * Adcan-
 totonius: sic
 infra. uolens, qui summam imperij tenebat, cum sexcentis de-
 uolens, quos illi solduzos appellauit: quorum haec est con-
 ditio

* Aliis, Adia-
 totonius: sic
 infra.

ditio, ut omnibus in uita commodis unà cum his fruantur, quorum se amicitie dediderint. Si quid per nim acci-
 dat, aut eundem casum unà frant, aut sibi mortem con-
 seiscant: neque adhuc hominum memoria repertus est quis
 quam, qui eo interfecto, cuius se amicitie deuouisset, mo-
 ri recusaret. Cum ijs Adcantuannus eruptionem facere
 conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, cum ad
 arma milites concurrissent, uehementèrque ibi pugnatum
 esset, repulsus in oppidum est: uti tamen eadem deditio-
 conditione uteretur, à Crasso impetrauit. Armis obsidi-
 busque acceptis, Crassus in fines Vocontiorum, & Taru-
 satium profectus est. Tum uerò Barbari commoti, quod
 oppidum, & natura loci, & manu munitum paucis die-
 bus, quibus eò uentum erat, expugnatum cognouerant,
 legatos * quoquò uersus dimittere, coniuurare, obsides in-
 ter se dare, copias parare ceperunt. Mittuntur etiam ad
 eas ciuitates legati, quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitima
 Aquitaniæ, inde auxilia, ducesq; accersuntur. Quorum ad-
 uentu magna cum auctoritate, & magna cum hominum
 multitudine bellum gerere conantur. Duces uerò hi deli-
 guntur, qui unà cum Q. Sertorio omnes annos fuerant,
 summamque scientiam rei militaris habere existimabatur.
 li consuetudine populi Rom. locacaperè, castra munire,
 com meatibus nostros intercludere * insistent. Quod ubi *instituant.

Crassus animaduertit, suas copias propter exiguitatem non
 facile diduci, hostem & uagari, & uisus obsidere, & ca-
 stris satis præsidij relinquere, ob eam causam minus com-
 mode frumentum, com meatumq; sibi supportari, in dies ho-
 stium numerum augeri, non cunctandum existimauit, quin
 pugna decerneret. Hac re ad concilium delata, ubi omnes
 idem sentire intellexit: posticum diem pugne constituit.

Prima luce productis omnibus copijs, duplici acie instrua-
 ta, auxilijs in median aciem collocatis, quid hostes consi-
 derarent, expectabat. Illi, etsi propter multitudinem,
 et veterem belli gloriam, paucitatemq; nostrorum se tuto
 dimicatuuros existimabant: tamen tutius esse arbitraban-
 tur, obsessis uijs, commeatu intercluso, sine ullo uulnere uis-
 toria potiri. Et si propter inopiam rei frumentariae Ro-
 mani sese recipere cepissent, impeditos in agmine, et sub
 sarcinis infirmiore animo adoriri cogitabant. Hoc consi-
 lio probato ab ducibus, productis Romanorum copijs,
 sese castris tenebant. Hac re perspecta Crassus cum sua
 cunctatione, atque opinione, timidiores hostes, nostros mi-
 lites alacriores ad pugnandum effecisset: atque omnium
 uoces audirentur, expectari diutius non oportere, quin ad
 castra iretur: cohortatus suos omnibus cupientibus, ad hos-
 tium castra contendit. Ibi cum alij fossas completerent, alij
 multis telis coniectis, defensores uallo, munitionibusq; des-
 pellerent: auxiliaresq;, quibus ad pugnam non multum
 Crassus confidebat, lapidibus, telisq; subministrandis, et
 ad aggerem caespitibus comportandis, speciem atque opi-
 nionem pugnantium praebent: cum item ab hostibus
 constanter, ac non timide pugnaretur, telaq; ex loco sua-
 priore missa non frustra acciderent: equites circuitis
 hostium castris, Crasso renuntiauerunt, non eadem esse
 diligentia ab decumana porta, castra munita, facilemque
 aditum habere. Crassus equitum praefectos cohortatus, ut
 magnis premijs, pollicitationibusq; suos excitarent, quid
 fieri uelit, ostendit illi (ut erat imperatum) e ductis qua-
 tuor cohortibus, quae praesidio castris relictae, integre ab
 labore erant, et longiore itinere circumductis, ne ex hos-
 tium castris conspici possent: omnium deulis, mentibusq;
 ad pu

ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus, munitiones peruenierunt. Atque his proruptis, prius in hostiam castris constituerunt, quam plane ab his uideri, aut quid velgeretur, cognosci posset. Tum uero clamore ab ea parte audito, nostri redintegratis uiribus, quod plerumque in spe uictoriae accidere consuevit, acius impugnare ceperunt. Hostes undique circumuenti, desperatis omnibus rebus, se per munitiones deiscere, & fuga salutem petere intenderunt. Quos equitatus apertissimis campis confectatus, ex millium quinquaginta numero, que ex Aquitania, Cantabrisque conuenisse constabat, uix quarta parte relicta, multa nocte se in castra recepit. Hic audita pugna, maxima pars Aquitaniae sese Crasso dedit, obfidesque, ultro misit. Quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerrones, Precidani, Vocates, Tarusates, Flustates, Garites, Ausci, Garumni, Sibutzates, Cocofatesque. Pauca ultime natione tempore confise, quod hinc suberat, id facere neglexerunt. Eodem serè tempore Caesar, cisi propè exacta iam Ætiæ erat, tamen quod omni Gallia pacata Morini, Menapiique supererant, qui in armis essent, neque ad eum unquam legatos de pace misissent: arbitratus id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. Qui longè alia ratione de reliqui Galli bellum gerere ceperunt. Nam quod intelligebant maximas nationes, que prelio contentissime pulsas superataque esse: continentesque sylvas, ac paludes habebant: eò se, suaque omnia contulerunt. Ad quarum initium sylvarum cum peruenisset Caesar, castraque munire instituisset, neque hostis interim uisus esset, dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus syluæ euolauerunt, & in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt, eosque in sylvas repulcrunt: & complur

*terrouner
Lors de heldou
Lules
* legatos misissent.*

*Sau
es
intra
ceter*

*ad quod
pugnare
700000*

* de suis per-
diderunt.

pluribus interfectis, longius impeditioribus locis secuti, pau-
cos ex suis desiderauerunt. Reliquis deinceps diebus Cae-
sar sylvas cedere instituit: et ne quis inermibus impruden-
tibusq; militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam
materiam, quae erat caesa, conuersam ad hostem collocabat,
et pro uallo ad utrumq; latus extrucebat. Incredibili cele-
ritate magno spatio paucis diebus confectis, cum iam pecus-
atq; extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densi-
siores sylvas peterent: eiusmodi tempestates sunt consecuta-
e, uti opus necessario intermitteretur, et continuatione
imbrium, diutius sub pellibus milites contineri non possent.
Itaq; uallatis omnibus eorum agris, uicis, a disicijsq; incen-
sis, Caesar exercitum reduxit, et in Aulercis, Lexobijsq;
reliquis item ciuitatibus, quae proxime bellum fecerant, in
hybernis collocauit.

C. IULII CAESA-
RIS DE BELLO GAL-
LICO COMMEN-
TARIUS IIII.

A, QUAE secuta est, hyeme, quae
fuit annus Cn. Pompeio, M. Crasso con-
sulibus, Vspetes, Germani, et item Ten-
chtheri magna cum multitudine homi-
num flumen Rhenum transferunt, non
longe a mari, quod Rhenuus influit. Causa transeundi fuit,
quod ab Sueuis complures annos exagitati, bello preme-
bantur: et agricultura prohibebantur. Sueuorum gens est
longe maxima, et bellicosissima Germanorum omnium: et
centum

centum pagos habere dicuntur: Ex quibus quotannis singula millia armatorum bellandi causa suis ex finibus educuntur. Reliqui, qui domi remanserint, se, atque illos alunt. Hi rursus inuicem anno post in armis sunt: illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio, atque usus belli intermittitur. Sed privati, ac separati agri apud eos nihil est. Neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet. Neque multum frumento, sed maximam partem lacte, atque pecore uiuunt, multumque sunt in uenationibus. Que res et cibi genere, et quotidiana exercitatione, et libertate uite, quod a pueris nullo officio, aut disciplina assuefacti, nihil omnino contra uoluntatem faciant, et uires alit, et inuicem corporum magnitudine homines efficit. Atque in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis, neque uestitus, preter pelle habent quicquam quorum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta: et lauentur in fluminibus. Mercatoribus est ad eos aditus magis eorum, ut, que bello ceperint, quibus uendant, habeant, quam quod ullam rem ad se importari desiderent. Quinctiam iumentis, quibus maxime Galli delectantur, queque impenso parant pretio, Germani importatis non utuntur sed que sunt apud eos nata, et que deformia, hęc quotidiana exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt. Equestribus praelijs sepe ex equis desiliunt, ac pedibus praliuntur, equosque eodem remanere uestigio assuefaciunt, ad quos se celeriter, cum usus poscit, recipiunt. Neque eorum moribus turpius quicquam, aut inertius habetur, quam ephippijs uti. Itaque ad quicquid numerum ephippiatorum equitum, quantum pauci adire audent. Vinum ad se omnino importari non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum res mollescere homines, atque effeminari arbitrantur. Publice

cum usus poscit, quando et maritima
quando se officia

maximam putant esse laudem, quam latissime à suis finibus
uacare agros. Hic re significari magni unum numerum cuius
tantam suam uim sustinere non potuisse. Itaque una ex par-

* centum te à Sueuis circiter millia passuum * sexcenti agri uacare
dicuntur. Ad alteram partem succedunt ^{castrorum} Vbi, quorum fuit
ciuitas ampla, atque florens, ut est captus Germanorum: et
pauci, qui sunt eiusdem generis, ceteris humanio-

* multumq; res: propterea quod Rhenum attingunt, * multiq; ad eos
mercatores uentitant, et ipsi propter propinquitatem,
quod Gallicis sunt moribus assuescunt. Hos cum Sueui mul-

tis sepe bellis experti propter amplitudinem, grauitatemq;
ciuitatis finibus expellere non potuissent, tamen uectigales
sibi fecerunt, ac multo humiliores, infirmioresq; redege-
runt. In eadem causa fuerunt Vspetes, et Tenchiberi, quos
suprà diximus: qui cum plures annos Sueuorum uim sustu-

nerint, ad extremum tamen agris expulsi, et multis locis
eis Germanis triennium uagati, ad Rhenum peruenerunt.

Quas regiones Menapij incolebant, et ad utraq; ripam
fluminis agros, adificia, uicosq; habebant. Sed tantæ mul-
titudinis aduentu perterriti, ex his adificijs, que trans flu-

men habuerant, demigrauerunt, et eis Rhenum dispositis
eis presidij. Germanos transire prohibebant. Illi omnia
expertis, cum neque ui contendere, propter inopiam na-

uiam, neque clam transire propter custodias Menapiorum
possent, reuerti se in suas sedes, regionesq; simulauerunt.

Et tridui uiam progressi, rursus reuertunt, atque omni
hoc itinere * una nocte equitatu confecto, inscios, inopi-

nantesq; Menapios oppresserunt. Qui de Germanorum
discessu per exploratores certiores facti, sine metu trans
Rhenum in suos uicos remigrauerant. His interfectis, na-

nibusq; eorum occupatis, priusquam ea pars Menapio-

rum.

* una nocte
confecto, equi-
tatu inlc.

rum, que citra Rhenum erat, certior fieret, flumen transe-
 rant: atque omnibus eorum adificijs occupatis, reliquam
 partem hyemis se eorum copijs aluerunt. His de rebus
 Cesar certior factus, & infirmitatem Gallorum ueritus,
 quod sunt in consilijs capiendis mobiles, & nouis plerunq;
 rebus student: nihil his committendum existimauit. Est au-
 tem hoc Gallicæ consuetudinis, ut & uiatores etiam inui-
 tos consistere cogant: & quod quisque eorum de quaq; re
 audierit, aut cognouerit, querant: & mercatores in oppi-
 dis uulgus circumsitat, quibus ex regionibus ueniant,
 quasq; res ibi cognouerint, pronuntiare cogant: & his riu-
 moribus, atque auditiombus permoti, de summis saepe rebus
 consilia ineiant: quorum eos e uelutigio premitere necesse
 est: cum incertis rumoribus serulant, & plerique ad uolun-
 tatem eorum ficta respondeant. Qua consuetudine cognita
 Cesar, ut grauiori bello occurreret, maturius, quam con-
 suenerat, ad exercitum proficiscitur. Eo cum uenisset, ea, que
 fore suspicatus erat, facta cognouit: Missis legationes a
 nonnullis ciuitatibus ad Germanos, inuatosq; eos, uti ad
 Rheno discederent, omniaq; que postulassent ab se fore
 parata. Qua spe adducti Germani latius iam uagabantur,
 & in fines Eburonum, & Condruorum, qui sunt Treu-
 rorum clientes, peruenerant. Principibus Gallie euocatis,
 Cesar ea, que cognouerat, dissimulanda sibi existimauit,
 eorumq; animis perinuisis, & confirmatis, equitatuq; impe-
 rato, bellum cum Germanis gerere constituit. Re frumenta-
 ria comparata, equitibusq; delectis iter in ea loca facere coe-
 pit, quibus in locis Germanos esse audiebat. A quibus cum
 paucorum dierum iter abesset, legati ab ipsis uenerunt, quo-
 rum hæc fuit oratio: Germanos neq; priores populo Ro. bel-
 lum inferre, neq; tam recusare, si lacefferet, quin armis co-

*locos dicitur de
 obis pado a lape
 p. m. p. h. i. e.*

tendant: quod Germanorum consuetudo haec sit à maioribus tradita, quicumque bellum inferant, resistere, neque deprecari. Hoc tamen dicere, uenisse inuitos, eiectos domo. Si suam gratiam Romani uelint, posse eis utiles esse amicos: uel sibi agros attribuant, uel patientur eos tenere, quos armis possederint. Sese unis Sucuis concedere, quibus ne Dij quidem immortales pares esse possint. Reliqui quidem in terris esse neminem, quem non superare possint. Ad haec Caesar quae uisum est, respondit. Sed exitus fuit orationis, sibi nullam cum his amicitiam esse posse, si in Gallia remaneret. Neque uerum esse, qui suos fines lucri non potuerint, alienos occupare, neque ullos in Gallia uacare agros, qui dari tante praesertim multitudini sine iniuria possint. Sed dicere, si uelint, in Vbiorum finibus consistere, quorum sint legati apud se, et de Sueuorum iniurijs querantur, et à se auxilium petant. Hoc se ab Vbijs impetraturum. Legati haec se ad suos relatueros dixerunt, et re deliberata, post diem tertium ad Caesarem reuersuros. Interea ne propius se castra moueret, petierunt. Ne id quidem Caesar ab se impetrari posse dixit. Cognouerat enim magnam partem equitatus ab his aliquot diebus ante, praedandi, frumentandique causa ad Ambiuaritos trans Mosam missam. Hos expectari equites, atque eius rei causa moram interponi arbitrabatur. Mosam profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum: et parte quadam Rheni recepta, quae appellatur Vuals, insulam efficit Batavorum: neque longius * ab eo nullibus passuum lxxx. in Oceanum influit. Rhenus autem oritur ex Lepontijs, qui Alpes incolunt, et longo spatio per fines Nantuatium, Helueticorum, Sequanorum, Mediomatricum, Tributorum, Treuironum cinctus fertur: et ubi Oceano appropinquet, in plures diffundit partes.

in haec casu
no nimo
ra ego

log de colou

mause

* ab Oceano
mil. pas. lxxx
in Rhenum
infl.

max a se
loren

parteis, multis ingentibusq; insulis effectis: quarum pars
 magna à frisk, barbariq; nationibus incolitur: ex quibus
 sunt qui piscibus, atq; ouis auium uiuere existimantur: mul-
 tisq; capitibus in Oceanum influit. Caesar cum ab hoste nō
 amplius passuum x i. millibus abesset, ut erat constitutum,
 ad eum legati reuertuntur. Qui in itinere congressi, ma-
 gnopere ne longius progrediretur, orabant. Cum id non
 impetrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen ante-
 cessissent, prēmitteret, eorq; pugna prohiberet: sibi que
 uti potestatem faceret, in Vbios legatos mittendi. Quorum
 si principes, ac Senatus sibi iureiurando fidem fecissent:
 ea conditione, que à Cesare ferretur se usuros ostende-
 bant. Ad has res conficiendas sibi tridui spatium daret.
 Hec omnia Caesar eodem illō pertinere arbitratur, ut
 tridui mora interposita, equites eorum, qui abessent, reuer-
 terentur. Tamen sese non longius nullibus passuum qua-
 tuor aequalionis causa processurum eo die, dixit. Huc po-
 stero die quam frequentissimū conuenirent, ut de eorum
 postulatis cognosceret. Interum ad præfectos, qui cum
 omni equitatu antecesserant, mittit, qui nuntiarent, ne hos-
 tes prælio lacefferent: & si ipsi lacefferentur, sustinerent,
 quoad ipse cum exercitu propius accessisset. At hostes ubi
 primum nostros equites conspexerūt, quorum erat quinq;
 nullium numerus, cion ipsi non amplius octingentos equi-
 tes haberent, quod hi, qui frumentandi causa ierant trans
 Mosam, nōdum redierant, nihil nostris timentibus, quod le-
 gati eorū paulō antè à Cesare discesserant, atq; is dies indu-
 ctijs erat ab ijs petitus: impetu factō celeriter nostros pertur-
 bauerunt. Rursus his resistentibus nostris consuetudine sua
 ad pedes defluerunt, suffosū que equis, compluribusque
 nostris deiectis, reliquos in fugam coniecerunt, atque ita

perterritos egerunt, ut non prius fuga desisterent, quam
 in conspectum agminis nostri uenissent. In eo praelio ex
 equitibus nostris interficiuntur quatuor ^{CLXX}. In his
 ut fortissimus Piso Aquitanus amplissimo genere natus,
 cuius auus in ciuitate sua regnū obtinuerat, amicus ab Sen-
 natu nostro appellatus. Hic cum fratri intercluso ab ho-
 stibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit, ipse equo
 uulnerato deiectus, quoad potuit, fortissime rediit. Cui
 circumuictus multis uulneribus acceptis cecidisset, atque id
 frater, qui iam praelio exceserat, procul animaduertisset,
 inactato equo sese hostibus obtulit, atque interfectus est. hoc
 facto praelio, Caesar neque iam sibi legatos audiendos, neque
 condiciones accipiendas arbitrabatur ab his, qui per do-
 lam, atque insidias, petita pace, ultro bellum intulissent.
 Expectare uero dum hostium copiae auerterentur, equita-
 tusque reuerteretur, summe dementiae esse iudicabat. Et co-
 gnita Gallorum infirmitate, quantum iam apud eos, hostes
 uno praelio autoritatis essent consecuti, sentiebat. Quibus
 ad consilia capiendā nihil spatij dandum existimabat. His
 constitutis rebus, et consilio cum legatis, et ^{quatuor} ^{legatis} ^{co-}
 municato, ne quem diem pugnae ^{et} ^{prae} ^{ter} ^{mit} ^{teret}, oppor-
 tunissima res accidit, quod postridie eius diei mane eadem
 et perfidia, et simulatione, uti Germani, frequentes om-
 nibus principibus, maioribusque natu adhibitis, ad eum
 in castra uenerunt. Simul (ut dicebatur) sui purgandi
 causa, quod contra, atque esset dictum, et ipsi petissent,
 praelium pridie commississent. Simul, ut siquid possent, de
 inducijs fallendo impetrarent. Quos sibi Caesar oblatos gra-
 uisus retineri iussit. Ipse omnes copias castris eduxit, equo-
 rumque, quod recenti praelio, perterritum esse existima-
 bat, agmen subsequi iussit. Acie triplici instructa, et celeri
 ter

* intermitte-
 ret,

intermittit
 se non potest
 se non potest

aliter de
 praelio
 de praelio
 de praelio
 de praelio

de praelio
 de praelio
 de praelio
 de praelio

ter octo millium itinere confecto, prius ad hostium castra
 peruenit, quoniam quid ageretur, Germani sentire possent.
 Qui omnibus rebus subito perterriti, & celeritate aduen-
 tus nostri, & discessu suorum, neque consilij habendi neque ar-
 ua capiendi spatio dato, perturbabantur, ut copias ne ad-
 uersus hostem educere, an castra defendere, an fuga salutem
 petere nescirent quid praeferret. Quorum timor cum fremen-
 tu, & concursu significaretur: milites nostri pristini diei
 perfidia incitati, in castra irruerunt. Quo in loco qui ce-
 leriter arma capere potuerunt, paulisper nostris resiste-
 runt, atque inter carros, impedimentaque praelium commisen-
 runt. At reliqua multitudo puerorum, mulierumque, (nam
 cum omnibus suis domo excesserant, Rhenumque transie-
 rant) passim fugere cepit. Ad quos confectandos Caesar e-
 quitatum misit. Germani post terga clamore audito, cum
 suos interfici uiderent, armis abiectis, signisque militaribus
 relictis, se ex castris eiecerunt, & cum ad confluentem Mo-
 se, & Rheni peruenissent, reliqua fuga desperata, magno
 numero interfecto, reliqui se in flumen praecipitauerunt, at-
 que ibi timore, lassitudine, & ut fluminis oppressi perie-
 runt. Nostri ad unum omnes incolumes, per paucis uulne-
 rats, & tanti belli timore, cum hostium numerus capitum
 ccccx. nullum fuisset, se in castra receperunt. Ce-
 sar ijs, quos in castris retinuerat, discedendi potestate fecit.
 Illi supplicia, cruciatuque Gallorum ueriti, quorum agros
 uexauerant, remanere se apud eum uelle dixerunt. Iis Ce-
 sar libertatem concessit. Germanico bello confecto, nullis
 de causis Caesar statuit sibi Rhenum esse transcendendum, qua-
 rum illa fuit iustissima, quod cum uideret Germanos non fa-
 cile impelli, ut in Galliam uentrent, suis quoque rebus eos ti-
 mere uoluit, cum intelligerent, & posse & audere populi
 Romani

Romani exercitum Rhenum transire. Accessit etiam, quod illa pars equitatus Vsiptum, & Tenchibitorum, quam supra commemoravi, praedandi, frumentandiq; causa Mosam transisse, neq; praelio interfuisset, post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sicambrorum receperat, seq; cum ijs contineretur. Ad quos etiam Caesar nuntios misisset, qui postularēt, eos, qui sibi, Gallicq; bellum intulissent, uti sibi dederēt, responderunt populi Rom. imperium Rhenam finire. Si se invito Germanos in Galliam transire, non equam existimaret, cur sui quicquam esse imperij, aut potestatis trans Rhenum postularēt? Vbi autē, qui uni ex Transrhenanis ad Caesarē legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magno opere orabant, ut sibi auxilium ferret, quod graviter ab Suevis premerentur: uel si id facere occupationibus populi Rom. prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret. Id sibi ad auxilium, spemq; reliqui temporis satis futurum. Tantum esse nomen, atq; opinionem exercitus Romani Ariouisto pulso, & hoc nouissimo praelio facto, ut ei iam ad ultimas Germanorum nationes opinione, & amicitia populi Romani tui esse possint. Naniq; magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur. Caesar hic de causis, quae commemorantur, Rhenum transire decernerat. Sed nauibus transire, neq; saltu tutam esse arbitrabatur, neque sine, neq; populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaq; & si summa difficultas faciendi pontis proponebatur propter laetitudinem, rapiditatem, altitudinemq; fluminis: tamen id sibi contendendum, aut aliter non traducendum exercitum existimabat. Rationem igitur pontis hanc instituit. Tigna bina sesquipedalia paulum ab imo praecuta, dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter se iungebat. Haec cum machinationibus immissa in flumine, defixerat.

* opinionum
eius, exercitu
Ariouisti pul
so

rat, fluctibusq; aegerat, non sublice modo directa ad perpe-
 diculum, sed ^{admodum} prona, ac ^{admodum} fastigiam, ut secundum naturam flu-
 minis procumberent. His item contraria duo ad eundem
 modum iuncta, intervallo pedum quadragenam ab inferio-
 re parte, contra vim, atq; impetum fluminis conuersa sta-
 tuebat. Hæc utraq; insuper bipedalibus trabibus immixta,
 quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utring; ⁱⁿ
 fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus diselassis,
 atq; in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis fra-
 gilitudo, atq; ea rerum natura, ut quò maior vis aque se in-
 cecidisset, hoc arctius illigata tenerentur. Hæc directa ma-
 teria iniecta contexebantur, ac longurijs, cratibusq; con-
 sternebantur. Ac nihilo secius sublice ad inferiorem par-
 tem fluminis oblique adigebatur, que pro arcte subiecta,
 & cum omni opere coniuncta, vim fluminis exciperet: &
 alle item supra pontem mediocri spatio, ut si arborū trun-
 ci, siue naues deiciendi operis causa essent à barbaris mis-
 sa, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu pon-
 ti nocerent. Diebus decem, quibus materia coepia erat con-
 portari, omni opere effecto exercitus traducitur. Caesar ad
 utraq; partem pontis firmo presidio relicto in fines Sit-
 gimbrogum contendit. Interim à compluribus ciuitatibus
 ad eum legati ueniunt, quibus pacem, atq; amicitiam peten-
 tibus, liberaliter respondit, obfidesq; ad se adduci iubet. Sit-
 gimbri ex eo tempore, quo pons institui coeptus est, fuga
 comparata, hortantibus ijs, quos ex Teneherk, atq; Vstis-
 petibus apud se habebat, finibus suis excesserāt, suaq; omnia
 exportauerant, seq; in solitudine, ac syluas abdiderant. Ca-
 sar paucos dies in eorū finibus moratus, omnibus uictis, edi-
 ficijsq; incensis, frumētisq; successis, se in fines Vbiorū rece-
 pit; atq; his auxilium suum pollicitus, si à Sueuis premerē-
 tur,

in hæc parte
 *prone, ac fa-
 stigiate.

in
 contobesse
 iudicij
 ratijs

Carion

firmay

tur. hæc ab ijs cognoscit. Suevos postquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent: liberos, uxores, suaq; omnia in sylvas deponerent: atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum conuenirent: hunc esse delectum medium, ferè regionum earum, quas Sueui obtinerent: hic Romanorum aduentum expectare atque ibi decertare constituisse. Quod ubi Cæsar cõperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum causa exercitum traducere constituerat, ut Germanis metum inijceret, ut Sigambros ulcisceretur, ut Vbios obsidione liberaret, diebus omnino x v i i i. trans Rbenum consumptis, satis & ad laudem, & ad utilitatem perfectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemq; rescidit. Exigua parte æstatis reliqua Cæsar, & si in his locis (quod omnis Gallia ad Septentrionem uergit) matura sunt hyemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod omnibus ferè Gallicis bellis, hostibus nostris inde * subministrata auxilia intelligebat: & si tempus anni ad bellum gerendum deficeret: tamen magno sibi usui fore arbitratur, si modò insulam adisset, & genus hominum perspexisset: loca, portus, aditus cognouisset: que omnia ferè Gallis erant incognita. Neque enim temere præter mercatores adit ad illos quisquam: neque ijs ipsis quicquam præter oram maritimam, atque eas regiones, que sunt contra Galliam, notum est. Itaque conuocatis ad se undique mercatoribus, neque quantæ esset insule magnitudo, neque quæ, aut quante nationes, incolerent, neq; quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neq; qui essent ad maiorum nationum multitudinem idonei portus, reperire poterat. Ad hæc cognoscenda priusquã periculum sciret, idoneis esse, arbitrabatur.

* Summa ministrata.

C. Volusenam cum naui longa præmittit. Huic mandat, ut exploratis omnibus rebus, ad se quum primum reueretur. Ipse cum omnibus copijs in Morinos proficiscitur, quod inde erat breuissimus in Britannia traiectus. Huc naues undiq; ex finitimis regionibus, et quam superiore æstate ad Venticum bellum fecerat classem, iubet conuenire. Interim consilio eius cognito, et per mercatores perlato ad Britannos, à compluribus eius insulo ciuitatibus ad eum legati ueniunt: qui polliceantur obsides dare, atque imperio populi Rom. obtemperare. Quibus auditis liberaliter pollicitus, hortatusq; ut in ea sententiâ perstiterent, eos domum remisit. Et cum his unum Comium, quem ipse Atrebatibus superatis, regem ibi constituerat, cuius et uirtutem, et consilium probabat, et quem sibi fidelem esse arbitratur, cuiusq; auctoritas in his regionibus magni habebatur, munit. Huic imperat, quæ possit, adeat ciuitates: horteturq; ut populi Rom. fidem sequantur, seq; celeriter eò uenturum nuntiet. Volusenas perspectis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui naui egredi, ac se barbaris committere non auderet, quinto die ad Casarem reuertitur: quæq; ibi perspexisset, renuntiat. Dum in his locis Caesar nauium parandarum causa moratur, ex magna parte Morinorum legati ad eum uenerunt: qui se de superioris temporis consilio excusarent, quod homines barbari, et non sine consuetudinis imperiti, bellam populo Rom. fecissent, Seq; ea, quæ imperasset, facturos pollicentur. Hæc sibi satis opportune, Caesar accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere uolebat, neque belli gerendi propter anni tempus facultatem habebat, neque hæc tantularum rerum occupationes Britannie anteponendæ iudicabat, magnam his numerum obsidum imperat. Quibus addidit,

At,

*parandis
mandu*

Et, eos in fidem recepit. Nauibus circiter LXXX. onerarijs
 varijs coactis, contractisque, quot satis esse ad duas le-
 giones transportandas existimabat, quicquid preterea nau-
 uium longarum habebat, questori, legatis, praefectisque dis-
 tribuit. Huc accedebant XVIII. onerariae naues, quae ex
 eo loco millibus passuum octo, uento tenebantur, quod minus
 in eundem portum peruenire possent. Haec equitibus distri-
 buit. Reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Ate-
 runculeio Cotta legatis in Menapios, atque in eos pagos
 Morinorum, ab quibus ad eum legati non uenerant, ducen-
 dum dedit. P. Sulpitium Rufum legatum cum eo praesidio,
 quod satis esse arbitrabatur, portum tenere iussit. His con-
 stitutis rebus, nactus idoneam ad nauigandum tempestatem,
 tertiae ferè uigiliae soluit: equitesque in ulteriorem portum
 congregari, & naues conscendere, ac se sequi iussit: ab qui-
 bus cum paulò tardius esset administratum, ipse hora cir-
 citer diei quarta, cum primis nauibus Britanniam attigit:
 atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias ar-
 matas conspexit. Cuius loci haec erat natura, atque ita mon-
 tibus angustis mare continebatur, uti ex locis superioribus
 in litus telum adijci posset. Hunc ad egrediendum ne-
 quisquam idoneum arbitratus locum, dum reliquae naues
 eò conuenirent, ad horam nonam in anchoris expectauit.
 Interim legatis, tribunisque militum conuocatis, & quae ex
 Voluseno cognouisset, & quae fieri uellet, ostendit: mo-
 nuitque, ut rei militaris ratio, maximeque, ut res maritime
 postularent, ut quàm celerem, atque instabilem motum
 haberent, ad nautam. & ad tempus omnes res ab his admi-
 nistrarentur. His dimisit & uentura, & estum uno tem-
 pore nactus secundum, dato signo, & sublatis anchoris,
 circiter millia passuum octo ab eo loco progressus, aperit

o clodreum
 oc sonas
 oc romi cap

tinente/

Quentiam
 res ab lat nauis
 se nauis esse
 ut abo nauis
 apozto

sine rete et
 sine xam

sine oluente

8. 11
 11

to, ac plano litore naues constituit. At barbari consilio Romanorum cognito, praemisso equitatu, & effedarijs, quo plerunque genere in praelijs uti consueverunt, reliquis copijs subsecuti, nostros nauibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas, quod naues propter magnitudinem, nisi in alto constitui non poterant. Militibus autem ignotis locis, impeditis manibus, magno, & graui onere armorum * pressis, simul & de nauibus desiliendum, & in fluctibus consistendum, & cum hostibus erat pugnandum: cum illi aut ex arido, aut paululum in aquam progressi, omnibus membris expediti, notissimis locis audacter tela conicerent, & equos insuefactos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti, atq; huius omnino generis pugnae imperiti, non omnes eadem alacritate, ac studio, quo in pedestribus uti praelijs consueuerant, utebantur. Quod ubi Caesar animaduertit, naues longas, quarum & species erat barbaris inusitata, & motus ad usum expeditior, paululum remoueri ab onerarijs nauibus, & remis incitari, & ad latus apertum hostium constitui, atque inde fundis, tormentis, sagittis, hostes propelli, ac submoueri iussit: quae res magno usui nostris fuit. Nam & nauium figura, & remorum motu, & inusitato genere tormentorum permoti barbari constiterunt, ac paulum modò pedem retulerunt. At nostris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, qui decimae legionis aquilam ferebat, contestatus Deos, ut ea res legioni feliciter eueniret, * Deserite, inquit, milites, si uultis, aquilam, atque hostibus prodite: ego certe meum Reip. atque imperatori officium praestitero. Hoc eam magna uoce dixisset, se ex nauì proiecit, atque in hosteis aquilam ferre cepit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, uniuersi ex nauì

Essedarij.

* opprellis,

estando sudar

negotio

* Desilite, inquit, milites, nisi uultis Aquilam hostibus tradere: ego animo

f desil

defilierunt. Hos item alij ex primis proximis nauibus, cùm
 conspexissent, subsecuti, hostibus appropinquarunt. Pus-
 gnatum est ab utrisque acriter. Nostri tamen, quòd neque
 ordines seruare, neque firmiter insistere, neque signa subse-
 qui poterant, atque alius alia ex nauì quibuscunque signis
 occurrerat, se aggregabat, magnopere perturbabantur. *Solo*
 Hostes uerò, noctis omnibus uadis, ubi ex litore aliquos sin-
 gulares ex nauì egredientes conspexerant: incitatis equis,
 impeditos adoriebantur. Plures paucos circumsistebat. Alij
 ab latere aperto in uniuersos tela conijciebant. Quòd cùm
 animaduertisset, Caesar, scaphas longarum nauium, itent
 speculatoria nauigia militibus compleri iussit: & quos la-
 borantes conspexerat, ijs subsidia summittēbat. Nostri
 simul in arido constituerunt, suis omnibus consecutis, in hos-
 tes impetum fecerunt, atque eos in fugam dederunt: neque *latro*
 longius profequi potuerunt, quòd equites cursum tenere,
 atque insulam capere non potuerunt. hoc unam ad pristinam
 fortunam Casari defuit. Hostes praelio superati, simul
 atque se ex fuga receperunt, statim ad Casarem legatos
 de pace miserunt: obsides daturus, quæq; imperasset, se seque-
 ntiur polliciti sunt. Vnà cum his legatis Comius Atrebas
 uenit, quem supra demonstrauerā, à Casare in Britanniam
 præmissum. Hic illi è nauì egressum, cùm ad eos Imperato-
 ris mandata perferret, comprehenderant, atque in uincula
 coniecerant. Tum factò praelio remiserunt, & in petenda
 pace eius rei culpam in multitudinem coniecerunt, & pro-
 pter imprudentiam, ut ignosceretur, petiuerunt. Caesar
 questus quòd cùm ultro in continentem legatis missis pa-
 cem à se petissent, bellum sine causa intulissent, ignoscere
 imprudentiæ dixit, obsidesq; imperauit: quorum illi para-
 tem statim dederunt: partē ex longinquiore locis accera-
 siont.

sicom, paucis post diebus sese daturos dixerunt. Interea suos
 remigrare in agros iusserunt, principesq; undique conue-
 nere: & se ciuitatesq; suas Casari commendarunt. His re-
 bus pace firmata, post diem quartum, quom est in Britan-
 niam uentum, naues xviii. de quibus supra demonstra-
 tum est, que equites sustulerant, ex superiori portu leni-
 uento soluerunt. Quae, cum appropinquarent Britanniae,
 & ex castris uiderentur: tanta tempestas subito coorta est,
 ut nulli earum cursum tenere posset. Sed aliae eodem, unde
 erant profectae, referrentur: aliae ad inferiorem partem in-
 sule, quae est propius Solis occasum, magno sui cum pericu-
 lo deicerentur. Quae tamen anchoris iactis, cum fluctibus
 compleretur, necessario aduersa nocte in altum prouecta,
 continentem petiuerunt. Eadem nocte accidit, ut esset luna
 plena, quae maritimos aestus maximos in Oceano efficere
 consuevit. Nostriq; id erat incognitum. Ita uno tempore &
 longae naues quibus Caesar exercitum transportandum cu-
 rauerat, quaeq; in aridum subduxerat, aestus complebat: &
 onerarias, quae ad anchoras erant deligatae, tempestas affli-
 ctabat. Neq; ulla nostris facultas aut administrandi, aut au-
 xiliandi dabatur. Compluribus nauibus fractis, reliquae cum
 essent, sinibus, anchoris, reliquisq; armamentis amissis, ad
 nauigandum inutilis, magna (id quod necesse erat accidere)
 totius exercitus perturbatio facta est. Neq; enim naues ce-
 rant aliae quibus reportari possent: & omnia deerant, quae
 ad reficiendas eas usui sunt, & quod omnibus costabat, hycum
 mare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hycu-
 mem prouisum non erat. Quibus rebus cognitis, princi-
 pes Britanniae, qui post praelium factum ad ea, quae iusserat,
 Caesar facienda conuenerant, inter se collocuti, cum & equi-
 tes, & naues, & frumentum Romanis deesse intelligerent,

Nauium Casari
 afflicto.

xxviii

Rebellio Bri
gannorum,

Costerior

Lyga

Quarzon

Quarzon

puerto
estacion

comparacion

en continencia

et paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent: quae hoc erant etiam angustiора, quod sine impedimentis Caesar legiones transportauerat: optimum factu esse dixerunt, rebellionem facta, frumento, commeatuque nostros prohibere, et rem in hyemem producere: quod his superstitis aut reditu interclusis, neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebant. Itaque rursus conuersione facta, paulatim ex castris discedere, ac suos clam ex agris deducere ceperunt. At Caesar, etsi nondum eorum consilia cognouerat, tamen et ex euentu nauium suarum, et ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicabatur. Itaque ad omnes casus subsidia comparabat. Nam et frumentum ex agris in castra quotidie conseruebat, et quae grauissimae afflictae erant naues, earum materia, atque are ad reliquas rescicendas utebatur, et quae ad eas res erant usui, ex continenti comportari iubebat. Itaque cum id summo studio a militibus administraretur, duodecim nauibus amissis, reliquis ut navigari commode posset, efficit. Dum ea geruntur, legione ex consuetudine una frumentatum missa, quae appellabatur septima, neque ulla ad id tempus belli suspitione interposita, cum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra uentiret, hi, qui pro portis castrorum in statione erant, Caesari renuntiarunt, pulcrem maiorem, quam consuetudo seruet in ea parte uideri, quam in partem legio iter fecisset. Caesar id quod erat suspicatus, aliquid non a Barbaris initum consilij, cohortes, quae in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, duas ex reliquis in stationem succedere, reliquas armari, et confestim se subsequi iussit. Cum paulo longius a castris processisset, et suos ab hostibus praemittit, atque agere sustinere, et conferta legione ex omnibus paribus

partibus, tela conijci animaduertit. Nam quoddam ex reliquis partibus demesso frumento, una pars erat reliqua, suspicant hostes huc nostros esse uenturos, noctu in syluis delituerant. Tum dispersos depositis armis, in metendo occupatos subito adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbauerant: simul equitatu, atque essedis circumdederant. Genus hoc est ex essedis pugne: primo per omnes partes perequirunt, & tela conijciunt: atque ipso terrore equorum, & strepitu rotarum ordines plerumque perturbant: & cum se inter equitum turmas insinuauerit, & ex essedis desiliunt, & pedites praeliantur. Aurige interim paulum a praelio excedunt, atque ita se collocant, ut si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem pedatum in praeliis praestant, ac tantum usu quotidiano, & exercitatione efficiunt, ut in decliui, ac praecipiti loco incitatos equos sustinere, & breui moderari, ac flectere, & per temonem percurrere, & in iugo insilire, & inde se in currus citissime recipere consueuerint. Quibus rebus, perturbatis nostris nouitate pugnae, tempore opportunissimo Caesar auxilium tulit. Namque eius aduentu hostes constiterunt. Nostri ex timore se receperunt. Quo facto ad lacessendum hostem, & committendum praelium, alienum esse tempus arbitratus, suo se loco continuit, & breui tempore intermisso, in castra legiones reduxit. Dum haec geruntur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris reliqui, discesserunt. Secuta sunt continuos complures dies tempestates, quae & nostros in castris continerent, & hostem a pugna prohiberet. Interim Barbari nuntios in omnes partes dimiserunt, paucitatemque nostrorum militum suis praedicauerunt. Et quanta praeda facienda,

Pugnae generis
ex essedis.

* ita currus
collocant.

atque in perpetuum sui liberandi facultas daretur, si Ros-
 manos castris expulissent, demonstrauerunt. His diebus ce-
 leriter magna multitudo pedicatus, equitatusq; coacta,
 ad castra uenerunt. Caesar, etsi idem, quod superioribus
 diebus acciderat, fore uidebat, ut si essent hostes pulsus, ce-
 leritate periculum effugerent: tamen nactus equites circi-
 ter xxx. quos Comius Alrebas, de quo ante dictum est,
 secum transportauerat, legiones in acie pro castris con-
 stituit. Commisso praelio, diutius nostrorum militum im-
 petum hostes ferre non potuerunt, ac terga uerterunt,
 quos tanto spatio secuti, quantum cursu, et uiribus effi-
 cere potuerunt: complures ex his occiderunt: deinde omni-
 bus longè, lateq; aedificijs incensis, se in castra receperunt:
 Eodem die legati ab hostibus missi, ad Caesarem de pace
 uenerunt. His Caesar numerum obsidum, quem antea im-
 perauerat, duplicauit, eosq; in continentem adduci iussit.
 Quòd propinqua die aequinoctij infirmis nauibus hyca-
 nis navigationem subeundam non existimabat, ipse ido-
 neam tempestatem nactus, paulò post median noctem na-
 ues soluit. Quae omnes incolumes ad continentem perue-
 nerunt. Ex his onerariae duae eosdem portus, quos reliquae
 capere non potuerunt, sed paulò infra delatae sunt. Qua-
 bus ex nauibus ciam essent exposui milites circiter ccc.
 atque in castra contenderent, Morini, quos Caesar in Bri-
 tanniam proficiscens, pacatos reliquerat, spe praedae addu-
 cti, primò non iam magno suorum numero circumsteterunt,
 ac, si sese interfici nollent, arma ponere iusserunt: ciam illi
 quòbe factò sese defenderent, celeriter ad clamorem, homi-
 num circiter nullis sex conuenerunt. Qua re nuntiata, Co-
 sar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim
 nostri milites impetum hostium sustinuerunt, atque am-
 plius

plius * horis quatuor fortissimè pugnaverunt, & paucis * horis
 uulneribus acceptis, complures ex his * occiderunt. Postea * ceciderunt.
 uerò quàm equitatus noster in conspectum uenit, hostes
 abiectis armis, terga uerterunt, magnusq; eorum nume-
 rus est occisus. Caesar postero die T. Labienum legatum
 cum his legionibus, quas ex Britannia reducerat, in Mo-
 rinos, qui rebellionem fecerant, misit. Qui cum propter
 stercitates paludum, quò se reciperent, non haberent, quo
 perfugio superiore anno fuerant usi, omnes frè in po-
 testatem Labieni uenerunt. At Qu. Titurius, & L. Cotta
 legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnia
 bus eorum agris uastatis, frumentis succisis, ædificijsq; in-
 censis, quòd Menapij omnes se in densissimas sylvas abdid-
 erant, ad Cesarem se receperunt. Caesar in Belgis omnium
 legionum hyberna constituit. Eò duæ omnino ciuitates ex
 Britannia obsides miserunt: reliquæ neglexerunt. His re-
 bus gestis, ex literis Cesaris dierum x. supplicatio à
 Senatu decreta est.

C. IVLII CAESA-
 RIS DE BELLO GAL-
 LICO COMMEN-
 TARIUS V.

LVCIO, Domitio, Appio Claudio con-
 sulibus, discedens ab hybernis Caesar in
 Italiam, ut quotannis facere consueuerat,
 legatis imperat, quos legionibus præse-
 ccrat, uti quòd plurimas possent hyeme
 nauces adificandas, ueteresq; reficiendas curarent. Earum
 f + modum.

modum, formamq; demonstrat: ad celeritatem onerandi, subductionesq; paulò facit humiliores, quàm quibus in nostro mari uti consueuimus. Atq; id eò magis, quòd propter crebras commutationes aestuum* magis magnos ibi fluctus fieri cognouerat: ad onera, & ad multitudinem iumentorum transportandam, paulò latiores, quàm quibus* in alio mari uti assueuerant. Has omnes adiuuarias imperat fieri, quam ad rem humilitas multum adiuuat. Ea, quæ sunt usui ad armandas nauis, ex Hispania apportari iubet. Ipse consentibus Gallie citerioris peractis, in Illyricum proficiscitur: quòd à Pirustis finitimam partem prouincie incursionibus uastari audiebat. Eò cum uenisset, ciuitatibus milites imperat, certumq; in locum conuenire iubet. Qua re nuntiatæ, Pirustæ legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum publico factu consilio, seseq; paratos esse demonstrant omnibus rationibus, de iniurijs satisfacere. Accepta oratione corum, Caesar obsides imperat, eosq; ad certam diem adduci iubet. Nisi ita fecerint, sese bello ciuitatem persecuturum demonstrat. Iis ad diem adductis, ut imperauerat, arbitros inter ciuitates dat, qui litem aestiment, pœnamq; constituant. His confectis rebus, conuenibusque peractis, in citeriorem Galliam reuertitur, atque inde ad exercitum proficiscitur. Eò cum uenisset, circuitis omnibus hybernis, singulari militum studio, in summa rerum omnium inspicia, circiter sexcentas eius generis, cuius supra demonstrauimus, nauis, & longas duodetriginta inuenit instructas: neq; multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possent. Collaudatis militibus, atque ijs, qui negotio praesentant, quid fieri uelit, ostendit: atq; omnes ad portum Icium conuenire iubet. Quo ex portu commodissimum in Britanniam traiectum esse cognouerat circiter nullum passuum

xxx. transmissum à continenti. Huic rei, quod satis esse
 uisum est militum, reliquit. Ipse cum legionibus expeditis
 quatuor, & equitibus octingentis in fines Treuironum pro
 ficiscitur: quod hi neque ad concilia ueniebant, neque impe
 rio parebant, Germanosq; transrhenanos sollicitare dice
 bantur. Hæc ciuitas longe plurimum totius Gallie equita
 tu ualet, magnasq; habet copias peditum, Rhenumq; (ut su
 prædemonstrauimus) tangit. In ea ciuitate duo de princi
 patu inter se cõtendebant, Induciomarus, & Cingetorix;
 ex quibus alter simul atque de Cæsare, legionumq; aduen
 tu cognitum est, ad eum uenit: se, suosq; omnes in officio
 futuros, neque ab amicitia populi Romani defecturos con
 firmavit, queq; in Treuiris gererentur, ostendit. At Indu
 ciomarus equitatum, peditumq; cogere, ipsq; qui per atas
 tem in armis esse non poterant, in syluam Arduennam
 abditis (que ingenti magnitudine per medios fines Tre
 uironum à flumine Rbeno, ad initium Rhenorum perti
 net) bellum parare instituit. Sed posteaquàm nonnulli prin
 cipes ex ea ciuitate, & familiaritate Cingetorigis adducti,
 & aduentu nostri exercitus perterriti, ad Cæsarem ue
 nerunt, & de suis priuatis rebus ab eo petere ceperunt,
 quoniam ciuitati cõsulere non possent: ueritus ne ab omni
 bus desereretur Induciomarus, legatos ad Cæsarem mit
 tit: se se idcirco à suis discedere, atq; ad eum uenire noluisse,
 quo facilius ciuitatem in officio contineret, ne omnis nobili
 tatis discessu, plebs propter imprudentiam liberetur. Itaq;
 ciuitatem in sua potestate esse, seq; si Cæsar permitteret ad
 eum in castra uenturum, & suas, ciuitatq; fortunæ eius fides
 permissurum. Cæsar etsi intelligebat, qua de causa ea dice ren
 tur, queq; cum res ab instituto consilio detereretur: tamen
 ne a statem in Treuiris cõsumere cogeretur, omnibus rebus

f s ad

ad Britannicum bellum comparatis, Induciomarum ad se cum c. c. obsidibus venire iussit. His adductis, et in ijs studio, propinquisq; eius omnibus, quos nominatim euocauerat, consolatus Induciomarum, hortatusq; est, uti in officio permaneret. Nihil tamen fecius principibus Treuororum ad se conuocatis, eos singillatim Cingetorigi conciliavit. Quod cum merito eius a se fieri intelligebat: tum magni interesse arbitrabatur, eius auctoritatem inter suos quam plurimum ualere, cuius tam egregiam in se uoluntatem perspexisset. Id factum grauitur tulit Induciomarus, suam gratiam inter suos minuit: et qui iam ante inimico in nos animo fuisset, multo grauius hoc dolore exarsit. His rebus constitutis, Caesar ad portum Iecium cum legionibus peruenit. ibi cognoscit, XL. nauis, que in Meldis facte erant, tempestate reiectas, tenere cursum non potuisse, atque eodem, unde erant profectae, relatas: reliquas paratas ad nauigandum, atque omnibus rebus instructas inuenit. Eodem equitatus totius Galliae conuenit, numero millium quatuor, principesq; ex omnibus ciuitatibus: ex quibus per paucos (quorum in se fidem perspexerat) relinquare in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere decreuerat, quod cum ipse abesset, motum Galliae uerbatur. Erat una cum ceteris Dumnorix Hedui, de quo a nobis antea dictum est. Hunc secum ducere in primis constituerat, quod eum cupidum rerum nouarum, cupidum imperij, magni animi, magne inter Gallos auctoritatis cognouerat. Accedebat huic, quod iam in concilio Heduorum Dumnorix dixerat, sibi a Cesare regnum ciuitatis deferri: quod dictum Hedui grauitur ferebant, neque recusandi aut deprecandi causa legatos ad Caesarem mittere audebant. Id factum ex suis hospitibus Caesar cognouerat. Ille primò

primò omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia re-
 linqueretur, partim quòd insuetus nauigandi mare time-
 ret, partim quòd religionibus sese diceret impediri. Post-
 eaquam id obstinatè sibi negari uidit: omni spe impetran-
 di adempta, principes Gallie singulos sollicitare ^{reuo-}ca-
 re, hortariq; cepit, ut in continenti remanerent, me-
 tu territare, non sine causa fieri, ut Gallia omni nobilitate
 spoliaretur. Id esse consilium Cesaris, ut quos in con-
 spectu Gallie interficere ueretur, hos omnes in Britania
 traductos necaret. Eidem reliquis interponere, iustitia-
 randum poscere, ut quod esse ex usu Gallie intellexis-
 sent, communi consilio administrarent. Hec à compluribus
 ad Cesarem deferrebantur. Qua re cognita, Cesar,
 quòd tantum ciuitati Hedue dignitatis tribuebat, coércen-
 dum, atque deterrendum quibuscūque rebus posset, Dum-
 norigem stauerat: quòd longius eius amentiam progres-
 di uidebat, prospiciendum, ne quid sibi, ac Reipubl. nocere
 posset. Itaque dies circiter xxv. in eo loco commoran-
 tus, quòd Corus uentus nauigationem impediēbat, qui ma-
 gnā partem omnis temporis in his locis stare consueuit,
 dabat operam, ut Dumnorigem in officio contineret, ni-
 hilo tamen secius omnia eius consilia cognosceret. Tan-
 dem idoneam tempestatem naclius, milites, equitesq;
 conscendere naues iubet. At impeditis omnium animis,
 Dumnorix cum equitibus Heduorum à castris insciente
 Cesare, domum discedere cepit. Qua re nuntiata, Ces-
 sar intermissa profectione, atque omnibus rebus postpositis,
 magnam partem equitatus ad eum insequendum mit-
 tit, retrahiq; imperat: si uim faciat, neque parcat, interfici
 iubet. Nihil hunc se absente, pro sano facturum arbitras-
 tus, qui presentis imperium neglexisset. Ille autem reuo-
 catus

Caesar in Bri-
tanniam na-
uigar.

catus resistere, ac se manu defendere, suorumq; fidem implorare cepit, saepe clamitans liberum se liberæq; ciuitatis esse. Illi, ut erat imperatum, circumstant hominem, atq; interficiunt. At Hedui equites ad Caesarem omnes reuertuntur. His rebus gestis, Labieno in continente cum tribus legionibus, & equitum millibus duobus relicto, ut portus tueretur, & rei frumentarie prouideret, quæq; in Gallia gererentur, cognosceret, & consilium pro tempore, & pro re caperet: ipse cum legionibus quinque, & pari numero equitum, quem in continente reliquerat, ad Solis occasum naues soluit, & leni Africo prouectus media circiter nocte uento intermisso, cursum non tenuit: & longius delatus æstu, orta luce sub sinistra Britanniam relictam conspexit. Tum rursus æstus commutationem secutus, remis contendit, ut eam partem insule caperet, qua optimum esse egressum superiore æstate cognouerat. Qua in re admodum fuit militum uirtus laudanda, qui uectorijs, graminibusq; nauigij non intermisso remigandi labore, longarum nauium cursum adæquauerunt. Accessum est ad Britanniam omnibus nauibus meridiano serè tempore, neq; in eo loco hostis est uisus. Sed, ut postea Caesar ex captiuis cõperit, cion magne manus eò conuenissent, multitudine nauium perterita (que cum annotinis, priuatisq; quas sui quisque commodi causa fecerat, amplius octingentæ uno erant uise tempore) à litore discesserant, ac se in superiora loca abdididerant. Caesar exposito exercitu, ac loco castris idoneo capto, ubi ex captiuis cognouit, quo in loco hostium copie consedisent: cohortibus decem ad mare relictis, & equitibus trecentis, qui præsidio nauibus essent, de tertia uigilia ad hostes contendit, eò minus ueritus nauibus, quòd in litore molli, atque aperto deligatas ad anchoras relinq

relinquebat, & presidio nauibus Qu. Atrium praefecit. Ipse noctu progressus nullis passuum circiter xli. hostiū copias conspicit, atque illi equitatu, atque effedis, ad flumen progressi, ex loco superiore nostros prohibere, & praelium committere ceperunt: repulsi ab equitatu, se in syluam abdidierunt, locum nacti egregie & natura, & opere munitum, quem domestici belli (ut uidebatur) causa iam ante preparauerant. Nam crebris arboribus succisis, omnes introitus erant praclusi. Ipsi ex syluis rari propugnabant, nostrosq; intra munitiones ingredi prohibebant. At milites legionis septimae testudine facta, & aggere ad munitiones adiecto, locum ceperunt, eosq; ex syluis expulerunt, paucis uulneribus acceptis. Sed eos fugientes longius Caesar persequi ueluit, & quod loci naturam ignorabat, & quod magna parte diei consumpta, munitioni castrorū tempus relinquere uolebat. Postridie eius diei mane, tripartito milites, equitesq; in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant, persequerentur. Iis aliquantum itineris progressu, cum iam extremi essent in conspectu, equites à Qu. Atrio ad Caesarem uenerunt: qui nuntiarunt superiori nocte maxima coorta tempestate, propè omnes nauis afflictae, atque in litus eiecitas esse, quod neque anchorae, susnesq; subsisterent, neque nauae, gubernatoresq; uim tempestatis pati possent. Itaque ex eo concursu nauium, magnum esse incommodum acceptum. His rebus cognitis, Caesar legiones, equitatumq; reuocari, & atque itinere desistere iubet. Ipse ad nauis reuertitur. Eadem serē, quae ex nuntijs, literisq; cognouerat, coram perspiciit, sic ut a nuntijs circiter xl. nauibus, reliquae tamen refici posse magno negotio uiderentur. Itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continente alios accersiri iubet. Labieno scribit

Præliū & fuga Britanorum.

*substinerēt,

* atq; in itinere consistere iubet.

* multi opere-
ris,

scribit, ut quam plurimas posset, his legionibus, que sunt apud eum, nauis instituat. Ipse, etsi res erat multa opera, ac laboris, tamen commodissimum esse statuit, omnes nauis subduci, & cum castris una munitione coniungi. In his rebus circiter dies x. consumit, nec nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermisit, subductis nauibus: castrisq; egregie munitis, easdem copias, que antea presidio nauibus fuerant, relinquit: ipse eodem unde redierat, proficiscitur. Eo cum uenisset, maiores iam undique in eum locum copie Britannorum conuenerant. Summa imperij, belliq; administrandi communi consilio permisa est. Castiellauno: cuius fines a maritimis ciuitatibus flumen diuidit, quod appellatur Thamesis, a mari circiter milia passuum LXXX. Huic superiori tempore cum reliquis ciuitatibus continentia bella intercesserant. Sed nostro aduentu permoti Britanni, hunc toti bello, imperioq; presecerant. Britannie pars interior ab ijs incolitur, quos natos in insula ipsi memoria proditum dicunt. Maritima pars ab ijs, qui prede, ac belli inferendi causa ex Belgio transferant: qui omnes fere his nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti eis ciuitatibus eo peruenerunt, & bello illato ibi remanserunt, atq; agros colere ceperunt. Hominum est infinita multitudo, creberrimaq; edificia fere Gallicis consimilia: pecoris magnus numerus. Utuntur autem nummo arceo, aut annulis ferreis ad certum pondus examinatis, pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus: in maritimis ferrum, sed eius exigua est copia: are utuntur importato. Materia cuiusque generis, ut in Gallia est, preter figum, atque abietem. Leporem & Gallinam, & anserem gustare fas non putant. Hec tamen alunt auini, uoluptatisq; causa. Loca sunt temperatiora,

* are pro nummo arceo, aut an.

tiora, quàm in Gallia remissioribus frigoribus. Insula natura triquetra, cuius unum latus est contra Galliam: huius lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quò ferè omnes ex Gallia naues appelluntur, ad orientem solem, inferior ad Meridiem spectat. Hoc latus tenet circiter nullia passuum quingenta. Alterum uergit ad Hispaniam, atque occidentem solem, qua ex parte est Ibernia dimidio minor (ut existimatur) quàm Britannia, sed pari spatio transmissus, atque ex Gallia est in Britanniam. in hoc medio cursu est insula, qua appellatur Mona. Complures præterea minores obiectæ insule existimantur: de quibus insulis nonnulli scripserunt, dies continuos triginta sibi bruma esse noctem. Nos nihil de eo percontationibus reperiebamus, nisi quòd certis ex aqua mensuris breuiores esse noctes, quàm in continente uidebamus. Huius est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, septingentorū nullium passuum. Tertium est contra Septentrionem: cui parti nulla est obiecta terra, sed eius angulus lateris maximè ad Germaniam spectat. Hoc nullia passuum octingenta in longitudinem esse arbitrantur. Ita omnis insula est in circuitu uicies centena nullia passuum. Ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt: qua regio est maritima omnis, neque multum à Gallica differunt consuetudine. Interiores plerique frumenta non serunt, sed lacte, & carne uiuunt, pellibusq; sunt uestiti. Omnes uerò se Britanni glasto inficiunt, quod caruleum efficit colorem: atque hoc horribiliore sunt in pugna aspectu: capilloq; sunt promisso, atque omni parte corporis rafa, præter caput, & labrum superius. Uxores habent deni, duodeniq; inter se communes, & maximè fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. Sed si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi,

Ibernia insula.

Mona insula

Britanorum mores,

liberi, à quibus primum utrigines quæq; ductæ sunt. Equis
 Prælium tes hostium, effedarij; acriter prælio cum equitatu nostro
 in itinere conflixerunt, ita tamen, ut nostri omnibus parti-
 bus superiores fuerint, atque eos in sylvas, collesq; compul-
 lerint: sed compluribus interfectis, cupidius insecuti,
 nonnullos ex suis amiserunt. At illi intermisso spatio, impri-
 dentibus nostris, atque occupatis in munitione castro-
 rum, subito se ex sylvis eiecerunt: impetuq; in eos facto, qui
 erant in statione pro castris collocati, acriter pugnauerunt:
 duabusq; missis subsidio cohortibus à Casare, atque his
 primis legionum duarum, cum hæc intermisso perexiguo
 loci spatio, inter se constitissent nouo genere pugne per-
 territis nostris per medios audacissimè proruperunt, seq;
 inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus
 Tribunus militum interficitur. Illi pluribus submissis co-
 hortibus repelluntur. Toto hoc genere pugne cùm sub ocu-
 lis omnium, ac pro castris dimicaretur, intellectum est nos-
 tros propter gravitatem armorum, quod neque insequi
 cedentes possent, neq; ab signis discedere auderent, minus
 aptos esse ad huius generis hostem: equites autem magno
 cum periculo dimicare, propterea quòd illi etiam consilio
 plerunque cederent, & cùm paululum ab legionibus nos-
 tros remouissent, ex essedis desilirent, & pedibus dispa-
 ri prælio contenderent. Equestris autem prælij ratio &
 cedentibus, & insequentibus par, atque idem periculum
 inferebat. Accedebat huc, ut nunquam conferti, sed raris
 magnisque interuallis præliarentur, stationesq; disposi-
 tas haberent, atque alios alij deinceps exciperent, inter-
 griq; & recentes defatigatis succederent. Postero die pro-
 cul à castris hostes in collibus constituerunt, rariq; se ostens-
 dere, & *lenius quàm pridie nostros equites prælio lace-
 scere

Q. Laberij
 Durimors.

*lenius

scire ceperunt. Sed meridie, cum Caesar pabulandi causa
 tres legiones, atque omnem equitatum cum C. Trebonio
 legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulato-
 res aduolauerunt. Sic uti ab signis, legionibusq; non absta-
 terent: nostri acriter in eos impetu facto repulerunt: neq;
 finem insequendi fecerunt, quoad subsidio confisi equites
 (cum post se legiones uiderent) precipites hostes egerunt:
 magnosq; eorum numero interfecit, neque sui colligendi,
 neque consistendi, aut ex essedis desiliendi facultatem dede-
 runt. Ex hac fuga protinus quae undique conuenerant auxi-
 lia, discesserunt: neque post id tempus unquam summis
 nobiscum copijs hostes contenderunt. Caesar cognito co-
 silio eorum, ad flumen Thamesim in fines Cassiuellani
 exercitum duxit: quod flumen uno omnino loco pedibus
 atque hoc egre, transiri potest. Eo cum uenisset, animadu-
 uerit ad alteram fluminis ripam magnas esse copias ho-
 stium instructas. Ripa autem erat acutis sudibus prefixis
 munita. Eiusdemq; generis sub aqua defixae fudes flumine
 tegebantur. Is rebus cognitis a captiuis, persurgitq; Caesar,
 praemisso equitatu, congestim legiones subsequi iussit. Sed ea
 celeritate, atq; eo impetu milites terunt, cum capite solo ex
 aqua extaret, ut hostes impetum legionum, atque equitum
 sustinere non possent, ripasq; dimitterent, ac se fugae man-
 darent. Cassiuellanus (ut supra demonstrauimus) omni spe
 deposita contentionis, dimissis amplioribus copijs, millibus
 circiter quatuor essedariorum retentis, itinera nostra ser-
 uabat, paululumq; ex via excedebat, locisq; impeditis,
 atque syluestribus sese osculabat, atque ijs regionibus, qui-
 bus nos iter facturos cognouerat, pecora, atque homines
 ex agris in syluas compellebat. Et cum equitatus noster li-
 berius uastandi, praedandiq; causa se in agros effunderet,

omnibus uis, semitibusq; essedarios ex syluis emittebat, & cum magno periculo nostrorum equitum cum his consistebat, atque hoc metu latius uagari prohibebat. Relinquerebatur, ut neque longius ab agmine legionum discedi Caesar pateretur, & tantum in agris uallandis, incendijsq; faciendis hostibus noceretur, quantum labore, atque itinere legionarij milites efficere poterant. Interim Trinobantes prope firmissima earum regionum ciuitas (ex qua Mandubratius adulescens Caesaris fidem secutus ad eum in continentem Galliam uenerat, cuius pater Imantuentius in ea ciuitate regnum obtinuerat, interfectusq; erat à Cassiuellauno: ipse fuga mortem uitauerat) legatos ad Caesarem mittunt, pollicenturq; sese ei dedituros, & imperata facturos petunt, ut Mandubratium ab iniuria Cassiuellauni defendat, atque in ciuitatem mittat, qui praesit, imperiumq; obtineat. His Caesar imperat obsides quadraginta, frumentumq; exercitui, Mandubratiumq; ad eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt: obsides ad numerum, frumentumq; miserunt. Trinobantibus defensis, atque ab omni militum iniuria prohibitis, Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Cassi legationibus uisitis sese Casari dediderunt. Ab his cognoscit non longè ex eo loco oppidum Cassiuellauni abesse, syluis, paludibusq; munitum: quò satis magnus hominum, pecorisq; numerus conuenerit. Oppidum autem Britanni uocant, cum syluis impediat uallo, atque fossa munitum: quò incursionis hostium uitandae causa conuenire consueuerunt: eò proficiscitur cum legionibus: locum reperit egregie natura, atque opere munitum. Tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. Hostes paulisper morati, militum nostrorum impetum non tulerunt, seseq; ex alia parte oppidi eiecerunt. Magnus ibi

Oppidum.

nume

numerus pecorum reperitus, multiq; in fuga sunt comprehen-
 ssi, atque interfecti. Dum hæc in his locis geruntur,
 Cassiuellannus ad Cantium, quod esse ad mare supra de-
 monstrauimus: quibus regionibus quatuor Reges præ-
 erant, Cingetorix, Carullius, Taximagulus, Segonax: nun-
 tios mittit, atque his imperat, ut coactis omnibus co-
 pijs castra naualia de improviso adorianur, atque oppu-
 gnent. Hic cum ad castra uenissent, nostri eruptione facta,
 multis eorum interfectis, captio etiam nobili duce Cinges-
 torix: suos incolumes reduxerunt. Cassiuellannus hoc præ-
 tio nuntiato, tot detrimentis acceptis, uastatis finibus, ma-
 xime etiam permotus defectione ciuitatum, legatos per
 Atrebatem Comium, de deditioe ad Casarem mittit. Cæ-
 sar cum statuisset hyemem in continente propter repenti-
 nos Gallie motus agere, neque multum aestatis supercesset,
 atque id facile extrahi posse intelligeret: obsides imperat,
 & quid in annos singulos uecligalis populo Roman. Bri-
 tannia penderet, constituit. Interdicit, atque imperat Cassi-
 uellanno, ne Mandubratio, neu Trinobantibus noceat. Ob-
 sidibus acceptis, exercitum reducit ad mare, naues inue-
 nit refectas. His deductis, quod & captiuorum magnum
 numerum habebat, & nonnullæ deperierant naues: duos
 bus comitatibus exercitum reportare constituit. Ac sic
 accidit, ut ex tanto nauium numero, tot navigationibus,
 neque hoc, neque superiore anno ulla omnino nauis, que
 milites portaret, desideraretur. At ex ijs, que inanes ex
 continente ad eum remitterentur, & prioris comitatus
 expositis militibus, & quas postea Labienus faciendis
 curauerat, numero L. X. per paucos locum caperent, reli-
 que ferè omnes reiecerentur. Quas cum aliquandiu Cæ-
 sar frustra expectasset; ne anni tempore navigatione ex-

Cantium
 Reger Brit-
 nici.

Cassiuellau-
 ni deditio.

* nonnullæ re-
 pestate depe-

* Summa tran-
quillitate cō-
sequuta, secū-
da cū sol-
uit.

cluderetur, quòd æquinoctium suberat, necessariò angus-
tius milites collocauit. Ac * summam tranquillitatem con-
secutus, secunda iniis cū soluisset uigilia, prima luce ter-
ram attigit, omnesq; incolumes naues perduxit. Subductis
nauib; concilioq; Gallorum Samarobrinc peracto, quòd
eo anno frumentum in Gallia propter siccitates angustius
prouenerat, coactus est aliter, ac superioribus annis exers-
citum in hybernis collocare, legionesq; in plures ciuita-
tes distribuere: ex quibus unam in Morinos ducendam
C. Fabio legato dedit: Alteram in Nervios, Qu. Ciceros-
ni: Tertiam in Essuos, L. Roscio: Quartam in Rhenis cum
T. Labieno in consinio Treuiroyum hyemare iussit. Tres
in Belgio collocauit. His M. Crassum questorem, & L.
Munatium Plancum, & C. Trebonium legatos praefecit:
nam legionem, quam proximè trans Padum conscripse-
rat, & cohortes v. in Eburones: quorum pars maxima est
inter Mosam, & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis,
& Catiuulci erant, misit. His militibus Qu. Titurium Sas-
binum, & L. Aurunculeium Cottam legatos praefesse iussit.
Ad hunc modū distributis legionibus, facillimè inopia fru-
mentarie sese mederi posse existimauit. Atq; harum tamen
omnium legionum hyberna (praeter eam, quam L. Roscio
in pacatissimam, & quietissimam partem ducendam dede-
rat) nullibus passuum centum continebantur. Ipse interea,
quoad legiones collocasset, munitaq; hyberna cognos-
cissit, * in Gallia morari constituit. Erat in Carnutibus
summo loco natus Tasgetius, cuius maiores in sua ciuitate
regnum obtinuerant. Huic Caesar pro eius uirtute, at-
que in se beneuolentia, quòd in omnibus bellis singula-
ri eius opera fuerat usus, maiorum locum restituerat. Tera-
tium iam hunc annum regnantem, inimici palam, mula-
tis

* In Galliam
morari

tis etiam ex ciuitate autoribus interfecerunt. Desertur ea
 res ad Cesarem. Ille ueritus (quod ad plures res pertine-
 bat) ne ciuitas eorum impulsu deficeret, L. Plancum cum
 legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci iubet,
 ibiq; hyemare: quorum opera cognouerat Tasgetium in-
 terfectum, hos comprehensos ad se mittere. Interim ab om-
 nibus legatis, questoribusq;, quibus legiones tradida-
 rat, certior factus est, in hyberna peruentum, locumq; hy-
 bernis esse munitum. Diebus circiter x v. quibus in hy-
 berna uentum est, initium repentini tumultus, ac desectio-
 nis ortum est ab Ambiorige, & Catiuulco: qui cum ad si-
 nes regni sui Sabino, Cottaq; praesto fuissent, frumētumq;
 in hyberna comportauissent: Inductomari Treuiri nuntijs
 impulsu, suos concitauerunt, subitoq; oppressis lignatori-
 bus, magna manu ad castra oppugnanda uenerunt. Cum
 celeriter nostri arma cepissent, uallumq; ascendissent, at-
 que una ex parte Hispanis equitibus emissis equestri pra-
 lio superiores fuissent: desperata re, hostes suos ab oppu-
 gnatione reduxerunt. Tum suo more conclamauerunt, ut
 si aliqui ex nostris ad colloquium prodirent: habere sese,
 quae de re communi dicere uellent, quibus controuersias
 minui posse sperarent. Mittitur ad eos colloquendi causa
 C. Carpincius eques Romanus familiaris Qu. Titurij, &
 Qu. Iunius ex Hispania quidam, qui iam ante * iussu Caesaris * missu.
 ris ad Amborigem uentitare consueuerat. Apud quos Am-
 biorix in hunc modum locutus est: Sese pro Caesaris in se
 beneficijs plurimum ei * confiteri debere, quod eius opo * confidere
 ra stipendio liberatus esset, quod Aduaticis finitimis suis
 pendere consuesset: quodq; ei & filius, & fratris filius
 ab Cesare remissi essent: quos Aduatici obsidum nume-
 ro missos apud se in seruitute, & catenis tenuissent: neque

id, quod fecerat de oppugnatione castrorum, aut iudicio, aut uoluntate sua fecisse, sed coactum ciuitatis, suaque esse eiusmodi imperia, ut non minus haberet in se iuris multitudo, quam ipse in multitudinem: ciuitati porro hanc fuisse belli causam, quod repentina Gallorum coniurationi resistere non potuerit. Id se facile ex humilitate sua probare posse, quod non adeo sit imperitius rerum, ut suis copijs populam Romanam superari posse confidat: sed esse Gallie commune consilium omnibus hybernis Caesaris oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alteri legioni subsidio uenire posset: non facile Gallos Gallis negare potuisse, praesertim cum de recuperanda communi libertate consilium in initum uideretur: quibus quoniam pro pietate satisfecerit, habere se nunc rationem officij pro beneficijs Caesaris monere, orare Titurium pro hospitio, ut suae, ac militum saluti consulat: magnam manus Germanorum conductam Rhenum transisse, hanc affore biduo: ipsorum esse consilium, uelint ne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hybernis milites aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere: quorum alter millia passuum circiter quinquaginta, alter paulo amplius ab his absit. Illud se polliceri, & iurciurando confirmare, tutum se iter per fines suos daturum: quod cum faciat, & ciuitati sese consulere, quod hybernis leuetur, & Caesaris pro eius meritis gratiam referre. Hac oratione habita discedit Ambiorix, Carpineius, & Iunius quae audierant ad legatos deserunt: illi repentina re perturbati, etsi ab hoste ea dicebantur, non tamen negligenda existimabant. Maximeque hac re permouebantur, quod ciuitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua sponte populo Roma bellum facere ausam, uix erat credendum. Itaque ad concilium reuocati deserunt

deserunt, magnaq; inter eos ex his tot causis controuersia
 orta est. L. Aurunculeius, compluresq; tribuni militum, Consultatio
 & primorum ordinum centuriones nihil temere agen- Romanorū,
 dum, neque ex hybernis iniussu Caesaris discedendum exi-
 stitabant: quantasuis magnas copias etiam Germanorum
 sustineri posse munitis hybernis docebant, rem esse testi-
 monio, quod primum hostium impetum multis viro uul-
 neribus illatis, fortissime sustinuerint: re frumentaria non
 premi. Interea & ex proximis hybernis, & à Cesare
 conuentura subsidia. Postremo quid esset lenius, aut tur-
 pius, quam autore hoste de summis rebus capere consi-
 lium? Contra ea Titurius serò facturos clamabat, cum
 maiores manus hostium adiacentis Germanis conuenissent,
 aut cum aliquid calamitatis in proximis hybernis esset
 acceptum: breuem consulendi esse occasionem. Caesarem
 arduari profectum in Italiam, nec aliter Carnutes inter-
 ficiendi Tasgetij consilium fuisse capturos: neque Ebu-
 rones, si ille adesset, tanta cum contemptione nostri ad ca-
 stra uenturos esse, non hostem autorem, sed rem specta-
 re: subesse Rhenum: magno esse Germanis dolori Ariouis-
 sti mortem, & superiores nostras uictorias: ardere Galla-
 liam tot contumelijs acceptis, sub populi Rom. imperium
 redactam, superiore gloria rei militaris extincta. Postre-
 mò quis hoc sibi persuaderet sine certa re Amborigent
 ad eiusmodi consilium descendisse? Suam sententiam in
 utranque partem esse tutam: si nil sit durius, nullo cum
 periculo ad proximam legionem peruenturos: Si Gallia
 omnis cum Germanis consentiat, unam esse in celeritate
 positam salutem. Cottæ quidem, atque eorum, qui dissenti-
 rent, consilium, quem haberet exitum? in quo si non præ-
 sens periculum, at certe longa obsidione fames, esset per-
 8 + tuncse

timeſcenda. Hac in utranque partem habita diſputatione,
 ciam à Cotta, primisq; ordinibus acriter reſiſteretur, Vin-
 cite, inquit, ſi ita uultis, Sabinus, & id clariore uoce, ut
 magna pars militum exaudiret. Neque h ſum, inquit, qui
 grauiſſimè ex uobis mortis periculo terrear. Hi ſapient,
 & ſi grauius quid acciderit, abs te rationem repoſcent:
 qui, ſi per te liceat, perendino die cum proximis hybers
 nis conuencti, communem cum reliquis bellù caſum ſuſti-
 neant, ne reiecti, & relegati longè ab ceteris aut ferro,
 aut ſiame intereant. Conſurgitur ex concilio: comprehen-
 dunt utrunque, & orant, ne ſua diſſenſione, & pertinacia
 rem in ſummum periculum deducant: facilem eſſe rem ſeu
 maneant, ſeu proficiſcantur, ſi modo uno omnes ſentiant, ac
 probent: Contra in diſſenſione nullam ſe ſalutem perſpi-
 cere. Res diſputatione ad mediam noctem perducitur, tan-
 dem dat Cotta permotus manus: ſuperat ſententia Sabinù
 pronuntiat ſua luce ituros: conſumitur uigilijs re-
 liqua pars noctis, ciam ſua quiſque uiles circunſpiceret,
 quid ſecum portare poſſet, quid ex instrumento hyberno-
 rum relinquere cogereſtur. Omnia excogitantur, quare nec
 ſine periculo maneatur, & languore militum, & uigilijs
 periculum augeatur. Prima luce ſic ex caſtris proficiſcun-
 tur, ut quibus eſſet perſuaſum, non ab hoſte, ſed ab ho-
 mine amiciffimo Ambiorige conſilium datum, longiſſimo
 agmine, magnisq; impedimentis. At hoſtes poſteaquam ex
 nocturno fremitu, uigiliſq; de proſeſione eorum ſenſe-
 runt, collocatis inſidijs, bipartito in ſyluis opportuno, atq;
 occulto loco à millibus paſſuum circiter duobus Roma-
 norum aduentum expectabant. Et ciam ſe maior pars
 agminis in magnam conuallem demiſſet: ex utraq; parte
 eius uallis ſubiò ſeſe oſtenderunt, nouiſſimosq; premere,
 & pri

Ambiorigis
 inſidiaz.

Et primos prohibere ascensu, atque iniquissimo nostris loco prelium committere ceperunt. Tum demum Titus riuus, ut qui nihil ante prouidisset, et trepidare, et concursare, cohortesque disponere: hec tamen ipsa timide, atque ut eum omnia deficere uiderentur: quod plerumque his accideret consuevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. At Cotta, qui cogitasset hec posse in itinere accideret, atque ob eam causam profectioinis autor non fuisset: nulla in re communi saluti deerat, et in appellandis, cohortandisque militibus Imperatoris, et in pugna militis officia prestabat. Cumque propter longitudinem agminis minus* facile per se omnia obire, et quid quoquo loco fieri*facere omnia per se obire, ciendum esset, prouidere possent: iusserunt pronuntiarum ut impedimenta relinquerent, atque in orbem consisterent: quod consilium, etsi in eiusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommodè accidit. nam et nostris militibus spem minuit, et hostes ad pugnandum alacriores effecit, quod non sine summo timore, et desperatione id factum uidebatur. Præterea accidit, quod fieri necesse erat, ut uulgò milites ab signis discederent, quaque quisque eorum charissima haberet, ab impedimentis petere, atque arripere properaret, et clamore, ac fletu omnia complerentur. At barbaris consilium non defuit: nam duces eorum tota acie pronuntiarum iusserunt, nequis ab loco discederet: illorum esse prædam, atque illis reseruari, quæcunque Romani reliquissent: proinde omnia in uictoria posita existimarent. Erant et uirtute, et numero pugnandi pares nostri: tametsi à duce, et à fortuna desererentur, tamen omnem spem salutis in uirtute ponebant: et quoties queque cohortes procurrerat, ab ea parte magnus hostium numerus cadebat. Quæ re animaduersa, Ambiorix pronuntiarum ius-

bet, ut procul tela conijciant, neu propius accedant: & quam in partem Romani impetum fecerint, cedant: Leuitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil his noceri posse, rursus se ad signa recipientes, insequantur. Quo praecepto ab his diligentissime obseruato, cum quaedam cohors ex orbe excesserat, atque impetum fecerat, hostes uelocissime refugiebant. Interim ea parte nudari necesse erat, & ab latere aperto tela recipi. Rursus eiam in eum locum, unde erant egressi, reuerti coeperant: & ab ijs, qui cesserant, & ab ijs, qui proximi steterant, circumueniebantur. Sin autem locum tenere uellent, neque uirtuti locus relinqueretur, neque à tanta multitudine coniecta tela à confertis uitari poterant. Tamen tamen multis incommodis confliati, multis uulneribus acceptis, resistebant, & magna parte diei consumpta, cum à prima luce ad horam octauam pugnaretur: nihil, quod ipsis esset indignum, mittebant: Tum T. Baluentio, qui superiore anno primuspilum duxerat, uiro forti, & magnae auctoritatis, utrumque semur tragula traiecit. Quae Lucianus eiusdem ordinis fortissime pugnans dum circumuentus filio subuenit, interficitur. L. Cotta legatus omnes cohortes, ordinesque adhortans, in aduersum os funda uulneratur. His rebus permotus Qu. Titurius cum procul Ambiorigem suos cohortantem cospexisset, interpretem suum C. Pompeium ad eum mittit rogatum, ut sibi, militibusque parcat. Ille appellatus respondit, si uelit secum colloqui, licere, sperare à multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat, ipsi uero nihil nocitum iri: inque eam rem se, suamque fidem interponere. Ille cum Cotta saucio communicat, si uideatur, pugna ut excedant, & cum Ambiorige unà colloquantur: sperare se ab eo suam

suam, ac militum salutem impetrari posse. Cotta se ad ar-
 matum hostem iturum negat, atque in eo perseverat. Sa-
 binus, quos in presentia tribunos militum circum se ha-
 bebatur, & primorum ordinum centuriones, se sequi iu-
 bet: & cum propius Ambiorigem accessisset, iussus arma
 abijcere, imperata facit, suisq; ut idem faciant, imperat.
 Interim dum de conditionibus inter se agunt, longiorq;
 consilio ab Ambiorige instituitur sermo, paulatim cir-
 cumuentus interficitur. Tum uero suo more uictoriam co-
 clamant, atq; ululatum tollunt, impetuq; in nostros facto,
 ordines perturbant: ibi L. Cotta pugnant interficitur cum
 maxima parte militum: reliqui se in castra recipiunt, unde
 erant egressi: ex quibus L. Petrosidius aquilifer, cum ma-
 gna multitudine hostium premeretur, aquilam intra uala-
 lum proiecit, ipse pro castris fortissimè pugnant occiditur.
 Alij egrè ad noctem oppugnationem sustinent: noctu ad
 unum omnes, desperata salute, seipsi interficiunt. Pauci ex
 praelio elapsi, incertis itineribus per sylvas ad T. Labie-
 num legatum in hyberna perueniunt, atque eum de rebus
 gestis certiores faciunt. Hac uictoria sublatus Ambiorix,
 statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant eius regno si-
 mitimi, proficiscitur: neque diem, neque noctem intermit-
 tit, peditatumq; se subsequi iubet. Re demonstrata, Aduatis
 cisq; concitatis, postero die in Neruios peruenit, hortan-
 turq; ne sui in perpetuam liberandi, atq; ulciscendi Roma-
 nos pro his, quas acceperint, iniurijs occasionem dimittant.
 Interfectos esse legatos duos, magnamq; partem exercitus
 interfuisse demonstrat: nihil esse negotij subito oppressam le-
 gionem, que cum Cicrone hyemet, interfici: se ad eam rem
 profuturum adiutorem. Facile hac oratione Neruijs persuas-
 det. Itaq; confestim dimissis nuntijs ad Centrones, Grudios, ^{unam}
 Lenacos ^{libri}

Leucos, Pleumosios, Gordanos, qui omnes sub eorum
 Imperio sunt, quam maximas manus possunt, cogunt: &
 de improviso ad Ciceronis hybernas aduolant, nondum ad
 eum fama de Titurij morte perlata. Hic quoque acci-
 dit, quod fuit necesse, ut nonnulli milites, qui lignationis,
 munitioisq; causa in sylvas discessissent, repentino equi-
 tum aduentu interciperentur. His circumuentis magna
 manu Eburones, Aduatici, Neruij, atque horum omnium
 socij, & elientes legionem oppugnare incipiunt: nostri
 celeriter ad arma concurrunt, uallum conscendunt, agris
 is dies sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate
 ponebant: atque hanc adepti uictoriam, in perpetuum se
 fore uictores confidebant. Mittuntur ad Cesarem conse-
 stim à Cicerone literæ, magnis propositis premijs, si per-
 tulissent: obsessis omnibus uijs missi intercipiuntur. No-
 ctu ex ea materia, quam munitiois causa comportauer-
 rant, turres CXX. excitantur incredibili celeritate:
 quæ deesse operi uidebantur, perficiuntur. Hostes postea
 ro die multo maioribus copijs coactis, castra oppugnant,
 fossam complent: à nostris eadem ratione, qua pridie, resis-
 titur. Hoc idem deinceps reliquis fit diebus: nulla pars no-
 cturni temporis ad laborem intermittitur, non agris, non
 uulneratis facultas quietis datur. Quæcumq; ad proximi
 diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur. Multa
 præcæta sudes, magnus muralium pilorum numerus in-
 stituitur, turres contabulantur: pinnae, loriceq; ex crati-
 bus attextuntur: Ipse Cicero, cum tenuissima ualetudine
 esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem re-
 linquebat, ut ultro militum concursu, ac uocibus sibi para-
 cere cogeret. Tunc Duces, principesq; Neruiorum,
 qui aliquem sermonis aditum, causamq; amicitie cum Cice-
 rone

Cante
 Huic
 foris

Los fedelarios

fuéron cogidos

cecrone habebant: colloqui sese uelle dicunt. Facta potestate, eadem, que Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant: omnem esse in armis Galliam, Germanos Rhenum transisse. Cesaris, reliquorumque; hyberna oppugnari. Addunt etiam de Sabini morte, Ambiorigeni ostentant fidei ficitudae causa: errare eos dicunt, si quicquam ab his praesidij sperent, qui suis rebus diffidant: sese tamen scire hoc esse in Cicronem, populumque; Romanum animo, ut nihil nisi hyberna recusent, atque hanc inueterasce re consuetudinem nolint: licere illis incolumibus per se ex hybernis discedere, & in quascunque parteis uelint, sine metu proficisci. Cicero ad haec unum modo respondit, non esse consuetudinem populi Romani ullam accipere ab hoste armato conditionem: si ab armis discedere uelint, se adiutore utantur, legatosque; ad Casarem mittant: sperare se pro eius iustitia, que petierint impetraturos. Ab hac spe repulsi Neruij, uallo pedum x i. & fossa pedum x v. hyberna tingunt. Haec ex superiorum annorum consuetudine a nostris cognouerant, & quosdam de exercitu nacti captiuos, ab his docebantur. Sed nulla his ferramentorum copia, que esset ad hunc usum idonea, gladijs caespites circuncidere, manibus, sagulisque; terram exsaurire congebantur. Qua quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit: nam minus horis tribus *decem millium passuum in circuitu munitionem perfecerunt: reliquisque; diebus turres ad altitudinem ualli, filices, testudinesque; quas ipsi dem captiui docuerant, parare, ac facere coeperunt. Septimo oppugnationis die maximo coorto uento, struentes fusili ex argilla glandes, fundis, & feruesfacta iacula in castra, que more Gallico stramentis erant lecta, iacere coeperunt. Haec celeriter ignem comprehenderunt, & uenti magnitudine

*millium pedum xv.

*sicuti parta
iam,

gnitudine in omnem castrorum locum distulerunt. Hostes
maximo clamore * insecuti quasi parta iam, atque explorata
uictoria, turres, testudinesq; agere, & scalis uallum
ascendere coeperunt. At tanta militum uirtus, atq; ea praesentia
animi fuit, ut cum undiq; flamma torrerentur, maximaq;
telorum multitudine premerentur, suaq; omnia impedimenta,
atq; omnes fortunas conflagrare intelligerent: non modo demigrandi
causa de uallo decederet nemo, sed penè ne respiceret quidem
quisquam, ac tam omnes accerrimè, fortissimeq; pugnarent.
Hic dies nostris longè gratissimus fuit: sed tamen hunc habuit euentum, ut eo die
maximus numerus hostium uulneraretur, atque interficeretur,
ut se sub ipso uallo constipauerant, recessumq; primiti
ultima non dabant. Paulatim quidem intermissa flamma: &
quodam loco turri adacta, & contingente uallum, tertis
cohortis centuriones, ex eo, quo stabant loco recesserunt,
suosq; omnes remouerunt, nutu, uocibusq; hostes si introire
uellent, uocare coeperunt, quorum progredi ausus est nemo:
tum ex omni parte lapidibus coniectis deturbatis, turrisq;
succensa est. Erant in ea legione fortissimi uiri centuriones,
qui iam primiti ordinibus appropinquarent. T. Pulsius, & L. Varenus,
si perpetuus inter se controuersas habebant, uter alteri anteferretur:
omnibusq; ante de loco summis simultatibus contendebant. Ex ijs
Pulsius cum accerrimè ad munitiones pugnaretur, Quid dubitas,
inquit, Varenè, aut quem locum probande uirtutis tuae expectas?
Hic dies, hic dies de nostris controuersis iudicabit. Hæc dum
dixisset, procedit * extra munitiones: & que pars hostium
consertissima uisa est, in eam erumpit: ne Varenus quidem
tum uallo sese continet, sed omnem ueritatem exultationem,
subsequitur, mediocri sibi

*ex munitio
ex munitio

* ex castris
munitioneq;
qua parte ho
stium confer
tissima uisa
est, erumpit.

subsequitur

tio relicto, Pulsio pilum in hostes mittit, atque unum
 ex multitudinem procurrentem traiecit, quo percusso, &
 exanimato, hunc scutis protegunt hostes, & in illam
 uniuersa tela conijciunt, neque dant regrediendi facultate-
 tem. Transfigitur scutum Pulsioni, & uerutum in balteo
 defigitur. Avertit hic casus uaginant, & gladium educere
 conantis dextram moratur manum, impeditumq; hostes
 circumstulant. Succurrit inimicus illi Varenus, & laborans
 ei subuenit: ad hunc se cõfessim à Pulsione omnis multitudo
 conuertit. * Illum ueruto transfixum arbitrantur. Varenus
 gladio cominus rem gerit, atque uno interfecto, reliquos
 paulion propellit: dum cupidius instat, in locum inferio-
 rem deiectus concidit. Huic rursus circumuento fert substi-
 diam Pulsio, atque ambo incolumes, compluribus interse-
 ctis, summa cum laude sese intra munitiones recipiunt. Sic
 fortuna in contentione, & certamine utrunque seruauit, ut
 alter alteri inimicus auxilio, salutiq; esset, neque dijudicari
 posset, uter utri uirtute anteferendus uideretur. Quanto
 erat in dies grauior atque asperior oppugnatio, & maxi-
 me, quod magna parte militum confecta uulneribus, res ad
 paucitatem defensorum peruenerat: tanto crebriores liti-
 ra, nuntijq; ad Casarem mittebantur, quorum pars de-
 prehensa in conspectu nostrorum militum cum cruciatu
 necabatur. Erat unus inter Nervios nomine Vertico, loco
 natus honesto, qui à prima obsidione ad Ciceronem profu-
 gerat, suamq; ei fidem praestulerat: hic seruo spe libertatis,
 magnisq; persuadet praemijs, ut literas ad Casarem deferat.
 Has ille in iaculo illigatas effert, & Gallus inter Gallos,
 sine ulla suspitione uersatus, ad Casarem peruenit: ab eo de
 periculo Ciceronis, legionisq; cognoscit. Caesar acceptis li-
 teris circiter hora x l. diei statim nuntiu in Bellouacos ad

* Illic uero oc-
 cursa totius
 gladio, comi-
 nusque rem
 gerit Varenus,
 atq; uno
 transf.

M. Cras

M. Crassum quaestorem mittit, cuius hyberna aberant ab eo millia passuum xxv. iubet media nocte legionem proficisci, celeriterq; ad se uenire: exijt cum nuntio Crassus: alterum ad C. Fabium legatum mittit, ut in Atrebatium fines legionem adducat, quã sibi iter faciendum sciebat. Scribit Labieno, si Reipublicæ commodo facere posset, cum legione ad fines Neruiorum ueniat, reliquam partem exercitus, quod paulò aberat longius, non putat expectandam, equites circiter quadringentos ex proximis hybernis cogit. Hora circiter tertia ab antecursoribus de Crassi aduentu certior est factus. Eo die millia passuum xx. progreditur. Crassum Samarobrinx praeficit, legionemq; ei attribuit: quod ibi impedimenta exercitus, obsides ciuitatum, literas publicas, frumentumq; omne, quod eò tolerandæ hyemis causa deuerat, relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum moratus in itinere cum legione occurrit. Labienus interitu Sabini, et cæde cohortium cognita, cum omnes ad eum Treuirorum copie uenissent: ueritus, si ex hybernis fugæ similem profectionem fecisset, ut hostium impetus sustinere non posset, praesertim quos recenti uictoria efferrî sciret: literas Casari remittit, quanto cum periculo legionem ex hybernis educturus esset, rem gestam in Eburonibus perscribit, docet omnes peditatus, equitatusq; copias Treuirorum tria millia passuum longè ab suis castris condisse. Casar consilio eius probato, etsi opinione trium legionum deiectus, ad duos redierat: tamen unum communitatis salutis auxilium in celeritate ponebat: uenit magnis itineribus in Neruiorum fines, ibi ex captiuis cognoscit, quæ apud Cicronem gerantur, quantoq; in periculo res sit: tum euidam ex equitibus Gallis magnis præmijs persuadet,

det uti ad Ciceronem epistolam deferat. Hanc Græcè con-
 scriptam literis mittit, ne intercepta epistola, nostra ab ho-
 stibus consilia cognoscantur: si adire non possit, monet, ut
 tragulam cum epistola ad amentum deligata, intra mu-
 nitiones castrorum abijciat. In literis scribit se cum legio-
 nibus profectum, celeriter affore: hortatur, ut pristinam
 virtutem retineat. Gallus periculum ueritus, ut erat præ-
 ceptum, tragulam mittit. hæc casu ad turrinam adhesit, neq;
 ab nostris biduo animaduersa. Tertio die à quodam mi-
 lite conspicitur: dempta ad Ciceronem defertur: ille per-
 lectam in consuetu militum recitat, maximèque omnium
 letitia afficit. Tum summi incendiorum procul uidebantur:
 quæ res omnem dubitationem aduentus legionum expu-
 lit. Galli re cognita per exploratores, obsidionem relin-
 quunt: ad Cesarem omnibus copijs contendunt. Eæ erant
 armorum circiter nullia l. x. Cicero data facultate, Gala-
 lum ab eodem Verticone, quem supra demonstrauimus,
 repetit, qui literas ad Cesarem deferat: hunc admonet, iter
 cautè diligenterq; faciat: perscribit in literis hostes ab se
 discessisse, omnemq; ad eum multitudinem conuertisse: qui-
 bus literis circiter mediam noctem Cesar allatis, suos facit
 certiores, eosq; ad dimicandum animo confirmat. Postero
 die prima luce mouet castra, & circiter nullia passuum
 quatuor progressus trans uallem & riuum, hostium mul-
 titudinem conspicitur. Erat magni periculi res, * cum
 tantis copijs iniquo loco dimicare. Tamen, quoniam li-
 beratum obsidione Ciceronem sciebat, equo animo re-
 mittendum de celeritate existimabat: confedit, & quàm
 equissimo loco potest, castra communit: atque hæc, etsi
 erant exigua, per se iux hominum millium septem, præ-
 fertim nullis cum impedimentis: tamen angustijs uiarum
 b quibus

quum maxime potest contrahit eo consilio, ut in summam
 contemtionem hostibus ueniat. Interim speculatoribus in
 omnes partes dimissis, explorat, quo commodissime ita-
 nere uallem transire posset. Eo die paruulis equestribus
 praelijs ad aquam factis utrique sese suo loco continent: Galli
 quod ampliores copias que nondum conuenerant, expec-
 tabant: Cæsar si forte timoris simulatione hostibus in suum
 locum elicere posset citra uallem, ut pro castris praelio
 contenderet: si id efficere non posset, ut exploratis itin-
 eribus, minore cum periculo uallem, riuumq; transiret.
 Prima luce hostium equitatus ad castra accedit, praeliumq;
 cum nostris equitibus committit. Cæsar consulto equites
 cedere, seq; in castra recipere iubet: simul ex omnibus
 partibus castra altiore uallo muniri, portasque obsidui,
 atque in his administrandis rebus quam maxime concu-
 sari, & etiam simulatione agi timore iubet. Quibus omni-
 bus rebus hostes inuitati, copias traducunt, aciemq; in quo
 loco constituent: nostri uero etiam de uallo deductis pro-
 pius accedunt, & tela intra munitionem ex omnibus par-
 tibus conijciunt: preconibusq; circummissis, pronuntiare iu-
 bent, seu quis Gallus, seu Romanus uelit ante horam ter-
 tiam ad se transire, sine periculo licere post id tempus non
 fore potestatem: ac sic nostros contempserunt, ut obsidu-
 elis in speciem portis singulis ordinibus exspium, quod ea
 non posse introrumpere uidebantur, alij uallam manu
 scindere, alij fossas complere inciperent. Tum Cæsar om-
 nibus portis eruptione facta, equitibusq; emissis, celeriter
 hostes dat in fugam, sic, ut omnino pugnandi causa resis-
 sisset nemo: magnamq; ex his numeram occidit, atque om-
 nines armis exiit. Longius prosequi ueritus, quod solus,
 paludesq; intercedebant, neque etiam paruulo detrimento
 illam

Electus
 a. i. i. i. i. i.

atque parfe

* nostri etiam
 de uallo pro-
 pius acce.

no i. i. i. i. i.

illam locum relinqui uidebat: omnibus suis incolantibus
 copijs, eodem die ad Ciceronem peruenit. Insutatas iurs
 res, testudines, munitionesq; hostium admiratur, legio-
 ne producta, cognoscit non decimum quentque esse. ^{*reliquum}
 flum militem sine uulnere: ex his omnibus iudicat rebus
 quanto cum periculo, & quanta cum uirtute sint res ad-
 ministratæ. Ciceronem pro eius merito, legionemq; col-
 laudat: centuriones sigillatim, tribunosq; milium appellat,
 quorum egregiam fuisse uirtutem testimonio Ciceronis
 cognouerat. De casu Sabini, & Collæ tertius ex captiuis
 cognoscit. Postero die coniectione habitam rsm gestam propo-
 nit, milites consolatur, & confirmat, quod detrimentum
 culpa, & temeritate legati sit acceptum, hoc æquiore ani-
 mo ferendum docet, quod beneficio Deorum immorta-
 lium, & uirtute eorum expiato incommodo, neque hosti-
 bus diuina ^{*letatio} lætitia, neque ipsis longior dolor relinqua-
 tur. Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeri-
 tate de uictoria Cesaris fama perferitur, ut cum ab hyber-
 nis Ciceronis milia passuum ^{*circiter L x.} quinquaginta abesset, eoq;
 post horam nonam diei Cesar peruenisset, ante median
 noctem ad portas castrorum clamor oriretur: quo clamor
 re significatio uictorie, gratulatioq; ab Rhemis Labieno
 fieret. Hic fama ad Treuiros perlata. Induciomarus, qui po-
 stero die castra Labieni oppugnare decreuerat, noctu pro-
 fugit, copiisq; omnis in Treuiros reducit. Cesar Fabium
 cum legione in sua remittit hyberna, ipse cum tribus le-
 gionibus circum Samarobrinam trinit hybernis hyemare
 constituit: & quod tanti motus Gallie extiterant, totam
 hyemem ipse ad exercitum manere decreuit. Nam illo in-
 comodo de Sabini morte perlato, omnes ferè Gallie ciuita-
 tes de bello cōsultabāt nūtijs, legationesq; in omnes partes
 b 2 dunt

dimittebant, & quid reliqui consilij caperent, atque unde
 initium belli fieret, explorabant: nocturnaq; in locis
 desertis concilia habebant: neque ullum ferè totius hyc
 mis tempus intercessit sine sollicitudine Caesaris, quin ali
 quem de concilijs, & motu Gallorum nuntium acciperet.
 * quaestore In his ab L. Roscio * legato, quem legioni tertiedecima
 praefecerat, certior est factus, magnas Gallorum copias ea
 rum ciuitatum, quae Armoricae appellantur, oppugnandi
 sui causa conuenisse, neque longius millia passuum octo ab
 hybernis suis abfuisse: sed nuntio allato de uictoria Cae
 sari, discessisse, adeò, ut fugae similis discessus uideretur.
 At Caesar principibus cuiusque ciuitatis ad se uocatis, alias
 territando, cum se scire, quae fierent, denuntiaret, alias co
 hortando, magnam partem Galliae in officio tenuit: tamen
 Senones (quae est ciuitas in primis firma, & magnae inter
 Gallos auctoritatis) Cauarinum, quem Caesar apud eos
 regem constituerat, cuius frater Moritasgus aduentu in
 Galliam Caesaris, cuiusq; maiores regnum obtinuerant,
 interficere publico consilio conati, cum ille praesensisset,
 ac profugisset, usque ad fines insecuti, regno, domoq; ex
 pulerunt, & missis ad Caesarem satisfaciendi causa lega
 tis, cum is omnem ad se Senatum uenire iussisset, dicto aus
 -dientes non fuerunt. Tantum apud homines barbaros uia
 uit esse repertos aliquos principes belli inferendi, tan
 tamq; omnium uoluntatis conuentionem attulit, ut praes
 ter Heduos, & Rbemos (quos praecipuo semper honore
 Caesar habuit, alteros pro uetere, ac perpetua erga po
 pulum Romanum fide, alteros pro recentibus belli Gallis
 ci officijs) nulla ferè fuerit ciuitas non suspecta nobis.
 Idq; adeò haud scio mirandum ne sit, cum compluribus
 alijs de causis, tum maxime, quòd qui uirtute belli omnia
 bus

bus gentibus praeserebantur, tantum se eius opinionis de-
 perdidisse, * ut populi Romani imperia perferrent, gra- * ut quia po-
 uisimè dolerent. Treveri uero, atque Induciomarius totius
 hyemis nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhen-
 nam legatos mitterent, ciuitates sollicitarent, pecunias pol-
 licerentur, magna parte exercitus nostri interfecta, mul-
 to minorem superesse dicerent: neque tamen ulli ci-
 uitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transi-
 rent: cum se his expertos dicerent, Ariouisti bello, & Ten- *el. reg. Erb.*
 chiberorum transitu, non esse fortunam amplius tentatu-
 ros. Hac spe lapsus Induciomarius nibilo minus copias co-
 gere, exercere, à finitimis equos parare, exules, damna-
 tosq; tota Gallia magnis premijs ad se allicere cepit: ac
 tantum sibi iam his rebus in Gallia auctoritatem compara-
 uerat, ut undique ad eum legationes concurrerent, gra-
 tiamq; atque amicitiam publicè, priuatimq; peterent. Vbi
 intellexu ultro ad se ueniri, altera ex parte Senones, Car-
 nutesq; conscientia facinoris instigari: altera Nervios,
 Aduaticosq; bellam Romanis parare, neque sibi uolunta-
 riorum copias desere, si ex finibus suis progredi cepisset,
 armatum concilium indicit. Hoc more Gallorum, est in-
 tium belli, quo lege communi omnes puberes armati con-
 uenire coguntur: & qui ex his nouissimus uenit, in conspe-
 ctu multitudinis, omnibus cruciatibus affectus necatur.
 In eo concilio Cingetorigem alterius principem factio-
 nis generum suum, quem supra demonstrauimus Caesaris
 secutam fidem, ab eo non discessisse, hostem iudicat, bonaq;
 eius publicat. His rebus confectis, in concilio pronuntiat
 accessitum se à Senonibus, & Carnutibus, alijsq; com-
 pluribus Gallie ciuitatibus. Huc iter facturum per fines
 Rhenorum, eorumq; agros populaturum, ac prius, quam
 h 3 id faciat,

id scielat; castra Labieni oppugnaturum, quaeq; fieri uel-
 lit, praecipit. Labienus cum & loci natura, & manu mu-
 nitissimis castris sese conineret: de suo, ac legionis pericu-
 lo nihil timebat. Sed ne quam occasionem rei bene geren-
 da dimitteret, cogitabat. Itaque à Cingetorige, atque eius
 propinquis oratione Induciomari cognita, quam in concis-
 lio habuerat, nuntios mittit ad finitimas ciuitates, equi-
 tesq; undique conuocat. His certam diem conueniendi dis-
 cit. Interim propè quotidie cum omni equitatu Inducio-
 marus sub castris eius uagabatur, aliàs ut situm castrorum
 cognosceret, aliàs colloquendi, aut territandi causa, equi-
 tes plerunq; omnes tela intra uallum coniecebant. La-
 bienus suos intra munitiones continebat, timorq; opinio-
 nem quibuscunq; poterat rebus augebat. Cum maiore in-
 dies contemtionem Induciomarus ad castra accederet: no-
 cte una intramissis equitibus omnium finitimarum ciuita-
 tum, quos accersendos curauerat, tanta diligentia omnes
 suos custodijs intra castra continuit, ut nulla ratione ea res
 enuntiar, aut ad Treuiros perferri posset. Interim ex con-
 suetudine quotidiana Induciomarus ad castra accedit, at-
 que ibi magnam partem diei consumit: equites tela conie-
 ciunt, & magna contumelia uerborum nostros ad pugnam
 euocant: nullo à nostris dato responso, ubi uisum est, sub
 uestrum dispersi, ac dissipati discedunt. Subito Labienus
 duabus portis omnem equitatum emittit, praecipit, atq; in-
 terdicat perterritis hostibus, atq; in fugam coniectis (quod
 fore, sicut accidit, uidebat) omnes unum petèrent Inducio-
 marum: neu quis quenque prius uulneret, quam illum in-
 terfectum uiderit, quod mora reliquorum, illum spatium
 uallum effugere nolebat: magna proponit his, qui occide-
 rint, praemia: summittit cohortes equitibus subsidio. Com-
 probat

probat hominis consilium fortuna: et cum unum omnes peterent, in ipso fluminis uado deprehensus Indiciomarus interficitur, capuq; eius refertur in castra: redeuntes equites, quos possunt consecantur, atque occidunt. Hac re cognita omnes Eburonum, et ^{*}Nerviourum, que conueniant copie, discedunt, pauloque habuit post id factum Caesar quietiorem Galliam.

**Pompeii longa
matrona*

**Treciurorū,*

C. IULII CAESARIS DE BELLO GAL- LICO COMMENTARIUS VI.

MULTIS de causis Caesar maiorem Gallicae motum expectans, per M. Syllanum, C. Antistium Reginum, T. Sextium legatos, delectum habere instituit. Simul ab Cn. Pompeio proconsole petit, quoniam ipse ab urbem cum imperio Reipub. causa maneret, quos ex Cisalpina Gallia consulis sacramento rogauisset, ad signa conuenire, et ad se proficisci iuberet: magni interesse, etiam in reliquam tempus, ad opinionem Galliae existimans, tantas uideri Italia facultates, ut si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id breui tempore sarciri, sed etiam in ioribus adaugeri copijs posset. Quod cum Pompeius et Reipub. et amicis tribuisset: celeriter confecto per suos delectu, tribus ante exactam hyemem et constituit, et adduatis legionibus, duplicatoq; earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio auaserat, et celeritate, et copijs docuit, quid populi Rom. disciplina

h + atque

* ciuitates

atque opes possent. Interfecto Induciomaro, ut docuimus, ad eius propinquos à Treuiris imperium defertur. Illi finitimos Germanos sollicitare, & pecuniam polliceri non desistunt: cum ab proximis impetrare non possent, ultiores tentant: inuentis nonnullis* ciuitatibus iureiurando inter se confirmant, obsidibusque de pecunia cauent. Ambiorigem sibi societate, & foedere adiungunt. Quibus rebus cognitis, Caesar, cum undiq; bellum parari uideret, Neruios, Aduaticos, ac Menapios, adiunctis cisthennans omnibus Germanis, esse in armis: Senones ad imperatum non uenire, & cum Carnutibus, finitimisque ciuitatibus consilia communicare: à Treuiris Germanos crebris legationibus sollicitari: maturius sibi de bello cogitandum putauit. Itaque nondum hyeme confecta, proximis quatuor legionibus coactis, de improviso in fines Neruiorum contendit, & prius, quam illi aut cõuenire, aut profugere possent, magno pecoris, atque hominum numero capto, atq; ea præda militibus concessa, uastatisque agris, in deditiõem uenire, atque obsides sibi dare cõggit. Eo celeriter cõfecto negotio, rursus legiones in hyberna reduxit. Concilio Gallie primo uere (ut instituerat) indicto, cum reliqui præter Senones, Carnutes, Treuirosq; uenissent: initium belli, ac deflectionis hoc esse arbitratus: ut omnia postponere uideretur, concilium in Lutetiam Parisiorum transfert (confines erant hi Senonibus, ciuitatemq; patrum memoria cõiunxerant, sed ab hoc concilio absuisse existimabantur) Hac re pro suggestu pronuntiata, eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur, magnisque itineribus eò peruenit. Cognito eius aduentu Acco, qui princeps eius consilij fuerat, iubet in oppida multitudinem conuenire. Conantibus, prius quam id effici posset, adesse Romanos

TITUS

nuntiatur: necessario sententia desistunt, legatosq; deprecandi causa ad Casarem mittunt. Adeunt per Heduos, quorum antiquitus erat in fide ciuitas. Libenter Casar petentibus Heduis, dat ueniam, excusationemq; accipit, quod aestiuum tempus instantis belli, non quaestionis esse arbitrabatur. Obsidibus imperatis centum, hos Heduis custodiendos tradit. Eodem Carnutes legatos, obsidesq; mittunt, nisi deprecatoribus Rhenis, quorum erant in clientela, eadem ferunt responsa. Peragit concilium Casar, equitesq; imperat ciuitatibus. Hac parte Gallie pacata, totus & mente, & animo in bellum Treuirorum, & Ambiorigis insistit. Cauarinum cum equitatu Senonum secum proficisci iubet, nequis aut ex huius iracundia, aut ex eo, quod metuerat, odio ciuitatis motus existat. His rebus constitutis, quod pro explorato habebat Ambiorigem praelio non esse cœcaturum, reliqua eius consilia animo circumspiciebat. Erant Menapij propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus, syluisq; muniti: qui uni ex Gallia de pace ad Casarem legatos nunquam miserant: cum ijs esse hospitium Ambiorigi sciebat. Item per Treuiros uenisse Germanos in amicitiam cognouerat. Hac prius illi detrahenda auxilia existimabat, quam ipsum bello laceffendum, ne desperata salute aut se in Menapios abderet, aut cum transrhennis congregi cogeretur. Hoc inuito consilio totius exercitus impedimenta ad Labienam in Treuiros mittit, duasq; legiones ad eum proficisci iubet. Ipse cum legionibus expeditis quinque in Menapios proficiscitur. Illi nulla coacta manu loci praesidio freti in syluas, paludisque consurgunt, suaq; eodem construnt. Casar paritis copijs cum C. Fabio legato, & M. Crasso quaestore, celeriterq; efficit pontibus, adijt tripartito, aedificia, uicosq; incendit,

magno pecoris, atque hominum numero positur. Quibus
 rebus coacti Menapij legatos ad eum pacis petenda cau-
 sa mittunt. Ille obsidibus acceptis hostium se habiturum
 numero confirmat, si aut Amborigem, aut eius legatos
 *his confirmatis rebus Comium
 Atrebatem cum equitatu, custodis loco in Menapijs re-
 linquit, ipse in Treuiros proficiscitur. Dum hec a Cesare
 geruntur, Treuri magnis coactis pediatibus, equitatusq;
 copijs, Labienum cum una legione, quæ in eorum finibus
 hyemauerat, adoriri parabant. Iamq; ab eo non longius
 *missu bidui uia aberant, cum duas uenisse legiones. Iussu Cæsa-
 ris cognoscunt: positis castris à millibus passuum xv. aus-
 xilia Germanorum expectare constituunt. Labienus hos-
 tium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore ali-
 quam diuicandi facultatem, quinque cohortium presidio
 impedimentis relicto, cum uiginti quinque cohortibus, ma-
 gnoq; equitatu, contra hostem proficiscitur, & nulle pas-
 suum internatso spatio castra communit. Erat inter Labie-
 num, atque hostem difficili transitu flumen, ripisq; præ-
 ruptis. Hoc neq; ipse transire habebat in animo, neq; hostes
 transiuros existimabat. Augebatur auxiliorum quotis
 die spes: loquitur in concilio palam, quoniam Germani
 appropinquare dicuntur, sese suas, exercitiuq; fortunas
 in dubium non deuocaturam, & postero die prima luce
 castra mouiturum. Celeriter hec ad hostes deseruntur, ut
 ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallis
 cis rebus ferere natura cogeat. Labienus noctu tribu-
 nis militum, primisq; ordinibus conuocatis, quid sui con-
 silij sit, proponit: & quo facilius hostibus timoris det su-
 spicionem, maiore strepitu, & tumultu quam populi Ro-
 mani fert consuetudo, castra moueri iubet. His rebus sus-

ge similem profectiorem efficit. Hæc quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur. Vix agmen nouissimum extra munitiones processerat, cum Galli cohortati inter se, ne speratam prædam ex manibus dimitterent: longum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxilium expectare, neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exigua manu, præsertim fugientem, atque impeditum, adoriri non audeant: flumen transire & iniquo loco prælium committere non dubitant. Quæ fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret, eadem usus simulatione iuuentis, placide progrediebatur. Tum præmissis paulum impedimentis, atque in tumultu quodam collocatis, Habetis, inquit, milites quam petitis facultatem: hostem impedito, atque in quo loco tenetis: præstate eandem nobis ducibus uirtutem, quam sæpenumero imperatori præstitistis: eum adesse, & hæc coram cernere existimate. Simul signa ad hostem conuertere, aciemq; dirigi iubet, & paucis turmis præsidio ad impedimenta dimissis, reliquos equites ad latera disponit. Celeriter nostri clamore sublato pila in hostes iaciunt. Illi ubi præter spem quos fugere credebant, infectis signis ad se ire uiderunt: impetum modo ferro non potuerunt, ac primo concursu in fugam coniecti, proximas silvas petierunt: quos Labienus equitatu consecutus, magno numero interfecto compluribus captis, paucis post diebus ciuitatem recipit. Nam Germani, qui auxilio ueniebant, percepta Treuiorum fuga, sese domum contulerunt. Cum ijs propinqui induciomar, qui defectionis autores fuerant, eorumque eos ex ciuitate excessere. Cingetorigi, quæ ab initio permissa fuisse in officio demonstrauimus, principatus, atque imperium est traditum. Cesar postquam ex Menapijs in Treuios uenit,

* conuersti

* recepisti

* receperunt

ducibus

duabus de causis Rhenum transire constituit. Quarum
 erat altera, quod auxilia contra se Treuiris miserant. Al-
 tera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. His consti-
 tutis rebus paulum supra eum locum, quo antea exerci-
 tum traduxerat, facere pontem instituit. Non, atque insti-
 tuta ratione, magno militum studio, paucis diebus opus ef-
 ficitur: firmo in Treuiris praesidio ad pontem relicto, ne
 quis ab his subito motus oriretur, reliquas copias, equita-
 tumq; traducit. Vbi, qui ante obsides dederant, atq; in de-
 ditionem uenerant, purgandi sui causa ad eum legatos mit-
 tunt: qui doceant, neque ex sua ciuitate auxilia in Treui-
 ros missa, neque ab se fidem lesam: petunt, atque orant, ut
 sibi parcat, ne communi odio Germanorum, innocentes pro-
 nocentibus poenas pendant: si amplius obsidum uellet, dare
 pollicentur. Cognita Caesar causa, reperit ab Sueuis auxi-
 lia missa esse. Vbioru satisfactiorem accepit, aditus, utiq;
 in Sueuos perquirat. Interim paucis post diebus fit ab Va-
 bijs certior, Sueuos omnes in unum locum copias cogere,
 atque his nationibus, quae sub eorum sunt imperio, denun-
 tiare, ut auxilia peditatus, equitatusq; mittant. His cognitis
 rebus, rem frumentariam prouidet, castris idoneum locum
 deligit. Vbijs imperat, ut pecora deducant, suaq; omnia ex
 agris in oppida conferant, sperans barbaros, atque impe-
 ritos homines inopia cibariorum adductos, ad iniqua pu-
 gnandi conditionem posse deduci. Mandat, ut crebros ex-
 ploratores in Sueuos mittant, quosq; apud eos gerantur, co-
 gnoscant. Illi imperata faciunt, & paucis diebus intermis-
 sis, referunt Sueuos omnes, postea quam certiores nuntij de
 exercitu Romanorum uenerant: eum omnibus suis socio-
 rumq; copijs, quas coegissent, penitus ad extremos fines
 sese recepisse. Syluam esse ibi infinitae magnitudinis, quae
 appellata

* aliquam

appellatur Bacenis, hanc longe introrsus pertinere: et pro
 nativo muro obiectam, Cheruscos, & Suenis, Suenosq; &
 Cherusci iniurijs, incursionibusq; prohibere: ad eius ini-
 tium sive Suenos aduentum Romanorum expectare con-
 stituisse. Quoniam ad hunc locum peruentum est, non alie-
 rum esse uidetur de Gallia, Germanicq; moribus, et quo
 differant eae nationes inter sese, proponere. In Gallia non
 solum in omnibus ciuitatibus, atque pagis, partibusq;, sed
 penè etiam in singulis domibus factiones sunt: earumq; fa-
 ctionum sunt principes, qui summam auctoritatem eorum
 iudicio habere existimantur, quorum ad arbitrium, iudi-
 ciumq; summa omnium rerum, consiliorumq; redeat. Idq;
 eius rei causa antiquitus institutum uidetur, ne quis ex ple-
 be contra potentiores auxilij egeret. Suos enim opprimi
 quisque, et circumueniri non patitur: neque, aliter si fa-
 ciat, ullam inter suos habet auctoritatem. Hec eadem ratio
 est in summa totius Galliae: namque omnes ciuitates in duas
 partes diuise sunt. Cum Caesar in Galliam uenit, alterius fa-
 ctionis principes erant Hedui, alterius Sequani. si cum per-
 se minus ualere, quod summa auctoritas antiquitus erat
 in Heduis, magnaq; eorum erant clientele: Germanos, at-
 que Ariouistum sibi adiunxerant, eosq; ad se magnis ias-
 turis, pollicitationibusq; perduxerant. Prelijs uero com-
 pluribus factis secundis, atque omni nobilitate Heduorum
 interfecta, tantum potentia antecesserant, ut magnam pare-
 tem clientium ab Heduis ad se traducerent, obsidesq; ab
 his principum filios acciperent, et publice iurare coge-
 rent, nihil se contra Sequanos consilij inituros, et pare-
 tem finitimi agri per uim occupatum possiderent, Gal-
 licq; totius principatum obtinerent. Qua necessitate ad-
 ductus Diuitiacus, auxilij petendi causa Romanam ad Senas

tum profectus, infecta re pedierat. Aduentu Cesaris facta commutatione rerum, obsidibus Heduis redditis, ueteribus clientelis restituitis, nouis per Casarem comparatis (quod illi, qui se ad eorum amicitiam aggregauerant, meliore conditione, atque Imperio equiore se uti uidebant) reliquis rebus eorum, gratia, dignitateque amplificatis, Sequani principatum dimiserant. In eorum locum Rheimi successerant, quos quod adquare apud Casarem gratia intelligebatur: illi, qui propter ueteres inimicitias nullo modo cum Heduis coniungi poterant, se Rheimis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter iuebantur, inquam nouam, et repente collectam auctoritatem tenebant. Eorum statum res erat, ut longe principes haberentur Heduis secundum locum dignitatis Rheimi obtinerent. In omni Gallia eorum hominum, qui in aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo. Nam plebs penes seruatorum habetur loco, quae per se nihil audet, et nulle adhibetur consilio. Plerique eam aut pro alieno, aut magnitudine tributorum, aut iniuria potentiorum premuntur, sese in seruitutem dicant nobilibus. In hos eadem omnia sunt iura, quae domus in seruos. Sed de his duobus generibus alterum est Druidum, alterum Equitum. Illi rebus diuinis intersunt, sacrificia publica, ac priuata procurant, religiones interpretantur. Ad hos magnus adolescentium numerus disciplinae causa conuenit, magnoque illi sunt apud eos honore. Nam serè de omnibus controuersis publicis, priuatisque constituunt: et si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, de finibus controuersa est, illi dem discernunt, praemia, poenasque constituunt. Si quis autem publicus Priuatus, aut * populus eorum decreto non stetit, sacrificijs interdicunt. Haec poena apud eos est grauissima. Quibus

* publicus

Priuatus, aut * populus eorum decreto non stetit, sacrificijs interdicunt. Haec poena apud eos est grauissima. Quibus

bus

bus in est interdictum, si numero impiorum, ac scelerato-
 rum habentur, ab ijs omnes decedunt, aditum eorum, ser-
 monem defugiunt, ne quid ex contagione incommodi acci-
 piant, neque ijs petentibus ius reddatur, neque bonos ullus
 communicatur. His autem omnibus Druidibus præest unus,
 qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo,
 si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit: at si sunt
 plures pares, suffragio Druidum allegitur: nonnunquam
 etiam de principatu armis contendunt. Ille certo anni tem-
 pore in finibus Carnutum, quæ regio totius Gallie me-
 dia habetur, consistunt in loco consecrato: huc omnes
 iudique qui controversias haberent, conueniunt, eorumque
 iudicij, decretisque parent. Disciplina in Britannia reperitur,
 atque inde in Galliam translata esse existimatur. Et nunc
 qui diligentius eam rem cognoscere uolunt, plerumque illi
 discendi causa proficiscuntur. Druides à bello abesse con-
 suerunt, neque tribus unâ cum reliquis pendunt: militie
 uacationem, omniumque rerum habet immunitatem: tantis
 excelsis præmijs, & sua sponte multi in disciplinam con-
 ueniunt, & à propinquis, parentibusque nutuntur. Ma-
 gnum ibi numerum uersuum ediscere dicuntur. Atque non
 nulli annos uicenos in disciplina permanent: neque fas esse
 existimant ea literis mandare, cum in reliquis serè rebus,
 publicis, priuatisque rationibus Græcis literis utantur. Ad
 nihil dubius de causis instituisse uidentur: quod neque in
 uulgum disciplinam efferri uelint, neque eos, qui discunt, li-
 teris confisos minus memorie studere: quod serè plerisque
 accidit, ut præsidio literarum diligentiam in perdisendo,
 ac memoriam remittant. In primis hoc uolunt persuadere,
 non interire animas, sed ab alijs post mortem transire ad
 alios: atque hoc maxime ad uitam excelsam pietatis, metus
 mortis

mortis neglecto. Multa præterea de syderibus, atque eorum motu: de mundi, ac terrarum magnitudine: de rerum natura: de Deorum immortalium ui, ac potestate disputant, & iuuentuti tradunt. Alterum genus est equitum. licet non est usus, atque aliquod bellum incidit (quod ante Cæsaris aduentum ferè quocumque accidere solebat, uti aut ipsi iniurias inferrent, aut illatas propulsarent) omnes in bello uersantur, atque eorum ut quisque est genere, copijsq; amplissimus, im plurimos circum se ambactos, clientesq; habet. Hanc unam gratiam, potentiamq; nouerunt. Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus: atque ob eam causam, qui sunt affecti grauioribus morbis, quiq; in prælijs, periculisq; uersantur, aut pro uictimis homines immolant, aut se immolatuos uouent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur, quòd pro uita hominis, nisi uita hominis reddatur, non posse Deorum immortalium numen placari arbitrantur, publicèque eiusdem generis habent instituta sacrificia. Alij immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta uiminibus mentis brauius hominibus complent, quibus succensis circumuenti flamma exanimantur homines. Supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut in aliqua noxa sint comprehensi, gratiora Dijs immortalibus esse arbitrantur. Sed cum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. Deum maxime Mercurium colunt, huius sunt plurima simulacra. Hunc omnium inuentorem artium fecerunt: hunc uiarum, atque itinerum ducem: hunc ad quaesum pecunie, mercaturaq; habere uim maximam arbitrantur. Post hunc Apollinem, & Martem, & Iouem, & Mineruam. De his eandem ferè, quam reliquæ gentes habent opinionem: Apollinem morbos depellere: Mineruam operum, atque

atque artificiorum initia tradere : Iouem imperium cœlestium tenere : Martem bella regere. Huic, cùm prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperunt, plerunque deuouent : quæ superauerint animalia capta immolant, reliquasq; res in unum locum conferunt. Multis in ciuitatibus harum rerum extractos cumulos locis consecratis conspiciari licet : neque sepe accidit, ut neglecta quispiam religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere audeat : grauisimumq; ei rei supplicium cū cruciatu constitutum est. Galli se omnes ab Dite patre prognatos prædicant : ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium finiunt : & dies natales, & mensum, & annorum initia sic obseruant, ut noctem dies subsequatur. In reliquis uitæ institutis hoc serè ab reliquis differunt, quòd suos liberos, nisi cùm adoleuerint, ut munus militiæ sustinere possint, patrem ad se adire non patiantur : filiumq; in puerili ætate publico in conspectu patris assistere turpe ducunt. Viri quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis æstimatione facta cum dotibus communicant : huius omnis pecuniæ coniunctim ratio habetur, fructusq; seruantur : uter eorum uita superarit, ad eam pars utriusq; cum fructibus superiorum temporum peruenit. Viri in uxores, sicuti in liberos, uita, necisq; habet potestatem. Et cùm pater familiæ illustriore loco natus decessit, eius propinqui cõueniunt, & de morte, si res in suspicionem uenit, de uxoribus in seruillem modum questionem habet. & si cõpertum est, igni, atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica, & sumptuosa, omniaq; quæ uiuis cordi fuisse arbitrantur, in ignem instrunt, etiam animalia : ac paulò supra hanc me-

moriam serui, & clientes, quos ab ijs dilectos esse constat
 bat, iustis funeribus consecratis unâ cremabantur. Quae ciui-
 tates commodius suam Rempublicam administrare existis-
 mantur, habent legibus sancitum, si quis quid de Repub. à
 finitimis rumore, aut fama acceperit, uti ad magistratum
 deferat, ne ue cum quo alio communicet, quòd saepe homi-
 nes temerarios, atq; imperitos, falsis rumoribus terreri, &
 ad facinus impelli, & de summis rebus consiliû capere cog-
 nitum est. Magistratus, quae uisa sunt, occultant: quaeq;
 esse ex usu iudicauerint, multitudini produnt. De Rep. nisi
 per concilium loqui non conceditur. Germani multum ab
 hac consuetudine differunt. nam neq; Druidas habent, qui
 rebus diuinis praesint, neq; sacrificijs studet. Deorum nume-
 ro eos solos ducunt, quos cernunt, & quorû opibus aperitè
 iuuantur: Solem, & Vulcanum, & Lunâ: reliquos ne fama
 quidem acceperunt. Vita omnis in uenationibus, atq; in stu-
 dijs rei militaris cõsistit: ab paruulis duritiei, ac labori stu-
 dent. Qui diutissimè impuberes permanserunt, maximam
 inter suos ferunt laudem. Hoc ali staturam, ali hoc uires,
 neruosq; confirmari putant. Intra annum uerò uigessimam
 sexmune notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus: cuius
 rei nulla est occultatio, quòd & promiscuè in fluminis
 bus perluantur, & pellibus, aut parujs rhenonû tegumentis
 utuntur, magna corporis parte nuda. Agricultura non stu-
 dent, maiorq; pars uictus eorum in lacte, & casco, & carne
 consistit: neque quisquam agri modum certum, aut fincis
 proprios habet: sed magistratus, ac principes in annos singu-
 los gentibus, cognationibusq; hominum, qui unâ coico-
 runt, quantum eis & quo loco uisum est, attribuit agri, atq;
 anno post, aliò transire cogunt. Eius rei multas afferit cau-
 sas, ne assidua consuetudine capti, studiû belli gerendi agri-
 cultura

cultura commutent: ne latos fines parare studeant, po-
 tentioresq; humiliores possessionibus expellant: ne accu-
 rati ad frigora, atque æstus uitandos adificent: ne qua
 oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex re factiones, dissensio-
 nesq; nascuntur: ut animi æquitate plebem contineant, ciam
 suas quisq; opes cum potentissimis æquari posse uideat. Ci-
 uitatibus maxima laus est, quàm latissimas circum se uas-
 tis finibus solitudines habere. Hoc proprium uirtutis exis-
 mant, expulsos agris finitimos cedere, neque quenquam
 prope se audere consistere. Simul hoc se fore tutiores ar-
 bitrantur, repentinae incursionis timore sublato. Cum bel-
 lum ciuitas aut illatum defendit, aut infert, magistratus, qui
 ei bello præsent, ut uita, neq; habeant potestatem,
 deliguntur. In pace nullus communis est magistratus, sed
 principes regionum, atque pagorum inter suos ius dicunt,
 controuersiasq; minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam,
 quæ extra fines cuiusq; ciuitatis sunt, atq; ea iuuen-
 tutis exercende, ac desidiæ minuende causa fieri prædi-
 cant. Atque ubi quis ex principibus in concilio se dixit du-
 cem fore, qui sequi uelint profiteantur, consurgunt ij, qui
 & causam & hominem probant, suumq; auxilium polli-
 centur, atque ab multitudine collaudantur: qui ex ijs se-
 cuti non sunt, in desertorum, ac proditorum numero du-
 cuntur: omniumq; rerum ijs postea fides derogatur. Ho-
 spites uiolare fas non putant, qui quaque de causa ad eos
 uenerunt, ab iniuria prohibent, sanctosq; habent: ijs om-
 nium domus patent, uictusq; communicatur. Ac fuit an-
 teà tempus, cùm Germanos Galli uirtute superarent, * & * ut
 ultra bella inferrent, ac propter hominum multitudinem,
 agriq; inopiam trans Rhenum colonias mitterent. Itaq;
 ea, quæ fertilissima sunt Germaniæ loca circum Hercie

niam syluam (quam Eratostheni, & quibusdam Græcis sita
 ma notam esse uideo, quam illi Orciniam appellant uulgo)
 Tectosages occuparunt, atque ibi confederunt. Quæ
 gens ad hoc tempus his sedibus se continet, summamq; ha-
 bet iustitiæ, & bellicæ laudis opinionem. Nunc quòd in ea-
 dem inopia, egestate, patientiaq; Germani permanent, eod-
 em idem, & cultu corporis utuntur: Gallis autem pro-
 pinquitas, & transmarinarum rerum notitia multa ad cos-
 piam, atque usus largitur: paulatim assuefacti superari,
 multaq; uicti præliis, ne se quidem ipsi cum illis uirtute
 comparent. Huius Herciniæ syluæ, quæ supra demonstrata
 est, latitudo nouem dierum iter expedito patet. non enim
 aliter finiri potest, neque mensuras itinerum nouerūt. Ori-
 tur ab Heluetiorum, & Nemetum, & Rauracorum finis-
 bus, rectaq; fluminis Danubij regione pertinet ad fines Da-
 corum, & Anartium: hinc se flectit sinistrorsus, diuersis à
 flumine regionibus, multarumq; gentium fines propter ma-
 gnitudinem attingit. Neque quisquam est huius Germani-
 æ, qui se aut audisse, aut adisse ad initium eius syluæ di-
 cat, cum dierum iter * L. x. processerit, aut quo ex loco oria-
 tur acceperit. Multa in ea genera ferarum nasci constat,
 quæ reliquis in locis uisa non sint: ex quibus quæ maximè
 differant ab cæteris, & memoriæ prodenda uideantur, hæc
 sunt. Est bos cerui figura, cuius à media fronte inter aures
 unum cornu existit excelsus, magisq; directum his, quæ no-
 his nota sunt, cornibus: ab eius summo sicut palmæ, ramiq;
 læ diffunduntur: eadem est femine, marisq; natura, eadem
 forma, magnitudoq; cornuum. Sunt item, quæ appellantur
 Alces. Harum est consimilis capris figura, & uarietas pel-
 lium, sed magnitudine paulò antecedunt, inutileq; sunt
 cornibus, & crura sine nodis, articulisq; habent, neque
 quietis

* x l

quietis causa procumbunt, neque si quo afflictæ casu con-
 ciderint, erigere sese, aut subleuare possunt. His sunt ar-^{*ac}
 bores pro cubilibus, ad eas se applicant, atque ita paulum
 modò reclinate quietem capiunt: quarum ex uestigijs cium
 est animaduersum à uenatoribus, quò se recipere consueue-
 rint, omnes eo loco aut à radicibus subruunt, aut abscidunt
 arbores tantum, ut summa species earum stantiam relin-
 quatur: huc cium se consuetudine reclinauerint, infirmas ar-
 bores pondere affligunt, atq; unà ipse concidunt: Tertium
 est genus eorum, qui Vri appellantur: ij sunt magnitudine
 paulò infra Elefantos, specie, & colore, & figura tauri:
 magna uis est eorum, & magna uelocitas: neque homini,
 neque feræ, quam conspexerunt, parcunt: hos studiosè sò-
 uelis captos interficiunt. Hoc se labore durant adolescètes,
 atque hoc genere uenationis exercent: & qui plurimos ex
 his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint te-
 stimonio, magnam ferunt laudem. Sed assuescere ad homi-
 nes, & mansuefieri, ne paruuli quidem excepti possunt.
 Amplitudo cornuum, & figura, & species multum à no-
 strorum bouum cornibus differt. Hæc studiosè conquista
 ab labris argento circumcludunt, atque in amplissimis epu-
 lis pro poculis utuntur. Caesar postquam per Vbios explo-
 ratores comperit, Sueuos sese in syluas recepisse, inopiam
 frumenti ueritus, quòd ut supra demonstrauius, minime
 omnes Germani agriculturæ student, constituit non pro-
 gredi longius: sed ne omnino metum redùs sui barbaris
 tolleret, atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu
 partem ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat,
 in longitudinem pedum ductorum rescindit, atque in ex-
 tremo ponte turrim tabulatorum quatuor constituit, præ-
 sidiumq; cohortium duodecim pontis tuendi causa ponit,

magnisq; cum locum munitionibus firmat. Ei loco, præ-
 fectioq; C. Volcatium Tullum adolescentem præfecit: ipse
 cum maturefcere frumenta inciperent, ad bellum Ambior-
 rigis profectus per Arduennam fyluam, quæ est totius Galla-
 liæ maxima, atq; ab ripis Rheni, finibusq; Treuirorum ad
 Nervios pertinet, millibusq; amplius quingentis in longi-
 tudinem patet, L. Minutium Basilium cum omni equitatu
 præmittit, siquid celeritate itineris, atq; opportunitate tem-
 poris proficere possit: monet, ut igneis fieri in castris pro-
 hibeat, ne qua elus aduentus procul significatio fiat, sese
 confectum subsequi dicit, Basilium ut imperatum est, facit
 celeriter, contraq; omnium opinionem confecto itinere
 multos in agris inopinantes deprehendit, eorum indicio ad
 ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis ea-
 quitibus esse dicebatur. Multum cum in omnibus rebus,
 * usu
 tum in re militari Fortuna potest: nam magno accidit * ca-
 su ut in ipsum incatutum, atq; etiam imparatum incideret,
 priusq; eius aduentus ab omnibus uideret: r, quam fama, ac
 nuntijs afferretur: sic magne fuit fortune, omni militari in-
 strumento, quod circum se habebat, erepto, rhedis, equisq;
 comprehensis, ipsum effugere mortem. Sed hoc quoq; fa-
 ctum est, quod adificio circumdato fylua, ut sunt fire domi-
 cilia Gallorum, qui uitandi estus causa plerunq; fyluarum,
 ac fluminum petunt propinquitates, comites, familiaresq;
 eius angusto in loco equitum nostrorum uim paulisper su-
 stinuerunt: ijs pugnantibus, illum in equum quidam ex suis
 iuulit, fugientem fylua texerunt: sic ad subeundum pericu-
 lum, & ad uitandum, multum Fortuna ualuit. Ambiorix an
 copias suas iudicio non conduxerit, quod prælio dimicanda-
 dum non existimauerit, an tempore exclusus, & repentia-
 no equitum aduentu prohibitus fuerit, cum reliquum exer-
 citum

citum subsequi crederet, dubium est. Sed certè clam dimis-
 sis per agros nuntijs, sibi quenque consulere iussit: quorum
 pars in Arduennam sylvam, pars in continentes paludes
 profugit. Qui proximi Oceano fuerunt, in insultis sese ocu-
 tauerunt, quas actus efficere consueverunt. Multi ex suis si-
 nibus egressi, se, suaq; omnia alienissimis crediderunt. Cati-
 uulcus rex dimidia partis Eburonum, qui unà cum Ambio-
 rige consilium inierat, etate iam confectus, cum labore
 aut belli, aut fuga ferre non posset, omnibus precibus de-
 stitit Ambiorigem, qui eius cõsilijs autor fuisset, taxo, cuius
 magna in Gallia, Germaniãq; copia est, se exanimavit. Se-
 gni, Cõdrusiq; ex gente, et numero Germanorũ, qui sunt
 inter Eburones Treuitrosq;, legatos ad Cæsarem miserunt
 oratũ, ne se in hostium numero duceret, ne ue omniũ Ger-
 manorum, qui essent citra Rhenum, causam esse unam tu-
 dicaret: nihil se de bello cogitasse, nulla Ambiorigi auxilia
 misisse. Cæsar explorata re questione captiuorum, si qui ad
 eos Eburones ex fuga conuenissent, ad se ut reducerentur
 imperauit. Si ita fecissent, fines eorum se uiolaturũ negauit.
 Tum copijs in tres partes distributis, impedimenta omniũ
 legionum ad Vatuam contulit. Id castelli nomen est: hoc
 ferè est in medijs Eburonum sinibus, ubi Titurius, atq; Au-
 runculeius byemandi causa confederat. Hunc etiam reliquis
 rebus locum probabat Cæsar: tum quod superioris annẽ
 munitiones integræ manebant, ut militum laborem suble-
 uaret. Præsidio impedimẽtis legionem quartadecimã re-
 liquit, unam ex his tribus, quas proxime conscriptas, ex Ita-
 lia traduxerat. Ei legioni, castrisq; Quintũ Tullium Cice-
 ronem præsicit, ducentosq; equites ei attribuit. Partito ex-
 ercitu, T. Labienũ cum legionibus tribus ad Oceanũ uer-
 sus in eas partes, que Menapios attingunt, proficisci iubet:

C. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quæ Aduaticis adiacet, depopulandam mittit. Ipse cum reliquis tribus ad flumen Scaldem, quod influit in Mosan, extremisq; Arduennæ partibus, ire constituit: quò cum paucis equitibus profectum Ambiorigè audiebat: discedens, post diem septimum sese reuersurum confirmat, quam ad diem ei legioni, quæ in præsidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat: Labienum, Treboniumq; hortatur, si Reipublicæ commodo facere possint, ad eam diem reuertantur, ut rursus communicato consilio, exploratisq; hostium rationibus, aliud initiū belli capere possint. Erat, ut supra demonstrauimus, manus certa nulla, non præsidium, non oppidum, quod se armis defenderet: sed in omnibus partibus dispersa multitudo, ubi cuique aut uallis abdita, aut locus syluestris, aut palus impedita, spem præsidij, aut salutis aliquam offerebat, confederat. Hæc loca uicinitatibus erant nota: magnamq; res diligentiam requirebat, non in summa exercitus tuenda (nullum enim poterat uniuersis perterritis, ac dispersis periculum accidere) sed in singulis militibus conseruandis: quæ tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebant. nam & præde cupiditas multos longius euocabat, ac syluæ incertis, occultisq; uincibus conserptos adire prohibebat. Si negotium confici, stirpemq; hominum sceleratorum interfici uellet, dimittende plures manus, deducendiq; erant milites. Si continere ad signa manipulos uellet (ut instituta ratio, & consuetudo exercitus Romani postulabat) locus ipse erat præsidio barbaris, neque ex occulto insidiandi, & dispersos circumuentiendi singulis deerat audacia: & in eiusmodi difficultatibus, quàm diligentia prouideri poterat, prouidebatur, ut potius in nocendo aliquid omitteretur (etsi omnium animi ad ulciscendum

secundum ardebant) quam cum aliquo detrimento militum noceretur. Caesar ad finitimas ciuitates nuntios dimittit, omnem euocat spe prædæ ad diripiendos Eburones, ut potius in syluis Gallorum uita, quam legionariorum periclitaretur: simul ut magna multitudine circumfusa pro tali facinore, stirps, ac nomen ciuitatis tollatur. Magnus undique numerus celeriter conuenit. Hec in omnibus Eburonum partibus gerebantur dieisque appetebat septimus, quem ad diem Caesar ad impedimenta, legionemque reuerti constituerat. Hic quantum in bello Fortuna possit, et quantos afferat casus cognosci potuit: dissipatis, ac perterritis hostibus (ut demonstrauius) manus erat nulla, que paruam modò timoris causam afferret. Trans Rhenum ad Germanos peruenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad prædæ euocari: cogunt equitum duo millia Sicambri: qui sunt proximi Rheno, à quibus receptos ex fuga Tenctiberos, atque Usipetes, supra docuimus: transcurrentes Rhenum nauibus, ratibusque triginta millibus passuum, infra eum locum ubi pons erat imperfectus, præsidiumque ab Cesare relictum, primos Eburonum fines aduunt, multos ex fuga dispersos excipiunt, magno pecoris numero, cuius sunt cupidissimi barbari, potiuntur. Inuitati prædæ longius procedunt, non hos palus in bello, latrocinijque natos, non syluæ morantur, quibus in locis sit Caesar, ex captiuis querunt, profectum longius reperiunt, omnemque exercitum discessisse cognoscunt: atque unus ex captiuis. Quid uos, inquit, hæc miseram, ac tenuem seclamini prædæ, quibus iam licet esse fortunatissimis, tribus horis ad Vatuam uenire potestis. Huc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit: præstidij tantum est, ut ne murus quidem cingi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat. Oblata spe, Germani

quam nacti erant prædam, in occulto relinquunt, ipsi ad Vatuam contendunt, usque eodem duce, cuius hæc indicio cognouerant. Cicero, qui per omnes superiores dies præceptis Cæsaris summa diligentia milites in castris cōtinuisset, ac ne calonem quidem quenquam extra munitionem egressi passus esset: septimo die diffidens Cæsarem de numero dierum fidē seruaturum, quod longius eū progressum audiebat, neque ulla de eius reditu fama afferebatur, simul eorum permotus uocibus, qui illius patiētiā penē obsecratiōne appellabant, siquidem ex castris egredi non liceret: nullam eiusmodi casum expectās, quo nouem oppositis legionibus, maximoq; equitatu, dispersis, ac penē deletis hostibus, in millibus passuum tribus offēdi posset: quinq; cohortes frumentatum in proximas segetes nūsi, quas inter, et castrā unus omnino collis intererat. Complures erāt in castris ex legionibus agri relictæ: ex quibus, qui hoc spatio dierum cōualuerant, circiter CCC. sub uexillo unā mittuntur: magna præterea multitudo calonum, magna uis iumentorū, quæ in castris subsederat, facta potestate sequitur: hoc ipso tempore, et casu Germani equites interueniūt, protinusq; eodē illo, quo uenerāt cursu ab decumana porta in castra irrumperere conātur, nec prius sunt uisi obiectis ab ea parte suis, quam castris appropinquaret, usq; eō, ut qui sub uallo tenderēt mercatores, recipiendi sui non haberēt facultatē. Inopinantes nostri re noua perturbantur, ac uix primū impetum cohors in statione sustinet: circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si quem aditū reperire possent: agri nostri portas tuētur, reliquos aditus locus ipse per se munitioq; defendit: totis trepidatur castris, atq; alius ex alio casum tumultus querit: neq; quod signa ferātur, neq; quam in partē quisq; cōueniat, prouidēt. Alius iam capta castra pronuntiat:

*nantiat: alius deleto exercitu, atque imperatore uictores
 barbaros uenisse contendit: plerique nouas sibi ex loco re-
 ligiones fingunt, Cottæq; & Titurij calamitatem, qui in
 eodem occiderint castello, ante oculos ponunt. Tali ti-
 more omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris,
 ut ex captiuo audierant, nullum esse intus presidium, per-
 rumpere nituntur, seq; ipsi adhortantur, ne tantam fortu-
 nam ex manibus dimittant. Erat æger in presidio reli-
 ctus P. Sextius Baculus, qui primumpilum apud Casarem
 duxerat, cuius mentionem superioribus prælijs fecimus, ac
 diem iam quintum cibo caruerat. Hic diffusus suæ, ac o-
 mnium salutis, incermis ex tabernaculo prodit: uidet immi-
 nere hostes, atque in summo esse rem discrimine: capit ara-
 ma à proximis, atque in porta consistit. Sequuntur hunc
 Centuriones eius cohortis, que in statione erat. Paulisper
 prælium unâ sustinent: relinquit animus Sextium, grauibus
 acceptis uulneribus: deficiens, ægrè per manus tractus ser-
 uatur. Hoc spatio interposito, reliqui sese confirmant, tan-
 tum ut in munitionibus consistere audeant, speciemq; de-
 fensorum præbeant. Interim confecta frumentatione, mi-
 lites nostri clamorem exaudiunt, præcurrunt equites, quã-
 to res sit in periculo, cognoscunt. Hic uerò nulla muni-
 tio est, que perterritos recipiat: modò conscripti, atque
 usus militaris imperiti, ad tribunum militum, Centurio-
 nesq; ora conuertunt: quid ab his præcipiatur, expectant.
 Nemo est tam fortis, qui non rei nouitate perturbetur. Bar-
 bari signa procul conspicati, ab oppugnatione desistunt:
 redisse primò legiones credunt, quas longius discessisse ex
 captiuis cognouerant. Postea despecta paucitate ex omni-
 bus partibus impetum faciunt: calones in proximum tu-
 mulum procurrunt, hinc celeriter deiecti se in signa, ma-
 nipulosq;*

nipulosq; conijctunt. Eò magis timidos perterrent milites. Alij cunco facto, ut celeriter perrumpat, censent, quoniam tam propinqua sint castra: & si pars aliqua circumuenta ceciderit, at reliquos seruari posse confidunt. Alij ut in iugo consistent, atq; eundem omnes serant casum. Hoc ueteres non probant milites, quos sub uexillo unà profectos docuimus. Itaque inter se cohortati duce C. Trebonio equite Romano, qui eis erat præpositus, per medios hostes perrumpunt, incolumesq; ad unum in castra perueniunt omnes. hos subsecuti calones, equitesq; eodem impetu, militum uirtute seruantur. At ij, qui in iugo constiterant, nullo etiam nunc usu rei militaris percepto, neq; in eo, quod probauerant, consilio permanere, ut se loco superiore defenderent, neq; eam, quam profuisse alijs uim, celeritatemq; uiderant, imitari potuerunt: sed se in castra recipere conati, iniquum in locum demiserunt. Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum causa uirtutis in superiores erant ordines huius legionis traditi, ne antè partem rei militaris laudem amitterent, fortissimè pugnautes conciderunt: militum pars horum uirtute summo hostibus præter spem incolumis in castra peruenit: pars à barbaris circumuenta periit. Germani desperatè expugnatione castrorum, quòd nostros iam constitisse in munitionibus uidebant, cum ea præda, quam in syluis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt: ac tantus fuit etiam post discessum hostium terror, ut ea nocte, cum C. Volusius in senus missus cum equitatu * ad castra uenisset, fidem non haberent, adesse cum incolumi Casarem exercitu. Sic omnium animos timor præoccupauerat, ut penè alienata mète, delectis omnibus copijs, equitatum se ex fuga recepisse dicerent, neque incolumi exercitu Germanos castra oppugnatos

gnaturos fuisse contenderent: quem timorem Caesaris aduentus sustulit. Reuersus ille, euentus belli non ignarus, uinum, quod cohortes ex statione, & praesidio essent emissae questus, ne minimo quidem casu locum relinqui debuisse, multum Fortunam in repentino hostium aduentu potuisse iudicauit: multo etiam amplius, quod penè ab ipso uallo, portisque castrorum barbaros auertissent. Quarum omnium rerum maximè admirandum uidebatur, quod Germani, qui eo consilio Rbenum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerant. Caesar ad uexandos rursus hostes profectus, magno coactò numero * ex finitimis in omnes partes dimiuit: omnes uici, atque omnia aedificia, quae quisque conspexerat, incendebantur: praeda ex omnibus locis agebatur: frumenta non solum à tanta multitudine iumentorum, atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore, atque imbribus procubuerant, ut si qui etià in praesentia se occultassent, tamen ijs deducto exercitu rerum omnium inopia percundum uideretur: ac saepe in eum locum uentum est, tanto in omnes partes diuiso equitatu, ut non modò uisum ab se Ambiorigem in fuga conspexisse dicerent, captiui, sed nec planè etiam abesse ex conspectu contenderent: ut spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam à Cesare gratiam inuituros putarent, penè naturam studio uinceret, semperque paulum ad summam felicitatem defuisse uideretur: atque ille latebris, aut syluis, aut saltibus se eriperet, & noctu occultatus, alias regiones, partesque peteret non maiore equitum praesidio, quam quatuor, quibus solis uitam suam committere audebat. Tali modo uastatis regionibus exercitum Caesar duarum cohortium damno Durocorum Rhemo-

* ex finitimis
ciuitatibus in
omn.

rum

rum reduxit: concilioq; in eum locum Gallie indicto, de conuentione Senonum, & Carnutum quaestionem habere instituit: & de Accone, qui princeps eius consilij fuerat, grauiore sententia pronuntians, more maiorum supplicium sumpsit. Nonnulli iudicium ueriti profugerunt: quibus cian aqua, atque igni interdixisset, duas legiones ad finem Treuirorum, duas in Lingonibus, * ex reliquis in Senonum finibus Agendici in hybernis collocauit, frumentoq; exercitus prouiso, ut instituerat, in Italiam ad conuentus agendos profectus est.

* & reliquas in Senonū finibus adduxit, & in hy-

C. IULII CAESARIS DE BELLO GALLICO COMMENTARIUS VII.

* Deuicta Gallia,

VIETA * Gallia, Caesar, ut constituerat, in Italiam ad conuentus peragendos proficiscitur. Ibi cognoscit de P. Clodij cade, de Senatusq; consulto certior factus, ut omnes Italiae iuniores conuenerent, delectum tota prouincia habere instituit. Eae res in Galliam transalpinam celeriter perferuntur. Addunt ipsi, & affingunt rumoribus Galli (quod res postere uidebatur) retineri urbano motu Caesarem, neq; in talis dissensionibus ad exercitum uenire posse. Hac impulsu occasione, qui iam ante se populi Romani imperio subiectos dolerent, liberius, atque audacius de bello consilia inire incipiunt. Indictis inter se principes Gallie concilijs, syluestribus, ac remotis locis, queruntur de Acconis morte: huc casum

*casum ad ipsos recidere posse demonstrant. Miserrantur
 communem Gallie fortunam, omnibus pollicitationibus,
 ac premijs deposcunt, qui belli initium faciant, & sui cas-
 pits periculo Galliam in libertatem uindictent. In pri-
 mis rationem habendam esse dicunt, prius quam eorum
 clandestina consilia esserantur, ut Caesar ab exercitu in-
 tercludatur. Id esse facile, quod neque legiones, absente
 Imperatore audeant ex hybernis egredi, neque Imperator
 sine praesidio ad legiones peruenire possit. Postremo
 in acie praestare interfici, quam non ueterem belli gloriam,
 libertatemq; quam a maioribus acceperant, recuperare.
 His rebus agitata, proficitur Carnutes, se nullam periculum
 communis salutis causa recusare, principesq; se ex omni-
 bus bellum facturos pollicentur: & quoniam in praesentia
 de obsidibus cauere inter se non possent, ne res esseratur:
 ut iureiurando, ac fide sanciat, petunt, collatis milita-
 ribus signis (quod more eorum grauissima cerimonia con-
 tinetur) ne factio intio belli a reliquis deserantur. Tunc
 collaudatis Carnutibus, dato iureiurando ab omnibus, qui
 aderant, tempore eius rei constituto, ab concilio discedi-
 tur. Vbi ea dies uenit: Carnutes Cotuato, & Conetodus
 no ducibus, desperatis hominibus Genabum dato signo con-
 currunt: ciuesq; Romanos, qui negotiandi causa ibi con-
 stiterant, in ijs C. Fusium Cottam honestum equitem Ro-
 manum, qui rei frumentariae iussu Caesaris praerat, inter-
 ficiunt, bonaq; eorum diripiunt: Celcriter ad omnes Galla-
 lie ciuitates fama perfertur. Nam ubi maior, atque illu-
 strior incidit res, clamore per agros, regionesq; signifi-
 cant: hanc alij deinceps excipiunt, & proximis tradunt,
 ut tunc accidit. nam quae Genabi oriente sole gesta essent,
 ante primam confectam uigiliam in finibus Aruernorum
 audita*

audita sunt : quod spatium est millium passuum circiter
 CLX. Simili ratione ibi Vercingetorix Celti filius Ar-
 uernus summe potentie adolescens, cuius pater principis
 patum Gallie totius obtinuerat, & ob eam causam, quod
 regnum appetebat, ab ciuitate erat interfectus, conuo-
 catis suis clientibus, facile eos incendit. Cognito eius con-
 silio ad arma concurritur: ab Gobanitione patruo suo, re-
 liquisq; principibus, qui hanc tentandam fortunam non
 existimabant, expellitur ex oppido Gergobia: non tamen
 desistit, atq; in agris habet delectum egentium, ac perditio-
 rum. Hac coacta manu quoscuq; adit ex ciuitate, in suam
 senectiam perducit. Hortatur, ut communis libertatis causa
 arma capiant: magnisq; coactis copijs aduersarios suos,
 a quibus paulo ante erat eiectus, expellit ex ciuitate: Rex
 ab suis appellatur: dimittit quoque uersus legationes,
 obtestatur ut in fide maneant: celeriter sibi Senones, Pa-
 ristos, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemouis-
 ces, Andes, reliquosq; omnes, qui Oceanum attingunt,
 adiungit: omnium consensu ad eum desertur Imperium.
 qua oblata potestate, omnibus his ciuitatibus obsides im-
 perat, certum numerum militum celeriter ad se adduci ius-
 bet. Armorum quantum queque ciuitas domi, quodq; ante
 tempus efficiat, constituit. In primis equitatus studet, sum-
 me diligentie summam imperij seueritatem addit: ma-
 gnitudine supplicij dubitantes cogit. nam maiore com-
 misso delicto, igni, atque omnibus tormentis necat: le-
 uiore de causa, auribus desectis, aut singulis effosis ocu-
 lis domum remittit, ut sint reliquis documento, & ma-
 gnitudine poene perterreant alios. His supplicijs celeris-
 ter coacto exercitu Lucterium Cadurcum summe homi-
 nem audacie cum parte copiarum in Rutenos mittit: ipse
 in

in Bituriges proficiscitur, eius aduentu Bituriges ad Heduos, quorum erant in fide, legatos mittunt subsidium rogatum, quò facilius hostium copias sustinere possent. Hedui de consilio legatorum, quos Cæsar ad exercitum reliquerat, copias equitatus, pediatuq; subsidio Bituribus mittunt, qui cum ad flumen Ligerni uenissent, quod Bituriges ab Heduis diuidit, paucos dies ibi morati, neque flumen transire ausi, domum reuertuntur: legatisque nostris renuntiant se Biturigum perfidiam ueritos reuertisse: quibus id consilij fuisse cognouerint, ut, si flumen transissent, una ex parte ipsi, altera Aruerni se circumstiterent. Id eâne de causa, quam legatis pronuntiarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constat, non uideatur pro certo esse ponendū. Bituriges eorum discessu statim se cum Aruernis coniungunt. His rebus in Italiam Cæsari nuntiatis, cum iam ille uirtute Cn. Pompeij urbanas res commodiorem in statim peruenisse intelligeret: in Transalpinam Galliam profectus est. Eò cum uenisset, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum peruenire posset. Nam si legiones in prouinciam accerseret se absente, in itinere prælio dimicaturus intelligebat: si ipse ad exercitum contenderet, ne ijs quidem, qui eo tempore pacati uiderentur, suam salutem rectè committi uidebat. Interim Lucterius Cadurcus in Rutenos missus, eam ciuitatem Aruernis conciliat. Progressus in Nizobriges, & Gabalos ab utrisque obsides accipit, & magna coacta manu in prouinciam Narbonem uersus eruptionem facere contendit. Qua re nuntiata, Cæsar omnibus consilijs anteuertendum existimauit, ut Narbonem proficisceretur. Eò cum uenisset, timentes confirmat, præsidia in Rutenis, Prouincialibus, Volscis, Artomicis, Tolosatibus,

h
circumq;

circumq; Narbonem, que loca erant hostibus finitima, constituit: partem copiarum ex prouincia, supplementumq;, quod ex Italia adduxerat, in Heluios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet. His rebus comparatis, represso iam Lulferio, & remoto, quod intrare intra praesidia periculosum putabat, in Heluios proficiscitur: etsi mons Gebenna, qui Aruernos ab Heluijs discludit, durissimo tempore anni, altissima niue iter impediebat: tamen discussa niue sex in altitudine pedum, atque ita uis patefactis summo militum labore ad fines Aruernorum peruenit: quibus oppressis inopinantibus, quod se Gebenna, ut muro munitos existimabant, ac ne singularem quidem homini, unquam eo tempore anni semita patuerant, equitibus imperat, ut quam latissime possent, uisgentur, & quam maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter haec fama, ac nuntij ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Aruerni circumstant, atq; obsecrant, ut suis fortunis consulat, neu se ab hostibus diripi patiatur, praesertim cum uideat omne ad se bellum translatum. quorum ille precibus permotus, castra ex Bisturibus mouet in Aruernos uersus. At Caesar biduum in his locis moratus, quod haec de Vercingetorige usu uentura opinione perceperat, per causam supplementi, equitibusq; cogendi ab exercitu discedit: Brutum adolescentem his copijs praeficit. Hunc monet, ut in omnibus partibus equites quam latissime peruagentur: daturum se operant, ne longius triduo ab castris absit. His constitutis rebus suis inopinantibus, quam maximis potest itineribus Viennam peruenit. Ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo praemiserat, neque diurno, neque nocturno itinere intermisso, per fines Heduarum in Lingones

conten

contendit, ubi duæ legiones hyemabant, ut si quid etiam de sua salute ab Heduis iniretur consilij, celeritate præcur-
reret. Eò cum peruenisset, ad reliquas legiones mittit,
priusq; in unum locum omnes cogit, quam de eius ad-
uentu Aruernis nuntari posset. Hac re cognita, Verclis-
getorix rursus in Bituriges exercitum reducit, atque inde
profectus Gergouiam Boiorum oppidum, quos ibi Hel-
uetico prælio victos Cæsar collocauerat, Heduisq; attri-
buerat, oppugnare instituit. Magnam hæc res Cæsari dis-
ficultatem ad consiliium capiendum afferebat, si reliquam
partem hyemæ uno in loco legiones contineret, ne sti-
pendiarijs Heduorum expugnatis cuncta Gallia defice-
ret, quòd nullum in eo amictu præsidium uideretur posita
tam esse: sin maturius ex hybernis educeret, ne ab re fru-
mentaria duris subuectionibus laboraret. Præstare uisum
est tamen, omnes difficultates perpeti, quàm tanta contu-
melia accepta, omnium suorum uoluntates alienare. Ita-
que cohortatus Heduos de supportando comæatu, præ-
mittit ad Boios, qui de suo aduentu doceant, hortenturq;,
ut in fide maneant: atque hostium impetum magno animo
sustineant: duabus Agendici legionibus, atque impedimen-
tis totius exercitus relictis, ad Boios proficiscitur. Alte-
ro die cum ad oppidum Senonum Vellaunodunum ue-
nisset, ne quem post se hostem relinqueret, quò expedi-
tione re frumentaria uteretur, oppugnare instituit. Idq;
biduo circumuallauit: tertio die missis ex oppido legatis
de deditiõne arma proferri, iumenta produci, sexcentos
obsides dari iubet: ea qui conficeret, C. Trebonium le-
gatum relinquit. Ipse ut quàm primum iter faceret, Ge-
nabum Carnutum proficiscitur: qui tunc primum alla-
to nuntio de oppugnatione Vellaunoduni, cum longius

eam rem ductum iri existimarent, praesidium Genabi tuendi causa, quod eò mitterent, comparabant. Huc biduo Caesar peruenit, & castris ante oppidum positis, diei tempore exclusus in posterum oppugnationem differt: quaeq; ad eam rem usui sint, militibus imperat: & quòd oppidum Genabum pons fluminis Ligeris contingebat, ueritus ne noctu ex oppido profugerent, duas legiones in armis excubare iubet. Genabenses paulò ante mediam noctem silentio ex oppido egressi flumen transire coeperunt. Quare per exploratores nuntiata, Caesar legiones, quas expeditas esse iusserat, portis incensis intromittit, atque oppido potitur, perpaucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti caperentur, quòd pontis, atque iuinerum angustiae multitudini fugam intercluserant: oppidum diripit, atque incendit: praedam militibus donat, exercitum Ligerim traiecit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix, ubi de Caesaris aduentu cognouit, oppugnatione desistit, atque obviam Caesari proficiscitur. Ille oppidum Biturigum positum in uia Nouiodunum oppugnare instituerat. Quo ex oppido, cum legati ad eum uenissent oratum, ut sibi ignosceret, suaeq; uitae consuleret: ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma proferri, equos produci, obsides dari iubet. Parte iam obsidum tradita, cum reliqua administrarentur, centurionibus, & paucis militibus intromissis, qui arma, iumentaq; conquirerent, equitatus hostium procul uisus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simul atque oppidani conspexerunt, atq; in spem auxilij uenerunt: clamore sublato arma capere, portas claudere, murum complere coeperunt. Centuriones in oppido, cum ex significatione Gallorum noui aliquid ab ijs iniri consilij intellexissent, gladijs

districis

districtis portis occupauerunt, suosque omnes incolumes
 receperunt. Caesar ex castris equitatum educi iubet: praeli-
 umque equestre committi laborantibus iam suis, Germanos
 equites circiter CCC. submittit, quos ab initio secum ha-
 bere instituerat: eorum impetum Galli sustinere non potue-
 runt: atque in fugam coniecti, multis amissis, sese ad agmen
 receperunt. Quibus profligatis, rursus oppidani perter-
 riti, comprehensos eos, quorum opera plebem comitantem
 existimabant, ad Caesarem perduxerunt, seseque ei dedice-
 runt. Quibus rebus confectis, Caesar ad oppidum Auari-
 cum (quod erat maximum munitissimumque in finibus Bi-
 turigum, atque agrum fertilissima regione) profectus est:
 quod eo oppido recepto, civitatem Biturigum se in pote-
 statem redacturum confidebat. Vercingetorix tot contra
 nus incommodis Vellaunoduni, Genabi, Nouioduni ac-
 ceptis, suos ad concilium conuocat: docet longe alia ra-
 tione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum: omni-
 bus modis huic rei studendum, ut pabulatione, & commea-
 tu Romani prohibeantur. Id esse facile, quod equitatu ipsi
 abundant, & quod anni tempore subleuentur: pabulum
 secari non posse, necessario dispersos hostes ex adifi-
 cijs petere: hos omnes quotidie ab equitibus ^{*} deleri ^{* alias diripi}
 posse. Praeterea salutis causa rei familiaris commoda ne-
 gligenda, uicos, atque adificia incendi oportere, hoc spa-
 tio a Boia quoque uersus, quod pabulandi causa adire pos-
 se uideantur. Harum ipsis rerum copiam suppetere, quod,
 quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus suble-
 uentur. Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum
 periculo longius a castris progressuros: neque interesse,
 ipsos ne interficiant, impedimentis uel exuant, quibus amissis
 bellum geri non possit. Praeterea oppida incendi oportet

tere, quæ non munitione, & loci natura ab omni sint periculo tuta, neu suis sint ad detrectandam militiam reuera præcula, neu Romanis proposita ad copiam commicatus prædamq; tollendam. Hæc si graua, aut acerba uideamur, multo illa grauius æstimari debere, liberos, coniuges, in seruitutem abstrahi, ipsos interfici, quæ sint necesse acciderere uictis. Omnium consensu hac sententia probata, uno die amplius x x. urbes Biturigum incenduntur. hoc idem fit in reliquis ciuitatibus: in omnibus partibus incendia cõspiciuntur: quæ etsi magno cum dolore omnes ferebant: tamen hoc sibi solatij proponebant, quòd se propè explorata uictoria celeriter amissa recuperaturos confidebant. Deliberatur de Auarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. Procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherrimam propè totius Gallie urbem, quæ & præsidio, & ornamento sit ciuitati, suis manibus succedere cogrentur: facili se loci natura defensuros dicunt, quòd propè ex omnibus partibus flumine, & palude circumdata unum habeat, & per angustum aditum. Datur petentibus uenia, dissuadente primò Vercingetorige, post concedente & precibus ipsorum, & misericordia uulgi: defensores idonei oppido deliguntur. Vercingetorige minoribus Caesarem itineribus subsequitur, & locum castris deligit, paludibus syluisq; munitum. Ab Auarico longè millia passuum x v. ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quæ ad Auaricum gererentur, cognoscebat, & quid fieri uellet, imperabat: omnes nostras pabulationes. frumentationesq; obseruabat, dispersosq; cū longius necessario procederent, adoricbatur, magnoq; incommodo afflicebat: etsi, quātū ratione prouideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus, diuersisq; itineribus

iretur

ūetur. Castris ad eam partem oppidi positis, Caesar, quae
 intermissa à flumine, & palude aditum (ut supra diximus)
 angustum habebat, aggerem apparare, uincas agere, tur-
 retis duos constituere cepit: nam circumvallare loci natu-
 ra prohibebat. De re frumentaria Boios, atque Heduos ad-
 hortari non destitit. quorum alteri, quòd nullo studio age-
 bant, non multum adiuuabant: alteri non magnis facultatibus,
 quòd ciuitas erat exigua, & infirma, celeriter quòd
 habuerunt, consumpserunt. Summa difficultate rei frumen-
 tariae affecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia He-
 duorum, incendijs aedificiorum, usque eò, ut complures
 dies milites frumento caruerint, & pecore è longinquo-
 ribus uicis * adactò, extremam famem sustentarent: nulla * abactò,
 la tamen uox est ab his audita populi Romani maiestate,
 & superioribus uictorijs indigna: quin etiam Caesar
 cum in opere singulas legiones appellaret, & si acer-
 bius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem dis-
 ceret: uniuersi ab eo, ne id faceret, petebant: sic se com-
 plureis annos illo imperante meruisse, ut nullam igno-
 miniam acciperent, nunquam infesta re discederent: hoc
 se ignominie luros loco, si inceptam oppugnationem
 reliquissent: praestare, omnes perferre acerbitates, quam
 non ciuibus Rom. qui Genabi perfidia Gallorum interis-
 sent, parentarent. Haec eadem centurionibus, tribunisque
 militum mandabant, ut per eos ad Caesarem deferrentur.
 Cùm iam muro appropinquassent turres, ex captiuis
 Caesar cognouit, Vercingetorigem consumpto pabulo ca-
 stra mouisse propius Auaricum, atque ipsum cum equita-
 tatu, expeditisq; qui inter equites praeliari consuessent,
 insidiarum causa eò profectum, quo nostros postero
 die pabalatum uenturos arbitrabatur. Quibus rebus con-
 gnit,

gnitis, media nocte silentio profectus, ad hostium castra manè peruenit. Illi celeriter per exploratores aduentu Caesaris cognito, carros, impedimentaq; sua in arctiores sylvas abdiderunt: copias omnes in loco edito, atque aperto instruxerunt. Qua re nuntiata, Caesar celeriter sarcinas conferri, arma expediri iussit. Collis erat leniter ab infimo accliuus: hunc ex omnibus frè partibus palus difficilis, atque impedita cingebat, non latior pedibus quinquaginta: hoc se colle interruptis pontibus Galli fiducia loci continebant: generatimq; distributi in ciuitates, omnia uada, ac salus eius paludis certis custodijs obtinebant: sic animo parati, ut si eam paludem Romani perumpere conarentur, haesitantels premerent ex loco superiore, ut qui propinquitatem loci uiderent, paratos propè æquo Marte ad dimicandum existimarent: qui iniquitatem conditionis perspiceret, inani simulatione sese ostentare cognoscerent. Indignantels milites Caesar, quòd conspectum suum hostes ferre possent tantulo spatio interiecto, & signum praelij exposcenteis, edocet quanto detrimèto, & quot uirorum fortium morte necesse esset constare uictoriam: quos ciam sic animo paratos uideret, ut nullum pro sua laude periculum recusarent, summa se iniquitate condemnari debere, nisi eorum uitam sua salute habeat chariorem. Sic milites consolatus eodem die reducit in castra, reliqua quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, administrare instituit. Vercingetorix ciam ad suos redisset, proditiõis insimulatus, quòd castra propius Romanos mouisset, quòd cum omni equitatu discessisset, quòd sine imperio tãtas copias reliquisset, quòd eius discessu Romani tanta opportunitate, & celeritate uenissent, non hæc omnia fortuitu, aut sine consilio accidere potuisse: regnum illum Gallie malle Caesaris concessu, quàm ipsorum habere

habere beneficio: Tali modo accusatus ad hæc respondit, Quod castra mouisset, factum inopia pabuli, etiam ipsis horantibus: quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate, qui se ipsum munitione defenderet: equitum uero operam, neq; in loco palustri desiderari debuisse, & illic fuisse utilem, quò sint profecti: summam imperij se consulto nulli discedentem tradididisse, ne is multitudine studio ad dimicandum impelleretur: cui rei propter animi molliam studere omnes uideret, quò diutius laborem ferre non possent. Romani si casu interuenerint, fortune: si alicuius indicio uocati, huic habendam gratiam, quò & paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, & uirtutè despiciere potuerint, qui dimicare non ausi, turpiter se in castra receperint. Imperium se à Cesare productionem nullum desiderare, quò habere uictoria possit, quæ iam esset sibi, ac omnibus Gallis explorata. Quin etiam ipsis remitteret, si sibi magis honorè tribuere, quam ab se salutem accipere uideantur. Hæc ut intelligatis, inquit, sincere à me pronuntiarì, audite Romanos milites. producit seruos, quos in pabulatione paucis antè diebus exceperat, & fame, uinculisq; excruciauerat: ij iam antè edocti, quæ interrogati pronuntiarent, milites se esse legionarios dicunt, fame, & inopia adductos clam ex castris exisse, si quid frumenti, aut pecoris in agris reperire possent: simili omnem exercitum inopia primò, nec iam utres sufficere cuiusquam, nec ferre operis laborem posse. Itaque statuisse imperatorem, si nihil in oppugnatione oppidi profecisset, triduo exercitum deducere. Hæc à me, inquit Vercingetorix, beneficia habetis, quem proditoris insimulatis, cuius opera sine uestro sanguine, tantum exercitum uictorem fame penè consumptum

uidetis: quem turpiter se ex fuga recipientem, ne qua civitas suis finibus recipiat, à me prouisum est. Conclamat omnis multitudo, & suo more armis concrepat, quod facte in eo consueverunt, cuius orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem, nec de eius fide dubitandum, nec maiori ratione bellum administrari posse. Statuunt, ut decem millia hominum delecta ex omnibus copijs in oppidum summittatur: nec solis Biturigibus communem salutem committendam censent, quòd penè in eo, si oppidum retinuissent, summam uictorie constare intelligebant. Singularem militum nostrorum uirtuti còsilia cuiusque modi Gallorum occurrebant: ut est summa genus solertie atque ad omnia imitanda, atque efficienda, quæ ab quoque traduntur, aptissimum. nam & laqueos fulces auertebant: quas cum destinauerant, tormentis introrsus reducebant: & aggerem cuniculis subtrahabant, eò scientius, quòd apud eos magna sunt ferrarie, atque omne genus cuniculorum notum, atque usitatum est. Totum autem murum ex omni parte turribus contabulauerant, atque has corijs intexerant: tum crebris diurnis, nocturnisq; eruptionibus aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur, & nostrarum turrium altitudinem, quantum has quotidianus agger expresserat, commissis suarum turrium malis adæquabant, & apertos cuniculos præuulsa, & præacuta materia, & pice seruescèta, & maximi ponderis saxis morabantur, moenibusq; appropinquare prohibebant. Muri autem omnes Galli hanc serè forma sunt, trabes directe perperatæ in longitudinem paribus interuallis distantes inter se, binos pedes in solo collocantur: ea reuinciuntur extrorsus: & multo aggere uestiuntur: ea autem, quæ diximus interualla, grandibus in fronte saxis effarciuntur: his collocatis,

locatis, & coagmentatis, alius insuper ordo adijcitur, ut idem illud interuallum seruetur, neque inter se contingant trabes, sed paribus intermissis spatijs, singula singulis saxis interiectis, * arctè contineantur: sic deinceps omne opus * aptè contexitur, dum iusta muri altitudo expleatur. Hoc cum in speciem uarietatemq; opus deforme non est alternis trabibus, ac saxis, quæ rectis lineis suos ordines seruant: tum ad utilitatem, & defensionem urbium summam habet opportunitatem, quòd & ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit: quæ perpetuis trabibus pedes quadragenos plerunque introitus reuincit, neque perumpi, neque distrahi potest. His tot rebus impedita oppugnatione, milites cum toto tempore, frigore & asiduis imbris tardarentur: tamen continenti labore omnia hæc superauerunt: & diebus xxv. aggerem latum pedes cccxxx. altum pedes lxxx. extruxerunt. Cum is murum hostium penè contingeret, & Cæsar ad opus consuetudine excubaret, militesq; cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur: paulò ante tertiam uigiliam est animaduersum fumare aggerem, quem cuniculo hostes succenderant. Eodemq; tempore toto muro clamore sublato duabus partibus ab utroq; latere turrium eruptio fiebat. Alij faces, atque aridam materiam de muro in aggerem eminus iaciebant: picem, reliquaq; res, quibus ignis excitari potest, fundebant, ut quò primum curreretur, aut cui res ferretur auxilium, uix ratio iniri posset. Tamen, quòd instituto Cæsaris duæ semper legiones pro castris excubabân, * duæq; partibus temporibus in opere * pluresq; re erant: celeriter factum est, ut alij eruptionibus resisterent, alij turres reducerent, aggeremq; interscinderent. omnis uerò ex castris multitudo ad restringendum concurreret.

curreret. Cùm in omnibus locis consumpta iam reliqua parte noctis pugnaretur, semperq; hostibus spes uictorie redintegraretur: eò magis, quòd deustos pluteos turrium uidebant: nec facìle adire apertos ad auxiliandum animaduertebant, semperq; ipsi recentes desessis succederent: omnemq; Gallie salutem in illo uestigio temporis positam arbitrarentur: accidit inspectantibus nobis, quòd dignum memoria uisum, prætermittendum non existimauimus. Quidam ante portam oppidi Gallus per manus seui, ac piscis traditis glebas in ignem proiecit, è regione turris scorpione ab latere dextro traiectus, exanimatusq; concidit. hunc ex proximis unus iacentem transfessus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione icu scorpionis exanimato alteri successit tertius, & tertio quartus, nec ille prius est à propugnatoribus uacuus relictus locus, quàm restincto aggere, atq; omni ea parte summotis hostibus finis est pugnandi factus. Omnia experti Galili, quòd res nulla successerat, postero die consilium ceperunt ex oppido profugere, hortante, & iubente Vereingetorige. Id silentio noctis conati, non magna iactura suorum sese effecturos sperabant, propterea quòd neque longè ab oppido castra Vereingetorigis aberant: & palus, quæ perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum turbabat. iamq; hoc facere noctu apparabant, cum matres famulias repente in publicum procurrerunt, flentesq; proiecisse ad pedes suorum omnibus precibus petierunt, ne se & communcis liberos hostibus ad supplicium dederent: quas ad capiendam fugam natura, & uirium infirmitas impediret. Vbi eos perflare in sententia uiderunt, quòd plerunque in summo periculo timor misericordiam non recepit, conclamare, & significare de fuga Romanis ceperunt:

runt: quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romano-
 rum uix preoccuparentur, consilio destiterunt. Postero
 die Caesar promotus turri, perfectisq; operibus, quae facere
 instituerat, magno coorto imbri, non inutilem hanc ad ca-
 piendum consilium tempestatem arbitratus est, quod pau-
 lo incautius custodias in muro dispositas uidebat: * suosq; * suos quoq;
 languidius in opere uersari iussit, & quid fieri uellet, ostē-
 dit: legiones intra uincas in occulto expeditas cohortatus,
 ut aliquando pro tantis laboribus fructum uictoriae perci-
 perent: ijs, qui primi murum ascendissent, premia propo-
 suit, militibusq; signum dedit. Illi subito ex omnibus parti-
 bus euolauerunt, murumq; celeriter complerunt. hostes re-
 noua perterriti, muro turribusq; deiecti, in foro, ac locis
 patentioribus cuneatim consisterunt, hoc animo, ut si qua
 ex parte obuiam contraueniretur, acie instructa depugna-
 rent. ubi neminem in aequum locum sese demittere, sed toto
 undiq; muro circumfundi uiderūt, ueriti ne omnino spes fu-
 ge tolleretur, abiectis armis ultimas oppidi partis conti-
 nenti impetu petiuerunt, parsq; ibi, cum angusto exitu por-
 tarum seipsi premerent, à militibus, pars iam egressa por-
 tis ab equitibus est interfecta: nec fuit quisquam, qui praede-
 studeret. Sic & Genabensi caede, & labore operis incitati,
 non aetate confectis, non mulieribus, non infantibus peperce-
 runt. deniq; ex omni eo numero, qui fuit circiter quadra-
 ginta millium, uix octingenti, qui primo clamore audito, se
 ex oppido eiecerant, incolumes ad Vercingetorigē perue-
 nerunt: quos ille multa iam nocte silentio ex fuga excepit,
 ueritus ne qua in castris ex eorum concursu, & misericor-
 dia uulgi seditio oriretur, ut procul in uia dispositis fami-
 liaribus suis, principibusq; ciuitatum disparandos, deducen-
 dosq; ad suos curaret, quae cuiq; ciuitati pars castrorum ab
 initio

initio obuenerat. Postero die concilio conuocato, cōsolatus
 cohortatusq; est, ne se admodum animo demitterent, ne ue
 perturbarentur incommodo: non uirtute, neque acie uicisse
 Rom. sed artificio quodam, et scientia oppugnationis, cuius
 rei fuerint ipsi imperiti: errare, si qui in bello omnibus
 secundos rerum euentus expectent: sibi nunquam placuisse
 Auaricum defendi, cuius rei testes ipsos haberet: sed factum
 imprudentia Biturigum, et nimia obsequentia reliquorū,
 uti hoc incommodum acciperetur, id tamen se celeris
 ter maioribus commodis sanaturum. Nam, que ab reliquis
 Gallis ciuitates dissentirent, has sua diligentia adiungendum,
 atque unum consilium totius Gallie effecturum: cuius con
 sensui, ne orbis quidem terrarum possit obistere. Idq; se
 prope iam effectum habere: interea equum esse ab ijs com
 munitis salutis causa impetrari, ut castra munire institue
 rent, quò facilius hostium repentinos impetus suslinere pos
 sent. Fuit hæc ratio non ingrata Gallis, maxime, quòd ipse
 animo non desecerat tanto accepto incommodo, neq; se in
 occultum abdiderat, et conspectum multitudinis fugeo
 rat: pluraq; animo providere, et presentire existimaba
 tur, quòd re integra, primò incendendum Auaricum, post
 descendendum censuerat. Itaq; ut reliquorum imperatorum
 res aduersæ auctoritatem minuunt: sic huius ex contrario di
 gnitas incommodo accepto in dies augebatur: simul in spem
 ueniebant eius affirmatione de reliquis adiungendis ciuita
 tibus: primumq; eo tempore Galli castra munire institue
 runt, et sic sunt animo consternati, homines insueti labori
 sic, ut omnia, que imperarentur, sibi patienda, et perseveren
 da existimarent: nec minus, quàm est pollicitus Vercingee
 torix animo laborabat, ut reliquas ciuitates adiungeret, atq;
 que earum principes donis, pollicitationibusq; alliciebat.

Huic

Huic rei idoneos homines deligebat: quorum quisq; aut oratione subdola, aut amicitia facillimè capi posset. Qui Auarico expugnato resugerant, armandos, uestiendosq; curat: simul ut deminute copie redintegrarentur, imperat certum numerum militum ciuitatibus, què, & quam ante diem in castra adduci uelit: sagittariosq; omnes, quorum erat per magnus numerus in Gallia, cõquiri, & ad se mitti iubet. His rebus celeriter id, quod Auarici deperierat, expletur. Interea Teutomatus Orrouiconis filius Rex Nitiobrigum, cuius pater ab Senatu nostro amicus erat appellatus, cum magno equitum suorum numero, & quos ex Aquitania cõduxerat, ad eum peruenit. Cesar Auarici compluris dies commoratus, summamq; ibi copiam frumenti, & reliqui comestatus nactus, exercitum ex labore, atque inopia refecit. Iam propè hyeme confecta, cum ipso anni tempore ad gerendam bellum uocaretur, & ad hostem proficisci constituisset, siue cum ex paludibus, syluisq; elicere, siue obsidione premere posset: legati ad eum principes Heduorum ueniunt oratum ut maximè necessario tempore ciuitati subueniat: summo esse in periculo rem, quòd, cum singuli magistratus antiquitus creari, atque regiam potestatem annum obtinere consuessent: duo magistratum gerat, & se uterq; eorum legibus creatum esse dicat: horum esse alterum Conuictolitanem florentem, & illustrem adolescètem: alterum Cotum antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summe potentie, & magnæ cognationis, cuius frater Vedeliacus proximo anno eundem magistratum gesserit: ciuitatem omnem esse in armis: diuisum Senatum, diuisum populum, suas cuiusq; eorum clientelas: quod si diutius alatur controversa, fore uti pars cum ciuitatis parte confligat: id ne accidat, positum in eius diligentia atque autoritate. Cesar

ciss

et si à bello, atque hoste discedere detrimētosum esse existia-
 mabat: tamen non ignorans quanta ex dissensionibus in-
 commoda oriri cōsueſſent: ne tanta & tam coniuncta popu-
 lo Romano ciuitas, quā ipse semper aluisset omnibusq; res-
 bus ornasset, ad uim, atque ad arma descenderet, atque ea
 pars, quæ minus sibi confideret, auxilia à Vercingetorige
 accerſeret: huic rei præuertendum existimauit, & quod
 legibus Heduarum, ijs, qui summum magistratum obti-
 nerent, excedere ex finibus non liceret, ne quid de iure aut
 legibus eorum dininuisset uideretur, ipse in Heduos profi-
 cisci statuit. Senatūq; omnem, & quos inter controuersia
 esset etiam ad se euocauit. Cum propè omnis ciuitas eò cō-
 uenisset, docereturq; paucis clam uocatis, alio loco, alio
 tempore, atque oportuerit, fratrem à fratre renuntiatum,
 cum leges duos ex una familia, uiuo utroq; non solum ma-
 gistratus creari uetarent, sed etiam in Senatu esse prohibe-
 berent: Catum magistratum deponere cōegit: Conuictolita-
 nem, qui per Sacerdotes more ciuitatis, intermissis magis-
 tratibus, esset creatus, potestatem obtinere iussit. Hoc de-
 creto interposito cohortatus Heduos, ut controuersiarum,
 ac dissensionum obliuiscerentur: atque omnibus omiſſis hīs
 rebus, huic bello seruirent, eaq; quæ meruissent præmia, ab
 se deuicta Gallia expectarent: equitatumq; omnem, & pe-
 ditum milia decem sibi celeriter mitterent, quæ in præſidijs
 rei frumētariæ causa disſonderet: exercitum in duas partes
 diuisit: quatuor legiones in Senones, Parisiosq; Labieno
 ducēdas dedit: v. ipse in Aruernos, ad oppidum Gergoniā
 secundum flumen Elauer duxit: equitatus partem illi attri-
 buit, partem sibi reliquit. Qua re cognita, Vercingetorix
 omnibus interruptis cū fluminis pontibus, ab altera Ele-
 ueris parte iter facere cœpit, cum uterque utriq; esset exer-
 citui

in conspectu, ferèq; è regione castris castra poneret: dispositis exploratoribus, necubi efflato ponte Romani copias traducerent, erat in magnis Caesaris difficultatibus res, ne maiorem ætatis partem flumine impediretur, quod non ferè ante autumnum Elauer uado transiri soleat. Itaque ne id accideret, syluestri loco castris positis, è regione unius eorum pontium, quos Vercingetorix rescindendos curauerat, postridie cum duabus legionibus in occulto restitit: reliquas copias cum omnibus impedimentis, ut cõsueuerat, misit, demptis quartis quibusque cohortibus, uti numerus legionum constare uideretur: ipsi quàm longissimè possent, progredi iussis, cum iam ex diei tempore coniecturam caperet, in castra peruentum: issdem subleuis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere cepit. celeriter efflato opere, legionibusq; traductis, et loco castris idoneo delecto, reliquas copias reuocauit. Vercingetorix re cognita, ne contra suam uoluntatem dimicare cogere-tur, magnis itineribus antecessit. Cesar ex eo loco quintis castris Gergouiam peruenit: equestriq; pralio eo die leui facto, perspecto urbis situ, quæ posita in altissimo monte omnibus aditus difficiles habebat, de expugnatione desperauit: de obsessione non prius agendum constituit, quàm rem frumentariã expedisset. At Vercingetorix castris* pro

*prope oppi
dum positis,

oppido in monte positis, mediocribus circum se interual-
 lis separatim singularum ciuitatum copias collocauerat:
 atque omnibus etus ingi collibus occupatis quæ despici po-
 terat, horribilem speciem præbebat: principesq; earum ci-
 uium, quos sibi ad cõsiliũ capiendum delegerat, prima
 luce ad se quotidie conuenire iubebat, seu quid communi-
 candum, seu quid administrandum uideretur: neque illum
 ferè diem intermittlebat, quin equestri pralio interiectis

1 sagit

sagittarijs, quid in quoque esset animi, ac uirtutis suorum,
 periclitaretur. Erat e regione oppidi collis sub ipsis ra-
 dicibus montis egregie munitus, atque ex omni parte cir-
 cuncisus: quem si tenerent nostri, & aquae magna parte,
 & pabulatione libera prohibitori hostes uidebantur. Sed
 is locus praesidio ab ijs non nimis firmo tenebatur: tamen
 silentio noctis Caesar ex castris egressus, prius quam sub-
 sidium ex oppido uenire posset, detecto praesidio positus
 loco, duas ibi legiones collocauit: fossamq; duplicem duo-
 denariam pedum a maioribus castris ad minora perduxit, ut
 tuto ab repentino hostium incursu etiam singuli commea-
 re possent. Dum haec ad Gergouiam geruntur, Conuictor
 licanus Hedui, cui magistratum adiudicatum a Caesare
 demonstrauimus, sollicitatus ab Aruernis pecunia, cum
 quibusdam adolescentibus colloquitur: quorum erat prin-
 ceptus Litauicus, atque eius fratres amplissima familia na-
 ti adolescenties. Cum ijs primum communicat, hortaturq;
 eos, ut se liberos, & imperio natos meminerint: unam
 esse Heduorum ciuitatem, quae certissimam Galliae uictoriam
 distineat: eius auctoritate reliquis contineri, qua tra-
 ducta, locum consistendi Romanis in Gallia non fore: esse
 nonnullo se Caesaris beneficio affectum, sic tamen ut ius-
 sistimam apud eum causam obtinuerit, sed plus commu-
 ni libertati tribuere: cur enim potius Hedui de suo iure,
 & de legibus ad Caesarem disceptaturi, quam Romani ad
 Heduos ueniant? Celeriter adolescentibus & oratione
 magistratus, & premio deductis, cum se uel principes
 eius consilij fore profiterentur: ratio perficiendi quere-
 batur, quod ciuitatem temere ad suscipiendam bellum,
 adduci posse non confidebant: placuit, ut Litauicus decem
 illis milibus, quae Caesari ad bellum mitterentur, praefice-
 retur.

retur, atque ea ducenda curaret, fratresq; eius ad Caesarem
 praecurrerent: reliqua, qua ratione agi placeat, constituit.
 Litauicus accepit exercitu, cum milia passuum circiter
 xxx. ab Gergouia abesset: conuocatis subito militibus, lae-
 crymans, Quo proficiscimur, inquit, milites? omnis noster
 equitatus, nobilitas omnis interijt, principes ciuitatis Epor-
 redorix, & Viridomarus in simulati proditoris ab Roma-
 nis indicta causa interfecti sunt. Haec ab his cognoscite, qui
 ex ipsa caede fugerunt. nam ego fratribus, atq; omnibus pro-
 pinquis meis interfectis, dolore prohibeor, quae gesta sunt
 pronuntiare. Producentur ij, quos ille edocuerat, quae dici
 uellet: atq; eadem, quae Litauicus pronuntiauerat multitudi-
 ni exponunt, omnes equites Heduarum interfectos, quod
 collocuti cum Aruernis dicerentur, ipsos se inter multitu-
 dinem militum occultasse, atque ex media caede profugisse.
 Conclamant Hedui, & Litauicum obsecrant, ut sibi consula-
 lat. Quasi uero, inquit ille, consilij sit res, ac non necesse sit
 nobis Gergouiam contendere, & cum Aruernis nosmet co-
 iungere? An dubitamus quin nefario facinore admissio, Ro-
 mani iam ad nos interficiendos concurrant? proinde siquid
 in nobis animi est, persequamur eorum mortem, qui indi-
 gnissime interierunt: atq; hos latrones interficiamus. ostendit
 eius Romanos, qui eius praesidij fiducia una erant. con-
 tinuo magnum numerum frumenti, commatusq; diripit
 ipsos crudeliter excruciatos interficit: nuntios tota ciuitate
 Heduarum dimittit: in eodem mendacio de caede equita-
 tum, & principum permanet: hortatur ut simili ratione
 atque ipse fecerit, suas iniurias persequantur. Eporedorix
 Hedui summo loco natus adolescens, & summae domi po-
 tentia, & una Viridomarus pari aetate, & gratia, sed gene-
 re dispari, quem Caesar ab Diuitiaco traditum, ex humili

loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero conuenerant, nominatim ab eo euocati: ijs erat inter se de principatu contentio: & in illa magistratum controuersia, alter pro Conuictolitone, alter pro Coto summae opibus pugnauerat. Ex ijs Eporedorix cognito Litauici consilio, media serè nocte rem ad Caesarem deseruit, orat, ne patiatnr ciuitatem prauis adolescentium consilijs ab amicitia populi Romani deficere: quod futurum prouideat, si se tot hominum nullia cum hostibus coniunxerint: quorum salutem, neque propinqui negligere, neque ciuitas leui momento estimare possit. Magna affectus sollicitudine hoc nuntio Caesar, quòd semper Heduarum ciuitati praecipue indulserat, nulla interposita dubitatione legiones expeditas quatuor, equitatumq; omnem ex castris educit: nec sinit spatium tali tempore ad contrahenda castra, quod res in celeritate posita esse uidebatur. C. Fabium legatum cum legionibus duabus castris praesidio relinquit: fratres Litauici cum comprehendi iussisset, paulò ante reperit ad hostes profugisse. Adhortatus milites, ne necessario tempore itineris labore permoueantur, cupidissimis omnibus, progressus nullia passuum x xv. agmen Heduarum conspicatus, immisso equitatu, iter eorum moratur, atq; impedit: interdicitq; omnibus, ne quèquam interficiant. Eporedorigem, & Viridomarum, quos illi interfectos existimabant, inter equites uersari, suosq; appellare iubet. His cognitis, & Litauici fraude perspecta, Hedui manus tendere, & deditiionem significare, & proiectis armis mortem deprecari incipiunt. Litauicus cum suis clientibus, quibus nefas more Gallorum est, etiam in extrema fortuna deserere patronos, Gergouiam profugit. Caesar nuntijs ad ciuitatem Heduarum missis, qui suo beneficio conseruatos docerent

quos

quos iure belli interficere potuisset: tribusq; horis noctis
 exercitui ad quietem datis, castra ad Gergouiam mouit.
 Medio serè itinere equites à Fabio missi, quanto res in pe-
 riculo fuerit, exponunt: summis copijs castra oppugnata
 demonstrant, cum crebro in egri desessis succederent, no-
 strosq; assiduo labore defatigarent: quibus propter magna-
 tudinem castrorum perpetuo esset iisdem in uallo perma-
 nendum: multitudine sagittarum, atq; omnis generis telo-
 rum multos uulneratos, ad haec sustinenda magno usui fuisse
 tormenta. Fabium discessu eorum, duabus relictis portis,
 obstruere ceteras, pluresq; uallo addere, & se in posteru-
 diem, ^{* similem ad casum parare.} His rebus cognitis Caesar <sup>* similemque
casum appa-
rare.</sup> summo studio militum ante ortum solis in castra peruenit.
 Dum haec ad Gergouiam geruntur, Hedui primis nuntijs à
 Litauico acceptis, nullam sibi ad cognoscendum spatium re-
 linquunt, impellit alios auaritia, alios iracundia, & temeri-
 tas, quae maxime illi hominum generi est imitata, ut leuè au-
 ditionem habeant pro re comperta: bona ciuium Romano-
 rum diripiunt, caedes faciunt, in seruitutem abstrahunt. Ad-
 iuuat rem proclinatam Conuictolitanis, plebemq; ad furo-
 rem impellit, ut facinore admissio, ad sanitatem reuerti pu-
 deat. M. Aristium Trib. militum iter ad legionem facien-
 tem, fide data ex oppido Cabillono educunt: idem facere co-
 gunt eos, qui negotiandi causa ibi constiterant: hos conti-
 nuo in itinere adorti omnibus impedimentis exuunt, repu-
 gnantes diem noctemq; obsident: multis utringq; interfectis,
 maiorem multitudinem ad arma concitant. Interim nuntio
 allato, omnes eorum milites in potestate Caesaris teneri: co-
 currunt ad Aristium, nihil publico factum consilio demon-
 strant, questionem de bonis direptis decernunt. Litauici,
 fratrumq; bona publicant, legatos ad Casarem sui pur-
 gandi

gandi gratia mittunt: hæc faciunt recuperandorum suorum causa. Sed contaminati facinore, & capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, timore poene exterriti, consilia clam de bello inire incipiunt, ciuitatesq; reliquas legationibus sollicitant, quæ tamen si Cæsar intelligebat, tamen quàm mitissimè potest, legatos appellat, nihil se propter inscientiam, leuitatemq; vulgi grauius de ciuitate iudicare, neque de sua in Heduos beneuolentia diminueret: ipse maiorem Gallie motum expectans, ne ab omnibus ciuitatibus circumfisteretur, consilia inibat, quemadmodum à Gergoula discederet, ac rursus omnem exercitum contraheret, ne profectio nata à timore defectionis, simulis fugæ uideretur. Hæc cogitanti accidere uisa est facultas bene rei gerendæ: nam cum minorâ in castra operis perspicendi causa uenisset, animaduertit collem, qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominibus: qui superioribus diebus uix præ multitudine cerni poterat. admiratus querit ex perfugis causam, quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat. Constabat inter omnes, quod iam ipse Cæsar per exploratores cognouerat, dorsum esse eius iugi propè equum, sed syluestre, & angustum, quæ esset aditus ad alteram partem oppidi: uehementer huic illos loco timere, nec iam aliter sentire, uno colle ab Romanis occupato, si alterum amississent, quin penè circumuallati, atque omni exitu, & pabulatione interclusi uiderentur: ad hunc * muniendam omnes à Vercingetorige euocatos. Hac re cognita Cæsar mittit complures equitum turmas eò de media nocte: ijs imperat, ut paulò tumultuosius omnibus in locis peruagarentur: prima luce magnum numerum impedimentorum ex castris detrahi, mulionesq; cum castidibus equitum specie, ac simulatione colibus

* muniendam
locum omn.

libus circumuehi iubet. His paucos addit equites, qui leu-
 tius ostentationis causa uagarentur: longo circuitu easdem
 omnes iubet petere regiones. Hæc procul ex oppido ui-
 debantur, ut erat à Gergouia de spectus in castra: neque
 tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat. Legionem
 unam eodem iugo mittit: & paulum progressam infirio-
 re loco constituit, syluisq; occultat: augetur Gallis suspicio,
 atq; omnes * illo munitionum copia traducuntur. Vacua ca-
 stra hostium Cæsar conspicatus, tectis insignibus suorum,
 occultatisq; signis militariibus, raros milites, ne ex oppido
 animaduertentur, ex maioribus castris in minora tradita
 eunt: legatisq; quos singulis legionibus præfecerat, quid fieri
 uellet, ostendit: in primis monet, ut continent milites, ne
 studio pugnandi, aut spe prædæ longius progrediantur:
 quid iniquitas loci habeat incommodi proponit: hoc una
 celeritate posse uitari, occasionis esse rem, non prælij. His
 rebus expositis, signum dat, & ab dextra parte alio ascen-
 su eodem tempore Meduos mittit. Oppidi murus ab plani-
 tie, atque initio ascensus, recta regione (si nullus anfractus
 intercederet) M. C. C. passus aberat. Quicquid huic cir-
 cuiui ad mollendum cliuium accesserat, id spatium itineris
 augebat. A medio ferè colle in longitudinem, ut natura
 montis ferebat, ex grandibus saxis sex pedum murum, qui
 nostrorum impetum tardaret, produxerant Galli: atque
 inferiore omni spatio uacuo relicto, superiorem pariem
 collis usque ad murum oppidi densissimis castris compleue-
 rant. Milites signo dato celeriter ad munitionem perue-
 niunt, eanq; transgressi, trinis castris potiuntur. Ac tanta
 fuit in capiendis castris celeritas, ut * Theutomatus Rex * Fôtomatus
 Nitiobrigum subito in tabernaculo oppressus, ut meridie
 conuincerat, superiore corporis parte nudata, uulnera

*prædium
erip.

to equo, uix se ex manibus prædantium militum eriperet. Consecutus id quod animo proposuerat, Cæsar receptui cæui iussit: legionisque decime, qua cum erat concionatus, signa constiteret. At reliquarum milites legionum non exaudito tubæ sono, quod satis magna uallis intercedebat, tamen à tribunis militum, legatisq; , ut erat à Cæsare præceptum, retinebantur: Sed elati spe celeris uictoriae, & hostium fuga, superiorumq; temporum secundis prælijs, nihil adeò arduum sibi existimabant, quod non uirtute consequi possent: neq; prius finem sequendi fecerunt, quam muro oppidi, portisque appropinquarent. Tum uerò ex omnibus urbibus partibus orto clamore, qui longius aberant repentino tumultu perterriti, cum hostes intra portas esse existimarent, sese ex oppido eiecerunt: matresfamilias de muro ut stem, argentumq; iactabant, & pectore nudo prominentes passis manibus obtestabantur Romanos, ut sibi parcerent, neu sicut Auarici fecissent, ne mulieribus quidem, atq; infantibus abstinerent: nonnullæ de muro per manus demisse, sese militibus tradebant. L. Fabius Centurio legionis octauæ, quem inter suos eo die dixisse constabat, excitari se Auaricensibus premijs, neque commissurum, ut prius quisquam murum ascenderet, treis suos nactus manipulares, atque ab his subleuatus murum ascendit: eos ipse rursus singulos exceptans, in murum extulit. Interim ij, qui ad alteram partem oppidi, ut supra demonstrauius, munitionis causa cõuenerant: primò exaudito clamore, inde etiam crebris nuntijs incitati, oppidum ab Romanis teneri, promissis equitibus magno concursu eò contenderunt, eorum ut quisque primus uenerat, sub muro consistebat, suorumq; pugnantium numerum augebat: quorum cum magna multitudo conuenisset, matresfamilias, quæ paulò antè Romanis

manu de muro manus tendebant, suos obtectari, & more Gallico passum capillum ostentare, liberosq; in cōspectum proferre coeperunt. Erat Romanis nec loco, nec numero equa contentio: simul & cursu, & spatio pugna defatigati, non facile recentes, atq; integros sustinebant. Caesar cum iniquo loco pugnari, hostiumq; augeri copias uideret: praemetuens suis, ad T. Sextium legatum, quem minoribus castris praesidio reliquerat, mittit, ut cohortes ex castris celeriter educeret, & sub infimo colle ab dextro latere hostiam constitueret, ut si nostros depulsos loco uidisset, quo minus liberè hostes insequerentur, terreret. ipse paulum ex eo loco cum legione progressus, ubi consilierat, euentum pugnae expectabat. Cum acerrimè coninus pugnaretur, hostes loco, & numero, nostri uirtute confiderent: subito sunt Hedui uisi, ab latere nostris aperto, quos Caesar ab dextera parte alio ascensu manus distinende causa miserat: is similitudine armorum uehementer nostros perterrituerunt: ac tametsi dextris humeris exercitis animaduvertebantur, quod insigne pacatis esse consueuerat: tamen ad ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quiq; unà murum ascenderant circumuenti, atq; interfecti de muro precipitantur. M. * Petreius eiusdem legionis centurio, cum *Petronius portas excindere conatus esset: à multitudine oppressus, ac *sibi desperans, multis iam uulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant, Quoniam, inquit, me unà nobiscum seruare non possum, uestrae quidem certè saluti prospiciam, quos cupiditate gloriae adductus, in periculum deduxi: nos data facultate nobis consulite. simul irrupit in medios hostes, duobusq; interfectis, reliquos à porta paulum submouit: conantibus auxiliari suis, Frustra, inquit,

inquit, mee uita subuenire conamini, quem iam sanguis, uiresq; deficiunt. Proinde hinc abite, dum est facultas uosq; ad legionem recipite. Ita pugnant post paulum cecidit, ac suis salui fuit. Nostri cum undique premerentur, XLVI. centurionibus amissis, detecti sunt loco. Sed intolerantius Gallos insequentes legio decima tardauit, que pro

*præsidio * subsidio paulo, equiore loco cõsistit. Hanc rursus tertie decime legionis cohortes exceperunt, que ex castris minoribus eductæ, cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legionem ubi primum planitiem attigerunt, infestis contra hostis signis consisterunt. Vereingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit: eo die milites sunt paulo minus septingenti desiderati. Postero die Cesar concione aduocata, temeritatem, cupiditatemq; militum reprehendit, quod sibi iudicauissent, quò procedendum, aut quid agendum uideretur, neq; signo resipiendi dato, cõstitissent, neq; à tribunis militum, legatisq; retineri potuissent: exposuit, quid iniquitas loci posset, quod ipse ad Auturicum sensisset, cum sine duce, & sine equitatu deprehensis hostibus exploratam uictoriam dimisisset, ne paruum modo detrimentum in contentione propter iniquitatẽ loci acciperet: quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset: tantopere licentiam, arrogantiãq; reprehendere, quod plus se, quam imperatorem de uictoria, atque exitu rerum sentire existimarent:

*ab mil. nec minus se * in milite modestiam, & continentiam, quam uirtutem, atq; animi magnitudinem desiderare. Hac habita concione, & ad extremum oratione confirmatis militibus, ne ob hanc causam animo permouerentur: neu, quod iniquitas loci attulisset, id uirtuti hostium tribuerent: eadem

de

de profectione cogitans, quæ antè senserat: legiones ex castris eduxit, aciemq; idoneo loco constituit. Cum Vercingetorix nibilo minus in æquum locum descenderet, leui facto equestri pralio, atque eo secundo, in castra exercitum rediit. Cùm hoc idem postero die fecisset, satis ad Gallicam ostentationem minuendam, militumq; animos confirmandos factum existimans, in Heduos castra mouit, ne tum quidem insecutis hostibus: tertio die ad flumen Elauer pontem refecit, atq; exercitum traducit. ibi à Viridomaro, atq; Eporedorige Heduis appellatus, discit cum omni equitatu Litaucum ad sollicitandos Heduos profectum, opus esse ipsos præcedere ad confirmandam ciuitatem. Etsi multis iam rebus perfidiam Heduorum Cesar perspectam habebat, atq; horum discessu admaturari defectionem ciuitatibus existimabat, tamen retinendos eos non censuit, ne aut inferre iniuriam uideretur, aut dare timoris aliquam suspicionem. Discedentibus his breuiter sua in Heduos merita exposuit: quos, & quàm humiles accepisset, cõpulsos in oppida, multos agris, omnibus ereptis socijs, imposito stipendio, obfidibus summa cum contumelia extortis, & quam in fortunam, quàmq; in amplitudinem deduxisset, ut non solum in pristinum statum redissent: sed omnium temporum dignitatem, & gratiam antecessisse uideretur. His datis mandatis, eos ab se dimisit. Noniodunum erat oppidum Heduorũ, ad ripas Ligeris opportuno loco positum: huc Cesar omnes obsides Gallie, frumentum, pecuniam publicam, suorũ, atq; exercitus impedimentorum magnã partem contulerat: huc magnam numerum equorum huius belli causa in Italia, atque Hispania cõemptorum miserat. Eò cian Eporedorige, Viridomarũq; uenissent, & de statu ciuitatis cognouissent: Litauicum Bibracte ab Heduis receptum, quod est oppidum

*copiis,

oppidum apud eos maxima autoritatis: Conuictolitanem magistratum, magnamq; partem Senatus ad eum conuenisse: legatos ad Vercingetorigem de pace, et amicitia concilianda publice missos: non pratermittendum tantum commo- dum existimauerunt, itaq; interfectis Nouioduni custodibus, quiq; eò negociandi causa conuenerant, pecuniã, atq; equos inter se partiti sunt: obsides ciuitatum Bibracte ad magi- stratum deducendos curauerunt: oppidum, quo ab se teneri nõ posse iudicabant, ne cui esset usui Romanis incenderunt: fru- menti quod subito potuerunt, nauibus auexerunt: reliquum flumine, atq; incendio corruerunt: ipsi ex finitimis regio- nibus copias * cogere, presidia, custodiasq; ad ripas Lige- ris disponere, equitatumq; omnibus locis iniiciendi timoris * si causa ostentare coeperunt, * ut ab re frumentaria Roma- nos excludere, aut adductos inopia ex prouincia expellere possent: quam ad spem multum eos adiuuabat, quod Liger * ut ex niuibus creuerat, * et omnino uado transiri non posse uideretur. Quibus rebus cognitis Cesar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut prius, quam essent maiores eò coactæ copie, dimicaret. Nã ut comutato consilio iter in prouinciam conuerteret, id ne- tum quidem necessario faciendum existimabat, cum infamia, atq; indignitas rei, et oppositus mons Gebenna, uiarumq; dif- ficultas impediabat: tum maxime, quod adiungi Labieno, atq; his legionibus, quas unã miserat, uehementer cupiebat. Itaq; admodum magnis diurnis, atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinionem ad Ligerim peruenit: uadoq; per equites inuicto, pro rei necessitate opportuno, ut brachia modo, atq; humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, disposito equitatu, qui uim fluminis re- fringeret, atque hostibus primo aspectu perturbatis, inco-

* cogere, que-
rere presid.

* si

* ut

lume in

tumē exercitum traduxit: frumētumq; in agris, & copiam
 pecoris nactus, repleto his rebus exercitū, iter in Senones
 facere instituit. Dum hæc apud Cæsare geruntur, Labienus
 eo supplemento, quod nuper ex Italia uenerat, relicto Agē
 dici, ut esset impedimētis presidio, cum quatuor legionibus
 Lutetiā proficiscitur: id est oppidum Parisiorum, positū in
 insula fluminis Sequanæ: cuius aduentu ab hostibus cogni-
 to, magnæ ex finitimis ciuitatibus copie conuenerūt. Sum-
 ma imperij traditur Camulogeno Aulercō, qui propē con-
 fectus ætate, tamen propter singularem scientiam rei milita-
 ris, ad eum est honorem euocatus. Is cion animaduertisset
 perpetuam esse paludem, quæ influeret in Sequanam, atq;
 illam omnē locum * magnopere impediret: hic consedit, no-
 strosq; transitu prohibere instituit. Labienus primō uineas
 agere, cratibus, atq; aggere paludem explere, atq; iter mu-
 nire conabatur. Postquam id difficiliter * cōfici animaduer-
 tit, silentio ē castris tertia iugilia egressus eodem, quo uene-
 rat, itinere Melodunum peruenit: id est oppidū Senonum
 in insula Sequanæ positum, ut paulō anti Lutetiam dixi-
 mus: deprehensis nauibus circiter l. celeriterq; coniuētis,
 atq; eō militibus * impositis, & rei nouitate perterritis op-
 pidans, quorum magna pars erat ad bellum euocata, sine
 contentione oppido potitur. Resceto ponte, quem superio-
 ribus diebus hostes resciderant, exercitum traducit: & se-
 cundo flumine Lutetiam iter facere cœpit. Hostes re cog-
 nita ab ijs, qui à Meloduno * profugerant, Lutetiam incendi,
 pontesq; eius oppidi rescindi iubent, ipsi profecti ab palu-
 de ad ripas Sequanæ ē regione Lutetiæ contra Labieni ca-
 stra considunt. Iam Cæsar à Gergoula discessisse audieba-
 tur, iam de Heduarum defectione, & secundo Galliæ motu
 rumores afferebatur: Galli; in colloquijs interclusum iti-
 nere, &

* magno im-
pediret ope-
re:

* fieri

* iniectis,

* fugerant,

nere, & Ligere Caesarem inopia frumenti coactum in pro-
 uinciam contendisse confirmabant. Bellouaci autem dese-
 ctione Heduarum cognita, qui ante erant per se infideles,
 manus cogere, atq; aperte bellum parare coeperunt. Tum
 Labienus tanta rerum cōmutatione longē aliud sibi captēs-
 dum consilium, atq; antea senserat, intelligebat. Neq; iam,
 ut aliquid acquireret, praelioq; hosteis lacefferet, sed ut in-
 columem exercitiū Agendicum reduceret, cogitabat. Namq;
 altera ex parte Bellouaci, quae ciuitas in Gallia maximam
 habet opinionem uirtutis, instabant: alteram Camulogenus
 parato, atq; instructo exercitiū tenebat: tū legiones à presi-
 dio, atque impedimentis interclusas maximum flumen dis-
 stinebat. Tantis subliō difficultatibus obiectis, ab animi uir-
 tute auxilium petendum uidebat. Itaque sub uesperum con-
 cilio conuocato, cohortatus, ut ea, quae imperasset, diligen-
 ter, industriaq; administrarent: naues, quas à Meloduno de-
 duxerat, singulas equitibus Romanis attribuit, & pri-
 ma confecta uigilia, quatuor millia passuum secundo flumi-
 ne progredi silentio, ibiq; se expectare iubet. Quinque cor-
 hortēs, quas minimē firmas ad dimicandum esse existima-
 bat, castris praesidio relinquit: quinque eiusdem legionis
 reliquas, de media nocte cum omnibus impedimentis aduer-
 so flumine magno tumultu proficisci imperat. Conquirunt
 etiam lintres, has magno sonitu remorum incitatas, in ean-
 dem partem mittit: ipse post paulō, silentio egressus cum
 tribus legionibus eum locum petit, quō nauis appelli iuss-
 erat. Eo cū esset uentum, exploratores hostium, ut omni
 fluminis parte erant dispositi, inopinātes, quōd magna subi-
 tō erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur: exerci-
 tus, equitibusq; equitibus Romanis administrantibus, quos
 ei negotio praesecerat, celeriter transmittitur. Vno serē
 tempore

tempore sub lucem hostibus nuntiatum, in castris Romanorum præter consuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen aduerso flumine, sonitumq; remorum in eadem parte exaudiri, & paulò infra milites nauibus transportari. Quibus rebus auditis, quòd existimabant tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatas defectio-
 ne Heduorum, fugam parare: suas quoque copias in tres partes distribuuerunt. Nam & præsidio è regione castrorum relicto, & parua manu * Metiosedum uersus missa, *a. i. d. i. osedū uel, Etiosedū que tantum progredere-
 tur, quantum naues proccessissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt. Prima luce & nostri omnes erant transportati, & hostium acies cernebatur. Labienus milites cohortatus, ut sue pristinae uirtutis, & tot secundissimorum prætorum memoriam tenerent, atque ipsum Casarem, cuius ductu sepenumero hosteis superassent, * adesse existimarent, dat signum præ-
 lii. Primo concursu ab dextro cornu ubi septima legio con-
 stiterat, hostes pelluntur, atque in fugam conijciuntur: ab sinistro, quem locum duodecima legio tenebat, cum primi ordines hostium transfixi * pilis concidissent, tamen acro-
 rimæ reliqui resistebant: nec dabat suspicionem fugæ quisquam: ipse dux hostium Camulogenus suis aderat, atq; eos cohortabatur. Ac incerto etiamnum exitu uictoriæ, eion septimæ legionis tribunis esset nuntiatum, que in sinistro cornu gererentur: post tergum hostium legionem ostende-
 runt, signaq; intulerunt. Ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumuenti omnes, interfectiq; sunt: eandem fortunam tulit Camulogenus. At ij, qui præsidio * con-
 tra castra Labieni erant relicti, eion prælium commissum
 audissent subsidio suis ierunt, collemq; ceperunt, neq; no-
 strorum militum, uictorumq; impetum sustinere potue-
 runt:

vant: sic cum suis fugientibus permisti, quos non syluæ,
 montesq; texerunt, ab equitatu sunt interfecti. Hoc nego-
 tio confecto, Labienus reuertitur Agendicum, ubi impedi-
 menta totius exercitus relicta erant: inde eum omnibus com-
 piji ad Casarem peruenit. Defectione Hedunorum cognita,
 bellum augetur. Legationes in omneis partibus circummit-
 tuntur: quantum gratia, autoritate, pecunia ualent, ad so-
 licitandas ciuitates nituntur: nacti obsides, quos Casar apud
 eos deposuerat, horum supplicio dubitantels territant. Pe-
 tunt à Vercingetorige Hedui, ad se ueniat, rationesq; bel-
 li gerendi communicet. Re impetrata, contendunt, ut ipsis
 summa imperij tradatur: & re in controuersiam deducta,
 totius Gallie concilium Bibracte indicitur: eodem conue-
 niunt undique frequentes multitudines: suffragijs res per-
 mittitur, ad unum omnes Vercingetorigem probant im-
 peratorem. Ab hoc concilio Rheni, Lingones, Treuiri ab-
 fuerunt: illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur:
 Treuiri, quod aberant longius, & ab Germanis preme-
 bantur: que fuit causa, quare toto abessent bello, & neu-
 tris auxilia mitterent. Magno dolore Hedui ferunt se de-
 iectos principatu: queruntur fortune commutationem, &
 Casaris indulgentiam in se requirunt: neque tamen susce-
 pto bello suum consilium ab reliquis separare audent. In-
 uiti summa spei adolesecetes Eporodorix, & Viridomarus
 Vercingetorigi parent. Ille imperat reliquis ciuitatibus
 obsides. Denique ei rei constituit diem: huc omneis equites
 xv. millia numero celeriter conuenire iubet. Pediatu,
 quem ante habuerat, se fore contentum dicit, neque fortius
 nam tentaturum, aut acie dimicaturum. Sed quoniam abun-
 det equitatu, persicile esse factu frumentationibus, pabu-
 lationibusq; Romanos prohibere, equo modo animo sua
 ipsi

ipsi frumenta corrumpant, adificiaq; incendant: qua rei familiaris iactura, perpetuum imperium, libertatemq; se consequi uideant. His constitutis rebus, Hedule, Segusiani, Segusiani. nsiq; qui sunt finitimi ei prouinciae, decem milia peditum imperat. Huo addit equites octingentos: ijs praeficit fratrem Eporedorigis, bellumq; infero Allobrogibus iuber: Altera ex parte Gabalos, proximosq; pagos Aruernorum in Heluios: item Rutenos, Cadurcosq; ad fines Volgarum, Aruemicorumq; depopulandos mittit. Hic nihilo minus clandestinis nauitijs legationibusq; Allobrogas sollicitat, quorum mentes nondum a superiore bello resedisse sperabat: horum principibus pecunias, ciuitati autem imperium totius prouinciae pollicetur. Ad hos omnes casus prouisa erant praesidia cohortium duarum & uiginti, quae ex * ipsa coacta * ipsa prouincia ab L. Cesare legato ad omnes partes opponebantur. Heluij sua sponte cum finitimis praello congressu pelluntur, & C. Valerio Donoturo Caburi filio principe ciuitatis, compluribusq; alijs interfectis, intra oppidum, murosq; compelluntur. Allobroges crebris ad Rhodanum dispositis praesidijs, magna cum cura, & diligentia suos fines tuentur. Ceterum quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, & interclusis omnibus itineribus, nulla re ex prouincia, atque Italia subleuari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ciuitates, quas superioribus annis pacauerat: equitesq; ab his accersit, & leuis armaturae pedites, qui inter eos praellari consueuerant eorum aduentu, quod minus idoneis equis utebantur: a tribunis militum, reliquisq; equibus Romanis, atque euocatis equos sumit, Germanisq; distribuit. Interea dum haec geruntur, hostium copiae ex Aruernis, equitesque, qui toti Galliae erant imperati, conueniunt:

III magno

magno horū coacto numero, cum Caesar in Sequanos per
 extremos Lingonum fines iter faceret, quò facilius subsi-
 dium prouincie ferri posset: circiter millia passuum decem
 ab Romanis trinis castris Vercingetorix confedit, conuo-
 catiq; ad concilium prefectis equitū, uenisse tempus uicto-
 riæ demonstrat, fugere in prouinciā Romanos, Galliaq; ex-
 cedere. Id sibi ad presentē obtinendam libertatem satis esse:
 ad reliqui temporis pacem, atq; otium parū profici. maior-
 ribus enim coactis copijs reuersuros, neq; sine * belli factu-
 ros. proinde agmine impeditos adoriantur: si pedites suis
 auxilium ferat, atq; in eo morentur: iter facere non posse.
 Si, id quod magis futurum confidebat, relicta impedimētis,
 suæ salutis consulant: & usurerum necessariū, & digni-
 tate spoliatum iri. Nam de equitibus hostiū, quin nemo con-
 rum progredi modò extra agmen audeat, ne ipsos quidem
 debere dubitare: id quo maiore faciant animo, copias se
 omnes pro castris habiturū, & terrori hostibus futurum.
 Conclamat equites sanctissimo iureiurādo cōfirmari oport-
 ere, ne lecto recipiantur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad
 uxorem aditum habeat, qui non his per hostium agmen
 perequisset. Probata re, atque omnibus ad iusiurandum
 adactis, postero die in tres partes distributo equitatu, due
 se acies à duobus lateribus ostendunt: una à primo agmine
 iter impedire cepit. Qua re nuntiata, Caesar suum quoque
 equitatum tripartitò diuisum, ire contra hostem iubet. Pug-
 natur unum tum omnibus in partibus: consistit agmen: im-
 pedimētis inter legiones recipiuntur: siqua in parte nostri
 laborare, aut grauius premi uidebātur, eò signa inferri Ca-
 sar, aciemq; cōverti iubebat: quæ res & hostes ad insequen-
 dum tardabat, & nostros spe auxilij confirmabat. tandem
 Germani ab dextro latere summū iugum nacti hostes loco
 depel

*bellandi

depellunt: fugientis usque ad flumen, ubi Vercingetorix cum pedestribus copijs confederat, persequuntur: compluresque interficiunt. Qua re animaduersa, reliqui ne circumuenirentur ueriti, se fugae mandant: omnibus locis sit exdes. Tres nobilissimi Hedui capti ad Caesarem perducuntur: Cotus praefectus equitum, qui controuersiam cum Conuictolitane proximis comitijs habuerat, & Cauarilus, qui post defectionem Litauici pedestribus copijs praefuerat, & Eporedorix, quo duce ante aduentum Caesaris Hedui cum Sequanis bello contenderant. Pugato omni equitatu, Vercingetorix copias suas, ut pro castris collocauerat, reduxit: protinusque Alexiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere cepit: celeriterque impedimenta ex castris educi, & se subsequi iussit. Caesar impedimentis in proximum collem deductis, duabusque legionibus praesidio relictis, secutus quantum diei tempus est passum, citius tribus millibus hostium ex nouissimo agmine interfectis, altero die ad Alexiam castra fecit. Perspecto urbis situ, perterritisque hostibus, quod equitatu, qua maxima parte exercitus confidebant, erant pulsus, adhortatus ad laborem milites, Alexiam circumuallare instituit. Ipsum erat oppidum in colle summo admodum edito loco, ut nisi obsidione expugnari non posse uideretur: cuius collis radices, duo duabus ex partibus flumina subleuebant. Ante id oppidum planities circiter millia passuum tria in longitudinem patebat: reliquis ex omnibus partibus colles, mediocri interiecto spatio, pari altitudinis fastigio, oppidum cingebant: sub muroque pars collis ad Orientem spectabat, hunc omnem locum copiae Gallorum compleuerant, fossamque, & maceriam sex in altitudinem pedum producerant. Eius munitionis, quae ab Romanis instituitur

stituebatur, circuitus x l. m. passuum tenebat. Castra opo-
 portunk locks erant posita, ibiq; castella uigintitria fa-
 sta: in quibus castellis interdum stationes disponebantur,
 ne qua subito irruptio fieret: hæc eadem noctu excubito-
 ribus, ac firmis presidij tenebantur. Opere instituto fit
 equestre prælium in ea planitie, quam intermissam colli-
 bus trium millium passuum in longitudinem patere supra
 demonstrauimus: summa uero ab utrisque contenditur labo-
 rantibus nostris. *Caesar Germanos summittit, legionesq;*
pro castris constituit, ne qua subito irruptio ab hostium
pedestri fiat: presidio legionum addito, nostris animus au-
getur: hostes in fugam coniecti, seipsi multitudine impe-
diunt, atque angustiis portæ relicta coarctantur: Ger-
mani acrius usque ad munitiones sequuntur: fit magna ces-
des: nonnulli relicta equis fossam transire, et maceriam
transcendere conantur. Paulim legiones Caesar quas
pro uallo constituerat, promoueri iubet, non minus qui
intra munitiones erant Galli perturbantur, ueniri ad se
confectim existimantes, ad arma conelantur: nonnulli per-
territi in oppidum irrumpunt. Vercingetorix iubet por-
tis claudi, ne castra nudentur: multis interfectis, complu-
ribus equis captis, Germani sese recipiunt. Vercingeto-
rix priusquam munitiones ab Romanis perficiantur, con-
silium capit omnem à se equitatum noctu dimittere: discea-
dentibus mandat, ut suam quisque eorum ciuitatem adeat,
omnesq; qui per ætatem arma ferre possint, ad bellum cog-
ant: sua in illos merita proponit, obtestaturq;, ut sue sa-
lutis rationem habeant: ne se de communi libertate opti-
me meritum in cruciatum hostibus dedant: qui si indiligen-
tiores fuerint, nullia hominum octoginta delecta secum in-
scritura demonstrat: ratione inita, frumentum se exigue
 dicrum

dierum triginta habere, sed paulò etiam longius tolerare posse parcendo. His datis mandatis, quæ erant nostrum opus intermissum, secundæ vigilia silentio equitum dimittit: frumentum, omne ad se referri iubet: capitis pœnam is, qui non paruerint, constituit. Pecus, cuius magna erat ab Mandubijs compulsâ copia, viritum distribuit: frumentum parce, & paulatim metiri instituit: copias omnes, quæ pro oppido collocauerat, in oppidum recipit: his rationibus auxiliis Galliæ expectare, & bellum ad munstrare parat. Quibus rebus cognatis ex persurgis, & captiuis, Cæsar hæc genera munitionis instituit. Fossam pedum viginti directis lateribus duxit, ut eius solum tantundem pateret, quantum summa labra distabant: reliquas omnes munitiones ab eis ea fossa pedibus CCC. reduxit. Id hoc consilio, quoniam cauum esset necessario spatium complexus, ne facile totum opus, nullum corona cingeretur, ne de improviso, aut noctu ad munitiones hostium multitudo aduolaret, aut interdum te-
 le in nostros operi destinatos conijcere possent. Hoc intermissio spatio, duas fossas quindecim pedes latus eadem altitudine perduxit: quarum anteriorem campis viribus, ac demissis locis aqua ex flumine deriuata compleuit: post eas aggerem, & uallam duodecim pedum extruxit: huic loriam, pinnaq; adiecit grandibus ceruis eminentibus ad commissuras pluteorum, atque aggeris, qui ascensum hostium tardarent: & turres toti operi circumdedit: quæ pedes LXXX. inter se distarent. Erat eo tempore, & materiari, & frumentari, & tantas munitiones fieri necesse, diminutis nostris copiis, quæ longius ab castris progrediebantur: & nonnunquam opera nostra Galli tenere, atque eruptionem ex oppido pluribus portis facere.

summa ui conabantur. Quare ad hæc rursus opera addenda
dum Cesar putauit, quo minore numero militum munitiones
*defendi possent. Itaque truncis arborum, * haud ad*
** aut*
** delabratis, modoam firmis ramis abscissis atque horum * delibratis, atque*
que præacutis cacuminibus, perpetuæ fosse, quinos pedes
alta ducebantur, huc illi stipites deniissi, & ab infimo reuincti,
ne reuelli possent, ab ramis eminebant: quini erant
ordines conuincti inter se, atque implicati, quod qui intras-
uerant seipsi acutissimis uallibus inducebant, hos Cippos ap-
pellabant: ante hos obliquis ordinibus in quincuncem dis-
positis scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur
** ad infimum*
fast,
*paucitatem angustiore * ad summam fastigio. Huc teretes*
stipites seminis crassitudine ab summo præacuti, & præ-
sti demittebatur, ita ut non amplius quatuor digiti ex
terra eminerent. Simul confirmandi, & stabiliendi causa,
singuli ab infimo solo pedes tres terra occultabantur,
reliqua pars scrobis ad occultandas insidias uiminibus,
ac uirgultis integebatur: huius generis octoni ordines
duncti ternos inter se pedes distabant: id ex similitudine
floris Liliū appellabant. Ante hæc talæ pedem longè
ferreis hamis infixis totæ in terram infodiebantur,
mediocribusq; internuissis spatijs, omnibus locis differre-
bantur, quos Stimulos nominabant. His rebus perfectis re-
giones secutus, quā potuit æquissimas, pro loci natura
quatuordecim millia passuum complexus, pares eiusdem
generis munitiones, diuersas ab his, contra exteriorem
hostem perfecit, ut ne magna quidem multiudine, si ita
accidat, eius discessu munitionum præsidia circumfundi
possent: neu cum periculo ex castris egredi cogerentur,
dierum triginta pabulum, frumentumq; habere omnibus
conectum iubet. Dum hæc ad Alexiam geruntur, Galli
concilio

concilio Principum indicto, non omnes qui arma ferre
 possent, ut censuit Vercingetorix, conuocandos statuunt,
 sed certum numerum cuique ciuitati imperandum, ne tanta
 multitudine confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec
 frumenti rationem habere possent. Imperant Heduis, atque
 eorum clientibus, Segusiatis, Ambruarctis, Aulerctis, Brano-
 nouicibus, Baromonijs millia trigintaquinque, parem nu-
 merum Aruernis, adiunctis Helueteris, Cadurcis, Gabala-
 lis, Vellauis, qui sub imperio Aruernorum esse consueue-
 runt: Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, Rutea-
 nis, Carnutibus * uigintiduo millia: Bellouacis decem: totia * duodena
 Lemouicibus: octona Pictonibus: Turonibus, & Pa-
 risijs, & Heluis, bis sena millia: Ambianis, Mediomatricis,
 Petrocorijs, Nervijs, Morinis, Nitobrigibus quina millia:
 Aulerctis, Cenomanis totidem: Atrebatibus quatuor millia:
 Bellocassis, Lexouijs, Aulerctis, Eburonibus ternis: Raurac-
 eis & Boijs triginta: uniuersis ciuitatibus, quae Oceanum at-
 tingunt, quaeque eorum consuetudine Armoricae appellan-
 tur, quo sunt in numero, Cyriusolites, Redones, Ambiba-
 rij, Cadetes, Osisini, Lemouices, Vnelis, sena. Ex his Bel-
 louaci suam numerum non contulerunt, quod se suo nomi-
 ne atque arbitrio cum Romanis bellam gesturos dicerent,
 neque cuiusquam imperio obtemperaturos, rogati tamen
 à Commio pro eius hospitio duo millia miserunt. Huius
 opera Commij, ut antea demonstrauimus, fideli, atque utili
 superioribus annis erat usus in Britania Caesar, pro quibus
 meritis ciuitatem eius inuicem esse iusserat: iura, legesque
 reddiderat, atque ipsi Morinos attribuerat: tunc tamen
 uniuersae Galliae consensus fuit libertatis uindicandae, &
 pristinae belli laudis recuperandae, ut neque beneficijs, neque
 auariciae memoria mouerentur, omnesque & animo, & opi-

*VII. bus in id bellum incumberet, coactis equitum & VIII. milibus, & peditum circiter CCXX. Hæc in Heduarum finibus recensibantur, numerusq; inibat, preserti constituebantur. Commo Atrebat, Viridomaro, & Eporedorigi, Heduis, Vergasillauno Arverno consobriño Vercingetorigis summi imperij traditur: ijs delecti ex ciuitatibus attribuantur, quorum consilio bellum administraretur: omnes alacres, & fiducia pleni ad Alexiam proficiscuntur: nec erat omnium quisquam, qui aspectum modo tantæ multitudinis sustineri posse arbitraretur, presertim ancipiti prelio cum ex oppido eruptione pugnaretur, & foris tantæ copie equitatus, peditumq; cernerentur. At ij qui Alexie obsidebantur, præterita die, quæ suorum auxilia expectauerant, consumpto omni frumeto, inscij qui in Heduis gerebant, consilio coacto de exitu fortunarum suarum consultabant: ac uarijs dictis sententijs quarum pars deditioem, pars, dum uires suppeterent, eruptionem censebant. Non prætereunda uidetur oratio Critognati propter eius singularem, ac nefariam crudelitatem. Hic summo in Aruernis natus loco, & magnæ habitus autoritatis, Nihil, inquit, de eorum sententijs dicturus sum, qui turpissimam seruitutem deditioem nomine appellant: neque hos habendos ciuium loco, neque ad conciliium adhibendos censeo. eunt ijs mihi res sit, qui eruptionem probant: quorum in consilio omnium uestrum consensu pristina residere uirtutis memoria uidetur. Animi est ista mollities, non uirtus, inopiam paulisper ferre non posse: qui se ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. Atque ego hanc sententiam probarem (nam apud me multum dignitas potest) si ullam præterquam uide nostræ iacturam fieri uiderem. Sed in consilio capiendò omnem Galliam

Galliam respiciantur, quam ad nostrum auxilium concitauimus. Quid hominum millibus octoginta uno loco interficitis, propinquit; consanguineisq; nostris animis fore existimatis, si pene in ipsis cadaveribus proelio decertare cogentur? Nolite hos uestro auxilio spoliare, qui uestre salutis causa suum periculum neglexerint: nec stultitia, ac temeritate uestra, aut imbecillitate animi omnem Galliam prosternere, ac perpetue seruituti addicere. An quod ad diem non uenerint, de eorum fide, constantiaq; dubitatis? Quid ergo Romanos in illis ulterioribus munitionibus, animine causa quotidie exerceri putatis? si illorum nuntijs confirmari non potestis, omni aditu praescripto: his ultimis testibus, apud propinquare eorum aduentum, cuius rei timore exterriti, ^{aliter} noctemq; in opere uersantur. Quid ergo Mei consilij est facere, quod nostri maiores nequaquam pari bello Cimbrorum, Teutonumq; fecerunt, qui in oppida compulsi, ac sine inopia subacti, eorum corporibus, qui etate inutilis ad bellum iudicantur, uitam tolerauerunt, neq; se hostibus tradiderunt: cuius rei exemplum si non habere mat, tamen libertatis causa institui, & posteris prodi pulcherrimum iudicarem. Nam quid illi simile bello fuit depopulata Gallia, magnaq; illata calamitate, Cimbri finibus nostris aliquando excesserunt, atque alias terras petierunt: iura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt, Romani uerò quid petunt aliud, aut quid uolunt, nisi inuidia adducti, quos fama nobiles, potentesq; bello cognouerunt, horum in agris, ciuitatibusq; considerare, atque his eternam iniungere seruitutem: neq; enim unquam alia condicione bella gesserunt. Quod si ea, quae in longinquis nationibus geruntur, ignoratis, respicite finitimam Galliam, quae in prouinciam redacta, iure, & legibus communitatis, securibus subiecta, per-

petua premitur seruitute. Sententijs dictis constituunt, illi
 qui ualetudine, aut etate inutiles sunt bello, oppido exce-
 dant, atque omnia prius experiantur, quàm ad Critognati
 sententiam descendant. Illo tamen potius utendum consilio,
 si res cogat, atque auxilia morentur, quàm deditiois, aut
 pacti subeundam cōditionem. Mandubij, qui eos oppido re-
 ceperant, cum liberis, atq; uxoribus exire coguntur: ij cum
 ad munitiones Romanorū accessissent, silenti omnibus pre-
 cibus orabant, ut se in seruitutē receptos cibo inuaret. Hos
 Caesar dispositis in uallo custodij recipi prohibebat. Inter
 ea Cominius, & reliqui duces, quibus summa imperij per-
 missa erat, cum omnibus copijs Alexiam perueniunt: &
 *mille colle exteriori occupato non longius quingentis passibus
 à nostris munitionibus consistunt. Postero die equitatu ex
 castris educto, omnē eam planitiem, quam in longitudinem
 tria millia passuum patere demonstrauimus, complent: pe-
 destresq; copias paulum ab eo loco abditas in locis superio-
 ribus constituunt. Erat ex oppido Alexia despectus in cam-
 pum: concurrerunt hīs auxilijs uisis fit gratulatio inter eos,
 atq; omnium animi ad letitiam excitatur. Itaque productis
 copijs ante oppidum consistunt, & proximam fossam tra-
 tibus integunt, atque aggere explent, seq; ad eruptionem
 atq; omnes casus cōparāt. Caesar omni exercitu ad utrāq;
 partem munitionum disposito, ut si usus ueniat, suū quisq;
 locum teneat, & nouit: equitatum ex castris educi, &
 praelium cōmitti iubet. Erat ex omnibus castris, que sum-
 mum undiq; iugum tenebant, despectus: atq; omnium mili-
 tum intenti animi pugnae euentum exspectabāt. Galli inter
 equites, raros sagittarios, expeditosq; leuis armaturae in-
 teriecerant: qui suis cedentibus auxilio succurrerēt, & nos
 stirorum equitum impetum sustinerēt: ab hīs complures de
 impro

improviso uulnerati prelio excedebant. Cum suos pugna superiores esse Galli considerent, & nostros premi multitudine uiderent: ex omnibus partibus, & ij, qui munitionibus continebantur, & ij, qui ad auxilium conuenerant, clamore & ululatu suorum animos confirmabant, quod in conspectu omnium res gerebatur, neq; recte, aut turpiter factum celari poterat: utrosque & laudis cupiditas, & timor ignominie ad uirtutem excitabat. Cum a meridia prope ad Solis occasum dubia uictoria pugnaretur: Germani una in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt, eosq; propulerunt: quibus in fugam coniectis, sagittarij circumuenti, interfectiq; sunt. Item ex reliquis partibus nostris cedentes usque ad castra insecuti, sui colligendi facultatem non dederunt. At ij, qui ab Alexia processerant, moesti prope uictoria desperata se in oppidum receperunt. Vno die intermisso, Galli, atq; hoc spatio magno cratium, scalarum, harpagonum numero effecto, media nocte silentio ex castris egressi ad campestris munitiones accedunt. Subito clamore sublato, qua significatione, qui in oppido obsidebantur, de suo aduentu cognoscere possent, crates proicere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de uallo deturbare, reliquisq; que ad oppugnationem pertinent, administrare. eodem tempore clamore exaudito, dat tuba signum suis Vercingetorix, atque ex oppido educit. Nostri, ut superioribus diebus suis cuique erat locus attributus, ad munitiones accedunt, fundis libralibus, sudibusq; quas in opere disposuerant, ac glandibus Gallos perterrent: prospectu tenebris a tempto multis utrinque uulnera accipiuntur, complura tormentis tela coniciuntur. At M. Antonius, & C. Trebonius legati, quibus ea partes ad defendendum obuenerant, que

ex parte

ex parte premi nostros intellexerant, ijs auxilio ex ulter-
 yoribus castellis deductos summittabant. Dum longius
 ab munitione aberat Galli, plus multitudine telorum pro-
 ficiebant: posteaquam propius successerunt, aut se ipsi sti-
 mulis inopinaverunt inducunt, aut in scrobes delapsi transfo-
 diebantur, aut ex ulla, & turribus traiecti pilis murali-
 bus interibant: multis undiq; vulneribus acceptis, nulla mu-
 nitione perrupta, cum lux appareret, veriti ne ab latere
 aperto ex superioribus castris eruptione circumvenirentur,
 se ad suos receperunt. At interiores dum ea, quae à Ver-
 cingetorige ad eruptionem preparata erant, proferunt,
 priores fossas expleunt: diutius in his rebus administrandis
 morati, prius suos discessisse cognoverunt, quam munitione-
 nibus appropinquarent: ita re infecta in oppidam venerunt.
 His magno cum detrimento repulsi Galli, quid agant,
 consulunt: locorum peritos adhibent, ab his superiorum
 castrorum situs, munitionesq; cognoscunt: Brata Septentrionibus
 collis, quem quia propter magnitudinē circuitus, opere circum-
 plecti nō potuerant nostri, necessariō penē iniquo loco, &
 leniter declivi castra fecerūt. Haec C. Antistius Reginus,
 & L. Caninius Regulus legati cum duabus legionibus obtinebant:
 cognitū per exploratores regionibus, duces hostium sexaginta
 nulla ex omni numero deligunt earum civitatum, quae
 maximam virtutis opinionem habebant: quid, quoq; pacto
 agi placēat, occultē inter se constituunt, ad eundem
 tempus definiunt, cum meridies esse videatur:
 ijs copijs Vergasillaunum Arvernā unum ex quatuor
 ducibus propinquum Vercingetorigis praeficiūt. Ille
 ex castris prima vigilia egressus, propē confecto sub lucem
 itinere, post montem se occultavit, militesq; ex nocturno
 labore sese reficere iussit, cum iam meridies appropinquaret

quare uideretis, ad ea castra, quae supra demonstrauimus, contendit: eodemque tempore equitatus ad campestris munitiones accedere, & reliquae copiae sese pro castris ostendere coeperunt. Vercingetorix ex arce Alexiae suos conspiciat, ex oppido egreditur, castris longuios, musculos, faleos, reliquaque, quae eruptionis causa parauerat, profert: pugnatur uno tempore omnibus locis, atque omnia tentantur: quae minime uisa pars firma esset, huc concurrunt. Romanorum manus tantis munitionibus distinctur, nec facile pluribus locis occurrit: multum ad terrendos nostros ualuit clamor, qui post tergum pugnantibus extitit, quoddam suum periculum in aliena uident uirtute consistere. Omnia enim plerumque, quae absunt, uehementius hominum motus perturbant. Caesar idoneum locum nactus, quid quaque in parte geratur cognoscit: laborantibus summittit: utrisque ad omnia occurrit: unum illud esse tempus praedicat, quo maxime contendere conueniat. Galli nisi perfregerint munitiones, de omni salute desperant: Romani si rem obtinuerint, finem laborum omnium expectant. maxime ad superiores munitiones laboratur, quod Vergasilla unum missum demonstrauimus. * Exiguum loci ad decliuitatem situm * Iniquum
 stium magnum habet momentum. * Alij tela coniciunt, alij testudine facta subeunt: defatigatis inuicem integri succedunt: agger ab uniuersis in munitionem coniectus & adsecusam dat Gallis. & ea quae in terram occultauerant Romani, contegit: nec iam arma nostris, nec uires superant. In rebus cognitis, Caesar Labienum cum cohortibus sex subsidio laborantibus mittit, & imperat si sinere non possit, deductis cohortibus eruptione pugnaret: id nisi necessario non faciat. Ipse adit reliquos, cohortatur, ne labori succumbant: omnium superiorum dimi-

cationum

cationum fructum in eo die, atque hora docet consistere. Interiores desperatis campestribus locis, propter magnitudinem munitionum, loca prærupta ex ascensu tentant: huc ea, que parauerant, construnt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: aggere, & cratibus * aditus expediunt: faucibus uallum, ac locum rescindunt. Cæsar mittit primò Brutum adolescentem cum cohortibus sex, post eum alijs septem Fabium legatum, postremò ipse, cum uehementius pugnaretur, integros subsidio adducit: restituto prælio, ac repulsis hostibus, eò quò Labienum miserat, contendit: cohortes quatuor ex proximo castello educit, equitum se partem sequi, partem circumire exteriores munitiones, & ab tergo hostes adoriri iubet. Labienus postquam neque aggere, neque fosse uim hostium sustinere poterant, coactis una de quadraginta cohortibus quas ex proximis præsijs deductas fors obtulit, Cæsarem per nuntios facit certiore, quid faciendum existimet: accelerat Cæsar, ut prælio interfuit: eius aduentu ex colore uestitus cognito, quo insigni in prælijs uiri consueuerat, turmis equitum, & cohortibus iussis, quas se sequi iusserat, ut de locis superioribus hæc decliua, & deuexa cernebantur, hostes committunt prælium: utrinque clamore sublato, excipitur rursus ex uallo, atque omnibus munitionibus clamor. Nostri emissis pilis, gladijs retingerunt: repente post tergum equitatus cernitur, cohortes alie appropinquant. Hostes terga uertunt, fugientibus equites occurrunt, fit magna cædes. Sedulius Dux, & princeps Lemouicem occiditur. Vergasillum Aruernus uiuus in fuga comprehenditur: signa militaria septuagintaquatuor ad Cæsarem referuntur: pauci ex tanto numero

* fossas ex-
plent

rose

ro se incolames in castra recipiunt. Cōspicati ex oppido eadem. & fugā suorum, desperata salute, copias à munitionibus reducunt: sit protinus hac re audita ex castris Gallorum fuga. Quod nisi crebris subsidijs, ac totius diei labore milites fuissent defessi, omnes hostium copiae deleri potuissent. De media nocte nussus equitatus nouissimū signum cōsequitur, magnus numerus capitur, atq; interficitur: reliqui ex fuga in ciuitates discedunt. Postero die Vercingetorix cōcilio cōvocato, id se bellum suscepisse non suarū necessitatum, sed cōmunis libertatis causa demonstrat: & quoniam sit fortunæ ceciditū, ad utrāq; rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satis facere, seu uiuum tradere uelint. Mittuntur de his rebus ad Cæsare legati, iubet arma tradi, principes produci: ipse in munitione pro castris confedit, eò Duces producuntur. Vercingetorix deditur, arma proijciuntur: reserualis Heduis, atque Aruernis, si per eos ciuitates recuperare posset, ex reliquis captiuis toto exercitui capias singula praeda nomine distribuit. His rebus cōfectis, in Heduos proficiscitur, ciuitatem recipit: eò legati ab Aruernis missi, que imperaret, se facturos pollicentur: imperat magnū numerum obsidum, legiones in hyberna mittit: captiuorum circiter uiginti nulli Heduis, Aruernisq; reddidit. T. Labienū cū duabus legionibus, & equitatu in Sequanos orpficisci iubet. Huic M. Sēpronii Rutiliū attribuit. C. Fabiū, & L. Minutiū Bastiliū cū duabus legionibus in Rhemis collocat, ne quā à finitimis Bellouacis calamitatē accipiat. C. Antistium Reginū in Ambibarcetos, T. Sextiū in Bituriges, C. Caniniū Rebilū in Rutenos cū singulis legionibus mittit. Q. T. Ci. & P. Sulp. Cabiloni, & Matiscone in Heduis ad Ararim rei frumentariæ causa collocat: ipse Bibracte hyemare cōstituit. His rebus cognitis, Romæ dierū uiginti supplicatio idicatur.

A. HIR

A. HIRCI DER E
LICTORVM DE BEL-
LO GALLICO LI-
BER VIII.

*comparenti-
bus
* nouissi-
mūq; imper-
fectum

*medijs

ACTVS assiduis tunc uocibus, Balbe,
cium quotidiana mea recensatio, non diffi-
cultatis excusationē, sed inertia uideretur
deprecationem habere, difficillimam rem
suscepi, Caesaris nostri commentarios ro-
rum gestarum Gallie non * comparandos superioribus,
atq; insequentibus eius scriptis contexui, * nouissimūq; im-
perfecta ab rebus gestis Alexandriae confeci, usque ad exis-
tum, non quidem ciuilibus dissensionis, cuius finem nullum uis-
denui, sed uite Caesaris: quos utinam qui legent, scire poss-
sint, quam inuitus susceperim scribēdos, quo facilius carcam
stultitijs, atq; arrogantie crimine, qui me * medium inter
posuerim Caesaris scriptis. Constat enim inter omnes, nihil
tam operose ab alijs esse perfectum, quod non horum ele-
gantia commentariorum superetur: qui sunt editi, ne scien-
tia tantum rerum gestarum scriptoribus deesset: adeoq;
probatur omnium iudicio, ut p̄repta nō p̄bita facultas
scriptoribus uideatur. Cuius tamen rei maior nostra, quam
reliquorū est admiratio. Ceteri enim quam bene, atq; emen-
date nos etiam quam facile, atq; celeriter eos perfecit, sei-
mus. Erat autem in Casare cōm facultas, atque elegantia
summa scribendi, tum, uerissima suorum sciētia cōsiliiorum
explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexan-
drino, atq; Africano bello interessem: que bella quanquam
ex parte nobis Caesaris sermone sint nota: tamen aliter au-
dimus ea, que rerum nouitate, aut admiratione nos capiūt,
aliter

aliter que pro testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirum dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Cesare conferar: hoc ipso crimen arrogantia subeo, quod me iudicio cuiusquam existimem posse cum Cesare comparari. Vale.

QUNI Gallia deuicta, Caesar cum à superiore ætate nullum bellandi tempus intermisset, militesq; hybernorum quiete reficere à tantis laboribus uellet: complures eodem tempore ciuitates renouare belli consilia nuntiabantur, coniurationesq; facere: cuius rei uerisimilis causa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neq; ulla multitudine in unum locum coacta resisti posse Romanis: nec, si diuersa bella complures eodem tempore intulissent ciuitates, satis auxiliij, aut spatij, aut copiarum habiturum exercitum populi Romani ad omnia persequenda. non esse autem alicui ciuitati sortem incommodi recusandam, si tali mora reliquæ possent se uendicare in libertatem. Quæ ne opinio Gallorum confirmaretur, Caesar M. Antonium Quæstorem suis præfecit hybernis: ipse equitatus præsidio pridie Calendarum Ianuarij ab oppido Bibracte proficiscitur ad legionem duodecimam, quam non longe à finibus Hæduorum collocauerat in finibus Biturigum, eique adiungit legionem undecimam, quæ proxima fuerat. Binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copiosissimos agros Biturigum inducit: qui, cum latos fines, et complura oppida haberent, unius legionis hybernis non poterant contineri, quin bellum pararent

Biturigum
oppressio.

rarent, coniurationesq; facerent. Repentino aduentu Caesaris accidit, quod imparatis deiectioneq; accidere sicut necesse, ut sine timore ullo rura colentes, prius ab equitatu opprimerentur, quam cōfugere in oppida possent. namque etiam illud vulgare incursionis signum hostium, quod incendijs a domicilijs intelligi consuevit. Caesaris erat interdicto sublatum, ne aut copia pabuli, frumentiq; si longius progredi uellet, deficeret, aut hostes incendijs terrentur. Multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum aduentum effugere potuerant Romanorum, in finitimas ciuitates aut priuatis hospitij consisi, aut societate consiliorum, confugerant frustra. Nam Caesar magnis itineribus omnibus locis occurrit: nec dat ulli ciuitati spatium de aliena potius, quam de domestica salute cogitandi, qua celeritate, & fideles amicos retinebat, & dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat. Tali conditione proposita, Bituriges cum sibi uideret clemētia Caesaris redditum patere in eius amicitia, finitimasq; ciuitates sine ulla poena dedisse oēs, atque in fidem receptas esse, idem fecerunt. Caesar nullibus pro tanto labore, ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis, studiosissime permanserant in labore, Eucenos sesterios, centurionibus * duo nulla numum praedae nomine condonanda pollicetur: legionibusque in hyberna remisit, ipse se recepit die XL. Bibracte, ibi cum ius diceret, Bituriges ad eum legatos mittunt auxilium petentem contra Carnutes, quos intulisse bellum sibi querantur. Quae re cognita, cum non amplius decem & * octo dies in hybernis esset commoratus, legiones quartamdecimam, & sextam ex hybernis ab Arare educit: quas ibi collocatas, explicanda rei frumentariae causa superiore

*reducebat

*tot millia

*nouem

commen

commentario demonstratum est. Ita cum duabus legionibus ad persequendos Carnutes proficiscitur. Cuius sane exercitus ad hostes esset perlata, calamitate ceterorum duarum Carnutes, desertis vicis, oppidisq; que tolerade hyemis causa, consuetis repente exiguis ad necessitatem edificijs, incolebant (nuper enim deuicti complura oppida * dimiserant) dispersi profugiunt. Caesar crumpetels eo maxime tempore acerrimas tempestates cum subire milites nollet, in oppido Carnutum Genabo castra ponit: atq; in tecta partim Gallorum, partim que coniectis celeriter stramentis tentorium integendorum gratia erant inaedificata, milites contigit: equites tamen, & auxiliosos pedes in omnibus partibus mittit, quascunq; petisse dicebantur hostes: nec frustra, nam plerunq; magna preda positi nostri reuertuntur. Oppressi Carnutes hyemis difficultate, terrore periculi, cum tectis expulsi nullo loco diutius consistere auderent, nec sylvarum presidio tempestatibus durissimis tegi possent: dispersi, magna parte amissa suorum, disperantur in finitimas ciuitates. Caesar tempore anni difficillimo, cum satis haberet conuenientes manus dissipare, ne quod initium bellinasceretur: quantumq; in ratione esset, exploratum haberet, sub tempus aestiuorum nullam summum bellum posse consistare: C. Trebonium cum duabus legionibus, quas secum habebat, in hybernis Genabi collocauit: ipse, cum crebris legationibus Rhemorum certior fieret, Bellouacos, qui belli gloria Gallos omnes, Belgasq; prestabant, finitimasq; ipsius ciuitates, Duce Corbeo Bellouaco, & Commio Atrebate exercitum comparare, atq; in unum locum cogere, ut omni multitudine in finibus Suestionum, qui Rhemis erant attributi, facerent impressionem: pertinere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad salutem suam iudicaret, nullam calamitatem,

tatem socios optimè de re publica meritos accipere, legionem ex hybernis euocat rursus undecimam. Literas autem ad C. Fabium mittit, ut in fines Sueſtionum legiones duas, quas habebat, adduceret, alteramq; ex duabus à T. Labieno accersit. Ita quantum hybernorum opportunitas, belliq; ratio postulabat, perpetuo suo labore, inuicem legionibus expeditionum onus iniungebat. His copijs coactis, ad Bellouacos proficiscitur: castrisq; in eorum finibus positis, equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hostium consilia cognosceret. Equites officio functi renuntiant paucos in aedificijs esse inuentos, atq; hos, non qui agrorum incolendorum causa remississimè (nanque esse undique diligenter demigratum) sed qui speculandi gratia essent remissi: à quibus cum quaereret Caesar, quo loco multitudo esset Bellouacorum, quod ue esset consilium eorum: inueniebat Bellouacos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum conuenisse. Itemq; Ambianos, Aulercos, Calctos, Velliocassos, Atrebatas locum castris excelsum * impedita circumdatum palude delegisse, omnia impedimenta in ultiores sylvas contulisse: complures esse principes belli autores, sed multitudinem maximè Corbeo obtemperare, quòd ei summo odio esse nomè populi Rom. intellexissent. Paucis ante diebus, ex his castris Commium discessisse ad auxilia Germanorum adducenda, quorum & uicinitas propinqua, & multitudo esset infinita. Constituisse autem Bellouacos omnium principum consensus, ma plebis cupiditate, si, ut diceretur, Caesar cum tribus legionibus ueniret, offerrent se ad dimicandum, ne miseriores, ac duriore postea conditione cum toto exercitu decernere cogerentur: sin maiores copias adduceret, in eo loco permanerent, quem delegissent. Pabulatione autè, qua propter

* in sylua circundata pal.

anti

anni tempus cion exigua, tum disiecta esset, & frumenta-
 tione, & reliquo commeatu ex insidijs prohibere Roma-
 nos. Que Caesar cion consentientibus plurimis cognouisset,
 atq; ea, que proponerentur, consilia plena prudentia, lon-
 geg; à temeritate barbarorum remota esse iudicaret: omni-
 bus rebus inserviendum statuit, quò celerius hostes con-
 tempta suorum paucitate prodirent in aciem: singularis
 enim uirtutis ueterrimas legiones septimam, octauam, &
 nonam habebat: summa spei, delectaq; iuuentutis undeci-
 mam: que octauo iam stipendio functa, tamen collatione
 reliquarum nondum eandem uetustatis, & uirtutis cepe-
 rat opinionem. Itaque concilio aduocato, rebus ijs, que ad
 se essent delate, omnibus expositis, animos multitudinis cõ-
 firmat, si forè hostes trium legionum numero posset eli-
 cere ad dimicandam. Agminis ordinem ita constituit, ut le-
 gio septima, octaua, nona, ante omnia irent impedimenta:
 deinde omnium impedimentorum agmen (quod tamen erat
 mediocre, ut in expeditionibus esse consuevit) cogeret un-
 decima, ne maioris multitudinis species accidere hostibus
 posset, quam ipsi depoposcissent. Hac ratione penè quadra-
 to agmine instructo, in conspectum hostium celerius opi-
 nione eorum exercitum adducit. Quas legiones repèit in-
 structas, uelut in acie certo gradu accedere Galli cum ui-
 derent, quorum erant ad Cesarem plena fiducia consilia
 perlata, siue certaminis periulo, siue subito aduentu, seu
 expectatione nostri consilij, copias instruunt pro castris,
 nec loco superiore decedunt. Caesar, etsi dimicare optaue-
 rat, tamen admiratus tantam multitudinem hostium, ualle
 intermissa, magis in altitudinem depressa, quam late paten-
 te, castra castris hostium confert. Hec imperat uallo pe-
 dii XII. muniti, * coronisq; pro hac ratione eius altitudinis

* alijs, lauri-
 culamq;

in edificari: fossam duplicem pedum quinquidenum lateribus directis deprinū, turres crebras excitari in altitudinem trium tabulorum, pontibus traieclis, constratisq; coniungi: quorum frontes uiminea lorica munirentur, * ut hostis a duplici propugnatorum ordine depelleretur: quorum alter ex pontibus, quò tuior altitudine esset, hoc audacius, longiusq; tela promitteret: alter quò propior * hostem in uallo collocatus esse, ponte ab incidentibus te- listegeretur: portis fores, altioresq; turres imposuit. Huius munitionis duplex erat consilium: nanq; & operum magnitudinem, & timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum: & cum pabulatum, frumētatumq; longius esset proficiscendum, paruis copijs castra munitione ipsa uidebat posse defendi. Interim crebro paucis, utrinq; procurantibus inter bina castra palude interiecta, contendebatur: quam tamen paludem nonnunquam, aut nostra auxiliā, aut Gallorum, Germanorumq; transibant, acriusq; hostes insequabantur: aut uicissim hostes eodem transgressi nostros longius summoebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus id, quod accidere erat necesse, cum rarīs disiectisq; ex edificijs pabulum conquireretur, ut impeditis locis dispersi pabulatores circumuenirentur: quæ res etsi mediocre detrimentum iumentorum, ac seruorum nostris afferebat: tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum: atq; eò magis, quòd Commius, quem profectum ad auxilia Germanorum accersenda dixeram, cum equitibus uenerat: qui tantis numero non amplius erant quingenti: tamen Germanorū aduentu barbari instabantur. Cæsar cum animaduerteret hostem complures dies castris, palude, & loci natura munitis se tenere, neque oppugnari castra: coram sine dimicatione perniciofa, nec locum munitionibus claudis,

* ut ab hostibus duplici fossa, duplici propugnatorum ordine defenderent: quorum * hostiū uallo

claudi nisi à maiore exercitu posse: literas ad Trebonium
 mittit, ut quàm celerrimè possit, legionem x l i i i. quæ cum
 T. Sext. legato in Biturigibus hyemabat, accerseret, atque
 ita cum tribus legionibus magnis itineribus ad se ueniret.
 Ipse equites inuicem Rhemorum, ac Lingonum, reliqua-
 rumq; ciuitatum, quorum magnum numerum euocauerat,
 presidio pabulationibus mittit, qui subitas hostium incur-
 siones sustinerent: quod cum quotidie fieret, ac iam cõsuetu-
 dine diligentia minueretur, quod plerunq; accidit diutur-
 mitate, Bellouaci delecta manu pediu, cognitis stationibus
 quotidianis equitibus nostroru, syluestribus locis insidias dis-
 ponunt. Eodemq; equites postero die mittunt, qui primum
 elicerent nostros in insidias, deinde circumuentos aggrede-
 rentur: cuius mali fors incidit Rhemis, quibus illa dies fieri
 gendi muneris obuenerat. Namque ij, cum repente hostium
 equites animaduertissent, ac numero superiores paucitatẽ
 cõtempnissent, cupidius infecuti, à pedibus undiq; sunt cir-
 cundati, quo factò perturbati, celerius, quàm cõsuetudo ser-
 uat, equestris prelij, se receperunt, amisso Vertisco principe
 ciuitatis prefecto equitũ: qui cum nix equo propter ætatem
 posset utramque consuetudine Gallorum, neq; ætatis excusa-
 tione in suscipienda prefectura usus erat, neq; dimicari sine
 se uoluerat. Instantur, atq; incitantur hostium animi secun-
 do prelio, Principe Rhemorum interfecto. Nostri detri-
 mento admonentur, diligentius exploratis locis stationes
 disponere, ac moderatius cedentem insequi hostem. Non
 intermittuntur interim quotidiana prelia in cõspectu utro-
 runque castrorum, quæ ad uada, transituq; fiebant palu-
 dis: qua cõtentione Germani, quos propterea Cæsar trans-
 duxerat Rhenum, ut equitibus interpositi preliarentur,
 cum constantius uniuersi paludem transissent, paucisq;

resistētibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem
 essent insecuti: perterriti non solum ij, qui aut cominus
 opprimabantur, aut eminus uulnerabantur: sed etiam, qui
 longius subsidiari consueuerant, turpiter sigerunt: nec
 prius finem fugæ fecerunt, sepe amissis superioribus locis,
 quàm se aut in castra suorum reciperēt, aut nonnulli pudore
 coacti longius profugerent. Quorum periculo sic omnes
 copiae sunt perturbatae, ut uix iudicari posset, utrum secun-
 dis, minimisq; rebus insolentiores, an * aduersis mediocri-
 bus timidiores essent. Compluribus diebus issdem in castris
 consumptis, ciam propius accessisse legiones, & C. Trebo-
 nium legatum cognouissent: duces Bellouacorum ueriti si-
 milem obsessionem Alexiæ, noctu dimittunt eos, quos aut
 ætate, aut uiribus inferiores, aut incermes habebant, unigue
 reliqua impedimenta: quorum perturbatum, & confu-
 dum explicant agmen (magna enim multiitudo carro-
 rum etiam expeditos sequi Gallos consueuit) oppressi luce, co-
 spis armatorum, * castrorum uias instruit, ne prius Roma-
 ni persequi se inciperent, quàm longius agmen impedin-
 torum suorum processisset. At Caesar neq; resistentes tanto
 collis ascensu * lacecessendos iudicabat, neq; non usq; eò legio-
 nes admouendas, ut discedere ex eo loco sine periculo bar-
 bari militibus instātibus non possent. Ita cum paludem im-
 peditam à castris castra diuidere, quæ transcundi difficul-
 tas celeritatem insequendi tardare posset: atque id iugum,
 quod trās paludem penè ad hostium castra pertineret, me-
 diocri ualle à castris eorum intercisum animaduertet:
 pontibus palude constrata, legiones traducit, celeriterq; in
 summam planitiem iugi peruenit, quæ decliui fastigio duo-
 bus ab lateribus munebatur: * ibi legionibus instructis, ad
 ultimum iugū peruenit, aciemq; eo loco cōstituit, unde tor-
 mento

* aduerso me-
 diocri casu
 tim.

* in suis in-
 struit castris

* aggredien-
 dos

* ubi

mento missa tela in hostium cuneos cōijci possent. Barbari
 confisi loci natura, cum dimicare non recusarent, si forte
 Romani subire collem conaretur, paulatimq; copias dis-
 tributas dimittere non auderent, ne dispersi perturbaren-
 tur, in acie permanserunt. quorum pertinacia cognita, Cæ-
 sar uiginti cohortibus instructis, castrisq; eo loco metatis
 muniri iubet castra: absolutis operibus, legiones pro uallo
 instructas collocat, equites frenatis equis in stationibus di-
 sponit. Bellouaci cum Romanos ad insequendum paratos
 uiderent, neque pernoctare, aut diutius permanere sine ci-
 barijs eodem loco possent: tale consilium sui recipiendi <sup>sine pericu-
lo cod.</sup>
 interunt, fascēs, ubi confederant (nam in acie sedere Gallos
 consueisse superioribus commentarijs declaratum est) per
 manus stramentorum, ac uirgultorum, quorum summa
 erat in castris copia, inter se traditos, ante aciem colloca-
 uerunt, extremoque tempore dici, signo pronuntiato, uno
 tempore incenderunt. Ita continens flamma copias omnēs
 repente à conspectu texit Romanorum: quod ubi accidit,
 barbari uehementissimo cursu fugerunt. Cæsar cisi dis-
 cessum hostium animaduertere non poterat, incendijs op-
 positis: tamen id consilium cum fuge causa initum suspi-
 caretur, legiones promouet, & turmas mittit ad insequen-
 dum. ipse ueritus insidias, ne forte in eodem loco ^{*subsistere} ^{*sublisteret}
 hostis, atque elicere nostros in locum conaretur iniquum,
 tardius procedit. Equites cum intrare fumum, & flammam
 densissimam timerent, ac si qui cupidius intrauerant,
 uix suorum ipsi priores partes aduertent, equorum
 insidias ueriti, liberam facultatem sui recipiendi Belloua-
 cis dederunt. Ita fuga timoris simul, calliditatq; plena,
 sine ulla detrimento, millia non amplius decem progressi
 hostes, munitissimo loco castra posuerunt. inde cum se-

pe in insidijs equites, peditesq; disponerent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus instrebāt: quod eiam crebrius accideret, ex captiuo quodam comperit Caesar Corbeum Bellouacorum ducē fortissimorū nullia sex peditum delegisset: equitesq; ex omni numero mille, quos in insidijs eo loco collocarat, quem in locum propter copiā frumētī, ac pabuli Romanos pabulatū missuros suspicaretur. Quo cognito consilio, Caesar legiones plures, quā solebat, eduxit, equitatumq; , qua consuetudine pabulatoribus mittere praesidio consueuerat, praenūtit: huic interponit praesidia leuis armaturae: ipse cum legionibus, quam potest maximē appropinquat. Hostes in insidijs dispositi, cum sibi delegissent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes passibus mille, syluis undiq; impeditissimis, aut altissimo flumine, uelut indagine munium, hunc insidijs circumdederunt, nostri explorato hostium consilio, ad praeliandum animo, atq; armis parati, eam subsequētibz legionibus nullam dimicationem recusarent, turmatim in eum locum deuenerunt. Quorum aduentu eiam sibi Corbeus oblatam occasionem rei gerendae existimaret: primus cum paucis se ostēdit, atq; in proximas turmas impetum facit, nostri constanter * impetum sustinent insidiatorū: neq; plures in unum locum cōueniunt, quod plerunq; equestribus praelijs, eion propter aliquē timorem accidit, tum multitudine ipsorum detrimentum accipitur. Cum dispositis turmis, inuicem rari praeliarētur, neq; ab lateribus circumueniri suos poterent, erumpunt caeteri celeriter Corbeo praeliante ex syluis, fit magna contentione diuersum praelium: quod eiam diutius pari Marte iniretur, paulatim ex syluis instructa multitudo procedit peditum, quae nostros cogit cedere equites, quibus celeriter subueniunt leuis armaturae pedites, quos

*incursum

quos ante legiones missos docui, turmisq; nostrorum interpo-
 siti constanter praeliantur. pugnatur aliquandiu pari con-
 tentione, deinde, ut ratio postulabat praelij, qui sustinuerant
 primos impetus insidiarum, hoc ipso sunt superiores, quod
 nullum ab insidiantibus imprudentes acceperant detrimen-
 tum. Accedunt propius interim legiones, crebriq; eodem
 tempore et nostris, et hostibus nuntij afferuntur, impe-
 ratorem instructis copijs adesse. Qua re cognita praesidio
 cohortium confisi nostri acerrime praeliantur, ne si tardius
 rem gessissent, uictoriae gloriam communicasse cum legio-
 nibus uiderentur. Hostes concidunt animis, atq; itineribus
 diuersis fugam quaerunt nequicquam. Nam quibus difficul-
 tatibus locorum Romanos claudere uoluerant, his ipsi tene-
 bantur: uicli tamen, percussiq; maiore parte amissa conste-
 nati, quod fors tulerat, profugunt, partim syluis petitis, par-
 tim flumine, qui tamen in fuga a nostris acriter insequentibus
 conficiuntur. Cum interim nulla calamitate uictus Cor-
 beus excederet praelio, syluasq; peteret, haud, inuitantibus,
 nostris, ad deditonem potuit adduci, quin fortissime pra-
 liando, compluresq; uulnerando, cogeret elatos iracun-
 dia uictores in se tela conijcere. Tali modo re gesta, recens-
 tibus praelij uestigijs ingressus Caesar, cum uictos tanta ca-
 lamitate existimaret hostes nuntio accepto locum castror-
 um relicturos, quae non longius ab ea caede abesse plus mi-
 nus octo nullibus passuum dicebantur, tamen si flumine im- * nouem
 peditem transitum uidebat, tamen exercitum traducto pro-
 greditur. At Bellouaci, reliquaq; ciuitates repente ex su-
 ga pauescunt, atq; his uulneratis receptis, qui syluarum beneficia
 casum emittuerant, omnibus aduersis cognita calamitas
 te, interfecto Corbeo, amisso equitatu, et fortissimis pedi-
 tibus: cum aduentare Romanos existimarent, concilio re-
 penit

pentē cantu tubarum conuocato, conclamant, ut legati, ob
 fidesq; ad *Cæsarem* mittantur. Hoc omnibus probato cons
 silio *Commius* *Atrebas* ad eos per fugit *Germanos*, à qui
 bus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Cæteri è uellegio
 mittunt ad *Cæsarem* legatos: petuntq; ut ea poena sit con
 tentus hostium, quam si sine dimicatione inferre integrit
 posset, pro sua clementia, atque humanitate nunquam pro
 fectò esset illaturus. Afflictus opes equestri praelio *Bellouac*
orum esse, delectorum peditum multa millia interiisse, uix
 refugisse nuntios cedit: magnam tamen, ut in tanta calami
 tate, *Bellouacos* eo praelio commodum esse consecutos,
 quòd *Corbeus* autor belli, conciator multitudinis esset in
 terfectus. Nunquam enim *Senatum* tantum in ciuitate illo
 uiuo, quantum imperitum plebem potuisse. Hæc orantibus
 legatis, commemorat *Cæsar* eodem tempore superiore an
 no *Bellouacos*, cæterasq; *Galliæ* ciuitates suscepisse bellum
 pertinacissimè: hos ex omnibus in sententia permanuisse,
 neq; ad sanitatem reliquorū deditone esse perductos. Scis
 re, atq; intelligere se causam peccati sicillimè mortuis dele
 gari: neminem uerò tantum pollere, ut inuitis princ

ibus,
 resistente *Senatu*, omnibus bonis repugnātib; infirma ma
 nu plebis bellam concitare, & gerere posset. Sed tamen se
 contentum ea poena, quam sibi ipsi cōtraxissent. Nocte in
 sequenti legati responsa ad suos referūt: obides cōficiunt.
 Concurrent reliquarum ciuitatum legati, quæ *Bellouacos*
 rum speculabantur euentum, obides dant, imperata faciūt,
 prohibebat excepto *Commi*o, quem timor * cohibebat cuiusquam fidei
 suam committere salutem. Nam superiore anno *T. Labie*
nus *Cæsare* in *Gallia* citeriore ius dicente, eum *Commi*um
 comperisset sollicitare ciuitates, & conirationem contra
Cæsarem facere: infidelitatē eius sine ulla perfidia iudicauit
 comp

comprimi posse, quem quia non arbitrabatur uocatum in
 castra uenturum, ne tenendo cautiorem faceret, C. Voluse
 num Quadratum misit, qui cum per simulationem colloquij
 curaret interficiendum. Ad eam rem delectos tradidit cen-
 turiones. Ciam in colloquium uentum esset, et, ut conuenie-
 rat, manum Commij Volusenus arripuisset, Centurio uelut
 insueta re permotus, celeriter à familiaribus prohibitus
 Commij, conficere hominem non potuit, grauius tamē pri-
 mo ictu gladio caput percussit. Ciam utrinque gladij districti
 essent, non tam pugnandi, quàm diffugiendi fuit utrorumque
 consiliū: nostrorum, quod mortifero uulnere Commium
 credebāt affectum: Gallorum, quod insidijs cognitis, plura,
 quàm uidebant, extimescebant. Quo factō statuisse Cōmius
 dicebatur, nunquam in conspectum cuiusquam Romani ue-
 nire. Bellicosissimis gentibus deuictis, Caesar cum uideret
 nullam iam esse ciuitatem, quæ bellum pararet, quò sibi re-
 sisteret, sed nonnullos ex oppidis demigrare, ex agris effu-
 gere ad presens imperium uitandum: plures in partes
 exercitum dimittere constituit. M. Antonium questorem
 cum legione duodecima sibi coniungit. C. Fabium lega-
 tum cum cohortibus uiginti quinque mittit in diuersissi-
 mam partem Gallie, quòd ibi quasdam ciuitates in armis
 esse audiebat: neque C. Caninium Rebilum legatum, qui
 in illis regionibus præerat, satis firmas duas legiones ha-
 bere existimabat. T. Labienum ad se euocat. Legionemque
 duodecimam, quæ cum eo fuerat in hybernis, in togatam
 Galliam mittit ad colonias ciuium Romanorum tuendas,
 ne quod simile incommodum accideret de incursione bar-
 barorum, ac superiore astate Tergestinis * accidisset, quia * acciderat
 repentino latrocinio, atque impetu incole illorum erant op-
 pressi: ipse ad deuictissimos, depopulatosque fines Ambiorigis
 profic

*omnes par-
tes finium
Am.

proficiscitur: quem perterritum, atq; fugientem cum redi-
gi posse in suam potestatem desperasset, proximum suae di-
gnitatis esse ducebat, adeo fines eius vastare ciuitibus, & dissi-
cuis, pecore, ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna se-
cisset reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates
haberet in ciuitatem. Cui in * omneis finibus partiū Ambio-
rigis aut legiones, aut auxilia dimisisset, atq; omnia caedis-
bus, incendijs, rapinis vastasset, magno numero hominum
interfecto, aut capto, Labienum cum duabus legionibus in
Treuiros mittit. quorum ciuitas propter Germaniae nati-
uitatem, quotidianis exercitibus bellis, cultu, & scititate non
multum a Germanis differbat, neq; imperata unquam, nisi
exercitus coacta, faciebat. Interim C. Caninius legatus cum
magnam multitudinem conuenisse hostium in fines Pictio-
num literis, nuntijsq; Duracii cognouisset, qui perpetuo in
amicitijs Romanorum permanserat: quod pars quaedam ciuita-
tis eius defecisset, ad oppidum Lemonicum coniecit: quod cum
adtentaret, atq; ex captiuis certius cognosceret, multis ho-
minum millibus, Dumnaeo Duce Andium Duracium elaus-
sum, * Lemonicum oppugnari, neq; infirmas legiones hos-
tibus committere auderet, castra munito loco posuit. Diuina
cum appropinquare Caninium cognouisset, copijs omni-
bus ad legiones conuersis, castra Romanorum oppugnare
instituit. Cui copiosus dies in oppugnatione consumpsisset,
& magno suorum detrimento nullam partem munitionum con-
uellere potuisset, rursus ad obsidendum Lemonicum redit.
Eodem tempore C. Fabius legatus complures ciuitates in si-
dem recepit, obsidibus firmat: licetisq; C. Caninij certior
fit, quae in Pictionibus gerantur. Quibus rebus cognitis, pro-
ficiscitur ad auxiliū Duracii ferendū. At Dumnaeus aduen-
tu Fabij cognito, desperata salute, si tempore eodem coactus
esset

* Lemouaco

esset & Romanum, & externum sustinere hostem, & re-
 spicere, ac timere oppidanos. repente eo ex loco cum co-
 pijs recedit: nec se satis tutum fore arbitratur, nisi ^{* flumen} ^{* flumine Li-}
 Ligerim, quod erat ponte propter magnitudinem construa- ^{Geri}
 tum, copias traduxisset. Fabius etsi nondum in conspectum
 uenerat hostium, neque se cum Caninio coniunxerat: tamen
 doctus ab ijs, qui locorum nouerant naturam, potissimum
 credidit hostes perterritos, eum locum, quem petebant, pe-
 tituros. Itaque cum copijs ad eundem pontem contendit:
 equitatumq; tantum procedere ante agmen imperat legio-
 num, quantum cian processisset, sine defatigatione equo-
 rum, in eadem se reciperent castra. Consequuntur equites
 nostri, ut erat praeceptum, innaduntq; Dumnaci agmen, &
 fugientes perterritosq; sub sarcinis in itinere aggressi ma-
 gna praeda, multis interfecit, potiuntur. Itaque re bene
 gesta se recipiunt in castra. Insequenti nocte Fabius equites
 praemittit sic paratos, ut conflagrent, atque omne agmen
 moraretur, dum consequeretur ipse: cuius praecipit ut res
 gereretur, Qu. Titatius Varus praefectus equitum singula-
 ris & animi, & prudentiae uir suos hortatur, agmenq; ho-
 stium consequutus, turmas partim idoneis locis disponit,
 partim equitum praelium committit. ^{* Confligit} ^{* confligit}
 equitatus hostium succedentibus sibi pedibus, qui toto agmi-
 ne subsistentes equitibus suis contra nostros ferunt auxiliu.
 Est praelium acri certamine, namque nostri contemptis prie-
 die, superatisq; hostibus, cum subsequi legiones meminisse-
 rent, & pudore cedendi, & cupiditate per se conficiendi
 praelij, fortissimè contra pedites praeliantur: hostesq; ni-
 hil amplius copiarum accessurum credentes, ut pridie
 cognouerant, delendi equitatus nostri nacli occasionem
 uidebantur. Cum aliquandiu summa contentione dimi-
 caretur

caperetur, Dumnaeus instruit aciem, quae suis esset equitibus
 inuicem praesidio: tum repente conferta legiones in con-
 spectum hostium ueniunt: quibus uisis percussa barbaro-
 rum turme, ac perterrita acies hostium, perturbato impe-
 dimentorum agmine, magno clamore, discursuq; passim sua
 se mandant. at nostri equites, qui paulo ante cum res-
 sistentibus fortissime conflixerant, letitia uictoriae elati,
 magno undiq; clamore sublato, cedentibus circumfusi, quan-
 tum equorum uires ad persequendum, dextraq; ad cadendum
 ualent, totum eo praelio interficiunt. itaq; amplius millibus
 XL. aut armatorum, aut eorum, qui timore arma proiece-
 rant, interfectis, omnis multitudo capitur impedimento-
 rum. Qua ex fuga cum constaret Drapetem Senonem, qui,
 ut primum defecerat Gallia, collectis undiq; perditis homi-
 nibus, seruis ad libertatem uocatis, exulibus omnium ciuitatum
 accitis, receptis latronibus, impedimenta, & conuectus
 Romanorum interceperat: non amplius hominum duobus
 millibus ex fuga collectis prouinciam petere, unaq; consi-
 lium cum eo Lucterium Cadurcum cepisse: quem in superio-
 re commentario, prima defectione Galliae facere in Pro-
 uinciam impetum uoluisse, cognitum est. Caninius legatus
 cum legionibus duabus ad eos persequendos contendit, ne
 detrimento, aut timore Prouinciae magna infamia perdis-
 torum hominum atrocinijs caperetur. C. Fabius cum res-
 liquo exercitu in Carnutes, reliquaq; proficiscitur ciuita-
 tes, quarum eo praelio, quod cum Dumnaeo fecerat, copias
 esse accitas sciebat. Non enim dubitabat, quin recenti cala-
 mitate summissiores essent futurae: dato uero spatio, ac tenta-
 pore eodem* instante Dumnaeo possent concitari. Qua in
 re summa felicitas, celeritasq; in recipiendis ciuitatibus Fa-
 bium consequitur. nam Carnutes, qui saepe uexati nunt-
 quant

*instigante

quam pacis fecerant mentionem, datis obfidibus ueniunt in deditiōem: ceteraq; ciuitates posite in ultimis Gallie finibus, Oceanoq; contunche, que Armorice appellantur, autoritate adducte Carnutum, aduentu Fabij legionumq; imperata sine mora faciunt. Dumnaeus suis finibus expulsus, errans, latitansq; solus extremas Gallie regiones petere coactus est. At Drapes, unaq; Lulterius cum legiones, Caninium adesse cognoscerent, nec se sine certa pernicie, persequente exercitu, putarent Prouinciæ fines intrare posse, nec iam liberam usq; andi, latrocinandiq; facultatem haberent: cōsistunt in agris Cadurcorum, ibi cum Lulterius apud suos ciues quondam integris rebus multū potuisset, semperq; autor nouorum consiliorum magnā apud Barbaros autoritatē haberet: oppidum Vxellodunum, quod in clientela fuerat eius, natura loci egregie munitum occupat. Et Drapes copijs, oppidanisq; sibi coniungit. Quò cum cōfessim C. Caninius uenisset, animaduertenterq; omnes oppidi partes præruptissimis saxis esse munitas, quò descendente nullo, tamen armatis ascendere esset difficile, magna autem impedimenta oppidanorū uideret, que si clandestina fuga subtrahere conarentur, effugere non modò equitatum, sed ne legiones quidem possent: tripartitò cohortibus diuisis, trina excelssissimo loco castra fecit: à quibus paulatim, quantum copie patiebatur, uallum in oppidi circuitu ducere instituit. Quod cum animaduertenter oppidani, miserimāq; Alexie memoria solliciti similem casum obfessionis uererentur, maximeq; ex omnibus Lulterius, qui fortune illius periculum fecerat, moneret rationē frumenti esse habendam: constituunt omnium consensu, parte ibi relicta copiarū, ipsi cum expeditis, ad importandum frumentum proficisci. Eo consilio probato, proxima nocte duobus

* latrociniorum faciendorum facultatem haberet, in finibus se constituunt Cadure.

* quò

millibus armatorum relictis, reliquos ex oppido Drapes, et
 Luclerius educunt. Il paucos dies morantur, ex sinibus Cidar-
 corum, qui partim re frumentum subleuare eos cupiebant,
 partim prohibere, quo minus frumerent non poterant, ma-
 gnum numerum frumenti comparant. Nonnunquam autem
 expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoriuntur.
 Quam ob causam C. Caninius totum oppidum munitiones cir-
 cundare conatur, ne aut opus effectum tueri non possit, aut
 plurimis in locis infirma disponat presidia. Magna copia
 frumenti comparata, confidunt Drapes, et Luclerius non
 longius ab oppido decem millibus passuum, unde paulatim
 frumentum in oppidum supportarent, ipsi inter se prouin-
 cias partiuunt. Drapes tamen presidio cuius parte copiarum
 restitit. Luclerius agmen iuniorum ad oppidum ad-
 ducit, disposita ibi presidia, hora noctis circiter decimas
 syluestribus angustisq; itineribus frumentum importare in
 oppidum instituit: quorum strepitum vigiles castrorum cum
 sensissent, exploratoresq; misit que gererentur, remanens
 sem, Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proxima
 castella in frumentarios sub ipsam lucem impetum fecit.
 Is repetito malo perterriti, diffugiunt ad sua presidia, quo
 nostri, ut uiderunt, acriter contra armatos incitati neminem
 ex eo numero uiuum capi patiuntur. Pro fugit inde cum pau-
 cis Luclerius, nec se recipit in castra. Re bene gesta, Cani-
 nius ex captiuis comperit partem copiarum, cum Drapete
 esse in castris. Intra mille passuum decemque re ex copia-
 ribus cognita, cum intelligeret, fugato Duce altero, perter-
 ritos reliquos facile opprimi posse, magna felicitate esse ara-
 bitrabatur, neminem ex eade re fugisse in castra, qui de ac-
 cepta calamitate nuntium Drapeti perferret. Sed cum in ex-
 periundo periculum nullam uideret, equitatum omnem,
 Germi

* disposita
 presidia ha-
 beret

- ad hanc partem
 - ad hanc partem
 - ad hanc partem
 - ad hanc partem
 - ad hanc partem

Luclerij fuga

* a millibus
 non longe
 amplius x 11.

Germanosq; pedites summa uelocitate homines ad castra
 hostium praemittit, ipse legionem unam intra castra distri-
 buit, alteram secum expeditam ducit. Cuius propius hos-
 tem accessisset, ab exploratoribus, quos praemiserat, co-
 gnoscit castra eorum, ut Barbarorum fieri consuetudo, rea-
 lictis locis superioribus ad ripas fluminis esse demissa. At
 Germanos, equitesq; imprudentibus omnibus de improbita-
 to aduolasse, & praelium commisisse. Qua re cognita le-
 gionem armatam, instructamq; adducit. Ita repente omni-
 bus ex partibus signa dato, loca superiora capiuntur: quod
 ubi accidit, Germani, equitesq; signis legionis uisis uehe-
 mentissime praeliantur: confectum omnes cohortes undique
 impetum faciunt, omnibusq; aut interfectis, aut captis, ma-
 gna praeda potiuntur. Capitur ipse eo praedio Drapes. Ca-
 minis felicissime re gesta sine ullo penè nullis uulnere, ad
 obsidendos oppidanos reuertitur. externoq; hoste deleto,
 cuius timore augere praesidia, & munitione, oppidanos
 circumdare prohibitus erat, opera undiq; imperat adminis-
 trari. Venit eodem cum suis copijs postero die C. Fabius,
 partemq; oppidi sumit ab obsidendum. Caesar interim M.
 Antonium quaestorem cum cohortibus xv. in ^{* Bellouacis} ^{* Belgia}
 reliquit nequa rursus nouorum consiliorum ad capien-
 dum bellam facultas daretur: ipse reliquis ciuitates adit,
 obsides plures imperat, timentes omnium animos consolati-
 one sanat. Cum in Carnutes uenisset, quorum in ciuitate
 superiore commentario Caesar exposuit initium belli esse
 ortum, quò praecipue eos propter conscientiam facti tunc-
 re animaduertebat, quò celerius ciuitatem metu liberaret,
 principè sceleris ipsius, & concitatore belli Gutturalum
 ad supplicium deponit: qui etsi ne ciuibus quiddè suis se con-
 iugiebat, tamen ceteris omnium cura quæ situs in castra

perducitur. Cogitur in eius supplicium Cæsar contra natu-
 ram suam, maximo militum consensu, qui et omnia pericu-
 cula, et detrimenta belli a Guturnato accepta referebant,
 adeo ut uerberibus exanimatum corpus securi feriretur. Abi
 crebris literis Caninij sui certior, quæ de Drapete, et Lu-
 ceterio gesta essent, quoque in consilio permanerent oppida-
 ni: quorum et si paucitatem contemnebat, tamè pertinaciam
 magna poena esse efficiendam iudicabat, ne uniuersa Gallia
 non uires sibi deuisse ad resistendum Romanis, sed constan-
 tiam putaret: ne uè hoc exemplo ceteræ ciuitates locorum
 opportunitate fretæ se uindicarēt in libertatem: cion omni-
 bus Gallis notum esse sciret, reliquam esse unam xstatem
 suæ prouinciæ, quam si sustinere potuissent, nullam ultra
 periculum uererentur. Itaque C. Calenum legatum cum les-
 gionibus relinquit, qui iustis itineribus se subsequeretur,
 ipse cum omni equitatu quam potest celerrime ad Canis-
 nium contendit. Cion contra expectationem omnium Cæsar
 Vxellodunum uenisset, oppidumque operibus clausum
 animaduertit, neque ab oppugnatione recedi uidere ule-
 la conditione posse, magna autem copia frumenti abundare
 oppidanos ex perjugis cognosceret, aqua prohibere
 hostem tenere cepit. Flumen infimam uallem diuide-
 bat, * quæ pene totum montem cingebat, in quo positum
 erat præruptum undique oppidum Vxellodunum: hoc as-
 uertere loci natura prohibebat: sic enim imis radicibus
 montis strebatur, ut nullam in partem depresso fossis deri-
 uari posset. Erat autem oppidanis difficilis, et præruptus
 eò descensus, ut prohibentibus nostris sine uulneribus, ac
 periculo uitæ neque adire flumen, neque arduo se recipere
 possent ascensu. Quæ difficultate eorum cognita, Cæsar sag-
 gittarijs, funditoribusque dispositis, tormentis etiam quibusda-

dem locis contra facillimos descensus collocatis aqua flumi-
 nis prohibebat oppidanos: quorum omnis postea multitu-
 do aquarum unum in locum conueniebat. sub ipsius enim
 oppidi murum, magnus fons prorumpbat ab ea parte,
 quæ fere pedum c. c. intervallo fluminis circuitu uaca-
 bat. Hoc fonte prohiberi posse oppidanos cum optaret re-
 liqui, Caesar unus uideret non sine magno periculo: è rea-
 gione eius, uincat agere aduersus montem, & aggeres in-
 struere cepit magno cum labore, & continua dimicatio-
 ne. Oppidani enim loco superiore decurrunt, & cunctis
 sine periculo preliantur, multosq; pertinaciter succeden-
 tes uulnerant: non deterrentur tamen milites nostri uincas
 proficere, & labore, atque operibus uincere locorum diffi-
 ciltates. Eodem tempore tectos cuniculos agunt ad caput
 fontis: quod genus operis sine ullo periculo, & sine suspi-
 cione hostium facere licebat. Extruitur agger in altitudi-
 nem pedum * novem, collocatur in eo turris decem tabis * lex.
 latorum, non quidem quæ moribus æquaretur (id enim
 nullis operibus effici poterat) sed quæ superare fontis fan-
 stigium posset. Ex ea cum tela tormentis iacerentur ad
 fontis aditum: nec sine periculo possunt aquari oppidani:
 non tantum pecora, atque iumenta, sed etiam magna homi-
 num multitudo sit consumebatur. Quo malo perterriti
 oppidani, cupas seuo, picæ, scandulis complent, eas ardetes
 in opera prouoluunt. Eodem tempore acerrimè pre-
 liantur, ut ab incendio restringendo dimicationis pericu-
 lo deterreant Romanos. Magna repente in ipsis operi-
 bus flamma existit. quæcumque enim per locum præcipi-
 tem missa erant, ea uincis & aggere suppressa comprimen-
 debant id ipsum, quod morabatur. Melius contra nosti,
 quanquam periculoso genere prælij locoq; iniquo preme-
 bantur:

*fortissimo bantur: tamen omnia * paratissimo sustinebant animo. Res enim gerebatur & excelsa loco, & in conspectu exercitus nostri magnæq; utriusq; clamor oriebatur, ita ut quisq; poterat maxime insignis, quod notior, testatiorq; uirtus eius esset, telis hostium, flammæq; se offerebat. Cæsar cum complures suos uulnerari uideret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem ascendere, & simulatione moenium occu- pandorum clamorem undiq; iubet tollere. Quo facto perterriti oppidani, cum quid ageretur in locis reliquis essent ignari, reuocant ab impugnandis operibus armatos, murisq; disponunt. Ita nostri sine prælii facti, celeriter opera flamma comprehensa partim retingunt, partim interseindunt. Cum pertinaciter resisterent oppidani, magna etiam parte suorum sui amissa, in sententia permancbant. Ad postremum cuniculis uenæ fontis intercisa sunt, atque auerse: quo facto repente fons perennis exhaustus, tantam attulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed Deorum uoluntate factum putarent. Itaq; necessitate coacti se tradiderunt. Cæsar, cum suam lenitatem cognitam omnibus sciret, neq; ueretur, ne quid crudelitate nature uideretur asperius fecisse, neq; exitum * consiliorum suorum animaduertet, si tali ratione diuersis in locis plures rebellare coepissent, exemplo supplicij deterrendos reliquos existimauit. Itaq; omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit, uitamq; concessit, quod testatior esset poena improborum. Drapes, quem captum esse à Caninio docui, siue indignatione, & dolore uinculorum, siue timore grauioris supplicij, paucis diebus sese cibo abstinuit, atque ita interiit. Eodem tempore Lucterius, quem profugisse ex prælio scripsit, cum in potestatem uenisset Epasnacti Aruerni (crebro enim mutandis locis, multorum fidei se committebat, quod

quod nusquam diutius sine periculo commoraturus uide-
 retur, eam sibi conscius esset, quam inimicum deberet
 Cesarem habere) hinc Epistolaus Aruernus amicissimus
 populi Rom. sine dubitatione ulla uinum ad Cesarem
 duxit: Labienus interim in Treuiris equestre praesidium se-
 curandum facit, compluribusq; Treuiris interfectis, et Ger-
 manis, qui nullis aduersus Romanos auxilia denegabant,
 principes eorum uiuos in suam redegit potestatem, atque
 in ijs Suroam Heduumque & uirtutis, & generis summam
 nobilitatem habebat, & solusq; ex Heduis ad id tempus per-
 manserat in armis. Ea re cognita, Caesar eum in omnibus
 partibus Gallie bene res gestas uideret, iudicaretq; supe-
 rioribus astutus, Galliam deuictam, & subactam esse: Aquit-
 aniamq; nunquam ipse adisset, sed per P. Crassum quadam
 ex parte deuicisset, eum duabus legionibus in eam partem
 est profectus, * ubi extremum tempus consumeret astuosa
 ram. Quam rem, sicut caetera, celeriter, felicitatq; conse-
 cit, inque omnes Aquitaniae ciuitates legatos ad eum mise-
 ruit, obsidesq; ei dederunt. Quibus rebus gestis, ipse eum
 equitum praesidio Narbonem profectus est: exercitum per
 legatos in hyberna deduxit: quatuor legiones in Belgio
 collocauit cum Marco Antonio, & C. Trebonio, & P.
 Vatino, legatis: duas in Heduos misit, quorum in omni
 Gallia summam esse auctoritatem sciebat: duas in Turones
 ad fines Carnutum posuit, quae omnem regionem coniu-
 ctam Oceano continerent: Duas reliquas in Lemonicum
 * fines non longè ab Aruernis, ne qua pars Gallie uacua
 ab exercitu esset. Paucos dies ipse in Provincia moratus,
 eum celeriter omnes conuentus percurrisset, publicas con-
 stitutas cognouisset, benemeritis praemia tribuisset: co-
 gnoscenda enim maximam facultatem habebat, quali quisque

*ut ibi

*finibus

animo fuisset in totius Gallie defectione, quam sustinuerat
 fidelitate, atq; auxilijs Proninciæ illius. His rebus confectis
 ad legiones in Belgium se recepit, hybernauitq; Nemetos
 cernere: ibi cognoscit Commium Atrebatæ prælio cum equi-
 tatu suo contendisse. Nam cum Antonius in hyberna uenisset,
 ciuitasq; Atrebatum in officio maneret, Commius, qui
 post illam uulnerationem, quam supra commemorauimus, sem-
 per ad omnes motus paratus suis ciuibus esse consueffet, ne
 consilia belli quærentibus, auctor armorum, duxq; deesset, pa-
 rente Romanis ciuitate, cum suis equitibus se, suosq; latro-
 cinijs alebat, infestisq; itineribus commeatus complures,
 qui comportabatur in hyberna Romanorum, intercipiebat.
 Erat attributus Antonio præfectus equitum C. Volusenus
 Quadratus, qui cum eo hybernaret, hunc Antonius ad per-
 sequendum equitatum hostium mittit. Volusenus ad eam uir-
 tutem, quæ singularis in eo erat, magnū odium Commij ad-
 iungebat, quò libentius id faceret, quod imperabatur. Itaq;
 dispositis insidijs, sepius eius equites aggressus, secunda
 prælia faciebat. Nouissime cum uehementius contenderetur,
 ac Volusenus ipsius intercipiendi Commij cupiditate per-
 tinacius eum cum paucis insecutus esset, ille autem fuga ue-
 hementi Volusenum longius produxisset: *repente omnium
 suorum inuocat fidem, atq; auxiliū, ne sua uulnera perfidia
 interposita paterentur * inultis, cōuersoq; equo se à cæteris
 incautus permittit in Præfectum. Faciunt idem omnes eius
 equites, paucosq; nostros conuertunt, atque insequuntur.
 Commius incensum calcaribus equum iungit equo Quadra-
 ti, læceaq; infesta mediū semur eius magnis uiribus transiit.
 Præfecto uulnerato, non dubitant nostri resistere, & con-
 uersi hostem pellere. Quod ubi accidit, complures ho-
 *perculsi stium magno nostrorum impetu * pulsus uulnerantur, &

*inimicus ho-
mini repente

*impunita,

audiam

partim

partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. Quod ubi malum dux equi uelocitate euitauit, grauiter uulneratus Praefectus, ut uix periculum aditurus uideretur, refertur in castra: Commius autem siue expiato suo dolore, siue magna parte amissa suorum, legatos ad Antonium mittit, seq; ibi futurum ubi praescripserit, & ea facturum, quae imperauerit, obfidibus datis firmat. Vnum illud orat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum ueniat cuiusquam Romani: quam postulationem, Antonius, cum iudicaret ab iusto nasci timore, ueniam petenti dedit, obfides accepit.

S C I O Caesarem singulorum annorum singulos commentarios fecisse: quod ego non existimaui mihi esse faciendum, propterea quod insequens annus L. * Paulo, & C. Mar * Lentulo cello consulibus, nullas habet Galliae magnopere res gestas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Caesar, exercitusq; eo tempore fuissent, pauca scribenda, coniungendaq; huius Commentario statui. Caesar cum in Belgio hyemaret, unum illud propositum habebat, continere in amicitia ciuitates, nulli spem, aut causam dare armorum. nihil enim minus uolebat quam sub discessu suo necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi, ne cum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine presenti periculo susciperet. itaq; honorifice ciuitates appellando, principes maximis premijs afficiendo, nulla onera imponendo de fessam tot aduersis praelijs Galliam, conditione parendi meliore facile in pace continuit. Ipse hybernis peractis contra consuetudinem in Italiam quam maximis itineribus est profectus, ut municipia, & colonias appellaret, quibus M. Antonij questoris sui * commenda * commenda ret sacerdotij petitionem. Contendebat enim gratia, cum rat libenter pro homine sibi conuulsum, quem paulo ante

præmiserat ad petitionem, tum acriter contra factionem,
 & potentiam paucorum, qui M. Antonij repulsa Casar
 *decedentis ris *recedentis conuellere gratiam cupiebant. Hunc esse
 Augurem prius factam, quum Italiam attingeret, in itinere
 re audierat, tamen non minus iustam sibi causam munis
 cipia, & colonias aduendi existimauit, ut ijs gratias age
 ret, quod frequentiam, atque officium suum Antonio
 præstiuissent: simulq; se, & honorem suum insequentis
 anni commendaret petitione: propterea quod insolenter
 aduersarij sui gloriarentur L. Lentulum, & C. Marcellum
 consules creatos, qui omnem honorem, & dignitatem
 Cesaris expoliarent: ereptum Sergio Galbe consulatum,
 cum ijs multo plus gratia, suffragijsq; ualuisset, quod sibi
 coniunctus & familiaritate, & necessitudine legationis
 esset. Exceptus est Cesaris aduentus ab omnibus municipi
 pijs, & colonijs incredibili honore, atque amore. Tum pri
 mum enim ueniebat ab illo uniuerse Gallie bello: nihil
 relinquebatur, quod ad ornatum portarum, itinerum, loc
 corumq; omnium, qui Cesar iturus erat, excogitari posse
 set. Cum liberis omnis multitudo obuiam procedebat.
 Hostie omnibus locis immolabantur: triclinijs, stratis for
 ra, templaq; occupabantur, ut uel expectatissimi trium
 phi letitia percipi posset: tanta erat magnificentia apud
 opulentiores, cupiditas apud humiliores. Cum omnes res
 giones Gallie Togate Cesar percussisset, summa celo
 rinate ad exercitum Nemetocernam redijt, legionibusq; ex
 omnibus hybernis ad fines Treuitorum euocatis, eo pro
 fecit, ibiq; exercitum lustrauit. T. Labienum Gallie
 Togate præfecit, quò maiore commendatione concilia
 retur ad consulatus petitionem. Ipse tantum itinerum fac
 ciebat, quantum satis esse ad mutationem locorum pro
 pter

pter salubritatem existimabat. ab eo quamquam crebro au-
 diebat Labienum ab inimicis suis sollicitari. certiorq; fiebat
 id agi paucorum consilijs, ut interposset Senatus autorita-
 te, aliqua parte exercitus spoliaretur: tamen neque de Labi-
 eno credidit quicquam, neq; contra Senatus autoritatem,
 ut aliquid faceret, potuit adduci. Iudicabat enim liberis sen-
 tentijs Patrum conscriptorum causam suam facile obtine-
 ri. Nam C. Curio trib. pleb. in Caesaris causam, dignitas
 temq; defendendam suscepisset, saepe erat Senatus pollici-
 tus, si quem timor armorum Caesaris lederet, & quoniam
 Pompeij dominatio, atq; arma non minimum terrorum so-
 ro inferrent, discederet uterq; sub armis, exercitusq; dimit-
 teret, fore eo facto liberam, & sui iuris civitatem. Neq; hoc
 tantum pollicitus est, sed etiam per se discessionem facere
 cepit, quod ne fieret, Consules, anteq; Pompeij iusserunt
 atque ita rem moderando, discesserunt. Magnum hoc testi-
 monium Senatus erat uniuersi, conueniensq; superiori fia-
 to. Nam Marcellus proximo anno cum impugnaret Ca-
 saris dignitatem, contra legem Pompeij, & Crassi, retulen-
 rat ante tempus ad Senatum de Caesaris prouincijs: senten-
 tiasq; dictas discessionem faciente Marcello, qui sibi om-
 nem dignitatem ex Caesaris inuidia quarebat: Senatus
 frequens in alia omnia transijt, quibus non frangebantur
 animi inimicorum Caesaris, sed aduonebantur, quò maio-
 res pararent necessitudines, quibus cogi posset Senatus
 id probare, quod ipsi constituissent. Fit deinde s. c. ut ad
 bellum Parthicum legio una à Cn. Pompeio, altera à C. Ce-
 sare mitterentur: neque obscure hæc duæ legionis uni Ce-
 sari detrahuntur. Nam Cn. Pompeius legionem primam,
 quam ad Casarem miserat consecram ex delectu prouin-
 ciae, Casari eam tanquam ex suo numero dedit. Caesar ta-

Consules
 omnes

* & suo no-
mine xv.

men, cum de uoluntate aduersariorum se expoliari nemini
dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit, * & ex suo
numero xv. quam in Gallia citeriore habuerat, ex s. c.
iubet tradi: in eius locum XIII legionem in Italiam mis-
sit, que presidia tueretur, ex quibus presidij xv. deduc-
cebatur. Ipse exercitum distribuit per hyberna. C. Tre-
bonium cum legionibus IIII. in Belgio collocat. C. Fas-
bium cum totidem in Heduos deducit. Sic enim existima-
bat tutissimam fore Galliam, si Belge, quorum maxima
uirtus, & Hedui, quorum autoritas summa esset, exerci-
tibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est.

* à Paulo, &
Marcello
Cosi.
* missas,

Quo-
ciem uenisset, cognoscit, * per M. Marcellum Cons. legio-
nes duas ab se * remissas, que ex s. c. deberent ad Parthi-
cum bellum duci, Cn. Pompeio traditas, atque in Ita-
lia retentas esse. Hoc factum, quinquam nulli erat

quidnā con-
tra Casarem
pararetur:

dubium, * quin arma cōtra Casarem para-
rentur: tamen Casar omnia patienda
esse statuit, quoad sibi spes ali-
qua relinqueretur, iure
potius disceptandi,
quā belli ge-
rendi.

C. IXL.

C. I. V. L. C. A. E.

SARIS DE BELLO

CIVILI COMMENT-

TARIVS I.

ITERIS à Fabio C. Caesaris
 Consulibus redditis, egrè ab ijs im-
 petratum est summa Tribunorum
 Pleb. contentione ut in Senatu reci-
 tarerentur. Ut uerò ex literis ad Sena-
 tum referretur, impetrari non po-
 tuisset. Refrunt Consules de Repub.

in ciuitate L. Lentulus Consul Senatui, reliq. pub. se nò de-
 futurum pollicetur si auda. ser. ac fortiter sententias dicere
 uelint. Si Casarem respiciant, atque eius gratiam sequan-
 tur. ut superiorib. fecerint temporibus. se sibi consilium
 capiarum, neque Senatus auctoritati obtemperaturum: ha-
 bere quoque ad Caesaris gr. tiam, atque enu. titiam reces-
 ptum. In eandem sententiam loquitur Scipio, Pompeio esse
 in animo reipublice non deesse, si Senatus sequatur: si cun-
 ctetur, atq. agat lenius, neque equum eius auxilium. si post-
 eà uelit, Senatum imploraturū. Hæc Scipionis oratio, quòd
 Senatus in urbe habebatur, Pompeiusq. aderat, ex ipsius os-
 re Pompeij mihi uidebatur. Dixerat aliquis leniorem sen-
 tentiam: ut primo M. Marcellus ingressus in eam oratione,
 non oportere ante de Repu. ad Senatum referri, quàm des-
 lectus tota Italia habui, & exercitus conscripi essent, quo
 presidio, tuò, & liberè Senatus, quæ uellet decernere, au-
 deret: ut M. Calpurnius, qui cõsebat, ut Pompeius in suas pro-
 uincias

possi. ad.
ig. tot. n.

Uran + li
 iuncius proficisceretur, ne qui esset armorum causa: time-
 re Caesarem abreptis ab eo duabus legionibus, ne ad eius
 periculum referre, & retinere eas ad urbem Pompeius
 uideretur: ut M. Rufus, qui sententiam Calidij patris fere
 mutatis uerbis sequebatur. Si omnes conuicio L. Lentuli
 Cons. correpti exagitantur: Lentulus sententiam Calidij
deleto injur
 proquanturum se omnino negavit. Marcellus perterritus
 conuicij a sua sententia discessit. Sic uocibus Consulis, terro-
 re presentis exercitus, minis amicorum Pompeij pleriq;
 compulsi, inuiti, & coacti Scipionis sententiam sequuntur,
 uti ante certum diem Caesar exercitum dimittat: Si non fa-
 ciat, eum aduersus Rempub. facturum uideri. Intereedit M.
 Antonius, Qu. Cassius, Trib. Pl. Refertur consilium de in-
 tercessione Tribundrum, dicuntur penitentia graues: ut quisq;
 que acerbissime, crudelissimeq; dixit, ita quam maxime ab
 inimicis Caesaris collaudatur. Misso ad uesperum Senatu,
 omnes qui sunt eius ordinis, a Pompeio euocantur. Late-
 dat Pompeius, atq; in posterum confirmat: segriores costie-
 gat, atq; incitumulti undique ex ueteribus Pompeij exer-
 citibus, spe praemiorum, atq; ordinum euocantur: multi ex
 duabus legionibus, que sunt tradite a Cesare, accersuntur.
 Complectur Vrbs: ad ius comitiarum Tribb. Pleb. C. Cur-
 tio euocat. Omnes amici Consulium, necessarijque Pompeij,
 atque eorum, qui ueteres inimicicias cum Cesare gerebāt
 cognuntur in Senatum: quorum uocibus, & concursu ter-
 rentur infirmiores, dubij confirmantur, plerisque uero libe-
 re potestas decernendi eripitur. Pollicetur L. Piso Censor
 sese iurum ad Caesarem. Item L. Roscius praetor, qui de his
 rebus eum doceant. Sex dies ad eam rem conficienda sp-
 ty postulant, dicuntur etiam a nonnullis sententia, ut legati
 ad Cesare mittantur, qui uoluntatem Senatus ei proponat:
 omnibus

VI 1. Iduum Ianuarij. Itaq; quinque primis diebus, quibus
 haberi Senatus potuit, qua ex die consulatum iniit Lentu-
 lus, biduo excepto comitali, & de imperio Casaris, & de
 amplissimis uiribus Tri. Pl. grauissimè, acerbissimèq; decernit-
 tur. Profugiunt statim ex urbe Tri. Pl. seseq; ad Casarem
 conferunt. Is eo tempore erat Raucennæ, expectabatq; suis
 lenissimis postulatis responsa, siqua hominum æquitate, res
 ad otium deduci posset. Proximis diebus habetur Senatus
 extra urbem. Pompeius eadem illa, quæ per Scipionem
 ostenderat, agit. Senatus uirtutem, constantiamq; collau-
 dat, copias suas exponit, legiones habere sese paratas x.
 Præterea cognitum, compertumq; sibi alieno esse animo
 in Casarem milites, neque ijs posse persuaderi, uti cum des-
 fendant, aut sequantur. Statim de reliquis rebus ad Senatum
 refertur, tota ut Italia delectus habeatur: Faustus Sylla
 properè in Mauritaniam mittatur: pecunia uti ex ærario
 Pompeio detur. Refertur etiam de rege Iuba, ut socius sit,
 atque amicus: Marcellus uerò passurum se in presentia ne-
 gat: De Fausto impedit Philippus Tribunus Pl. De reli-
 quis rebus s. c. perscribuntur: ~~provincia~~ ^{provincia} priuatis decer-
 nuntur: duæ consulares, reliquæ prætorie. Scipioni obuenit
 Syria: L. Domitio Gallia: Philippus, & Marcellus priuato
 consilio prætereuntur, neq; eorum sortes deiciuntur. In
 reliquis prouinciis prætores mittuntur: neque expectant,
 quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio
 ad populum referatur: paludatiq; ~~hæc~~ ^{hæc} ~~pl. c. q. x.~~
 Consules (quod ante id tempus acciderat nunquam) ex ur-
 be proficiscuntur: Lictoresq; habent in urbe ex Capitolio
 priuatum contra omnia uetustatis exempla. Tota Italia
 delectus habentur, arma imperantur, pecunie à munici-
 pijs exiguntur, & è sanctis tolluntur, omnia diuina, & hinc
 mania

mana iura permiscetur. Quibus rebus cognitis, Caesar apud milites concionatur: omnium temporum iniurias inimicorum in se commemorat, * à quibus & inductum, & deprauatum Pompeium queritur, inuidia, atq; obtrecciatiōne laudis sue, cuius ipse honori, & dignitati semper fauere, adiutorq; fuerit. Nouum in Rep. inductum exemplum queritur, ut Tribunitia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ superioribus annis armis esset restituta. Syllam, nudata omnibus rebus Tribunitia potestate, tamē intercessionem liberam reliquisse: Pompeium, qui amissam restituisse uideatur, dona etiā, quæ ante habuerat, admississe. Quotiescunq; sit decretum, darent magistratus operam, ne quid Respub. detrimenti caperet: qua uoce, & quo s. c. populus Romanus ad arma sit uocatus: factum in perniciosissis legibus, in ui Tribunitia, in secessione populi, templis, locisq; editoribus occupatis, atq; hæc superioris ætatis exempla expiata Saturnini, atq; Gracchorum casibus docet, quarum rerum illo tempore nihil factum, * nec cogitatum * ne quidem. Nulla lex promulgata, non cum populo agi ceptum, nulla secessio facta. Hortatur cuius imperatoris ductu nouem annis Rempub. felicissimè gesserint, plurimaq; prælia secunda fecerint, omnem Galliam, Germaniamq; pacauerint, ut eius existimationem, dignitatemq; ab inimicis defendant. Conclamant legionis tertie decimæ, quæ aderat, milites (hanc enim initio tumultus euocauerat, reliquæ nondum conuenerant) sese paratos esse imperatoris sui, Tribunorumq; Pleb. iniurias defendere. Cognita militum uoluntate, Ariminum cum ea legione proficiscitur, ibiq; Tr. Pl. qui ad eum confugerant, conuenit, reliquas legiones ex hibernis euocat, & subsequi iubet. Eò L. Caesar adolescens uenit, cuius pater Caesaris erat legatus. Is reliquo sermone

confecto, cuius rei causa uenerat, habere se à Pompeio ad eum priuati officij mandata demonstrat, uelle Pompeium se Casari purgatum, ne ea, quæ Reip. causa egerit, in suam contumeliam uertat. Semper se Reip. commoda priuatis necessitudinibus habuisse potiora, Casarem quoq; pro sua dignitate debere & studium, & iracundiam suam Reip. dimittere: neq; adeò grauitè irasci inimicis: ne cum illi nocere se speret, Reip. noceat. Pauca eiusdem generis addit cū excusatione Pompeij coniuncta. Eadem serè, atque eisdem de rebus prætor Roscius agit cum Casare, sibiq; Pompeiū commemorasse demonstrat. Quæ res etsi nihil ad leuandas iniurias pertinere uidebantur: tamen idoneos nactus homines, per quos ea, quæ uellet, ad eum perferrentur, petit ab utroq;: quoniam Pompeij mandata ad se detulerint, ne grauentur sua quoq; ad eum postulata deferre, si paruo labore magnas controuersias tollere, atque omnem Italiam metu liberare possent. Sibi semper Reip. primam fuisse dignitatem, uitaq; potiorè: *doluisse se, quòd pro beneficio sibi contumelia ab inimicis extorqueretur: creptoq; semestri imperio, in urbem retraheretur: cuius absentis rationem haberi proximi Comitij populus insisset. Tamen hanc honoris iacturam sui Reip. causa æquo animo tulisse. Cum literas ad Senatum miserit, ut omnes ab exercitibus discederent, ne id quidem impetrauisset. Tota Italia delectus haberi: retineri legiones duas, quæ ab se, simulatione Parthici belli, sint abductæ. Ciuitatè esse in armis. Quoniam hæc omnia, nisi ad suam perniciè pertinere? Sed tamen ad omnia se descendere paratè, atq; omnia pati Reip. causa. Proficiscatur Pompeius in suas prouincias, ipsi exercitus dimittantur, discedant in Italia omnes ab armis, metus è ciuitate tollatur, libera Comitia, atq; omnis Resp. s. v. Q. R. permittatur. Hæc quò

*alijs, doluisse se se quòd populus Rom. beneficium sibi per contumeliam extorq.

quò facilius, certisq; conditionibus fiant, & iurciurando
 sanciantur, aut ipse propius accedat, aut se patiatur acces-
 dere: fore, uti per colloquia omnes controuersie compo-
 nantur. Acceptis mādatis Roscius cum L. Cesare Capuam
 peruenit, ibiq; Consules, Pompeiumq; inuenit, postulata
 Cesaris renuntiat. Illi deliberata respondent, scriptaq; ad
 eum mandata per eos remittunt, quorum hæc erat summa:
 Cesar in Galliam reuerteretur, Arimino excederet, exer-
 citus dimitteret: quæ si fecisset, Pompeium in Hispanias itu-
 rum. Interea quoad fides esset data, Cesarem futurum
 quæ polliceretur, non inter missuros consules, Pompeiumq;
 delectus. Erat iniqua conditio postulare, ut Cesar Arimi-
 no excederet, atq; in Prouinciam reuerteretur. Ipsum &
 prouincias, & legiones alienas tenere: exercitum Cesaris
 uelle dimitti, delectus habere, polliceri se in prouinciam
 iturum, neq; ante quem diem iturus sit, definire: ut si per-
 acto Cesaris consulatu Pompeius profectus non esset, nulla
 tamen mendacij religione obstrictus uideretur: tempus ue-
 rò colloquio non dare, neq; accessurum polliceri, magnam
 pacis desperationem asserbat. Itaq; ab Arimino M. Anto-
 nium cum cohortibus quinque Aretium mittit. Ipse Arimi-
 ni cum duabus legionibus subsistit, ibiq; delectum habere
 instituit. Pisaurum, Fanum, Anconam singulis cohorti-
 bus occupat. Interea certior factus Tignium Thermum
 prætorem cohortibus quinque tenere, oppidum munire:
 omniumq; esse Tigniorum optimam erga se uoluntatem,
 Curionem cum tribus cohortibus, quas Pisauri, & Arimi-
 ni habebat, mittit, cuius aduentu cognito, diffusus municipij
 uoluntati Thermus cohortes ex urbe educit, & profugit:
 milites in itinere ab eo discedunt, ac domum reuertuntur.
 Curio omnium summa uoluntate Tignium recipit. Qui-

bus rebus cognitis, confusus municipiorum uoluntatibus, Ce-
 sar cohortes legionis XI II. ex presidijis deducit, Auxi-
 mianq; proficiscitur. quod oppidum Actius cohortibus in-
 troductis tenebat, delectumq; toto Piceno circummissis se-
 natoribus habebat. Aduentu Caesaris cognito Decuriones
 Auximi ad Actium Varum frequentes conueniunt, docent
 sui iudicij rem non esse neq; se, neq; reliquos municipes pa-
 ti posse C. Casarem Imperatorē bene de rep. meritū, tantis
 rebus gestis oppido, moenibusq; prohiberi, proinde habeat
 rationem posteritatis, & periculi sui. Quorum oratione
 permotus Actius Varus, presidium, quod introduxerat, ex
 oppido educit, & profugit. Hunc ex primo ordine pauci
 Caesaris consecuti milites, consistere cogunt, commissiq;
 praelio, deseritur a suis Varus, nonnulla pars militum do-
 mum discedit, reliqui ad Casarem perueniunt: atq; unā cum
 ijs deprehensus L. Pappius primipili Centurio adducitur,
 qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeij antea
 duxerat. At Caesar milites Actianos collaudat, Pappium di-
 mittit: Auximatibus agit gratias, seq; eorum facti memo-
 rem fore pollicetur. Quibus rebus Romam nuntiatis, tan-
 tus repente terror inuasit, ut cum Lentulus consul ad ape-
 riendum ararium uenisset, ad pecuniam Pompeio ex Sena-
 tu, consulto profredam, protinus aperto sanctiore arario
 ex urbe profugeret. Caesar enim aduentare, iam iamq; a des-
 se eius equites falso nuntiabantur. Hunc Marcellus collega,
 & plerique magistratus consecuti sunt. Cn. Pompeius pri-
 die eius diei ex urbe profectus iter ad legiones habebat,
 quas a Casare acceptas in Apulia hybernorum causa dispo-
 fuerat, delectus intra urbem intermittuntur, nihil citra Ca-
 puam tutum esse omnibus uidetur. Capua primum sese cō-
 firmant, & colligunt, delectumq; colonorum, qui lege Iu-
 lia

lia Capuan deducti erat, habere institunt: gladiatoresq; quos ibi Caesar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque ijs equos attribuit, & se sequi iussu: quos postea monitus à suis, quòd ea res omnium iudicio reprehendebatur, circum familiares conuentus Campanie, custodie causa distribuit. Auximo Caesar progressus, omnem agrum Picenum percurrit, cum se earum regionum Præfectura libentissimis animis eum recipiunt, exercitumq; eius omnibus rebus iuuant: etiam ex Cingulo, quod oppidum Labienus constituerat, suaq; pecunia edificauerat, ad eum legati ueniunt, queq; imperauerit, sese cupidissime facturos pollicentur. Milites imperat: mittunt. Interea legio duodecima Casarem consequitur: cum his duabus Asculum Picenum proficiscitur. Id oppidum Lentulus Spinter decem cohortibus tenebat: qui Casaris aduentu cognito, profugit ex oppido, cohortesq; secum abducere conatus, à magna parte nullum deseritur. Relictus itinere, cum paucis incidit in Vibullium Rufum, missum à Pompeo in agrum Picenum, confirmandorum hominum causa: a quo factus Vibullius certior, quæ res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipsum dimittit. Item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis: in ijs Camerino fugientem Vlcillem Hirum cum sex cohortibus, quas ibi in presidio habuerat, excipit: quibus coactis, tredecim efficit, cum ijs ad Domitium Aenobarbum Corfiniam magnis itineribus peruenit, Casaremq; adesse cum legionibus duabus nuntiat. Domitius per se circiter uiginti cohortes ex Alba, & Marsis, & Pelignis, & finitimis ab regionibus coegerat. Recepto * Asculo, expulsq; Lentulo, Caesar conquirit milites, qui ab eo discesserant, delectumq; institui ius-

bet: ipse unum diem ibi rei frumentariae causa moratus Corfinium contendit: eò cum uenisset, cohortes quinque praemissae à Domitio ex oppido pontem fluminis interarumpebant, qui erat ab oppido millia passuum circiter tria. Ibi cum antecursoribus Caesaris praelio commisso, celeriter Domitiani à ponte repulsi, se in oppidum receperunt. Caesar legionibus traductis ad oppidum constitit, iuxtaq; murum castra posuit. Re cognita Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionum, magno proposito premio cum literis mittit, qui petant, atq; orent, ut sibi subueniat, Caesarem duobus exercitibus, & locorum angustijs facile intercludi posse, frumentoq; prohiberi: quod nisi fecerit, se, cohortesq; amplius triginta, magnumq; numerum senatorum, atq; equitum Romanorum in periculum esse uenturum. Interim suos cohortatus, tormenta in muris disponit, certasq; cuiq; partes ad custodiam urbis attribuit: militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur quadraginta in singulos iugera, & pro rata parte centurionibus, euocatisq;. Interim Caesari nuntiatul Sulmonenses, quod oppidum à Corfinio septem millium intervallo abest, cupere ea facere, quae uellet, sed à Q. Lucretio senatore, & Aetio Peligno prohiberi, qui id oppidum septem cohortium praesidio tenebāt. Mittit eò M. Antonium cum legionis octauae cohortibus quinque. Sulmonenses simul atque nostra signa uiderunt, portas aperuerunt, *uniuersiq; oppidani, & milites obuiam gratulantes Antonio exierunt. Lucretius, & Aetius de muro se deiecerunt. Aetius ad Antonium deductus, petit, ut ad Caesarem mitteretur: Antonius cum cohortibus, & Aetio eodem die, quo profectus erat, reuertitur. Caesar eas cohortes cum exercitu suo cõiunxit: Aetium incolumè dimisit. Caesar tribus pri-
mis

*uniuersiq;
oppidani ob-
uiam gr.

his diebus castra magnis operibus munire, & ex finiti-
 mis municipijs frumentum comportare, reliquisq; copias
 expectare instituit: eo triduo legio octaua ad eum uenit,
 cohortesq; ex nouis Gallie delectibus XXII. equitesq;
 à rege Norico circiter trecenti: quorum aduentu altera
 castra ad alteram oppidi partem ponit. His castris Curio-
 nem praefecit, reliquis diebus oppidum uallo, castellisq;
 circummunire instituit, cuius operis maxima parte esse-
 ctis. eodem ferè tempore missi ad Pompeium reuertuntur.
 Literis perlectis, Domitius dissimulans, in concilio pro-
 nuntiat, Pompeium celeriter subsidio uenturum:horta-
 turq; eos, ne animo deficiant, quæq; usui ad defendendum
 oppidum sint, parent. Ipse ^{arcano} cum paucis familiari-
 bus suis colloquitur, consiliuq; fugæ capere constituit.
 Cum uultus Domitij cum oratione non consentiret, atque
 omnia trepidantius, timidiusq; ageret, quam superioribus
 diebus consuesset, multumq; cum suis consulandi causa
 secreto praeter consuetudinem colloqueretur, consilia, con-
 uentusq; hominum fugeret, res diutius tegi, dissimulariq;
 non potuit. Pompeius enim rescripserat sese rem in sum-
 mum periculum deducturum non esse, neque suo consilio,
 aut uoluntate Domitium se in oppidum Corfinium contu-
 lisse. Proinde si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus co-
 pijs ueniret. Id ne fieri posset, obsidione, atque oppidi cir-
 cummunitione fiebat. Diuulgato Domitij consilio, milites,
 qui erant Corfinij, prima uespera secessionem faciunt, at-
 que ita inter se per Trib. militum, centurionesq;, atq; ho-
 nestissimos sui generis colloquuntur: obsideri se à Cesare,
 opera, munitionesq; propè esse perfectas: Ducem suum
 Domitium, cuius spe, atque fiducia permanserint, proiectis
 omnibus, fugæ consiliu capere, debere se suæ salutis ra-
 tionem

tionem habere. Ab his primò Marsi dissentire incipiunt, eamq; oppidi partem, quæ munitissima uidetur, occupant: tantaq; inter eos dissensio extitit, ut manum conferere, atq; armis dimicare conarentur: Post paulò tamen internuntijs utro citroq; missis, quæ ignorabant de L. Domitij fuga cognoscunt. Itaq; omnes uno consilio Domitium productum in publicum circumsistunt, & custodiunt, legatosq; ex suo numero ad Casarem mittunt, sese paratos esse portas aperire, quæq; imperauerit facere, & L. Domitium uiuum in eius potestatem tradere. Quibus rebus cognitis, Casar etsi magni interesse arbitrabatur, quã primũ oppido potiri, cohortesq; ad se in castra traducere, ne qua aut largitionibus, aut animi cõfirmatione, aut falsis nuntijs commutatio fieret uoluntatis, quòd saepe in bello paruis momentis, magni casus intercederent: tamen ueritus, ne militũ introitu, & nocturni temporis licentia, oppidũ diriperetur, eos, qui uenerant, collaudat, atq; in oppidũ dimittit, portas, murosq; asseruari iubet: ipse his operibus, quæ facere instituerat, milites disponit, non certis spatijs intermissis, ut erat superiorum dierũ consuetudo, sed perpetuis uigilijs, stationibusq;: ut continuata inter se, atq; omnem munitiõnem explerent, Trib. militum, & præfectos circummittit, atq; hortatur, non solũ ab eruptionibus caueant, sed etiã singulorum hominũ occultos

* obseruent: exitus & asseruent: neque tam remisso, ac languido animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte cõquiescerit: tanta erat summa rerum expectatio, ut nullus in aliam partem mente, atque animo traberetur, quid ipsis Coriuentibus, quid Domitio, quid Lætulo, quid reliquis accideret, qui quosq; euentus exciperent. Quarta uigilia circiter, Lætulus Spinter de muro cum uigilijs, custodibusq; nostris colloquitur, uelle, si sibi fiat potestas, Casarem conuenire. Facta potestate, ex oppido

oppido mittitur, neq; ab eo prius Domitiani milites discedunt, quàm in conspectum Caesaris deducatur: cum eo de salute sua orat, atq; obsecrat, sibi ut parcat, ueteremq; amicitiam commemorat, Caesarisq; in se beneficia exponit, quæ erant maxima, quòd per eum in collegium pontificum uenerat: quòd prouinciam Hispaniæ ex prætura habuerat: quòd in petitione consulatus ab eo erat subleuatus. Cuius orationem Caesar interpellat, se non maleficij causa ex prouincia egressum, sed uti se à contumelijs inimicorum defenderet, ut Tribunos ple. ea re ex ciuitate expulsos, ad suam dignitatem restitueret: ut se, & pop. Rom. paucorum factione oppressum, in libertatem uindicaret. Cuius oratione confirmatus Lentulus, ut in oppidum reuertere liceat, petit. Quod de sua salute impetrauerit, fore etiã reliquis ad suam spem solatio, adeo esse perterritos nonnullos, ut sue uitæ durius consulere cogantur. Facta potestate discedit. Caesar ubi illuxit, omnes Senatores, Senatorumq; liberos, Tribunos militum, equitesq; Romanos ad se produci iubet. Erant Senatorij ordinis L. Domitius, & P. Lentulus Spinter, L. Cecilius, Vibullius Rufus, Sextus Quintilius Varus Questor, L. Rubrius. Præterea filius Domitij, alijq; cõplures adolescentes, & magnus numerus equitum Romanorum et Decurionum, quos ex municipijs Domitius euocauerat, hos omnes productos à contumelijs militum, conuicijsq; prohibet: pauca apud eos loquitur, quòd sibi aperte eorũ gratia relata non sit, pro suis in eos maximis beneficijs dimittit omnes* incolumes: HS LX. quòd alteram adduxerat Domitius, atq; in publicum deposuerat, allatam ad se ab Duumuiris Corfiniensibus Domitio reddit: ne cõtinentior in uita hominum, quàm in pecunia* fuisset, uideatur: etsi eam pecuniam publicam esse constabat, datamq; à Pompeio in stipendium

Sex acies
 incolumes
 aurum quod
 add.

* fuisse uid.

dium. Milites Domitianos sacramentum apud se dicere ius-
 bet, atq; eo die castra mouet, iustumq; iter conficit, septem
 omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines Mar-
 rucinatorum, Ferentinorum, Larinatium in Apuliam perue-
 nit. Pompeius his rebus cognitis, quae erant ad Corfinium
 gesta, Luceria proficiscitur Canusium, atq; inde Brundis-
 ium, copias undiq; omnes ex nouis delectibus ad se cogi
 iubet: seruos, pastores armat, atq; his equos attribuit, ex ijs
 circiter trecentos equites conficit. L. Manlius praetor Alba
 cum cohortibus sex profugit: Rutilius Lupus praetor Tas-
 racina cum tribus, quae procul equitatum Caesaris conspice-
 rat, cui praerant Binus Curius, relicto praetore, signa ad
 Curium transferunt, atq; ad eum transeunt. Item reliquis
 itineribus, nonnullae cohortes in agmen Caesaris, aliae in
 equites incidunt. Reducitur ad eum deprehensus ex itinere
 Cn. Magius Cremona praefectus Fabrum Cn. Pompeij, quae
 Caesar ad eum remittit cum mandatis: Quoniam ad id tempus
 facultas colloquendi non fuerit, atque ad se Brundisium sit
 uenturus, interesse Reip. & communis salutis se cum Pom-
 peio colloqui. Neq; uero idem perfici longo itineris spatio,
 cum per alios conditiones serantur, ac si coram de omnibus
 conditionibus disceptetur. Is datis mandatis, Brundisium cum
 legionibus sex peruenit, ueteranis quatuor, reliquisq; quas
 ex nouo delectu confecerat, atque in itinere compleuerat:
 Domitianas enim cohortes protinus a Corfinio in Sici-
 liam miserat. Reperit Consules Dyrrhachium profectos
 cum magna parte exercitus: Pompeium remanere. Brundisij
 cum cohortibus * uiginti: neque certum inueniri po-
 terat, obtinendi ne causa Brundisij ibi remansisset, quod
 * ex ultimis facilius omne Adriaticum mare * extremis Italiae partibus,
 * potestate regionibusq; Graeciae, in * potestatem haberet, atque ex
 uisq;

utraq; parte bellum administrare posset: an inopia nauium
 ibi restitisset, ueritusq; ne Italiam ille dimittendam nō exi-
 stimaret: exitus, administrationesq; Brundusini portus im-
 pedire instituit. Quorum operum hæc erat ratio. Qua sua
 ces erant angustissima portus, molem, atque aggerem
 ab utraque parte litore iaciebat, quod his locis erat ma-
 re uadosum longius progressus, cum agger altiore aqua
 contineri non posset, rates duplices, quoquò uersus * pedum * pedibus
 triginta è regione molis collocabat, has quaternis ancho-
 ris ex quatuor angulis distinebat, ne fluctibus mouerentur.
 His perfectis, collocatisq;, alias deinceps pari magna
 tudine rates iungebat, has terra, atque aggere contege-
 bat, ne aditus, atque incursus ad defendendum impediretur:
 à fronte, atque ab utroque latere cratibus, ac pluteis pro-
 tegebat. In quarta quaque earum turres binorum tabula-
 torum excitabat, quò commodius ab impetu nauium, incen-
 disq; defenderet. Contra hæc Pompeius naues magnas one-
 rarias, quas in portu Brundusino deprehenderat, adorna-
 bat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easq; multis
 tormentis, & omni genere telorum completas ad opera
 Cesaris appellebat, ut rates perumperet, atque opera di-
 sturbaret: sic quotidie utrinque cminus fundis, sagittis, re-
 liquisq; telis * pugnabatur. Atq; hæc ita Cesar administra * pugnabant.
 bat, ut conditiones pacis dimittendas non exstimaret. Ac
 tametsi magnopere admirabatur Magium, quem ad Pom-
 peium cum mandatis miserat, ad se non remitti, atque ea
 res sæpe tentata, etsi impetus eius, consiliaq; tardabat, ta-
 men omnibus rebus in eo perseverandum putabat. Inque
 Caninium Rebilium legatum familiarem, necessariumq;
 Scribonij Libonis, mittit ad eum colloquij causa: mandat,
 ut Libonem de concilianda pace hortetur. In primis ut
 ipse

* existima-
tionis

ipse cum Pompeio colloqueretur, postulabat: magnopere se se confidere demonstrat, si eius rei sit potestas facta, fore, ut aequis conditionibus ab armis discedatur: cuius rei magnam partem laudis, atque * estimationis ad Libonem peruenituram, si illo autore, atque agente ab armis sit discessum. Libo à colloquio Caninij digressus, ad Pompeium proficiscitur. Paulo post renuntiat quòd consules absint, nihil sine illis de compositione agi posse. Ita sepius rem frustra tentatam, Caesar aliquando dimittendam sibi iudicabat, & de bello agendum. Propè dimidia parte operis à Cesare effusa, diebusq; in ea re consumptis nouem, naues à Consulibus Dyrrhachio remisse, quæ priorem partem exercitus eò deportauerant, Brundisium reuertuntur. Pompeius siue operibus Caesaris permotus, siue etiam quòd ab initio Italia excedere constituerat, aduentu nauium profectioem parare incipit, & quò facilius impetum Caesaris tardaret, ne sub ipsa profectioe milites oppidum irrumperent, portas obstruit: uicos, plateasq; inædificat, fossas transversas uis perducit, atque ibi sudes, stipitesq; præacutos desigit. Hæc leuibus cratibus terraq; inequat: aditus autem, atque itinera duo, quæ extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus, atq; eis præacutis præcepit. His paratis rebus, milites silentio naues conscendere iubet. expeditos autem ex euocatis sagittarijs, funditoribusq; rarios in mare, turribus quæ disponit, hos certo signo reuocare constituit, cum omnes milites naues conscendissent: atq; his expedito loco ætuaria nauigia relinquit. Brundisini Pompeianorum militum iniurijs, atq; ipsius Pompeij contumelijs permoti, Caesaris rebus fauebant. Itaque cognita Pompeij profectioe, concursantibus illis, atq; in ea re occupatis, uulgo ex tectis significabant. Per quos re cognita. Ca
sar

far scalas parari, militesq; armari iubet, ne quam rei ge-
 rende facultatem dimittat. Pompeius sub noctem naues
 soluit. Qui erant in muro custodiae causa collocati, eo si-
 gno quo conuenerat, reuocantur, notisq; itineribus ad na-
 ues decurrunt. Milites positis scalis, muros ascendunt, sed
 moniti à Brundusinis, ut uallum cæcum, fossasq; caueant,
 subsistunt, & longo itinere ab ijs circumducti ad portum
 perueniunt, duasq; naues cum militibus, quæ ad moles Cæ-
 saris adhaeserant, scaphis, lintribusq; deprehendunt, depre-
 hensasq; excipiunt. Cæsar etsi ad spem conficiendi negotij
 maxime probabat, coactis nauibus, mare transire, & Pom-
 peium sequi, priusquam ille sese transmarinis auxilijs con-
 firmaret: tamen rei eius moram, tēporisq; longinquitatem
 timebat, quòd omnibus coactis nauibus Pompeius præsen-
 tem facultatem insequendi sui ademerat. Relinquebatur,
 ut ex longinquiore regionibus Gallie, Piceniq;, & à
 freto naues essent expectande, sed id propter auii tem-
 pus longum, atque impeditum uidebatur. Inter ea uete-
 rem exercitum, duas Hispanias confirmari, quarum altera
 erat maximis beneficijs Pompeij deuincta, auxilia, equis-
 tatum parari. Galliam, Italiamq; tentari se absente uole-
 bat. Itaque in præsentia Pompeij insequendi rationem
 omittit. In Hispaniam proficisci constituit. Duumuiris mu-
 nicipiorum omnium imperat, ut naues conquirant, Brun-
 dusiumq; deducendas curent. Mittit in Sardiniam cum le-
 gione una Valerium legatum in Siciliam, Curionem pro-
 prætorem cum legionibus tribus: Eudem cum Siciliam re-
 cepisset, protinus in Africam traducere exercitum iubet.
 Sardiniam obtinebat M. Cottus: Siciliam M. Cato. Africam
 sorte Tubero obtinere debebat. Caralitani simul ad se Va-
 lerium mitti audierunt: nondum profecto ex Italia, sus-
 sponte

*peragebat:

*uacuas pro-
uincias

spōte ex oppido Cottā eiscūnt. Ille perterritus, quōd omnē
 prouinciam cōsentire intelligeret, ex Sardinia in Africam
 profugit. Cato in Sicilia naues longas ueteres reficiebat,
 nouas ciuitatibus imperabat, hęc magno studio * agebat:
 In Lucanis, Brutijsq; per legatos suos ciuium Romanorum
 delectus habebat, equitū, peditūmq; certū numerum à ciui-
 tatibus Siciliae exigebat: quibus rebus penē perfectis aduē-
 tu Curionis cognito, queritur in cōcione sese proiectum,
 ac proditū à Cn. Pompeio, qui omnibus rebus imparatissi-
 mis, nō necessarium bellum suscepisset: & ab se, reliquisq;
 in Senatu interrogatus, omnia sibi esse ad bellū apta, ac p̄-
 rata cōfirmauisset. Hęc in cōcione questus ex prouincia sū-
 git. Nacti * uacuas ab imperijs, Sardiniam Valerius, Curio
 Scilian, cū exercitibus eō perueniunt. Tubero cū in Afri-
 cam uenisset, inuenit in prouincia eū imperio Actium Va-
 rum, qui ad Auximum, ut suprà demōstrauimus, amissis co-
 hortibus, protinus ex fuga in Africā peruenerat, atq; eam
 sua spōte uacua occupauerat, delectūq; habito duas legio-
 nes effecerat, hominū, & locorū notitia, & usu eius pro-
 uinciae nactus aditus ad ea conāda, quōd pauca ante annis
 ex Pretura eam prouinciam obtinuerat. Hic uenientem
 Uticam cum nauibus Tuberonem, portu, atq; oppido pro-
 hibet, neque affectum ualetu line filium exponere in ter-
 ram patitur: sed sublatis anchoris, excedere eo loco cogit.
 His rebus confectis, Caesar, ut reliquum tempus à labore
 intermitteretur, milites in proxima municipia deducit:
 ipse ad urbē proficiscitur: coacto Senatu, iniurias inimico-
 rum cōmemorat: docet se nullū extraordinarium honorē
 appetisse, sed expectato legitimo tēpore cōsulatus, eo suis-
 se cōtentum, quod ab omnibus ciuibus pateret latū ab deo
 eem Trib. pl. cōtradicientibus inimicis, Catone uerō acer-
 rime

rimè repugnante, & pristina consuetudine dicendi mora
 dies extrahente, ut sui ratio absentis haberetur, ipso con-
 sule Pompeio, qui si improbasset, cur fieri passus esset? Si
 probasset, cur se uti populi beneficio prohibuisset? Patien-
 tiam proponit suam, cum de exercitibus dimittendis ultro
 postulauisset, in quo iacturam dignitatis, atq; honoris ipse
 facturus esset. Acerbitatem inimicorum docet, qui quod ab
 altero postularent, in se recusarēt, atque omnia permisce-
 ri mallet, quàm imperium, exercitusq; dimittere. Iniu-
 riam in eripiendis legionibus predicat: crudelitatem, &
 insolentiam in circumscribendis Tr. Pl. Conditiones à se la-
 tas, & expedita colloquia, & denegata commemorat. Pro-
 quibus rebus orat, ac postulat ut Rempublicam susci-
 piant, atque unà secum administrent. Sin timore defugiāt,
 illis se* honori non defuturum, & per se Rempu. admini-
 straturum. Legatos ad Pompeium de compositione mitti ^{* alias, oneri}
 oportere, neq; se reformidare quod in Senatu paulò antè
 Pōpcius dixisset, ad quos legati mitterentur, ijs authorita-
 tem attribui, timoremq; eorum, qui mitterent, significari,
 tenuis, atq; infirmi hęc animi uideri: se uerò, ut operibus
 antè studuerit, sic iustitia, & equitate uelle superare. Pro-
 bat rem Senatus de mittendis legatis, sed qui mitterentur,
 non reperiebātur, maximeq; timoris causa pro se quisque
 id munus legationis recusabat. Pompeius enim discedens
 ab Vrbe in Senatu dixerat eodem se habiturum loco, qui
 Romæ remansissent, & qui in castris Cæsaris fuissent.
 Sic triduū disputationibus, excusationibusq; extrahitur.
 Subijcitur etiam L. Metellus Tr. Pl. ab inimicis Cæsaris,
 qui hanc rem distrahat, reliquisq; res quasunque agere
 instituerat, impediatur. Cuius cognito consilio, Cæsar, fru-
 stra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus o-
 mittat,

mittat, in festis ijs, quae agere destinauerat, ab Urbe profici-
 scitur atq; in ulteriorem Galliam peruenit. Quò ciam uen-
 sisset, cognoscit missum in Hispaniam à Pompeio Vibul-
 lium Rufum, quem paucis diebus antè Corfinio captum
 ipse dimiserat: Profectum item Domitium ad occupandum
 Masiliam nauibus actuarijs septem, quas Sicilia, & Sardi-
 * à priuatis ^{nia} * priuatis coactis scruijs, liberisq; colonis suis cõpleue-
 rat. Praemissos etiam legatos Masilienses domum nobiles
 adolescentes, quos ab urbe discedens Pompeius erat adhor-
 tatus, ne noua Caesaris officia ueterum suorum beneficio-
 rum in eos memoriam expellerent. Quibus mādatis acce-
 ptis Masilienses portas Caesari clausurūt. Albicos barbaros
 homines, qui in corum fide antiquitus erant, montesq;
 supra Masiliam incolebant, ad se uocauerunt. Frumentum
 ex finitimis regionibus, atq; ex omnibus castellis in urbem
 conuexerunt: armorum officinas in urbe instituerunt: mu-
 ros, classem, et portas reficiebāt. Euocat ad se Caesar Mas-
 siliensium xv. primos: cum his agit, ne initium inscendi
 belli à Masiliensibus oriatur: Debere eos Italiae totius au-
 toritatē sequi potius, quàm unius hominis uolūtati obtem-
 perare: reliquaq; quae ad eorum sanandas mētes pertinere
 arbitrabatur, cõmemorat. Cuius orationem domum lega-
 ti referunt: atque ex autoritate hęc Caesari renūtiant: In-
 telligere se, diuisum esse populum Romanum in partes
 duas, neq; sui iudicij, neq; suarum esse uirium, discernere,
 utra pars iūliorē habeat causam. Principes uerò esse cae-
 rum partium Cn. Pompeium, & C. Caesarē patronos ciui-
 tatis: quorum alter agros, Volgarum, Areconicorum &
 Illuorum publicè his concesserit: alter bello uictas Gal-
 lias attribuerit: uestigialiaq; auxerit: quare paribus eor-
 um beneficijs parem se quoq; uoluntatē tribuere debere,
 & nec

Et neutrum eorum contra alterum iuuere, aut urbe, aut portibus recipere. Hæc dum inter eos agunt, Domitius nauibus Massiliam peruenit, atq; ab ijs receptus, urbi præstitur. Summa ei belli administrandi permittitur. Eius imperio classem quoquò uersus dimittitur: onerarias naues, quas ubiq; possunt, deprehendunt, atq; in portum deducunt: earum clauis, aut materia, atque armamentis instructis, ad reliquas armandas, rescificandasq; utuntur: frumenti quod inuentum est, in publicum construnt, reliquas merces cõmeas tusq; ad obsidionem urbis, si accideret, reseruant. Quibus iniurijs permotus Cæsar, legiones tres Massiliam adducit, terras, uineasq; ad oppugnationem urbis agere, naues longas Arelatæ numero duodecim facere instituit. Quibus effectis, armatisq; diebus triginta, à qua die materia cæsa est, adductisq; Massiliam, hic Decium Brutum præficit. C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ relinquit. Dum hæc parat, atq; administrat, C. Fabium legatum cum legionibus tribus, quas Narbone, circumq; ea loca hyemandi causa disposuerat, in Hispaniam præmittit, celeriterq; Pyreneos saltus occupari iubet, qui eo tempore ab L. Afranio legato præsidij tenebantur: legiones reliquas, que longius hyemabant, subsequi iubet. Fabius, ut erat imperatum, adhibita celeritate, præsidium ex saltu deiecit, magnisq; itineribus ad exercitum Afranij contendit. Aduentu Vibullij Rasi, quem à Pompeio missum in Hispaniam demonstratum est, Afranius, & Petreius, & Varro legati Pompeij, quorum unus tribus legionibus Hispaniam citiorem, alter à saltu Castellonensi ad Anam duabus legionibus, tertius ab Ana Vectonũ agrum, Lusitaniamq; pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiuntur, ut Petreius ex Lusitania per Vectones cum omnibus copijs ad

Afranium proficiscatur: Varro cum his, quas habebat, legionibus omnem ulteriorem Hispaniam tueatur. His rebus constitutis, equites auxiliaq; totius Lusitaniae à Petreio, Celiberis, Cantabris, Barbarisq; omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur. Quibus coactis, celeriter Petreius per Vesciones ad Afranium peruenit: constituant communi consilio bellum ad iterdum, propter ipsius loci opportunitatem, gerere. Erant, ut supra demonstratum est, legiones Afranii tres, Petreij duae: praeterea scutariae citerioris prouinciae, & cetratae ulterioris Hispaniae cohortes circiter octoginta, equitum utriusque prouinciae circiter quinque millia. Caesar legiones in Hispaniam praemisit, ad sex millia auxilia peditum, equitum tria millia, quae omnibus superioribus bellis habuerat, & parua ex Gallia numerum, quae ipse petiuerat, nominatim ex omnibus ciuitatibus nobilissimo, & fortissimo quoque euocato. Hinc optimi generis hominum ex Aquitanis, Montanisq; qui Galliam prouinciam attingunt. Audierat Pompeium per Mauritaniam cum legionibus iter in Hispaniam facere, confestimq; esse uenturum. Simul à Trib. militum centurionibusq; mutuas pecunias sumpsit, has exercitui distribuit. Quo facto duas res consecutus est, quod pignore animos centurionum deuinxit, & largitione militum uoluntates redemit. Fabius finitimarum ciuitatum animos literis, nuntijsq; tentabat. In Sicore flumine pontes effecerat duos, inter se distantes millia passuum quatuor: his pontibus pabulatum mittebat, quod ea, quae citra flumen fuerant, superioribus diebus consumpserat. Hoc idem fere, atque eadem de causa Pompeiani exercitus duces faciebant, crebroq; inter se equestribus praelijs contendebant. Huc cum quotidiana consuetudine congressa pabula

*quam ipse
pacauerat,

*homines

pabulatoribus praesidio proprio legiones Fabianae duae flu-
 men transissent, impedimentaq; & omnis equitatus sequen-
 retur, subito iumentorum, & aquae magnitudine pons est
 interruptus, & reliqua multitudo equitum interclusa. Quo
 cognito à Petreio, & Afranio, ex aggere, atque cratibus
 quae flumine seruebantur, celeriter suo pòte Afranius, quem
 oppido, castrisq; coniunctum habebat, legiones quatuor,
 equitatumq; omnem transiecit, duabusq; Fabianis occu-
 rit legionibus: cuius aduentu nuntiato, L. Plancus, qui le-
 gionibus praecrat, necessaria re coactus, locum capit super-
 riorem, diuersamq; aciem in duas partes constituit, ne ab
 equitatu circumueniri posset. Ita congressus impari nume-
 ro magis impetus legionum, equitatusq; sustinet. Com-
 misso ab equitibus praelio, signa duarum legionum procul
 ab utrisque conspiciuntur, quas C. Fabius ulteriore ponte
 subsidio nostris miserat, suspicatus fore id, quod accidit, ut
 duces aduersariorum occasione, & beneficio fortunae ad
 nostros opprimendos uterentur, quarum aduentu praelium
 dirimitur, ac suas uterque legiones reducit in castra. Eo bi-
 duo Caesar cum equitibus nongentis, quos sibi praesidio re-
 liquerat, in castra peruenit. Pons qui fuerat tempestate in-
 interruptus, penè erat refluus, hunc noctu perfici iussit. Ipse
 cognita locorum natura, ponti, castrisq; praesidio sex co-
 hortis reliquit, atque omnia impedimenta, & postero die
 omnibus copijs triplici instructa acie, ad illud proficisci-
 scitur, & sub castris Afranij constitit, & ibi paulisper sub
 armis moratus, facit equo loco pugnandi potestatem. Pote-
 state facta, Afranius copias educit, & in medio colle sub
 castris constitit. Caesar, ubi cognouit per Afranium stare
 quo minus praelio dimicaretur, ab infimis radicibus montis,
 intermissis circiter passibus quadringentis, castra facere

constituit: & ne in opere faciendo milites repentino hostium incurſu exterrerentur, atque opere prohiberentur, uallo muniri ueluit, quod eminere, & procul uideri neceſſe erat, ſed à fronte caſtrorum contra hoſtem pedum quindecim ſoſſam ſuri iuſſit. Prima, & ſecunda acies in armis, ut ab initio conſtituta erat, permanebat: poſt hoc opus in oculo acies tertia faciebat. Sic omne prius eſt perfectum, quàm intelligeretur ab Afranio caſtra muniri. Sub ueſperum Ceſar intra hanc ſoſſam legiones reducit, atque ibi ſub armis proxima noſte conqueſcit. Poſtero die omnem exercitum intra ſoſſam continet, & quòd longius erat ogger petendus, in præſentia ſimilem rationem operis inſtituit, ſingulaq; latera caſtrorum ſingulis attribuit legionibus munienda, ſoſſaq; ad eandem magnitudinem perfici iubet, reliquas legiones in armis expeditas contra hoſtem conſtituit. Afranius, Petreiuſq; terrendi cauſa, atque operis impediendi, copias ſuas ad infimas montis radices produciunt, & prælio laceſſunt. Neque idcirco Ceſar opus intermittit, conſiſus præſidio legionum trium, & munitione ſoſſe. Illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progreſſi, copias in caſtra reduciunt. Tertio die Ceſar uallo caſtra communie, reliquas cohortes, quas in ſuperioribus caſtris reliquerat, impedimentaq; ad ſe traduci iubet. Erat in oppido Ilerda, & proximo colle, ubi caſtra Petreiuſ, atque Afraniuſ habebant, plantis circiter paſſuum trecentorum, atque in hoc ſerè medio ſpatio tumulus erat paulò editior, quem ſi occuparet Ceſar, & communieſſet, ab oppido, & ponte, & conuictu omni, quem in oppidum conuulerant, ſe intercluſurum aduerſarios confidebat. Hoc ſperans legiones tres ex caſtris educit, acieq; in locis idoneis inſtructa unius legionis

nis antesignanos præcurrere, atque occupare eum tumu-
 lum iubet. Quæ re cognita, celeriter, quæ in statione pro
 castris erant Afranij cohortes, breuiore itinere ad eundem
 occupandum locum mittuntur. Contenditur prælio. Et
 quod prius in tumultum Afraniani uenerant, nostri repelo-
 nuntur, atque alijs summis præsidijs terga uertere. seq;
 ad signa legionum recipere coguntur. Genus erat pug-
 næ militum illorum, ut magno impetu primò procurrere-
 rent, audacter locum caperent, ordines suos non magnope-
 re seruarent, rari, dispersiq; pugnarent, si premerentur,
 pedem referre, et loco excedere non turpe existimarent,
 cum Lusitanis, reliquisq; barbaris genere quodam pugne
 assueti, quod fere fit, quibus quisque in loco miles in-
 ueterauerit, uti militum earum regionum consuetudine
 moueatur. Hæc tum ratio nostros perturbauit, insuetos
 huius generis pugne, circumiri enim sese ab aperto la-
 tere, procurrere singulis arbitrabantur, ipsi autem
 suos ordines seruare, neque ab signis discedere, neque sine
 graui causa eum locum, quem ceperant, dimitti censue-
 rant oportere. Itaque perturbatis antesignanis, legio, quæ
 in eo cornu constiterat, locum non tenuit, atque in proxi-
 mum collem sese recepit. Cæsar penè omni acie perterris-
 ta, quòd præter opinionem, consuetudinemq; acciderat,
 cohortatus suos, legionem non tam subsidio ducit, hostem
 insolentem, atque acriter nostros insequentem suppressit,
 rursusq; terga uertere, seq; ad oppidum illud recipere,
 et sub monte consistere cogit. Sed non e legionis milites
 elati studio, dum sarcire acceptum detrimentum uolunt,
 temere insecuti longius fugientes, in locum iniquum pro-
 grediuntur, et sub montem, in quo erat oppidum positum
 illud, succedunt: hinc se recipere cum uellent, rursus illi

* autē editus
locus tenui
fastigio.

ex loco superiore nostros premebant. Præruptus locus erat utraq; ex parte directus, ac tantum in latitudinem patebat, ut tres instructæ cohortes eum locum explerent. Et neque subsidia à lateribus summitti, neque equites laborantibus usui esse possent. Ab oppido * autem declivi fastigio nergebat, in longitudinem passuum circiter quadringentorum: hæc nostris erat receptus, quod eo incitati studio inconsultius processerant. Hoc pugnabatur loco et propter angustias iniquo, et quod sub ipsis radicibus montis consisterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur: tamen uirtute et patientia nitebantur, atque omnia uulnera sustinebant. Augebantur illis copie, atque ex castris cohortes per oppidum crebro summitebantur, ut integri defessis succederent. Hoc idem Cæsar facere cogebatur, ut summissis in eundem locum cohortibus, defessos reciperet. Hoc: cum esset modo pugnatum continenter horis quinq;, nostriq; grauius a multitudine premerentur, consumptis omnibus telis, gladijs districtis, impetum aduersus montem, in cohortes faciunt, paucisq; deieclis, reliquos sese conuertere cogunt. Summotis sub murum cohortibus, ac nonnulla parte propter terrorem in oppidum compulsis, facilis est nostris receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque latere, etsi deieclis, atque inferioribus locis consisterat, tamen in summum iugum uirtute conmittitur, atq; inter duas acies perequans, commodiorem, ac tutiorem nostris receptum dat. Ita uario certamine pugnatum est. Nostri in primo congressu circiter septuaginta ceciderunt, in his Qu. Fulginius ex primo hastato legionis quarta decima, qui propter extimam uirtutem ex inferioribus ordinibus in eum locum peruenerat: uulnerantur amplius sexcentis. Ex Afraniantis interficiuntur T. Cæcilius primus
pili

pili Centurio, & præter eum centuriones quatuor, milites amplius ducenti. Sed hæc eius diei præfertur opinio, ut se utrique superiores discesse existimarent. Afriniani, quòd cum esse omnium iudicio inferiores uiderentur, comminus tamen diu stetissent, & nostrorum impetum sustinuis-
 sent, & in ius locum, tumulumq; tenuissent, que causa pugnandi fuerat, & nostros primo congressu terga uertere coegissent. Nostri autem, quòd in igno loco, atque impari congressi numero essent, quòd quinque horis prælium sustinuis-
 sent, quòd montem gladijs districtis ascendissent, quòd ex loco superiore terga uertere aduersarios coegissent, atq; in oppidum compulissent. Illi cum tumulum, pro quo pugnationem est, magnis operibus munierunt, præsidiumq; ibi posuerunt. Accidit etiam repentinam incommo-
 dum biduo, quo hæc gesta sunt: tanta enim tempestas coortur, ut nunquam illis locis maiores aquas fuisse constaret: tum autem ex omnibus montibus nix profluxit, ac summas ripas fluminis superauit, pontesq; ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupit, que res magnas difficultates exercitui Cesaris attulit. Castra enim, ut supra demonstratum est, cum essent inter flumina duo, Sicorin, & Cingam, spatio nullum triginta, neutrum horum transiri poterat, necessarioq; omnes his angustijs continebantur, neque ciuitates, que ad Cesaris amicitiam accesserant, frumentum supportare, neque ij, qui pabulationem longius progressi erant interclusi fluminibus, reuerti, neque maximi comitatus, qui ex Italia Galliaq; ueniebant, in castra peruenire poterant. Tempus erat difficillimum, quo neque frumenta in hybernis erant, neque multum à maturitate aberant, ac ciuitates exinanite, quòd Afranius penè omne frumentum ante Cesaris aduentum illicdam conuexerat: reliqui

si quid fuerat, Caesar superioribus diebus consumpserat:
 pecora, quod secundum poterat esse inopie subsidium,
 propter bellam finitimae ciuitates longius remouerant.
 Qui erant pabulandi, aut frumentandi causa progressi,
 hos leuis armatura Lusitani, peritūq; earum regionum
 Cetrati citerioris Hispaniae confectabantur, quibus erat
 procliuē tranare flumen, quod consuetudo eorum omnium
 est, ut sine utribus ad exercitum non eant. At exercitus
 Afranij omnium rerum abundabat copia, multum erat
 frumentum prouisum, & conuectum superioribus tempo-
 ribus, multum ex omni prouincia comportabatur, magna
 copia pabuli suppetebat, harum rerum omnium facultates
 sine ullo periculo pons Ilerdae praebebat, & loca trans
 flumen integra, quod omnino Caesar adire non poterat.
 Eae permanserunt aquae dies quā plures. Conatus est
 Caesar reficere pontes: sed nec magnitudo fluminis per-
 mitterebat, neque ad ripam dispositae cohortes aduersario-
 rum perfici patiebantur, quod illis prohibere erat facile,
 cum ipsius fluminis natura atque aquae magnitudine, tum
 quod ex totis ripis in unum, atq; angustum locum tela ias-
 ciebantur: atq; erat difficile eodem tempore rapidissimo
 flumine opera perficere, & tela uitare. Nuntiatum Afranio
 magnos comitatus, qui iter habebant ad Caesarem, ad flu-
 men constitisse. Venerant eō sagittarij ex Rutenis, equites
 ex Gallia cum multis carris, magniq; impedimentis, ut
 fert Gallica consuetudo. Erant praeterea cuiusque generis
 hominum nullia circiter sex cum seruis, liberiq;: sed nul-
 lus ordo, nullum imperium certum: cum suo quisque consu-
 *superiore lio uteretur, atq; omnes sine timore iter facerent, nisi * su-
 periorum temporum, atque itinerum licentia. Erant com-
 plures honesti adolescentes Senatorum filij, & equestris
 ordinis.

ordinis. Erant legationes ciuitatum, erant legati Casaris, hos omnes flumina continebant: ad hos opprimendos cum omni equitatu, tribusq; legionibus Afranius de nocte proficiscitur, imprudentesq; ante missis equitibus aggreditur: celeriter tamen sese Galli equites expediunt, proliumq; committunt. Hi, dum pari certamine res geri potuit, magnum hostium numerum pauci sustinere, sed ubi signa legionum appropinquare ceperunt, pauci amissis, sese in montes proximos conserunt. Hoc pugne tempus magnum attulit nostris ad salutem momentum. Nacti enim spatium se in loca superiora receperunt. Desiderati sunt cotidie sagittarij circiter ducenti, equites pauci, calorum, atq; impedimentorum non magnus numerus: his tamen omnibus annona creuit, quae sepe res non solum inopia praesentis, sed etiam futuri temporis timore ingravescere consuevit: iamq; ad denarios* quinquaginta in singulos modios, annonae peruenerat, & militum uiretis inopia frumenti diminuerat, atque incommoda in dies augebantur, & tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio, ac se fortuna inclinauerat, ut nostri magna inopia necessariorum rerum conflarentur, illi omnibus abundarent rebus, superioresq; haberentur. Caesar ijs ciuitatibus, quae ad eius amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat, calones ad longinquiores ciuitates dimittebat: ipse praesentem inopiam, quibus poterat subsidijs, tumbatur. Haec Afranius, Petreiusq; & eorum amici pleniora etiam, atque uberiora Romam ad suos perscribebant: multa rumor sorgebat, ut penè bellum confectum uideretur. Quibus literis, nuntijsq; Romam perlatis, magni demum concorsus ad Afranium, magne gratulationes fiebant. Multi ex Italia ad Cn. Pompeium pro-

ficiscabantur: alij ut principes talem nuntium attulisse, alij
 ne euentum belli expectasse, aut ex omnibus nouissimi ue-
 nisse uiderentur. Cùm in his angustijs res esset, atque omnes
 uia ab Afranijs militibus, equitibusq; obsiderentur, nec
 pontes perfici possent, imperat militibus Caesar, ut naues
 faciant, cuius generis eum superioribus annis usus Britan-
 nie docuerat. Carinae primum, ac statumina ex leui mate-
 ria fiebant, reliquum corpus nauium uiminibus contextum
 corijs integebatur. Has perfectas carris iunctis deuehit no-
 ÷tu millia passuum à castris XXI. militesq; his nauibus
 flumen transportat, continentemq; ripa collis improviso
 occupat. Hunc celeriter, prius quàm ab aduersarijs sentia-
 tur, communit: huc legionem postea traiecit, atq; ex utraq;
 parte pontem institutum perficit biduo. Ita commeatur, &
 qui frumenti causa processerant, tunc ad se recipit, & reus
 frumentariam expedire incipit. Eodem die equitum ma-
 gnam partem flumen traiecit, qui inopinantes pabulato-
 res, & sine ullo dissipatos timore aggressi, quàm magnum
 numerum iumentorum, atq; hominum intercipiunt, cohorti-
 busq; centuriatis subsidio missis, scienter in duas partes
 sese distribuunt, alij, ut praede subsidio sint, alij ut ueniens
 tibus resistent, atq; eos propellant, unamq; cohortem, que
 tenere ante ceteras extra aciem procurrerat, seclusam à
 reliquis circūueniunt, atque interficiunt, incolumesq; cum
 magna praeda eodem ponte in castra reueriuntur. Dum
 hec ad Ilerdam geruntur, Massilienses usi L. Domitij
 consilio naues longas expediunt numero decemseptem,
 quarum erant undecim. teche: multa his minora nauigia
 addunt, ut ipsa multitudine nostra classis terreatur: ma-
 gnum numerum sagittariorum, magnum Albicorum, de
 quibus supra demonstratum est, imponunt, atque hos
 praemijs

* alijs, stramine & leui materia, &c.

premijs, pollicitationibusq; incitant. certis sibi deposcit na-
 ues Domitius, atque has colonis, pastoribusq;, quos secum
 adduxerat, complet. Sic omnibus rebus instructa classe, ma-
 gna fiducia ad nostras naues procedunt, quibus praerat
 D. Brutus. Haec ad insulam, quae est contra Massilianam, stationes
 obtinebant. Erat multo inferior numero nauium Brutus,
 sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos viros
 antesignanos, centuriones Caesar ei classi attribuerat, qui
 sibi id munus depoposcerant: ij manus ferreas, atq; hara
 pagones parauerant, magnoq; numero pilorum, tragularum,
 reliquorumq; telorum se instruxerant. Ita cognito ho-
 stium aduentu, suas naues ex portu educunt, cum Massi-
 liensibus consurgunt, pugnatum utrinque est fortissime, atq;
 acerrime: neq; multum Albici nostris uirtute cedebant, ho-
 mines asperi, & montani, exercitati in armis, atq; ij modo
 digressi a Massiliensibus recentem eorumdem pollicitatio-
 nem animis continebant, pastoresq; indomiti spe libertatis
 excitati sub oculis domini suam probare operam studebat.
 Ipsi Massilienses & celeritate nauium, & scientia guberna-
 torum confisi, nostros eludebant, impetusq; eorum ex-
 cipiebant. & quod licebat latiore spatio, producta longius
 acie circumuenire nostros, aut pluribus nauibus adoriri
 singulas, aut remos transcurrentes detergere si possent,
 contendebant: cum propius erat necessarium uentum, ab
 scientia gubernatorum, atque artificij, ad uirtutem monta-
 norum confugebant. Nostri quod minus exercitatis remi-
 gibus, minusq; peritis gubernatoribus utebantur, qui re-
 pente ex onerarijs nauibus erant producti, neque dum
 etiam uocabulis armamentorum cognitis, tum etiam gra-
 uitate, & tarditate nauium impediabantur, si tamen enim subi-
 to ex humida materia, non eundem usum celeritatis ha-
 bebant

*Galquios de
 Baljos*

religian

*Leonat de
 ce nobile
 totapianse*

uometra

*ayna de
 deus*

de fuffa uista

bebant. Ita que dum locus cominus pugnandi daretur, ea
 quo animo singulas binis navibus obijciebant, atque inie-
 cta manu ferrea, & retenta utraque nave, diversi pugna-
 bant, atque in hostium naues transcendebant. & magno
 numero Albitorum, & pastorum interfecto, partem na-
 vium deprimunt, nonnulli cum hominibus capiunt, reli-
 qua in portum compellunt. Eo die naues Massiliensium
 cum ijs, que sunt capte, intereunt: x. Hoc primum Ces-
 sari ad Ilerdam nuntiat. Simul perfecto ponte celeriter
 fortuna mutatur. Illi perterriti virtute equitum, minus li-
 berè, minus audacter vagabantur: aliis non longo ab ca-
 stris progressi spatio, ut celerem receptum haberent, an-
 gustius pabulabantur: aliis longiore circuitu custodias,
 stationesq; equitum uidebant, aut aliquo accepto detrimen-
 to, in: procul equitatu uiso, ex medio itinere proiectis sar-
 cinis fugiebant. Postremo etiam plures intermittere dies,
 & præter consuetudinem omnium noctu constituerant pa-
 bulari. Interim Oscenses, & Calagurritani, qui erant cum
 Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos, seseq; im-
 perata facturos pollicentur. hos Taraconenses & Laceta-
 ni, & Ausetani, & paucis post diebus Illurgauonenses, qui
 flumen Iberum attingunt, insequuntur. Perit ab his omni-
 bus, ut se frumento iuuent: pollicentur, atque omnibus
 undique conquestis iumentis, in castra deportant. Transit
 etiam cohors Illurgauonensis ad eum cognito ciuitatis con-
 silio, & signa ex statione transfert. Magna celeriter fit
 commutatio rerum perfecto ponte. magni quinque ciuitati-
 bus ad amicitiam adiunctis, expedita re frumentaria, extin-
 ctis rumoribus de auxilijs legionum, que cum Pompeio
 per Mauritaniam uenire dicebantur, multe longinquiores
 ciuitates ab Afranio desciscunt, & Cesaris amicitiam ses-
 quantur.

quantur. Quibus rebus perterritis animis aduersariorum,
 Caesar ne semper magno circuitu per pontem equitatus es-
 set mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum triginta
 in latitudinem complures facere instituit, quibus * partem
 aliquam Sicoris auerteret, uadumq; in eo flumine effice-
 ret. His pene effectis, magnum in timorem Afranius, Pe-
 treiusq; perueniunt, ne omnino frumento pabuloq; inter-
 cluderentur, quod multum Caesar equitatu ualebat. Itaque
 cōstitunt * ipsi locis excedere, et in Celtiberiam bellum
 transferre. Huic consilio suffragabatur etiam illa res, quod
 ex duobus contrarijs generibus, que superiore bello cum
 L. Sertorio steterant, ciuitates * uictæ nomē, atq; imperium
 absente timebant, queq; in amicitia manerāt Pompeij, ma-
 gnis affectis beneficijs cum diligebant. Cesaris autē in Bar-
 baris erat nomē obscurius. Hic magnos equitatus, magnaq;
 auxilia expectabant, et suis locis bellum in hyemem ducere
 cogitabant. hoc inito consilio toto flumine Ibero naues
 conquirere, et Ostogesam adduci iubent. Id erat oppidum
 positum ad Iberum, * milliaq; passuum à castris aberat x x.
 Ad eum locum fluminis nauibus iunctis pontē imperant sic
 re legionesq; duas flumen Sicorim traducunt, castraq; mu-
 niant uallo pedum duodecim. Qua re per exploratores co-
 gnita, summo labore milium Caesar continuato diem, no-
 stemq; opere in flumine aueriendo, huc iam rem duxerat,
 ut equites etsi difficulter, atq; egrē siebat, possent tamen,
 atq; auderent flumen transire. Pedites uerò tantummodò
 humentis ac summo pectore extarent, ut tū altitudine aque,
 tum etiam rapiditate fluminis ad transcendēdū * impedirentur.
 Sed tamen eodem serē tempore pons in Ibero propē effe-
 ctus nuntiabatur, et in Sicori uadum reperiebatur. Lā ue-
 rò eò magis illi maturandum iter existimabāt. Itaq; duabus
 auxiliis

* parte aliqua
Sicorim

* ipse

* uinctæ

* milliaque
quinque passuum
à castris aberat
xx x. ad
eum locum

* nō impedit

Cesario

auxiliaribus cohortibus illerde praesidio relictis, omnibus
 copijs Sicorym transeunt, & cum duabus legionibus, quas
 superioribus diebus traduxerant, castra coniungunt. Relin-
 quebatur Caesari nihil, nisi uti equitatu agmen aduersario-
 rum male haberet, & carperet. Pons enim ipsius magnum
 circuitu habebat, ut multo brevior itinere illi ad Iberum
 peruenire possent. Equites ab eo missi flumen transeunt, &
 cum de tertia uigilia Petreius, atq; Afranius castra mouisset,
 repente sese ad nouissimum agme ostendunt, & magna mul-
 titudine circu'susa morari, atq; iter impedire incipiunt. Pri-
 ma luce ex superioribus locis, quae Caesaris castris erant con-
 iuncta, ^{uidebatur} cernebatur equitatus nostri praelio nouissimos illoru
 premi uehementer, ac nonnunquam sustinere extremum
 agmen, atque interrumpi, alius inferri signa, & uniuersas
 ram cohortium impetu nostros propelli, deinde rursus co-
 uersos insequi. Totis uero castris milites conturbari, & do-
 lere hostem ex manibus dimitti, bellum necessario longius
 duci: Centuriones, Tribunosq; milium adire, atq; obsecra-
 re, ut per eos Caesar certior fieret, ne labori suo, neu peri-
 culo parceret paratos esse sese, posse, & audere ^{ad} transire
 flumen, qua traductus esset equitatus. Quorum studio, &
 uocibus excitatus Caesar, eisi timebat tantae magnitudinis
 flumini exercitum obijcere, conandum tamen, atque expe-
 rientum iudicat. Itaq; infirmiores milites ex omnibus cen-
 turijs deligi iubet, quorum aut animus, aut uires uideban-
 tur sustinere non posse: hos cum legione una praesidio ca-
 stris relinquit: reliquas legiones expeditas educit, magnoq;
 numero iumentorum in flumine supra, atq; infra constitu-
 to, traducit exercitum: pauci ex his militibus in fluminis
 abrepti ab equitatu excipiuntur, ac subleuantur: interijt
 tamen nemo. Traducto incoluini exercitu, copias instruit,

tripli

triplicemq; aciem ducere incipit: ac tantum fuit in militi-
 bus studium, ut millium sex ad iter addito ad usum cir-
 cuitu magnaq; fluminis mora interposita, eos, qui de tertia
 vigilia exissent, ante horam diei non in consequerentur.
 Quos ubi Afranius procul iustos cum Petreio conspexit,
 nona re perterritus, locis superioribus constitit, aciemq;
 instruit. Caesar in campis exercitum reficit, ne defessum
 proelio obiciat. Rursus conantes ^{procedi} progreditur insequitur, et
 moratur. Illi necessario maturius, quam cōsulerant castra
 ponunt. (Suberant enim montes, atque nullibus passuum
 quinque itinera ^{difficilia}, atque angusta excipiebant: hos
 intra montes se recipiebant, ut equitatum effugerent Ca-
 saris: praesidijsq; in angustijs collocatis exercitum itinere
 prohiberent, ipsi sine periculo, ac timore Iberum copias
 traducerent, quod fuit illis ^{conatum}, atque omni ratione
 efficiendum) Et totius diei pugna, atque itineris labore de-
 fessi, rem in posterum diem destulerunt. Caesar quoque in
 proximo colle castra ponit. Media circiter nocte ijs, qui
 adaquandi causa longius à castris processerant, equitibus
 correptis, fit ab his certior Caesar, Duces aduersariorum
 silentio copias castris educere. Quo cognito, signum dari
 iubet, et usque militari more conclamari. Illi exaudito cla-
 more, ueriti ne noctu impediti sub onere configere coge-
 rentur, aut ne ab equitatu Caesaris in angustijs tenerentur,
 iter supprimunt, copiasq; in castris continent. Postero
 die Petreius cum paucis equitibus occulte ad exploranda
 loca proficiscitur. Hoc idem fit ex castris Caesaris. Mittit
 tur L. Decidius Saxo cum paucis, qui loci naturam perspi-
 ciat. Virgine idem suis renuntiat, quinque millia passuum
 proxima ^{intercedere} itinere campestris: inde excipere
 loca aspera, et montuosa, qui prior has angustias occu-
 pauerit.

pauerit, ab hoc hostem prohiberi nihil esse negotij. Disputa-
 tur in concilio à Petreio, & Afranio, & tempus profes-
 sionis queritur. Plerique censebant, ut noctu iter faces-
 rent: posse prius ad angustias ueniri, quam sentirentur.
 Alij, quòd pridie noctu conclamatum esset in castris Cæsa-
 ris, argumenti samebant loco, non posse clam exiri. Circa
 cumfundi noctu equitatum Cæsaris, atque omnia loca, atque
 itinera obsideri, nocturnaq; prelia esse uitanda, quòd pers-
 territus miles in ciuili dissensione timori magis, quam res-
 litioni consulere consueuerit. At lucem multum per se pu-
 dorem omnium oculis, multum etiam tribunorum mili-
 tum, & Centurionum presentiam afferre, quibus rebus
 coerceri milites, & in officio contineri soleant. Quare
 omni ratione esse interdum perumpendum, etsi aliquo acci-
 cepto detrimento, tamen, summa exercitus salua, locum,
 quem petant, capi posse. Hec uicit in concilio sententia, &
 prima luce postridie constituunt proficisci: Cæsar explo-
 ratis regionibus, albente caelo omnes copias castris educit,
 magnoq; circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit: nanq;
 itinera, que ad Iberum atque Octogesam pertinebant, ca-
 stris hostium oppositis tenebantur: ipsi erant transcendenda
 de ualles maxime, ac difficillime, saxa multis locis præ-
 rupta iter impediabant, ut arma per manus necessario tra-
 derentur, militesq; incrimas subleuatiq; alij ab alijs magnam
 partem itineris conficerent. Sed hunc laborem recusabat
 nemo, quòd cum omnium laborum finem fore existima-
 bant, si hostem ibero intercludere, & frumento prohibe-
 bere potuissent. Ac primò Afraniani milites uisendi causa
 lati ex castris procurrebant, contumeliosiq; uocibus pro-
 sequebantur nos, necessarij uictus inopia coactos sugere,
 atque ad Uerdam reuerti. Erat enim iter à proposito dis-

uersum, contrariamq; in partem* iri uidebatur. Duces uer* iniri
 rō corum suum consilium laudibus ferebant, quōd se ea
 stris tenuissent, multumq; corum opinionem adiuuabat,
 quōd sine iumentis, impedimentisq; ad iter profectos uide-
 bant, ut non posse diutius inopiam sustinere considerent.
 Sed ubi paulatim retorqueri agmen ad dexteram conspex-
 erunt, iamq; primos superare regionem castrorum ani-
 maduertunt: nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris,
 quin statim castris exeun-^{galle} tum, atque occurrendam puta-
 ret. Conclamatur ad arma, atque omnes copie, paucis
 praesidio relictis cohortibus, exeunt, restiq; ad Iberum
 itinere contendunt. Erat in celeritate omne postum certa-
 men, utri prius inuisti^{galle} et montesq; occuparent. Sed exerci-
 tum Caesaris uariarum difficultates tardabant. Afranij copias
 equitatus Caesaris insequens morabatur. Res tamen ab Asra-
 niis huc erat necessario deducta, ut si priores, montes,
 quos petebant, attigissent, ipsi periculum uiderent: impedi-
 menta totius exercitus, cohortesq; in castris relictas, serua-
 re non possent, quibus interclusis exercitu Caesaris auxiliū
 ferri nulla ratione poterat. Confecit prior iter Caesar, atq;
 ex magnis rupibus nactus planitiem, in* hanc contra ho- * hac
 stem actem instruit. Afranius cum ab equitatu nouissimum
 agmen premeretur, et ante se hostem uideret, collem quen-
 dam nactus, ibi constitit. Ex eo loco quatuor Cetratorum
 cohortes in montem, qui erat in conspectu omnium excel-
 sissimus, mittit. Hūc magno cursu cōcitatos iubet occupare,
 eo consilio uti ipse eōdē omnibus copijs cōtenderet, et mu-
 tato itinere iugis Ologesum perueniret. Hūc cum obliquo
 itinere Cetrati peterent, conspicatus equitatus Caesaris in
 cohortes impetū facit, nec minimā partē temporis equitum
 uim Cetrati sustinere potuerūt, omnesq; ab his circūuenti,

in conspectu utriusque exercitus interficiuntur. Erat occa-
 sio bene gerendæ rei, neque uerò id Cæsarem fugiebat, tanto
 sub oculis accepto detrimento perterritum exercitum
 sustinere non posse, præsertim circumlatum undiq; equis-
 tati, cum in loco æquo, atque aperto confligereur, idq;
 ex omnibus partibus ab eo fligebatur. Concurrerant
 legati, Centuriones, Tribuniq; militum, ne dubitaret præ-
 lium committere, omnium esse militum paratissimos ani-
 mos. Afranianos contra multis rebus sui timoris signa
 misisse: quòd suis non subuenissent, quòd de colle non res-
 cederent, quòd uix equitum incursum sustineret, collatisq;
 in unum locum signis confertis, neque ordines, neque signa
 seruant: quòd si iniquitatem loci timeret, datum iri tamen
 aliquo loco pugnandi facultatem, quòd certè inde decedens
 dam esset Afranio, nec sine aqua permanere posset. Cæsar
 in eam spem uenerat, se sine pugna, & sine uulnere suos
 rum, rem conficere posse, quòd re frumentaria aduersa-
 rios interclusisset. Cur etiam secundo prælio aliquos ex
 suis amitteret? Cur uulnerari pateretur optimè meritos
 de se milites? Cur denique fortunam periclitaretur? præ-
 sertim cum non minus esset imperatoris consilio super te-
 re, quàm gladio. Monebatur etiam misericordia ciuium,
 quos interficiendos uidebat, quibus saluis, atque incolu-
 nibus rem obtinere malebat. Hoc consilium Cæsaris à
 plerisque non probabatur. Milites uerò palam inter se lo-
 quebantur, quoniam talis occasio uictorie dimiteretur,
 etiam cum uellet Cæsar, sese non esse pugnaturus. Ille in
 sua sententia perscuerat, & paulum ex eo loco digredie-
 tur, ut timorem aduersarijs minuit. Petreus, atque Afran-
 nius oblata facultate in castra sese referunt. Cæsar præsta-
 dijs montibus dispositis, omni ad liberum intercluso itinere

re, quàm proximè potest hostium castris castra commu-
 nit. Postero die duces aduersariorum perturbati, quòd
 omnem rei fragmentaria, fluminisq; iberi spem amiserant,
 de reliquis rebus consulabant. Erat unum iter, illerdaem
 si reuertri uellent: alterum, si Taraconem peterent. Hec
 consultantibus eis, nuntiatu aquatores ab equitatu pre-
 mi hostro. Qua re cognita, crebras stationes disponunt
 equitum & cohortium alaritarum, legionariarq; interij-
 ciunt cohortes, nullumq; ex castris ad aquam ducere incu-
 piunt, ut intra munitionem, & sine timore, & sine statio-
 nibus aquari possent. Id opus inter se Petreius, atque Afrani-
 nius partiuntur, ipsiq; perficiendi operis causa longius
 progrediuntur. Quorum discessu liberam nacti milites col-
 loquiorum facultatem, uulgò procedunt, & quem quisque
 in castris notum, aut municipem habebat, conquirent, atque
 * uocat. Primum agunt gratias omnes omnibus, quòd sibi * euocat
 perterritis pridie pepercissent, eorum se beneficio uiuere.
 Deinde Imperatoris fidem querunt, recte ne se illi sint cõ-
 missuri, & quòd non ab initio fecerint, armaq; cum homi-
 nibus necessarijs, & consanguineis contulerint, conque-
 runtur. His prouocati sermonibus fidem ab imperatore de
 Petreij, & Afranij uita petunt, ne quòd in se scelus con-
 cepisse, neu suos prodidisse uideantur. Quibus confirmata
 tis rebus, se statim signa translaturus confirmant. Legati
 totq; de pace primorum ordinum centuriones ad Casare-
 rem mittunt: interim alij suos in castra inuitandi causa ad-
 ducunt, alij ab suis adducuntur, adeò, ut una castra iam facta
 Et ex binis uiderentur. Compluresq; Tribuni militum,
 & Centuriones ad Casarem ueniunt, seq; ei commendant.
 Hoc idem fit à principibus Hispanie, quos illi euocauerant,
 & secum in castris habebant obsidum loco: ij suos

notos, hospitesque querebant, per quem quisque eorum adi-
 tum commendationis haberet ad Caesarem. Afranij etiam
 filius adolescens de sua, & parentis sui salute cum Cae-
 sare per Sulpitium legatum agebat. Erant plena letitia, &
 gratulatione omnia eorum, qui tanta pericula uicisse, &
 eorum qui sine uulnere tantam rem consecuisse uidebantur,
 magnamque fructum suae prouidentiae omnium iudicio
 Caesar ferebat: consiliumque eius a cunctis probabatur.
 Quibus rebus nuntiatis Afranio, ab inicitato opere dis-
 cedit, sequitur in castra recipit, sic paratus, ut uidebatur, ut
 quicumque accidisset casus, hunc quieto, et equo animo
 ferret. Petreius uero non deseruit sese, armat familiam,
 cum hac, & praetoria cohorte Cetratorum, barbarisque
 equitibus paucis, beneficiarijs suis, quos suae custodiae
 causa habere consueuerat, improniso ad uallam aduolat,
 colloquia militum interrumpt, nostros repellit ab castris,
 quos deprehendit interficit: reliqui coeunt inter se, & re-
 pentino periculo exterriti, sinistras sagis inuoluunt, gla-
 diosque distringunt, atque ita se a Cetratis, equitibusque de-
 fendunt, castrorum propinquitate confisi, sequitur in castra
 recipiunt, & ab his cohortibus, quae erant in statione ad
 portas descenduntur. Quibus rebus confectis, stens Petreius
 manipulos circuit, militesque appellat, neu se, neu Poms-
 peium absentem imperatorem suum aduersarijs ad suppli-
 cium tradant, obsecrat. Fit celcriter concursus in praeto-
 rium. Postulant, ut iurent omnes se exercitum, ducesque
 non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim a
 reliquis consilium capturos. Princeps in haec uerba iurat
 ipse, ad idem iusiurandum adigit Afranium, subsequuntur
 Tribuni militum, Centurionesque. Centuriatim producti
 milites idem iurant, edicunt penes quem quisque sit miles
 Caesaris

Caesaris, ut producat: productos palam in pretorio in-
 terficiunt: sed plerique quos ceperant, celant, nocturne; per-
 uallam emittunt. Sic terror oblatu à ducibus, crudelitas
 in supplicio, * nana religio iurisiurandi, spem presentis de- * noue
 ditionis sustulit, mentesq; militum conuertit, & rem ad
 pristinam belli rationem redegit. Caesar milites aduersa-
 riorum, qui in castra per tempus colloqui uenerant, sum-
 ma diligentia conquiri, & remitti iubet. Sed ex numero
 Tribunorum militum, Centurionumq; nonnulli sua uolun-
 tate apud eum remanserunt, quos ille postea magno in ho-
 nore habuit. Centuriones ampliorisq; ordinis equites Ro-
 manos in Tribunitium restituit honorem. Premebantur
 Afraniani pabulatore, aquabantur egregie frumenti copiam
 legionarij nonnulli habebant, quòd dierum uigintiduorum
 ab illerda frumentum iussi erant efferre. Cetrati, auxilia-
 resq; nullon, quorum erant & facultates ad parandum exi-
 gue, & corpora inuicta ad onera portanda: itaq; magnus
 eorum quotidie numerus ad Casarem perfugiebat. In his
 erat angustijs res. Sed ex propositis consilijs duobus expli-
 citus uidebatur ad illerda reueri, quòd ibi paululum fru-
 menti reliquerant, ibi se reliquum consilium expleturos
 confidebant. Tarraco aberat longius, quo spatio plures
 rem posse casus recipere intelligebant. Hoc probato con-
 silio, ex castris proficiscuntur. Caesar equitatu premissso,
 qui nouissimum agme carperet, atque impediret, ipse cum
 legionibus subsequitur: nullum intercedebat tempus, quin
 extremi cum equitibus preellerentur. Genus erat hoc pue-
 gne, expedite cohortes nouissimum agmen claudabant,
 pluresq; in locis campestribus subsistebant: si mons erat
 ascendendus, facile ipsa loci natura periculum repellebat,
 quòd ex locis superioribus qui antecesserant, suos ascen-
 dentes

dentes protegebant: eorum uallis, aut locus decliuus suberat,
 neq; ij. qui antecesserant, morantibus operam ferre poterat,
 equites uero ex loco superiore in aduersarios tela conu-
 ciebant, tum magno erat in periculo res, tum inquirebant,
 ut cum eiusmodi esset locis appropinquatum, legionum si-
 gna consistere uiderent, magnoq; impetu equitatum repel-
 lerent: eo summo, repete incitati cursu, sese in ualles uniu-
 uersi demitterent; atq; ita transgressi rursus in locis supe-
 rioribus consisterent, nam tantum ab equitum suorum au-
 xilijs aberant, quorum numerum habebant magnū, ut eos
 superioribus perterritos praelijs, in medium reciperet ag-
 men, utroq; eos tuerentur, quorum nulli ex itinere exce-
 dere licebat, quin ab equitatu Caesaris exciperetur. Tali
 dum pugnatur modo, lente, ac paulatim proceditur, cre-
 broq; ut sunt auxilio suis, subsistunt, ut tum accidit: nulli
 enim progressi quatuor, uehementius peragunt ab equita-
 tu, montem excelsum capiunt, ibiq; una fronte contra ho-
 stem castra muniunt, neq; iumentis onera deponunt, ubi Ce-
 saris castra posita, tabernaculaq; constituta, et dimissos equi-
 tes pabulandi causa animaduertente, si se subito proripiunt
 hora circiter sexta eiusdem diei, et spe nacti morae, discessu
 nostrorum equitum iter facere incipiunt. Quae re animadu-
 uersa, Caesar relictis his legionibus, subsequitur, praesidi-
 o impedimentis paucas cohortes relinquit, hora decima
 subsequi, pabulatores, equites que reuocari iubet, ce-
 leriter equitatus ad quotidianum itineris officium reuer-
 titur: pugnatur acriter ad nouissimum agmen, adeo, ut pe-
 ne terga conuertunt, compluresq; milites, etiam nonnulli
 et centuriones interficiuntur. Instabat agmen Caesaris, atq;
 que uniuersum inuadebat. Tum uero neque ad exploranda
 idoneum locum castris, neq; ad progrediendum facult

Uerum
 facultate, consistunt necessariò, & procul ab aqua. & na-
 tura iniquo loco castra ponunt. Sed iisdem de causis Ce-
 sar, que supra sunt demonstrata, prelio non læsesit: & eo
 die tabernacula statui passus non est, quò paratiores essent
 ad insequendum omnes, siue noctu, siue interdiu erumpere-
 rent. Illi enim aduerso uitio castrorum, tota nocte munitiones
 proferunt, castraq; castris conuertunt. Hoc idem
 postero die à prima luce faciunt, totumq; in ea re diem
 consumunt: sed quantum opere processerant, & castra
 protulerant, tantò aberant ab aqua longius, & presenti
 malo alijs malis remedia dabantur. Prima nocte aquandi
 causa nemo egreditur ex castris. Proximo die presidio in
 castris relicto, uniuersa ad aquam copias educunt, pabulas
 tum emittitur nemo. His eos supplices malis Cesar necessa-
 riam subire deditiõne, quàm prelio decertare malebat. Co-
 natu tamen eos illo, passaq; circummunire, ut quàm maxi-
 me repètinat eorum erubitiones demoretur, quò necessario
 descensuros exilimabat. Illi & inopia pabuli aduerti, &
 quò essent ad id expeditiores, omnia sarcinaria iumenta in-
 terfici iubent. In his operibus consilijsq; biduũ consumitur.
 Tertio die magna iam pars operis Cesaris processerat. Ille
 impediende rei, que munitionis causa fiebat, hora circiter
 octaua signo dato legiones educunt, aciemq; sub castris in-
 struunt. Cesar ab opere legiones reuocat, equitatum omnẽ
 conuenire iubet, aciem instruit. Contra opinionem enim
 militum, famamq; omnium uideri prelio dissugisse, magnũ
 detrimentum assererat, sed eisdem de causis, que sunt con-
 gnite, qui minus dimicare uellet, moneratur: atque hoc
 etiam magis, quò statim breuitas, etiam in fugam comelitis
 aduersarijs, non multam ad summam uictoria iuuare pos-
 terat. Non enim amplius pedum millibus duobus ab castris

castra distabant. Hinc duas partes acies occupant: duc-
 tertia uocabatur, ad incursum, atque impetum militum relicta:
 si praelium committeretur, propinquitas castrorum cele-
 rem superatis ex fuga receptum dabat. Hic de causa con-
 stituerat signa infrentibus resistere; prior praelio non las-
 cessere. Acies erat Afraniana duplex, legio quinta, & ter-
 tia in subsidijs locum alarie cohortis obtinebat. *de p. l. v. n.*
 Caesaris triplex, sed primam aciem, quam terne cohortes ex quin-
 ta legione tenebant, has subsidiarie terne, & rursus alie
 totidem, sue clausaque legionis subsequabantur: sagittarij,
 funditoresque media continebantur acie: equitatus latera
 cingebat. Tali instructa acie, tenere uterque propositum
 uidebatur: Caesar, ut nisi coactus praelium non committeret:
 ille ut opera Caesaris impediret. *de p. l. v. n.*
 Producit tamen res, aciesque ad solis occasum continentur. Inde utrique in castra
 discedunt. Postero die munitiones institutas Caesar parat
 perficere: illi uadum fluminis Sigeis tentare, si transire
 possent. Quare animaduersa, Caesar Germanos leuis ar-
 mature, equitumque partem flumen traiecit, crebrasque in
 ripis custodias disponit. Tandem omnibus rebus obsistit,
 quartum iam diem sine pabulo retentis uimentis, aqua,
 ligni, & frumenti inopia, colloquium petunt, & id si fieri
 possit, semoto a militibus loco: ubi id a Cesare negatum,
 & palam si colloqui uellent, concessum est, datur obsidis
 loco Caesaris filius Afranij. Venitur in eum locum, quem
 Caesar deligit. Audiente utroque exercitu loquitur Afranius,
 non esse aut ipsi, aut militibus succensendum, quod
 fidem erga imperatorem suum Cn. Pompeium conseruare
 uoluerint: sed satis iam fecisse officio, satisque supplicij
 tulisse per peccatos omnium rerum inopiam. Nunc uero pen-
 circuētos: ut feminas circummunitos prohiberi aqua, prohiberi
 ingr

ingressu, neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse. Itaque se uictos confiteri, orare, atque obsecrare, si quis locus misericordie relinquantur, ne ad ultimum supplicium progredi necesse habeant. Hæc quam potest demississimè, atque subiectissimè exponit. Ad ea Cæsar respondit, nulli * omnium hæc partem uel querimonie, *hotinum uel miserationis minus conuenisse. reliquos enim omnes suum officium præstitisse, se, qui etiam bona conditione, et loco et tempore æquo confingere noluerit, ut quum integerrima essent ad pacem omnia, exercitum suum, qui iniuria etiam accepta, suisq; interfectis, quos in sua potestate habuit, conseruari, et texerit: illius demique exercitus milites, qui per se de concilianda pace egerint, qua in re omnium suorum uite consulendum putarunt, sic omnium ordinum partem in misericordia constituisse: ipsos Duces à pace abhorruisse: eos neq; colloqui, neq; induciarum iura seruasse, et homines imperitos, et per colloquium deceptos crudelissimè interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia, atq; arrogantiâ accidere solet, uti eò recurrant, et id cupidissimè petant, quod paulò antè contempserint: neq; nunc se illorum *humilitate neq; aliqua *humanitates temporis opportunitate postulare, quibus rebus augeatur opes sue, sed eos exercitus, quos contra se multos iam annos aluerint, uelle dimitti. neque enim sex legiones alia de causa missas in Hispaniam, septimanq; ibi conscriptam, neque tot, tantaq; classes paratas, neq; summissos Duces rei militaris peritos, nihil horum ad pacandas Hispanias nihil ad usum Prouinciæ prouisum, quæ propter diuturnitatem pacis nullum auxilium desiderarit: omnia hæc iam pridem contra se parari, in se noui generis imperia constitui, ut idè ad portas urbanis præsideat rebus, et duas bellicosissimas

Prouincias absens tot annos obtineat: in se iura magistratuum commutari, ne ex pratura, & consulatu, ut semper, sed per paucos probati, & electi in Prouincias mittantur: in se etatis excusationem nihil ualere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euocentur: in se uno non seruari, quod sit omnibus datum semper Imperatoribus, ut rebus feliciter gestis aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia domum reuertantur, exercitumque dimittant. Que tamen omnia & se tulisse patienter, & esse laturum: neque nunc id agere, ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit: sed ne illi habeant, quo contra se uti possint. Proinde, ut esset dictum, Prouincijs excederent, exercitumque dimitterent: si id sit factum, nociturum se nemini: hanc uiam, atque extremam pacis esse conditionem. ad uero militibus fuit pergratum, & uicundum, ut ex ipsa significatione potuit cognosci, ut qui aliquid uicti incommodi expectauissent, ulro inde premissi missionis firrent. Nam cum de loco, & tempore eius rei controversia inferretur, & uoce, & manibus uniuersi exuallo, ubi conuenerant, significare ceperunt, ut statim dimitterentur, neque enim interposita fide firmum esse posse, si in aliud tempus differretur. Paucis enim esset in utraque partem uerbis disputatum, res huc deducitur, ut ipsi, qui habeant domicilium, aut possessiones in Hispania, statim: reliqui ad Varum flumen dimittantur: nequid eis noceatur, ne ue quis inuitus sacramento cogatur, a Cesare cauetur. Caesar ex eo tempore dum ad flumen Varum ueniat, se frumentum daturum pollicetur. Addit etiam, ut quid quisque eorum in bello auferat, que sint penes milites suos, istis qui amiserint, restituantur: militibus, a qua facta estimatione, pecuniam pro his rebus soluit. Quasunque postea controversias

neque enim
 interp.

uersas inter se milites habuerant, sua sponte ad Casarem introduxerunt, Petreius, atque Afranius, cum stipendium ab legionibus penè seditione facta flagigaretur, cuius illi diem nondum uenisse dicerent, Casar ut cognosceret, postulatum est. Eoq; utrique, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa, duas legiones suas antecedere, reliquas subsequi iussit, ut non longo inter se spatio castra facerent, eiq; negotio Q. Fustum Calenum legatum praefecit. Hoc eius praescripto ex Hispania ad Varium flumen est iter factum, atq; ibi reliqua pars exercitus dimissa est.

C. I V L I I C A E S A -
R I S D E B E L L O C I V I -
L I C O M M E N T A -
R I V S I I .

D V M H A E C in Hispania geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliae relictus erat, duabus ex partibus aggerem, uincas, turresq; ad oppidum agere instituit: una erat proxima portui, naualibusq;, altera ad partem, qua est aditus ex Gallia, atque Hispania ad id mare, quod adigit ad ostium Rhodani. Massilia enim ferè ex tribus oppidi partibus mari alluitur: reliqua quarta est, quae aditum habet à terra: huius quoque spatij pars ea, quae ad arcem pertinet, loci natura, & ualle altissima munita longam, & difficilem habet oppugnationem. Ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam iumentorum, atque hominum multitudine

Massiliae situs

multitudinem ex omni prouincia uocat: uimina, materiamq; comportari iubet. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum octoginta extruit. Sed tanti erat antiquitas in oppido omnium rerum ad bellum apparatus: tantaq; multitudo tormentorum, ut eorum uim nulle contexta uiminibus uineæ sustinere possent. Asseres enim pedum duodecim cuspidibus præfixi, atq; hi maximis ballistis missi, per quatuor ordines cratium in terra defigebantur. Itaq; pedalibus lignis cõiunctis inter se porticus integebantur, atq; hæc agger inter manus proferebatur: antecedebat testudo pedum sexaginta, æquandi loci causa facta, item ex fortissimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis incensus, & lapides defendi possent. Sed magnitudo operum, altitudo muri, atq; turrium, multitudo tormentorum, omnium administrationem tardabat. Crebræ tamen per Albicos eruptiones fiebant ex oppido, ignesq; aggeri, & turribus inferebantur: quæ facile nostri repellabant milites, magnisq; ultero illius detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in oppidum reiecebant. Interim L. Nasidius ab Cn. Pompeio eum classe nauium sedecim, in quibus pauca erant arata, L. Domitio, Masiliensibusq; subsidio missus, freto Sicilia, imprudente, atq; inopinante Carione prouehitur: appulsisq; Messenam nauibus, atq; inde propter repentinum terrorem principum, ac Senatus fuga facta, ex naualibus eorum unã deducit. Hac adiuncta, ad reliquas naues cursum Masiliam uersus perficit, præmissaq; clam nauicula Domitium, Masiliensibusq; de suo aduentu certiores facit: eosq; magnopere hortatur, ut rursus cum Bruti classe, additis suis auxilijs, constringant. Masilienses post superius incommodum ueteres ad eundem numerũ ex naualibus productas naues refecerant, summãq; industria armauerũt: remigum, gubernatorumq; magna

L. Nasidius.

omnibus illis.

Masiliensium
classis refe-
cta

magna copia suppetebat: piscatoriisq; adiecerant, atq; con-
 texerant, ut essent ab ictu telorum remiges tuti: has sagitta-
 rii, tormentisq; compleuerant. Tali modo instructa classe,
 omnium seniorum, matrumfamilie, uirginum precibus, &
 fletu excitati, ut extremo tempore ciuitati subueniret, non
 minore animo, ac fiducia, quam ante dimicauerant, naues
 conscendunt. Communi enim sit uitio nature, ut inuisis, la-
 titantibus, atq; incognitis rebus magis confidamus, ueheme-
 ntiusq; exterre amur: ut tum accidit. Aduentus enim L. Nas-
 dii summa spe, & uoluntate ciuitatem compleuerat. Nas-
 idoneum uentum, ex portu exeunt. & Taurenta, quod est Taurenta.
 castellum Masiliensium, ad Nasidium perueniunt. Ibiq; na-
 ues expediunt, rursusq; se ad consiliendum animo confir-
 mant, & consilia communicant. Dextra pars Masiliensibus
 attribuitur, sinistra Nasidio. Eodem Brutus contendit, at-
 flo nauium numero. Nam ad eas, que facte fuerant Arcla-
 te per Casarem, captiue Masiliensium accesserat sex. Has
 superioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus instru-
 xerat. Itaque suos cohortatus, quos integros superauissent,
 ut uictos contemnerent: plenus spei bonae, atq; animi aduer-
 sus eos proficiscitur. Facile erat ex castris C. Trebonij, at-
 que omnibus superioribus locis prospicere in urbem, ut om-
 nis iuuentus, que in oppido remanserat, omnesq; supe-
 rioris etatis cum liberis, atque uxoribus, publicisq; custo-
 dijs, aut ex muro ad coelum manus tenderent, aut templa
 Deorum immortalium adirent, & ante simulacra proiec-
 ti uictoriam ab Dijs exposcerent. Neque erat quisquam os * ab iis exp-
 mnum, qui non in eius diei casu suarum omnium fortunarum
 euentum consistere existimaret. Nam & honesti ex iu-
 uentute, & cuiusque etate amplissimi nominatim euocati,
 atq; obsecrati, naues conscenderant, ut, si quid aduersi acci-
 disse,

disset, ne ad conandum quidem sibi quicquam reliqui for-
 re uiderent: si superauissent, uel domesticis opibus, uel ex-
 ternis auxilijs de salute urbis confiderent. Commisso præ-
 lio Masiliensibus res nulla ad uirtutem defuit: sed memo-
 res eorum præceptorum, quæ paulò antè ab suis accepta-
 rant, hoc animo decernabant, ut nullum aliud tempus ad co-
 nandum habituri uiderentur: & quibus in pugna uite pe-
 riculum cederet, non ita multò sed reliquorum ciuium sa-
 tum antecedere existimarent, quibus, urbe capta, eadem es-
 set belli fortuna patiendæ: diductisq; nostris paulatim nauis-
 bus, & artificio gubernatorum mobilitati nauium locus
 dabatur, & si quando nostri facultatem nacti ferreâ iniectis
 manibus nauem religauerant, undiq; suis laborantibus suc-
 currebant. Neq; uerò coniuncti Albicis cominus pugna des-
 ficiebant, neque multum cedebant uirtute nostri: simul ex
 minoribus nauibus magna uis eminus missi telorum, mula-
 ta nostris de improviso imprudentibus, atque impeditis uul-
 nera inferebant. Conspiciteq; naues triremes due nauem
 D. Bruti, quæ ex signo facile agnosci poterat, duabus ex
 partibus sese in eam incitauerant: sed tantum re prouisa
 Brutus celeritate nauis enisus est, ut paruo momento ante-
 cederet. Ille ad eò grauius inter se incitate conflixerunt, ut
 uehementissimè utraq; ex concursu laborarent: altera ue-
 rò perfracta rostro tota collabesceret. Qua re animaduersa
 sa, quæ proxima ei loco ex Bruti classe naues erant, in eas
 impeditas impetum faciunt, celeriterq; ambas deprimunt.
 Sed Nasidiane naues nulli usui fuerunt, celeriterq; pug-
 na excesserunt. Non enim has, aut conspectus patriæ,
 aut propinquorum præcepta ad extremum uite periculis
 lum adire cogebant. Itaque ex eo numero nauium nulla
 desiderata est: ex Masiliensium classe quinque sunt de-
 presse,

presse, quatuor capta, una cum Nasidianis profugit, que
 omnes citeriorem Hispaniam petiuerunt. At ex reliquis
 una premissa Massiliam, huius nuntij perferendi gratia, cum
 iam appropinquaret urbi, omnis sese multitudo ad cogno-
 scendum effudit. Hac re cognita intus luctus excepit, ut
 urbs ab hostibus capta eodem uestigio uideretur. Massi-
 liensēs tamen nihilo segnius ad defensionem urbis reliqua
 apparare cœperunt. Est animaduersum ab legionariis, qui
 dexteram partem operis administrabant, & crebris hostiū
 eruptionibus, magno sibi esse presidio posse, si pro castello
 ac receptaculo turrim ex latere sub muro fecissent, quam Turris.
 primò ad repentinos incursum humilem, paruaque; fecerūt:
 huc se referēbant: hinc si qua maior oppresserat uis, propu-
 gnabant, hinc ad repellendum, & prosequendum hostem
 procurrebant. Patebat hæc quoquò uersus pedes xxx. sed
 parietum crassitudo ped. v. Postea uero (ut est rerū omniū
 magister usus) hominum adhibita solertia inuentum et ma-
 gno esse usui posse, si hæc esset in altitudinem turris elata.
 Id hac ratione perfectum est: Vbi turris altitudo perducta
 est ad contabulationem, eam in parietes instruxerunt, ita ut
 capita tignorum extrema parietum structura tegerentur,
 nequid eminceret, ubi ignis hostiam adberesceret. Hanc in-
 super cōtignationem, quantum tectum pluici, ac uincarum
 passum est laterculo astruxerūt, supraque eum locum tigna * duo tigna
 transuersa iniecerunt, non longe ab extremis parietibus,
 quibus suspenderent eam contignationem, que turri tegu-
 mento esset futura. supraque ea tigna directo transuersas tra-
 bes iniecerunt, eaque assribus religauerūt: hæc trabes paulò
 longiores, atque eminentiores, quam extremi parietes erant,
 effecerūt, ut esset, ubi tegumēta præpendere possent, ad de-
 fendēdos ictus, ac repellēdos. Cum inter eā contignationem
 parietes

parietes extruerentur, eam que contabulationem summam lateribus, lutoq; constrauerunt, nequid ignis hostium nocere posset, centonesq; insuper iniecerunt, ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis lateritium discuterent. Storias autem ex funibus anchorarijs tres in longitudinem parietum turris, latas quatuor pedes fecerunt, easq; ex tribus partibus, que ad hostes uergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religauerunt, quod unum genus tegumentum alijs locis erant experti nullo telo, neque tormento transijci posse. ubi uerò ea pars turris, que erat perfecta, testata, atque munita est ab omni ictu hostium, pluteos ad alia

*adduxerunt opera * abduxerunt, turris tectum per seipsum prehensionibus ex contignatione prima suspendere, ac tollere ceperunt. Vbi quantum storiarum demissio patiebatur, tantum eleuabant. Intra hæc tegumenta abditi, atque muniti, parietes lateribus extruebant: rursusq; alia prehensione ad ædificandum sibi locum expediebant, ubi tempus alterius contabulationis uidebatur, tigna item ut primo testata, extremis lateribus instruebant. Exq; ea contignatione rursus summam contabulationem, storiasq; eleuabant. Ita tutò, ac sine ullo uulnere, ac periculo sex tabulata extruxerunt: fenestrasq; quibus in locis uisum est, ad tormenta mittenda instruendo reliquerunt. Vbi ex ea turri, que circum essent, opera tueri se posse confisi sunt, musculum pedes L. longum ex materia bipedalili, quem a turri lateritia ad hostium turrem, murumq; perducerent, facere instituerunt: cuius musculi hæc erat forma: Due primum trabes in solo æque longæ, distantes inter se pedes quatuor collocantur: inq; eis columnelle pedum in altitudinem V. defiguntur: hæc inter se capite

Precolis molli fastigio coniungunt, ubi tigna, quae musculi tegendi causa ponant, collocentur: eo super tigna bipedalia iniiciunt, eaq; laminis, clavisq; religunt, ad extremū musculi tectum, trabesq; extremas, quadratas^{*} regulas quatuor pa-^{*regulas} tentes digitos defigunt, quae lateres, qui super musculos struantur, contineant. Ita fastigiato, atq; ordinatum structo, ut trabes quae erant in capreolis collocatae, lateribus lutoq; musculus, ut ab igne, qui ex muro iaceretur, tutus esset, contegitur. Super lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua immissa lateres diluere posset. Coria autem, ne rursus igni, ac lapidibus corrumperantur, centonibus conteguntur. Hoc opus omne tectum uincis ad ipsam turrim perficiunt, subitoq; inopinantibus hostibus machinatione nauali, pbalangis subiectis, ad turrim hostium admovent, ut edificio iungatur. Quo malo perterriti subito oppidani, saxa quā maxima possunt uectibus promouēt, praecipitataq; muro in musculum deuoluunt. Ictum firmitas materiae sustinet, & quicquid incidit, fastigio musculi delabitur. Id ubi uident, mutant consilium. Cupas teda, ac pice refertas incendunt, easq; de muro in musculum deuoluunt. Inuolutae labuntur, delapsae ab lateribus longurijs, furcisque, ab opere remouentur. Interim sub musculo milites uectibus^{*} infima saxa tur-^{*inferna} ris hostium, quibus fundamenta continebantur, conucllunt. Musculus ex turri lateritia à nostris, telis, tormētisque defenditur, hostesq; ex muro, ac turribus submouētur; non datur libera muri defendēdi facultas cōpluribus tam lapidibus ex ea, quae suberat turri subductis, repentina ruina pars eius turris concidit, pars reliqua consequens prociūbat. Tum hostes turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Decorum ira percussi, urbis direptione perterriti, incrames cum infuls sese porta foras uniuersi propriunt, ad les-

LIBROS

DEL DR.

L. MARCO

gatos, atque exercitum supplices manus tendunt. Quam nos-
 tra re oblata, omnis administratio belli consistit, militesq;
 aucti à praelio, ad studium audiendi, et cognoscendi se-
 riantur. Vbi hostes ad legatos, exercitumq; peruenerunt,
 universi se ad pedes proiciunt: Orant, ut adventus Caesaris
 expectetur, captam suam urbem videre, opera perfecta,
 turrem subrutam, itaque à defensione desistere, nullam exor-
 riri moram posse, quò minus cion uenisset, si imperata non
 facerent, ad nutum è uestigio diriperentur. Docent, si
 omnino tarrk concidisset, non posse milites contineri, quin
 spe præda in urbem irrumperent, urbemq; delerent. Hæc,
 atque eiusdem generis complura, ut ab hominibus doctis,
 magna cum misericordia, sicutq; pronuntiantur. Quibus
 rebus commoti legati, milites ex opere deducunt, oppu-
 gnatione desistunt, operibus custodiam relinquunt. Indus-
 ciarum quodam genere misericordia facta, adventus Cæsa-
 ris expectatur, nullam ex muro, nullam à nostris mitti-
 tur telum: ut re confecta, omnes curam et diligentiam re-
 mittunt. Cæsar enim per literas Trebonio magnopere
 mandauerat, ne per uim oppidum expugnari pateretur,
 ne grauius permoti milites et defectuâ odio, et con-
 temptione sui, et diutino labore omnes puberes interfice-
 rent, quod se facturos minabantur: egregiè tunc sunt res-
 tenti, quin oppidum irrumperent: grauiorq; eam rem pera-
 tulerunt, quòd stitisse per Trebonium, quò minus oppido
 potirentur, uidebatur. At hostes sine fide tempus, atque
 occasionem fraudis, ac doli quarunt. Interiectis aliquot
 diebus, nostris languentibus, atque animo remissis, subito
 meridiano tempore, cum alius discessisset, alius ex diutina
 no labore in ipsis operibus quieti se dedisset: arma uerò
 omnia reposita, contectiq; essent, portis se foras erump-
 unt,

punt, secundo, magnoq; uento ignem operibus inferunt. Hunc sic distulit uentus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormentaq; flammam conciperent, & prius hæc omnia consumeretur, quàm, quemadmodum accidisset, animaduerti posset. Nostri repentina fortuna permoti, arma, que possunt, arripiunt. Alij ex castris sese incitant: sit in hostes impetus eorum: sed muro, sagittis, tormentisq; fugientes persequi prohibentur. Alii sub murum se recipiunt, ibiq; musculum, turrinmq; latericiam liberè incendunt: ita multorum mensium labor hostium perfidia, & ut tempestate puncto tempore interijt. Tentauerunt hoc idem Massilienses: postero die, eandem nacti tempestatem, maiori cum fiducia ad alteram turrem, aggeremq; eruptione pugauerunt, multumq; ignem intulerunt. Sed, ut superioris temporis contentionem nostri omnem remisserat, ita proximi diei casu admoniti, omnia ad defensionem parauerunt. Itaque multis interfectis, reliquos insectare in oppidum repulerunt. Trebonius ea, que sunt amissa, multo maiore studio militum administrare, & reficere instituit. Nam ubi tantos suos labores, & apparatus male cecidisse uiderunt, inducjsq; per scelus uiolatis, suam uirtutem irrisui fore perdoluerunt, quòd unde agger omnino comparari posset, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longè, lateq; in finibus Massiliensium excisis, & coniectis: aggerem noui generis, atque inauditum ex lateritijs duobus muris, senam pedum crassitudine, atq; eorum murorum contiguationem facere instituerunt, æqua fere latitudine, atque ille congestus ex materia fuerat agger. Vbi^{*} autem spatium^{*} aut inter muros, aut imbecillitas materiae postulare uideretur, pile interponantur, transversaria tigna injiciuntur, que firmamento esse possint. Et quicquid est contiguum,

cratibus consistuntur, cratesque luto integuntur. Sub lecto milites dextera, ac sinistra muro lectus, aduersus plutei obiectu, operi quaecunque usui sunt, sine periculo supporta: celeriter res administratur, diuturni laboris detrimentum solertia, et uirtute militum breui reconcinnatur. Por te, quibus locis uidetur, eruptionis causa in muro relinquuntur. Quod ubi hostes uiderunt ea, quae diu, longoque spatio refici non posse sperassent, paucorum dierum opera, et labore ita refecta, ut nullas perfidiae, neque eruptioni locus esset, neque quicquam omnino relinqueretur, quo aut in militibus, aut igni operibus noceri posset, eodemque exemplo sentiunt totam urbem, quae sit aditus ab terra, muro, turribusque circumiri posse, sic, ut ipsis consistendi in suis munitionibus locus non esset, cum penae adificata in muris ab exercitu nostro moenia uiderentur, ac tela manu coniecrentur, suorumque tormentorum usum, quibus ipsi magna sperauissent, spatio propinquitatis intersire: parique conditione e muro, ac turribus bellandi data, uirtute se nostris adaequare non posse intelligunt, ad easdem deditionis condiciones recurrunt. M. Varro in ulteriore Hispania initio cognitis his rebus, quae sunt in Italia gesta, diffidens Pompeianis rebus, amicissime de Casare loquebatur, praecipuum sese legatione, ab Cn. Pompeio teneri obstrictum fide, necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Casare intercedere, neque se ignorare, quod esset officium legati, qui fiduciarium operam obtineret, quae uires suae, quae uoluntas erga Casarem totius Prouinciae. Haec omnibus referebat sermonibus, neque se in ullam partem mouebat. Postea uero, cum Casarem ad M. Sulliam detineri cognouit, copias Petreij cum exercitu Afranij esse coniunctas, magna auxilia conuenisse,

uenisse, magna esse in spe, atque expectatione, et consensu
 tire omnem citeriorem prouinciam, quæq; postea accides-
 rant, de angustijs ad illerdam rei frumentariæ accipit, atq;
 hæc ad eum latius, atque inflatius Afranius perscri-
 bebat, se quoque ad motum fortune mouere cepit, deles-
 tum habuit tota Prouincia: legionibus completis dua-
 bus, cohortes circiter triginta alarias addidit, frumenti
 magnum numerum coegit, quod Masiliensibus, item
 quod Afranio, Petreioq; mitteret, naues longas x. Gadia-
 tanks, ut facerent, imperauit. Complures præterea in His-
 spali faciendas curauit, pecuniam omnem, omniaq; orna-
 menta ex sano Herculis, in oppidum Gades contulit. Eo
 sex cohortes præsidij causa ex prouincia misit: Caiumq;
 Gallonium equitem Romanam, familiarem Domitij, qui
 eo procurandæ hereditatis causa uenerat missus à Do-
 mitio, oppido Gadibus præfecit: arma omnia priuata, et
 publica in domum Gallonij contulit. Ipse habuit graues
 in Casarem conclones. Sæpe ex tribunali prædicauit ad-
 uersa Casarem prælia fecisse, magnum numerum ab eo mi-
 litum ad Afranium per fugisse, hæc se certis numijs, cer-
 tis autoribus comperisse. Quibus rebus perterritis ciui-
 bus Romanis, eius prouincie, sibi ad Rempublicam admi-
 nistrandam HS. cxx. millia, et argenti pondo xx. mil-
 lia, tritici modios cxx. millia polliceri cogit. Quas Cas-
 sari esse amicas ciuitates arbitrabatur, ijs grauiora onera
 iniungebat, præsidiaq; eo deducebat, et iudicia in pri-
 uatos reddebat: qui uerba, atque orationem aduersus Rem-
 publicam habuissent, eorum bona in publicum addicebat.
 Prouinciam omnem in sua, et Pompeij uerba per iustus
 randum adigebat. Cognitis his rebus, que sunt gestæ
 in citeriore Hispania, parabat bellum. Ratio autem hæc
 erat

*ut fecū dua-
bus legioni-
bus Gades
conf.

erat belli, ut secum duas legiones Gadis conferret, naues, frumentumq; omne ibi contineret. Prouinciam enim omnem in Caesaris rebus fauere cognouerat. In insula frumento, nauibusque comparatis, bellam duci non difficile existimabat. Caesar, etsi multis necessarijsq; rebus in Italiam reuocabatur, tamen constituerat nullam partem belli in Hispanijs relinquere, quod magna esse Pompeij beneficia, & magnas clientelas in citeriore Prouincia sciebat. Itaque duabus legionibus iussis in ulteriorem Hispaniam cum Q. Cassio Tr. Pl. ipse cum equitibus sexcentis magnis itineribus progreditur, edictumq; praeiungit, ad quam diem magistratus, principesque omnium ciuitatum sibi esse praesto Cordubae uellet. Quo edicto tota Prouincia *peruulgato, nulla fuit ciuitas, quin ad id tempus partem Senatus Cordubam mitteret: Nullus uel ciuis Romanus paulo notior, quin ad diem conueniret. Simul ipse Cordubae conueniens per se portas Varroni clausit, custodias, uigilijsq; in muro, turribusq; disposuit. Cohortes duas, quae Colonicae appellabantur, cum eo casu uenissent, tuendi oppidi causa, apud se retinuit. Iisdem diebus Carmonenses, quae est longe firmissima totius prouinciae ciuitas, deductis tribus in arcem oppidi cohortibus à Varrone praesidio, per se cohortes eiecit, portasq; praeclosure. Hoc uero magis properare Varro, ut cum legionibus quam primum Gades contenderet, ne uinere, aut traiectu intercluderetur: tanta, ac tam secunda in Casarem uoluntas prouinciae reperiebatur. Progresso ei paulo longius, literae à Gadibus redduntur, simul atque cognitum sit de edicto Caesaris consensisse Gaditanos principes cum Tribunis cohortium, quae essent ibi in praesidio, ut Gallonium ex oppido expellerent, urbem, insulamq; Casari seruirent:

*alijs, pro-
mulgato,

vent; Hoc invito consilio; denuntiavisse Galloniō, ut sua
 sponte; dum sine periculo liceret; excederet Gadibus: se
 id non scieisset; sibi consilium captivos. Hoc timore addu-
 ctum Galloniū Gadibus excessisse. His cognitis rebus,
 altera ex duabus legionibus, quae Vernacula appellaba-
 tur, ex castris Verronis astante, et inspiciente ipso, signa
 sustulit, seseq; Hispalim recepit, atque in foro, et portis
 eibus sine maleficio consedit: quod factum adeo eius con-
 ventui ciues Romani comprobaverunt, ut domum ad se
 quisque hospitio cupidissime reciperet. Quibus rebus per-
 territus Varro, eam itinere conuerso sese in Italiam uen-
 turum promississet; certior a suis factus est, preclusas esse
 portas, tum uero omni interclusus itinere ad Caesarem mit-
 tit, paratum se esse legionem, cui iusserit, tradere. Ille ad
 eum Sex. Caesarem mittit, atq; huic tradi iubet. Tradita le-
 gione, Varro Cordubam ad Caesarem uenit, relatis ad eum
 publicis rationibus: cum fide, quod penes eum est pecuniae
 tradit, et quod ubiq; habeat frumenti, ac nauium, osten-
 dit. Caesari habita concione Corduba, omnibus generatim
 gratias agit: Ciuibus Romanis, quod oppidum in sua pos-
 testate studuissent habere: Hispanis, quod praesidia expu-
 lissent: Gaditanis, quod conatus aduersariorum in se egis-
 sent seseq; in libertatem uindicassent: Tribunis mil. centu-
 rionibusq; , qui eo praesidii causa uenerant, quod eorum
 consilia sua uirtute confirmassent. Pecunias, quas erant in
 publicam Varroni Ciues Rom. polliciti, remittit. Bona
 restituit ijs, quos liberius locutos, hanc poenam tulisse cog-
 nouerat: tributis quibusdam publicis, priuatisq; premijs,
 reliquos in posterum bona spe complet: biduumq; Cor-
 dubae commoratus, Gades proficiscitur: pecunias, monu-
 mentaq; , quae ex pbano Herculis collatae erant in priuatis

*publicis cū
 fide rationi,
 bus:

toni domum. referri in templum iubet. Prouincia Q. Cas-
 sium praeficit. huic quatuor legiones attribuit: ipse his na-
 uibus, quas M. Varro, quatuorq; Gaditani iussu Varronis fecer-
 rant, Tarraconem paucis diebus peruenit: ibi totius fere cis-
 terioris Prouinciae legationes Caesaris aduentum expecta-
 bant. Eadem ratione priuatim, ac publice quibusdam ciui-
 tatibus habitis honoribus, Tarracone discedit, pedibusq;
 Narbonem, atque inde Massiliam peruenit, ibi legem de
 Dictatore latam, seseq; Dictatorem dictum à M. Lepido
 praetore cognoscit. Massilienses omnibus defessi malis, rei
 frumentariae ad summam inopiam adducti, his praelio nau-
 uali superati, crebris eruptionibus fusi, graui etiam pesti-
 lentia conficti, ex diutina conclusionis, & mutatione ui-
 ctus (panico enim uetere, atq; hordeo corrupto omnes alca-
 bantur, quod ad huiusmodi casus antiquitate paratum in
 publicum contulerant) deiecta turri, labefacta magna parte
 muri, auxilijs prouinciarum, & exercituum desperatis,
 quos in Caesaris potestatem uenisse cognouerunt, sese dedere
 sine fraude constituunt. Sed paucis ante diebus L. Domitius
 cognita Massiliensium uoluntate, nauibus tribus comparatis,
 ex quibus duas familiaribus suis attribuerat, unam ipse
 conscenderat, nactus turbidam tempestatem, est profectus:
 huic conspiciat naues, quae iussu Bruti consuetudine quo-
 tidiana ad portum excubabant, sublati anchoris sequi coe-
 perunt. Ex ijs unum ipsius nauigium contendit, & fugere
 perseuerauit, auxilioq; tempestatis ex conspectu abiit: duo
 perterritis concursu nostrarum nauium, sese in portum
 receperunt. Massilienses arma, tormentaq; ex oppido, ut
 est imperatum, proferunt. Naues ex portu, nauilibusq;
 educunt: pecuniam ex publico tradunt. Quibus rebus con-
 fectis, Caesar magis eos pro nomine, & uetustate, quam
 pro

pro meritis in se ciuitatis, conseruās, duas ibi legiones præsidio relinquit. Cæteras in Italiã mittit: ipse ad urbem proficiscitur. Isdem temporibus C. Curio in Africam profectus ex Sicilia, etiam ab initio copias P. Aëtij Vari despiciens, duas legiones ex quatuor, quas à Cesare acceperat, & quingentos equites transportabat: biduoq; & noctibus tribus navigatione consumptis, appulit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abest à Clupeis passuum vigintiduo millia, habetq; non incommodam estate stationem, & duobus eminentibus promontorijs continetur. Huius aduentum L. Caesar filius cum decem longis nauibus ad Clupeam præstolans, quas naues Vtica ex prædonum bello subductas P. Aëtius reficiendas huius belli causa curauerat, ueritusq; nauium multitudinem ex alto refugerat, appulsaq; ad proximum littus irremie contrata, & in littore relicta, pedibus Adrumentū profugerat. Id oppidum C. Considius Longus unius legionis præsidio tuebatur. Reliquæ Cesaris naues eius fuga Adrumentum se receperunt. Hunc secutus M. Rufus questor nauibus duodecim, quas præsidio onerarijs nauibus Curio ex Sicilia eduxerat: postquam relictam in littore nauem conspexit, banc remulco abstraxit, ipse ad Curionem cum classe redit. Curio Martium Vticam nauibus præmittit, ipse eodem cum exercitu proficiscitur, biduoq; iter progressus, ad flumen Bagradam peruenit. C. Caninium Rebillum legatum cum legionibus reliquit, ipse cum equitatu antecedit ad castra exploranda Corneliana, quod is locus peridoneus castris habebatur. Id autem est iugum directum, emicans in mare, utraq; ex parte præruptum, atque asperum, sed paulò tamen leniore fæditio ab ea parte, quæ ad Vticam uergit: abest directo itinere ab Vtica paulò amplius passus mille: sed hoc itinere est fons,

quo mare succedit longius; lateq; is locus restagnat: quem si quis vitare uoluerit, sex millium circuitu in oppidum perueniet. Hoc explorato loco, Curio castra Vari conspiciit, muro oppidoq; coniuncta ad portam, quae appellatur Bellica, atmodum munica natura loci, una ex parte ipso oppido Utica, altera Theatro, quod est ante oppidum substructionibus eius operis maxime aditu ad castra difficili, & angusto: simul animaduertit multa denique porvari, atque agri plenissimis uijs, quae repentini tumultus timore ex agris in urbem conserantur: huc equitum mittit, ut diriperet, atq; haberet loco praedae: eodemq; tempore his rebus subsidio sexcenti equites Numidae ex oppido, peditesq; CCC. mittuntur à Varo, quos auxilij causa rex Iuba paucis diebus ante Uticam miserat. Huic & paternum hospitium cum Pompeio, & simulas cum Curione intercedebat: quod Tribunus Pl. legem promulgauerat, qua lege regnum Iuba publicauerat. Concurrunt equites inter se, neque uerò primum impetum nostrorum Numidae ferre potuerant: sed interfectis circiter CCC. reliqui se in castra ad oppidum receperunt. Interim aduenit longarum nauium, Curio pronuntiarum onerarijs nauibus libet, quae stabant ad Uticam, numero circiter CCC. se in hostium habiturum loco, qui non è uestigio ad castra Corneliana uela duxisset. Quae pronuntiatione facta, tempore puncto sublatis anchoris, omnes Uticam relinquunt, & quò imperatum est, transfert: quae res omnium rerum copia compleuit exercitum. His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit, atque uniuersi exercitus conclamatione Imperator appellatur. Postero die Uticam exercitum ducit, & prope oppidum castra ponit. Nondum opere castrorum perfecto, equites ex statione nuntiant, magna auxilia equitum, pedumq; ab

rege

rege missa, Uticam uenire: eodemq; tempore his magna pulueris cernebatur, & uestigio temporis primum agmen erat in conspectu. Nouitate rei Curio permotus, prænunti equites, qui primum impetum sustineant, ac morentur. Ipse celeriter ab opere deductis legionibus, aciem instruit, equitesq; committunt prælium: & prius quam planè legiones explicari, & consistere possent, tota auxilia Regis impedita, ac perturbata, quòd nullo ordine, & sine timore iter fecerant, in fugam se coniciunt, equitatuq; omniferè incolumi, quòd se per litora celeriter in oppidum recepit, magnum pedum numerum interficiunt. Proxima nocte Centuriones Marci duo ex castris Curionis, cum manipularibus suis uigintiduobus ad Actium Varum per fugiant, si seu uerè quam habuerant opinionem perferunt, siue etiam auribus Vari seruiunt. Nam quæ uolumus, & credimus libenter: & quæ sentimus ipsi, reliquos sentire speramus. Confirmant quidem certè totius exercitus animos alienos esse à Curione, maximeq; opus esse in conspectum exercitum uenire, & colloquendi dare facultatem. Quæ opinione adductus Varus, postero die mane legiones ex castris educit: facit idem Curio, atque una ualle non magna interiecta, suas uterq; copias instruit. Erat in exercitu Vari Sex. Quintilius Varus, quem fuisse Corsinij sua præ demonstratum est. Hic dimissus à Cesare, in Africam uenerat, legionesq; eas traduxerat Curio, quas superioribus temporibus Corsinio receperat. Cesar, adeò ut patet multis Centurionibus, isdem ordines, manipuliq; constarent. Hanc naclius appellationis causam Quintilius circumire aciem Curionis, atque obsecrare milites cepit, ne primam sacramenti, quod apud Domitium, atque apud se quaestorem dixissent, memoriam deponerent, neu contra

eos arma ferrent, qui eadem essent nisi fortuna: eademq; in
 obsidione perperis: nec pro his pugnarent, à quibus in con-
 tumeliam per fuge appellarentur. His pauca ad spem lar-
 gitionis addit, quæ ab sua liberalitate, si se, atq; Actium se-
 cuti essent, expectare deberent. Hac habita oratione, nula-
 lam in partem ab exercitu Curionis fit significatio, atque
 ita suas uterq; copias reducit, atque in castris Curionis ma-
 gnus omnium incessit timor. Nam is uarijs hominum ser-
 monibus celeriter augetur: unusquisq; enim opiniones sin-
 gebat, & ad id, quod ab alio audierat, sui aliquid timoris
 addebat. Hoc ubi uno autore ad plures permanuerat, atq;
 alius alij tradiderat, plures autores eius rei uidebantur: ci-
 uile bellum, genus hominum quod liceret liberè facere, &
 sequi quod uellent, legiones hæ, quæ paulò antè apud ad-
 uersarios fuerant (nam etiam Cesaris beneficium mutau-
 rat consuetudo) quæ offerrentur, municipia etiam diuersis
 partibus coniuncta. Neque enim ex Marsis, Pelignisq;
 ueniebant, ut qui superiore nocte in contubernijs, commu-
 nitesq;, nonnulli grauiorès sermones militum uulgo durius
 accipiebant: nonnulla etiam ab ijs, qui diligentiores uideri
 uolebant, fingebantur. Quibus de causis consilio conuo-
 cato, de summa rerum deliberare incipit. Erant sententiæ,
 quæ conandam omnibus modis, castraq; Vari oppugnanda
 censerent, quod huiusmodi militum consilij otium maxi-
 mè contrarium esse arbitrarentur. Postremò prestare dice-
 bant per uirtutem in pugna belli fortunam experiri, quam
 desertos, & circumuentos à suis, grauisimum supplicium
 pati. Porrò erant, qui censerent de tertia uigilia, in castra
 Cornelianæ recedendum, ut maiore spatio temporis interie-
 cto militum mentes sanarentur: simul siquid grauius accie-
 disse, magna multitudine nauum & tutius, & facilius in
sicil

Siciliam receptus daretur. Curio utrunq; improbens consilium, quantum alteri sententiæ deesset animi, totum alteri superesse dicebat: hos turpissime fugæ rationem habere, illos etiam in iuo loco dimicandum putare. Quæ enim, inquit, fiducia & opere, & natura loci munitissima castra expugnari posse confidimus? aut uerò quid proficimus, si accepto magno detrimento, ab oppugnatione castrorum discedimus? Quasi non & felicitas rerum gestarum exercitus beneuolentiam imperatoribus, & res aduersæ odia concilient. Castrorum autem mutatio, quid habet, nisi turpem fugam & desperationem omnium, & alienationem exercitus. Nam neque prudentes suspicari oportet, sibi parum credi, neque improbos, seire sese timeri, quòd illis licentiam timor augeat, nostræ studia diminuat. Quòd si iam, inquit, hæc explorata habemus, quæ de exercitus alienatione dicuntur, quæ quidem ego aut omnino falsa, aut certè minima opinione esse confido, quantum hæc dissimulare, & occultare, quam per nos confirmari præstat? An non uti corporis uulnera, ita exercitus incommoda sunt tegenda, ne spem aduersarijs augeamus? At etiam, ut media nocte proficiscamur addunt, quò maiorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. Namque huiusmodi res aut pudore, aut metu tenentur: quibus rebus nox maximè aduersaria est. Quare neque tanti sum animi, ut sine spe contra oppugnanda censeam, neque tanti timoris, ut ipse deficiam: atq; omnia prius experienda arbitror, magniq; ex parte iam me unà uobiscum de re iudicium futurum confido. Dimisso concilio, concionem aduocat militum, commemorat quo sit eorum usus studio ad Corfinium Caesar, ut magnā partem Italia beneficio atq; autoritate eorum suā fecerit. Vos enim, uestrumq; factum, inquit, omnia deinceps municipia

sunt

sunt secuta, neque sine causa & Caesar amicissimè de uobis, & illi grauissimè iudicauerunt. Pompeius enim nullo praelio pulsus uestri scilicet praeiudicio demotus, Italia excessit. Caesar me, quem sibi charissimum habuit, prouinciamq; Siciliam, atq; Africam, sine quibus urbem, atq; Italiam tueri non potest, uestrae fidei commisit. Ad sunt, qui uos hortentur, ut à nobis desciscatis. Quid enim est illis optatius, quam uno tempore & nos circumuenire, & uos nefario scelere obstringere? Aut quid irati grauius de uobis sentire possunt, quam ut eos prodatis, qui se uobis omnia debere iudicant? Et in eorum potestatem ueniatis, qui se per uos perisse existimant? An uerò in Hispania res gestas Caesaris non audistis? duos pulsos exercitus? duos superatos Duces? duas receptas prouincias? Hec acta diebus XL, quibus in conspectum aduersariorum uenerit Caesar. An qui incolumes resistere non potuerunt, perditum resistunt? Vos autem incerta uictoria Caesarem secuti, diiudicata iam belli fortunae, uictum sequamini, cum uestri officij praemia percipere debeatis? Desertos enim se, ac proditos à uobis dicunt, & prioris sacramenti mentionem faciunt. Vos ne uerò L. Domitium, an uos L. Domitius deseruit? non ne extremam patri fortunam paratos proiecit ille? non sibi clam uobis salutem fuga petiuit? non proditi per illum, Caesaris beneficio uobis conseruati? Sacramento quidem uos tenere qui potuit? cum proiectis fascibus, & deposito imperio priuatus, & captus ipse, in alienam uenisset potestatem? Relinquitur noua religio, ut eo neglecto sacramento, quo nunc tenemini, respiciatis illud quod deditione Ducis, & capitae diminutione sublatum est. At credo, si Caesarem probatis, iam me offenditis, qui de meis in uos meritis praedicaturus non sum, quae sunt adhuc & mea uoluntate, & uest

* non ne

et uestra expectatione leuiora. Sed tamen sui laboris mi-
 lites semper euentu belli, premia pettuerunt: qui qualis sit
 futurus, ne uos quidem dubitatis. Diligentiam quidem non
 stram, aut quem ad finem ad huc res processit, fortunamque
 cur, præteream? An poenitet uos, quod saluum atque inco-
 lumem exercitum, nulla omnino nauis desiderata traduxe-
 rim? quod classem hostium primo impetu adueniens pro-
 fligauerim? quod bis per biduum equitum prælio superas-
 uerim? quod ex portu sinuque aduersariorum c. c. naues
 onerariis adduxerim? Eoque illos compulerim, ut neque pes-
 destri itinere, neque insubus commoatu inuiri possint.
 Hæc uos fortuna, atque hæc Ducibus repudiatis, Corsiæ
 sem ignominiam, an Italiæ fugam, an Hispaniarum dedis-
 tionem, an Afriæ belli præiudicia sequimini? Equidem me
 Cesaris militem dici uolui: uos me imperatoris nomine
 appellauistis: cuius si uos poenitet, uestrum uobis benefi-
 cium remitto, mihi meum restituite nomen, ne ad contumaci-
 tiam honorem dedisse uideamini. Quæ oratione præuati
 milites, crebro etiam dicentem interpellabant, ut magno
 cum dolore infidelitatis suspicionem sustinere uiderentur.
 Discedentem uero ex concione, uniuersi cohortantur, ma-
 gno sit animo, neu dubitet prælium committere, et suam
 fidem, uirtutemque experiri. Quo facto commutata omnium
 et uoluntate, et opinione, consensu suo constituit Curio
 cum primum sit data potestas, prælio rem committere.
 Postero die productos loco eodem, quo superioribus diebus
 constiterat, in acie collocat. Ne Varus quidem Actius du-
 bitat copias producere, siue sollicitandi milites, siue equo
 loco dimicandi detur occasio, ne facilem prætermittat.
 Erat uallis inter duas acies, ut supra demonstratum est, non
 ita magno, aut difficili et arduo ascensu. Hanc uterque,
 si ad

si aduersariorum copia transire conarentur, expectabat. quò equiore loco prælium committeretur: simul à sinistro cornu P. Actij, equitatus omnis, & una leuis armatura & interiecli complures, cum se in uallam demitterent, cernebantur. Ad eos Curio equitatum, & duas Marrucinatorum cohortes mittit, quorum primum impetum equites hostium non tulerunt, sed amissis equis, ad suos refugerunt: relictis ab ijs, qui una procurrerat leuis armatura, circumueniebantur, atque interficiebantur ab nostris. Huc tota Vari conuersa acies, suos fugere, & cõcidi uidebat. Tum Rebillus legatus Cesaris, quem Curio secum ex Sicilia duxerat, quòd magnum habere usum in re militari sciebat, Perterritum, inquit, hostem uides, Curio, quid dubitas uti temporis opportunitate ille unum elocutus, ut memoria teneret multes ea, que pridie sibi confirmassent, sequi sese iubet, & præcurrit ante omnes, adeoq; erat impedita uallæ, ut in ascensu nisi subleuati à suis, primi non facîle mitterentur. Sed præoccupatis animis Actianorum militum timore, & fuga, & cede suorum, nihil de resistendo cogitabant, omnesq; iam se ab equitatu circumueniri arbitrabantur. Itaq; prius, quam telum adijci posset, aut nostri propius accederent, omnis Vari acies terga uertit, seq; in castra recepit. Qua in fuga Fabius Pelignus quidam ex infimis ordinibus de exercitu Curionis primum agmen fugientium consecutus, magna uoce Varum nomine appellans requirebat, uti unus esse ex eius militibus, et monere aliquid uelle, ac dicere uideretur. Vbi ille sæpius appellatur, aspexit, ac restitit, & quis esset, aut quid uellet, quæsiuit. Humerū apertum gladio appetit, paulumq; abfuit, quin Varum interficeret: quod ille periculum, sublato ad eius conatum scuto, uitauit. Fabius à proximis militibus circumuentus, interficitur: * ac fugientium multum

* hac

multitudine ac turba portæ castrorū occupantur, atq; iter
 impeditur, pluresq; in eo loco sine uulnere, quā in præ-
 lio, aut fuga intereunt. Neq; multum abfuit, quin etiam ca-
 stris expellerentur: ac nonnulli protinus eodem cursu in op-
 pidam contenderunt. Sed cū loci natura, & munitio ca-
 strorum aditum prohibebāt, tum quod ad prælium egressi
 Curionis milites, his rebus indigebant, quæ ad oppugnatio-
 nem castrorum erant usui. Itaq; Curio exercitum in castra
 reducit, suis omnibus præter Fabium incolumibus, ex nu-
 mero aduersariorum circiter sexcentis interfecit, atq; uul-
 neratis: qui omnes discessu Curionis, multiq; præterea per
 simulationem uulnerum ex castris in oppidam propter ti-
 morem sese recipiunt. Qua re animaduersa Varus & ter-
 rore exercitus cognito, buccinatores in castris, & paucis ad
 speciem tabernaculis relictis, de tertia uigilia silentio
 exercitum in oppidam reducit. Postero die Curio Viticam
 obsidere, & uallo circummunire instituit. Erat in oppido
 multitudo insolens belli, diuturnitate otij. Viticenses pro qui-
 busdam Cesaris in se beneficijs illi amicissimi erant conuen-
 tus, qui ex uarijs generibus constaret, terror ex superioribus
 prælijs magnus. Itaq; de deditioe omnes palam loque-
 bantur. Et cum P. Actio agebant, ne sua pertinacia omnium
 fortuna perturbari uellet. Hæc cū agerentur, nuntij præ-
 missi ab Rege tuba uenerunt, qui illum cum magnis copijs
 adesse dicerent, & de custodia ac defensione urbis hortarē-
 tur. Quæ res eorum perterritos animos confirmauit. Nuntia-
 bantur hæc eadem Curioni sed aliquandiu fides fieri non
 poterat: tantam habebat suarum rerum fiduciam. Iam Cesaris
 in Hispania res secunde in Africam nuntijs, ac literis
 percrebantur. Quibus omnibus rebus sublatas, nihil cōtra
 se Regem^{us} ausurum existimabat. Sed ubi certis autoribus^{nifurum}

comperit minus v. & xx. millibus longè ab Utica eius copias abesse, relictis munitionibus, sese in castra Corneliانا recepit. Huc frumentum comportare, castra munire, materiam conferre coepit. Statimq; in Siciliam misit, uti duas legiones reliquitq; equitatus ad se mitteretur. Castra erant ad bellum ducendū aptissima, natura, & loci munitione, & maris propinquitate, & aquae, & salis copia, cuius magna vis iam ex proximis erat salinis eò congesta, non materia multitudinis arborum, non frumentū, cuius erant plenissimi agri, deficere poterat. Itaq; suorum omnium cōsensu Curio reliquas copias expectare, & bellum ducere parabat. His consiliis rebus, probatisq; consilijs, ex persurgis quibusdam oppidanis audit iuban revocatum finitimo bello, & controuersijs Leptuanorum restitisse in regno. Saburam eius praefectum cum mediocribus copijs Utica appropinquare. His autoribus temere credēs, consilium commutat, & praelio rem committere constituit. Multum ad hanc rem probandam adiuuat adolescentia, magnitudo animi, superioris temporis proventus, fiducia rei bene gerende. His rebus impulsus equitatum omnem prima nocte ad castra hostium mittit ad flumen Bagradam, quibus praecerat Sabura, de quo antè erat auditum. Sed rex cum omnibus copijs insequabatur, & sex nullum passuum intervallo à Sabura confederat. Equites nisi nocte iter conficiunt imprudentes, atque inopinantes hostes aggrediuntur. Numidae enim quadam barbara consuetudine nullis ordinibus passim confederant. Hos oppressos somno, & dispersos adorti, magnum eorum numerum interficiunt, multi perterriti prostrati. Quo facto ad Curionem equites reuertuntur, captiuosq; ad eum reducunt. Curio cum omnibus copijs quarta uigilia exierat, cohortibus quinque castris

castris presidio relicto, progressus nullis passuum sex, equites conuenit, rem gestam cognouit: ex captiuis querit, quis castris ad Bagradam praesit: respondent Saburam: reliqua studio itineris conficiendi querere praetermittit, proximaq; respiciens signa, Videtis ne, inquit, milites captiuorum orationem cum perfugis conuenire, abesse regem, exiguas esse copias nassas, quae paucis equitibus parces esse non poterunt? Proinde ad praedam, ad gloriam properate, ut iam de praemijs uestris, et de referenda gratia cogitare incipiamus. Erant per se magna, quae gesserant equites, praesertim cum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. Haec tamen ab ipsis inflatus commemorabantur: ut de suis homines* laudibus libenter praedicant. Multa praeterea spolia praeferebantur: capti homines, equitesq; producebantur: ut quicquid intercederet temporis, hoc omne uictoriam morari uideretur. Ita spei Curionis militum studia non decrant, equites sequi iubet sese, iterq; accelerat, ut quem maxime ex fuga perterritos adoriri posset. At illi itinere totius noctis confecto, subsequi non poterant. Atque alij alio loco resistebant. Ne haec quidem res Curionem ad spem morabatur. Iuba certior factus a Sabura de nocturno praelio, duo millia Hispanorum, et Gallorum equitum, quos, iuc custodia causa circum se habere consueuerat, et praeditum eam partem, cui maxime confidebat, Sabura submittit: ipse cum reliquis copijs, elephantisq; x l. lentius subsequitur, suspicatus praemis equitibus ipsum affore Curionem. Sabura copias equitum, praeditumq; instruit, atq; his imperat, ut simulatione timoris paulatim cedant, ac pedem referant, sese cum opus esset, signum praelij daturum, et quod rem postulare cognouisset, imperatorum. Curio ad superiorem spem

* laudibus insolenter quidem, sed libenter

addita presentis temporis opinione, hostes fugere arbitrat^{us}
 tus, copias ex locis superioribus in campum deducit, quibus
 ex locis cum longius esset progressus, confecto iam labore exercitu xv . millium spatio, consistit. Dat signum
 suis Sabura, aciem constituit, & circuire ordines, atq; hor
 tari incipit, sed pediatu dumtaxat procul ad speciem utitur.
 Equites in aciem mittit. Non deest negotio Curio, suosq;
 hortatur, ut spem omnem in uirtute reponant, nec militi
 bus quidem, ut desessis, neque equitibus, ut paucis, & labore
 confectis, studium ad pugnandum uirtusq; decrat. Sed
 ij numero ducenti (reliqui in itinere substituerant) quamcum
 que in partem impetum fecerant, hostes loco cedere coge
 bant. Sed neq; longius fugientes prosequi, nec uehementius
 equos incitare poterant. At equitatus hostium ab utroque
 cornu circuire aciem nostram, & auersos proterere incia
 pit. Cum cohortes ex acie procurrissent, Numide integri
 celeritate impetum nostrorum effugiebant, rursusq; ad or
 dines suos se recipientes, circumibant, & ab acie exclude
 bant. Sic neq; in loco manere, ordinesq; seruare, neq; pro
 currere, & casum subire, tutum uidebatur. Hostium co
 pie, summissis ab rege auxilijs, crebro augebantur: nostros
 uires lassitudine deficiebant, simul ij, qui uulnera acceper
 rant, neq; acie excedere, neq; in locum tutum referri pos
 terant, quod tota acies equitatu hostium circumdata tene
 batur. Hi de sua salute desperantes, ut extremo uite tem
 pore homines facere consuerunt, aut suam mortem miserab
 antur, aut parentes suos commendabant, si quos ex eo pe
 riculo fortuna seruare potuisset. Plena erant omnia timor
 ribus, & luctus. Curio ubi perterritis omnibus, neq; cohort
 ationes suas, neq; preces audiri intelligit: unam, ut in reli
 quis rebus, spem reliquam salutis esse arbitratus, proximos
 collect

colles capere uniuersos, atque eò inferri signa iubet. Hos quoque præoccupat missus à Sabura equitatus. Tum uerò ad summam desperationem nostri perueniunt, & partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri procumbunt. Hortatur Curionem Cn. Domitius præfectus equitum, cum paucis equitibus circumstans, ut fuga salutem petat, atque in castra contendat, & se ab eo non discessurum pollicetur. At Curio nunquam amisso exercitu, quem à Cesare fidei commissum acceperit, se in eius conspectum reuersurum confirmat: atque ita prælians interficitur: equites perpauci ex prælio se recipiunt. Sed ij, quos ad nouissimum agmen equorum rescindendorum causa substituisse demonstratum est, fuga totius exercitus procul animaduersa, sese incolumes in castra conferunt, milites ad unum omnes interficiuntur. His rebus cognitis M. Rufus Quæstor in castris relictus à Curione cohortatur suos, ne animo deficiant: illi orant, atque obsecrant, ut in Siciliam nauibus reportentur. Pollicetur, magistrisq; imperat nauium, ut primo uespere omnes scaphas ad litus appulsas habeant. Sed tantus fuit omnium terror, ut alij adesse copias lubæ dicerent, alij cum legionibus instare Varum, iamq; se puluerem uenientium cernere (quarum rerum nihil omnino acciderat) alij classem hostium celementer aduolaturam suspicarentur. Itaque perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. Qui in classe erant, proficisci properabant. Horum fuga nauium onerariarum magistris incitabat. Pauci lenunculi ad officium, imperiumq; conueniebant. Sed tanta erat completis litoribus contentio, qui potissimum ex magno numero conscenderent, ut multitudinem, atque onere nonnulli deprimerentur: reliqui hoc timore propius adire tardarentur. Quibus rebus accidit.

ut pauci milites, putresq; familiae, qui aut gratia, aut misericordia ualere, aut naues adnare possent, recepti in Siciliam incolumes peruenirent, reliquae copiae missis ad Varum noctu legatorum numero centurionibus, sese ei didicerunt, quorum cohortes militum Iuba postero die ante oppidum conspiciatus, suam esse praedicans praedam, magnam partem eorum interfici iussit, paucos electos in regnum remisit. Cum Varus suam fidem ab eo ladi quereatur, neque resistere auderet, ipse equo in oppidum uectus, prosequentibus compluribus Senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpitius, & Licinius Damasippus, paucis diebus, quae fieri uellet, Vitae constituit, atque imperauit, diebusq; aequè post paucis, se in regnum cum omnibus copijs recepit.

C. IULII CAESARIS DE BELLO CIVILI COMMENTARIIS III.

DICTATORE habente Comitia Caesare, consules creantur Iul. Caesar, & P. Seruilius. Is enim erat annus, quo per leges in consulem fieri liceret. His rebus contentis, cum fides totae Italia esset angustior, neque credulae pecuniae soluerentur, constituit, ut arbitri darentur: per eos fierent aestimationes possessionum, & rerum quanti quaeque earum ante bellum fuissent, atque ea creditoribus traderentur. Hoc & ad timorem nouarum tabularum tollendum, minuendumq; qui ferè bellis civilis

*bellum,

uilek diffenfiones fequi confueuit . Et ad debitorum tuenda
 dam exiftimationem effe aptiffimū exiftimauit . Item Prae
 toribus . Tribuniſq; Pl . rogationes ad populum ferentibus .
 nonnullos ambitus Pompeia lege damnatos . illis tēporibus .
 quibus in urbem praefidia legionum Pompeius habuerat :
 quae iudicia alijs audientibus iudicibus . alijs ſententiā fe
 rentibus ſingulis diebus erant perfecta . in integrum reſti
 tuit . qui ſe illi * in otio ciuiliſ belli obtulerant . ſi ſua opera
 in bello uti uellet . * proinde aſtimas . ac ſi uſus eſſet . quonia
 ſuffeciſſent poteſtatem . Statuerat enim hos prius iudicio
 populi debere reſtitui . quā ſuo beneficio uideri receptos .
 ne aut ingratus in referenda gratia . aut arrogans in pra
 cipiendo populi beneficio uideretur . Hic rebus . Et ferijs
 Latinis . comitijsq; omnibus perficiendis xi . dies tribuit .
 dictaturaq; ſe abdicat . Et ab Vrbe proficiſcitur . Brundis
 ſiumq; peruenit . Eō legiones xi . equitatum omnem uenire
 iuſſerat . Sed tantum nauium reperit . ut anguſtē xv . millia
 legionariorum militum . Et quingentos equites transpor
 tare poſſent . Hoc unum inopia nauium Caſari ad cōficien
 di belli celeritatem deſuit : atque ea ipſe copia hōc infra
 quentiores imponuntur . quōd multi Gallicis tot bellis deſe
 cerant . longumq; iter ex Hispania magnum numerum di
 minuerat . Et grauis autumnus in Appulia . circumq; Bruna
 duſtum ex ſaluberrimis Gallie . Et Hispanie regionibus .
 omnem exercitum ualeitudine tentauerat . Pompeius anni
 ſpatium ad comparandas copias naſtus . quod uacūū à bello .
 atq; ab hoſte otioſum fuerat . magnā ex Aſia . Cycladibusq;
 inſulis . Coreyra . Athenis . Ponto . Bithynia . Syria . Cilicia .
 Phœnicie . Et Aegypto claſſem coegerat . magnam omni
 bus locis adificandam curauerat . magnam imperatam

* Aſia . Syria . Regibusq; omnibus . Et Dynaſtis . Et Teo * Aſſyriæ .
 t 4 trarchis .

trarchis, & liberis Achaiae populis pecuniam exegerat, magnam: societates earum prouinciarum, quas ipse obtinebat, sibi numerare coegerat. Legiones effecerat ciuium Rom. i x. quinq; ex Italia, quas traduxerat, unam ex Sicilia ueteranam, quam factam ex duabus Gemellam appellabat, unam ex Creta, & Macedonia ex ueteranis militibus, qui dimissi à superioribus imperatoribus in his Prouincijs confederant, duas ex Asia, quas Lentulus consul scribendas curauerat. Praeterea magnum numerum ex Thessalia Beroetia, Achaia, Epeiroq; supplementi nomine in legiones distribuerat. His Antonianos milites admiscuerat, praeter has expectabat cum Scipione ex Syria legiones duas, sagittarios ex Creta, Lacedemone, Ponto, atque Syria, reliquisq; ciuitatibus tria millia numero habebat, funditorum cohortes sex, mercenarios duas, equites septem millia, ex quibus sexcentos Gallos Deiotarus adduxerat, quingentos Ariobarzanes ex Cappadocia, ad eundem numerum Cotatus ex Thracia dederat, et Sasalem filium miserat. Ex Macedonia c. c. erant, quibus Rascipolis praerat excellenti uirtute: quingentos ex Gabinianis Alexandria Gallos, Germanosq; quos ibi A. Gabinius praesidij causa apud Regem Ptolemaeu reliquerat. Pompeius filius cum classe adduxerat D. C. C. quos ex seruis suis, pastorumq; suorum coegerat. Tarcundarius Castor, et Donilaus ex Gallograecia tantumdem dederant. Horum alter unum uenerat, alter filium miserat. C. C. ex Syria à Comigeno Antiocho, cui magna praemia Pompeius tribuit, missi erant, in his pleriq; hippotoxos

*Dardanos, te. Huc * Bardanos, Bessos, partim mercenarios, partim imperio, aut gratia comparatos. Item Macedonas Thessalos, & reliquarum gentium, & ciuitatum, adiecerat, atq; eum, quem supra demonstrauimus, numerum expleuerat. Fru-

menti

*delectorum
militum se-
ptem mil.

menti uim maximam ex Thessalia, Asia, Aegypto, Creta,
 Cyrenis, reliquisq; regionibus cōparauerat. Hyemare Dyr-
 rbachio, Apolloniae, omnibusq; oppidis maritimis consti-
 tuerat, ut mare Cēsare transire prohiberet, cuiusq; rei causa
 omni in ora maritima classē disposuerat. Praerat Aegy-
 ptius nauibus Pompeius filius, Asiaticis Decius Lelius, &
 C. Triarius, Syriacis C. Cossius, Rodijs C. Marcellus cum
 C. Pomponio, Liburnicæ, atque Achaicæ classi Scribonius
 Libo, et M. Octauius: toti tamen officio maritimo M. Bibu-
 lus praepositus cuncta administrabat, ad hunc summa impe-
 rij respiciebat. Cēsars, ut Brundisium uenit, concionatus apud
 milites, quoniam propē ad finem laborum, ac periculorum
 esset peruentum, æquo animo mancipia, atq; impedimenta
 in Italia relinquerent, ipsi expediti naues conscenderent,
 quō maior numerus militum posset imponi, omniaq; ex ui-
 ctoria, & ex sua liberalitate sperarent. Conclamantibus
 omnibus, imperaret, quod uellet, quodcunque imperauisset,
 se æquo animo esse facturos, 11. Non. Ian. naues soluit, im-
 positis, ut supra demonstratum est, legionibus v 11 postri-
 die terram attingit Græcorum saxa inter, & alia loca pe-
 riculosa quietam nactus stationē, & portus omnes timens,
 quos teneri ab aduersarijs arbitratur, ad eum locum, qui *quæritur*
 appellatur Pharsalia, omnibus nauibus ad unam incolumi-
 bus milites exposuit. Erat Orici Lucretius Hispilo, & Mi-
 nntius Rufus cum Asiaticis nauibus xv 11. quibus iussu
 D. Lelij praerat M. Bibulus cum nauibus cx. Corcyrae
 sed neq; ij sibi confisis ex portu prodire sunt ausi. Cum *nequaquam*
 Cēsars omnino x 11. naues lōgas praesidio duxisset, in quibus
 erat & ipse: neque Bibulus, impeditis nauibus, dispersisq;
 remigibus, satis maturē occurrit: quōd prius ad continētē
 uisus est Cēsars, quā de eius aduentu fama omnino in eas
 regiones

regiones perferretur. Expositis militibus, naues eadem no-
 ãe Brundisium à Cesare remittuntur, ut reliquæ legio-
 nes, equitatusq; transportari possent. Huic officio prapo-
 situs erat Pufius Calenus legatus, qui celeritatem in trans-
 portandis legionibus adhiberet: sed serius à terra proue-
 ãe naues, neque use nocturna aura in redeundo offende-
 runt. Bibulus enim Corcyra certior factus de aduentu Cæ-
 saris, sperans se alicui parti onustarum nauium occurrere
 posse, in anibus occurrit, & nactus circiter xxx. in eas
 diligentie sue, ac doloris iracundia erupit, omnesq; in-
 cendit, eodemq; igne nauas, dominosq; nauium interfecit,
 magnitudine pœnæ reliquos deterrere sperans. Hoc con-
 fecto negotio, à Salonis ad Orici portum, stationes, lito-
 rasq; omnia longè, lateq; classibus occupauit: custodijsq;
 diligentius dispositis, ipse grauisima hyeme in nauibus
 excubabat, neque ullum laborem, aut munus despiciens, ne-
 que subsidium expectans, si in Cesaris complexum uenia-
 ret. Sed post discessum Lybarnarum, ex illyrico M. Octa-
 uius cum ijs, quas habebat, nauibus Salonas peruenit. ibiq;
 concitatis Dalmatis, reliquisq; barbaris, Hissam à Cæsa-
 ris amicitia auertit: conuentumq; Salonis, cum neq; polli-
 citationibus, neque denuntiatione periculi permouere pos-
 set, oppidum oppugnare instituit. Est autem oppidum,
 & loci natura, & colle munitum. Sed celeriter ciues Ro-
 mani lignis effectis turribus, sese muniunt, & cum es-
 sent infirmi ad resistendum propter paucitatem hominum,
 crebris confecti uulneribus, ad extremum auxilium descen-
 derunt, seruosq; omnes puberes liberauerunt, & prese-
 ãtis omnium mulierum crinibus, tormenta effecerunt. Quo-
 rum cognita sententia, Octauius quintis castris oppidum
 circumdedit, atque uno tempore obsidione, & oppugnatio-
 nibus

nibus eos premere cepit. Illi omnia perpeli parati, maximè re frumentaria laborabant. Quæ de re missis ad Cæsarem legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant per se incommoda sustinebant, & longo interposito spatio, cum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effecisset, nocti occasionem, meridiano temporis, discessu eorum, pueris, mulieribusq; in muro dispositis, ne quid quotidiane consuetudinis desideraretur, ipsi manu facta cum ijs, quos nuper manumissos liberauerant, in proxima Octavii castra irruerunt. His expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua, omnibusq; eos castris expulerunt, & magno numero interfecto, reliquos, atq; ipsum Octavianum in navis confugere coegerunt: hic fuit oppugnationis exitus. Iamq; hyems appropinquabat: & tantis detrimentis receptis, Octavius, desperata oppugnatione oppidi, Dyrrhachium sese ad Pompeium recepit. Demonstratum est L. Vibullium Rufum Pompeij præfectum, bis in potestatem peruenisse Cæsaris, atque ab eo esse dimissum: semel ad Corfinium, iterum in Hispania. Hunc pro suis beneficijs Cæsar iudicauerat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret, eundemq; apud Cn. Pompeium autoritatem habere intelligebat. Erat autem hæc summa mandatorum, debere utriusq; perinacitæ finem facere, & ab armis discedere, neque amplius fortunam periclitari, satis esse magna utriusq; incommoda accepta, quæ pro disciplina, & præceptis habere possent, ut reliquos casus timerent, illum ab Italia expulsam, amissa Sicilia, & Sardinia, duabusq; Hispanijs, & cohortibus Italia, atq; Hispania civium Romanorum centum, atq; triginta se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, nullumq; deditione ad Corcy

L. Vibullius
Rufus.

Cæsaris ad
Pompeium
legatio.

* ipsi *Coreyram. Proinde sibi, ac Reipub. parcerent: quantumq;*
*in bello Fortuna posset, iam * ipsis incommotis suis satis*
essent documento, hoc unum esse tempus de pace agendi,
dum sibi uterq; consideret, & pares ambo uiderentur. Si
uero alteri paulum modo tribuisset Fortuna, non esse usura
rum conditionibus pactis eum, qui superior uideretur: neq;
fore æqua parte contentum, qui se omnia habiturum confide
deret. Conditiones pactis, quoniam antea conuenire non po
tuisset, Romæ à Senatu, & à populo peti debere. Inter
ea & Reipub. & ipsis placere oportere, si uterq; in con
cione statim iurauisset, se triduo proximo exercitum di
missurum: depositisq; armis, auxilijsq;, quibus nunc confide
rent, necessario populi, Senatusq; iudicio fore utrunq; con
tentum. Hæc quò facilius Pompeio probari possent, omnes
suas terrestres, urbiumq; copias dimissurum. Vibullius his
expositis Coreyæ non minus necessarium esse existimas
uit de repentino aduentu Cesaris Pompeium fieri certios
rem, uti ad id consilium capere posset antè, quam de mans
datis agi inciperet. Atque ideo continuato & nocte, &
die itinere, atque mutatis ad celeritatem iumentis, ad Poma
peium contendit, ut adesse Cesarem omnibus copijs nunt
tiaret. Pompeius erat eo tempore in Candauia, iterq; ex
Macedonia in hyberna Apolloniam, Dyrrhachiumq; ha
bebat. Sed re noua perturbatus maioribus itineribus Apol
loniam petere cœpit, ne Cesar ora maritimæ ciuitates oc
cuparet. At ille expositis militibus, eodè die Oricum profi
ciscitur, quò cum uenisset L. Torquatus, qui iussu Pompeij
oppido præerat, præsidiumq; ibi Parthi norum habebat, co
natus portis clausis oppidum defendere, Græcos murum as
scendere, atque arma capere iubet. Illi autem, cum se con
tra imperium populi Romani pugnatu ros esse negarent.
oppid

oppidani autem sua sponte Caesarem recipere conarentur,
 desperatis omnibus auxilijs, portas aperuit, et se, atque op-
 pidum Caesari dedit, incolumisq; ab eo conseruatus est.
 Recepto Caesar Orico, nulla interposita mora, Apolloniam
 proficiscitur. Eius aduentu audito, L. Straberius, qui ibi
 praerat, aquam comportare in arcem, atque eam munire
 obsidesq; ab Apolloniatis exigere cepit. Illi uero datu-
 ros se negare, neque portas Consuli praclusuros, neque sibi
 iudicium sumpturos * contra, atque omnis Italia, populi
 lusq; Romanus iudicauisset: quorum cognita uoluntate clam
 profugit. Apolloniatibus ad Caesarem legatos mittunt, oppi-
 doq; recipiunt. Hos sequuntur Bellidenses, Amatini quo-
 que, et reliquae finitimae ciuitates, tomq; Epeirus: et lega-
 tis ad Caesarem missis, quae imperaret facturos pollicentur.
 At Pompeius cognitis his rebus, quae erant Oriei, atque
 Apolloniae gestae, Dyrrhachio tinens, diurnis co, noctur-
 nisq; itineribus contendit: simul ac Caesar appropinqua-
 re dicebatur, tantus terror incidit eius exercitui, quod
 properans noctem diei coniunxerat, neque iter intermises-
 rat, ut penes omnes in Epeiro, finitimisq; regionibus signa
 relinquerent, complures arma proiecerent, ac fugae simile
 iter uideretur. Sed cum prope Dyrrhachium Pompeius
 conlitiisset, castraq; metari iussisset, perterrito etiam tum
 exercitu, princeps Labienus procedit, iuratq; se eum non
 deserturum, eundemq; casum subiturum, quemcunq; ei
 fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui iurant legati. Hos Tri-
 militum, Centurionesq; sequuntur, atque idem omnis exer-
 citus iurat. Caesar profecto occupato itinere ad Dyrrha-
 chium finem properandi facit, castraq; ad flumen Apsum
 ponit, in finibus Apolloniatium, ut uigilijs, castellisq; be-
 nemeritae ciuitates tuta essent praesidio: ibiq; reliquarum ex-
 Italia

* contra id,
quod omnis

Italia legionum aduentum expectare, & sub pellibus hyc mare constituit. Hoc idem Pompeius facit, & trans flumen Apsum positis castris, eò copias omnes, auxiliaq; conduxit. Calenus legionibus, equitibusq; Brundisij in naues positis, ut erat preceptum à Cesare, quantum nauium facultatem habebat, naues soluit, paulumq; à portu progressus, literas à Cesare accipit, quibus est certior factus, portus, litoraq; omnia clasibus aduersariorum teneri. Quo cognito, se in portum recipit, nauesq; omnes reuocat, una ex his, quæ perseuerauit, neque imperio Caleni obtemperauit (quòd erat sine nullitibus, priuatoq; consilio administrabatur) delata. Oricum, atque à Bibulo expugnata est, qui de seruis, liberisq; omnibus ad impubes supplicium sumit, & ad unum interficit. Ita exiguo tempore, magno casu, totius exercitus salus constituit. Bibulus, ut supra demonstratum est, erat cum classe ad Oriicum: & sicut mari portibusq; Casarem prohibebat, ita in ipse omni terra earum regionum prohibebatur. Presidijs enim dispositis, omnia litora à Cesare tenebantur, neq; lignandi, neq; aquandi, neq; naues ad terram religandi potestas fiebat. Erat res in magna difficultate, summisq; angustijs rerum necessariorum premebantur, adeò ut cogentur, sicuti reliquum comitatum, ita ligna atq; aquam Cocyra nauibus onerarijs supportare: atq; etiam uno tempore accidit, ut difficillioribus nisi tempestatibus, ex pellibus, quibus erant tectæ naues, nocturnum excipere rorem cogentur: quas tamen difficultates patienter, & equo animo ferebant, neq; sibi nudanda litora, & relinquendos portus existimabant. Sed eiam essent, in quibus demonstrati angustijs, ac se Libo cum Bibulo coniunxisset, loquuntur ambo ex nauibus cum M. Acilio, & Statio Murco legatis

ibi, quorum alter oppidi muris, alter præsidij terrestri-
 bus præerat, uelle se de maximis rebus cum Cesare loqui,
 si sibi eius facultas datur. Huc addunt pauca rei confirman-
 de causa, ut de compositione acturi uiderentur. Interim
 postulanti, ut sint induciæ, atque ab his impetrant. magnum
 enim, quod afferebant, uidebatur, & Cesarem id summè
 sciebant cupere, & perfecturum aliquid de Bibuli manda-
 tis existimabatur. Cesar eo tempore cum legione una pro-
 fectus erat ad recipiendas ulteriores ciuitates, & rem fru-
 mentariam expediendam, qua angustè utebatur. Erat aut-
 tem ad Butrotum* oppositum Corcyre, ibi ab Acilio cera-
 tior, & Murco per literas factus de postulatis Libonis,
 & Bibuli, legionem relinquit, ipse Oricum reuertitur. Eò
 cion uenisset, euocantur illi ad colloquium: prodit Libo,
 atque excusat Bibulum, quòd is iracundia summa erat, ini-
 micitiisq; habebat etiam priuata cum Cesare ex adili-
 tate, & prætura cõceptas: ob eam rem colloquium uicisse,
 ne res maxime spei, maximæq; utilitatis eius iracundia
 impedirentur. Pompeij summam esse, ac fuisse semper uo-
 luntatem, ut componerentur, atque ab armis discederetur.
 Sed potestatem se eius rei nullam habere, propterea quòd
 de concilij sententia summam belli, rerumq; omnium Pom-
 peio permiserint. Sed postulatis Cesaris cognitis, missuros
 ad Pompeium, atque illum reliqua perfecturum, hortan-
 tibus ipsis. Interea manerent induciæ, dum ab illo rediri
 posset, ne ue alter alteri noceret. Huc addit pauca de cau-
 sa, & de copijs auxilijsq; suis. Quibus rebus, neque tum
 respondendum Cesar existimabat, neque nunc ut memoria
 prodatur, satis cause putamus. Postulabat Cesar, ut legatos
 sibi ad Pompeium sine periculo mittere liceret: idq; ipse
 fore recipere, aut acceptos per se ad eum perducerent.

Quod

Quod ad inducias pertineret, sic belli rationem esse diuisam, ut illi classe naues, auxiliaq; sua impedirent, ipse, ut aqua, terraq; eos prohiberet: et si hoc sibi remitti uellent, remitterent ipsi de maritimis custodijs: si illud tenerent, se quoque id retenturum: nihilo minus tamen agi posse de compositione, ut haec non remitteretur, neq; hanc rem esse impediendi loco. Illi neque legatos Caesaris recipere, neq; periculum prestare eorum, sed totam rem ad Pompeium reijcere: Vnum instare de inducijs, uehementissimiq; contendere. Que ubi Caesar intellexit, praesentis periculi, atq; inopie uitandae causa omnem orationem instituisse, neque ullam spem aut conditionem pacis asserre, ad reliquam cogitatione belli sese recepit. Bibulus multos dies terra prohibitus, et grauiore morbo ex frigore, ac labore implicatus, cum neque curari posset, neq; susceptum officium deferre uellet, uim morbi sustinere non potuit. Eo mortuo, ad neminem unum summa imperij redit, sed separatim suam quisque classem ad arbitrium suum administrabat. Vibullius sedato tumultu, quem repentinus aduentus Caesaris concinuerat: ubi primum rursus adhibito Libone, et L. Luceio, et Theophane, quibus communicare de maximis rebus Pompeius consueuerat, de mandatis Caesaris agere instituit, cum ingressum in sermonem Pompeius interpellauit, et loqui plura prohibuit: Quid mihi, inquit, aut uita, aut ciuitate opus est, quam beneficio Caesaris habere uidebor? Cuius rei opinio tolli non poterit, nisi cum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor bello perfecto. Ab his Caesar haec dicta cognouit, qui sermoni interfuerunt: conatus tamen nihilo minus est alijs rationibus per colloquia de pace agere. Inter bina castra Pompeij, atque Caesaris unum flumen tantum intererat

erat Apſus, crebraq; inter ſe colloquia milites habebant, neq; ullum interim telum per paſſiones colloquentiũ traieciabatur. Mittit P. Vatinius legatum ad ripam ipſam fluminis, qui ea, que maxime ad pacem pertinere uiderentur, ageret: & crebro magna uoce pronuntiaret, liceret ne ciuibus ad ciues de pace legatos mittere, quod etiam fugitiuis ab ſaltu Pyrenæo, prædonibusq; licuiſſet, præſerim, ut id agerent, ne ciues cum ciuibus armis decertarēt. Multa ſimpliciter locutus, ut de ſua, atque omnium ſalute debebat, ſilentioq; ab utriſq; milibus auditus, reſponſum eſt ab altera parte, A. Varronem profiteri ſe altera die ad colloquium uenturum, uq; unè etiam utrinque admodum tuto legati uenire, & que uellent exponere poſſent: certumq; ei rei tempus conſtituitur. Quò cum eſſet poſtero die uentum, magna utrinque multitudo conuenit, magnaq; erat eius rei expectatio, atque omnium intenti animi ad pacem eſſe uidebantur: qua ex frequentia T. Labienus prodijt, ſummiſſa oratione loqui de pace, atque altercari cum Vatinio incipit: quorum mediam orationem interrumpunt undique ſubito tela inmiſſa, que ille obiectus armis militum uitauit, uulnerantur tamen complures. In hiſ Cornelius Balbus, M. Plotius, L. Tiburtius, Centuriones, militesq; nonnulli. Tum Labienus, Deſinite ergo de compoſitione loqui: nam nobis, niſi Cæſaris capite relato, pax eſſe nulla poteſt. iſdem temporibus Romæ M. Cælius Rufus prætor cauſa debitorum ſuſcepta, initio magiſtratus tribunal ſuum iuxta C. Trebonij prætoris urbani ſellam collocauit, & ſi quis appellauiffet, de æſtimatione, & de ſolutionibus, que per arbitrium fierent, ut Cæſar præſens conſtituerat, ſore auxilio pollicebatur. Sed fiebat æquitate decreti, & humanitate Trebonij, qui hiſ temporibus clementer,

Et moderatè ius dicendum existimabat, ut reperiri non
 posset, à quibus initium appellandi nasceretur. Nam fors-
 tasse inopiam excusare, et calamitatem aut propriam suam,
 aut temporum queri, Et difficultates auctonandi propo-
 nere, etiam mediocris est animi: integrus uerò tenere pos-
 sessiones, qui se debere fateantur, cuius animi, aut cuius im-
 pudentie est? Itaque, qui hoc postularet, reperiebatur ne-
 mo: atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior
 inuentus est Cælius, Et ab hoc profectus initio, ne frustra
 ingressus turpem causam uideretur, legem promulgauit,
 ut sexies seni dies sine usuris credits pecunie soluantur.
 Cum resisteret Seruilius consul, reliquiq; magistratus, Et
 minus opinione sua efficeret, ad hominum excitanda stu-
 dia sublata priore lege duas promulgauit: unam, qua mer-
 cedes habitationum annuas conductoribus donauit: aliam
 tabularum nouarum: impetuq; multitudinis in C. Trebo-
 nium facto, Et nonnullis uulneratis, eum de tribunali des-
 turbauit: de quibus rebus Seruilius consul ad Senatum re-
 tulit. Senatusq; Cælium ab Republ. remouendum cens-
 suit: hoc decreto, eum consul Senatu prohibuit, Et con-
 cionari conantem de rostris deduxit. Ille ignominia, Et
 dolore permotus palàm se proficiscet ad Cæsarem simula-
 uit: clam nuntijs ad Milonem missis, qui Clodio interse-
 cto, eius nomine erat damnatus. Atque eo in Italiam euo-
 cato, quod magnis muneribus datis, gladiatorie familie
 reliquijs habebat, sibi coniunxit: atque eum in Turinam
 ad sollicitandos pastores præmisit. Ipse cum Casilinum uen-
 sisset, unoq; tempore signa eius militaria, atque arma Cas-
 pue essent comprehensa, Et familia Neapoli, uisq; pro-
 ditione oppidi apparere, patefictis consilijs, exclusus Cas-
 pua, Et periculum ueritus, quod conuentus arma ceperat

rat.

rat, atque eum hostis loco habendum existimabat, consilio
 destitit, atque eo itinere sese auertit. Interim Milo dimissis
 circum municipia literis, ea quæ faceret, iussu, atque impe-
 rio facere Pompeij, quæ mandata ad se per Bibulum delata
 essent, quos ex ære alieno laborare arbitratur, sollicita-
 bat, apud quos cium proficere nihil posset, quibusdam solu-
 tis ergastulis Cosam in agro Turino oppugnare cepit, Cosa.
Milonis
mora.
 eò cium à Qu. Pedio prætorum cum legione lapide ictus esset
 ex muro, periit: & Cælius profectus, ut dictum erat, ad Cæ-
 sareum, peruenit Turios. Vbi, cum quosdam eius municipij
 sollicitaret, equitibusq; Cesaris Gallis, atque Hispanis, qui
 eò prædandi causa missi erant, pecuniam polliceretur, ab
 his est interfectus: itaq; magnarum in Italia occupati-
 one magistratum, & temporum sollicitam Italiam ha-
 bebant, celerem, & facilem exitum habuerunt. Libo profectus
 ab Orico cum classe, cui præerat, nauium quinquagin-
 ta Brundisium uenit, Insulamq; quæ contra Brundisium
 portum est, occupauit: quod præstare unum locum arbitra-
 batur, quæ necessarius nostris erat egressus, quàm omnium
 litora, ac portus custodia clausos tueri. Hic repentino ad-
 uentu naues onerarias quasdam nactus incendit, & unam
 frumento onustam * adduxit, magnumq; nostris terrorem * abduxit,
 iniecit, & noctu militibus, & sagittarijs in terram exposi-
 tis, præsidium equitum deiecit, & adeò loci opportunitate
 profecit, ut ad Pompeium literas mitteret, naues reliquas si
 uellet, subduci, & refici iuberet, sua classe auxilia sese Cæ-
 saris prohibitorum. Erat eo tempore Antonius Brundisij,
 qui uirtuti militum confusus, scaphas nauium magnarum
 circiter sexaginta cratibus, pluteisq; contexit, eò quæ mili-
 tes delectos imposuit, atque eas in litore pluribus locis se-
 paratim disposuit, nauesq; triremes duas, quas Brundisij
 faciendâs

faciendas curauerat, per causam exercendorum remigum ad fauces portus prodire iussit. Has cum audacius progressas Libo uidisset, sperans intercipi posse, quadriremes quinque ad eas misit: quæ cum nauibus nostris appropinquassent, nostri ueterani in portum refugiebant. Illi studio incitati incautius sequebantur. Iam ex omnibus partibus subito Antoniane scaphæ, signo dato, se in hostes incitauerunt, primoq; impetu unam ex his quadriremem cum remigibus, defensoribusq; suis ceperunt: reliquas turpiter fugere coegerunt: ad hoc detrimentum accessit, ut equitibus peroram maritimam ab Antonio dispositis, aqua prohiberentur. Qua necessitate, & ignominia permotus Libo discessit à Brundusio, * obfessionemq; nostrorum omisit. Multi iam menses transierant, & hycms precipitauerat, neq; Brundusio naues, legionesq; ad Casarem ueniebant, ac nonnullæ eius rei prætermisse occasiones Casari uidebantur, quod certe sæpe flauerant uenti, quibus necessario committendū existimabat. Quantoq; eius amplius processerat temporis, tantò erant alacriores ad custodias, qui classibus præerant, maioremq; fiduciam prohibendi habebant, & crebris Pompeij literis castigabantur, quoniam primò uenientem Casarem non prohibuissent, ut reliquos eius exercitus impedirent, duriusq; quotidie tempus ad transportandum lenioribus uentis expectabant. Quibus rebus permotus Casar Brundusium ad suos seuerius scripsit, ut nacti idoneum uentum, ne occasionem nauigandi dimitterent, & ad Oricum, siue ad litora Apolloniatiū cursum dirigerent, quod eò naues eijcere possent. Hæc à custodibus classiū loca maxime uocabant, quod se longius portibus committere non audeant. Illi adhibita audacia, & uirtute, administrantibus M. Antonio, & Fusio Caleno multiū ipsis militibus hortantibus,

neq;

* obfidio-
nemq;

neq; ullum periculum pro salute Cæsaris recusantibus, na-
 sti Austrum naues soluunt, atque altera die Apolloniam,
 Dyrrbachiumq; prætereunt: qui cum essent ex conti-
 nenti uisi, Qu. Coponius, qui Dyrrbachij classi Rhodiæ
 præerat, naues ex portu educit: & cum iam nostris remis-
 sione uento appropinquassent, idem Auster increbuit, no-
 strisq; præsidio fuit. Neq; uerò ille ob eam causam conatu
 desistebat, sed labore, & perseverantia nautarum, se uim
 tempestatis superare posse sperabat: prætereuntq; Dyrr-
 bachium magna uenti nibilo secius sequebatur. Nostri
 nisi Fortune beneficio, tamen impetum classis timebant, si
 forte uentus remisisset: nacti portum, qui appellatur Nym-
 pheum ultra Lyssum millia passuum tria, eò naues intro-
 duxerunt: qui portus ab Africo tegebatur, ab Austro non
 erat tutus, leuiusq; tempestatis, quam classis periculum exi-
 stimauerunt. Quo simul atq; intrò est itum, incredibili feli-
 citate Auster, qui per biduum flauerat, in Africum se uer-
 tit. Hic subitam commutationem Fortune uidere licuit, qui
 modò sibi timuerant, hos tutissimus portus recipiebat: qui
 nostris nauibus periculum intulerant, de suo timere cogebantur.
 Itaque tempore commutato, tempestas & nostros
 textit, & naues Rhodias afflixit: ita, ut ad * unum cõstratæ
 omnes numero xv i. eliderentur, & naufragio interirent,
 & ex magno remigum, propugnatorumq; numero pars
 ad scopulos allisa interficeretur, pars à nostris distrabere-
 tur: quos omnes conseruatos Cæsar domum remisit. No-
 stræ naues due, tardius cursu confecto, in noctem conica-
 tæ, cum ignorarent, quem locum reliquæ cepissent, contra
 Lyssam in anchoris constiterunt. Has scaphis, minoribusq;
 nauigijs compluribus sumptis, Octacilius Crassus, qui
 Lyssi præerat, expugnare parabat, simul de deditione

* unà rostra-
 tæ

eorum agebat, & incolumitatem deditis pollicebatur. Hæc
 rum altera nauis ducentos uiginti ex legione tyronum sua
 stulerat, altera ex ueterana paulò minus ducentis se com-
 pleuerat. Hic cognosci licuit, quantum esset hominibus
 præsidij in animi fortitudine. Tyrones enim multitudine
 nauium perterriti, & salo, nauisq; confecti, iureiurando
 accepto, nihil his nocituros hostes, se Octacilio dederunt:
 qui omnes ad eum perducti contra religionem iurissuran-
 di in eius conspectu crudelissimè interficiuntur. At uetera-
 nae legionis milites item conflati & tempestatè, & sen-
 tine uitijs, non ex pristina uirtute remittendum aliquid pu-
 tauerunt, sed tractandis conditionibus, & simulatione dediti-
 tionis extracto primo noctis tempore, gubernatorem in
 terram nauem eijcere cogunt: ipsi idoneum locum nocti,
 reliquam noctis partem ibi consecerunt, & luce prima
 missis ad eos ab Octacilio equitibus, qui eam partem ora-
 maritimæ adseruabant, circiter cccc. * quinque, eos ar-
 mati ex præsidio secuti sunt, se defenderunt, & nonnullis
 eorum interfectis, incolumes ad nostros sese receperunt.
 Quo facto conuentus ciuium Romanorum, qui Lyssum
 obtinebat, quod oppidum his antea Cesar attribuerat, mu-
 niendumq; curauerat. Antonium recepit, omnibusq; res-
 bus iuuit. Octacilius sibi timens, oppido fugit, & ad Poma-
 peium peruenit. Ex omnibus copijs Antonius, quarum e-
 rat summa ueteranorum trium legionum, uniusq; tyro-
 num, & equitum octingentorum, plerasque nauis in Ita-
 liam remittit ad reliquos milites, equitesq; transportandos.
 Pontones, quod est genus nauium Gallicarum, Lyssi reli-
 quit. Hoc consilio, ut si fortè Pompeius uacuum existimans
 Italiam, eò traiecisset exercitum, quæ opinio erat edita in
 uulgus, aliquam Cesar ad insequendum facultatem habea-
 ret:

* quiq; eos
 arma

vel: nuntiosq; ad eum celeriter mittit, quibus regionibus
 exercitum exposuisset. & quid militum transuexisset. Hoc
 eodem serè tempore Caesar, atque Pompeius cognoscunt.
 Nam prateruectas Apolloniam, Dyrrhachiumq; naues ui-
 derant, ipsi iter secundum eas terras direxerant. Sed quò
 essent ee delata, primis diebus ignorabant, cognitaq; re,
 diuersa sibi ambo consilia capiunt: Caesar, ut quam primum
 se cum Antonio coniungeret: Pompeius, ut uenientibus in
 itinere se opponeret, * & sic imprudentes ex insidijs ados * & si
 riri posset: eodemq; die uterque eorum ex castris statuis à
 flumine Apso exercitum educunt: Pompeius clam, et noctu,
 Caesar palam, atque inter diu. Sed Casari circuitu maiore
 iter erat longius, aduerso flumine, ut uado transire posset.
 Pompeius, quia expedito itinere flumen ei transcendendum
 non erat, magnis itineribus ad Antonium contendit, atque
 ubi eum appropinquare cognouit, idoneum locum nactus,
 ibi copias collocauit, suosq; omnes castris continuit,
 ignesq; fieri prohibuit, quò occultior esset eius aduentus.
 Hec ad Antonium statim per Græcos destruntur. Ille mis-
 sis ad Casarem nuntijs, unum diem sese castris tenuit. Al-
 tero die ad eum peruenit Caesar, cuius aduentu cognito
 Pompeius, ne duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo
 loco discedit, omnibusq; copijs ad Asparagum Dyrrhachi-
 norum peruenit, atque ibi idoneo loco castra ponit. His
 temporibus Scipio detrimentis quibusdam circa montem
 Ananum acceptis, sese imperatorem appellauerat: quo fa-
 ctio ciuitatibus, tyrannisq; magnas imperauerat pecunias.
 Item à Publicanis sue prouincie, debitam biennij pecu-
 niam exegerat, & ab eisdem insequentis anni mutuan-
 præceperat, equitesq; toti Prouincie imperauerat, quibus
 coactis finitimis hostibus Parthis post se relictis, qui pau-

lō ante M. Crassum imperatorem interfecerant, & M. Bis
 *obfidiōne bulum in * obfidiōnem habuerant, legiones, equitesq; ex
 Syria deduxerat: Summaq; sollicitudine, ac timore Para
 thici belli in Prouinciam cum uenisset, ac nonnullē milia
 tum uoces audirentur, sese contra hostem, si ducerentur,
 ituros, contra ciuem, & consulem arma non laturos: de
 ductis Perganum, atque in locupletissimas urbes in hyber
 na legionibus, maximas largitiones fecit, & confirman
 dorum militum causa diripiendas his ciuitates dedit. Inte
 rim acerbissimē imperatē pecunie tota Prouincia exige
 bantur: multa præterea generatim ad auaritiā excogita
 bantur. In capita singula seruorum, ac liberorum tributum
 imponebatur. Columnaria, ostiaria, frumentum, milites, re
 miges, arma, tormenta, uecturæ imperabantur, cuius modō
 rei nomen reperiri poterat, hoc satis esse ad cogendas pe
 cunias uidebatur, non solū urbibus, sed penē uicis, castellisq;
 singulis cum imperio perficiebantur: qui horū quid acer
 bissimē, crudelissimēq; fecerat, is & uir, & ciuis optimus
 habebatur. Erat plena licitorum, & imperiorū Prouincia,
 conferta præfictis, atq; exactoribus, qui præter imperatas
 pecunias, suo etiam priuato imperio compendio seruebāt.
 Dicitabant enim se domo, patriaq; expulsos, omnibus ne
 cessarijs egere rebus, ut honesta præscriptione rem turpiss
 simam tegerēt. Accedebant ad hæc grauissimæ usuræ, quod
 in bello plerunque accidere consuevit, uniuersis imperatis
 pecunijs, quibus in rebus prolationem dici donationem esse
 dicebant. Itaq; æs alienū prouinciæ, eo biennio multiplicatū
 est, nec minus ob eam causam ciuibus Romanis eius prouin
 ciæ, sed in singulos conuentus, singulasq; ciuitates, certæ pe
 cuniæ imperabatur, mutuasq; illas ex senatusconsulto exigi
 dicitabant, Publicanis uti in sorte fecerant insequentis anni
 uectigal

uectigal pro mutuo. Præterea Ephesi à phano Diane des-
 positas antiquius pecunias Scipio tolli iubebat, ceterasq;
 eius Deæ status, cum in phanum uentum esset, adhibitis
 compluribus senatorij ordinis, quos aduocauerat Scipio,
 literæ ei redduntur à Pompeio, mare transisse cum legionibus
 Casarē, properaret ad se cum exercitu uenire, omniaq;
 posthaberet. His literis acceptis, quos aduocauerat, dimittit.
 Ipse iter in Macedoniam parare incipit, paucisq; post die-
 bus est profectus: hæc res Ephesiæ pecunie salutem attulit:
 Casar Antonij exercitu coniuncto, deducta Orico legione,
 quam tuende oræ maritime causa posuerat, tentandas sibi
 Prouincias, longiusq; procedendum existimabat: & cum ad
 eum legati uenissent ex Thessalia, Aetoliaq; qui præstito
 missio, pollicerentur earum gentium ciuitates imperata sibi
 C. Iulium Longinum cum legione tyronum, quæ
 appellabatur, uigesima septima, atque equibus ducentis in
 Thessalian, C. Caluissium Sabinum cum cohortibus quinq;
 paucisq; equitibus in Aetoliam misit, maxime eos, quod
 erant propinquæ regiones, de re frumentaria ut prouiderent,
 hortatus est. Cn. Domitium Caluinum cum legionibus
 duabus undecima, & duodecima, & equitibus quingentis
 in Macedoniã proficisci iubet, cuius Prouinciæ ab ea parte,
 quæ libera appellabatur, Menedemus princeps earum
 regionum, missus legatus, omnium suorum excellens studium
 profitebatur. Ex his Caluissius primo aduentu summa
 omnium Aetolorum receptus uoluntate, præsidij ad-
 uersariorum Calidone, & Naupactio relictis, omni Aetolia
 positus est. Cassius in Thessaliam cum legione* præuenit. *peruenit
 Hic, cum essent factiones duæ, uaria uoluntate ciuitatum
 utebatur. Eggesaretus ueteris homo potentiæ Pompeianæ
 rebus studebat: Petreius summæ nobilitatis adolescens suis,

ac suorum opibus Cesarem enixè iuuabat, eodemq; tempore Domitius in Macedoniam uenit, & cum ad eum frequentes ciuitatum legationes conuenire cœpissent, nuntiatum est adesse Scipionem cum legione, magna & opinione, & fama omnium. Nam plerunque in nouitate fama antecedit. Hic nullo in loco Macedoniae moratus, magno impetu contendit ad Domitium, & cum ab eo nullia passuum uiginti abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam conuertit. Hoc adeò celeriter fecit, ut simul adesse, & uenire nuntiarctur, & quò iter expeditius faceret, M. Fauonium, ad flumen Haliacmonem, quod Macedonia à Thessalia diuidit, cū cohortibus octo presidio impedimentis legionis reliquit, castellumq; ibi muniri iussit. Eodem tempore equitatus Regis Cotti ad castra Cassij aduolauit, qui circum Thessaliam esse consueuerat. Tum timore perterritus Cassius, cognito Scipionis aduentu, uisq; equitibus, quot Scipionis esse arbitratur, ad montis se conuertit, qui Thessaliam cingunt, atque ex his locis Ambraciam uersus iter facere cœpit. At Scipionem properantem sequi, literæ sunt consecutæ, à M. Fauonio Domitium cum legionibus adesse, nec se presidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis tenere posse: quibus literis acceptis consilium Scipio, iterq; commutat. Cassium sequi desistit. Fauonio auxilium ferre contendit. Itaque die, ac nocte continuato itinere ad eum peruenit tam opportuno tempore, ut simul Domitiani exercitus puluis cerneretur, & primi antecursores Scipionis uiderentur: ita Cassio industria Domitij, Fauonio Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio in castris statinis biduo moratus ad flumen, quod inter eum, & Domitij castra fuebant, Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum uado

uado transducit, & castris positis, postero die mane, copias ante frontem castrorum struit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putauit, quin productis legionibus prelio decertaret. Sed cum esset inter bina castra campus circiter millium passuum sex, Domitius castris Scipionis aciem suam subiecit: ille à uallo non discedere perseuerauit. Attamen egré retentis Domitiani militibus, est factum, ne prelio contenderetur: & maxime, quòd riuus difficultibus ripis, castris Scipionis subiectus, progressus nostrorum impediebat. quorum studium, alacritatemq; pugnandi cum cognouisset Scipio, suspicatus fore, ut postero die aut intuitus dimicare cogereetur, aut magna cum insania castris se contineret, qui cum magna expectatione uenisset, temere progressus turpem habuit exitum, & noctu, neq; conclamatis quidem uasis flumen transit, atq; in eandem partem, ex qua uenerat, rediit. Ibiq; prope flumen edito natura loco castra posuit, paucis diebus interpositis noctu insidias equitum collocauit, quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari consueuerant: & cum quotidiana consuetudine Qu. Varus praefectus equitum Domitij uenisset, subito illi ex insidijs consurrexerunt, sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt, celeriterq; ad suos quisq; ordines rediit, atq; ultro uniuersi in hosteis impetum fecerunt. Ex his circiter octoginta interfectis, reliquis in suam coniectis duobus amissis, in castra se receperunt. His rebus gestis, Domitius sperans Scipionem ad pugnam elici posse, simulauit sese angustijs rei frumentariae adductum, castra mouere, uasisq; militari more conclamatis, progressus millia passuum tria, loco idoneo, & occulto, omnem exercitum, equitatumq; collocauit. Scipio ad sequendum paratus, equitatum, magnamque partem leuis armaturae ad explo

ad explorandum iter Domitij, & cognoscendum præmissi: qui cum essent progressi, primæq; turmæ insidias intrauissent, ex fremitu equorum illata suspitione, ad suos se recipere coeperunt, quiq; sequebantur, celerem eorum receptum conspicati restiterunt. Nostri cognitis insidijs, ne frustra reliquos expectarent, duas nacti hostium turmas exceperunt: in his fuit M. Opimius præfectus equitum. Reliquos omnes earum turmarum aut interfecerunt, aut captos ad Domitium deduxerunt. Deductis oræ maritimæ præsidijs, Cæsar (ut supra demonstratum est) tres cohortes Orici oppidi tuendi causa reliquit, ipsiq; custodiam nauium longarum tradidit, quas ex Italia traduxerat. Huic officio, oppidoq; præerat Caninius legatus. Is naues nostras in interiorem partem post oppidum reduxit, & ad terram deligauit, faucibusq; portus nauem onerariam submersam obiecit, & huic alteram coniunxit, super quas turrim effictam ad ipsum introitum portus opposuit, & militibus compleuit, tuendamq; ad omnes repentinos casus tradidit. Quibus cognitis rebus Cn. Pompeius filius, qui classi Aegyptiæ præerat, ad Oricum uenit, submersamq; nauim remulco, multisq; * contendens funibus abduxit, atque alteram nauem, quæ erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressus nauibus, in quibus ad libram fecerat turres, ut ex superiori pugnans loco, integrosq; semper defatigatis summittens, & reliquis partibus simul ex terra scalis, & classe metuentia oppidi tentans, ut aduersariorum manus diduceret, labore, & multitudine telorum nostros uicit, deiecitq; defensoribus, qui omnes scaphis excepti refugerant, etiam nauem expugnauit. eodemq; tempore ex altera parte molem tenuit naturalem obiectam, quæ penè insulam contra oppidum

* colligans

oppidum effecerat, quatuor biremes subiectis scutulis, im-
 pulsas uectibus in interiorem partem transfuxit. Ita ex
 utraque parte naues longas aggressus, quæ erant deligatæ
 ad terram, atque inanes, quatuor ex his abduxit, reliquas
 incendit. Hoc confecto negotio D. Lelium ab Asiatica clas-
 se abductum reliquit, qui commeatus Biblide, atque Man-
 tineæ importari in oppidum prohibebat. Ipse Lyssum pro-
 fectus, naues onerarias triginta à M. Antonio relictas, in-
 tra portum aggressus, omnes incendit. Lyssum expugnare
 conatus defendentibus civibus Romanis, qui eius erant con-
 uentus, militibusq; quos presidij causa miserat Cesar, tri-
 duum moratus, paucis in oppugnatione amictis, re infecta
 inde discessit. Cesar postquam Pompeium ad Asparagum
 esse cognouit, eodem cum exercitu profectus, et expugna-
 to in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompeius præ-
 sidium habebat: tertio die in Macedoniam ad Pompeium
 peruenit, iuxtaq; cum castra posuit, et postridie eductis
 omnibus copijs, acie instructa, decertandi potestatem Pom-
 peio fecit. Vbi cum suis locis se tenere animaduertit, redue-
 sso in castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum exi-
 stimauit. Itaq; postero die omnibus copijs, magno circuitu,
 difficili, angustoq; itinere, Dyrrhachium profectus est. Spe-
 rans Pompeium aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo in-
 tercludi posse, quod omnem commeatum, totiusq; belli ap-
 paratum eò contulisset, ut accidit. Pompeius enim primò
 ignorans eius consilium, quod diuerso ab ea regione itine-
 re profectum uidebat, angustijs rei frumentariæ compul-
 sum discessisse existimabat. Postea per exploratores cer-
 tior factus, postero die castra mouit, breuiore itinere se oc-
 currere ei posse sperans: quod fore suspicatus Cesar, mili-
 tesq; adhortatus, ut equo animo laborè ferrent, parua par-
 te nocte

te noctis itinere intermisso, mane Dyrrhachium uenit, cum primum agmen Pompeij procul cerneretur, atq; ibi castra posuit. Pompeius interclusus Dyrrhachio, ubi propositum tenere non potuit, secundo usus consilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumq; habet nauibus mediocrem, atque eas à quibusdam protegit uentis, castra communit, eò partem nauium longarum conuenire, frumentum, commeatumq; ab Asia, atq; omnibus regionibus, quas tenebat, comportari imperat. Caesar longius bellum ductum iri existimans, & de Italicis commatibus desperans, quòd tanta diligentia omnia litora à Pompeianis tenebantur, classesq; ipsius, quas hinc in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum rei frumentariæ causa Quintiliam, & L. Canuleium legatum misit, quodq; hæc regiones abcrant longius, locis certis horrea constituit, uecturamq; frumenti sumptibus ciuitatibus descripsit. Item Lyffo, Paribinisq; & omnibus castellis, quòd esset frumenti, conquiri iussit. Id erat perexiguum, cum ipsius agri natura, quòd sunt loca aspera, & montuosa, ac plerumq; utuntur frumento importato, tum quòd Pompeius hæc prouiderat, & superioribus diebus præde loco Paribinos habuerat, frumentumq; omne còquisitum spoliatis, effosisq; eorum domibus, per equites comportauerat. Quibus rebus cognitis, Caesar consilium capit ex loci natura. erant enim circum castra Pompeij permulti editi, atq; asperi colles: hos primum præsidijs tenuit, castellaq; ibi communit, inde, ut loci cuiusq; natura se rebat, ex castello in castellum perducta munitione, circum uallare Pompeium instituit. Hæc spectans, quòd angustare frumentaria utebatur, quodq; Pompeius multitudine equitum ualebat, quò minore periculo undiq; frumentum, commeatumq; exercitui supportare posset: simul uti pabulacione

litione Pompeium prohiberet, equitatumq; eius ad rem gerendam inutilem efficeret. Tertio, ut auctoritatem, qua ille maxime apud exteras nationes niti uidebatur, minueret, cum fama per orbem terrarum percrebuisset, illum à Cesare obsideri, neq; audere praelio dimicare. Pompeius neq; à mari, Dyrhachioq; discedere uolebat, quòd omnè apparatus belli, tela, arma, tormenta ibi collocauerat, frumentumq; exercitui nauibus supportabat, neq; munitiones Cesaris prohibere poterat, nisi praelio decertare uellet, quòd eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinquebatur, ut extremam rationem belli sequens, quàm plurimos colles occuparet, & quàm latissimas regiones praesidijs teneret, Cesarisq; copias, quàm maxime posset, distineret, idq; accidit. Castellis enim xxiiii. effectis, xv. millia passuum circuitu amplexus, hoc spatio pabulabatur, multaq; erant intra eum locū manu sata: quibus interim iumenta pascebantur: atq; ut nostri qui perpetuis munitiones uidebant perducas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompeiani, & nostros post tergum adorirentur, timebant. Ita illi interiore spatio perpetuis munitiones efficiebant, ne quo loco nostri intrare, atq; ipsos à tergo circumuenire possent. Sed illi operibus uincebant, quòd & numero milium praestabant, & interiore spatio minorem circuitum habebant, quae cum erant loca Cesari capienda, etsi prohibere Pompeius totis copijs, & dimicare non constituerat, tamen suis locis sagittarios, funditoresq; mittebat, *mutabat quorum magnum habebat numerum, multiq; ex nostris uulnerabantur, magnusq; inceserat timor sagittarum, atq; omnes serè milites, aut ex subcoactis, aut ex centonibus, aut ex corijs tunicas, aut tegmenta fecerant, quibus tela uideret. In occupandis praesidijs magna ui uterq; utebatur: Caesar, ut

quàm

quàm angustissimè Pompeium contineret: Pompeius, ut quàm plurimos colles quàm maximo circuitu occuparet, crebraq; ob eam causam praelia fiebant. In his, cum legio Cesaris nona praesidium quoddam occupauisset, et munire coepisset, huic loco propinquum, et contrarium collè Pompeius occupauit, nostrosq; opere prohibere coepit. Et cum una ex parte prope equum aditum haberet, primum sagittarijs funditoribusq; circumiectis, postea leuis armaturæ magna multitudo missa, tormentisq; prolatis, munitiones impediēbat. Neque erat facile nostris uno tempore propugnare, et munire. Caesar eum suos ex omnibus partibus uulnerari uideret, recipere se iussit, et loco excedere. Erat per decliue receptus: illi autem hoc acrius instabant, neque regredi nostros patiebantur, quòd timore adducti locum relinquere uidebantur. Dicitur eo tempore glorians apud suos Pompeius dixisse, non recusare se, quin nullius usus imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Cesaris sese recepissent inde, quòd temere essent progressæ. Caesar receptui suorum timens, crates ad extremum tumulum contra hostem proferrè, et aduersus locari, intra has mediocri latitudine fossam, telis militibus obduci iussit, locumq; in omni parte quàm maxime impediri. Ipse idoneis locis funditores instruxit, ut praesidio nostris se recipientibus essent. His rebus completis legiones reduci iussit. Pompeiani hoc insolentius, atque audacius nostros premere, et instare coeperunt, cratesq; pro munitione obiectas propulerunt, ut fossas transcenderent. Quòd cum animaduertisset Caesar, ueritus ne non reducti, sed reiecti uiderentur, maiusq; detrimentum caperetur, à medio frè spatio suos per Antonium, qui ei legioni praerat, cohortatus, tuba signum dari, atque in hostis impetum fieri iussit.

iussit: milites legionis nonne subito conspicati pila coniecerunt, & ex inferiore loco aduersus pilum incitati cersu precipites Pompeianos egerunt: quibus ad recipiendum se crates directæ, longurijq; obiecti, & institutæ fossæ magno impedimento fuerunt. Nostri uerò, qui satis habebant sine detrimento discedere, compluribus intersecis, quinque omnium suorum amissis, quietissime se receperunt: pauloq; circa eum locum morati, alijs comprehensis collibus, munitiones perfecerunt. Erat noua, & inusitata belli ratio, cum tot castrorum numero, tantoq; spatio, & tantis munitionibus, & toto obsidionis genere, tum etiam reliquis rebus. Nam quicumq; alterum obsidere conati sunt, perculosos, atque infirmos hostes adorti, aut prælio superatos, aut aliqua offensione permotos continuauerunt, cum ipsi numero militum, equitumq; præstarent. Causa autem obsidionis hæc firè esse consuevit, ut frumento hostes prohibeantur. At tum integras, atque incolumes copias Cæsar inferiore militum numero continebat, cum illi omnium rerum copia abundarent. Quotidie enim magnus undiq; nauium numerus conueniebat, quæ commeatum supportarent, neq; illius flare uentus poterat, quin aliqua ex parte secundum cursum haberet. Ipse autem consumptis omnibus longè lateq; frumentis, summis erat in angustijs, sed tamen hæc singulari patientia milites ferebant. Recordabantur enim eadem se superiore anno in Hispania perpeffos: labore, & patientia maximum bellum confecisse. Meminerant ad Alexiam magnam se inopiam perpeffos, multò etiam maiorem ad Auaricum: maximarum se gentium uictores discessisse. Non illis hordeum, cum daretur, non legumina recusabant. Pecus uerò, cuius rei summa erat ex Epeiro copia, magno in honore habebant. Est etiam genus radicis inuentum

Chara radix ab ijs, qui fuerant cum Valerio, quod appellatur Chara, quod admistum lacte multum inopiam leuat. Id similitudinem panis efficiebat: cuius erat magna copia: ex hoc effectos panes eiam in colloquijs Pompeiani famam nostris obiecerant, uulgo in eos iaciebant, ut spem eorum minuerent. Iamq; frumenta maturescere incipiebant, atque ipsa spes inopiam sustinebat, quod celeriter se habituros copiam confidebant. Crebroq; uoces militum in uigilijs, colloquijsq; audiebantur, prius se cortice ex arboribus uicturos, quam Pompeium e manibus dimissuros. Libenter etiam ex persegis cognoscebant, equos eorum tolerari, reliqua uero iumenta interisse: uti autem ipsos ualetudine non bona, cum angustijs loci, & odore tetro, & multitudine caudauerum, & quotidianis laboribus insuetos operum, tum aque summa inopia affectos: omnia enim flumina, atque omnes riuos, qui ad mare pertinebant, Caesar, aut auerterat, aut magnis operibus obstruxerat: atque, ut erant loca montuosa, & ad specus angustiae uallium, has sublectis in terram densis, praesepserat, terramq; aggresserat, ut ^{*persequi} aquam continerent. Itaq; illi necessario loca ^{*}sequi deamissa, ac palustria, & puteos fodere cogebantur, atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant, qui tamen fontes a quibusdam praesidijs aberant longius, celeriter aestibus exarescebant. At Caesaris exercitus optima ualetudine, summaq; aque copia utebatur, tum commecatus omni genere praeter frumentum abundabat, quibus quotidie melius succedere tempus, maioremq; spem maturitate frumentorum proponi uidebant. In nouo genere belli noue ab utrisq; bellandi rationes reperiebatur. Illi, cum animaduertissent ex ignibus nocte cohortes nostras ad munitiones excubare, silentio aggressi uniuersas in multitudinem sagittas

segūtū conieciēbant, & se cōfēdū ad suos recipiebant, quibus rebus nostri usu docti hęc reperiebant remedia, ut alio loco ignes facerent. Interim certior factus P. Sylla, quem discedens castris præfecerat Cæsar, auxilio cohorti uenit cum legionibus duabus, cuius aduentu sibi ille sunt repulsi Pompeiani: neque uerò conspectum, aut impetum nostrorum tulerunt, primis que deiecit, reliqui se uerterunt, & loco cesserunt, sed insequentes nostros, ne longius prosequerentur, Sylla reuocauit. At plerique exultant, si acrius insequi uoluisset, bellam eo die potuisse finire: cuius consilium reprehendendum non uidetur. Alię enim sunt legati partes, atque imperatoris: alter omnia adgere ad præscriptum, alter liberè ad summam rerum consilire debet. Sylla à Cæsare castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque pralio decertare uoluit, que res tamen fortasse aliquem reciperet casum, ne imperatorias sibi partes sumpsisse uideretur. Pompeianis magna res ad receptum difficultatem afferebat. nam ex iniquo progressu loco, in summo constituerant: si per decliue sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco uerebantur, neque multum ad solis occasum temporis supererat. Spe enim conficiendi negotij propè in noctem rem deduxerant. Ita necessario, atque ex tempore capto consilio, Pompeius tumulum quędam occupauit, qui tantum aberat à nostro castello, ut telum, tormentum ue missum adigi non posset: hoc cōfēdit loco, atque cum communiſt, omnesq; ibi copias continuit. Eodem tempore duobus præterea locis pugnatum est: Nam plura castella Pompeius pariter distinguende manus causa tentauerat, ne ex proximis præſidijs succurri posset. Vno loco Volcatius* Tullius impetum *Tullus legionis sustinuit cum cohortibus tribus, atq; eam loco depulit.

pulit. Altero Germani munitiones nostras egressi complu-
 ribus interfectis, sese ad suos incolumes receperunt. Ita uno
 die sex praelijs factis, tribus ad Dyrrhachium, tribus ad mu-
 nitiones, cum horum omnium ratio haberetur, ad duorum
 milium numerum ex Pompeianis cecidisse reperiebamus:
 evocatos, & manipulares, Centurionesq; complures. In eo
 fuit numero Valerius Flaccus, L. filius eius, qui praetor A-
 siam obtinuerat, signaq; sunt sex militaria relata. Nostri nõ
 amplius xx. omnibus sunt praelijs desiderati: sed in castello,
 nemo fuit omnino militum, quin uulneraretur: quatuorq;
 ex una cohorte Centuriones oculos amiserunt. Et cum la-
 boris sui, periculiq; testimonium afferre uellent, nullis sa-
 gittarum circiter triginta, in castellum coniecta Casari re-
 nuntiauerunt, scutoq; ad eum relato Scauae centurionis in-
 uenta sunt in eo foramina ccccxxx. quem Caesar, ut erat
 de se meritis, & de Repub. donauit milibus ducentis ariis,
 atq; ab octauis ordinibus ad principilum se traducere pro-
 nuntiauit. Eius enim opera castellum conseruatum esse ma-
 gna ex parte constabat: cohortemq; postea duplici stipen-
 dio, frumento uel, & speciaris: militaribusq; donis amplis-
 sime donauit, Pompeius noctu magnis additis munitioni-
 bus, reliquis diebus turres extruxit, & in altitudinem pes-
 dam xv. effectis operibus, uineis eam partem castrorum
 obiecit, & quinque intermissis diebus, alteram noctem sub-
 nubilam natus, extructis omnibus castrorum portis, & ad
 impediendum obiectis, tertia inita uigilia, silentio exerci-
 tum eduxit, & se in antiquas munitiones recepit. Aeto-
 lia, Acarnania, Amphilochis, per Cassium Longinum, &
 Caluissum Sabinum, ut demonstrauius, receptis, tentanda
 sibi Achaem, ac paulo longius progrediendum existimabat
 Caesarinaq; eo Fusium Calenum misit, & Qu. Sabinum, &
 Cassium

Cassium cum cohortibus adiungit, quorū cognitio aduētū,
 Rutilius Lupus, qui Achaia missus à Pompeio obtinebat,
 Isthmum praemunire instituit, ut Achaia Fessum prohibe-
 ret. Calenus Delphos, Thebas, & Orchomenum de uolun-
 tate ipsarum ciuitatū recepit, nonnullas urbes per uim ex-
 pugnauit, reliquis ciuitates circummissis legationibus am-
 icitia Caesaris conciliare studebat. In his rebus ferè erat Fu-
 sius occupatus. Omnibus deinceps diebus Caesar exercitum
 in aciem equum in locū produxit, si Pompeius praelio de-
 cedere uellet, ut penè castris Pompeij legiones subijceret:
 tantumq; à nullo eius prima acies aberat, uti ne in eam te-
 lo, tormēto'ue adigi posset. Pompeius autem, ut famam, &
 opinionem hominum teneret, sic pro castris exercitum cō-
 stituebat, ut tertia acies nullum contingeret, omniq; eius
 instructus exercitus telis ex nullo abiectis protegi posset.
 Haec cum in Achaia, atq; apud Dyrrhachium gererentur,
 Scipionemq; in Macedonia uenisse constaret, nō oblitus
 pristini institui Caesar, mittit ad eum Clodium suum atq;
 illius familiarem, quem ab illo traditum in initio, & commen-
 datum in suorum necessariorum numero habere institue-
 rat. Huic dat literas, mandataq; ad eum, quorum haec erat
 summa: sese omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitra-
 ri uitio factum eorum, quos esse autores eius rei uoluisset,
 quod sua mādata perferre non opportuno tempore ad Pō-
 pelium uererentur: Scipionem ea autoritate esse, ut non so-
 lum libere, quae probasset, exponere, sed etiam ex magna
 parte compellere, atq; errantem regere posset. Praesse au-
 tem suo nomine exercitui, ut praeter autoritatem uires
 quoq; ad coercendum haberet: quod si fecisset, quietem Ita-
 liae, pacem Prouinciarum, salutem imperio, uni omnes aca-
 ceptum relatueros. Haec ad eum mandata Clodius refert, ac

primis diebus, ut uidebatur, libèter auditus, reliquis ad colloquium non admittitur. Castigato Scipione à Fauonio, ut postea confecto bello reperiebamus, insectaq; re, sese ad Casarem recepit. Casar quò facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret, & pabula ioue prohiberet, aditus duos, quos esse angustos demonstrauimus, magnis operibus præmuniuit, costellaq; hinc locks posuit. Pompeius, ubi nihil proficere equitatum cognouit, paucis intermissis diebus, rursus cum nauibus ad se intra munitiones recepit. Erat summa inopia pabuli, adeò, ut folijs ex arboribus stricis, & teneris arundinū radicibus contusis equos alerent: frumenta enim, quæ fuerant intra munitiones sata, consumpscrant, & cogebantur Corcyra, atq; Acarnania, lōgo interiecto navigationis spatio, pabulum supportare: quoq; erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atq; hinc rationibus equitatum tolerare. Sed postquam nō modò hordeū, pabulumq; omnibus in locks, herbæq; defectæ, sed etiā fructus ex arboribus deficiebant, corruptis equis macie condandam sibi aliquid Pompeius de eruptione existimauit. Erant apud Casarē ex equitum numero Allobroges duo fratres, Roscellus, & Aegus Adbucilli filij, qui principatum in ciuitate multè annis obtinuerant, singulari uirtute homines, quorū opera Casar omnibus Gallicis bellis optima, fortissimāq; erat usus. His domi ob eas causas amplissimos magistratus mandauerat, atq; eos extra ordinē in Senatū legendos curauerat, agrosq; in Gallia ex hostibus captos, præmiāq; rei pecuniariæ magna tribuerat, locupletesq; ex egētibus effecerat. Hi propter uirtutē nō solū apud Casarē in honore erant, sed etiā apud exercitū chari habebantur: sed freti amicitia Casaris, & stulta, ac barbara arrogātia clauis despiciēbāt suos, stipēdiūq; equitū fraudabant, & prædā

omni: m

omnem domum aueriebant: quibus illi rebus permoti, uniuersi
 Cesarem adierunt, palamq; de eorum iniurijs sunt
 questi, & ad cetera addiderunt, falsum ab his equitum nu-
 merum deferri, quorum stipendium auerterent. Caesar neq;
 tempus illud ammaductionis esse existimans, & multa iur-
 tuti eorum concedens, rem distulit totam, illos secreto casti-
 gavit, quod questiui equites haberent, momiatq; equites, ut
 ex sua amicitia omnia expectarent, & ex prateritis suis
 officijs reliquis sperarent: magnam tamen hac res illis offen-
 sionem, & contemptionem ad omnes attulit. Idq; ita esse,
 cum ex aliorum obiectionibus, tum etiam ex domestico
 iudicio, atque animi conscientia intelligebant: quo pudore
 adducti, & fortasse non se liberari, sed in aliud tempus
 reseruari arbitrati, discedere a nostris, & nouam tentare
 fortunam, nouisq; experiri amicitias constituerunt: &
 cum paucis collocuti clientibus suis, quibus tantum facinus
 committere audebant, primum conati sunt praefectum equita-
 tum C. Volusenum interficere, ut postea bello confecto con-
 gnitum est, ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompeium
 uiderentur. Postquam id difficilius uisum est, neque facul-
 tas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt pecunia
 mutuari, perinde ac suis satisfacere, & fraudata resti-
 tuere uellent, multis coemptis equis, ad Pompeium transie-
 runt cum ijs, quos sui consilij participes habebant. Quos
 Pompeius, quod erant honesto loco nati, & instructi libe-
 raliter, magnoq; comitatu, & multis iumentis uenerant,
 uiriq; fortes habebantur, & in honore apud Cesarem fue-
 rant, quodq; nouum, & prater consuetudinem acciderat,
 per omnia sua praesidia circumduxit, atque ostentauit. Nam
 ante id tempus nemo aut miles, aut eques a Cesare ad Pomo-
 peium transferat, cum peni quotidie a Pompeio ad Cesa-

rem perfugerent. uulgò uerò uniuersi in Epeiro, atque Aetolia conscripi milites, earumq; regionum omnium, quae à Cesare tenebantur. Sed hi cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu quid à peritioribus rei militaris desiderari uidebatur, temporibusq; rerum, & spatijs locorum, & custodiarum uera diligentia animaduersa, prout cuiusq; eorum, qui negotijs praerant, aut natura, aut studium strebat, haec ad Pompeium omnia detulerunt. Quibus ille cognitis, eruptionisq; iam ante capto consilio, ut demonstratum est, tegmenta galeis milites ex uiminibus facere, atque aggerem comportare iubet. His paratis rebus magnum numerum leuis armaturae, & sagittariorum, aggeremq; omnem noctu in scaphas, & naues actuarias imponit, & de media nocte cohortes sexaginta ex maximis castris, praesidijsq; deductas, ad eam partem munitionum ducit, quae pertinebant ad mare, longissimeq; à maximis castris Caesaris aberant: Eodem naues, quas demonstrauimus, aggere, & leuis armaturae militibus completas, quasq; ad Dyrrhachium naues longas habebat, mittit: & quid à quoq; fieri uelit, praecipit. Ad eas munitiones Caesar Lentulum Marcellinum quaestorem cum legione nona positum habebat: huic, quòd ualetudine minus commoda utebatur, Fuluium Posthumium adiutorem summiserat. Erat

*vallum
eo loco fossa pedum x v. & *uallus contra hostem in altitudine pedum x. tantundemq; eius ualli agger in latitudine patebat: ab eo intermisso spatio pedum sexcentorū.

*uallo humi-
liore paulò
munitus.
alter conuersus in contrariam partem erat *uallus, humi-
liore paulò munitione. Hoc enim superioribus diebus timens
Caesar, ne nauibus nostri circumuenirentur, duplicem eo loco
fecerat uallum, ut, si ancipiti praelio dimicaretur, posset
resisti: sed operam magnitudo, & continens omniam dica-
rum

rum labor, quod nullia passuum in circuitu XVIII. munitio-
 nes erat complexus, * perficiendi spatium non dabat. * perficiendi
 Itaq; contra mare transfuersum uallū, qui has duas munitio- alij deficiendi
 nes contingeret, nondum perfecerat: quæ res nota erat Pom-
 peio, delata per Allobroges persugas, magnumq; nostris
 attulit incommodū. Nam, ut ad mare nostræ cohortes nonne
 legionis excubuerant, accessere subito prima luce Pōpeia-
 ni exercitus, nouusq; eorum aduentus extitit, simulq; nauis
 bus circumuerti milites in interiorem uallum tela iaciebāt,
 fossaq; aggere complebantur, & legionarij, interioris mu-
 nitionis defensores scalis admoitis, tormentisq; cuiusq; gene-
 ris, telisq; terrebant, magnaq; multitudo sagittariorum ab
 utraq; parte circumfundebatur. Multum autem ab ictu lapi-
 dum, quod unum nostris erat telum uimineæ tīgumenta ga-
 leis imposta defendebant. Itaq; cum omnibus rebus nostri
 premerentur, atque ægrè resisterent, animaduersum est uis-
 uum munitionis, quod supra demonstratum est, atque inter
 duos uallos, qui perfectum opus non erat, per mare nauis
 bus expositis, in aduersos nostros impetum fecerunt, atque
 ex utraq; munitione deiectos, terga uertere cōegerunt. Hoc
 tumultu nuntiato, Marcellinas cohortes subsidio nostris la-
 borantibus summittit, quæ ex castris fugientes conspicatæ,
 neque illos suo aduentu confirmare potuerunt neque ipse
 hostium impetum tulerunt. Itaque quodcunq; addebatur
 subsidio, id corruptum timore fugientium, terrorem, et pe-
 riculum augebat. Hominum enim multitudine receptus im-
 pediebatur. In eo praelio, cum graui uulnere esset affectus
 aquilifer, & uiribus deficeret, conspicatus equites nostros,
 Hanc ego, inquit, & uinuis multos per annos magna dili-
 gentia defendi, & nunc moriens eadē fide Casari restituo:
 nolite obsecro committere, quod ante in exercitu Cesaris

non accidit, ut rei militaris dedecus amittatur, incolumemq;
 ad eum referte. Hoc casu aquila conseruatur, omnibus pri-
 me cohortis Centurionibus interfectis, præter principem
 priorem. Iamq; Pompeiani magna cede nostrorum, castris
 Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato
 reliquis cohortibus: & M. Antonius, qui proximum locum
 tenebat præsidiorum, ea re munitis, cum cohortibus xii.
 descendens ex loco superiore cernebatur, cuius aduentus
 Pompeianos compressit, nostrosq; firmavit, ut sese maxi-
 mo timore colligerent. Neque multo post Cesar signifi-
 catione per castella fumo facta, ut erat superioris temporis
 consuetudo, deductis quibusdam cohortibus ex præsi-
 dijs, eodem uenit. Qui cognito detrimento, cum animadu-
 uerisset Pompeium extra munitiones egressum, castra secun-
 dum mare, ut liberè pabulari posset, nec minus aditum na-
 uibus haberet, commutata ratione belli, quoniam propo-
 situm non tenuerat, iuxta Pompeiam munire iussit: qua per-
 fecta munitione animaduersum est à speculatoribus Cesaris
 cohortes quasdam, quod instar legionis uideretur, esse post
 syluam, & in uetera castra duci. Castrorum hic situs erat:
 Superioribus diebus, cum se nona legio Cesaris obiecisset
 Pompeianis copijs, atque opera, ut demonstrauimus, cir-
 cummuniret, castra eo loco posuit. Hæc syluam quandam
 contingebant, neque longius à mari passibus cccc. abe-
 rant: post mutato consilio quibusdam de causis, Cesar pau-
 lò ultra eum locum castra transtulit, paucisq; intermissis
 diebus hæc eadem Pompeius occupauerat: & quòd eo loco
 plures erat legiones habiturus, relicto interiore uallo, ma-
 iorem adiecerat munitionem. Ita minora castra inclusa ma-
 ioribus, castelli, atque arcti locum obtinebant. Item ab an-
 gulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerunt

PAT, circiter passus cccc. quò liberius, ac sine periculo
 milites aquarètur. Sed & quoq; mutato consilio quibusdam
 de causis, quas commemorari necesse non est. eo loco excef-
 serat: ita complures dies manserant castra, munitiones qui-
 dem integræ omnes erant. eo signo legionis illato. speculas-
 tores Cesari renuntiârunt, hoc idem uisum ex superioribus
 quibusdam castellis confirmauerant. Is locus aberat à no-
 uis Pompeij castris circiter passus v. Hanc legionem spe-
 rans Cesar se opprimere posse, & cupiens eius dici detri-
 mentum sarcire, reliquit in opere cohortes duas, quæ spe-
 ciam munitionis præberent: ipse diuerso itinere, quam pon-
 tuit occultissimè, reliquas cohortes numero xxxiiii. in
 quibus erat legio nona, multis amissis Centurionibus, di-
 minutoq; militum numero, ad legionem Pompeij, castraq;
 minora duplici acie duxit, neque cum prima opinio sefe-
 lit. Nam & peruenit prius, quam Pompeius sentire pos-
 set, & tametsi erant munitiones castrorum magnæ, tamen
 sinistro cornu, ubi erat ipse, celeriter aggressus Pompeia-
 nos ex uallo deturbauit. Erat obiectus portis Eritius, hic
 paulisper est pugnatum: cum irrumperè nostri consensu-
 tur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius ope
 ra proditum exercitum C. Antonij demonstrauimus, eo lo-
 co propugnante. Sed tamè nostri uirtute uicerunt, excisoq;
 Eritio, primò in maiora castra, post etià in castellum, quod
 erat inclusum maioribus castris, irruerunt, & quòd eò
 pulsa legio sese receperat, nonnullos sibi repugnantes in-
 terfecerunt. Sed fortuna, quæ plurimum potest, cum in reli-
 quis rebus, tum præcipue in bello. paruis momentis magnas
 rerum commutationes efficit, ut tum accidit. Munitionem,
 quam pertingere à castris ad flumen supra demonstrauimus,
 dextri Cesaris cornu cohortes ignorantia loci sunt
 secuta

T. Pulcio.

* castrorūq; secutus, cum portam quærerent * castrorum, quod eam munitionem esse arbitrarentur: quod cum esset animaduersum coniunctam esse flumini, protinus his munitionibus descendente nullo, transcendunt; omnisq; noster equitatus eam cohortes est secutus. Interim Pōpeius hac longa satis interiecta mora, & re nuntiata, quintā legionem ab opere deductā subsidio sibi duxit, eodēq; tēpore equitatus eius nostris equitibus appropinquabat, & acies instructa à nostris, qui castra occupauerant, cernebatur: omniaq; sunt subito mutata. Pompeiana enim legio celeri spe subsidij confirmata, ab decumana porta resistere conatur, atque ulro in nostros impetum faciebat: equitatus Caesaris, quod angusto itinere per aggeres ascendebat, receptui suo timēs, initium fuge faciebat. Dextrum cornu, quod erat à sinistro seclusum, terrore equitum animaduerso, ne intra munitionem opprimeretur, ex parte, ex qua prouiebat, sese recipiebat, ac pleriq; ex ijs, ne in angustias inciderent, x. pedum munitionis sese in fossas precipitant, primisq; oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi, atq; exitum pericabant. Sinistro cornu milites, cum ex uallo Pompeium adese se, & suos fugere cernerent, ueriti, ne angustijs intercluderentur, cum extrā, & intus hostem haberent, eodē, quō uenerant, * receptui consulebant, omniaq; erat tumultus, timoris, fuge plena: adeo, ut cum Caesar signa fugientium manu prehenderet, & consistere iuberet, alij dimissis equis eundem cursum conficerent, alij ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino consisteret. His tantis malis hæc subsidia succurrebant, quō minus omnis deleteretur exercitus, quod Pompeius insidias timens, credo quod hæc præter spem acciderant eius, qui paulò ante ex castris fugientes suos cōspexerat, munitionibus appropinquare aliā
 quandā

* recessu sibi
 conf.

quandiu non audebat, equitesq; eius* angustiis, portisq; Cesaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. Ita parue res magnam in utranque partem momentam habuerunt. Munitiones enim à castris ad flumen perductæ, expugnatis iam castris Pompeij, propriam et expeditam Cesaris uictoriam interpellauerunt: eadem res celebritate insequentium tardata, nostris salutem attulit. Duobus his unius diei prælijs Cesar desiderauit milites nona gentos sexaginta, et notos* equites Ro. Felginatem, Tuscitanum, Gallum Senatoris filium, C. Felginatem, Placentianum, Agraniam, Putcolis, M. Sacratium, Capua, Tribunos mil. l. et Centuriones xxx. Sed horum omnium pars magna in fossis, munitionibusq;, et fluminis ripis oppressa suorum terrore, ac fuga sine ullo uulnere interijt: signaq; sunt militaria xxxi. amissa. Pompeius eo prælio imperator est appellatus. Hoc nomen obtinuit, atque ita se postea salutari passus est. Sed neque in literis, quæ scribere est solitus, neque in fuscibus insignia laureæ prætulit. At Labienus, cum ab eo impetrauisset, ut sibi captiuos tradi iuberet, omnesq; deduclos ostentationis, ut uidebatur, causa, quò maior persugis fides haberetur, commilitones appellans, et magna uerborum contumelia interrogans, solerent ne ueterani milites fugere, in omnium conspectu interfecit. His rebus tantum fiduciæ, ac spiritus Pompeianis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed uicisse iam sibi uiderentur. Non illi paucitatem nostrorum militum, non iniquitatem loci, atque angustiis præoccupatis castris, et ancipitem terrorem intra, extraq; munitiones, non abscissam in duas partes exercitum, cum alter alteri auxilium ferre non posset, cauam fuisse cogitabant: non ad hæc addebant, non ex concursu acris factis, non

* angustiis portis, atque his à Cesaris.

Cæsarianorum occisorum numerus. * alii, Equites Ro. cccc. & Tutianum Gallum senatoris filium, & à Placentia e. & à Putcolis e. & à Capua x. sacrosatos uirorum, & decem Trib. militum & Centuriones xxxij.

prælio

praelio dimicatum, sibiq; ipsos multitudine, atque angustijs
 maius attulisse detrimentum, quam ab hoste accepissent,
 non denique communes belli casus recordabantur, quos
 rum quoniam parua sepe cause uel false suspicionis, uel ter
 roris repentini, uel obiecte religionis magna detrimenta
 intulissent, quoties uel culpa Ducis, uel tribuni uitio in ex
 ercitu esset offensum. Sed perinde, ac si uirtute uicissent,
 neq; ulli commutatio rerum posset accidere, per orbem
 terrarum fama, ac literis uictoriam eius dei concelebras
 bant. Caesar à superioribus consilijs depulsus, omnem sibi
 commutandam belli rationem existimauit. Itaq; uno tem
 pore praesidijs omnibus deductis, & oppugnatione dimissa
 fa. coactiq; in unum locum exercitu, concionem apud mi
 lites habuit, hortatusq; est, ne ea, quae accidissent, grauiter
 ferrent, ne uel his rebus terrentur, multiq; secundis pra
 elijs unum aduersum, & id mediocre opponerent: habenda
 dam fortunae gratiam, quod Italiam sine aliquo uulnere ces
 pissent: quod duas Hispanias bellicosissimorum hominum
 peritissimis, atq; exercitibus Ducibus pacauissent: quod
 finitimas, frumentarijsq; Prouincias in potestatem redde
 gissent: deniq; recordari debere, quae ^{*} facilitate inter me
 dia hostium classes, oppletis non solum portibus, sed etiam
 litoribus, omnes incolumes essent transportari: si non omnia
 cederent secunda, Fortunam esse industria subleuandam:
 quod esset acceptum detrimenti ^{*} cuiusuis potius, quam suae
 culpe debere tribui. Locum securum ad dimicandum des
 disse, potiuum se esse hostium castris, expulisse, ac superasse
 pugnautes: sed sine ipsorum perturbatio, siue error aliquis,
 siue etiã Fortuna, ^{*} partem iam, presentemq; uictoriam in
 terpellassent, dandam omnibus operã, ut acceptum incon
 tum uirtute sarciretur: quod si esset factu, & detrimentum
 in bonum

* felicitate

* alijs, exer
citus

* paratam

in bonum uerteret, uti ad Gergouiam accidisset: atq; ij. qui ante dimicare timuissent, ultro se praelio offerrent. Hac habita concione, nonnullos signiferos ignominia nonnuit, ac loco mouit. Exercitui quidem omni tantus incessu ex incommodo dolor, tantumq; studium infamie sarciente, ut nemo aut tribuni, aut Centurionis imperium desideraret, & sibi quisque etiam pæne loco grauiores imponeret labores, simulq; omnes arderent cupiditate pugnandi: cum superioris etiam ordinis nonnulli oratione permoti manentem eo loco, & rem praelio committendam existimarent. Contra ea Caesar, neque satis militibus perterritis confidebat, spatiumq; interponendum ad recreandos animos putabat, relictisq; munitionibus magnopere rei frumentariae timebat. Atque nulla interposita mora, sauciorum modo, & egrorum habitatione, impedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Apollontiam præmisit, ac conuiescere ante iter confectum uctuit, his una legio missa præsidio est. His explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit, reliquas de quarta uigilia compluribus portis eductas, eodem itinere præmisit, paruoq; spatio intermisso, ut & militare institutum seruarietur, & ne citissima eius profectio cognosceretur, conclamari iussit: statimq; egressus, & nouissimum agmen consecutus, celeriter & conspectu castrorum discessit. Neq; uerò Pompeius, cognito consilio eius, moram ullam ad insequendum intulit, sed eadem spectans, si itinere impeditos, & perterritos deprehendere posset, exercitum & castris eduxit, equitatumq; præmisit ad nouissimum agmen demorandum, neque consequi potuit, quòd multum expedito itinere antecesserat Caesar. Sed cum uentum esset ad flumen Genusum, quod ripis erat impeditis, cōsecutus equitatus nouissimos praelio detinebat. Huic suos Caesar equites oppo

opposuit, expeditosq; antesignanos admiscuit cccc. qui tantum proficere, ut nequestri praelio commissio perlerent omnes, compluresq; interficerent, ipsiq; incolumes se ad agmen reciperent. Confecto iusto itinere eius diei, quod proposuerat Caesar, traductoq; exercitu flumen Genusum ueteribus suis in castris contra Asparagum confedit, militesq; omnes intra uallum castrorum cōtinuit, equitatumq; per causam pabulandi emissum, confestim decumana porta in castra se recipere iussit. Simili ratione Pompeius confecto eiusdem diei itinere, in suis ueteribus castris ad Asparagum confedit: cuiusq; milites, quod ab opere integris munitionibus uacabant, alij ligandi, pabulandiq; causa longius progrediebantur, alij, quod subito consilium profectiois ceperant, magna parte impedimentorum, et sarcinarum relicta, ad hęc repetenda inuitati propinquitate superiorum castrorum, depositis in contubernio armis uallum relinquebant: quibus ad sequendum impeditis, Caesar, quod fore prouiderat, meridiano serē tempore signo profectiois dato exercitum educit, duplicatoq; eius diei itinere, VIII. millibus passuum ex eo loco procedit, quod facere Pompeius discessu militum non potuit. Postero die Caesar similiter prauis prima nocte impedimentis, de quarta uigilia ipse egreditur, ut si qua imposita esset dimittendi necessitas, subitum casum expedito exercitu subiret. Hoc idem reliquis fecit diebus: quibus rebus perfectum est, ut altissimis fluminibus, atque impeditissimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim primi diei mora illata, et reliquorum dierum frustra labore suscepto, cum se magnis itineribus extenderet, et progressos consequi cuperet, quarta die finem sequendi fecit, atque aliud sibi consilium capiendum existimauit. Caesari ad saucios deponen

deponendos, stipendium exercitui dandum, socios confirmandos, praesidium urbibus relinquendum. necesse erat adire Apolloniam. Sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse: imensq; Domitio, ne aduentu Pompeij praecipitaretur, ad eum omni celeritate, et studio incitatus ferebatur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat, ut si Pompeius eodem contendere, abductum illum a mari, atq; ab ijs copijs, quas Dyrriachij comparauerat, frumento, ac comacatu abstractum, pari conditione belli secum decertare cogeret. Si in Italiam transfret, coniuncto exercitu cum Domitio, per Illyricum Italiae subsidio proficisceretur. Sin Apolloniam, Oricumq; oppugnare, et se omni maritima ora excludere conaretur, obfesso tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre cogeret. Itaque praemissis nuntijs ad Cn. Domitium Caesar scripsit. et quid fieri uellet ostendit, praesidioq; Apolloniae cohortibus quatuor, Lyssi una, tribus Orici relicta, quiq; erant ex uulneribus aegri, depositis, per Epeirum, atq; Aetarnianam iter facere coepit. Pompeius quoq; de Caesaris consilio coniectura iudicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat, si Caesar iter illud haberet, ut subsidium Scipioni ferret. Si ab ora maritima, Corcyraq; discedere nollet, quod legiones, equitatumq; ex Italia expectaret, ipse ut omnibus copijs Domitium aggrederecur. His de causis uterq; eorum celeritati studebat, ut suis esset auxilio, et ad opprimendos aduersarios, ne occasio temporis decisset. Sed Caesarem Apollonia a directo itinere auerterat. Pompeius per Candauiam iter in Macedoniam expeditum habebat. Accessit etiam improvisò aliud incommodum: quòd Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset, rei frumentariae causa ab eo discesserat, et

y

Heracle

Heracleam Senticam, quæ est subiecta Candauie, iter fecerant, ut ipsa fortuna illum obijcere Pompeio uideretur. Hæc ad id tempus Cæsar ignorabat. Simul à Pompeio literis per omnes Prouincias, ciuitatesq; dimissis, prælio ad Dyrrhachium facto, latius, inflatusq; multo, quàm res erat gesta, fama percrebuerat, pulsam fugere Cæsarem penè omnibus copijs amissis. Hæc uincra infesta reddiderant, hæc ciuitates nonnullas ab eius amicitia auerterant: quibus accidit rebus, ut pluribus dimissi itineribus, à Cæsare ad Domitium, & ab Domitio ad Cæsarem, nulla ratione iter conficere possent. Sed Allobroges, Roscelli, atque Aegi familiares, quos persugisse ad Pompeium demonstrauimus, conspicati in itinere exploratores Domitij, seu pristina sua consuetudine, quod unà in Gallia bella gesserant, seu gloria clari, cuncta, ut erant acta, exposuerunt, & Cæsaris profectiorem, & aduentum Pompeij docuerunt: à quibus Domitius certior factus, uix 1111 horarum spatio antecedens, hostium beneficio periculum uitauit, & ad Eginium (quod est obiectum oppositumq; Thessaliæ) Cæsari uenienti occurrit. Coniunctio exercitus Cæsar Gompbos peruenit (quod est oppidum primum Thessaliæ uenientibus ab Epiro) quæ gens paucis antè diebus ultro ad Cæsarem legatos miserat, ut suis omnibus facultatibus uteretur, præsidiumq; ab eo militum petierat. Sed eò fima iam præcurrerat, quam supra docuimus de prælio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus. Itaque Androsibenes prætor Thessaliæ, cùm se uictoria Pompeij comitem esse mallet, quàm socium Cæsaris in rebus aduersis, omnem ex agris multitudinem seruatorum, ac liberorum in oppidum cogit, portasq; præcludit. & ad Scipionem, Pompeiumq; nuntios mittit, ut sibi subsidio

subsidio ueniant, se confidere munitionibus oppidi, si cele-
 riter succurratur. longinquam oppugnationem sustinere
 non posse. Scipio discessu exercituum à Dyrrbachio cog-
 nito, Larissam legiones adduxerat. Pompeius nondum Thessa-
 liae appropinquabat. Caesar castris munitis, scalas, muscus-
 losq; ad repentinam oppugnationem fieri, & crates para-
 ri iussit: quibus rebus effectis, cohortatus milites docuit,
 quantum usum haberet ad subleuandam omnium rerum
 inopiam, potiri oppido pleno, atque opulento. Simul reli-
 quis ciuitatibus urbis huius exemplo inferre terrorem, &
 id fieri celeriter, prius quàm auxilia concurrerent. Itaque
 usus singulari militum studio, eodem, quo uenerat die, post
 horam nonam oppidum altissimis manibus oppugnare ag-
 gressus, ante solis occasum expugnauit, & ad diripiendam
 militibus concessit: statimq; ab oppido castra mouit, & Me-
 tropolim uenit, sic, ut nuntios expugnati oppidi, famamq;
 antecederet. Metropolitae eodem primum usi consilio, ijs-
 dem permoti rumoribus, portas clauserunt, murosq; arma-
 tis compleuerunt: sed postea casu ciuitatis comprehensis
 ex captiuis cognito, quos Caesar ad murum producendos
 curauerat, portas aperuerunt: quibus diligentissime conser-
 uatis, collata fortuna Metropolitaram cum casu Gõpben-
 sium, nulla Thessaliae fuit ciuitas præter Larissæcos, qui ma-
 gnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Casari parè-
 ret, atque imperata faceret. Ille segetis idoneum locum in
 agris nactus, quæ propè iam matura erat, ibi aduētum ex-
 pectare Pompei, eoq; omnem rationem belli conferre con-
 siliuit. Pompeius paucis post diebus in Thessaliam perue-
 nit, cõcionatusq; apud cunctū exercitum suis agit gratias.
 Scipionis milites cohortatur, ut parua iam uictoria, præ-
 de, ac premiorum uelint esse participes, receptisq; omni-
 bus in

bus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur, clasicumq; apud eum cani, & alterum illi iubet pratorium tendi. Auctis copijs Pompeij, duobusq; magnis exercitiibus coniunctis, pristina omnium confirmatur opinio, & spes uictoriae augetur, adeo, ut quicquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam uideretur: & siquando quid Pompeius tardius, aut consideratius faceret, unius esse negotium dici, sed illum delectari imperio, & consulares, pratoriosq; seruatorum habere numero, dicerent. Iamq; inter se palam de premijs, ac sacerdotijs contendebant: in annosq; consulatum definiebant. Alij domos, bonaq; eorum, qui in castris erant Caesaris, petebant: magnaq; inter eos in concilio fuit controuersia, oportere ne L. Hirtij, quod is a Pompeio ad Parthos missus esset, proximo comitijs pratorijs absentis rationem haberi: cum eius necessarij fidem implorarent Pompeij, ut prestaret quod proficiscenti promisisset, ne per eius auctoritatem deceptus uideretur: Reliqui in labore pari, ac periculo, ne unus omnem antecederet, recusarent. Iam de sacerdotio Caesaris, Domitius, Scipio, Spintherq; Lentulus quotidianis contentionibus ad grauissimas uerborum contumelias palam descenderunt: cum Lentulus status honorem ostentaret: Domitius, urbanam gratiam, dignitatemq; iactaret: Scipio, affinitate Pompeij confideret. Postulauit etiam L. Afranium proditoris exercitus Actius Rufus, apud Pompeium, quod gestum in Hispania diceret: & L. Domitius in concilio dixit, placere sibi bello confecto ternas tabellas dari ad iudicandum ijs, qui ordinis essent Senatorij, belloq; una cum ipsis interfuissent, sententiasq; de singulis ferrent, qui Romae remansissent, quiq; intra praesidia Pompeij fuissent, neque opera in re militari praestitissent. Vnam fore tabellam,

qui

qui liberandos omni periculō censerent: Alteram, qui captis damnarent: Tertiam, qui pecunia mulstarent. Postremo omnes aut de honoribus suis, aut de præmijs pecunie, aut de persecuendis inimicis agebant. Nec quibus rationibus superare possent, sed quemadmodum uti uictoria deberent, cogitabant. Re frumentaria preparata, confirmatisq; militibus, & satis longo spatio temporis à Dyrrhachinis prælijs intermisso, quod satis perspectum habere uideretur, tentandum Cæsar existimauit, quidnam Pompeius propositi, aut uoluntatis ad dimicandum haberet. Itaq; ex castris exercitum eduxit, aciemq; instruxit, * primum suis * propius locis, pauloq; à castris Pompeij longius, continentibus uero diebus, ut progredere-
 tur à castris suis, collibusq; Pompeianis aciem subijceret, quæ res in dies confirmatiorem eius efficiebat exercitum. Superius tamen institutū in equitibus, quod demonstraui-
 mus, seruabat, ut, quoniam numero multis partibus esset inferior, adol-
 escentes, atq; expeditos ex antesignanis electos milites ad pernicitatem, armis inter equites præliari iuberet, qui quotidiana cōsuetudine usum quoq; eius generis præliorum perciperent. His erat rebus effectum, ut equites mille apertioribus etiam locis septem nullum Pompeianorum impetum, cum adesset usus, sustinere auderent, neq; magnopere eorum multitudine terrentur. Namq; etiam per eos dies prælium secundum equestre fecit, atq; unum Allobrogem ex duobus, quos persugisse ad Pompeium supra docuimus, cum quibusq; interfecit. Pompeius quia castra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat, semper, ut uidebatur, expectans, si iniquis locis Cæsar se subijceret. Cæsar nulla ratione ad pugnam elici posse Pompeium existimans, hanc sibi commodissimam belli rationem iudicauit, uti castra

ex eo loco moueret, semperq; esset in itineribus: hoc sperans, ut mouendis castris, pluribusq; ad eundem locis, commodiore frumentaria re uteretur, simulq; in itinere, ut aliquam occasionem dimicandi nancisceretur, & insolitum ad laborem Pompeij exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His constitutis rebus, signo iam profectiois dato, tabernaculisq; deiectis, animaduersum est paulo ante, extra quotidianam consuetudinem longius a uallo esse aciem Pompeij progressam, ut non iniquo loco posse dimicari uideretur. Tunc Cesar apud suos, cum iam esset agmen in portis, Differendum est, inquit, iter in praesentia nobis, & de praelio cogitandum, si, ut semper de poposcimus, animo sumus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus. Constatimq; expeditas copias educit. Pompeius quoq; ut postea cognitum est, suorum omnium hortatu stauerat praelio decernere. Namq; etiam in concilio superioribus diebus dixerat, prius, quam concurrerent acies, fore, ut exercitus Caesaris pelleretur. Id cum essent pleriq; admirati: Scio me, inquit, penè incredibilem rem polliceri, sed rationem consilij mei accipite, quò firmiore animo in praelium prodeatis: persuasi equitibus nostris, * idq; mihi se facturos confirmauerunt, ut, cum propius sit accessum, dextrum Caesaris cornu ab latere aperto aggredierentur, ut circumuenta ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quam a nobis telum in hostem iaceretur. Ita sine periculo legionum, & penè sine uulnere bellum cõficiemus. Id autem difficile non est, cum tantum equitatu ualeamus.

* in praelium, Simul denuntiavit, ut essent animo parati * in posterum, & quoniam fieret dimicandi potestas, ut sepe cogitauissent, ne usi, manuq; reliquorum opinionem fallerent. Hunc Labienus excepit, * ut cum Caesaris copias despiceret, Pompeij

peij consilium summis laudibus esseret: Noli, inquit, existimare Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam Germaniamq; deuicerit: omnibus inter sui praelijs, neque temere incognitam rem pronuntio: per exigua pars illius exercitus superest, magna pars deperijt, quod accidere tot praelijs fuit necesse: multos autumnu pestilentia in Italia consumpsit, multi domum discesserunt, multi sunt relicti in continenti. An non audistis ex istis, qui per causam ualitudinis remanserunt, cohortes esse Brundusij factas? Hæc copie, quas uidetis, ex deletis horum annorum in citeriore Gallia sunt resectæ, & pleraque sunt ex colonijs transpadanis. Attamen quod fuit roboris, duobus praelijs Dyrrhachinis interijt. Hæc cum dixisset, iurauit se nisi uictorem in castra non reuersurum, reliquosq; ut idem facerent hortatus est. Hoc laudans Pompeius idem iurauit: nec uerò ex reliquis fuit quisquam, qui iurare dubitaret. Hæc cum facta essent in concilio, magna spe, & letitia omnium discessum est: ac iam animo uictoriam percipiebant, quòd de re tanta, & à tam perito Imperatore nihil frustra confirmari uidebatur. Caesar, cum Pompeij castris appropinquasset, ad hunc Põpeij acies. modam aciem eius instructam animaduertit. Erant in sinistro cornu legiones duæ traditæ à Cesare initio diffensionis ex s. c. quarum una prima, altera tertia appellabatur. In eo loco ipse erat Pompeius, mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Ciliciensis legio coniuncta cum cohortibus Hispanicis, quas traductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ: hæc firmissimas se habere Pompeius existimabat. Reliquas inter aciem mediam, cornuaq; interiecerat, numeroq; cohortes cxx. expleuerat: Hæc erant millia lvi. Euocatorum circiter duo millia, que ex beneficiarijs superiorum exercituum, ad

cum conuenerant, que tota acie disperserat: reliquas co-
 hortas VII. castris propinquisq; castellis presidio dispo-
 suerat. Dextrum cornu eius riuus quidam impeditis ripis
 Caesaris acies muniebat, quam ob causam cunctum equitatum, sagittarios,
 funditoresq; omnes in sinistro cornu obiecerat. Caesar su-
 perius institutum seruans, decimam legionem in dextro
 cornu, nonam in sinistro collocauerat, tametsi erant Dyra-
 rbachinis prelijs uehementer attenuata, & huic sic adiun-
 xit octauam, ut penè unam ex duabus efficeret, atq; alteram
 alteri presidio esse iusserat. Cohortes in acie LXX. con-
 stitutas habebat, que summa erat M. XXI. cohortes duas
 castris presidio reliquerat. Sinistro cornu Antonium,
 dextro P. Syllam, media acie Cn. Domitium preposuerat.

*constitit Ipse contra Pompeium *constitit. Simul his rebus animada-
 uersis, quas demonstrauimus, timens ne à multitudine equi-
 tum dextrum cornu circumuinceretur, celeriter *externa
 acie singulas cohortes detraxit, atq; ex his quartam insti-
 tuit, equitatuq; opposuit, & quid fieri uellet, ostendit, mo-
 nuitq; eius diei uictoriam in earum cohortium uirtute
 constare: simul tertie aciei, totiq; exercitui imperauit ne
 iniussu suo concurreret: se eam id fieri uellet, uexillo sta-
 gnium daturum. Exercitum eam militari more ad pugnant
 cohortaretur, suaq; in eum perpetui temporis officia pre-
 dicaret: in primis commemorauit, testibus se militibus uti
 posse, quanto studio pacem petisset: que per Vatinius in
 colloquijs, que per A. *Clodium cum Scipione egisset,
 quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis
 contendisset, neque se unquam abuti militum sanguine, ne-
 que Remp. alterutro exercitu priuare uoluisse. Hac habita
 oratione, exposcentibus militibus, & studio pugne arden-
 tibus, tuba signum dedit. Erat Crastinus euocatus in exerci-
 tum

citu Cesaris, qui superiore anno apud eum primumpilum
 in legione decima duxerat, uir singulari uirtute: hic signo
 dato, Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuistis, &
 uestro Imperatori, quem constituistis, operam date. Vnum
 hoc praelium superest, quo confectio, & ille suam dignita-
 tem, & nos nostram libertatem recuperabimus. Simul
 respiciens Cesarem, Faciam, inquit, hodie Imperator, ut
 aut uiuo mihi, aut mortuo gratias agat. Hec cum dixisset,
 primus ex dextro cornu procurrit, atque cum milites ele-
 uati circiter cxx. uoluntarie eiusdem centurie sunt profren-
 cuti. Inter duas acies tantum erat relictum spatij, ut satis
 esset ad concursum utriusque exercitus. Sed Pompeius suis
 prädixerat, ut Cesaris impetum exciperent, ne ue se loco
 mouerent, aciemq; eius distrabi paterentur, idq; admonitu
 C. Triarii fecisse dicebatur, ut primus excursus, uisq; milia-
 tum infringenterentur, aciesq; descenderetur, atq; in suis ordi-
 nibus dispositi, dispersos adorirentur, leuiusq; casura pila
 sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi immixtis
 telis occurrissent. Simul fore, ut duplicato cursu Cesaris
 milites exanimarentur, & lassitudine conficerentur. Quod
 nobis quidem nulla ratione factum à Pompeio uidetur,
 propterea quod est quedam animi incitatio, atque alacritas
 naturaliter innata omnibus, quæ studio pugne incenditur:
 hanc non reprimere, sed augere imperatores debent, neque
 frustra antiquitus institutum est, ut signa undiq; concinerent:
 clamorq; uniuersi tollerent, quibus rebus et hostes terreri,
 & suos incitari existimauerunt. Sed nostri milites dato si-
 gno, cum infensis pilis procurrissent, atq; animaduertissent
 non^t concurrere à Pompeianis, usu periti, ac superioribus pu-
 gnis exercitati, sua sponte cursum repræsserunt, & ad me-
 dium fere spatium consulerunt, ne consumptis uiribus ap-

propinquarent: paruoq; intermisso temporis spatio, ac rursus renouato cursu pila miserunt, celeriterq; , ut erat præceptum à Cesare, gladios strinxerunt. Neq; uerò Pompeiani huic rei defuerunt: Nam & tela missa exceperunt, & impetum legionū tulerunt, & ordines conseruauerunt: pilisq; missis, ad gladios redierunt. Eodem tempore equites à sinistro Pompeij cornu, ut erat imperatum uniuersi procurrerunt, omnisq; multitudo sagittariorum se profudit, quorum impetum nosster equitatus non tulit, sed paulant loco motus cessit, equitesq; Pompeiani hoc acrius instare, & se turmatim explicare aciemq; nostram à latere aperto circuire ceperunt. Quod ubi Cesar animaduertit, quartæ aciei, quam instituerat ex cohortium numero, signis dedit. Illi celeriter procurrerunt, insectisq; signis tanta ui in Pompeij equites impetum fecerunt, ut eorum nemo consisteret: omnesq; conuersi non solum loco excederent, sed protinus incitati fuga montes altissimos peterent, quibus summoths, omnes sagittarij, funditoresq; destituti, inermes, sine præsidio interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistra cornu, pugnantibus etiam tum, ac resistentibus in acie Pompeianis, circumierunt: eosq; à tergo sunt adorti. Eodem tempore tertiam aciem Cesar, que quæta fuerat, & se ad id tempus loco tenuerat, procurrere iussit. Ita cum recentes, atq; integri defessis successissent, alij autem à tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt, atq; uniuersi terga uerterunt. Neq; uerò Cesarem sefellit, quin ab his cohortibus, que contra equitatum in quarta acie collocatæ essent, initium uictoriæ oriretur, ut ipse in cohortibus militibus pronuntiauerat. Ab his enim primum equitatus est pulsus: ab hisdem facta cædes sagittariorum, atq; funditorum: ab hisdem acies Pompeiana sinistra parte erat circumuenta, atque initium

Equitum Pompeij fuga, & sagittariorū, funditorūq; cædes.

initium fuge factum. Sed Pompeius, ut equitatum suum Pompeij fuga.
 pulsus uidit, atque eam partem, cui maxime confidebat,
 perterritam animaduertit, alijs quàm maxime diffusus, ac
 acie excessit, protinusq; se in castra equo contulit, & ijs Cen
 turionibus, quos in statione ad prætoria portam posue
 rat clarè, ut milites exaudirent, Tucamini, inquit, castra, &
 defendite diligenter, si quid durius acciderit: ego reliquas
 portas circumeo, & castrorum præsidia confirmo. Hec
 cum dixisset, se in prætorium contulit summæ rei diffidens,
 & tamen euentum expectans. Cesar Pompeianis ex fuga
 intra uallum compulsus, nullum spatium perterritis dare
 oportere existimans, milites cohortatus est, ut beneficio
 Fortune uterentur, castraq; oppugnarent: qui, etsi magno
 æstu fatigati (nam ad meridiem res erat perducta) tamen
 ad omnem laborem animo parati imperio paruerrunt. Ca
 sstra à cohortibus, que ibi præsidio erant relicta, industriè
 defendebantur, multo etiam acrius à Thracibus, barbarisq;
 auxilijs. Nam qui acie resugerant milites, & animo perter
 riti, & lassitudine confecti, missis plerique armis, signisq;
 militaribus, magis de reliqua fuga, quàm de castrorum de
 fensione cogitabant. Neq; uerò diutius, qui in uallo confis
 terant, multitudinem telorum sustinere potuerunt, sed con
 fecti uulneribus locum reliquerunt, protinusq; omnes du
 cibus usq; Centurionibus, Tribunisq; militum, in altissimos
 montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt. In castris
 Pompeij uidere licuit iriclinia strata magnam argenti pon
 dus expositum, recenibus cassibus tabernacula constrata.
 L. etiam Lentuli, & nonnullorum tabernacula prote
 cta hedera, multaq; præterea, que nimiam luxuriã, & uia
 ctorie fiduciam designarent, ut facile existimari posset, ni
 hil eos de euentu eius dici unquam, *quin necessarias con
 cili.
 quire

quirerent uoluptates: atque ij miserrimo, ac patientissimo exercitui Caesaris luxuriam obijciebant, cui semper omnia ad necessarium usum de fuissent. Pompeius iam, cum intra uisum nostrum uersarentur, equum nactus, detractis insignibus imperatorijs, decumana porta se ex castris eiecit, protinusq; equo citato, Larissam contendit, neque ibi constitit, sed eadem celeritate paucos suos ex fuga nactus, nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum xxx. ad mare peruenit, nauemq; frumentariam conscendit: sepe ut dicebatur, querens, tantam se opinionem fessisse, ut à quo genere hominum uictoriam sperasset, ab eo initio fugæ factio penè proditus uideretur. Caesar castris positus, à militibus contendit, ne in præda occupati, reliqui negotij gerendi facultatem dimitterent. Quæ re impetrata, montem opere * circumuenire instituit. Pompeiani, quod is mons erat sine aqua, diffisi ei loco, relicto monte, uniuersi sinu Larissam uersus se recipere cœperunt. Quæ re animaduersa, Caesar copias suas diuisit, partemq; legionum in castris Pompeij remanere iussit, partem in sua castra remisit, quatuor secum legiones duxit, commodioreq; itinere Pompeianis occurrere cœpit: & progressus milia passuum vi. aciem instruxit. Quæ re animaduersa, Pompeiani in quodam monte constitierunt. Hunc montem flumen sublebat. Caesar milites cohortatus est, cisi totius diei continenti labore erant confecti, noxq; iam suberat, tamen munitione flumen à monte seclusit, ne noctu Pompeiani aquari possent: quo iam perfecto opere, illi de deditioe missis legatis agere cœperunt, pauci ordinis Senatorij, qui se cum ijs coniunxerant, nocte fugæ salutem petierunt. Caesar prima luce omnes eos, qui in monte confederant, ex superioribus locis in planitiem descendere, atque arma proijcere iussit:

quod

* circumuenire

quod ubi sine recusatione fecerunt, passimque palmis pro-
 iecti ad terram stantes ab eo petierunt salutem: consola-
 tus consurgere iussit, & pauca apud eos de lenitate sua lo-
 cutus, quod minore essent timore, omnes conseruauit, militi-
 busque suis iussit, ne qui eorum uiolarentur, neu quid sui de-
 siderarent. Hac adhibita diligentia, ex castris sibi legio-
 nes alias occurrere, & eas, quas secum duxerat, inuicem
 requiescere, atque in castra reuerti iussit, eodemque die La-
 rissam peruenit. In eo praelio non amplius ducentos mili-
 tes desiderauit, sed Centuriones fortes uiros circiter x x x.
 amisit. Interfectus est etiam fortissimè pugnans Crastinus,
 cuius mentionem supra fecimus, gladio in os aduersum con-
 iecto. Neque id fuit falsum, quod ille in pugnam proficia-
 scens dixerat. Sic enim Caesar existimabat, eo praelio ex-
 cellentissimam uirtutem Crastini fuisse, optimeque cum de-
 se meritum iudicabat. Ex Pompeiano exercitu circiter mil-
 lia x v. cecidisse uidebantur. Sed in deditionem uenerunt
 amplius millia x x i i i i. namque etiam cohortes, quae pre-
 sidio in castellis fuerant, sese Sylla similiter dederunt. Mul-
 ti praeterea in finitimas ciuitates refugerunt, signaque mili-
 taria ex praelio ad Caesarem sunt relata c l x x x. & a-
 quile * l i x. L. Domitius ex castris in montem refu-
 giens, cum uires cum lassitudine defecissent, ab equitibus est * i x
 interfectus. Eodem tempore D. Laelius cum classe ad Brun-
 dusium uenit, eademque ratione, qua factum à Libone an-
 tea demonstrauius, insulam obiectam portui Brundusino
 tenuit. Similiter Vatinius, qui Brundusio praerat, lectis,
 instructisque scaphis, clicuit naues Lelianas, atque ex his
 longius productam unam quinqueremem, & minores duas
 in angustijs portus cepit. Itaque per equites dispositos aqua
 prohibere classarios instituit. Sed Laelius tempore anni
 commo

commodiore usus ad nauigandam. onerarijs nauibus Cor-
 cyra, Dyrrhachioq; aquam suis supportabat, neq; à propo-
 sito deterrebat, neq; ante praelium in Thessalia factum
 cognitum, aut ignominia amissarum nauium, aut necessaria-
 rum rerum inopia, ex portu, insulaq; expelli potuit. Isdem
 ferè temporibus Cassius cum classe Syrorum, & Phoenicum,
 & Calicum in Siliciam uenit: & cum esset Cæsaris classis
 diuisa in duas partes, & dimidiè parti præisset P. Sulpi-
 tius prætor Vibonè ad fretum, dimidiè M. Pomponius ad
 Messanam: prius Cassius ad Messanam nauibus aduola-
 uit, quàm Pomponius de eius aduentu cognosceret, pertur-
 batumq; cum nactus, nullis custodijs, neq; ordinibus certis,
 in igno uento, & secundo completas onerarias naues tedit,
 & pice, & stupa, reliquisq; rebus, que sunt apte ad incen-
 dia, in * Pompcianam classèm immisit, atque omnes naues
 incendit xxxv. in quibus erant xx. * constrate. Tanta-
 tuq; eo facto timor incessit, ut, cum esset legio præsidio
 Messanæ, uix oppidum defenderetur: & nisi eo ipso tem-
 pore quidam nuntij de Cæsaris uictoria per dispositos ex-
 quites essent allati, existimabant pleriq; futurum fuisse, ut
 amitteretur. Sed opportunissimè nuntijs allatis oppidum
 fuit defensum. Cassiusq; ad Sulpitianam inde classèm profè-
 ctus est Vibonem, applicatisq; nostris ad terram nauibus
 propter eundem timorem, pari atq; antea ratione * egerit.
 Cassius secundum nactus uentum, onerarias naues circiter
 xl. præparatas ad incendium immisit, & flamma ab utro-
 que cornu cõprehensa, naues sunt combustæ quinq; cumq;
 ignis magnitudine uenti latius serperet, milites, qui ex ue-
 teribus legionibus erant relictæ præsidio nauibus, ex nauis
 ro egrorum, ignominiam non tulerunt, sed sua sponte na-
 ues conscenderunt, & à terra soluerunt, impetuq; facto in
 Cæsarianam

* Põponianã
 * rostratæ.

* agit.

Cassianam classem, quinquereemes duas, in quarum altera
 erat Cassius, ceperunt: sed Cassius exceptus scapha resu-
 git. Præterea duæ sunt deprehensæ triremes: neque multo
 post de prælio facto in Thessalia cognitum est, ut ipsi
 Pompeianis fides fieret: nam ante id tempus fingi à lega-
 tis, amicisq; Caesaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis
 ex ijs locis Cassius cum classe discessit. Caesar omnibus re-
 bus relicto, persequendum sibi Pompeium existimavit,
 quascumque in partem ex fuga se recepisset: ne rursus co-
 piæ comparare aliat, & bellum renouare posset: & quan-
 tum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progredie-
 batur, legionemq; unâ minoribus itineribus subsequi iussit.
 Erat edictum Pompeij nomine Amphipoli propositum, ut
 omnes eius Provincia iuniores Græci, ciuesq; Ro. iurandi
 causa conuenirent. Sed utrum auertende suspicionis causa
 Pompeius proposuisset, ut quàm diutissime longioris fugæ
 consilium occultaret, an nouis delectibus, si nemo preme-
 ret, Macedoniam tenere conaretur, existimari non pote-
 rat: ipse ad anchoram una nocte constitit, & uocatis ad se
 Amphipoli hospitibus, & pecuniæ ad necessarios sumptus
 corrogata, cognitoq; Caesaris aduentu, ex eo loco discessit,
 & Mitylenam paucis diebus uenit, biduum tempestate res-
 tentus, nauibusq; alijs additis actuarijs in Ciliciam, atque
 inde in Cyprum peruenit. Ibi cognoscit consensu omnium
 Antiochenisum, ciuitamq; Rom. qui illic negotiantur,
 arcem Antiochiam captam esse, excludendi sui causa, nuna-
 tiosq; dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas ciuita-
 tes recepisse dicrentur, ne Antiochiam adirent: id si fe-
 cissent, magno eorum capitis periculo futurum. Idem hoc
 L. Lentulo, qui superiore anno consul fuerat, & P. Len-
 tulo consulari, ac nonnullis alijs acciderat Rhodi. Nam
 quicum

*soluerunt.
Iamq̄.

quicumque ex fuga Pompeium sequerentur, atq; in insulam uenissent oppido, ac portu recepti non erant, missiq; ad eos nuntijs, ut ex his locis discederent, contra uoluntatem suam naues * soluere iubebantur. Iamq; de Caesaris aduentu fama ad ciuitates perserebatur. Quibus cognitjs rebus, Pompeius deposito ad eunde Syria consilio, pecunia societatis sublata, & à quibusdam priuatis sumptis, & eris magno pondere ad militarem usum in nauels imposito, duobusq; millibus hominum armatis, partim quos ex familijs societatum delegerat, partim à negotiatoribus coegerat, quosq; ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat, Pelusium peruenit: ibi casu rex erat Ptolemeus, puer etate, magnis copijs, cum sorore Cleopatra gerens bellum, quam paucis ante mensibus per suos propinquos, atque amicos regno expulerat, castraq; Cleopatrae non longo spatio ab eius castris distabant. Ad eum Pompeius misit, ut pro hospitio, atque amicitia patris, Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed qui ab eo missi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus Regis colloqui ceperunt: eosq; hortari, ut suum officium Pompeio prestarent, ne ue eius fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompeij milites, quos ex eius exercitu acceptos in Syria Gabinius Alexandriam traduxerat, belloq; confecto apud Ptolemeum patrem pueri reliquerat. His tunc cognitjs rebus, amici regis, qui propter etatem eius in procuratione erant regni, siue timore adducti, ut postea predicabant, ne sollicito exercitu regio, Pompeius Alexandriam, Aegyptumq; occuparet, siue despecta eius fortuna, ut plerunq; in calamitate ex amicis inimici existunt, ipsi, qui erant ab eo missi, paulum liberaliter responderunt, eumq; ad regem uenire iusserunt:

runt. Ipse clam consilio inuito Achillam præfectum regium, singulari hominem audacia, & L. Septimum Tr. militum, ad interficiendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus, & quadam notitia Septimij productus, quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, nauiculam paruulam conscendit cum paucis suis, & ibi ab Achilla, & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur à Rege, & in custodia necatur. Caesar, cum in Asiam uenisset, reperiebat T. Appium conatum esse tollere pecunias Ephe- so ex fano Dianæ, cuiusq; rei causâ, Senatores omnes ex Prouincia euocauisse, ut his testibus summa pecunie utre- tur, sed interpellatû aduentu Caesaris profugisse. Ita duobus temporibus Ephesæ pecunie Caesar auxilium tulit. Item constabat Elide in templo Mineruæ repetitis, atque enu- meratis diebus, quo die prælium secundum fecisset Caesar, simulacrum Victoriæ, quod ante ipsam Mineruam colloca- tum erat, & ad simulacrum Mineruæ spectabat, ad ualuas se templi, limenq; conuertisset. Eodemq; die Antiochiæ in Syria his tantus exercitus clamor et signorum sonus exau- ditus est, ut in muris armata ciuitas discerneret. Hoc idem Ptolemaide accidit. Pergamûq; in occultis, ac remotis tēplis, quò præter sacerdotes adire fas non est, quæ Græci ad uera appellant, tympana sonuerunt. Item Trallibus in templo Victoriæ, ubi Cesari statuam consecrauerant, palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pauimento extitisse ostendebatur. Caesar paucos dies in Asia moratus, cum audisset Pompeiû Cypri uisum, coniectans eam in Aeg- yptiû iter habere, propter necessitudines regni, reliquiasq; eius loci opportunitates, cum legionibus, una, quam ex Thessalia se sequi iusserat, & altera, quam ex Achaia à Fusio legato euocauerat, equitibusq; octingentis, & nauibus

bus longè Rhodijs decem, & Asiaticis paucis, Alexandria peruenit. In his erant legionibus hominū tria milia ducenti. Reliqui uulneribus ex prælijs, & labore, ac magnitudine itineris confecti, consequi non potuerant. Sed Cæsar confusus fama rerum gestarum, infirmis auxilijs proficisci non dubitauerat, atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Alexandria de Pompeij morte cognoscit, atque ibi primum e nauis egrediens clamorem militum audit, quos Rex in oppido præsidij causa reliquerat, & concursum ad se fieri uidet, quod fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudo maiestatem Regiam minui prædicabat. Hoc sedato tumultu, crebre continuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fiebant, compluresque milites, huiusmodi omnibus partibus interficiebantur: quibus rebus animaduersis, legiones sibi alias ex Asia adduci iussit, quas ex Pompeianis militibus consecerat. Ipse enim necessarium Etesijs tenebatur, qui Alexandria nauigantibus, sunt aduersissimi uenti. Interim controuersias Regum ad populum Romæ & ad se, quod esset consul, pertinere existimans, atque eò magis officio suo conuenire, quod superiore consulatus cum patre Ptolemæo & lege, & Senatusconsulto societas erat facta, ostendit sibi placere Regem Ptolemæum, atque sororem eius Cleopatram, exercitus, quos haberent dimittere, & de controuersijs iure apud se potius, quam inter se armis disceptare. Erat in procuratione regni propter ætatem pueri nutritius eius eunuchus nomine Photinus. Is primum inter suos queri, atque indignari cepit, Regem ad dicendam causam euocari. Deinde adiutores quosdam confectos sui nactus ex regis amicis, exercitum à Pelusio clau Alexandriam euocauit, atque eundem Achilleam, cuius supra meminimus, omnibus copijs præfecit. Hunc
inci

incitatum suis, & Regis inflatum pollicitationibus, que fieri uellet, literis, nuntijsq; edocuit. In testamento Ptolemæ mei patris heredes erant scripti, ex duobus filijs maior, & ex duabus ea, que etate antecedebat: hæc uti fierent, per omnes deos, perq; fœdera, que Romæ fecissent, eodem testamento Ptolemæus populum Rom. obtestabatur. Tabule testamenti, unæ per legatos eius Romam erant allate, ut in arario ponerentur: eæ enim propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompeium sunt depositæ. Alteræ eodem exemplo relictæ, atq; obsignatæ Alexandria proferebantur. De his rebus cum ageretur apud Cæsarem, uisq; maximè uellet pro communi amico, atque arbitro controuersias Regum componere, subito exercitus regius, equitatuq; omnis uenire Alexandriam nuntiat. Cæsaris copie nequaquam erant tantæ, ut eis extra oppidum, si esset dimicandum, consideret: relinquebatur, ut se suis locis oppido teneret, consiliuq; Achille cognosceret: milites tamen omnes in armis esse iussit, Regemq; hortatus est, ut ex suis necessarijs, quos haberet maxime autoritatis, legatos ad Achillam mitteret, & quid esset sue uoluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides, & Serapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamq; apud patrem Ptolemæum autoritatem habuerant, ad Achillam peruenerunt: quos ille, cum in conspectum eius uenissent, prius quam audiret, aut, cuius rei causa missi essent, cognosceret, corripit, ac interfici iussit. Quorum alter accepto uulnere occupatus, per suos pro occiso sublatus, alter interfectus est. Quo factò, Regem ut in sua potestate haberet, Cæsar effecit, magnamq; regium nomen apud suos autoritatem habere existimans, & ut potius priuato paucorum, & latronum consilio, quam regio susceptu delum

lum uideretur. Erant cum Achilla copia, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris commendanda uiderentur; nullia enim uiginti in armis habebat. He constabant ex Gabinianis militibus, qui iam in consuetudinem Alexandrinæ uitæ, atque licentiæ uenerant, & nomen, disciplinamq; populi Romæ dediderant, uxoresq; duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex prædonibus, latronibusq; Syria, Ciliciæq; Prouinciæ, finitimarumq; regionum. Multi præterea capitis damnati, exulesq; conuenerant, fugitiuq; omnibus nostris certus erat Alexandria receptus, certaq; uitæ conditio, ut dato nomine, militum essent numero: quorum si quis à domino comprehenderetur, concursu militum eripiebatur, qui uim suorum, quòd in simili culpa uersabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regnum amicis ad mortem deposcere: hi bona locupletum diripere, stipendij augendi causa, Regis domum obsidere, regno expellere alios, alios accersere uetere quodam Alexandrini exercitus instituto consueuerant. Erant præterea equitum nullia duo, qui inuicta uerant compluribus Alexandria bellis, Ptolemæum patrem in regnum reducerant. Bibuli filios duos interfecerant. Bella cum Aegyptijs gesserant: hunc usum rei militaris habebant. Hæc copijs fidens Achilles, paucitatemq; militum Cæsaris dispiciens, occupabat Alexandriam. Præterea oppidi partem, quam Cæsar cum militibus tenebat, primo impetu domum eius irrumpere conatus est. Sed Cæsar dispositis per uias cohortibus, impetum eius sustinuit: eodemq; tempore pugnatum est ad portum, ac longè maximam ea res attulit dimicationem. Simul enim deductis copijs, pluribus uijs pugnabatur, & magna multitudine naues longas occupare hostes

hostes conabantur: quarum erat l. auxilio misse ad Pompeium, prælioq; in Thessalia facto, domum redierant. Ille triremes omnes, & quinqueremes aptæ, instructaq; omnibus rebus ad nauigandum. Præter has * x i l. erant, *XXII. que præsidij causa Alexandria esse consueuerant, constratae omnes: quas si occupassent, classe Caesaris erepta, portum, ac mare totum in sua potestate haberent: comæatu, auxilijsq; Caesarem prohiberent. Itaq; tanta est contentione actum, quanta agi debuit, cum ille celerem in eam uia Floriam, hi salutem suam consistere uiderent. Sed rem obtinuit Caesar, omnesq; eas naues, & reliquas, que erant in naualibus, incendit, quod tam latè tueri, tam parua manu non poterat, confectumq; ad Pharum nauibus milites exposuit. Pharus est in insula turris, magna altitudine, mirificis operibus extructa, que nomen ab insula accepit: hæc insula obiecta Alexandriae portum efficit. Sed à superioribus regionibus, in longitudinem passuum nongentorum in mare iactis molibus angusto itinere, & ponte cum oppido coniungitur. In hac sunt insula domicilia Aegyptiorum, & uicus oppidi magnitudine, queq; ubique naues si imprudentia, aut tempestate paululum suo cursu decesserint, has more prædonum diripere consueuerunt. His autem inuitis, à quibus Pharus tenetur, non potest esse propter angustias nauibus introitus in portum. Hoc tum ueritus Caesar, hostibus in pugna occupatis, militibusq; exposuit, Pharum apprehendit, atq; ibi præsidium posuit: quibus est rebus effectum, uti tuto frumentum, auxiliaq; nauibus ad eum supportari possent. Deduxit enim circum omnes propinquas regiones, atque inde auxilia euocauit. Reliquæ oppidi partibus sic est pugnatum, ut æquo prælio discederetur, & neutri pellerentur. Id efficiebant angu

stie loci, paucisq; utrinque interfectis Caesar loca maxime necessaria complexus noctu præmunit, nec tractu oppidi pars erat Regiæ exigua, in quam ipse habitandi causa initio erat inductus, & theatrum cõiunctum domui, quod arch tenebat locum aditusq; habebat ad portum, & ad reliqua naualia. Has munitiones insequentibus auxit diebus, ut pro muro obiectas haberet, neu pugnare inuitus cogere retur. Interim filia minor Ptolemæi regis uacua possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia traiecit, unaq; bellum administrare cœpit. Sed celeriter est inter eos de principatu controuersia orta, quæ res apud milites largitiones auxit. Magnis enim iacturis sibi quisq; eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hostes geruntur, Photinus nutritius pueri, & procurator regni in parte Cesaris cum ad Achillam nuntios mitteret, hortareturq;, ne negotio desisteret, ne ue animo deficeret, indicatis, deprehensisq; interueniis, a Cesare est interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

A. HIRTII, AVT,
OPPII DE BELLO ALEXANDRINO COMMENTARIVS IIII.

BELLO Alexandrino confiato, Cesar Rhodo, atque ex Syria, Ciliciaq; omnem classem accersit, ex Creta sagittarios, equites ab rege Nabathæorum Malco euocat, tormenta undiq; conqueri, & frumentum mari, auxilia que adduci iubet. Interim munitiones quotidie

quotidie operibus augentur, atque omnes oppidi partes qua
 minus firmæ esse uiderentur, testudinibus, atque musculis
 aptantur, ex edificijs autem per foramina in proxima aedificia
 arietes immittuntur, quantumque aut ruinis deiecitur, aut
 per uim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur.
 nam incendio serè tuta est Alexandria, quod sine contigna
 tione, ac materia sunt aedificia, & structuris, atque fornici
 bus continentur, testæque sunt rudere, aut pavimenta. Caesar
 studebat maxime, ut quàm angustissimam partem quam
 oppidi palus à meridie interiecta efficiebat, hanc operi
 bus, uincisque agendis à reliqua parte urbis excluderet,
 illud spectans primùm, ut cum esset in duas partes urbs
 diuisa, acies uno consilio, atque imperio administraretur.
 Deinde ut laborantibus succurri, atque ex altera oppidi
 parte auxiliũ ferri posset. in primis uerò, ut aqua pabuloque
 abundaret, quarum alterius rei copiam exiguam, alterius
 nullam omnino facultatem habebat, quodque utrunque palus
 largè præbere poterat. Neque uerò Alexandrinis in gerendis
 negotijs cunctatio ulla, aut mora inferebatur. Nam in omni
 parte per quas fines Aegypti, regnumque pertinet, lega
 tos, conquistoresque, delectus habendi causa miserant, ma
 gnæque numerum in oppidum telorum, atque tormento
 rum miserant, & innumerabilem multitudinem adduxe
 runt. Nec minus in urbe maxime armorum erant instituta
 officina. Seruos propterea puberes armauerant, quibus do
 mini locupletiores uictum quotidianũ, stipendiumque præ
 bebant. Hac multitudine disposita munitiones semotiarum
 partium tuebantur. Veteranas cohortes uacuas in celebra
 rimis urbis locis habebant, ut quacumque regione pugnare
 tur, integris uiribus ad auxiliũ ferendum opportuni essent
 omnibus uis, atque angiporis triplicem uallũ obduxerant.

* conuenerat

* opponi pos
sunt

erat autē quadrato extructus saxo, nec minus quadraginta pedes altitudinis habebat: quæq; partes urbis inferiores erant, has altissimis turribus denorum tabulatorum munitant. Præterea ambulatorias totidem tabulatorum confixerant, subiectisq; eis rotis, funibus, iumentisq; obiectis, directis plateis, in quamcumq; erat uisum partem mouebant. Urbs fertilissima, & copiosissima omnium rerum apparatus sugerebat. Ipsi homines ingeniosissimi, atq; acutissimi, quæ à nobis fieri uiderant, ea solertia efficiebant, ut nostri illorum opera imitari uiderentur. & sua sponte multa reperiebant, unoq; tempore & nostras munitiones infestabant, & suas defendebant: atq; hæc principes in concilijs, concionibusq; agitabant, populum Rom. paulatim in consuetudinem eius regni uenire occupandi, paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuisse in Aegypto, Pompeium se ex fuga eodem recepisse, ac Casarem uenisse cum copijs, neq; morte Põpeij quicquam profectum, quò minus Cesar apud se commoraretur, quem si non expulisset, futuram dicebant ex regno Prouinciã, idq; agendum maiore. Namq; cum interclusum tempestatibus propter anni tempus recipere transmarina auxilia non posse. Interim dissensione orta inter Achillam, qui ueterano exercitui præerat, & Arsinoën Regis Ptolemæi maiorem filiam, ut supra demonstratū est, cum utraque utriq; insidiaretur, & summam imperij ipse obtinere uellet, præoccupat Arsinoë per Ganymedem eunuchum nutritum suum, atque Achillam interficit. Hoc occiso, ipsa sine ullo socio, & custode omne imperium obtinebat, exercitus Ganymedi traditur. Is suscepto officio largitionem in milites auget: reliqua pari diligentia administrat. Alexandria est frêre tota suffossa, specusq; habet ad Nilum peruenientes, quibus aqua in priuatas domos inducitur, que paulatim

Arsinoë Ptolemæi filia.

Ganymedes eunuchus. Achillas interficitur.

paulatim spatio temporis liquefcit, ac subsidit: hæc uti do-
 mini ædificiorum, atque eorum familiæ consueverunt. Nam
 quæ flumine Nilo fertur, adeo est limosa, atque turbida, ut Nili aqua.
 multos uariosq; morbos efficiat: sed ea plebs, ac multitudo
 contenta est necessariò, quòd fons urbe tota nullus est: hoc
 tamen flumen in ea parte urbis erat, quæ ab Alexandrinis
 tenebatur. Quo factò est admonitus Ganymedes, posse no-
 stros aqua intercludi, qui distributi munitionum iudicium
 causa, uicatim ex priuatis ædificijs specubus, & puteis ex-
 tracta aqua utebantur. Hoc probato consilio, magnum, ac
 difficile opus aggreditur: Interceptis enim specubus, atque
 omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur,
 aque magnam uim ex mari rotis, ac machinationibus ex-
 primere contendit. hanc locis superioribus funderè in par-
 tem Cesaris non intermittebat. Quamobrem salstior paulò
 præter consuetudinem aqua traheretur ex proximis ædifi-
 cijs, magnamq; hominibus admirationè præbebat, quam ob
 causam id accidisset, nec satis sibi ipsi credebant, cum se in-
 feriores eiusdem generis, ac saporis aqua dicerent uti, atq;
 antè consueissent, uulgoq; inter se conferebant, & degustan-
 do, quantum inter se differrent aque, cognoscebant. Paruo
 uero tēporis spatio hæc propior bibi non poterat omnino.
 Illa inferior corruptior iam, salstiorq; reperiebatur: quo fa-
 cto dubitatione sublata, tantus incessit timor, ut ad extremū
 casum omnes deducti uiderentur. Atq; alij morari Cesarem
 dicerent, quin naues conscendere iuberet. Alij multò gra-
 uius extimescerent casum, quòd neque celari Alexandrinis
 possent in apparanda fuga, cum hi tam paruo spatio dista-
 rent ab ipsis, neq; illis imminētibus, atq; insequentibus ullus
 in naues receptus daretur. Erat autem magna multitudo
 oppidanorum in parte Cesaris, quam domicilijs ipsorū non
2 3 mouerat

mouerat, quòd ea se fidelem palam nostris esse simulabat,
 & descivisse à suis videbatur, ut mihi defendendi essent
 Alexandrini, quòd neque fallaces essent, neque temerarij,
 multiq; oratio frustra absumeretur. Cum uerò uno tem-
 pore & natio eorum, & natura cognoscatur, epissimum
 esse hoc genus ad prodicionem nemo dubitare potest. Cæ-
 sar suorum timorem consolatione, & ratione minuēbat.
 Nam puteis, fossisq; aquam dulcem posse reperiri affirma-
 bat. Omnia enim litora naturaliter aque dulcis uenas ha-
 bere: quòd si alia esset litoris Aegyptij natura, atque
 omnium reliquorum, tamen quoniam mare liberè tenerent,
 neq; hostes elassem haberent, prohiberi sese non posse, quò
 minus quotidie aquam nauibus peterent uel à sinistra parte
 à Paretonio, uel à dextra ab insula, que diuersa naviga-
 tiones nunquam uno tempore aduersis uentis praclade-
 rentur. Fuge uerò nullum esse consilium, non solum ijs, qui
 primam dignitatem haberent, sed ne ijs quidem, qui nihil
 præterquam de uita cogitarent: magno negotio impetus
 hostium aduersos ex munitionibus sustineri, quibus relis-
 tis nec loco, nec numero pares esse posse. Magnam autem
 moram, & difficultatem ascensum in naues habere, præ-
 fertim ex scæpbis. Summam esse contrà in Alexandrinis
 uelocitatem, locorumq; & ædificiorum notitiam. Hos
 præcipuè in uictoria insolentes, præcursuros, & loca ex-
 celsiora, atq; ædificia occupaturos, ita fuga, nauibusq; no-
 stros prohibitueros. Proinde eius consilij obliuiscerentur,
 atque omni ratione esse uincendum cogitarent. Hac oratio-
 ne apud suos habita, atque omnium mentibus excitata, dat
 Centurionibus negotium, ut reliquis operibus intermissis,
 ad fodiendos puteos animum conserant, ne ue quam par-
 tem nocturni tēporis intermittant. Quo suscepto negotio,
 atq;

atque omnium animis ad laborem incitatis, magna una no-
 ste vis aque dulcis inuenta est. Ita operosis Alexandrino-
 rum machinationibus, maximisq; conatibus, non longi
 temporis labore occursum est. Eo biduo legio trigesima
 septima ex dedititijs Pompeianis militibus cum frumento,
 armis, telis, tormentis, imposita in naues à Domitio Cala-
 uino, ad litora Africa paulò supra Alexandriam delata est.
 He naues Euro, qui multos dies continenter flabat, por-
 tum capere prohibebantur. Sed loca sunt egregia omni illa
 regione ad tenendas anchoras: hi cum diu retinerentur,
 atque aque inopia premerentur, nauigio actuario Cesa-
 rem faciunt certiore, Caesar, ut per se consilium caperet,
 quid faciendum uideretur, nauim conscendit, atque omnem
 classem se sequi iussit, nullis nostris militibus impositis,
 quòd, cum longius paulò discederet, munitiones * nudare * nodari
 nolebat. Cumq; ad eum locum accessisset, qui appellatur
 Cherrbonesus, aquandiq; causa remiges in terram expo-
 sisset, nonnulli ex numero, cum longius à nauibus prada-
 tum processissent, ab equitibus hostium sunt excepti: ex ijs
 cognouerunt Cesarem ipsum in classe uenisse, nec ullos mi-
 lites in nauibus habere. Qua re comperta magnam sibi fa-
 cultatem fortunam obtulisse bene gerende rei crediderunt.
 Itaque naues omnes, quas paratas habuerant ad nauigan-
 dum, propugnatoribus instruxerunt, Cesariq; redeunti
 cum classe occurrerunt, qui duabus de causis eo die dimi-
 care nolebat, quòd & nullos milites in nauibus habebat,
 & post horam decimam diei res agebatur: nox autem al-
 latera uidebatur maiorem fiduciam illis, qui locorum no-
 titia confidebant, sibi etiam hortandi suos auxilium desu-
 turum. quòd nulla satis idonea esset hortatio, que neque
 uirtutem posset notare, neque inertiam. Quibus de causis
 naues.

Prælium na-
uale.

naues, quas potuit, Caesar ad terram detraxit, quem in lo-
cum illos successuros non existimabat. Erat una nauis Rho-
dia in dextro Caesaris cornu longè ab reliquis collocata:
hanc conspicati hostes non tenuerunt sese, magnoq; impe-
tu quatuor ad eam constrate naues, & complures aper-
te contenderunt, cui coactus est Caesar ferre subsidium, ne
turpiter in conspectu contumeliam acciperet, quanquam,
siquid grauius accidisset, meritò casurum iudicabat. Præ-
lium commissum est magna contentione Rhodiorum, qui
cium in omnibus dimicationibus & scientia, & uirtute
prestitiissent, tum maximè illo tempore totum onus susti-
nere non recusabant, ne quod suorum culpa detrimentum
acceptum uideretur, ita prælium secundissimum est fa-
ctum, capta est una hostium quadrimemis, depressa est alte-
ra: deinde

*omnes
omnibus epibatis nudata, magna præterea
multitudo in reliquis nauibus propugnatorum est interse-
cta. Quòd nisi nox prælium diremisset, tota classe hostium
Caesar potitus esset. Hac calamitate perterritis hostibus
aduerso uento leniter flante naues onerariæ Caesar remul-
co utricibus suis Alexandriam deducit. Eo detrimen-
to adeò sunt fracti Alexandrini, cum non iam uirtute
propugnatorum, sed scientia classiariorum se uictos uide-
rent, quibus & superioribus locis subleuabantur, *ut uix

*ut ex æd.
ædificijs defendi possent, & materiam cunctam obijcerent,
quòd nostræ classis oppugnationem etiam ad terram ue-
rebantur, lidem postea quàm Ganymedes in consilio con-
firmavit, sese & eas, que essent amisse, restitutum, &
numcrum adducturum, magna spe, & fiducia ueteres refra-
cere naues, accuratiusq; huic rei studere, atque inseruire

*constituerunt: ac tumesi amplius centum decem nauibus
longis in portu, naualibusq; amiserant, non tamen reparari
de classis

de classe cogitationem deposuerunt. Videbant enim non auxilia Caesaris, non comitatus supportari posse, si classe ipsi ualere. Præterea nautici homines & urbis, & regionis maritimæ, quotidianoq; usu à pueris exercitati, ad naturalem, ac domesticum usum refugere cupiebant, & quantum paruulis nauigijs profecissent, sentiebant: Itaque omni studio ad parandam classem incubuerunt. Erant omnibus ostijs Nili custodie, exigendi portorij causa dispositæ, naues ueteres erant in occultis Regiæ nauibus, quibus multis annis ad nauigandum non erant usi, has reficiebant, illas Alexandriam reuocabant: deerant remi: porticus, gymnasia, ædificia publica detegebant, assensum: porticus, gymnasium, ædificia publica detegebant, assensum: res remorum usum obtinebant: aliud naturalis solertia, aliud urbis copia ministrabat. Postremò non longam nauigationem parabant, sed presentis temporis necessitati seruebant, & in ipso portu confligendum uidebant. Itaque paucis diebus contra omnium opinionem quadrigales remes uigintiduas, quinquereemes quinque confecerunt: ad has minores, apertasq; complures adiecerunt, & in portu periclitati remigio, quid quæque earum efficere posset, idoneos milites imposuerunt, seq; ad confligendum omnibus rebus parauerunt. Caesar Rhodias naues nouem habebat. Nam decem missis, una in cursu litore Aegypto defecerat: Ponticas octo: Lycias quinque: ex Asia xii. * ex his quinquereemes quinque erant, & quadrigales x. reliquæ infra hanc magnitudinem, & pleraq; apertæ: tamen uirtute militum confusus, cognitis hostium copijs, se ad dimicandum parabat. Postquàm eò uentum est, ut sibi uterq; eorum confideret: Caesar Pharam classe circumuehitur, aduersatq; naues hostibus constituit. In dextero cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas. Inter has spatium quadringent

*ex his erant
quinquereemes
& quadrigales x.

dringentorum passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas naues uidebatur. Post hunc ordinem reliquas naues subsidio distribuit: quae quaque earum sequatur, & cui subueniat, constituit, atque imperat. Non dubitanter Alexandrini classem producunt, atque instruunt: in fronte collocant $x x i$. reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt. Magnum praeterea numerum minorum nauis

*scapharum x.
prod.

giorum, & * scapharum producunt cum malleolis, ignibusq; si quid ipsa multitudo, & clamor, & flamma nostris terroris asserre possent. Erant inter duas classes uada trāsi tu angusto, quae pertinent ad regionem Africae: sic enim praedicant, partem esse Alexandriae dimidiam Africae: satisq; diu inter ipsos est expectatum, ab utris transeundi fieret initium, propterea quod ij, qui intrassent ad explicandam classem, & ad receptum, si durior accidisset casus, impeditiores fore uidebantur. Rhodij nauibus praerat

Euphranor

Euphranor animi magnitudine, ac uirtute magis cum nostris hominibus, quam cum Graecis comparandus. Hic ob notissimam scientiam, atque animi magnitudinem, delectus est ab Rhodij, qui imperium classis obtineret: qui, ubi Caesaris animum aduertit, Videte mihi, inquit, Caesar uereri, si haec uada primus nauibus intraueris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam classem possis explicare: nobis rem committe, nos praelium sustinebimus, neque tuum iudicium sallemus, dum reliqui subsequantur. Hos quidem diutius in nostro conspectu gloriari, magno nobis & dedecori, & dolori est. Caesar illum adhortatus, atque omnibus laudibus profecutus, dat signum pugnae: Progressas ultra uadum quatuor Rhodias naues circumfisiunt Alexandrini, atque in eas impetum faciunt. Sustinent illi, atque arte, fortiterq; se explicant: ac tantū doctrina potuit, ut in dispari

NUMERO

numero, nulla transfersa hosti obiceretur, nullius remi detegerentur, sed semper uenientibus aduersa occurrerent. Interim sunt relique subsecute. Tum necessariò discessam ab arte est, propter angustias loci, atque omne certamen in uirtute constituit. Neque uerò Alexandrie fuit quisquam aut nostrorum, aut oppidanorum, qui aut in opere, aut in oppugnatione occupatum animum haberet, quin altissima tecla peteret, atque ex omni prospectu locum spectaculo caperet, precibusq; et uotis uictoriam suis ab Dijs immortalibus exposceret. Minime autè erat par praelij certamen: nostris enim pulsè q; terra, neq; mari effugium dabatur uictis, omniaq; uictoribus erant futura in incerto. Illi, si superassent nauibus, omnia tenerent: si inferiores fuissent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. Simul illud graue, ac miserum uidebatur, per paucos de summa, ac de salute omnium decertare. Quorum si quis aut animo, aut uirtute cessisset, reliquis etiam esset cadendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Hæc superioribus diebus sæpe numero Cæsar suis exposuerat, ut hoc maiori animo contenderent, quòd omnium salutem sibi commendatam uiderent, eadem suum quisque contubernalem, amicum, notum prosequens erat obtestatus, ne suam, atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficisceretur. Itaq; hoc animo est decertatum, ut neque maritimis, nauticisq; solertiis, atq; ars præsidium ferret, neq; numero nauium præstantibus multitudo prodesset, neq; flexi ad uirtutem ex tanta multitudine uiri uirtuti nostrorum possent adæquari. Capitur hoc prælio quinquaginta una cum defensoribus, remigibusq;. Et deprimuntur tres, nostris incolumibus omnibus. Reliquæ propinquam fugam ad oppidum capiunt, quas protexerunt ex molibus, atque adificijs im-

minenti

minentibus, & nostros adire propius prohibuerunt. Hoc ne sibi sepius accidere posset, omni ratione Caesar contendendum existimauit, ut insulam, molemq; ad insulam pertinentem, in suam redigeret potestatem. Perfectis enim magna ex parte munitionibus in oppido, & illam, & urbem uno tempore tentari posse confidebat. Quo capto consilio, cohortes x. & leuis armaturæ electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in nauigia minora, scaphasq; imponit, alteram insule partem distinenda manus causa cum constrictis nauibus aggreditur, præmissis magnæ propositis qui primus insulam cepisset. Ac primo impetum nostrorum pariter sustinuerunt: uno enim tempore & ex tectis edificiorum propugnabant, & litora armati defendebant: * quod, propter asperitatem loci, non facilis nostris aditus dabatur. & scaphis, nauibusq; longis v. mobiliter, et scienter angustias loci tuebantur. Sed ubi locus primum cognitis, uadisq; prætentatis, pauci nostri in litore constituerunt, atque hos sunt alij subsecuti, constanterq; in eos, qui in litore equo institerant, impetum fecerunt, omnes Phariæ terga uertuerunt. His pulsis, custodia portus relicta nauces ad litora, & uicium applicauerunt, seq; ex nauibus ad tuenda edificia cicerunt: neque uerò diutius ipsi ex munitione se continere potuerunt. Etsi erat non dissimile, atque Alexandriae genus edificiorum, ut minora maioribus confrantur, turræq; editæ, et coniunctæ, muri locum obtinebant, neq; nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati uenerant ad oppugnandum. Sed terror hominibus mentem, consiliumq; eripit, & membra debilitat: ut tunc accidit, qui se in equo loco, ac plano parces esse confidebant, iidem perterriti fuga suorum, & cede paucorum triginta pedum altitudine in edificijs ceciderunt, & ceciderunt, seq; per molem in mare precipitauerunt, & octin

* quapropter
asperitate lo.

Et oclingentorum passuum interuallo ad oppidum enata-
 uerunt. Multi tamen ex his capti, interfectiq; sunt. Sed nu-
 merus captiuorum omnino fuit sexcenti. Caesar prædæ mis-
 litibus concessa, ædificia diripi iussit, castellumq; ad pon-
 tem, qui propior erat Pharo, communiuit, atque ibi præsi-
 dium posuit. Hunc fuga Phariæ reliquerant, fortiorem
 illum propioremq; oppido Alexandrini tuebantur. Sed
 cum postero die simili ratione aggreditur, quod his obtenta
 duobus, omnem nauigiouum excursus, et repentina
 latrocinia sublatum iri uidebatur. Iamq; eos, qui præsidio
 eum locum tenebant, tormentis è nauibus, sagittisq; depu-
 lerat, atque in oppidum redegerat, et cohortium trium
 instar in terram exposuerat. Non enim plures consistere
 angustie loci patiebantur, reliquæ copię in nauibus stã-
 tionem obtinebant: quo factò, imperat pontem aduersus
 hostem præuallari, et quã exitus nauibus erat fornice ex-
 tructo, quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri, atque obs-
 trui: quorum altero opere effectò, ut nulla omnino scapha
 egredi posset, altero instituto, omnes Alexandrinorum co-
 pię ex oppido se eiecere, et contra munitiones pontis la-
 tiore loco constituerunt, eodemq; tempore, quæ consueue-
 rant nauigia per pontes ad incendia onerariarum emittere
 ad molem constituerunt. Pugnabatur à nostris ex pontem
 ex mole ab illis, exq; arca, quæ erat aduersus pontem, et
 ex nauibus contra molem. In his rebus occupato Casare,
 militesq; hortante, remigum magnus numerus, et classia-
 riorum ex longis nauibus nostris in molem se eiecit. Pars
 eorum studio spectandi strebatur. Pars etiam cupiditate pu-
 grandis. Hi primum nauigia hostium lapidibus, ac fundis
 à mole repellabant, ac multum proficere multitudine tes-
 torum uidebantur. Sed postquam ultra eum locum ab la-

tere eorum aperto, ausi sunt egredi ex nauibus Alexandrini pauci, ut sine signis, certisq; ordinibus sine ratione prodierant, sic temere in naues refugere coeperunt. Quorum fuga incitauit Alexandrini ex nauibus egrediebantur, nostrosq; acrius perturbatos insequerantur. Simul qui in nauibus longis remanserant, scalas rapere, nauesq; à terra repellere properabant, ne hostes nauibus potirentur. Quibus omnibus rebus perturbati milites nostri, cohortiarum trium, qui in ponte, ac prima mole confiterant, cum post se clamorem exaudirent, fugam suorum uiderent, magnam uim telorum aduersi sustinerent, ueriti ne ab tergo circumuenirentur, & discessu nauium omnino reditu intercluderentur, munitionem in pontem institutam reliquerunt, & magno cursu incitati ad naues contenderunt. Quorum pars proxima nacta naues multitudine hominum, atque oncre depressa est, pars resistens, & dubitans, quid esset capiendum consilij, ab Alexandrinis interfecta est: nonnulli feliciore exitu expeditas ad anchoras naues consecuti, incolumes discesserunt. Pauci alienati secutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima nauigia adnatarunt. Caesar quoad potuit cohortando suos ad pontem, & munitiones contendere, eodem in periculo uersatus est: postquam uniuersos cedere animaduertit, in suum nauigium se recepit, quò multitudo hominum insecuta cum irumperet, neque administrandi neque repellendi à terra facultas daretur, fore quod accidit suspicatus, sese ex nauigio cecit, atque ad eas, quae longius confiterant, naues, adnauit. Hinc suis laborantibus sub sidio scaphas mittens, nonnullos conseruauit: nauigium quidem eius multitudinis depressum militum, unà cum hominibus interijt. Hoc proelio desiderati sunt ex numero legionariorum milium circiter

circiter cccc. & paulò post eum numerum classiaris,
 & remiges. Alexandrini eo loco castellū magnis munitio-
 nibus multisq; tormentis confirmauerūt, atq; egestis ex ma-
 ri lapidibus, liberè sunt usi postea ad mittenda nauigia. Hoc
 detrimento milites nostri tantum abfuerunt, ut perturbaren-
 tur, ut incensi potius, atq; inchati, magnas accessiones fece-
 rint in operibus hostium expugnandis, in prælijs quodia-
 nis, quandocunq; fors obiulerat procurrentibus, & erum-
 pentibus Alexandrinis manum comprehendi multum ope-
 ribus, & ardentibus studijs militum. Nec diuulgata Cesaris
 hortatio, subsequi legionum aut Laborem, aut pugnandi po-
 terat cupiditatem, ut magis deterrendi, & continendi à pe-
 riculosissimis essent dimicationibus, quàm incitādi ad pu-
 gnandum. Alexandrini, cum Romanos & secundis rebus
 confirmari, & aduersis incitari uiderent, neq; ullum belli
 tertium casum nossent, quo possent esse firmiores, ut conie-
 ctura consequi possamus, aut admoniti à Regis amicis, qui
 in Cesaris erant præsidijs, aut suoapte consilio, per occultos
 nuntios Regis probato, legatos ad Casarem miserunt,
 ut dimitteret Regem, transireq; ad suos pateretur. Para-
 tam enim omnem multitudinem esse confectam lædio, pucl-
 le fiduciario regno, dominatione crudelissima Ganymeda-
 dis, facere id, quod Rex imperasset. Quo si autore in Cesa-
 ris fidem amicitiamq; uenturi essent, nullius periculi timo-
 rem multitudini fore impedimento, quò minus se dederent.
 Cesar, etsi fallacem gentem, semperq; alia cogitantem, alia
 simulantem, bene cognitam habebat, tamen petentibus da-
 re ueniam uile esse statuit. Quòd si quo facto sentirent ea,
 quæ postulerent, mansurum in fide dimissum Regem crea-
 debat. Sin id quod magis illorum nature conueniebat, dis-
 cem ad bellum gerendum Regem habere uellent, splendidius,

atq; honestius se contra Regem, quàm contra cōuentum
 ac fugitiuorum manum bellum esse gesturum. Itaq; Regem
 cohortatus, ut consuleret regno paterno, parceret præcla-
 rissime patrie, quæ turpissimis incēdijs, & ruinis esset de-
 formata, ciues suos primum ad sanitatem reuocaret, deinde
 conseruaret, fidem populo Rom. sibiq; præstaret, cum ipse
 tantū ei crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret, dexte-
 ra dexteram tenens, dinittere cepit adulta iam ætate puer-
 rum. At regius animus disciplinis fallacissimis cruditus, ne
 à gentis suæ moribus degeneraret, stens orare contra Cæ-
 sarem cepit, ne se dimitteret. non enim regnum ipsum sibi
 conspectu Cæsaris esse iucundius. Compresis pueri lacry-
 mis, Cæsar ipse cōmotus celeriter, si illa sentiret, fore eum
 secum affirmans, ad suos dimisit. ille, ut ex carceribus in li-
 berum cursum emissus, adeò contra Cæsarem acriter bel-
 lum gerere cepit, ut lacrymas, quas in colloquio proiece-
 rat, gaudio uideretur profudisse. Accidisse hoc complures
 Cæsaris legati, amici, Centuriones, militesq; lætabantur,
 quòd nimia bonitas eius, fallacijs pueri elusa esset. quasi ue-
 rò id Cæsar bonitate tantum adductus, & non prudentissimò
 consilio fecisset: eum duce assumpto Alexandrini nihilo
 se firmiores factos, aut languidiores Romanos animada-
 uerterent. Eludentibusq; militibus Regis ætatem, atq; infir-
 mitatem, magnum dolorem acciperent, neque se quicquam
 proficere uiderent, rumoresq; existerent, magna Cæsari
 præsidia, terrestri itinere Syria, Ciliciaq; adduci, quòd nò-
 dum Cæsari auditum erat, commeatū, qui nostris mari sup-
 portabatur, intercipere statuerunt. Itaq; expeditis nauigijs,
 locis idoneis ad Canopum in statione dispositis nauibus,
 insidiabantur nostris commeatibus. Quòd ubi Cæsari nuntia-
 tum est, classem iubet expediti, atque instrui. Præfecit
 huic

huic Tiberium Neronem: proficiscuntur in ea classe Rho-
 dia naues, atq; in his Euphranor, sine quo nulla unquam
 dimicatio maritima parum etiam feliciter confecta erat. At
 fortuna, que plerunq; eos, quos plurimis beneficijs orna-
 uit, ad duriores casum referuat, superiorum temporu dis-
 similis Euphranorem persequabatur. Nam cum ad Cano-
 pum uentum esset, instructaq; utrinq; classis cōstitisset, &
 sua consuetudine Euphranor primus praelium cōmississet,
 & illic trirēmem hostium perforasset, ac demersisset, proxi-
 man longius insecutus, parum celeriter insequentibus reli-
 quis, circumuentus ab Alexandrinis est, cui subsidium nemo
 tulit, siue quod in ipso satis præsidijs pro uirtute, ac felicitate
 eius putarent esse, siue quod ipsi sibi timebant. Itaq; unus
 ex omnibus eo praelio bene rem gessit, solus cum sua qua-
 driremi uictrice perijt. Sub idem tempus Mithridates Per-
 gamenus magnæ nobilitatis domi, sciētiaq; in bello, & uir-
 tutis, fidei, dignitatisq; in amicitia Cesaris missus in Syria,
 Ciliciamq; initio belli Alexandrini ad auxilia accersenda,
 cum magnis copijs, quas celeriter & propensissima ciuita-
 tum uoluntate, & sua diligentia consecerat, itinere pede-
 stri, quo coniungitur Aegyptus Syria, Pelusium adducit,
 idq; oppidum firmo præsidio occupatum ab Achilla pro-
 pter opportunitatem loci (namq; tota Aegyptus mariimo
 accessu Pharo, pedestri Pelusio, uelut claustris munita exi-
 stimatur) repente magnis circumdatum copijs, multiplici
 præsidio pertinaciter propugnantibus, & copiarum ma-
 gnitudine, quas integras uulneratis, defessiq; subiciebat, &
 perseuerantia, constantiaq; oppugnandi, quo die est aggressus,
 in suam redegit potestatem, præsidiumq; ibi suum collo-
 cauit, inde re bene gesta Alexandriam ad Cesarem contem-
 dit, omnesq; eas regiones, per quas iter faciebat, autoritate

ea, que plerunq; adest uictori, placarat, atq; in amicitiam
 Cesaris redegerat. Locus est fere regionum illaru nobiliss-
 simus, non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta,
 quod nomen à similitudine literæ cepit. Nam pars quedam
 fluminis Nili deriuata inter se duobus uincibus paulatim
 medium inter se spatium relinquens, diuersissimo ad litus
 intervallo à mari coniungitur. Cui loco cum appropinquat
 re Mithridatem Rex cognouisset, & transcendum ei flus
 men sciret, magnas aduersus eum copias misit, quibus uel
 superari, deleriq; Mithridatem, uel sine dubio retine-
 ri posse credebat: quemadmodum autem optabat eum uin-
 ci, sic satis habebat interclusum à Cesare à se retineri.
 Que primæ copie flumen à Delta transire, & Mithrida-
 ti occurrere potuerunt, prælium commiserunt, festinan-
 tes præripere subsequenti uictoriæ societatem. Quo-
 rum impetum Mithridates magna cum prudentia consue-
 tudine nostra castris uallatis sustinuit. Cum uerò incautus,
 atque insolenter succedere eos munitionibus uideret, et
 ptione undique facta, magnum numerum eorum interfici-
 cit. Quod nisi locorum notitia reliqui se texissent, para-
 timq; in naues, quibus flumen transferant, recepissent, sun-
 ditus delati essent. Qui ut paululum ab illo timore se re-
 crearunt, adiunctis ijs qui subsequebantur, rursus Mithri-
 datem oppugnare ceperunt. Mittitur à Mithridate nuntius
 Cesarì, qui rem gestam perferret: cognoscit ex suis ead-
 dem hæc accidisse Rex. ita penè sub idem tempus & rex
 ad opprimendum Mithridatem proficiscitur, & Cesar ad
 recipiendum. Celeriore fluminis Nili navigatione Rex
 est usus, in qua magnam, & paratam classem habebat: Cæ-
 sar eodem uinere uti noluit, ne nauibus in flumine dimica-
 ret. Sed circumuectus eo mari, quod à fricæ partis esse dicitur,

citur, sicuti supra demonstrauimus, prius tamen Regis co-
 pijs occurrit, quam is Mithridatem aggredi posset, eumq;
 ad se uictorem incolam exercitu recepit. Cōfederat cum
 copijs Rex loco natura munito, quod erat ipse excelsior,
 planitie ex omnibus partibus subiecta. Tribus autem
 ex lateribus uarijs genere munitionibus tegebatur: Vnum
 latius erat adiectum flumini Nilo, alterum editissimo loco
 ductum, ut partem castrorum obtineret: Tertium palude
 cingebatur. Inter castra, & Cesaris iter flumen intercedebat
 angustum, altissimis ripis, quod in Nilam influerat.
 Aberat autem ab Regis castris millia passuum circiter septem.
 Rex cum hoc uinere uenire Caesarem comperisset, equitatum
 omnem, expeditosq; delectos pedites ad id flumen misit,
 qui transitu Caesarem prohiberent, & e minus ex ripis
 praelium impar intrent: Nullum enim processum uirtus
 habebat, aut periculum ignavia subibat, que res incendit
 dolore milites, equitesq; nostros, quod tandiu pari
 praelio cum Alexandrinis certaretur. Itaque eodem tempore
 equites Germani dispersi uada fluminis quarentes partim
 demissioribus ripis flumen tranarunt: & legionarij magnis
 arboribus excisis, que longitudine utranque ripam contingerent
 proiectis, repentinoq; aggere iniecto, flumen transferunt:
 quorum impetum adeo pertimuerunt hostes, ut in fuga
 spem salutis collocarent. Sed id frustra, namque ex ea
 fuga pauci ad Regem refugerunt, penē omni reliqua
 multitudine interfecta. Cesar re preclarissime gesta,
 cum subitum aduentum suum iudicaret magnum terrorem
 Alexandrinis iniecturum, protinus uisitor ad Regis castra
 pertendit. Hec cum & opere magno uallata, & loci natura
 munita animaduerteret, confertimq; armorum multitudinem
 collocatum in uallo ui-

deret, lassos itinere, ac preliando milites ad oppugnanda castra succedere noluit. Itaque non magno interuallo relicto ab hoste, castra posuit. Postero die castellū, quod Rex in proximo uico non longe à suis castris muniuerat, brassibusq; cum opere castrorum coniunxerat, uici obtinendi causa, Caesar aggressus omnibus copijs expugnat: non quòd id minori numero militum consequi difficile factu putaret, sed ut ab ea uictoria, perterritis Alexandrinis, protinus castra Regis oppugnaret. Itaque eo cursu, quo resugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites infsecuti, munitionibus successerunt, acerrimeq; eminus preliari ceperunt. Duabus ex partibus aditus oppugnationis nostris dabatur: una, qua liberum accessum haberi demonstrauit: altera, quæ mediocri interuallum inter castra, & flumen Nilum habebat. Maxima, & electissima Alexandrinorum multiudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebat, plurimum autem proficiebant hostes in repellendis uulnerandisq; nostris, qui in regione fluminis Nili propugnabant: diuersis enim telis nostri figebantur, aduersi ex uallo castrorum, auersi q; ex flumine, in quo multæ naues instructæ funditoribus, & sagittarijs nostros impugnant. Caesar cum uideret milites acrius preliari non posse, nec tamen multum profici, propter locorum difficultatem, cumq; animum aduerteret excelssimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis, quòd & per se munitus esset, & studio partim pugnandi, partim spectandi decurrissent in eum locum, in quo pugnabatur, cohortes illò circuire castra, & summum locum aggredi iussit, hñq; Carsulenum præficit & animi magnitudine, & rei militaris scientia uirum præstantem. Quò ut uentum est, paucis defendentibus munitionem, nostris contra militibus

militibus acerrimè pugnantis, diuerso clamore, & præ-
 lio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnibus * pars * parteis ca-
 teis discurrere ceperunt. Quorum perturbatione nostrorum strorum
 rum animi adeò sunt incitati, ut penè eodem tempore ex
 omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castro-
 rum caperent, ex quo decurrentes, magnam multitudinem
 hostiam interfecerunt: quod periculum plerique Alexan-
 drini fugientes, acruatim se de nullo præcipitauerunt in
 eam pariem, quæ flumini erat adiuncta: horum primis ipsa
 fossa munitionis magna ui oppressis, cæteri faciliorem su-
 gam habuerunt. Cõstat fugisse ex castris Regem ipsum, re-
 ceptumq; in nauem, & multitudine eorum, qui ad proxi-
 mas naues adnabant, demerso nauigio perisse. Re feliciss-
 imè, celestimeq; gesta, Caesar magnæ uictoriæ fiducia pro-
 ximo terrestri uinere Alexandriam cum equitibus contem-
 dit, atque eam partem oppidi uictor introiit, quæ præsidio
 hostium tenebatur: neq; cum consilium suum fecit, quin
 hostes eo prælio audito, nihil iam de bello essent cogitaturi.
 Dignum adueniens fructum uirtutis, & animi magnitu-
 dinis tulit. Omnis enim multitudo oppidanorū, armis pro-
 iectis, munitionibusq; suis relictis, ueste ea sumpta, qua sup-
 plices dominantes deprecari consueuerunt, sacrisq; omnibus
 prolatis quorum religione precari offensos, iratosq; ani-
 mos Regum erant soluti, aduenienti Cesari occurrerunt, seq;
 ei dederunt. Caesar in fidem receptos consolatus per ho-
 stium munitiones in suam partem oppidi magna gratula-
 tione uenit suorum, qui non tantum bellum ipsum, ac dimi-
 cationem, sed etiam talem aduentum eius felicem fuisse læta-
 bantur. Caesar Aegypto, atq; Alexandria potitus, Reges cõ-
 stituit, ut quos Ptolemæus testamento scripserat, atq; obte-
 status erat populum Romanum ne mutarentur. Nam ma-
 iore

iore ex duobus pueris Rege amisso, minori tradidit regnum, maiori ex duabus filijs Cleopatrae, qua manserat in fide praesidijsq; eius: minorem Arsinoen, cuius nomine diu regnasse impotenter Ganymedem docuimus, deducere ex regno statuit, ne qua rursus noua dissensio, prius quam diuturnitate confirmarentur Regis imperia, per homines seditiosos nasceretur: legione ueterana sexta secum deducta, ceteras ibi relinquit, quò firmitus esset eorum Regum imperium, qui neque amorem suorum habere poterant, quòd fideliter permanserant in Caesaris amicitia, neq; uetustatis auctoritatem paucis diebus Reges constitui. Simul ad imperij nostri dignitatem, utilitatemq; publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide Reges, praesidijs eos nostris esse tutos: & hos, si essent ingrati, posse iisdem praesidijs coerceri. Sic rebus omnibus confectis, & collocatis, ipse itinere terrestri profectus est in Syriam.

Dum haec in Aegypto geruntur, Rex Deiotarus ad Domitium Caluinum, cui Caesar Asiam, finitimasq; prouincias administrandas tradiderat, uenit oratum, ne Armeniam minorem regnum suum, ne ue Cappadociam regnum Ariobarzantis, possideri, uastariq; pateretur à Pharnace quo malo nisi liberarentur, imperata sibi facere, pecuniamq; pronussam Caesari non posse se persolvere. Domitius non tantum ad explicandos sumptus rei militaris, cum pecuniam necessariam esse iudicaret, sed etiam turpe populo Rom. & Caesari uictori, sibiq; infame esse statuerat, regna sociorum, atq; amicorum ab externo Rege occupari: nuntios confestim ad Pharnacem misit, Armenia, Cappadociaq; decederet: ne ue occupatione belli ciuile, populi Rom. maiestatemq; tentaret. Hanc denuntiationem, cum maiorem uim habituram existimaret, si propius eas regiones
cum

cum exercitu accessisset, ad legiones profectus, unam ex
 tribus xxxv. secum ducit, duas in Aegyptum ad Cae-
 sare[m] mittit, literis eius euocatas, quarum altera in bel-
 lo Alexandrino non occurrit, quod itinere terrefieri per
 Syriam erat missa. Adiungit Cn. Domitius legioni xxxvi.
 duas à Deiotaro, quas ille disciplina, atque armatura non
 stra complures annos constitutas habebat, equitesq; cen-
 tum, totidemque ab Ariobarzane sumit. Mittit P. Sex-
 tium ad C. Pletorium Quaestorem, ut legionem adduce-
 ret, quae ex tumultuarijs militibus in Ponto confecta erat,
 Quiq; Paciscium in Ciliciam ad auxilia accersenda, quae
 copiae celeriter omnes iussu Domitij Comana conuene-
 runt. Interim legati à Pharnace responsum referunt, Cap-
 padocia se decessisse, Armeniam minorem recepisse, quam
 paterno nomine iure obtinere deberet: denique eius re-
 gni causa integra Caesari seruaretur: paratum enim se
 facere, quod is statuisset. P. Domitius eum animaduerte-
 ret, cum Cappadocia decessisse, non uoluntate adductum,
 sed necessitate, quod facilius Armeniam defendere pos-
 set, subiectam suo regno, quam Cappadociam longius re-
 motam, quodq; omnes tres legiones adducturum Domi-
 tium putasset, ex quibus cum duas ad Caesarem mis-
 sas audisset, audaciusq; in Armenia substitisset, perse-
 uerare cepit, ut eo quoque regno decederet. Neque
 enim aliud ius esse Cappadociae, atque Armeniae, nec ius-
 se eum postulare, ut in Caesaris aduentum res integra dis-
 ferretur: id enim esse integrum, quod ita esset, ut fuisset.
 His responsis datis, cum ijs copijs, quas supra scripsi, pro-
 fectus est in Armeniam locisq; superioribus iter facere in-
 stituit. Nam ex Ponto à Comanis iugum editum syluestre
 est pertinens in Armeniam minorem, quo Cappadocia fini-
 tur ab

tur ab Armenia: cuius itineris hæ erant certæ opportunitates, quòd in locis superioribus nullius impetus repentinus accidere hostium poterat, & quòd Cappadocia his itigis subiecta magnam commicatus copiam erat subministratura. Complures interim legationes Pharnaces ad Domitium mittit, quæ de pace agerent, regiaq; munera Domitio ferrent, ea constanter omnia aspernabatur, nec sibi quicquam fore antiquius, quàm dignitatem populi Romani & regna sociorum recuperare, legatis respòdebat. Magnis, & continuis itineribus confectis, cum aduentaret ad Nicopolim, quod oppidum in Armenia minore positum est, plano ipsum loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus obiectis satis magno interuallo ab oppido remotis, castra posuit longè à Nicopoli circiter millia passuum septè. Quibus ex castris cum locus angustus, atque impeditus esset transeundus, Pharnaces in insidijs delectos pedites, omnesq; penè disposuit equites: magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces dissipari iussit, paganosq; & oppidanos in his locis obuersari, ut si amicus Domitius eas angustias transfret, nihil de insidijs suspicaretur, cum in agris & pecora, & homines animadverteret uersari tanquam amicorum aduentu. Sin uerò ut in hostium fines ueniret, præda diripienda milites dissiparentur, dispersiq; cæderentur. Hæc cum administraret, nunquam tamen intermitteret legatos de pace, atque amicitia mittere ad Domitium, cum hoc ipso crederet cum facilius decipi posse. At contra spes pacis Domitio in eisdem castris morandi attulit causam. Ita Pharnaces amissa proximi temporis occasione, ueritus ne cognoscerentur insidiæ, suos in castra reuocauit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraq; oppido contulit: quæ dum muniant nostri, Pharnaces

ces aciem instruxit suo more, atque instituto. In fronte enim simplici directa acie cornua trinis firmabantur subsidijs, eadem ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra, sinistræq; interuallis, simplicibus ordinibus instructis. Perficit inceptum castrorum opus Domitius, parte copiarum pro uallo instructa. Proxima nocte Pharnaces interceptis tabellarijs, qui de Alexandrinis rebus literas ad Domitium ferebant, cognoscit Casarem magno in periculo uersari, flagitareq; à Domitio, ut quam primum sibi subsidia mitteret, propiusq; ipse Alexandriam per Syriam accederet. Qua cognita re Pharnaces uictorie loco ducebat, si trahere tempus posset, cùm discedendam celeriter Domitio putaret. Itaque ab oppido, quâ facillimum accessum, & aquisimum ad dimicandum nostris uidebat, fossas duas directas, non ita magno medio interuallo relicto, quatuor pedum altitudinis in eum locū deduxit, quo longius constituerat suam non producere aciem. Inter has fossas aciem semper instruebat: equitatum autem ab lateribus omnem extra fossam collocabat, qui neque aliter utilis esse poterat, & multum numero anticibat nostrum equitatum. Domitius autem, cùm Cesaris magis periculo, quam suo commoueretur, neque se tutò discessurum arbitraretur, si conditiones, quas reiecerat, rursus appeteret, aut sine causa discederet, ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit, tricesimam sextam legionem in dextro cornu collocauit, Ponticam in sinistro. Deiotymi legiones in mediam aciem contulit, quibus nimen angustissimum frontis reliquit interuallum, reliquis cohortibus in insidijs collocatis, sic utrinq; acie instructa processum est ad dimicandum. Signo sub idem tempus ab utroq; dato, cōcurritur acriter, uarieq; pugnatur. Nam tricesima sexta legio, cùm extra fossam in equitatum

equitatum Regis impetum fecisset, adeo secundum prelium fecit, ut incenibus oppidi succederet, fossamq; transiret, aduersos hostes aggredere. At Pontica ex altera parte legio cum paululum auersa hostibus cessisset, fossam autem circuire acies secundo conata esset, ut aperto latere aggredere hostem, in ipso transitu fossæ confixa, & oppressa est. Deiotari uero legiones uix impetum sustinuerunt. Ita uictrices Regis copie cornu suo dextro, mediâque acie conuerterunt se ad tricesimam sextam legionem, quæ tamen fortiter uincens impetum sustinuit, magnis copijs hostium circumdata, presentissimo animo pugnans in orbem se recepit ad radices montium, quò Pharnaces insequi propter iniquitatem loci noluit. Ita Pontica legione pene tota amissa, magna parte Deiotari militum interfecta, tricesima sexta legio in loca se superiora contulit, non amplius ducentis quinquaginta desideratis. Ceciderunt eo prelio splendidi, ac illustres uiri nonnulli equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus dissipati collegit, itinere uictisq; tutis per Cappadociam se in Asiam recepit. Pharnaces rebus secundis elatus, cum de Cesare ea quæ optabat, speraret, Pontum omnibus copijs occupauit. Ibiq; & uictor, & crudelissimus Rex, cum sibi fortunam paternam felicior euentu destinaret, multa oppida expugnauit, bona ciuium Romanorum, Ponticorumq; diripuit. Supplicia constituit in eos, qui aliquam formæ, atque ætatis commendationem habebant, eaq; que morte essent uisiora: Pontumq; nullo deficiente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat. Sub idem tempus in Illyrico est incommodum acceptum, quæ provincia superioribus mensibus retenta non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude erat.

de erat. Nanque eò missus astate cum duabus legionibus Q. Cornificius Cesaris questor pro pratore: quanquam erat Prouincia minimè copiosa ad exercitus alendos, & finitimo bello, ac dissensionibus uastata, & confecta: tamen prudentia, ac diligentia sua, quòd magnam curam suscipiebat, ne quò temere progrediretur, & recepit, & defendit. Nanque & castella complura locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, & bellum inferendum, expugnauit, eaq; præda milites donauit. Que etsi erat tenuis, tamè in tanta Prouincie desperatione erat grata, præsertim uirtute parata. Et cū Octavius ex fuga Pharsalici prælij magna classe in illum se sinum contulisset, paucis nauibus Hadertinorum, quorum semper in Remp. singulare constiterat officium, dispersis Octavianis nauibus erat potitus, ut uel classe dimicare posset, adiunctis captiuis nauibus sociorum. Et cum diuersissima parte orbis terrarum Cn. Pompeium uictor Cesar sequebatur, compluresq; aduersarios in Illyricum, propter Macedoniæ propinquitatem, se reliquis ex fuga collectis, contulisse audiret, literas ad Gabinium mittit, uti cum legionibus tyronum, quæ nuper erant conscriptæ, proficisceretur in Illyricum, coniunctisq; copijs cum Q. Cornificio, si quòd periculum Prouinciæ inferretur, depelleret. Sin ea non magnis copijs tuta esse posset, in Macedoniam legiones adduceret: omnem enim illam partem regionemq; uiuo Cn. Pompeio bellum instauraturam esse credebat. Gabinius, ut in Illyricum uenit, hyberno tempore anni ac difficili, siue copiosorem Prouinciam existimans, siue multum fortune uictoris Cesaris tribuens, siue uirtute, & scientia sua confusus, qua sepe in bellis periclitatus, magnas res, & secundas ductu, ausuq; suo gesserat, neque

Prouin

Prouinciæ facultatibus subleuabatur, quæ partim erat exis
 manita, partim infidels, neq; nauibus, intercluso mari tem-
 pestatibus, commectus supportari poterat, magnisq; diffi-
 cultatibus coactus, non ut uolebat, sed ut necesse erat bel-
 lum gerebat. Ita cum durissimis tempestatibus propter ino-
 piam castella, aut oppida expugnare cogere, crebra in-
 commoda accipiebat: adeoq; est à barbaris contemptus, ut
 Salonam se recipiens in oppidum maritimum, quod ciues
 Romani fortissimi, fidelissimiq; incolebant, in agmine dimi-
 care sit coactus. Quo prælio duobus millibus militum am-
 plius amissis, Centurionibus xxxviii. Tribunis iiii.
 cum reliquis copijs Salonam se recepit, summasq; ibi diffi-
 cultate rerum omnium pressus paucis mensibus morbo
 periit: cuius & infelicitas uiui, & subita mors in magnam
 spem Octauium adduxit Prouinciæ potiunde: quem tamen
 diutius in rebus secundis et Fortuna, quæ plurimum in bel-
 lis potest, diligentiaq; Cornificij, & uirtus Vatinij uersari
 passa non est. Vatinij Brundusij cum esset, cognitis
 rebus, quæ gestæ erant in Illyrico, cum crebris literis Cor-
 nificij ad auxilium Prouinciæ ferendum euocaretur, &
 M. Octauium audiret cum barbaris fœdera percussisse,
 compluribusq; locis nostrorum militum oppugnare præsi-
 dia, partim classe per se, partim pedestribus copijs per
 barbaros, etsi graui ualetudine affectus, uix corporis uir-
 tibus animum sequebatur, tamen uirtute uicij incommodum
 nature, difficultatesq; hyemis, & subite preparationis.
 Nam cum ipse paucas in portu naues longas haberet, li-
 teras in Achaiam, atque Calenum misit, uti sibi classem
 mitterent: quod cum tardius fieret, quam periculum nos-
 trorum flagitabat, qui sustinere impetum Octauij non pos-
 terant, nauibus æliuarijs, quarum numerus erat satis ma-
 gnus,

gnus, magnitudine quanquam non satis iusta ad preliandū,
 rostra imposuit. Hæ adiunctas nauibus longis, & numero
 classis aucto militibus ueteranis impostis, quorū magnam
 copiam habebat, ex omnibus legionibus, qui numero & gro-
 rum reliqui erant Brundisij, cum exercitus in Græciam
 transportaretur, profectus est in Illyricū mariūmag; non-
 nullas ciuitates, quæ defecerant, Octauiūq; se tradiderant,
 partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio, præ-
 teruebatur: nec sibi ullius rei moram, necessitatemq; in-
 iungebat, * qui quōm celeritē posset, ipsam Octauiū per- * quin
 sequeretur. Hunc oppugnantem Epidaurū terra, mariq;
 ubi nostrum erat presidium, aduentu suo discedere ab opa-
 pugnatione cōegit, presidiumq; nostrum recepit. Octauius,
 cion Vatiniū classē magna ex parte confectam ex nauis-
 culis actu eris habere cognouisset, confusus sua classe, sub-
 stitit ad insulā Thauridem, qua regione Vatinius insequens
 nauigabat: non quōd Octauium ibi restitisse sciret, sed quōd
 eum longius progressum insequi decreuerat. Cion propius
 Thauridem accessisset, distensis suis nauibus, quōd & tem-
 pestas erat turbulenta, & nulla suspicio, hostis repenti ad-
 uersam ad se uenientem nauem, antennis ad medium malum
 demissis, instructam propugnantibus animaduertit. Quod
 ubi conspexit, celeriter uela subduci, demittiq; antennas ius-
 bet, & milites armari, & uexillo sublato, quo pugnandi
 dabat signum, quæ primæ naues subsequerantur, idem ut
 facerent, significabat. Parabant se Vatiniāni repenti opa-
 presti: parati deinceps Octauiāni ex portu procedebant.
 Instruitur utrinq; acies, ordine disposita magis Octauiāna,
 paratior militum animis Vatiniāna. Vatinius, cion animadu-
 uerteret, neq; nauium se magnitudine, neq; numero parem
 esse futuræ dimicationi, Fortunæ rem committere maluit.

Itaque primus sua quinquereni in quadriremē ipsius Octavianij impetum fecit, celerimē, fortissimēq; contra illo remigante, naues aduersae rostris concurrunt adeo uehementer, ut nauis Octauiana rostro discusso, ligno contineretur. Committitur acriter reliquis locis praelium, concurruntq; ad duces maximē: nam cum suo quisq; auxilium ferret, magnum cominus in angusto mari praelium factum est, quantoq; coniunctis magis nauibus confligendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani, qui admiranda uirtute ex suis nauibus in hostium naues transilire non dubitabant, & dimicatione equata longē superiores uirtute rem feliciter gerebant. Deprimuntur ipsius Octavianij quadriremis, multae praeterea capiuntur, aut rostris perforatae merguntur: propugnatores Octavianiani partim in nauibus iugulantur, partim in mare praecipitantur: ipse Octavianus se in scapham confert, in quam plures cum confugerent depressa scapha, uulneratus tamen ad suum myoparonem. Eo receptus, cum praelium nox dirimeret, tempestate magna uelis profugit: sequuntur hunc suae naues nonnullae, quas casus ab illo periculo uendicaret. At Vatinius re bene gesta receptui cecinit, suisq; omnibus incoluibus, in eum se portū uictor recepit, quo ex portu classis Octauiana ad dimicandum processerat. Capit ex eo praelio pentiremem unam, triremes duas, dycrotas octo, compluresq; remiges Octavianos. Posteroq; ibi die fuit, dum suas captiuasq; naues reficeret, post diem tertium contendit in insulam issam, quod eò se recepisse ex fuga credebat Octavianum. Erat Mæum nobilissimum regionum earum oppidū, coniunctissimamq; Octauio, quò ut peruenit, oppidani supplices se Vatinio dederunt: comperitq; ipsam Octavianum, paruis, paucisq; nauigijs uento secundo regionem Graeciae petisse.

petisse, inde ut Siciliam, deinde Africam caperet. Ita breui spatio re præclarissimè gesta, Prouincia recepta, & Cornificio reddita, classe aduersariorum ex illo toto sinu expulsa, uictor se Brundisiam incolam exercitu, & classe recepit. His autem temporibus, quibus Casar ad Dyrrhachium Pompeium obsidebat, & pralio Pharsali rem feliciter gerebat, Alexandria; cum periculo magno, tum etiam maiore periculi fama, dimittebat. Qu. Cassius Longinus in Hispania pro prætore Prouinciæ ulteriores obtinende causa relictus, siue consuetudine natura suæ, siue odio, quod in illam Prouinciã susceperat quæstor, ex insidijs ibi uulneratus, magnas odijs sui fecerat accessiones: quod uel ex conscientia sua, cum de se mutuo sentire Prouinciã crederet, uel initis signis & testimonijs eorum, qui difficulter odia dissimulant, animaduertere poterat, & compensare offensionem Prouinciæ exercitus amore cupiebat. Itaque cum primum in unum locum exercitum conduxit, festertia c. militibus est pollicitus: nec multò post, cum in Lusitania Medobregam oppidum, motemq; Hernunium expugnasset, quò Medobregenses confugerant, ibiq; Imperator esset appellatus, iterum festertijs c. milites donauit. Multa præterea, & magna præmia singulis concedebat, quæ speciosum reddebant præsentem exercitus amorem, paulatim tamen, & occulte militarem disciplinam, seueritatemq; minuebant. Cassius legionibus in hyberna dispositis, ad ius dicendum Cordubam se recepit, contra eumq; in ea res alienum grauissimis oneribus Prouinciæ constituuit exoluere: & ut largitionis postulat consuetudo, per causam liberalitatis speciosam, plura largitori querebantur, pecuniæ locupletibus imperabantur, quas Longinus sibi expensas ferri, non tantum patiebatur, sed etiam

bb z coge

LIBRO
DEL PA
L. MARCO

cogebat in gregem locupletum simulatum cause tenues conieciantur, neque ullam genus questus, aut magni & evidentis, aut minimi & sordidi, pretermittebatur, quod domus, & tribunal Imperatoris uacaret: nemo erat, qui modo aliquam iacturam facere posset, quin aut iudimonio teneretur, aut in reos referretur. Ita etiam magna sollicitudo periculorum ad iacturas, & detrimenta rei familiaris adiungebantur quibus de causis accidit, ut cum Longinus Imperator eadem faceret, que fecerat questor, similia rursus de more eius prouinciales consilia inirent. Horum ordinem confirmabant nonnulli familiares eius, qui cum in illa societate uersarentur rapinarum, nihilo minus oderant eum, cuius nomine peccabant: sibiq; quod rapuerant, acceptum ferebant: quod intercederet, aut erat interpellatum, Cassio assignabant. Quintam legionem nouam conscribit, augetur odium & ex ipso delectu, & sumptu aditæ legionis. Complentur equitum tria milia, maximisq; onerantur impensis, nec Prouincia datur ulla requies. Interim literas accipit à Cesare, ut in Africam exercitum iralyeret, perq; Mauritianam ad fines Numidia perueniret, quod magna C. Pompeio iuba Rex miserat auxilia, maiorq; missurus existimabatur. Quibus literis acceptis, insolenti uoluptate efferebatur, quod sibi nouarum Prouinciarum, & fertissimæ regni tanta oblata esset facultas. Itaque ipse in Lusitaniam proficiscitur ad legiones accersendas, auxiliisq; adducendis: certis hominibus dat negotium, ut frumentum, nauesq; centum prepararentur, pecuniaq; describerentur, aq; impetrarentur, ne qua res, cum redisset, moraretur. Reditus eius fuit celerior omnium opinione: non enim labor, aut uigilantia, cupienti presertim aliquid, Cassio deerat. Exercitum coacto in unum locum, castris ad Corambam positis, pro con

* adiungebatur:

pro concione militibus exponit, quas res Caesaris iussu gerere deberet: polliceturq; ijs, cum in Mauritaniam traheretur, * scilicet se daturum: quintam fore in Hispania legionem. Ex concione se Cordubam recepit, coq; ipso die meridiana hora, cum in Basilicam iret, quidam Minutius Silo cliens L. Raciliij libellum, quasi aliquid ab eo postularet ut miles, ei tradit: deinde post Racilium (nam is laetus Cassij tegebat) quasi responsum ab eo peteret, celeriter dato loco, cum se insinuasset sinistra corripit eum, dextraq; bis ferit pugione: clamore sublato, fit à coniuatis impetus uniuersis. Munatius Flaccus proximum gladio traiecit licetorem: Hoc interfecto, Q. Cassium legatum uulnerat. Ibi T. Vassius, & L. Mergilio simili consuetudine Flaccum municipem suum aduuant. erant enim omnes italicensis. Ad ipsam Longinum L. Licinius Squillus inuolat, iacentemq; lenibus sauciat plagis. Concurritur ad Cassium defendendum. Semper enim Berones, compluresq; euocatos cum telis secum habere consueuerat, à quibus ceteri intercluduntur, qui ad eadem faciendam subsequabantur. Quo in numero fuit Calphurnius Saluianus, & Manilius Tuscus. Minutius inter saxa, que iaciebantur, in itinere fugiens opprimitur, & relato ad domum Cassio, ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert, dum certum cognosceret, confectus ne Cassius esset Laterensis, cum id non dubitaret, accurrat letus in castra, militibusq; uernaculis, & secunde legionis, quibus odio sciebat precipue Cassium esse, gratulatur. Tolleritur à multitudine in Tribunal, praetor appellatur. Nemo enim aut in prouincia natus, aut uernacule legionis miles, aut diuturnitate iam factus prouincialis (quo in numero erat secunda legio) non cum omni prouincia consentiret in

rat in odio Cassij. Nam legiones trigesimã, & uigesimã primam paucis mensibus in Italia scriptas, Casar attribuerat Longino: Quinta legio ibi nuper erat confecta. Interim nuntiatum Laterensi uiuere Cassium. Quo nuntio dolore magis permotus, quàm animo perturbatus, resedit celeriter se, & ad Cassium uisendum proficiscitur. Re cognita trigesima legio signa Cordubam infert ad auxilium ferendum imperatori suo. Facit hoc idem uigesimã primã: subsequitur has quinta. Cum duæ legiones reliquæ essent in castris, secundarij ueriti ne soli relinquerentur, atque ex eo quid sensissent, indicaretur, secuti sunt factum superiorum. permansit in sententia legio uernacula, nec ullo timore de gradu deiecta est. Cassius eos, qui nominati erant conscij cædit, iubet comprehendere. Legionem quintam in Castra remittit, cohortibus x x x. retentis. Indicio Minutij cognoscit L. Raciliũ, & L. Laterensem, & Anniũ Scapulam maxime dignitatis, & gratiæ prouincialem hominem, sibiq; tam familiarem, quam Laterensem, & Raciliũ in eadem fuisse coniuratione. Nec diu moratur dolorem suum, quin eos interfici iubeat. Minutium libertis tradit excruciantum. Item Calphurnium Salutanum, qui profitetur indicium, coniuratorumq; numerum auget, uere ut quidam existimant, ut nonnulli queruntur, coactus. Iisdem cruciatibus affectus L. Mergilio Squillus nominat plures, quos Cassius interfici iubet, exceptis ijs, qui se pecunia redemerunt. Nam palam sestertijs decem cum Calpurnio paciscitur, & cum Q. Sextio quinquaginta, qui, si maxime nocentes sunt multati, tamen periculũ uitæ, dolorq; uulnerũ pecunia remissus, crudelitã cũ auaritia certasse significabat. Aliquot post diebus literas à Casare missas accipit, quibus cognoscit Pompeium in acie uictum, amissis copijs fugisse.

Qua

Quia re cognita, missam dolori uoluptatem capiebat, uictoriae nuntius letitiam exprimebat, confectum bellum licentiam temporum intercludebat. Sic erat dubius animus, utrum nihil timere, an omnia licere, mallet. Sanatis uulneribus accessit omnes, qui sibi pecunias expensas tulerant, acceptasq; eas iubet referri, quibus parum uidebatur imposituisse oneris, amplio rem pecuniam imperat. Aequa autem ratione delectum instituit, quos ex omnibus conuentibus, colonijsq; conscriptos, transmarina militia perterritos, ad sacramenti redemptionem uocabat. Magnam hoc fuit uectigal, maius tamen creabat odium. His rebus confectis totum exercitum laustrat: Legiones, quas in Africam ducturus erat, & auxilia mittit ad traiectum. Ipse classem, quam parabat, ut inspiceret, Hispalim accedit: ibiq; moratur propterea quod edictum tota Prouincia proposuerat, ut quibus pecunias imperasset, neque contulissent, se adirent: quae euocatio uehementer omnes turbauit. Interim L. Titius, qui eo tempore Trib. mil. legionis uernacule fuerat, nuntiat fama, legionem trigessimam, quam Qu. Cassius legatus simul ducebat, cum ad oppidum Leptim castra haberet, seditione facta, Centurionibus aliquot occisis, qui signa tolli non patiebantur, discessisse, & ad secundam legionem contendisse, quae ad fretum alio itinere ducebatur. Cognita re, noctu cum v. cohortibus undeuicesimanorum egreditur, mane peruenit. Ibi eum diem, ut, quid ageretur, perspiceret, moratus, Carbonam contendit. Hic, cum legio uigesima, & uigesima prima, & cohortes quatuor, & quinta legio, totusq; conuenisset equitatus, audit quatuor cohortes a uernaculis oppressas ad Obuculam, cum his ad secundam peruenisse legionem, omnesq; ibi se coniunxisse, & T. Torium Italicensem ducem delegisse, Celeriter habito consilio, Mar-

*quatuor ex
 quinta legio-
 ne,

cellum Cordubā, ut eam in potestate retinere, Qu. Cassium legatum Hispalim mittit. Paucis ei diebus affertur, conuentum Cordubensem ab eo defecisse, Marcellumq; aut uoluntate, aut necessitate adductum (nanque id uarie nuntiabatur) consentire cum Cordubensibus. Duas cohortes legionis quintæ, quæ fuerant Cordubæ in præsidio, idem facere. Cassius his rebus incensus, mouet castra, & postero die Segouiam ad flumen Silicense uenit: ibi habita concione, militum tentat animos, quos cognoscit non sua, sed Cæsaris absentis causa sibi fidissimos esse, nullumq; periculum deprecaturus, dum per eos Cæsari Prouincia restitueretur. Interim Torius ad Cordubam, ueteres legiones adducit, ac ne dissensionis initium natum seditiosa militum, suaq; uideretur natura: simul, ut contra Qu. Cassium, qui Cæsaris nomine maioribus uiribus uti uidebatur, æquè potentem opponeret dignitatem, Cn. Pompeio se provinciam recuperare uelle palam dicebat. Et forsitan etiam hoc fecerit odio Cæsaris, & amore Pompeij, cuius nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: sed id qua mente commotus fecerit, cōiectura sciri non potest. Certè hoc præ se Torius ferebat. Milites adeò futebantur, ut Cn. Pompeij nomen in scutis inscriptū haberēt, frequens legionibus conuentus obuiam prodit, neq; tantum uirorum, sed etiam matrum familiæ, ac pretextatorum, deprecaturq; ne hostili aduentu Cordubam diriperent. Nam se contra Cassium sentire cum omnibus: Contra Cæsarem ne facere cogentur, orare. Tanta multitudinis precibus, & lacrymis exercitus commotus, cum uideret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeij nomine, & memoria, tamq; omnibus Cæsarianis, quam Pompeianis Longianum esse in odio, neque se conuentum, neq; M. Marcellum contra

contra *Cæsaris* causam posse perducere, nomen *Pompeij*
 ex sculis detraxerunt. *Marcellum*, qui se *Cæsaris* causam
 defensurum profitebatur, ducem ascuerunt, prætoresq;
 appellarunt, & sibi conuentum adiunxerunt, castraq; ad
Cordubam posuerunt. *Cassius* eo biduo circiter quatuor
 millia passuum à *Corduba* citra flumen *Betim* in oppidi
 conspectu loco excelso facit castra: literas ad Regem *Bon-*
gudem in *Mauritaniam*, & ad *M. Lepidum* procons. in
Hispaniam citeriorem mittit, subsidio sibi. Prouinciæq; *Cæ-*
saris causa quàm primum ueniret: ipse hostili modo *Cor-*
dubensium agros uastat, ædificia incendit: Cuius rei deforme
 mitate, atque indignitate legiones, quæ *Marcellum* sibi ducem
 ceperant, ad eum concurrerunt, ut in aciem educerentur,
 orant, priusq; confligendi sibi potestas fieret, quàm
 cum tanta contumelia nobilissime, charissimæq; possessiones
Cordubensium in conspectu suo rapinis, ferro, flammæq;
 consumerentur. *Marcellus*, eum confligere miserrimum pu-
 tare, quòd & uictoris, & uicti detrimentum ad eundem
Cæsarem esset redundaturum, neq; suæ potestatis esset, les-
 giones *Betim* traducit, atque aciem instruit. Cum *Cassium*
 contra pro castris suis aciem instruxisse loco superiore uide-
 deret, causa interposita, quòd is in æquum non descenderet,
Marcellus militibus persuadet, ut se in castra recipiant.
 Itaque copias reducere cepit. *Cassius* quo bono ualebat,
*Marcellum*q; infirmum esse sciebat, aggressus equitatu les-
 gionarios se recipientes, complures nouissimos in flumi-
 nis ripis interficit: cùm hoc detrimento, quid transitus flui-
 minis uitij, difficultatisq; haberet, cognitum esset, *Marcellus*
 castra *Betim* transfert, crebroq; uerq; legiones in aciem
 educit, neq; tamen confligitur propter locorum difficulta-
 tes. Erat copijs pedestribus multò firmior *Marcellus*, ha-

bebat enim ueteranas legiones, multiq; praelijs expertas.
 Cassius fidei magis, quàm uirtuti legionum confidebat. Ita
 que cum castra castris collata essent, & Marcellus locus
 idoneum castello cepisset, quo prohibere aqua Cassianos
 posset, Longinus ueritus, ne genere quodam obsidionis clau-
 deretur in regionibus alienis, sibiq; infectis, noctu silētio ex
 castris proficiscitur, celeriq; itinere Vllam contendit, quod
 sibi fidele esse oppidam credebat: ibi adeo coniuncta ponit
 moenibus castra, ut & loci natura (nanque Vlla in edito
 monte posita est) & ipsa munitione urbis, undique ab op-
 pugnatione tutus esset. Hunc Marcellus insequitur, &
 quam proximè potest Vllam, castra castris confert, loc-
 corumq; cognita natura, quò maximè rem deducere uole-
 bat, necessitate est adductus, ut neq; consligeret, cuius si rei
 facultas esset, resistere incitatis militibus non poterat: neque
 uagari Cassium latius pateretur, ne plures ciuitates ea pas-
 terentur, quæ passi erant Cordubenses. Castellis idoneis
 locis collocatis, operibusq; in circuitu oppidi continuatis,
 Vllam, Cassiumq; munitionibus clausit, quæ priusquàm
 perficerentur, Longinus omnem suum equitatum emisit,
 quæ magno sibi usui fore credebat, si pabulari, frumentariq;
 Marcellum non pateretur: magno autem impedimento, si
 clausus obsidione, & inutilis necessarium consumeret frus-
 mentum. Paucis diebus literis Cassij accepit, Rex Bogud
 cum copijs uenit, adiungitq; legionem, quam secum addu-
 xerat, compluresq; cohortes auxiliares Hispanorum: nam
 que ut in ciuilibus dissensionibus accidere consuevit. ita
 temporibus illis in Hispania nonnullæ ciuitates rebus Cassij
 studebant, plures Marcello fauebant. Accedit cum copijs
 Bogud ad exteriores Marcelli munitiones, pugnatur utrin-
 que acriter, crebroq; ut accidit, fortuna sepe ad utrumque
 transfer

transferebat uictoriam, nec tamen unquam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex citeriore Prouincia cum cohortibus legionarijs trigintaquinque, magnoque numero equitum, & reliquorum auxiliorum uenit ea mente Vllam, ut sine ullo studio contentiones Cassij, Marcellique componeret. Huic uenienti sine dubitatione Marcellus se credit, atque offert. Cassius contra suis se tenet praesidijs, siue eò, quòd plus sibi iuris deberi, quàm Marcellò existimabat, siue eò, quòd ne praecipuus animus Lepidi esset obsequio aduersarij, uerebatur. Ponit ad Vllam castra Lepidus, neq; habet a Marcellò quicquam diuisi: ne praegrinetur, interdicat ad exeundum Cassium inuitat, fidemque suam in re omni interponit. Cum diu dubitasset Cassius, quid sibi faciendum, quid ue Lepido esset credendum: neque ullum exitum consilij sui reperiret, si permaneret in sententia, postulat, uti munitiones disicerentur, sibiq; liber exitus daretur. Non tantum inducijs factis, sed propè iam constituta opera cion complanarent, custodique munitionum essent deductae, auxilia Regis in id castellum Marcelli, quod proximum erat regijs castris, neque opinantibus omnibus (si tamen in omnibus fuit Cassius, nam de huius conscientia dubitabatur) impetum fecerunt, compluresq; ibi milites oppresserunt: quod nisi celeriter indignatione, & auxilio Lepidi praelium esset diremptum, maior calamitas esset accepta. Cum iter Cassio patefactum esset, castra Marcellus cum Lepido coniungit. Lepidus eodem tempore, Marcellusq; Cordubam cum suis proficiscitur. Narbonem sub idem tempus Trebonius proconsul ad Prouinciam obtinendam uenit: de cuius aduentu ut cognouit Cassius, legiones quas secum habuerat, equitatumq; in hyberna distribuit. Ipse omnibus suis rebus celeriter correptis Malacam contendit.

tendit, ibiq; aduerso tempore nauigandi naues conscendit, ut ipse predicabat, ne se Trebonio, & Lepido, & Marcocello committeret: ut amici eius dictabant, ne per eam Prouinciam minore cum dignitate iter faceret, cuius magna pars ab eo defecerat: ut ceteri existimabant, ne pecunia illa ex infinitis rapinis confecta in potestatem cuiusquam ueniret. Progressus secunda, ut hyberna, tempestate, cum in iberum flumen noctis uitande causa se contulisset, inde, paulò uehementiore tempestate nihilo periculosius se nauigaturum credens, profectus aduersis fluctibus occurrentibus ostio fluminis in ipsis faucibus, cum neq; flectere nauem propter uim fluminis, neq; directam tantis fluctibus tenere posset, demersa nauis perijt. Cùm in Syriam Caesar ex Aegypto uenisset, atq; ab his, qui Roma uenerant ad eum, cognosceret, literisq; in banks animaduuerteret multa Romæ malè, & inutiliter administrari, neque ullam partem Reipublice satis commodè geri, quòd & contentionibus tribunitijs perniciose seditiones orirentur, & ambitione, atque indulgentia Tribunorum militum, & qui legionibus præerant, multa contra morem, consuetudinemq; militarem fierent, quæ dissoluendæ disciplinae, seueritatisq; essent, easq; omnia flagitare aduentum suum uideret, tamen præferendum existimauit, quas in prouincias, regionesq; uenisset, eas ita relinquere constitutas, ut domesticis dissensionibus liberarentur, iura, legesq; acciperent, & externorum hostium metum deponerent. Hæc in Syria, Cilicia, Asia celeriter se confecturum sperabat, quòd hæ Prouincie nullo bello premebantur. In Bithynia, ac Ponto plus oneris uidebat impendère sibi, nò enim excessisse Ponto Pharnacem audierat, neque excessurum putabat, cùm secundo prælio esset uehementer inflatus,

quod

quod contra Domitium Caluinum fecerat. Commoratus
 frē in omnibus ciuitatibus, quae maiores sunt dignitate,
 premia benemeritis & uirum, & publice tribuit. De
 controuersijs ueteribus cognoscit, ac statuit Reges, Ty-
 rannos, Dynastas Prouinciae, finitimosq;, qui omnes ad
 eum concurrerant, receptos in fidem conditionibus im-
 positis prouinciae tuendae, ac defendendae dimittit & sibi, &
 populo Romano amicissimos. Paucis diebus in ea Prouin-
 cia consumptis, Sex. C. sarem amicum, & necessarium suum
 legionibus Syriae praefecit, ipse eadem classe, qua uenerat,
 proficiscitur in Ciliciam, cuius Prouinciae ciuitates omnes
 euocat Tarsum, quod oppidum frē totius Ciliciae nobis-
 simum, fortissimumq; est. Ibi rebus omnibus prouin-
 ciae, & finitimarum ciuitatum constitutis, cupiditate pro-
 ficiendi ad bellum gerendum non diutius moratur, ma-
 gnisq; itineribus per Cappadociam confectis, biduum
 Mazicae commoratus, uenit Comana uetustissimum, &
 sanctissimum in Cappadocia Bellone templum, quod tanta
 religione colitur, ut sacerdos eius Deae maiestate, im-
 perio, & potentia secutus à Rege consensu gentis illius
 habeatur: id homini nobilissimo Nicomedi Bithynio adiu-
 dicauit, qui Regio Cappadocum genere ortus, propter ado-
 uersam fortunam maiorum suorum, mutationemq; gene-
 ritate minime dubio, uetustate tamen internusso, sacerdos
 tum id repetebat. Fratrem autem Ariobarzani Ariaratem,
 cum benemeritus uterque eorum de Repub. esset, ne
 aut regni hereditas Ariaratem sollicitaret, aut heres regni
 terreret, Ariobarzani attribuit, qui sub eius imperio, ac
 ditione esset: ipse iter ceptum simili uelocitate conficere
 cepit. Cum propius Pontum, finisq; Gallograeciae access-
 sisset, Deiotarus Tetrarches Gallograeciae, tunc quidem
 penē

penè totius, quod ei neque legibus, neque moribus concessum esse ceteri Tetrarchæ contendebant: sine dubio autem Rex Armeniæ minoris ab Senatu appellatus, depositis Regijs insignibus, neque tantum priuato uestitu, sed etiam reorum habitu supplex ad Casarem uenit oratum, ut sibi ignosceret, quòd in ea parte positus terrarum, quæ nulla præsidia Casaris habuisset exercitibus, imperijsq; in Cn. Pompeij castris fuisset: neque enim se iudicem debuisse esse controuersiarum populi Romæ, sed parère præsentibus imperijs. Contra quem Casar, cum plurima sua commemorasset officia, quæ consul ei decretis publicis tribuisset, cumq; defensionem eius, nullam posse excusationem eius imprudentiæ recipere coarguisset, quòd homo tantæ prudentiæ, ac diligentiæ scire potuisset, quis urbem Italianq; teneret, ubi Senatus, populusq; Romæ, ubi Respublica esset. Quis deinde post L. Lentulum, * M. Marcellum consul esset. Sed tamen se concedere id factum superioribus suis beneficijs, ueteri hospitio, atque amicitie, dignitati atq; hominis precibus eorum, qui frequentes concurrissent, hospites, atque amici Deiotari ad deprecandum. De controuersijs Tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: regium uestitum ei restituit. Legionem autem, quam ex genere ciuium suorum Deiotarus natura, disciplinaq; nostra constitutam habebat, equitatumq; omnem ad bellum gerendum adducere iussit. Cum in Pontum uenisset, coactisq; omnes in unum locum coegisset, quæ numero, atque exercitatione bellorum mediocres erant (excepta enim legione sexta, quam secum adduxerat Alexandria ueteratam, multi laboribus, periculisq; functam, multisq; militibus partim difficultate itinerum, ac navigationum, partim crebritate bellorum adeò diminutam, ut minus mille hominum

hominum in ea esset, reliquæ erant tres legiones, una De-
 iotari, duæ, quæ in eo prælio, quod Cn. Domitium fecisse
 cum Pharnace scripsimus, fuerant) Legati à Pharnace missi
 Casarem aduent, atque in primis deprecantur, ne eius ada-
 uentus hostilis esset. Facturum enim omnia Pharnacem, quæ
 imperata essent, maximeq; commemorabant, nulla Phar-
 nacem auxilia contra Casarem Pompeio dare uoluisse,
 cum Deiotarus, qui dedisset, tamen ei satisfecisset. Casar
 respondit se fore æquissimum Pharnaci, si quæ pollicere-
 tur, representaturus esset. Monuit autem, ut solebat, mi-
 tibus uerbis legatos, ne aut Deiotarum sibi obijcerent,
 aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pom-
 peio non misissent: nam se neque libentius facere quicquam
 quam supplicibus ignoscere, neque Prouinciarum publicas
 iniurias condonare ijs posse, qui non fuissent in se offi-
 ciosi. Id ipsum, quod commemorassent, officium utilius
 Pharnaci fuisse, qui prouidisset, ne uinceretur, quam sibi,
 cui Dij immortales uictoriam tribuissent. Itaque se magnas
 et graues iniurias ciuium Romanorum, qui in Ponto ne-
 gotiati essent, quoniam in integrum restituere non posset,
 concedere Pharnaci. Nam neq; interfectis amissam uitam,
 neq; exæctis uirilitem restituere posse, quod quidem sup-
 plicium grauius morte ciues Romani subissent. Ponto ue-
 rò decederet confectum, familiaq; publicanorum remitte-
 ret, ceteraq; restitueret socijs, ciuibusq; Romanis, quæ pe-
 nes eum essent. Si fecisset, iam tunc sibi mitteret munera
 ac dona, quæ bene rebus gestis Imperatores ab amicis acci-
 pere consueverant. Miserat enim Pharnaces coronam dis-
 cretam. His responsis datis, legatos remisit. At Pharnaces
 omnia liberaliter pollicitus, cum festinantem, ac properan-
 tem Casarem speraret, libentius etiam crediturum suis pro-
 misit,

missis, quàm res pateretur, quò celerius, honestiusq; ad res magis necessarias proficisceretur (nemini enim erat ignotum, plurimè de causis ad urbem Casarem reuocari) lentius agere, decedendi diem postulare, longiores passionè interponere, in summa frustrari cœpit. Caesar cognita calliditate hominè, quod alijs temporibus natura facere consueuerat, tunc necessitate fecit adductus, ut celerius omnium opinione manum consereret. Zela est oppidum in Ponto, positu ipso, ut in plano loco, satis munitum: tumultus enim naturalis, uelut manu factus, excelso undiq; fastigio sustinet murum. Circumpositi sunt huic oppido magni, multiq; intercisi uallibus colles, quorum editissimus unus, qui propter uictoriam Mithridatis, & infelicitatem Triarij detrimentumq; exercitus nostri superioribus locis, atque itineribus penè coniunctus oppido magnam in illis partibus habet nobilitatem, nec multò longius millibus passuum tribus abest ab Zela. Hunc locum Pharnaces ueteribus paternorum felicium castrorum respectis operibus, copijs omnibus suis occupauit. Caesar, cum ab hoste nullia passuum quinque castra posuisset, uideretq; eas ualles, quibus regia castra munirentur, eodem interuallo sua castra munituras, si modò ea loca hostes priores non cepissent, quæ multò erant propiora Regis castris, aggerem comportari iubet intra munitiones: quo celeriter collato, proxima nocte uigilia quarta legionibus omnibus expeditis, impedimentisq; in castris relictis, prima luce non opinantibus hostibus cum ipsum locum cepit, in quo Mithridates secundum bellum aduersus Triarium fecerat. Huc omnem comportari aggerem à castris, seruitiaq; agi iussit, ne quis ab opere miles discederet, cum spatium non amplius mille passuum intercisa uallis castra hostium diuideret ab opere incepto

Caesaris

saris castrorum. Pharnaces, cum id repente prima luce ani-
maduertisset, copias suas omnes pro castris instruxit: quas
interposita tanta locorum iniquitate, consuetudine magis
peruulgata militari credebat instrui Caesar: uel ad opus
suum tardandum, quò plures in armis tenerentur: uel ad
ostentationem regie fiducia, ne munitione magis, quàm
manu defendere locum Pharnaces uideretur. Itaque deter-
ritus non est, quò minus prima acie pro uallo instructa re-
liqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces impulsus
siue loci felicitate, siue auspicijs, & religionibus inductus,
quibus obtemperasse eum postea audiebamus, siue pau-
ciatate nostrorum, qui in armis erant, comperta, cum more
operis quotidiani, magnam illam seruorum multitudinem,
quæ aggerem portabat, militum esse credidisset, siue etiam
ueterana fiducia exercitus sui, quem cum legione XXI. in
acie conflixisset, & uicisse legati eius gloriabantur: simul
contemptu exercitus nostri, quem pulsum à se Domitio
duce sciebat: inuito consilio dimicandi, descendere prærupta
uille cepit. Cuius aliquandiu Caesar irridebat inanem
ostentationem, & eo loco militum cohortationem, quem in
locum nemo sanus hostis subiturus esset. Cum interim Phar-
naces eodem gradu, quo in prælium descenderat, uallem
ascendere aduersus arduum collem instructis copijs cepit,
Caesar incredibili eius uel temeritate, uel fiducia motus, ne-
que opinans, imparatusq; oppressus, eodem tempore mili-
tes ab operibus uocat, arma capere iubet, legiones oppo-
nit, aciem instruit. Cuius rei subita trepidatio magnum ter-
rorem attulit nostris. Nondum ordinibus instructis fal-
cate regie quadrigæ permultos milites perturbant, quæ
tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. Inse-
quitur hæc acies hostium, & clamore sublato confligit,

multum adiuuante natura loci, plurimum Deorum imitatorum
 talium benignitate, qui cum omnibus casibus bellis inter-
 sunt, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit admi-
 nistrari. Magno, atque acri prælio facto, cominus dextro
 cornu, quo ueterana legio sexta erat collocata, initium
 uictoriæ natum est ab ea parte, cum in procliua detrude-
 rentur hostes, multo tardius, sed tamen iisdem dijs adiuuan-
 tibus, sinistro cornu, mediâq; acie, totæ profligantur. Co-
 pias Regis, quæ quàm facili subierant iniquum locum, tam
 celeriter gradu pulsæ, premebantur loci iniquitate. Itaque
 multis militibus partim interfectis, partim suorum ruina
 oppressis, qui uelocitate effugere poterant, armis tamen
 proiectis, uallem transgressi, nihil ex loco superiore inera-
 mes proficere poterant. At nostri uictoria elati subire in-
 equum locum, munitionesq; aggredi non dubitarunt. De-
 fendentibus autem his cohortibus castra, quas Pharnaces
 præsidio reliquerat, celeriter castris hostium sunt potiti.
 Interfecta multitudine omni suorum, aut capta, Pharnaces
 cum paucis equitibus profugit. Cui nisi castrorum oppu-
 gnatio facultatem attulisset liberius profugiendi, uisus in
 Caesaris potestatem adductus esset. Tali uictoria toties uic-
 tor Cesar incredibili est letitia affectus, quod maximum
 bellum tanta celeritate confecerat, quod quæ subiti pericu-
 li recordatione letior, quod uictoria facilis ex difficillimis
 rebus acciderat. Ponto recepto, præda omni regia mi-
 litibus condonata, postero die cum expeditis equitibus
 ipse proficiscitur. Legionem sextam dedecere ad præ-
 mia, atque honores accipiendos in Italiam iubet. Auxilia
 Deiotari domum remittit, duas legiones cum Coelio Vin-
 tiano in Ponto reliquit. Ita per Gallogræciâ, Bithyniamq;
 in Asiam iter facit, omnium quæ carum Præuinciarum de
 contro

controuersijs cognoscit, & statuit iura in Tetrarchas, Reges, ciuitates distribuit. Mithridatē Pergamenum, quo rem feliciter, celeriterq; gestum in Aegypto supra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regijs educatum (nā eum Mithridates Rex Asiae totius propter nobilitatē Pergano paruulum secum asportauerat in castra, multosq; tenuerat annos) Regem Bosphori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat: Prouinciasq; populi Rom. à barbaris, atq; inimicis Regibus interposito amicissimo Rege, munuit. Eidem Tetrarchiam legibus Gallograecorum, iure gentis, & cognationis adiudicauit, occupatam, & possessam paucis ante annis à Deiotaro. Neq; tamen usquam diutius moratus est, quā necessitas urbanarum seditionum pati uidebatur. Rebus felicissimè, celerrimeq; confectis, in Italiam celerius omnium opinione uenit.

A. HIRTII, AVT,
OPPI DE BELLO A-
FRICO COMMEN-
TARIVS V.

AESAR itineribus iustis confectis, nullo die intermisso ad XII. Calendarum Ianuar. in Lilybaeum peruenit, statimq; ostendit sese naues uelle conscendere, cum non amplius legionem tyro-
num haberet unam, equitesq; uix sexcentos. Tabernaculum secundū litus ipsam constituit, ut propè fluctus uerberaret. Hoc eo consilio fecit, ne quis sibi morae quicquam fore speraret, & ut omnes in dies, horasq; parati essent. Un-
cidit

cidit per id tempus, ut tempestates ad nauigandum idoneas non haberet. Nihilominus in nauibus remiges, militesque continere, et nullam praetermittere occasionem profectiois, cum praesertim ab incolis eius provinciae nuntiarentur aduersariorum copiae, equitatus infinitus, legiones regiae quatuor, leuis armaturae magna uis, Scipionis legiones decem, elephanti centum uiginti, classisque esse complures. tamen non deterrebatur, animoque, et spe confidebat. Interim in dies et naues longe adaugeari, et onerariae complures eodem concurrere, et legiones tyronum conuenire. In his ueterana legio quinta, equitum ad duo millia, legionibus collectis sex, et equitum duobus millibus, ut quaeque prima legio uenerat, in naues longas imponebatur, equites autem in onerariis: ita maiorem partem nauium antecedere iussit, et insulam petere Aponianam, quae abest à Lilybaeo. Ibique commoratus, bona paucorum uendit publice. Deinde Allieno praetori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus praecipit. Et de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mandatis, ipse nauem conscendit ad v. Calendarum Ianuar. et reliquas naues statim est consequutus: ita uento certo, celerique nauigio uectus, post diem quartum cum longis paucis nauibus in conspectum Africae uenit. Namque onerariae reliquae praeter paucas, uento dispersae, atque errabundae diuersa loca petierunt. Clupeam classe praeteruehitur, deinde Neapolim: complura praeterea castra, et oppida non longe à mari relinquit. Postquam Adrumetum accessit, ubi praesidium erat aduersariorum, cui praerat C. Considius, et à Clupea secundum oram maritimam, cum equitatu Adrumeti Cn. Piso cum Mauris circiter tribus millibus apparuit. Ibi paulisper Caesar ante portum commoratus,

moratus,

moratus, dum reliquæ naues conuenirent, exponit exerci-
 tum. Cuius numerus in præsentia fuit peditum trium mil-
 lium, equitum centum quinquaginta. Castrisq; ante oppi-
 dum positis, sine iniuria cuiusquam confedit, cobibetq; oz-
 mneis à præda. Oppidani interim muros armatis complet,
 ante portum frequentes confidunt ad se defendendum, quo-
 rum numerus duarum legionum intus erat. Caesar circum
 oppidum uectus, natura loci perspecta, redit in castra. Non
 nemo culpæ eius, imprudentiæq; assignabat, quòd neq; cer-
 tum locum gubernatoribus, præfectisq;, quod peteret, præ-
 ceperat: neq; ut more ipsius consuetudo superioribus tem-
 poribus fuerat, tabellas signatas dederat, ut in tempore his
 perlectis locum certum peteret uniuersi: quòd minime Cæ-
 sarem fecerant: nanque nullum portum terræ Africæ, quò
 classes decurrerent, pro certo tutum ab hostium præsidio
 fore suspicabatur: sed fortuito oblatam occasionem egressus
 aucupabatur. L. Plancus interim legatus petit à Cæsare, ut
 sibi daret facultatem cum Considio agendi, si posset aliqua
 ratione perducere ad sanitatem. Itaq; data facultate literas con-
 scribit, & eas captiuo dat perferendus in oppidum ad Con-
 sidium. Quò simul atq; captiuus cū peruenisset, literasq;
 ut erat mādatum, Considio porrigere cepisset: prius quam
 acciperet ille. Vnde, inquit, istas? Tū captiuus, Venio à Cæ-
 sare. Tunc Considius, Vnus est, inquit, Scipio Imperator
 hoc tempore populi Rom. Deinde in conspectu suo capti-
 uum statim interfici iubet: literasq; nondum perlectas, si-
 cut erant signate, dat homini ceruo ad Scipionem perferen-
 dus. Postquam una nocte, & die ad oppidum consumpta,
 neque responsum ullum à Considio dabatur, neque ei reli-
 que copie succurrebant, neque equitatu abundabat, & ad
 oppidum oppugnandum non satis copiarum habebat, &

cas tyronum. neq; primo aduentu conuulnerari exercitum uolebat, & oppidi egregia munitio, difficilisq; ad oppugnandum erat accessus, & nuntiabantur auxilia magna equitatus oppidantis suppetius uenire, non est uisa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi: ne, dum in ea re Caesar esset occupatus, circumuentus à tergo ab equitatu hostium laboraret. Itaq; castra cum mouere uellet, subito ex oppido erupit multitudo, atq; equitatus subsidio uero tempore eis casu succurrit, qui erat missus ab Iuba ad stipendium accipiendum, castraq; unde Caesar egressus iter facere coeperat, occupant, & eius agmen extremum insequi coeperunt. Quae res cum animaduersa esset, subito legionarij consistunt, & equites, quanquam erant pauci, tamè contra tantam multitudinem audacissimè concurrunt. Accidit res incredibilis, ut equites minus triginta Galli, Maurorum equitum duo millia loco pellerent, urgerentq; in oppidum. Postquam repulsi, & coniecti erant intra munitiones, Caesar iter constitutum ire contendit. Quod cum saepius facerent, & modò insequerentur, modò rursus ab equitibus in oppidum repellerentur, cohortibus paucis ex ueteranis, quas secum habebat, in extremo agmine collocatis, & parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere coepit. Ita quanto longius ab oppido discedebatur, tanto tardiores ad insequendum erant Numidae. Interim in itinere ex oppidis, & castellis legationes uenire, polliceri frumentum, paratosq; esse, quae imperasset, facere. Itaque eo die castra posuit ad oppidum Ruspinam Cal. Ian. Unde mouit, & peruenit ad oppidum Leptim liberam ciuitatè, & immunem. Legati ex oppido ueniunt obuiam, libenter se omnia facturos, quae uellet, pollicentur. Itaq; Centurionibus ad portas oppidi, & custodijs impositis, ne quis

miles

miles in oppidum introiret, aut iniuriã fieret cuius inco-
 le, non longè ab oppido secundum litus facit castra. Eodẽ
 naues onerarias, & longæ nonnullæ casu aduenerunt. Reli-
 quæ, ut est ei nũtiatum, incertæ locorum, Vticã uersus pe-
 tere uise sunt. Interim Cæsar è mari nõ digredi, neque me-
 diterranea petere propter nauium errorem, equitatumq;
 in nauibus omnem continere, ut arbitror, ne agri uastaren-
 tur, aquã in naues iubet comportari. Remiges interim, qui
 aequatum è nauibus exierãt, subito equites Mauri, neq; opi-
 nantibus Cæsariãtis adorti, multos iaculis conuulneraue-
 runt, nonnullos interfecerunt. Latent enim in insidijs cum
 equis inter conualles, & subito exeunt, non ut in cãpo co-
 minus depugnẽt. Cæsar interim in Sardiniam nuntios cum
 literis, & in reliquas Prouincias finitimas dimisit, ut sibi
 auxilia, commeatus, frumentum, simul atq; literas legissent,
 mittenda curarent: exoneratisq; partim nauibus longis,
 Rabirium Posthumum in Siciliam ad secundum commea-
 tum accersendum misit. Interim cum x. nauibus longis ad
 reliquas naues onerarias cõquirendas, quæ deerrassent, &
 simul mare tuendum ab hostibus, iubet proficisci. Item C.
 Sallustium Crispum prætorem ad Cercinnam insulam uer-
 sus, quam aduersarij tenebant, cum parte nauium ire iu-
 bet, quod ibi magnum numerum frumenti esse audiebat.
 Hec ita imperabat, itaque unicuique præcipiebat, ut si fieri
 posset, nec locum ullum excusatio haberet, nec moram ter-
 giuersatio. Ipse interea ex perfugis, & incolis cognitis
 conditionibus Scipionis, & qui cum eo contra se bellum
 gerebant, miserari. Regium enim equitatum in Prouincia
 Africa Scipio alebat. Tanta hominum erat dementia, ut
 mallent Regis esse uestigales, quàm cum ciuibus in pa-
 tria in suis fortunis esse incolumes. Cæsar ad III. Nonarum

Ianua castra mouet, Leptiq; sex cohortium praesidio cum
 Saserna relicto, ipse rursus unde pridie uenerat, Russpi-
 nam cum reliquis copijs conuertit, ibiq; sarcinis exercitus
 relicto, ipse cum expedita manu proficiscitur circum uillas
 frumentatum: oppidansq; imperat, ut plaustra, iumentaq;
 omnia sequantur. Itaque magno frumenti inuento numero,
 Russpinam redit. Hoc eum idcirco existimo fecisse, ne mari-
 tima oppida post se uacua relinqueret, praesidioq; firmata
 ad classis receptacula muniret. Itaq; ibi relicto P. Saserna
 fratre eius, quem Lepti proximo oppido reliquerat cum
 legione, iubet comportari ligna in oppidum quom plurima.
 Ipse cum cohortibus septem, quae ex ueteranis legionibus
 in classe cum Sulpito, & Vatino rem gesserant, ex oppi-
 do Russpina egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab
 oppido nullia passuum duo. Ibiq; classem sub uesperu cum
 ea copia conscendit, omnibus in exercitu inscijs, & requis-
 rentibus imperatoris consiliu, magno metu, ac tristitia so-
 licitabantur. parua enim cum copia, & ea tyronum, neque
 omni exposita in Africa contra magnas copias, & insidiosae
 nationis, equitatumq; innumerabilem, se expositos uidebat:
 neq; quicquam solatis in praesentia, neq; auxilium in suorum
 consilio animaduertebant, nisi in ipsius imperatoris uultu,
 uigore, mirabiliq; hilaritate. Animum enim altum, & ere-
 ctum praese gerebat. Huic acquiescebant homines, & in
 eius scientia, & consilio omnia sibi proclina omnes fore
 sperabant. Caesar in nauibus una nocte consumpta, iam caelo
 albescente, cum proficisci conaretur, subito nauium pars,
 de qua timebat, ex errore eodem conferebatur. Hac re cog-
 nita, Caesar celeriter de nauibus imperat omnes egredi,
 atque armatos in litore reliquos aduenientes milites expe-
 ctare. Itaque sine mora nauibus eis in portum receptis, &

aduectis

aduectis militum, equitumq; copijs, rursus ad oppidum Rus-
 spinam redit, atq; ibi castris cōstitutis, ipse cum cohortibus
 expeditis xx. frumentatum est profectus. Ex eo est cogni-
 tum Caesaris consiliū, illum cum classe nauibus onerarijs,
 quæ deerrassent, subsidio ire clā hostibus uoluisse, ne casu
 imprudentes sue naues in classem aduersariorū incidere-
 nt; eam rem eos uoluisse scire, qui in præsidijs relictī mi-
 lites fuissent, ne propter suorum paucitatem, & hostium
 multitudinem metu deficerēt. Interim cū iam Caesar pro-
 gressus esset ē castris circiter milli passuum tria, per spe-
 culatores, & antecessores equites nuntiatur ei, copias ho-
 stium haud longē à sese uisas, & hercle cum eo nuntio
 puluis ingens conspici ceptus est. Hac re cognita, Caesar
 celeriter iubet equitum uniuersum, cuius copiam habuit
 in præsentia non magnam, & sagittarios, quorum paruus
 ē castris secum exierat numerus, accersi, atque ordinari,
 signa se leniter consequi, ipse antecedere cum paucis ar-
 matis. Iamq; cū procul hostis conspici posset, milites
 in campo iubet galcari, & ad pugnam parari, quorum
 omnino numerus fuit xxx. cohortium cum equitibus
 cccc. & sagittarijs. Et hostes interim, quorum dux
 erat Labienus, & duo Pacidij aciem dirigunt mirabili
 longitudine non peditam, sed equitum confertam, & inter
 eos leuis armatura Numidas, & sagittarios pedites inter-
 posuerant, & ita condensauerant, ut procul Cesariani pe-
 destres copias arbitrarentur, & dextrum, ac sinistrum
 cornu magnis equitum copijs firmauerant. Interim Caesar
 aciem dirigie simplicem, ut poterat propter paucitatem,
 sagittarios ante aciem constituit, equites dextro, sinistroq;
 cornu opponit, & ita præcipit, ut prouiderent, ne mul-
 titudine equitatus hostium circumuenirentur. Existimab-

bat enim se cum pedestribus copijs acie instructa dimicaturum. Cui utrinque expectatio fieret, neque Caesar se remoueret, & cum suorum paucitate contra magnam inimicorum artificio magis, quam uiribus decernendum uideret, subito aduersariorum equitatus se extendere, & in latitudinem promouere, collesq; complecti, & Caesaris equitatum extenuare, simulq; ad circumcundam comparare se ceperant. Caesariani equites eorum multitudinem egre sustinebant. Acies interim mediae eam concurrere conarantur, subito ex condensis turmis Numidae leuis armaturae cum equitibus procurrunt, & inter legionarios pedites iacula coniiciunt. Hic cum Caesariani in eos impetum fecissent, illorum equites refugiebant, pedites interim resistebant, dum equites rursus concursu renouato pedibus suis succurrerent. Caesar nouo genere pugnae oblato, cum animaduerteret ordines suorum in procurrendo turbari (pedites enim, dum equites longius a signis persequuntur, latere nudo a proximis Numidis iaculis uulnerantur: equites autem hostium, pilum militis cursu facile uitabant) edicit per ordines, ne quis miles a signis quatuor pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni suorum multitudine confusus, Caesaris paucitatem circumire conatur. Equites Iuliani pauci, multitudinem hostium desessi, equis conuulserat, paulatim cedere: hostis magis magisque instare. Ita puncto temporis omnibus legionarijs ab hostium equitatu circumuentis, Caesarisq; copijs in orbem compulsis, intra cancellos omnes coniecti pugnare cogebantur. Labienus in equo capite nudo uersari in prima acie, simul suos cohortari, nonnunquam legionarios Caesaris ita appellare: Quid tu, inquit, miles tyro, tam feroculus es? uos quoque iste uerbis insatuuat: in magnum mehercule

nos periculum impulit: misereor uestri. Tum miles, Non
 sum, inquit, tyro, Labiene, sed de legione decima uetera-
 nus. Tum Labienus, Non agnosco, inquit, signa decumanon-
 rum. Tum miles, iam me, quis sim, intelliges. Simul casti-
 dem de capite deiecit, ut cognosci ab eo posset, atque ita pi-
 lam uiribus contortum dum in Labienum mittere contem-
 dit, equi grauius aduerso pectori affixit, & ait, Labie-
 ne, Decumanum militem, qui te petit, scito esse. Omnium
 tamen animi in terrorem coniecit, & maximè tyronum.
 Circumspicere enim Casarem, neque amplius facere, nisi
 hostium iacula uitare. Caesar interim consilio hostium co-
 gnito, iubet aciem in longitudinem quam maximam por-
 rigi, & alternis conuersis cohortibus, ut una post alte-
 ram ante signa tenderet. Ita coronam hostium dextro, si-
 nistroq; cornu mediam diuidit, & unam partem ab alte-
 ra exclusam, equitibus intrinsecus adortus, cum peditatu
 telis coniecit in fugam uertit, neque longius progressus
 uertit insidias, se ad suos recipit. Idem altera pars equi-
 tum, peditumq; Caesaris fecit. His rebus gestis, & pro-
 cul hostibus repulsis, conuulneratq;, ad sua praesidia
 sese, ut erat instructus, recipere coepit. Interim M. Pe-
 treius, & Cn. Piso cum equitibus Numidis & c. electis, pe-
 ditumq; eiusdem generis satis grandi ex itinere rectè sub
 sidio suis occurrunt. At * cohortes suis ex terrore firmas
 tis, rursusq; renouatis animis, legionarios conuersis equi-
 tibus recipientes, nouissimos adoriri, & impedire coepe-
 runt, quo minus se in castra reciperent. Hac re animada
 uersa, Caesar iubet signa conuerti, & medio campo redita-
 tegrari praelium, cum ab hostibus eodem modo pugnaretur,
 nec cominus ad manus rediretur, Caesarisq; equites ius-
 tentisq; ex nausea recentis sui, languore, paucitate, uulne-
 ribus

ribus, defatigata ad insequendum hostem, perseveradumq;
 cursum tardiozem haberet, diciq; pars exigua iam reliqua
 esset: cohortibus, equitibusq; circumdata, imperat, ut uno
 iclu contenderent, neque remitterent, donec ultra ultimos
 colles hostes repulissent, atque eorum essent positi. Itaque
 signo dato, cum iam hostes languide, negligenterq; tela
 mitterent, subito immittit cohortes, turmasq; suorum, at-
 que puncto temporis, hostibus nullo negotio campo pul-
 sis, post collemq; deiecit, nacti locum, atque ibi paulisper
 commorati, ita ut erant instructi, leniter se ad suos reci-
 piunt munitiones. Itemq; adversarij male accepti, tum de-
 mum se ad sua presidia contulerunt. Interim ea re gesta,
 & prelio dirempto, ex adversarijs per fuge plures ex om-
 ni hominum genere, & preterea intercepti hostium
 complures equites, peditesq; ex quibus cognitum est ho-
 stium consilium, eos hac mente, & conatu uenisse, ut nouo,
 atque inusitato genere prelij tyrones, legionarij; pauci
 perturbati, Curionis exemplo ab equitatu circumuenti op-
 primerentur. Et ita Labienum dixisse pro concione, tam-
 tam sese multitudinem auxiliorum adversarijs subministra-
 turum, ut etiam cadendo in ipsa uictoria defatigati uince-
 rentur, atq; a suis superarentur. Quippe qui in nullo illo-
 rum sibi confideret: Primum, quod audierat Romae legio-
 nes ueteranas dissentire, neq; in Africam uelle transire: De-
 inde, quod triennio in Africa suos milites consuetudine re-
 tentos, fideles iam sibi effecisset, maxima autem auxilia ha-
 beret Numidarum, equitumq; leuis armaturae. Preterea ex
 fuga, prelioq; Pompeiano, quos secum a Brudusio transpor-
 tauerat, equites Germanos, Gallosq;, ibiq; postea ex hy-
 bridis libertinis, seruisq; conscripserat, armauerat, equoq;
 frenato uti condocuerat. Preterea regia auxilia, elephantes

CXX. equitatusq; innumerabilis: deinde legiones conscri-
 ptæ ex cuiusq; modi generis amplius XXI. millibus. Hæc
 spē, atq; ea audacia inflammatus Labienus cum equitibus
 Gallis, Germaniq; DCCC. Numidarū sine frank VIII.
 millibus. Præterea Petreiano auxilio adhibito equitibus
 M. C. peditum, ac leuis armaturæ quater tantis sagittarijs,
 ac funditoribus, hippotoxotisq; cōpluribus: his copijs pri-
 die Nonarum Ian. post diem tertium, quàm Africam atti-
 git, in campis planissimis, purissimiq; ab hora diei quinta
 usq; ad solis occasum est decertatum. In eo prælio Petreius
 grauiter ictus ex acie recessit. Caesar interim castra munia-
 re diligentius, præsidia firmare maioribus copijs, uallumq;
 ab oppido Ruspina usq; ad mare ducere, & à castris alien-
 rum eodem, quo tutius ultro, curoq; commeare, auxiliaq;
 sine periculo sibi succurrere possent. Tela, tormentaq; ex
 nauibus in castra comportare, remigum partem ex classe
 Gallorum, Rhodiorumq;, epibatarumq; armare, & in ca-
 stra euocare, uti si posset, eadem ratione, qua aduersarij le-
 uis armatura interiecta inter equites suos interponeretur,
 sagittarijsq; ex omnibus nauibus Ihyrels, Syrijs, & cuiusq;
 que generis ductis in castra compluribus, frequētabat suas
 copias. Audiebat enim Scipionem post diem tertium eius
 diei, quo prælium factum erat, appropinquare, copias suas
 cum Labieno, & Petreio coniungere. Cuius copia legio-
 num octo, & equitum quattuor millium esse nuntiabatur,
 officinas ferrarias instruere, sagittasq;, & tela uti sicrent
 complura, curare, glādes fundere, sudes comparare, literas
 in Siciliam, nuntiosq; mittere, ut sibi crates, materiemq;
 congererent ad arietes, cuius inopia in Africa esset. Præ-
 terea ferrum, plumbumq; mitteretur. Etiam animaduerte-
 bat frumēto se in Africa nisi importato uti nō posse. Priore
 enim

enim anno propter aduersariorū delectus, quòd stipendiarū aratores milites essent facti, messem non esse factā. Præterea ex omni Africa frumentum aduersarios in pauca oppida, & bene munita cõportasse, omnemq; regionem Africæ exinanisse frumento, oppida præter pauca quæ ipsi suis præsidij tueri poterant, reliqua dirui, atq; deleri, & eorum incolas intra sua præsidia coëgisse commigrare: agros desertos, ac uastatos esse. Hac necessitate Cæsar coactus priuatos ambiendo, & blandè appellando, aliquantulū frumenti numerum in sua præsidia congegessat, & eo parcè utebatur. Opera interim ipse quotidie circumire, & alteras cohortes in statione habere propter hostium multitudinē: Labienus suucios suos, quorum numerus maximus fuit, iubet in plaustris Adrumetum deportari. Naves interim Cæsaris onerariæ errabundæ malè uagabantur, incertæ locorum, atq; castrorum suorum, quas singulas scaphæ aduersariorum complures adortæ incenderant, atq; expugnauerant. Hac re nuntiata Cæsari, classes circum insulas, portusq; disposuit, quò tutius comæatus supportari posset. M. Cato interim, qui Uticæ præerat, Cn. Pompeium filium multis uerbis, assidueq; obiurgare non desistebat: Tuus, inquit, pater, istius ætatis cum esset, & animaduertisset Rēpub. ab audacibus, sceleratisq; ciuibus oppressam, honosq; aut interfectos, aut exilio multatos patriæ, ciuitateq; carere: gloria, & animi magnitudine elatus, priuatus, atque adolescētib; paterni exercitus reliquijs collectis pene oppressam funditus, & deletam Italianam urbemq; Romanam in libertatem uendicauit. Idemq; Siciliam, Africam, Numidianam, Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit: quibus ex rebus sibi eam dignitatem, quæ est per gentes clarissima, notissimāq; conciliauit: adolescemulusq; atq; eques

ROMANUS

Romanus triumphauit. Atque ille non ita amplis rebus patris gestis, neque tam excellenti maiorum dignitate parata, neque tantis clientelis, nominis que claritate præditus, in Rempub. est ingressus. Tu contra & patris nobilitate, & dignitate, & per te ipse satis animi magnitudine, diligentiaq; præditus, non ne crites, & proficisceris ad paternas clientelas, auxilium tibi, reiq; publicæ, atq; optimo cuique effugiatum? His uerbis hominis grauissimi incitatus adolescentulus, cum nauiculis cuiusque modi generis xxx. inibi paucis rostratis, profectus ab Utica est in Maturitaniam, regnumq; Bogudis est ingressus. Expedi- toq; exercitu numero seruorum, liberorū duorum millium cuius partem incermem, partem armatam habuerat, ad oppidum Asecurum accedere cepit, in quo oppido præsidium fuit regium. Pompeio adueniente, oppidani usque eò passi propius eum accedere, donec ad ipsas portas, ac muram appropinquaret, subito eruptione facta prostratos, perterritosq; Pompeianos in mare passim, nauesq; compulerunt. Ita re male gesta, Cn. Pōpetus filius naues inde auertit, neq; postea litus attigit, classemq; ad insulas Baleares uersus conuertit. Scipio interim cū his copijs, quas paulò antè demonstrauimus, Uticæ grandi præsidio relicto profectus, primò Adriuæti castra ponit, deinde ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cū Petrei, & Labie- ni copijs se coniungit, atque unis castris factis, III. millia passuum longè considunt. Equitatus interim eorum circum Cesaris munitiones uagari, atque eos qui pabulandi, aut aquandi gratia extra uallum progressi essent, excipere, & ita omnes aduersarios intra munitiones continere. Quare Cesariani graui annona sunt conflictati, ideo quòd non- dum neq; ab Sicilia, neq; ab Sardinia cōmeatus supporta-

tus erat, neq; per anni tempus in mari classes sine periculo usgari poterant, neque amplius millia passuum sex terre Africa, quoquo uersus tenebant, pabuliq; inopia premebantur. Qua necessitate coacti ueterani milites, equitesq; qui multa terra, mariq; bella confecerant, & periculis, inopiaq; tali saepe essent conflati, alga è litore collecta, & aqua dulci elota, & ita iumentis esurientibus data, uitam eorum producebant. Dum hæc ita fierent, Rex Iuba cognitis Cesaris difficultatibus, copiarumq; paucitate, non est uisum dari spatium conualescendi, augendarumq; eius opum: itaque comparatis equitum magnis, peditumq; copijs, subsidio suis egressus è regno ire contendit. P. Sittius interim, & rex Bogud coniunctis suis copijs, cognito Regis Iube egressu, propius eius regnum copias suas admo- uere, Cirtamq; oppidum eius regni opulentissimum adorti paucis diebus pugnando capiunt, & præterea duo oppida Getulorum, quibus cum conditionem ferrent, ut oppido excederent, idq; sibi uacuum traderent, conditionemq; repudiassent, postea ab eis capti, interfectiq; sunt omnes. Inde progressi, agros oppidaq; uexare non desistunt. Quibus rebus cognitis, Iuba cion iam non longè à Scipione, atque eius ducibus abisset, capit consilium, satius esse sibi, suoq; regno subsidio ire, quàm dum alios adiuturus proficisceretur, ipse suo regno expulsus, forsitan utraque re expelleretur. Itaque rursus se recepit, atque auxilia à Scipione etiam abduxit, sibi, suisq; rebus timens, elephantisq; triginta relictis, suis finibus, oppidumq; suppeditatus est. Cesar, cion de suo interim aduentu dubitatio in Prouincia esset, neq; quisquam crederet ipsum, sed aliquem legatum cum copijs in Africam uenisse, conscriptis literis circum Prouinciam omnes ciuitates facit de suo aduentu certio

tertiores. Interim nobiles homines ex suis oppidis profu-
 gere, & in castra Caesaris deuenire, & de aduersariorum
 eius acerbitate, crudelitateq; commemorare ceperunt.
 Quorum lacrymis, querelisq; Caesar commotus, cum antea
 constitisset in statuis castris, astate inita cunctis copijs,
 auxilijsq; coactis, bellum cum aduersarijs suis gerere in-
 stituit, literisq; celeriter in Siciliam ad Allienum, & Ras-
 birium Postbianum cōscriptis, & per Catacopum misit,
 ut sine mora, aut ulla excusatione hyemis, uentorumq;
 exercitus sibi quàm celerrimè transportaretur: Africam
 Prouinciam perire, funditusq; euertere à suis inimicis: quod
 nisi celeriter socijs forei subuentum, prater ipsam Africam
 terram nihil, ne teētum quidem, quo se reciperet, ab illorū
 scelere, insidijs reliquum futuram. Atque ipse in tanta erat
 festinatione, & expectatione, ut postero die, quàm misisset
 literas, nuntiumq; in Sciliam, classē, exercitumq; mo-
 rari diceret: noctes, diesq; oculos, mentemq; ad mare * di-
 spositos, directosq; haberet. Nec mirum, animaduertebat
 enim nullus exuri, agros uastari, pecus diripi, trucidariq;
 oppida, castellaq; dirui, deseriq; , principes ciuitatum aut
 interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum obsidum no-
 mine in seruitutem abripi. His se miseris, suamq; fidem
 implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem esse
 non posse. Milites interim in opere exercere, castra mu-
 nire, turres, castella facere, molesq; iacere in mare non in-
 termittere. Scipio interim elephantes hoc modo cōdocefi-
 cere instituit, duas instruxit acies, unam funditorum con-
 tra elephantos, quæ quasi aduersariorum locum obtineret,
 & contra eorum frontem aduersam lapillos minutos māt-
 teret: deinde in ordinem elephantos constituit. Post illos
 autem aciem suam instruxit, ut ciam ab aduersarijs lapi-

des mitti coepissent, & elephanti perterriti se ad suos conuertissent, rursus à sua acie lapidibus missis eos conuerterent aduersum hostem, quod egré, tardèque fiebat. Aude-re enim elephanti multorum annorum doctrina, usque uetusto uix edocti, tamen communi periculo in aciem pro-ducuntur. Dum hæc ad Ruffinam ab utrisque ducibus ad-ministrantur, C. Vergilius Petronius, qui Thapso oppi-do maritimo præerat, cum animaduertisset naues singulas cum exercitu Cesaris incertas locorum, atq; castrorum suorum usgari, occasionem nactus, nauim, quam ibi ha-buit aduariam, complet militibus, & sagittarijs, eidem sca-pbas de nauibus adiungit, ac singulas naues Cesarianas cõ-sectari coepit, & cum plures adortus, pulsus, se-gatuq; inde discessisset, nec tamen desisteret periclitari, foris incidit in nauem, in qua erant duo Titi Hispani adolescentes tribuni legionis v. quorum patrem Cesar in Senatum legerat, & cum his T. Salienus Cẽturio legionis eiusdem, qui M. Mes-salam legatum obsederat Messane, & seditiosissima ora-tione apud eum est usus, idemq; & pecuniam, & ornã-menta triumpho Cesaris retinenda, & custodienda cura-uerat, & ob has causas timebat sibi. Hic propter conscien-tiam peccatorum suorum persuasit adolescentibus, ne repu-gnarent, seseq; Vergilio traderent. Itaq; deducti à Vergilio ad Scipionem, custoibus traditi, & post d'ẽm tertium sunt interfecti. Qui, cum ducerentur ad necem, petisse dicitur maior Titus à Centurionibus, uti se priorẽ, quã fratrem interficeret. Adq; ab eis facile impetrasse, atque ita esse in-terfectos. Turme interim equitum, quæ pro uallo in sta-tionibus esse solebant, ab utrisque ducibus quotidie mutis prælijs inter se pugnare non intermittunt. Nonnunquam etiam Germani, Galli; Labieniani cum Cesaris equibus

fide

fide data inter se colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim oppidum, cui præerat Saserna, cum cohortibus tribus oppugnare, ac ut irrumpere conabatur: quod à defensoribus propter egregiam muritionem oppidi, & tormentorum multitudinem facili, & sine periculo defendebatur. Quod ubi eius facere equitatus sæpius non intermittebat, & cum foris ante portam turma densa astitisset, scorpione accuratus misso, atque eorum decurione percusso, & ad decumanam defixo, reliqui perterriti, fuga se in castra recipiunt. Quo facto postea sunt deterriti oppidum tenere. Scipio interim serè quotidie non longè à suis castris passibus ccc. instruere aciem, ac maiore diei parte consumpta, rursus se in castra recipere. Quod cum sæpius fieret, neq; ex Cesaris castris quisquam prodiret, neq; propius eius copias accederet, despecta patientia Cesaris, exercitusq; eius uniuersis copiis productis, elephantisq; turris xx. ante aciem instructis, quàm latissime potuit porrecta equitum peditumq; multitudine, uno tempore progressus, haud ita longè à Cesaris castris constitit in campo. Quibus rebus cognitis, Cesar iubet milites, qui extra munitiones processerant, quiq; pabulandi, aut lignandi, aut etiam manendi gratia ualua petierant, queq; ad eandem rem opus erant omnes intra munitiones minutatim, modesteq; sine tumultu, aut terrore se recipere, atque in opere consistere: equitibus autem, qui in statione fuerant, præcepit, ut usq; eo locum obtinerent, in quo paulò ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad se perueniret: quod si propius accederetur, quàm honestissime se intra munitiones reciperent. Alij quoque equitatu edicit, uti quisque suo loco paratus, armatusq; præstò esset. At hæc non ipse per se coram, cura

de uallo per specularetur, sed mirabili peritus scientia belandi, in prætório sedens, per speculatores, & nuntios imperabat, quæ fieri uolebat. Animaduvertebat enim, quamquam magnis essent copijs aduersarij freti, tamen sæpe a se fugatis, pulsis, perterritisq; , & concessam uitam, & ignota peccata. Quibus rebus nunquam tanta suppetere ex ipsorum inertia, conscientiaq; animi, uictoriæ fiducia, ut castra sua adoriri auderent: Præterea ipsius nomen, autoritasq; magna ex parte, eorum exercitus minuebat audaciam: Tum egregie munitiones castrorum, & ualli, fossarumq; altitudo: & extra uallum styli cæci mirabilem in modum consiti, uel sine defensoribus aditum aduersarijs prohibebat. Scorpionum, catapultarum, cæterorumq; telorum, quæ ad defendendum solent parari, magnam copiam habebat. Atque hæc propter exercitus sui presentis paucitatem, & tyrocinium præparauerat, non hostium ui, & metu commotus, sapientem se, timidumq; hostium opinioni præbebat. Neque idcirco copias, quamquam erant pauca, tyronumq; , non educebat in aciem, quod uictoriæ suorum diffideret, sed referre arbitrabatur, cuiusmodi uictoria esset futura. Turpe enim sibi existimabat, tot rebus gestis, tantisq; exercitibus deuictis, tot tam claris uictorijs partem, ab reliquis copijs aduersariorum suorum ex fuga collectis, se cruentam adeptum existimari uictoriam: itaq; constituerat gloriam, exultationemq; eorum pati, donec sibi ueteranarum legionum pars aliqua in secundo comæatu occurrisset. Scipio interim paulisper (ut antè dixi) in eo loco commoratus, ut quasi despexisset Cæsarem uideretur, paulatim reducit suas copias in castra, & concione aduocata, de terrore suo, desperationeq; exercitus Cæsaris uerba facit, & cohortatus suos uictoriam propriam

propriam se eis breui daturum pollicetur. Caesar iubet milites rursus ad opus redire, & per causam munitionum tyrones in labore defatigare non intermittit. Interim Numidae, Getulique diffugere quotidie ex castris Scipionis, & partim in regnum se conferre, partim, quod ipsi, maioresque eorum beneficio C. Marij usi fuissent, Caesaremque eius affinem esse audiebant, in eius castra per fugere ceteruatin non intermittunt. Quorum ex numero electis hominibus, illustriores Getulos, literis ad suos ciues datis, cohortatus, ut manu facta se, suosque defenderent, & ne suis inimicis, aduersariisque dicto audientes essent, mittit. Dum haec ad Ruspinae sunt, legati ex Acilla ciuitate libera etiam undique ad Caesarem ueniunt, seque paratos quaecumque imperasset, & libenti animo facturos pollicentur. tantum orare, & petere ab eo, ut sibi praesidium daret, quod tutius id, & sine periculo facere possent, se & frumentum. & quaecumque res eis suppeteret, communis salutis gratia ministraturos. Quibus rebus facile a Caesare impetratis, praesidiumque dato C. Messium adilitia functum potestate, Acillam iubet proficisci. Quibus rebus cognitis Confidius Longus, qui Adrumeti cum duabus legionibus, & equitibus D C C. praerat, celeriter ibi parte praesidij relicta, cum octo cohortibus Acillam ire contendit. Messius celerius itinere confecto prior Acillam cum cohortibus peruenit. Confidius interim cum ad urbem cum copijs accessisset, & animaduertisset praesidium Caesaris ibi esse, non ausus periculo suo rem facere, nulla re gesta pro multitudinone hominum rursus Adrumetum se recepit. Deinde paucis post diebus equestribus copijs a Labieno adductis, rursus Acillitanos castris positos obsidere cepit. Per id tempus C. Sallustius Crispus, quem paucis ante diebus missus

à Cesare cum classe demonstrauimus, Cerciniam peruenit, cuius aduentu C. Decius questorius uir, qui ibi cum grandi familie suae praesidio praerat comaeatui, paruum nauigium nactus conscendit, ac se fugae commendat. Sallustius interim praetor à Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti inuento, naues onerarias, quarum ibi satis magna copia fuit, complet, atque in castra ad Caesarem mittit. Allienus interim proconsul è Lilybaeo in naues onerarias imponit legiones decimantertiam, & decimanquantam, & equites Gallos DCCC. funditorum, sagittariorumq; mille, ac secundum comaeatum in Africam mittit ad Caesarem, quae naues uentum secundum nocte, quarto die in portum ad Russinam, ubi Caesar castra habuerat, incolumes peruenerunt. Ita Caesar duplici letitia, ac uoluptate uno tempore auctus, frumento, auxilijsq; tandem suis exhilaratis animo, atque leuata sollicitudine deponit legiones, equitesq; ex nauibus egressos iubet ex languore, nauisq; reficere: dimissos in castra, munitionesq; disponit. Quibus rebus Scipio, quiq; cum eo essent comites mirari, & requirere C. Caesarem, qui ultra consuesset bellum inferre, ac laessere praelio, subito commutatum non sine magno consilio suspicabantur. Itaque ex eius patientia in magnum timorem coniecti, ex Getulis duos, quos arbitrabantur suis rebus amicissimos, magnis premijs, pollicitationibusq; propositis pro perfugis speculandi gratia in Caesaris castra mittunt, qui simul atq; ad eum sunt deducti, petierunt, ut sibi liceret sine periculo uerba proloqui. Potestate facta: Sapenumero, inquit, Imperator, complures Getuli, qui sumus clientes C. Marij, & propemodum omnes ciues Romani, qui sunt in legione quarta, & sexta ad te uoluimus, in tuaq; praesidia confugere: sed caelodij equitum

equitum Numidarum, quo id sine periculo minus faceret
 mus, impediamur. Nunc data facultate, pro speculatoria
 bus missi à Scipione, ad te cupidissime uenimus, ut perspi-
 ceremus, num que fuisse, aut insidie elephantis ante castra
 portisque ualli facte essent: simulq; consilia uestra contra
 easdem bestias, comparationemq; pugne cognosceremus,
 atque ei renuntiarem. Qui colludati à Cesare, stipen-
 dioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur, quorum
 orationem celeriter ueritas comprobauit. Namque postero
 die ex legionibus ijs, quas Getuli nominauerant, milites le-
 gionarij complures à Scipione in castra Cesaris perfuga-
 runt. Dum hæc ad Ruspinam geruntur, M. Cato, qui Uticæ
 præerat, delectus quotidie libertinorū, Astorum, seruorum
 deniq; & cuiusq; modi generis hominū, qui modo per eun-
 dem arma ferre poterant, habere, atq; sub manū Scipionis
 in castra submittere nō intermittit. Legati interim ex oppi-
 do Tisdre, in quo tritici modia milia c c c. cōportata fue-
 rant à negotiatoribus Italics, aratoribusque, ad Casarem
 uenire, quantaq; copia frumenti apud se sit, docent, simulq;
 orant, ut sibi præsidium mitat, quò facilius & frumen-
 tum, & copie sue conseruentur. Quibus Cesar in præ-
 sentia gratias agit, præsidiumq; breui tēpore se missurum
 dicit, cohortatusque ad suos ciues iubet proficisci. P. Sit-
 tius interim cum copijs Numidie fines ingressus, castello
 in montis loco munito locato, in quod iuba belli gerendi
 gratia & frumentum, & res cæteras, quæ ad bellum usus
 solent esse, comportauerat, ut expugnando, est potitus.
 Cesar postquam legionibus ueteranis duabus, equitatus
 leuique armatura, copias suas ex secundo comiteatu au-
 xerat, naues sex onerarias statim iubet Lilybæam ad res
 liquum exercitum transportandum proficisci. Ipse vi.

Calendarum Febr. circiter, uigilia prima imperat speculatores, apparitoresq; omnes, ut sibi praesto essent. Itaque omnibus inscijs, neque suspicantibus, uigilia 111. iubet omnes legiones ex castris educi, atque se consequi ad oppidum Ruspina uersus, in quo ipse praesidium habuit, & quod primum ad amicitiam eius accessit: inde paruulam procliuuitatem digressus, sinistra parte campi, propter mare legiones *educit. Hic campus mirabili planitie patet milia passuum xv. quem iugum ingens à mari ortum, neque ita praetum, uelut theatri efficit speciem. In hoc iugo colles sunt excelsi pauci, in quibus singulae turres, speculeq; singulae peruecteres erant collocatae, quarum apud ultimam praesidium, & statio fuit Scipionis. Postquam Caesar ad iugum, de quo docui, ascendit, atque in unumquemque collem turres, castellaq; facere coepit, atque ea minus semi hora efficit. Et postquam non ita longè ab ultimo colle, turriq; fuit, quae proxima fuit castris aduersariorum, in qua docui esse praesidium, stationemque Numidarum, Caesar paulisper commoratus, perspectaque natura loci, equitatu in statione disposito, legionibus opus attribuit, brachiumq; medio iugo ab eo loco, ad quem peruenerat, usque ad eum, unde egressus erat, iubet dirigi, ac muniri. Quod postquam Scipio, Labienusq; animaduertierunt, equitatu omni ex castris educto, acieq; equestri instructa à suis munitionibus circiter passus mille progrediuntur, pedestremq; copiam in secunda acie minus passus cccc. à castris suis constituunt. Caesar in opere milites adhortari, neque aduersariorum copijs moueri. Iam cum non amplius passuum mille quingentis inter hostium aciem, suisq; munitiones esse animaduertisset, intellexissetq; ad impediendos milites suos, & ab opere depellendos hostem propius accedat

cedere, neesseq; haberet legiones à munitionibus deducere, imperat turmæ Hispanorum, ut ad proximum collem properè accurrerent, præsidiumq; inde deturbarent, locumq; caperent, eodemq; iubet leuis armatura paucos consequi subsidio. Qui missi celeriter Numidas adorti partim uiuos capiunt, nonnullos equites fugientes conuulserauerunt, locoq; sunt potiti. Postquam id Labienus animaduertit, quò celerius ijs auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui propè totum dextrum cornu auertit, atq; suis fugientibus suppetias ire contendit. Quod ubi Cæsar conspexit, Labienum ab suis copijs longius iam abscessisse, equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit. Erat in eo campo, ubi ea res gerebatur, uilla per magna, quatuor turribus extracta, quæ Labieni prospectum impediebat, ne posset animaduertere ab equitatu Cæsaris se intercludi. Itaque non prius uidit turmas Iulianas, quàm suos cedi à tergo sentit. Ex qua re subito in terrorem conuerso equitatu Numidarum, rectà in castra fugere contendit. Galli, Germaniq; qui resisterant, ex superioribus loco, & post tergum circumuenti, fortiterq; resistentes conciduntur uniuersi. Quod ubi legiones Scipionis, quæ pro castris erant instructæ, animaduertierunt, metu, ac terrore obcecata, omnibus portis in sua castra fugere coeperunt. Postquàm Scipione, eiusq; copijs campo collibusq; exturbatis, atq; in castra compulsis, cū receptui Cæsar cani iussisset, equitatumq; omnem intra suas munitiones recepisset, campo purgato animaduertit mirifica corpora Gallorum, Germanorumq;, qui partim eius auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim pretio, pollicitationibusq; adducti, ad eum se contulerant, nonnulli qui ex Curiõnis prælio capti, conseruatiq;, parem gratiam in fide

partienda prestare uoluerant. Horum corpora misericordie
 specie, amplitudineq; caesa toto campo, ac prostrata diuersis
 iacebant. His rebus gestis postero die Caesar ex omnibus
 praesidijs cohortes ^{deducit,} deducit, atque omnes suas copias in
 campo instruxit. Scipio suis male acceptis, occisis, uulnera
 tisq; intra suas continere se munitiones cepit. Caesar ins
 tructa acie secundum infimas ingi radices propius munia
 tiones leniter accessit, iamq; minus mille passuum ab oppido
 Uzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Iulianae, cum
 Scipio ueritus, ne oppidum amitteret, unde aguari, reli
 quisq; rebus subleuari eius exercitus consueuerat, educitis
 omnibus copijs, quadruplici acie instructa, ex instructio
 suo, prima equestri turmatim directa, elephantisq; turritis
 interpositis, armatisq; suppetias ire contendit. Quod ubi
 Caesar animaduertit, arbitratus Scipionem ad dimicandum
 paratum, ad se certo animo uenire, in eo loco, quem paulo
 ante commemorauimus, ante oppidum constitit, suamq; aciem
 mediam eo oppido texit. Dextrum sinistrumq; cornu, ubi
 elephanti erant, in conspectu patenti aduersariorum consti
 tuit. Cum iam prope solis occasum Caesar expectauisset,
 neq; ex eo loco, quo confliterat, Scipionem progredi pro
 prius se animaduertisset, locoque se magis defendere, si res
 coegisset, quam in campo cominus consistere audere, non
 est uisa ratio propius accedendi eo die ad oppidum, quo
 niam ibi praesidium grande Numidarum esse cognouerat,
 hostesq; mediam aciem suam oppido texisse: sibiq; diffi
 cile factu esse intellexit, simul & oppidum uero tempore
 oppugnare, & in acie in cornu dextrum, & sinistrum ex
 iniquiore loco pugnare, praesertim cum milites a mane
 ieiuni sub armis stetissent defaigati. Itaque reductis suis
 copijs in castra, postero die propius eorum aciem instruit
 exporri

exporrigere munitiones. Interim Confidius, qui Acillam,
 & octo cohortes stipendiarias Numidæ, Getulicæ; obfide-
 bat, ubi C. Meffius cohortibus præerat, diu multumq; ex-
 pertus, magnisq; operibus fæpe admotis. & ijs ab oppida-
 nis incensis, cum proficeret nihil, subito nuntio de equeſtri
 prælio allato commotus, frumento, cuius in caſtris copiam
 habuerat, incenſo, uino, oleo, caterisq; rebus, quæ ad uictum
 parari ſolent, corruptis, Acillam, quam obſidebat, deſe-
 ruit, atque itinere per regnum Iuba facto, copias cum Sci-
 pione partitiſ, Adrumetum ſe recepit. Interea ex ſecundo
 comæatu, quem à Sicilia miſerat Allicnus, nauis una, in
 qua fuerat Q. Cominius, & L. Ticida eques Romanus,
 ab reſidua claſſe, cum errauiſſet, delatusq; eſſet uento ad
 Thapſum, à Vergilio ſeaphis, nauiculisq; aſtuarijs exceptus
 eſt, & ad Scipionem deducta. Itē altera nauis triremis ex
 eadem claſſe errabunda, ac tempeſtate ad Egimurū delata
 à claſſe Vari, & M. Otanij eſt capta, in qua milites uete-
 rani cum uno Centurione, & nonnulli tyrones fuerūt, quos
 Varus aſſeruatōs ſine contumelia deducendos curauit ad
 Scipionē: qui, poſtquam ad eum peruenerunt, & ante ſug-
 geſtum eius conſtiterunt: Non ueſtra, inquit, ſpōte uos, cer-
 tō ſcio, ſed illius ſcelcrati ueſtri imperatoris impuſſu, &
 imperio coactos ciues, & optimum quenq; neſariē confe-
 ſari: quos quoniam fortuna in noſtram detulit poteſtatē,
 ſi, id quod facere debetis, Rempubicam cum optimo quoq;
 defenditis, certū eſt uobis uitā, & pecuniā donare, quapro-
 pter quid ſentiat, proloquimini. Hac habita oratione, Sci-
 pio, cum exiſtimaſſet pro ſuo benefico ſine dubio ab ijs gra-
 tias ſibi actum iri, poteſtatem ijs dicēdi ſecit. Ex eis Centu-
 rio legionis XIII. Pro tuo, inquit, ſummo beneficio, Sci-
 pio, tibi gratias ago. Nō enim imperatorē te appello, quod
 mihi

mibi vitam, incolumitatemq; belli iure capto, polliceris: & forsitan isto uterer beneficio, si non ei summum scelus adiungeretur. Ego ne contra Caesarem imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, eiusq; exercitum, pro cuius dignitate, uictoriaq; amplius xxxvi. annis depugnaui, aduersus, armatusq; consistam? Neque ego istud facturus sum, & te magnopere, ut de negotio desistas adhortor. Contra cuius enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas: Elige ex tuis cohortem unam, quam putas esse firmissimam, & constitue contra me: ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes potestate, non amplius x. sumam, tunc ex uirtute nostra intelliges, quid ex tuis copijs sperare debeat. Postquam haec Centurio praesenti animo aduersus opinionem eius est locutus, ira percussus Scipio, atque animi dolore incensus, annuit Centurionibus, quid fieri uellet, atque ante pedes Centurionem interfecit, reliquosq; ueteranos a tyronibus iubet secerni. Abducite, inquit, istos nefario scelere contaminatos, & caesa de ciuium saginatos. Sic extra uallum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti. Tyrones autem iubet inter legiones dispartiri, & Cominium cum Ticida in conspectum suum prohibet adduci. Qua ex re Caesar commotus eos, quos in stationibus cum longis nauibus apud Thapsum custodie causa esse iusserat, ut suis onerarijs, longisq; nauibus praesidio essent, ob negligentiam ignominiae causa dimittendos ab exercitu, grauissimumq; in eos edictum proponendum curauit. Per id tempus serè Caesaris exercitui res accidit incredibilis auditu, namque Vergiliarum signo confecto, circiter uigilia secunda noctis, nimbus cum saxorum grandine subito est exortus ingens. Ad hoc autem incommodum accesserat, quod Caesar non more superiorum impera-

* saxea

per

peratorum, in hybernis exercitum continebat, sed in tertio, quartoq; die procedendo, propiusq; hostem accedendo, castra communicabat, opereq; faciendo milites se circumspiciendi non habebant facultatem. Præterea iam ex Sicilia exercitum transportauerat, ut præter ipsum militem, & arma, neque uas, neque mancipium, neque ullam rem, quæ usui militi esse consuevit, in naues imponi pateretur. In
 * Africam autem non modo sibi quidquam non acquisierant, aut parauerant, sed etiam propter annonæ caritatem, ante parta consumpserant. Quibus rebus attenuati, oppidò perquam pauci sub pellibus acquiescebant. Reliqui ex uestimentis tentoriolis factis, atque arundinibus corijsq; conlectis permanebant. Itaque subito imbre, grandineq; confectum, grauari pondere, tenebris, aquaq; omnes subruiti, dissectiq; nocte intempesta ignibus extinctis, rebusq; ad uisum pertinentibus omnibus corruptis, per castra passim uagabantur, scutisq; capita contegebant. Eadem nocte v. legionis pilorum cacumina sua sponte arserunt. Rex interim Iuba de equestri prælio Scipionis certior factus, euocatusq; ab eodem literis, præfecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, ut secum ipse aliquid autoritatis haberet, exercitus Scipionis à terrore * Casaris cum tribus legionibus, equitibusq; frenatis DCCC. Numidis sine frenis, peditibusq; eius armaturæ grandi numero, elephantisq; xxx. egressus è regno ad Scipionem est profectus. Postquam ad eum peruenit, castris regeijs seorsum positis, cum eis copijs, quas commemorauit, haud imò longè à Scipione consedit. Erat in castris Scipionis superiori tempore magnus terror, & expectatione copiarum regiarum, exercitus eius magis suspensione animi ante aduentum Iubæ commouebatur. Postquam uerò castra

* Casaris liberaretur, cū &c.

castra castris contulit, despectus eius copijs, omnem terrorem deponit. Ita quam antea absens habuerat auctoritatem, eam omnem praesens dimiserat. Quo facto, cuius facile fuit illatum Scipioni additum animum, fiduciamque Regis aduentu. Nam postero die uniuersas suas, Regisque copias cum elephantis L. X. productas in aciem, quam speciosissime posuit, instruxit: ac paulò longius progressus à suis munitio nibus, haud ita diu commoratus, se recepit in castra. Caesar postquam animaduertit Scipioni auxilia ferè, quae expectasset, omnia conuenisse, neque moram pugnandi ullam fore, per iugum summum cum copijs progredi coepit, et brachia protinus ducere, et castella munire, propinquaque Scipionem capiendo loca excelsa occupare contendit. Aduersarij magnitudine copiarum confisi proximum collem occupauerunt, atque ita longius sibi progrediendi eripuerunt facultatem. Eiusdem collis occupandi gratia Labienus consilium ceperat, et quò propiore loco fuerat, eò celeritas occurreret. Erat conuallis satis magna latitudine, altitudine praecepta, crebris locis speluncae in modum subrutis, quae erat transienda Caesari ante, quam ad eum collem, quem capere uolebat, perueniretur: utraque eam conuallem oliuetum uetus crebris arboribus condensum. Hic cum Labienus animaduertisset Caesarem, si uellet eum locum occupare, prius necesse conuallem, oliuetumque transgredi, eorum locorum peritus, in insidijs cum parte equitatus, leuique armatura confedit: et praeterea post montem, collemque equites in occulto collocauerat, ut cum ipse ex improviso legionarios adortus esset, ex colle se equitatus ostenderet, ut re duplici perturbatus Caesar eumque exercitus, neque retrò regrediundi, neque ultra procedendi ablata facultate, circumuentus concideretur. Caesar equitatu ante praesidio,

nullo, inscius insidiarum, cum ad eum locū uenisset, abust,
 siue obliui praeceptorum Labieni, siue ueriti, ne in fossa ab
 equitibus opprimerentur, vari, ac singuli de rupe prodire,
 & summa petere collis: quos Caesaris equites consecuti,
 partim interfecerunt, partim uiuis sunt potiti. Deinde pro
 tinus collem petere contenderunt, atq; cum decusso Labie
 ni presidio, celeriter occupauerunt. Labienus cum parte
 equitum uix fuga sibi peperit salutē. Haec res per equites
 gesta, Caesar legionibus opera distribuit, atque in eo colle
 quo erat potitus, castra munivit. Deinde ab suis maxime
 castris per mediam campum ē regione oppidi Uzita, quod
 inter sua castra, & Scipionis in planitie positum erat, te
 nebatūque à Scipione, duo brachia instituit duci, & ita
 erigere, ut ad angulum dextram, sinistramque eius oppidi
 conuenirēt. Is hac ratione opus instruebat, ut cum propius
 oppidum copias aduouisset, oppugnareq; coepisset, testis
 latera suis munitionibus haberet, ne ab equitibus multitu
 dine circumuentus, ab oppugnatione deterreretur. Prae
 terea quò facilius colloquia fieri possent, & si qui persua
 gere uellent (id quod antea saepe accidebat magno cum
 eorum periculo) tum facili, & sine periculo fieret. Voluit
 etiam experiri, cū propius hostem accessisset, haberētne in
 animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas causas, quòd
 is locus depressus erat, puteique ibi nonnulli fieri poterāt:
 aequatione enim longa, & angusta utebatur. Dum haec ope
 ra, quae antè dixi, fiebant à legionibus, interim pars aciei
 ante opus instructa sub hoste stabat, equites barbari, le
 uisique armatura, praelijs minutis coninus dimicabant. Cae
 sar ab eo opere, cum iam sub uesperum copias in castra
 reduceret, magno incurso cum omni equitatu leuiq; arma
 tura, tuba, Scipio, Labienus in legionarios impetum fecerunt.

runt. Equites Caesariani ex vi uniuersae, subitaq; hostium multitudinis pulsati, parumper cesserunt: quae res aliter aduersarijs cecidit: namq; Caesar ex medio itinere copijs reductis, equitibus suis auxilium tulit. Equites autem aduentu legionum animo addito, conuersis equis in Numidat cupidè insequentes, dispersosq; impetum fecerunt, atque eos conuulneratos usque in castra regia repulcrunt, multosq; ex his interfecerunt. Quòd ni in noctè praelium esset cõiectum, pulsisq; uento flatus omnium prospectibus offencisset, Iuba cum Labieno capti in potestatem Caesaris uenissent, equitatusq; cum leui armatura funditus ad interuentionem deletus esset. Interim incredibiliter ex legionibus quarta, & sexta Scipionis milites diffugere, partim in castra Caesaris, partim in quam quisque poterat regionem peruenire. Itemq; equites Curiani diffisi Scipioni, cuiusq; copijs, complures se eòdem conferebant. Dum hæc circum Vxitam ab utrisq; ducibus administrantur, legiones duae, LX. & X. ex Sicilia nauibus onerarijs profectae, ciuitatem non longè à portu Ruspine abessent, conspicatae naues Caesarianas, quae in statione apud Thapsium stabant, ueriti ne in aduersariorum, ut insidiandi gratia ibi commorantium classem incidere, imprudentes uela in altum dederunt, ac diu, multumq; iactati, tandem multis post diebus sui, inopiaq; confecti, ad Caesarem peruenerunt. Quibus legionibus expositis, memor in Italia pristina licentiae militaris, ac rapinarum certorum hominum, paruulam modò casulam nactus Caesar, quòd Auienus Tri. mil. X. legionis nauem commatu familia sua, atque iumentis occupauisset, neque militem unum ab Sicilia sustulisset. Postero die de suggestu conuocatis omnium legionum Tribuns, Centurionibusq; Maximè uellem, inquit, homi-

nes sue petulantia, nonneque libertatis aliquando finem fecissent, meaque lenitatis, modestiae, patientiaeque rationem habuissent. Sed quoniam ipsi sibi neque modum neque terminum constituunt, quo ceteri dissimiliter se gerant, ego nec ipse documentum more militari constituam: C. Autone, quod in Italia milites populi Rom. contra Remp. instigasti, rapinamque per municipia fecisti, quodque mihi Rei que pub. inutilis fuisti, et pro militibus tuam familiam iumentaque in naues imposuisti, tuaque opera, militibusque tempore necessario Respub. caret, ob eas res ignominie causa ab exercitu meo te remoueo, hodieque ex Africa abesse, et quantum potes proficisci inbeo. Itemque te A. Fonteii, quod Tribunus militum seditiosus, malusque ciuis fuisti, te ab exercitu dimitto. T. Alliene, M. Tyro, C. Clusiane, cum ordines in meo exercitu beneficio, non uirtute consecuti, ita uos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni, aut utiles fueritis, et magis in seditione, concitandisque militibus aduersariorum nostrorum imperatoris, quam pudoris modestiaeque fueritis studiosiores, indignos uos esse arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis, missosque facio, et quantum potest, abesse ex Africa inbeo. Itaque tradidit eos Centurionibus, et ad singulos non amplius singulis ad turris seruis, in nauim imponendos separatim curauit. Getuli interim per fugam quos cum literis, mandatisque a Cesare missos supra docuimus, ad suos ciues perueniunt, quorum auctoritate facile ad ducti, Caesarisque nomine persuasi, a Rege iura desiscunt, celeriterque cuncti arma capiunt, contraque regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis, iura distentus triplici bello, necessitate coactus, de suis copiis, quas contra Caesarem adduxerat, sex cohortes in fines regni sui mittit, quae essent praesidio contra Getulos. Caesar brachijs perfectis, pro-

motisq; eò usque, ut telum ex oppido abijci non posset, castra munit, ballistis, scorpionibusq; crebris ante frontem castrorum, contraq; oppidum collocatis, defensores muri detertere non intermitit, eoque quinque legiones ex superioribus castris deducit. Qua facultate oblata, illustriores, notissimique conspectam amicorum, propinquorumq; efflazabant, atque inter se colloquebantur: quae res, quid utilitatis haberet, Caesarem non fellebat. Namque Gestuli ex equitatu regio nobiliores, equitumq; praefecti, quorum patres cum Mario ante meruerant, eorumq; beneficio agris, finibusq; donati post Syllae uictoriam, sub Hyemphalis regis erant potestate dati, occasione capta, nocte iam luminibus accensis, cum equis, calonibusq; suis circiter mille per fugiunt in Caesaris castra, quae erant in campo proxime Uzite locata. Quod postquam Scipio, quiue cum eo erant, cognouerunt, cum commoti ex tali incommodo essent, strè per id tempus M. Aquinium, cum C. Saferna colloquentem uiderunt: Scipio mittit ad Aquinium, nil attinere eum cum aduersarijs colloqui. Cum nihilo minus eius sermonem nuntius ad se referret, diceretq; ut reliqua, quae uellet, perageret: uisitor postea ab Iuba ad eum est missus, qui diceret, audiente Saferna. Venit te Rex colloqui. Quo nuntio perterritus, discessit, & dicto audiens fuit Regi. Vsu uenisse hoc ciui Romano miror, & ei, qui à populo Rom. honores accepisset, incolam patriae, fortunq; omnibus, Iuba barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuntio, aut caesis eiusdem partis ciuibus incolam reuerti malle. Atq; etiam superbius Iuba factum non in M. Aquinium hominem nouum, paruumq; Senatorem, sed in Scipionem hominem illa familia, dignitate, honoribusq; praestantem. Nam, cum Scipio sagul

sagulo purpureo ante Regis aduentum uti solitus esset, dice-
 retur iuba cum eo egisse, non oportere illum eodem uti
 uestitu, atque ipse uteretur. itaque factum est, ut Scipio ad
 album sese uestitum transferret, & iuba homini super-
 bisimo, inertissimoq; obtemperaret. Postero die uniuersas
 omniū copias de castris omnibus educunt, & super-
 cillum quoddam excelsum nacti non longè à Cæsaris ca-
 stris aciem constituunt, atque ibi consistunt. Cæsar iteni-
 producitur copias, celeriterq; his instructis, ante suas munitiones,
 quæ erant in campo, constitit, sine dubio existimans
 ultro aduersarios, cum tam magnis copiis, auxilijsq;
 regis essent præditi, promptiusq; profuissent, ante se con-
 cursuros, propiusq; se accessuros, equo circumuectus, legio-
 nesq; cohortatus, signo dato, accessum hostium aucupaba-
 tur. Ipse enim à suis munitionibus longius non sine ratio-
 ne non procedebat, quòd in oppido Vzim, quòd Scipio te-
 nebat, hostium erant cohortes armatæ. Eidem autem oppi-
 do ad dextrum latus eius cornu erat oppositum. Verebaturq;
 ne, si prætergressus esset, ex oppido eruptione facta,
 ab latere cum adorti conciderent. Præterea hæc quoque
 cum causa tardauit, quòd erat locus quidam perimpeditus
 ante aciem Scipionis, quem suis impedimento ad ultro oc-
 currendum fore existimabat. Non arbitror esse prætermi-
 tendum quemadmodum exercitus utriusque fuerunt in aciem
 instructi. Scipio hoc modo aciem direxit: Collocabat
 in fronte suas, & Iubæ legiones: postea autem Numidas
 in subsidiaria acie ita extenuatos, & in longitudinem di-
 rectos, ut procul simplex esse acies à legionarijs militibus,
 uideretur. In cornibus autem duplex esse existimabatur,
 elephantos dextro, sinistroq; cornu collocauerat, æqualibus
 inter eos interuallis interiectis. Post autem elephantos

armaturas leues, Numidasq; substituerat auxiliares, equitatum frenatam uniuersum in suo dextro cornu disposuerat, sinistrum enim cornu oppido Vixit clauderetur, neq; erat spatium equitatus explicandi, * propterea Numidas, leuisq; armaturae infinitam multitudinem ad dextram partem sua aciei opposuerat, ferè interiecto non minus mille passuum spatio, & ad collis radices magis appulerat, longiusq; ab aduersariorum, suisq; copijs promouebat. Id hoc consilio, ut cum acies duae inter se concurrissent initio certaminis, paulò longius eius equitatus circumuectus ex improviso clauderet multitudinem sua exercitum Caesaris, atq; perturbationem isculis confingeret. Haec fuit ratio Scipionis eo die preliandi. Caesaris autem acies hoc modo fuit collocata, ut ab sinistro eius cornu ordinar, & ad dextrum perueniam. habuit legionem nonam, septimam in sinistro cornu, trigessimam, uigesimam nonam, tertiamdecimam, quartamdecimam, uigesimam octauam, uigesimam sextam in media acie, ipsum autem dextrum cornu secundam aciem ferè in earum legionum parte cohortium collocauerat. Praeterea ex Tyronum paucas adiecerat. Tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu contulerat, & usq; ad aciei suae mediam legionem porrexerat, & ita collocauerat, uti sinistrum suum cornu triplex. Id eo consilio fecerat, quòd suum dextrum latus munitionibus adiuebatur. Sinistrum autem, equitatus hostium multitudini resistere posset, eodemq; suum omnem contulerat equitatum, & quòd ei parum confidebat, praesidio his equitibus legionem quintam praemisera, leuemq; armaturam inter equites interposuerat. Sagittarios uarie, passimq; locis certis, maximeq; in cornibus collocauerat. Sic utrorumq; exercitus instructi, non plus passuum trecentorum interiecto spatio, quòd forte ante id tempus acciderat nunquam,

* praeterea

* multitudi-
ni resistere
posset, labo-
rabat, eo.

quoniam

quin

quin dimicretur, à manò usq; ad horam decimã dici persti-
 teriant. Iamq; Cesar dum exercitum reducere intra muni-
 tiones suas cepisset, subito uniuersus equitatus ulterior Nu-
 midarum, Getulorumq; sine frenis ad dextram partem se
 mouere, propiusq; Cesaris castra, quæ erant in colle, se con-
 ferre cepit. Frenati autem Labienti equites in loco perma-
 nere, legionesq; distinare, cum subito pars equitatus Cesa-
 ris cum leui armatura cõtra Getulos iniussu, ac temere ton-
 gium progressi, paludemq; transgressi multitudinò hostium
 sustinere pauci non potuerunt, leuiq; armatura deserti, de-
 pulsì, conuulseruntq; uno equite amisso, multis equis sacra-
 cly, leuis armaturæ uigintis sex occisis, ad suos reuerterunt.
 Quo secundo equestri prælio factò Scipio lætus in castris
 nocte copias reduxit. Quod proprium gaudium bellantis-
 bus Fortuna tribuere non decreuit. Namq; postero die Cæ-
 sar, cum parte equitatus sui Leptim fragmenti gratia misit.
 In itinere prædatores equites Numidas, Getulosq; ex im-
 prouiso adorti circiter centum partim occiderunt, partim
 illorum potiti sunt. Cesar interim quotidie legiones in
 campum deducere, atque opus facere, nullumq; et fossam
 per mediam campam ducere, aduersariorumq; excursio-
 nibus iter officere non intermitit. Scipio irem munitiones
 cõtra facere, et in lago, ne à Cesare excluderetur, adpro-
 perare. Ita duces utriq; et in operibus occupati erant, et
 nihilo minus equestribus præliis inter se quotidie dimica-
 bant. Interim Varus classem, quam antea Utica hyemis grã Varus.
 illa subduxerat, cognito legionis septimæ, et octauæ ex Si-
 cilia aduentu, celeriter deducit, ibiq; Getulis remigibus, es-
 pibantq; complet, insidiandiq; gratia ab Utica progressus,
 Adrumctum cum quinquagintaquinq; nauibus peruenit.
 Cuius aduentu inscius Cesar, L. Cissium cõ classe xxvii

nauium ad Thapsum uersus in stationem praesidij gratia
 conuocatus sui mittit. Itemq; Qu. Aquilam cum tredecim
 nauibus longis Adrumetum eadem de causa praemittit. Ci-
 spius quò erat missus, celeriter peruenit. At Aquila tempe-
 state lactatus, promontorium superare non potuit: atq; an-
 gulum quendam tutum à tempestate naclus, cum classe se
 longius à prospectu remouit. Reliqua classis in salo ad Les-
 ptim aggressis remigibus, passimq; in litore uagantibus,
 partim in oppido uictus sui mercandi gratia progressis, ua-
 cua à defensoribus stabat. Quibus rebus Varus ex persus-
 gis cognitis, occasionem naclus, uigilia secunda Adrumeto
 ex Cothone egressus primo mane Leptim uniuersa classe
 uectus, naues oncrarias, quae longius à portu in salo sta-
 bant, incendit. Et pentiremes duas, uacuas à defensoribus,
 nullo repugnante, cepit. Caesar interim celeriter per nun-
 tios in castris, cum opera circuiret, certior factus, quae ab-
 erant à portu milia passuum v. i. equo admissis, omnis os
 mnibus rebus, celeriter peruenit Leptim, ibiq; moratus, o-
 mnes ut se naues consequerentur, primum ipse nauigiolum
 paruum conscendit, in cursu Aquilam multitudinem nauigio-
 rum perterritum, atq; trepidantē naclus, hostium classem
 sequi coepit. Interim Varus celeritate Caesaris, audaciaq;
 motus, cum uniuersa classe conuersis nauibus, Adrumetum
 uersus fugere contendit, quem Caesar in nullibus passuum
 quatuor cōsecutus, recuperata quinquere mi, cum omnibus
 suis epibatis, atq; etiam hostium custodibus cxxx. in ea
 naue captis, triremē hostium proximam, quae in repugnanti-
 do erat commorata, onustam remigū, epibatarumq; cepit.
 Reliquae naues hostium promontorium superarunt, atque
 Adrumetum in Cothonem se uniuersae contulerunt. Caesar
 eodem uento promontorium superare non potuit, atq; in
 salo

falo in anchoris ea nocte commoratus, prima luce Adria-
metum accedit, ibique nauibus onerarijs, quæ erant extra
Cothonem, incensis, omnibuscq; reliquis alijs aut subductis,
aut in Cothonem compulsis, paulisper commoratus, si foris
uellent classe dimicare, rursus se recepit in castra. In ea
nauē captus est P. Vestrius eques Romanus, & P. Ligas-
rius Afranius, quem Caesar in Hispania cū reliquis dimis-
serat, & postea se ad Pompeium cōiulerat. Inde ex prælio
effugerat, in Africanq; ad Varum uenerat: quem ob per-
iurium perfidiamq; Caesar iussit necari. P. Vestrio autem,
quod eius frater Romæ pecuniam imperatum numeras-
uerat, & quod ipse suam causam Casari probauerat, se
Nasidij classe captum, cum ad necem duceretur, beneficio
Vari esse seruatum, postea saculistem sibi nullam datum
transeundi, ignouit. Est in Africa consuetudo incolarum,
ut in agris, & in omnibus ferè nullis sub terra specus con-
dendi frumenti gratia clam habeant, atque id propter bella
maximè, hostiumque subitum aduentum præparent. Qua
de re Caesar certior per indicem factus, tertia uigilia legio-
nes duas cum equitatu mittit à castris suis millia passuum
decem, atque inde magno numero frumenti oneros recepit
in castra. Quibus rebus cognitis, Labienus progressus à
suis castris millia passuum v. l. per iugum, & collem, per
quem Caesar pridie iter fecerat, ibi castra duarum legio-
num facit, atque ibi ipse quotidie existimans Casarem ead-
em sepe frumentandi gratia commitaturum, cum magno
equitatu, leuique armatura insidiaturus locis idoneis conse-
dit. Caesar interim de insidijs Labieni ex perfugis certior
factus, paucos dies ibi commoratus, dum hostes, quotidias
no instituto, sepe idem faciendo in negligentiam addu-
cerentur, subito mare imperat portæ decumana legiones

se octo ueteranas cum parte equitatus sequi, atque equitis
 bus praemissis, neque opinantes insidiatores subito in con-
 uallibus latentes leui armatura concidit circiter D. reli-
 quos in fugam turpissimam coniecit. Interim Labienus
 cum uniuerso equitatu fugientibus suis suppetias occur-
 rit, cuius uim multitudinis cum equites pauci Caesariani
 iam sustinere non possent, Caesar instructas legiones hos-
 tium copijs ostendit. Quo facto perterrito Labieno, ac
 retardato, suos equites recepit incolumes. Postero die
 Luba Numidas eos, qui loco amisso fuga se receperant in
 castra, in cruce omnes suffixit. Caesar interim quoniam fru-
 menti inopia premebatur, copias omnes in castra condu-
 cit, atque presidio Lepi, Ruspinae, Acillae, relicto Cispio,
 Aquileq; classe tradita, ut alter Adrumetum, alter Tho-
 psum mari obsiderent, ipse castris incensis, quarta nocte
 uigilia acie instructa, impedimentis in sinistra parte collo-
 catis, ex eo loco proficiscitur, et peruenit ad oppidum
 Agar, quod à Getulis sepe ante oppugnatum, summique
 ni per ipsos oppidanos erat defensum. Ibi in campo ca-
 stris unis positus, ipse frumentatum circum uillas cum parte
 exercitus profectus, magno inuento hordei, olei, uini, fici
 numero, pauco tritici, atque recreato exercitu, rediit in
 castra. Scipio interim cognito Caesaris discessu, cum uni-
 uersis copijs per iugum Casarem subsequi coepit: atque ab
 eius castris millia passuum VI. longe trinis castris dispa-
 ritis copijs consedit. Oppidum erat Zetta, quod aberat à
 Scipione millia passuum decem, ad eius regionem, et par-
 tem castrorum collocatum: à Casare autem diuersum, ac
 remotum, quod erat ab eo longè millia passuum XVI. Huc
 Scipio legiones duas frumentandi gratia misit. Quod
 postquam Caesar ex perfugis cognouit, castris ex campo
 in

in collem, ac tutiora loca collocatis, atque ibi præsidio relicto, ipse quarta uigilia egressus præter hostiũ castra proficiscitur cū copijs, & oppido potitur. Legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari, & cum eò cõtendere conaretur, animaduertit copias hostiũ ijs legionibus occurrere suppetias, quæ res eius impetum retardauit. Itaq; capto C. Biotio Regino equite Róm. Scipionis familiarissimo, qui et oppido præerat, & P. Atrio equite Romano de conuentu Vicensi, & camelis xxi. Regis adductis, præsidio ibi cum Oppio legato relicto, ipse se recipere cepit ad castra. Cum iam non longè à castris Scipionis abesset, quæ eum necesse erat prætergredi, Labienus, Afraniusq; cum omni equitatu leuiq; armatura ex insidijs adorti, agmini eius extremo se offerunt, atque ex collibus primis existunt. Quod postquam Cæsar animaduertit, equitibus suis hostium ui oppositis, sarcinas legionarios in aceruum iubet comportare, atque celeriter signa hostibus inferre: quod postquam ceptum est fieri primo impetu legionis equitatus, & leuis armatura hostium nullo negotio loco pulsa, & deiecta est de colle. Cum iam Cæsar existimasset hostes pulsos, deterritosque sinem laceßendi facturos, & iter ceptum pergere cœpisset, iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt. atq; eadem ratione, quæ antè dixi, in Cæsaris legionarios impetum faciunt Numidæ, leuiq; armature, mirabili uelocitate præditi, qui inter equites pugnabant, & unâ, pariterq; cum equitibus accurrere, & refugere consueuerant. Cum hoc sæpius facerent, & illianos proficiscentes insequerentur, & refugerent stantes, propius non accederent, & singulari genere pugne uterentur, eosq; iaculis conuulnere satis esse crederent: Cæsar intellexit nihil aliud illos conari, nisi ut se cogere castra

stra in eo loco ponere, ubi omnino aque nihil esset, ut ex
 ercitus eius icunus, qui à quarta uigilia usque ad horam
 decimam diei nihil gustasset, ac iumenta siti perirent. Cum
 iam ad Solis occasum esset, & non totos centum passus
 in horis quatuor esset progressus, equitatu suo propter
 equorum interitum extremo agmine remoto, legiones inui-
 cem ad extremum agmen euocabat, ita uim hostium placidè,
 leniterq; procedens per legionarium militem commo-
 dius sustinebat. Interim equitum Numidarum copie dex-
 tra, sinistraq; per colles percurrere, coronèq; in modum
 cingere multitudine sua Cesaris copias, pars agmen ex-
 tremum insequi. Cesariani interim non amplius tres, aut
 quatuor milites ueterani, si se conuertissent, & pila uiri-
 bus contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius duo-
 rum millium numero ad unum terga uertebant, ac rursus
 ad aciem passim conuersis equis se colligebant, atque in sta-
 tio consequebantur, & iacula in legionarios conieciabant.
 Ita Cesar modò procedendo, modò resistendo tardius iti-
 nere confecto, noctis hora prima omnes suos ad unum in
 castra incolumes faucibus decem factis reduxit. Labienus
 circiter ccc. amissis, multis uulneratis, ac desistis in-
 stando omnibus, ad suos se recepit. Scipio interim legio-
 nes productas cum elephantis, quos ante castra in acie ter-
 roris gratia in conspectu Cesaris collocauerat, reducit
 in castra. Cesar contra eiusmodi hostium genera, copias
 suas, non ut imperator exercitum ueteranum, uictoremq;
 maximis rebus gestis, sed ut lanista tyrones gladiatores
 condoceretur, quo pede se reciperent ab hoste, & quem-
 admodum obuersi aduersarijs, & in quantulo spatio resis-
 terent, modò procurarent, modò recederent, commin-
 narenturq; impetum, ac propè quo loco, & quemadmo-
 dum

dum tela mitterent, præcipit: mirificè enim hostium leuis armatura anxium exercitum nostrum, atque sollicitum habebat: quia & equites deterrebat prælium inire, propter equorum interitum, quòd eos iaculis interficiebant, & legionarium militem defatigabant, propter uelocitatè. Græuis enim armaturæ mules, simul atq; ab his insectatus constitrat, in eosq; impetum fecerat, illi ueloci cursu facillè periculum uitabant. Quibus ex rebus Cæsar uehementer commouebatur, quia quodcumq; prælium, quoties erat commissum equitatu suo, sine legionario milite, hostium equitatu, leuiq; armaturæ eorum nullo modo par esse poterat. Sollicitauer autem his rebus, quòd nondum hostium legiones cognouerat, & quonã modo sustinere se posset ab eorũ equitatu, leuiq; armatura, quæ erat mirificæ, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam hæc causa, quòd elephantorũ magnitudo, multitudoq; militum animos detinebat in terrore. Cui uni rei tamen inuenerat remediũ. Namq; elephantos in Italiam transportari iusserat, quòd & mules noster speciemq;, & uirtutem bestię cognosceret, & cui parti corporis eius telum facillè adigi posset, ornatusq;, ac lorucatus elephantus cum esset, quæ pars eius corporis nuda sine tegamine relinqueretur, ut eò tela conijcerentur. Præterea ut iumenta bestiarum odorem, stridorem, speciem, consuetudine caperent, non reformidarent: quibus ex rebus largiter erat consecutus. Nam & milites bestias manibus pertrahabant, earumq; tarditatem cognoscebant, equitesq; in eos pila præpilata conijciebant, atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat. Ob has causas, quas supra commemorauimus, sollicitabatur Cæsar, tardiorq;, & cōsideratior erat factus, & ex pristina bellandi consuetudine, celeritateq; excesserat. Nec mirum: copias enim habebat
in Gallia

in Gallia bellare consuevit, locis campestribus, et contra Gallos homines apertos, minimeque insidiosos: qui per uirtutem, non per dolum dimicare consueuerunt. Tam autem erat ei laborandum, ut consuefaceret milites hostium dolos, insidias, artificia cognoscere: et quid sequi, quid uitare, conuenirent. Itaque quo haec celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non uno loco contineret, sed per causam frumentandi huc, atque illuc reptaret: ideo, quod hostium copias ab se, suoque uestigio non discessuras existimabat, atque post diem tertium productas accuratius suas copias, sicut instruxerat, propter hostium castra praetergressus, e quo loco inuitat ad dimicandam. Postquam eos abhorretere uidet, reducit sub uesperam legiones in castra. Legati interim ex oppido Vaeca, quod finitimum fuit Vgusae, cuius Caesarem positum esse demonstrauimus, ueniunt, petunt, et obsecrant, ut sibi praesidium mittant, se res compluresque utiles bello sint, administraturos. Per id tempus eorum uoluntate, studioque erga Caesarem transfuga suos ciues facit certiores: libam Regem celeriter cum copiis suis, ante sequam Caesaris praesidium: eo perueniret, ad oppidum accurrisse, atque aduenientem multitudine circumdata eo positum, omnibusque eius oppidi incolis ad unum interfectis, dedisse oppidum diripiendum, delendumque militibus. Caesar interim lustrato exercitu, ad x i. Calendarum April. postero die productis uniuersis copiis processus a suis castris millia passuum v. a Scipione circiter duum millium interiecto spatio in acie constitit. Postquam satis, diuque aduersarios a se ad dimicandum inuitatos supersedere pugna animaduertit, reducit copias. Postero die castra mouet, atque iter ad oppidum Sarsuram, ubi Scipio Numidarum habuerat praesidium, frumentumque comportauerat, ire contendit.

tendit. Quod ubi Labienus animaduertit, cum equitatu, le-
 niq; armatura agmen eius extremum carpere coepit, at-
 que ita lixarum, mercatorumq; qui plaustris merces por-
 tabant, interceptis sarcinis, addito animo, propius, au-
 daciūq; accedit ad legiones, quod existimabat milites
 sub onere, ac sub sarcinis defatigatos, pugnare non posse.
 Que res Casarem non fefellerat: nanq; expeditos ex sin-
 gulis legionibus trecentos milites esse iusserat. Itaque eos
 in equitatum Labieni immittos, turmis suorum suppetias
 mittit. Tum Labienus conuersis equis signorum conspe-
 ctu perterritus, turpissimè contendit fugere, multis eius
 occisis, compluribus uulneratis. Milites legionarij ad sua
 se recipiunt signa, atque iter inceptum ire coeperunt. La-
 bienus per iugum summum collis, dextrorsus procul mili-
 tes subsequi non desidit. Postquam Cesar ad oppidum Sar-
 suram uenit, inspectantibus aduersarijs, interfecto pre-
 sidio Scipionis, cum suis auxilium ferre non auderent, fortis-
 ter repugnante P. Cornelio Scipione euocato, qui ibi pre-
 erat, atque à multitudine circumuento, interfectoq; op-
 pido potitur, atque ibi frumento exercitui dato, postero
 die ad oppidum Tisdram peruenit: in quo Confidius per
 id tempus fuerat, cum grandi presidio, cohorteq; sua gla-
 diatorum. Cesar oppidi natura perspecta, atque ino-
 pia, ab oppugnatione eius deterritus, protinus profectus
 circiter millia passuum quatuor, ad aquam fecit castra,
 atque inde quarta die egressus, redit rursus ad ea castra,
 que ad Agrar habuerat. Idem facit Scipio, atq; in antiqua
 castra copias reducit. Thabenses interim, qui sub ditior-
 ne, & potestate Iubæ esse consuessent, in extrema eius re-
 gni regione maritima locati, interfecto regio presidio,
 legatos ad Casarem mittunt, rem malè gestam docent, per-
 tunt,

tunt, orantq; ut suis fortunæ præstò, quòd benemeriti essent, auxilium ferret. Caesar eorum consilio probato, M. Crispum tribunum cum cohorte, & sagittarijs, tormentisq; compluribus præsidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut comæatu dato, cum signis non potuerant antè transire in Africam, ad nullia quatuor, equites cccc. funditores, sagittarij; mille uno comæatu Cesari occurrerunt. Itaque tum his copijs, & omnibus legionibus eductis, sicut erat instructus, v i i i. millibus passuum, à suis castris, ab Scipione uerò quatuor millibus passuum, longè constitit in campo. Erat oppidum infra castra Scipionis nomine Tegea, ubi præsidium equestre circiter cccc. habere consueuerat. Eò equitatu dextra, sinistraq; directo ab oppidi lateribus, ipse legionibus ex castris eductis, atque in iugo inferiore instructis, non longius serè mille passus ab suis munitionibus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur, & tempus diei in otio consumebatur, Caesar equitum turmas suorum iubet in hostium equitatum, qui ad oppidum in statione erat, facere impressionem, leuemq; armaturam, sagittarios, funditoresq; eòdem summittit. Quod ubi ceptum est fieri, & equis concitate Iuliani impetum fecissent, Pacidius suos equites exporrigere coepit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Iulianas circumfundere, & nibilo minus fortissimè, acerrimèq; pugnare. Quod ubi Caesar animaduertit, trecentos, quos ex legionibus habere expeditos consueuerat, ex proxima legione, quæ ei prælio in acie constituerat, iubet equitatu succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria summittere, saucijsq; ac defatigatis integros, recentioribusq;

tioribusq; uiribus equites subministrare. Postquam equites
 Iuliani cccc. uim hostium, ad quatuor millia numero
 sustinere non poterant, & à leui armatura Numidarum
 uulnerabantur, minutatimq; cedebant, Caesar alteram aliam
 mittit, qui saggentibus celeriter occurrerent. Quo facto
 sui sublati uniuersi in hostels impressione facta in fugam
 aduersarios dederunt, multis occisis, compluribus uulne-
 ratis, insecuti per tria millia passuum, usq; in colles hostibus
 adactis, se ad suos recipiunt. Caesar in horam x. continuo
 ratus, sicut erat instructus, se ad sua castra recepit omnibus
 incolumibus. In quo praelio Pacidius grauius pilo per
 caput caput ictus, compluresque duces, ac fortissimus
 quisque interfecti, uulneratiq; sunt. Postquam nulla conditio
 cogere aduersarios poterat, ut in aquiu locum descen-
 derent, legionumq; periculum facerent, neque ipse propius
 hostem castra ponere propter aque penuriam se posse
 animaduertit, aduersarios non eorum uirtute confidere,
 sed aquarum inopia fretos, despiciere se intellexit. Pridie
 Nonarum April. tertia uigilia egressus ab Agar xv. i.
 millia passuum nocte progressus, ad Thapsum, ubi Vcr-
 gilius tum grandi presidio præerat, castra ponit, oppi-
 damq; eo die circummunire cepit, locaque idonea, op-
 portunaque complura presidij occupare, ne hostes in-
 trare ad se, ac loca interiora capere possent. Scipio
 interim cognitis Cesaris consilij, ad necessitatem ad-
 ductus dimicandi, ne per summum dedecus fidissimos suis
 rebus Thapsitanos, & Vergilium amitteret, conse-
 sum Cesarem per superiora loca consecutus, millia pas-
 suum octo à Thapso hinc castris confedit. Erat stan-
 gnium salinarum, inter quod & mare angustie que-
 dam non amplius mille, & quingentos passus intererat,

quas

quas Scipio intrare, & Thapsicantis auxilium ferre conaba-
 tur, quod futurum Cesarem non fecerit. Namq; pridie in
 eo loco castello munito, ibique trino presidio relicto, ipse
 cum reliquis copijs lunatis castris Thapsum operibus cir-
 cummuniuit. Scipio interim exclusus ab incepto itinere, su-
 pra stagnum postero die, & nocte cōfecta, caelo albescen-
 te non longè à castris, presidioq; , quod supra commemor-
 auimus, mille quingentis passibus, ad mare uersus cōsedit
 & castra munire cepit. Quod postquam Cesari nuntia-
 tū est, milites ab opere deductos, castris presidio Asprenea-
 te proconsule cum legionibus duabus relicto, ipse cum ex-
 pedita copia in eum locum citatim contendit, clasticq; par-
 te ad Thapsum relicta, reliquas naues iubet post hostium
 tergum, quàm maximè ad litus appelli, signumque suum
 obseruare: quo signo dato subito clamore facto, ex impro-
 uiso hostibus auersis incuterent terrorem, ut perturbati, ac
 perterriti respicere post terga cogerētur. Quò postquam
 Cesar peruenit, & animaduertit aciem pro uallo Scipionis
 castris, elephanisque dextro, sinistroque cornu collocatis,
 & nihilominus partem militum castra non ignauiter mu-
 nire: ipse acie triplici collocata, legione decima, secundaque
 dextro cornu, octaua. & nona sinistro, oppositis quinque
 legionibus, in quarta acie ante ipsa cornua quintis cohor-
 tibus contra bestias collocatis, sagittarijs, funditoribus in
 utrisque cornibus dispositis, leuique armatura inter equites
 interiecta, ipse pedibus circum milites concursans, uirtu-
 tesque ueteranorum, praeliaque superiora commemorans,
 blandèque appellans, animos eorum excitabat. Tyrones
 autem, qui nunquam in aciem dimicassent, hortabatur, ut
 ueteranorum uirtutem emularentur, eorumque famam,
 nomen, locumq; uictoria parta cuperent possidere. Itaque

in circumetundo exercitum, animaduertit hostes circa uallum trepidare, atque ulro, ciuroq; pauidos concurrere, & modò se intra portas recipere. modò inconstanter, inmoderateq; proire. Cumq; idem à pluribus animaduerti coeptum esset, subito legati, euocatiq; obscurare Casarem, ne dubicaret signum dare, uictoriam sibi propriam à Dijs immortalibus portendi: dubitante Casare, atq; eorum studio, cupiditatq; resistente, sibi que eruptione pugnari non placere clamitante, & etiam atque etiam aciem sustentante, subito dextro cornu iniussa Casaris tubicen à militibus coactus canere coepit. Quo facto ab uniuersis cohortibus signa in hostem coepere inferri, cum Centuriones peccatore aduerso resisterent, uique continerent milites, ne iniussa imperatoris concurrerent, nec quicquam proficerent. Quod postquam Casar intellexit, incitatis militum animis resisti nullo modo posse, signo felicitatis dato, equo admisso, in hostem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores, sagittarijque concita tela in elephantos frequetes iniiciunt: quo facto, bestia stridore fundarum, lapidumque perterrita, sese conuertere, & suos post se frequentes, stipatosque proterere, & in portas ualli semisistat ruere contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant presidio deserti, principes fugiunt. Ita celeriter bestijs circuitis, legiones uallo hostium sunt positae, & paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in castra, unde pridie erant egressi, confugiunt. Non uidetur esse praetermittendum de uirtute militis ueterani quintae legionis: nam cum in sinistro cornu elephante uulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam incremem impetum fecisset, eumque sub pede subditum deinde genu innixus, pondere suo, proboscide erecta, ui-

ff brantijs

by antique stridore maximo premeret, atq; enecaret, miles,
 hic non potuit pati, quin se armatum bestiae offerret: quem
 postquam elephante ad se telo infesto uenire animaduersit,
 relicto cadauere, militem proboscide circumdat, atque
 in sublime extollit armatum: qui in eiusmodi periculo cum
 constanter agendum sibi uideret, gladio proboscidem, quo
 erat circumdatus, cadere quantum uiribus poterat, non
 destitit: quo dolore adductus elephante, milite abiecto,
 maximo eum stridore, cursuque conuersus ad reliquas be-
 stias se recepit. Interim Thapso qui erant praesidio, ex
 oppido eruptionem porta maritima faciunt, & siue ut suis
 subsidio occurrerent, siue ut oppido deserto, fuga salutem
 sibi pararent, egrediuntur, atque ita per mare umbilici sine
 ingressi, terram petebant. Qui a seruitijs, puerisque qui in
 castris erant, lapidibus, pilisque prohibiti terram attinge-
 re, rursus se in oppidum receperunt. Interim Scipionis co-
 pijs prostratis, passimq; toto campo fugientibus, confes-
 sum Caesaris legiones consequi, spatiumq; se non dare col-
 ligendi: qui postquam ad ea castra, quae petebant, persue-
 gerant, ut refectis castris rursus sese defenderent, ducem
 aliquem requirunt, quem respicerent, cuius autoritate, im-
 prioque rem gererent: qui postquam aduenerunt, nemi-
 nem ibi esse praesidio, protinus armis abiectis, in regia
 castra fugere contendunt. Quo postquam perueniunt, ea
 quoque ab Iulianis teneri uident. Desperata salute in quo-
 dam colle consistunt, atq; armis dimissis saluationem more
 militari faciunt, quibus miseris ea res paruo praesidio fuit:
 nanque milites ueterani ira, & dolore incensi, non modo,
 ut parcerent hosti, non poterant adduci, sed etiam ex suo
 exercitu illustres urbanos, quos autores appellabant, com-
 plures aut uulnerauerunt, aut interfecerunt. In quo numero
 fuit,

fuit Tullius Rufus *Questorius*, qui pilo traiectus consu-
 to à milite interiit. Item Pompeius Rufus brachium gladio
 percussus, nisi celeriter ad *Cesarem* accurrisset, interfectus
 esset. Quo facto complures equites Romani, senatoresq;
 perterriti, ex praelio se receperunt, ne à militibus, qui ex
 tanta uictoria licentiam sibi assumpsissent immoderate pec-
 candi impunitatis propter maximas res gestas, ipsi quoque
 interficerentur. Itaque omnes *Scipionis* milites, cum fidem
Cesaris implorarent, inspectante ipso *Cesare*, & à militi-
 bus deprecante, eis uti parcerent, ad unum sunt interfecti.
Cesar trinis castris potitus, occisisq; hostium decem milli-
 bus, fugatisq; compluribus, se recepit, quinquaginta militi-
 bus amissis, paucis saucijs, in castra. Ac statim ex itinere an-
 te oppidum *Thapsum* constitit, elephantosq; sexagintaqua-
 tuor, ornatos, armatosq; cum turribus, ornamentisq; capit,
 captos ante oppidum instructos constituit. Id hoc consilio,
 si posset & *Vergilius*, quiq; cum eo obsidebantur, rei male
 geste suorum indicio à pertinacia deduci. Deinde ipse *Ver-*
gilius appellauit, inuitauitq; ad deditiorem, suamq; lenita-
 tem, & clementiam commemorauit. Quem postquam ani-
 maduertit responsum sibi non dare, ab oppido recessit. Pos-
 tero die diuina re facta, concione aduocata, in cōspectu op-
 pidanorū milites collaudat, totumq; exercitū ueteranorum
 donauit premijs, ac fortissimo cuiq; ac bene meriti pro sug-
 gestu tribuit. Ac statim inde digressus, *T. Rebillo* pro consu-
 le cū tribus ad *Thapsum* legionibus, & *Cn. Domitio* cum
 duabus *Tisdræ*, ubi *Considius* præerat, ad obsidendum reli-
 ctis. *M. Messala* *Vticam* ante præmisso, cum equitatu ipse
 eodem iter facere contendit. Equites interim *Scipio-*
n's, qui ex praelio fugerant, cum *Vticam* uersus iter face-
 rent, perueniunt ad oppidum *Paradam*. Vbi, cum ab incolis

ff 2 non

non reciperetur, ideo quod fama de uictoria Caesaris praecurrisset, ut oppido potiti, in medio foro lignis coaceruatis, omnibusque rebus eorum congestis, ignem subiiciunt: Atque eius oppidi incolas cuiusque generis, etatisque uiuos, constrictosque in flammam coniciunt, atque ita acerbissimo afficiunt supplicio. Deinde protinus Vticam perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quod Vticensibus propter beneficium legis Iuliae parum in suis partibus praesidij esse existimauerat, plebem inermem oppido eiecerat, et ante portam belli causa, castris, fossaque, paruula duntaxat, munierat, ibique custodijs circumdatis habitare coegerat. Senatum autem oppidi custodia tenebat. Eorum castra l. equites adorti expugnare coeperunt, ideo quod eos partibus Caesaris fauisse sciebant, ut eis interfecisset, eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur. Vticenses animo addito ex Caesaris uictoria, lapidibus, fustibusque equites repulerunt. Itaque postquam castris non potuerant potiri, Vticam se in oppidum coniecerunt, atque ibi multos Vticenses interfecerunt, domosque eorum expugnauerunt, ac diripuerunt: quibus cum Cato persuadere nulla ratione quiret, ut secum oppidum defenderent, et caede, rapinisque desisterent, et quid sibi uellent, sciret, sedante eorum importunitatis gratia, singulis HS. c. diuisit. Idem Sylla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est, unaque cum ijs ab Utica proficiscitur, atque in regnum ire contendit. Complures interim ex fuga Vticam perueniunt: quos omnes Cato conuocatos, una cum trecentis, qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant, hortatur, ut seruitia manumitterent, oppidumque defenderent: quorum eorum partem assentire, partem animum, mentemque perterritam, atque in fuga destinatum habere intellexisset, amplius de ea re agere destitit, nauisque ijs attribuit, ut in quas quisque

quisque partis uellet, proficisceretur. Ipse omnibus rebus diligentissime constitutus, liberis suis L. Casari, qui tum ibi pro questore fuerat, commendatis, & sine suspitione, uuln- tu, atque sermone, quo superiore tempore usus fuerat, ciam dormitum isset, ferrum intro clam in cubiculum tulit, at- que ita se traiecit. Qui, dum anima nondum expirata concē- disse, impetu facto in cubiculum, ex suspitione medicus, fa- miliaresq; continere, atque uulnus obligare cepissent, ipse suis manibus uulnus crudelissime diuellit, atq; animo prae- senti se interemit. Quem Viicenses, quanquam oderant partium gratia, tamen propter eius singularem integrita- tem, & quod dissimilimus reliquorum ducū fuerat, quodq; Viicam mirificis operibus munerat, turresq; auixerat, se- pultura afficiunt. Quo interfecto L. Casar, ut aliquot sibi ex ea re auxilium pararet, conuocato populo, concione habita, cohortatur omnes, ut portae aperirentur, se in Cae- saris clementia magnam spem habere. Itaque portis patefa- ctis, Viica egressus Casari imperatori obuiam proficiscen- tur. Messala, ut erat imperatum, Viicam peruenit, omnia- busq; portis custodias ponit. Casar interim a Thapso pro- gressus, Vscetam peruenit, ubi Scipio magnam framenti numerum, armorum, telorum, ceterarumq; rerum cum paruo praesidio habuerat: hoc adueniens potitur. Deinde Adrumetum peruenit, quod cum sine mora introisset, ar- mis, frumento, pecuniq; considerata. Qu. * Ligurio C. * Ligario Considij filio, qui tum ibi fuerat, uitam concessit. Deinde eodem die Adrumeto egressus Luncio Regulo ibi cum le- gione relicto, Viicam ire contendit, cui in itinere sit obs- uis L. Casar, subitoq; se ad genua proiecit, uiamq; sibi, nec amplius quicquam deprecatur: cui Casar facile, & pro sua natura, & instituto concessit. Item Cecina, Ceteto. P.

Atrio, L. Cella patri, & filio, M. Epio, M. Aquinio Cato-
 nis filio, Damassippiq; liberis, ex sua consuetudine tribuit,
 circiterq; noctem luminibus accensis Vticam peruenit, at-
 que extra oppidum ea nocte mansit. Postero die mane opa-
 pidum introiit, concioneq; aduocata, Vticenses incolas con-
 hortatus, gratias pro eorum studio erga se agit: Ciuēs au-
 tem Romanos negotiatores, & eos, qui inter c. c. pecu-
 nias contulerant Varo, & Scipioni, multis uerbis accusa-
 tos, & de eorum sceleribus longiori habita oratione, ad
 extremum, ut sine metu prodirent, edicit, se eis duntaxat ui-
 tam concessurum, bona quidem eorum se uenditurum: ita
 tamen, ut qui eorum bona sua redemisset, se bonorum uen-
 ditionem indicturum, & pecuniam mulctæ nomine relas-
 turū, ut incolumitatem retinere possent. Quibus metu ex-
 anguibus, de uitāq; ex suo promerito desperantibus, subito
 oblata salute, libentes cupidiq; conditionem acceperunt, pe-
 tueruntq; à Cesare, ut uniuerſis trecentis uno nomine pecu-
 niam imperaret. Itaque his mille sceleritium his imposito,
 ut per triennium sex pensionibus populo Rom. soluerent,
 nullo eorum recusante, ac se eodem die demum natos præ-
 dicantes, leti gratias agunt Cesari. Rex interim iuba, ut ex
 prælio fugerat, unā cum Petreio interdū in uillis latitan-
 do, tandem nocturnis itineribus confectis in regnum per-
 uenit, atque ad oppidum Zamam, ubi ipse domicilium, con-
 iuges, liberosq; habebat, quo ex cuncto regno omnem pec-
 uniam, charissimasq; res comportauerat, quodq; inito bel-
 lo operibus maximis munierat, accedit. Quem antea oppi-
 dani rumore exoptato de Cesaris uictoria audito, ob has
 causas oppido prohibuerunt, quod bello contra populum
 Rom. suscepto in oppido Zama lignis congestis, maximam
 in medio foro pyram construxerat, ut si forte bello foret
 superatus,

superatus, omnibus rebus eò coaceruatis, dehinc ciuibus
 cunctis interfectis, eodemq; proiectis, igne subiecto, tum
 demum se ipse insuper interficeret, atq; unà cum liberis, cõ
 iugibus, ciuibus, cunctaq; gaza regia cremaretur. Postquã
 iuba ante portas diu multumq; primò minis pro impe-
 rio egisset cum Zamẽsibus: deinde eum se parum proficere
 intellexisset, precibus quoque orasset, uti se ad suos Deos
 penates admitterent: ubi eos in sententia persistere animadu-
 uertit, nec minis, nec precibus suis moueri, quò magis se
 reciperent: tertio petit ab eis, ut sibi cõiuges, liberosq; red-
 darent, ut secum eos asportaret. Postquam sibi nihil omnia
 no oppidanos responsi reddere animaduertit, nulla re ab
 his impetrata, ab Zama discedit, atque ad uillam suam cum
 M. Petreio, paucisq; equitibus se cõfert. Zamenses interim
 legatos de his rebus ad Cesarem Vticam mittunt, petuntq;
 ab eo, uti ante, quàm Rex manũ colligeret, seseq; oppugna-
 ret, sibi auxilium mitteret, se tamen paratos esse, sibi quo-
 ad uita suppeteret, oppidum, seq; ei reseruare. Legatos
 collaudatos Cesar domum iubet antecedere, ac suum ad-
 uentum prænuntiare. Ipse postero die Utica egressus cum
 equitatu ire in regnum cõtendit. Interim in itinere ex res-
 gis copijs duces complures ad Cesarem ueniunt, orantq;
 ut sibi ignoscat. Quibus supplicibus uenia data, Zamam
 perueniunt. Rumore interim perlato de eius lenitate, cle-
 mentiaq; propemodum omnes regni equites Zamam per-
 ueniunt ad Cesarem, ab eoq; sunt metu periculoq; liberati.
 Dum hæc utrobiq; geruntur, Considius, qui Tisra eum sa-
 milia sua, gladiatoria manu, Getulisque præerat, cognita
 ca de suorum. Domitijq; legionum aduẽtu perterritus,
 desperata salute, oppidũ deserit, seq; etiã eum paucis her-
 baris pecunia onustus subducit, atq; in regnum fugere cõ-
 tendit.

tendit: quem Getuli sui comites in itinere præde cupidè concidunt, seq; in quascunque potuere partes confrunt. C. interim Vergilius, postquam terra, mariq; clausus, se nihil proficere intellexit, suosque interfectos, aut fugatos, M. Caionem Vticae sibi ipsi manus intulisse, Regem uagum, à suis desertum, ab omnibus aspernari, Saburam, eiusq; copias ab Sittio esse deletas, Vticae Caesarem sine mora receptum: de tanto exercitu reliquias esse nullas, quae sibi suisq; liberis prodesse, à Caninio proconsule, qui cum obsidebat fide accepta, seque, & sua omnia, & oppidum proconsuli tradit. Rex interim iuba ab omnibus ciuitatibus exclusus, desperata salute, cum iam conatus esset cum Petreio, ut per uirtutem interfecti esse uiderentur, ferro inter se depugnant, atque firmior imbecilliozem iuba Petreium facile ferro consumpsit. Deinde ipse sibi cum conaretur gladio trajicere pectus, nec posset, precibus à seruo suo impetrauit, ut se interficeret, idq; obtinuit. P. interim Sittius pulso exercitu Saburæ praefecti iuba, ipsoque interfecto, cum iter cum paucis per Mauritaniam ad Caesarem faceret, fortè incidit in Faustum, Afraniumq;, qui cum manum habebant, qua Vticam diripuerat, iterq; in Hispaniam tendebant, & erant numero circiter M. D. Itaque celeriter nocturno tempore insidijs dispositis, eos prima luce adortus, præter paucos equites, qui ex primo agmine fugerant, reliquos aut interficit, aut in ditione accipit, Afranium, & Faustum uiuos capit cum coniuge, & liberis. Paucis post diebus, dissensione in exercitu orta, Faustus, & Afranius interficiuntur, Pompeiae cum Fausti liberis Caesar incolumitatem, suaq; omnia concessit. Scipio interim cum Damalippo, & Torquato, & Pletorio Rustiano, nauibus longis diu, multumq; iactati, cum Hispaniam peterent, ad

Hyppo

Hypponem regium destruntur, ubi classis P. Sitij per id tē-
 pus erat. A qua pauciora ab amplioribus circumuenta nau-
 uigia deprimuntur. ibiq; Scipio cum ijs, quos paulo ante no-
 minauit, interijt. Caesar interim Zamæ auctione regia facta,
 bonisque eorum uenditis, qui ciues Romani contra popu-
 lum Romanum arma tulerant, premijsq; Zamensibus, qui
 de Rege excludendo consilium ceperant, tribuit, uecti-
 galibusq; regijs irrogatis, ex regnoque Prouincia facta,
 atque ibi Crispo Sallustio populi Romani proconsule cum
 imperio relicto, ipse Zama egressus Uticam se recipit.
 Ibi bonis uenditis eorum, qui sub Iuba, Petreioque ordines
 duxerant: Item Thapsianis HS. uiginti millia, conuentui
 eorum HS. triginta millia, Adrumetanis HS. triginta millia,
 conuentui eorum HS. quinquaginta millia, multæ nomi-
 ne imponit. Ciuitates, bonisque eorum, ab omni iniuria, ra-
 pinisque defendit. Leptitanos, quorum superioribus annis
 Iuba bona diripuerat, & ad Senatum quesiti per legatos,
 atq; arbitrè à Senatu dati, sua receperant, triginta cente-
 nis millibus ponderis olei in annos singulos multat. Ideo
 quòd initio per dissensionem principum, societate cum Iu-
 ba inierant, eumq; armis, militibus, pecunia iuuerant. Tifa-
 dritanos, propter humilitatem ciuitatis, certo numero fru-
 menti multat. His rebus gestis Idibus Iunij, Uticam classem
 conscendit, & post diem tertium Caralick in Sardiniam
 peruenit. Ibi Sulcitanos, quòd Nassidiam, eiusq; classem rea-
 ceperant, copiisque iuuerant, HS. centum millibus multat,
 & pro decumis, octauas pendere iubet, bonaq; paucorum
 uendit, & ante diem 111. Calendarum Quintilis naues
 conscendit. Et à Caralibus secundum terram pronectus,
 duodecimesimo die, eò quòd tempestatibus in portibus co-
 bibebatur, ad urbem Romam uenit.

A. HIRTII, AVT,
 OPPII COMMENTARIO-
 RVM DE BELLO HISPANIENSI LIBER
 SEXTVS.

DHARNACE superato, Africa recepta, qui ex his praelijs cum adoleſcente Cn. Pompeio profugiſſent, cum & ulterioris Hispanie potitus eſſet, dum Caſar muneribus dandis in Italia detinetur, quò facilius preſidia contra compararet, Pompeius in fidem uniuſcuſque ciuitatis conſugere cepit. Ita partim precibus, partim, ſi bene magna comparata manu, Prouinciam ualſtare cepit. Quibus in rebus nonnullæ ciuitates ſua ſponte auxilia mittebant. Item nonnullæ portas clauderant, ex quibus, ſi qua oppida ſi ceperat, eion aliquis ex ea ciuitate optime de Cn. Pompeio meritis ciuis eſſet, propter pecunie magnitudinem aliqua ei inferbatur cauſa, ut eo de medio ſublato, ex eius pecunia latronum largitio fieret: ita paucis commodis hoſte hortato, maiores augebantur copie. Ideoq; crebris nuntijs in Italiam miſſis, ciuitates contrarie Pompeio auxilia ſibi depoſtulabant. C. Caſar diſſator tertio, deſignatus quarto, multis itineribus ante conſectis, eion celeri feſtinatione ad bellum conſiciendum in Hispaniam conueniſſet, legati Cordubenſes, qui à Cn. Pompeio diſceſſerant, Caſari obuiam ueniunt, à quibus nuntiabatur, nocturno tempore oppidum Cordubam capi poſſe, quod nec opinantibus aduerſarijs eius, Prouincia potitus eſſet. Simulq; quòd tabellarij à Cn. Põpeio diſpoſiti omnibus locis eſſent, qui certioſem Cn. Pompeium de Caſaris aduentu

aduentu facerent, multa præterea uerisimilia proponbant. Quibus rebus adductus, quos legatos antè exercitui præfecerat, Cn. Pedium, & Quintum Fabium Maximum de suo aduëtu facit certiores, ut quem sibi equitatum ex Prouincia fecissent, præsidio mitterent. Ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, appropinquauit: atque ut ipse uoluit, equitatum sibi præsidio habuit. Erat per idem tempus Sex. Pompeius frater, qui cum præsidio Cordubâ tenebat, quòd eius Prouinciæ caput esse existimabatur. Ipse autem Cn. Pompeius adolescens Vllan oppidum oppugnabat, & scire iam aliquot mensibus ibi detinebatur: quo ex oppido, cognito Cæsaris aduentu, legati clam præsidio Cn. Pompeij Cæsarem ciam adissent, petere cœperunt, ut sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. Cæsar eam ciuitatem omni tempore optimè de populo Rom. meritum esse sciebat, sex cohortes secunda uigilia iubet proficisci, pariq; equites numero, quibus præfecit hominè eius Prouinciæ notum, & non parum scientem L. Iunium Patiecum: qui ciam ad Cn. Pompeij præsidia uenisset, incidit idem temporis, ut tempestate aduersa, uehementiq; uento afflûctaretur, qua uî tempestatis ita obscurabatur, ut uix proximum cognoscere posset, cuius incommodum summam utilitatè ipsis præbebat. Ita ciam ad eum uenerunt, iubet binos equites incedere, & rectâ per aduersariorum præsidia ad oppidû contendere, medijsq; ex præsidijs, ciam quereretur, qui essent, unus ex nostris respondit, ut sileat uerbum facere: nam id temporis conari ad murum accedere, ut oppidum espiant, & partim tempestate impediti uigiles non poterant diligentiam præstare, partim illo responso deterrebantur: ciam ad portam appropinquassent, signo dato, ab oppidanis sunt recepti, & pedites, equitesq; clamore facto, dispositis ibi partim.

partim, qui remansere, eruptionem in aduersariorum castra fecerunt. Sic illud cum inscientibus accidisset, existimabat magna pars hominum, qui in ijs castris fuissent, se prope captos esse. Hoc misso ad Vllam praesidio, Caesar, ut Pompeium ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit. ex quo itinere loricanos viros fortes cum equitatu ante praenitit: qui simul in conspectum oppidi se dederunt, in equis recipiuntur, hoc à Cordubensibus nequaquam poterat animaduerti. Appropinquantibus ex oppido bene magna multitudo ad equitatum concidendum cum exisset, loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt, & magnum praelium fecerunt, sic ut ex infinita hominum multitudine pauci in oppidum se reciperent. Hoc timore adductus Sex. Pompeius, literas fratri misit, ut celeriter sibi subsidio ueniret, ne prius Caesar Cordubam caperet, quam ipse illò uenisset. * ita Cn. Pompeius Vlla prope capta, literis fratris excitus, cum copijs ad Cordubam iter facere coepit. Caesar, cum ad flumen Betim uenisset, neque propter altitudinem fluminis transire posset, lapidibus corbes plenos demisit, ita insuper ponte facto, copias ad castra tripartitò traduxit. Tenebant aduersus oppidum è regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartitò. Huc cum Pompeius cum suis copijs uenisset, ex aduerso pari ratione castra ponit. Caesar, ut eum ab oppido, commeatuq; excluderet, brachium ad pontem ducere coepit. Pari idem conditione Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, ut prius pontem occuparet, ex qua contentione quotidianè minuta praelia fiebant, ut modò hi, modò illi superiores discederent. Quae res cum ad maiorem contentionem uenisset, ab utrisque cominus pugna inita, dum cupidius locum studebant tenere, propter pontem coangustabantur, & fluminis ripis

nis ripls appropinquantes coangustati precipitabantur.
 Hic alteri alteris non solum mortem morti exaggerabant,
 sed tumultos tumultis exæquabant. Ita diebus compluribus
 capiebat Cesar, si qua conditione posset, aduersarios in æ-
 quum locum deducere, & primo quoque tempore de bela
 lo decernere: eum animaduertens aduersarios minime uela-
 le, quos ideo à uia retraxerat, ut in æquum deduceret, co-
 pijs flumen traductis, noctu lubet ignes fieri magnos. Ita fir-
 missimum eius præsidium Ateguan proficiscitur. Id cum
 Pompeius ex perfugis rescisset, ea die per uiarum angus-
 tias, carra complura, multosq; lanista retraxit, & ad Cor-
 dubam se recepit. Cesar munitionibus Ateguan oppu-
 gnare, & brachia circumducere cepit: cuius rei Pompeio
 cium nuntius esset allatus, eo die proficiscitur, cuius in ad-
 uentum, præsidij causa, Cesar complura castella occupa-
 uit, partim sub equitatu, partim ut pedestres copie in sta-
 tione, & in excubitu castris præsidio esse possent. Hic, in
 aduentu Pompeij incidit, ut matutino tempore nebula esset
 crassissima. Itaque in illa obscuratione cum aliquot cohors-
 tibus, & equitum turmis circumcludunt Cesaris equites,
 & concidunt, sic, ut uix in ea cade pauci effugerent. In se-
 quenti nocte castra sua incendit Pompeius, & trans flu-
 men Salsum per conualles castra inter duo oppida Ate-
 gum, & Vcubim in monte constituit. Cesar in munition-
 ibus, cæterisq; que ad oppidum oppugnandum opus fue-
 runt, aggerem, uineasq; agere iussit. Hec loca sunt mon-
 tuosa, & natura edita ad rem militarem, que planitie di-
 uiduntur Salso flumine, proximè tamen Ateguan, ut ad
 flumen sint circiter passuum duo millia. Ex ea regione
 oppidi in montibus castra habuit posita Pompeius in con-
 spectu utrorumque oppidorum, neque suis ausus est sub-
 sidio

sidio uenire. Aquilas habuit, & signa tredecim legionum. Sed ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duæ fuerunt uernacule, quæ à Trebonio transfugerant, & una facta ex colonijs, quæ fuerunt in his regionibus: quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat. Reliquæ ex fugitiuis auxiliares consistebant. Nam de leui armatura, & equitatu, longè & uirtute, & numero nostri erant superiores. Accedebat huc, ut longius bellum duceret Pompeius, quòd loca sunt edita, & ad castrorum munitiones non parum idonea. Nam serè totius ulterioris Hispaniæ regio propter terre fecunditatem, inopem, difficilemque, habet oppugnationem, & non minus copiosam aquationem. Hic etiam propter barbarorum crebras excursions omnia loca, quæ sunt ab oppidis remotis, turribus, & munitionibus retinentur, sicut in Africa, rudere, non tegulis teguntur, simulque in his habent speculas, & propter altitudinem longè, lateque, prospiciunt. Item oppidorum magna pars eius prouinciæ montibus serè munita, & natura excellentibus locis est constituta, ut simul aditus, ascensusque, habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus natura loci distinetur, ut ciuitates Hispaniæ non facile ab hostibus capiantur: quod in hoc contigit bello. Nam ubi inter Ateguam, & Uebim, quæ oppida supra sunt scripta, Pompeius habuit castra constituta, in conspectu duorum oppidorum, ab suis castris circiter millia passuum quatuor gramus est excellens natura, qui appellatur Castra Posthumiana, ibi præsidij causa castellum Cæsar habuit constitutum. Pompeius, qui eodem iugo tenebatur, loci natura, & quod remotum erat à castris Cæsaris, animaduvertebat loci difficultatem, & quòd flumine Salso intercludebatur, non esse permissurum Cæsarem, ut in carta
 ta loci

in loci difficultate ad subsidium committendum se mitteret.
 Illa fractus opinione, tertia uigilia profectus, castellum op-
 pugnare cepit, ut laborantibus succurreret. Nostri cū ap-
 propinquassent, clamore repentino, telorumq; multitudine
 iactus facere ceperūt, uti magnam partem hominum uul-
 neribus afficerent: quo peracto, cū ex castello repugnare
 cepissent, & maioribus castris Cesari nuntius esset alla-
 tus, cum tribus legionibus est profectus. Et cū ad eos ap-
 propinquasset, fuga perterriti multi sunt interfecti, com-
 plures capti, in quibus multi præterea armis exuti fuge-
 runt, quorū scuta sunt relata octoginta. Insequenti luce Ar-
 guetius ex Italia cum equitatu uenit. Is signa Saguntinorū
 retulit quinq; , que ab oppidante cepit. Suo loco perterri-
 tus est, quòd equites ex Italia cum Asprenate ad Cesarem
 uenissent, ea nocte Pompeius castra incendit, & ad Cordu-
 bam uersus iter facere cepit. Rex nomine Indo, qui cum
 equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen ad-
 uersariorum insequitur, à uernaculis legionarijs exceptus
 est, & interfectus. Postero die equites nostri longius ad
 Cordubam uersus profecti sunt eos, qui comneatus ad ca-
 stra Pompeij ex oppido portabāt, ex ijs capti quinquaginta,
 cum iumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die
 Qu. Martius Tri. mil. qui fuisset Pompeij, ad nos trās fugit,
 & noctis tertia uigilia in oppido acerrimè pugnatum est,
 ignemq; multum miserunt, sicut & omne genus, quibus
 ignis per iactus solitus est mitti. Hoc præterito tempore,
 C. Fundanius, eques Romanus, ex castris aduersariorum
 ad nos transfugit. Postero die ex legione uernacula milia-
 tes sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt se
 seruos esse: cum uenirent, cogniti sunt à militibus, qui antea
 cum Babilio, & Pedio fuerant, & Trebonio transfuga-
 rant.

rant. Eis ad ignoscendum nulla est data facultas, & à militibus nostris interfecti sunt. Eodem tempore capti tabellarii, qui à Corduba ad Pompeium missi erant, perperamq; ad castra nostra peruenerant, præcis manibus missi sunt facti. Pari consuetudine uigilia secunda ex oppido ignem multum, telorumq; multitudinem in castra nostra bene magnum tempus consumpserunt, compluresq; uulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore eruptionem in legionem sextam fecerunt, cum in opere nostri distenti essent, acriterq; pugnare ceperunt. Quorum uis repressa à nostris, etsi oppidani superiore loco defendebantur, quinquaginta, cum eruptionem facere cepissent, tamè uirtute militum nostrorum, qui, etsi inferiore loco premebantur, tamen repulsi aduersarij bene multis uulneribus affecti, in oppidum se contulerunt. Postero die Pompeius ex castris suis brachium cepit ad flumen Salsam facere, & cum nostri equites pauci in statione fuissent à pluribus reperti, de statione sunt deiectioni, & occisi, tres. Eo die A. Valgius Senatoris filius, cuius frater in castris Pompeij fuisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit, & fugit. Speculator de legione secunda Pompeiana captus à militibus, & interfectus est. Per idem tempus glans missa est inscripta, quo die ad oppidum capiendum accederent, sese scutum esse positurum. Qua spe nonnulli dum sine periculo murum ascendere, & oppidum potiri posse se sperarent, postero die ad murum opus facere ceperunt, & bene magna prioris muri pars deiectioni est. Quo facto ab oppidanis, ac si suarum partium essent, conseruati, missos fecerunt loricatos, quiq; præsidij causa præpositi oppido à Pompeio essent, orabant. Quibus respondit Cæsar, se conditiones dare, non accipere consueuisset, qui cum in oppidum reuersi

reuerſi eſſent, relato reſponſo, clamore ſublato, omni genere telorum emiſſo, pugnare pro muro toto ceperunt. Propter quod ſerè magna pars hominum qui in caſtris noſtris eſſent, non dubitarunt, quin irruptionem eo die eſſent facturi. Ita corona circumdata pugnatum eſt aliquandiu uehementiſſimè. Simulq; balliſta miſſa à noſtris turrem deiecit, qua aduerſariorum, qui in ea turre fuerant, quinque deiecti ſunt. Et puer, qui balliſtam ſolitus erat obſeruare. Eo præterito tempore, Pompeius trans flumen Salſum caſtellum conſtituit, neq; à noſtris prohibitus, falſaq; illa opinione gloriatus eſt, quòd prope in noſtris patribus locum tenuiſſet. Item inſequenti die eadem conſuetudine dum longius proſequitur, quo loco equites noſtri ſtationem habuerant, aliquot turme cum leui armatura impetu facto, loco ſunt deiectæ. Et propter paucitatem noſtrorum equitum, ſimulq; leui armatura inter turmas aduerſariorum, protrite. Hoc in conſpectu utrorunq; caſtrorum gerebatur, et maiore Pompeiani exultabant gloria, longius quòd noſtris cedentibus proſequi ceppiſſent: qui eiam aliquo loco à noſtris recepti eſſent, ut conſueſſent, ex ſimili uirtute clamore facto aduerſati ſunt prælium facere. Ferè apud exercitus hæc equeſtris prælij conſuetudo, cum eques ad dimicandum dimiſſo equo cum pedite progreditur, nequaquam par habetur: id quod in hoc accidit certamine: eiam pedites ex leui armatura lecti ad pugnam equitibus noſtris nec opinantibus ueniſſent, idq; in prælio animaduerſum eſſent complures * equites deſcenderūt. Ita exiguo tempore eques pedestre, pedes equeſtre prælium facere cepit, uſque eò, ut eadem proximè à uallo fecerint. In quo prælio aduerſariorum ceciderunt centum uiginti tres, compluresq; armis exuti, multi uulneribus affecti in caſtra ſunt

* ex equis

redacti: nostri ceciderunt tres, saucij x i. pedites, &
 equites quinq;. Eius diei insequenti tempore pristina cōsue-
 tudine pro muro pugnari coeptum est. Cū bene magnam
 multitudinem telorum, ignemq; nostris defendentibus in-
 iecissent, nefandam, crudelissimumq; facinus sunt aggressi,
 in conspectuq; nostro hospites, qui in oppido erant,
 iugulare, & de muro precipites mittere coeperunt, sicut
 apud barbaros, quod post hominum memoriam nunquam
 est factum. Huius diei extremo tēpore à Pompeianis clam
 ad nostros tabellarius est missus, ut ea nocte turre, agge-
 rentq; incenderent, & tertia uigilia eruptionem facerent.
 Ita igne, telorumq; multitudine iacta, cū bene magnam
 partem muri consumpsissent, portam, quæ è regione, &
 in conspectu Pompeij castrorum fuerat, aperuerunt, co-
 pieq; totæ eruptionem fecerunt, secumq; extulerunt cal-
 catas ad fossas complendas, & harpagones ad casas, quæ
 stramentis ab nostris hybernorum causa edificata erant,
 diruendas, & incendendas. Præterea argentum, & uelut
 menta, ut dum nostri in præda detinerentur, illi cede facta
 ad præsidia Pompeij se reciperent. Nam quod existima-
 bant eos posse conatum efficere, nocte tota ultraibat flu-
 men Saluum in acie. Quod factum licet nec opinantibus
 nostris esset gestum, tamen uirtute freti repulsos, multisq;
 uulneribus affectos, oppido represserunt: prædaq; & are-
 nis coram sunt potiti, uiuosq; aliquos ceperunt, qui pos-
 tero sunt interfecti die. Eodemq; tempore transfuga nū-
 tianus ex oppido Iuniam, qui in cuniculo fuisset, iugula-
 tione oppidanorum facta, clamasse facinus se nefandum,
 & scelus fecisse. Nam eos nihil meruisse, quare tali pœna
 afficerentur, qui eos ad aras, & focos suos recepissent,
 eosq; hospitium scelere contaminasse, multa præterea dix-
 xisse

Iunius.

xisse, qua oratione deterritos amplius iugulationem non
 fecisse. Ita postero die Tullius legatus cum Catone Lusitani
 uenit, & apud Caesarem uerba fecit: Vtinam quidem
 Dij immortales fecissent, ut tuus potius miles, quam Cn.
 Pompeij factus essem, & hanc uirtutis constantiam in tua
 uictoria, non in illius calamitate praestarem: cuius sanctae
 laudes, quippe ad hanc fortunam reciderunt, ut ciues Ro-
 mani indigentes praesidijs, & propter patriae luerosam per-
 niciem dedamur hostium numero, qui neq; in illius prospe-
 ra acie primam fortunam, neque in aduersa secundam obti-
 numus uictoriam, qui legionum tot impetus sustentantes,
 nocturnis, diurnisq; operibus gladiatorum ictus, telorumq;
 missus expectantes, uicti, & deserti à Pompeio, tua uirtu-
 te superati, salutem à tua clementia deposcimus: petimusq;
 ut qualem te gentibus praestitisti, similem in ciuium deda-
 tione praestes. Remisit legationem ad portam uenisse Tiberius
 Tullius, cum eum introeuntem C. Antonius infecus
 tus non esset, reuersus est ad portam, & hominem apprehen-
 dit. Quod Tiberius cum fieri animaduertit, simulq; pug-
 nionem eduxisset, manum eius incidit, ita refugerunt ad
 Caesarem. Eodemq; tempore signifer de legione prima
 transfugit, & nuntiauit quo die equestre praelium factum
 esset, suo signo perisse homines trigintaquinque, neque lice-
 re castris Cn. Pompeij nuntiarì, neque dici perisse quen-
 quam. Scruus, cuius dominus in Caesaris castris fuisset, uxore
 remq;, & filium in oppido reliquerat, dominum iugula-
 uit, & ita clam à Caesaris praesidijs in Pompeij castra dis-
 cecit, & indicium glande scriptum misit, per quod cer-
 tior fieret Caesar, quae in oppido ad defendendum compara-
 ren:ur. Ita literis acceptis, cum in oppidum reuersi essent,
 qui mittere glandem scriptam solebant, insequenti tempo-

Tullius.
 Catonis Lu-
 sitani oratio
 ad Caesarem.

re duo Lusitani fratres transfuge nuntiarunt, quam Pompeius concionem habuisset: quoniam oppido subsidio non posset uenire, noctu ex aduersariorum conspectu se deducere ad mare uersum. Vnum respondisse, ut potius ad dimicandum descenderent, quam signum fugæ ostenderent. Tum, qui ita locutus esset, iugulatum. Eodem tempore tabularij eius deprehensi, qui ad oppidum ueniebant, quorum literas Caesar oppidanis obicit, & qui uitam sibi peteret, iussit turrem ligneam oppidanorum incendere: id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum. Quod difficile erat factu, ut eam turrem sine periculo quis incenderet. Ita facturus de ligno cum propius accessisset, ab oppidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nuntiauit, Pompeium, & Labienum de iugulatione oppidanorum indignatos esse. Vigilia secunda propter multitudinem telorum turris lignea, que nostra fuisse, ab imo uitium fecit, usque ad tabulatum secundum, & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrem nostram, ut superiorem incendunt: idcirco quoddam uentum oppidani secundum habuerunt. Insequenti luce materfamilias de muro se deiecit, & ad nos transiit, dixitque se cum familia constitutum habuisse, ut unâ transfugerent ad Casarem, illam oppressam, & iugulatum. Hoc præterea tempore tabellæ de muro sunt deiectæ, in quibus scriptum est inuentum: L. Minutius Casari: Si mihi uitam tribuis, quoniam à Cn. Pompeio sum desertus, qualem me illi præstiti, tali uirtute, & constantia futuram me in te esse præstabo. Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Casarem adierunt, si sibi uitam concederet, sese insequenti die oppidum esse dediturum. Quibus respondit, se Casarem esse fidemque præstaturum: ita ante diem xi. Calendarum Martij oppido positus

L. Minutius,

Ategua capta.

titus, imperator est appellatus. Et Pompeius, ex persuasione cum deditionem oppidi factam esse scisset, castra movit Vebim versus, sed circum ea loca castella disposuit, & munitionibus se continere cepit. Caesar movit, & propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loricatorum unus ex legione uernacula ad nos transfugit, & nuntiavit Pompeium oppidanos Vebenses convocasse, eisq; imperavisse, ut diligentia adhibita perquirerent, qui essent suarum partium, itemq; adversariorum uictoriae fautores. Hoc praeterito tempore, in oppido, quod fuit captum, servus est prehensus in cuniculo, quem supra demonstravimus, dominam iugulasse, is vivus est combustus: eodemq; tempore Centuriones loricati octo ad Caesarem transfugerunt ex legione uernacula, & equites nostri cum adversariorum equitibus congressi sunt, & saucij aliquot occiderunt levi armatura. Ea nocte speculatores prehensi servi tres, & unus ex legione uernacula. Servi sunt in crucem sublatis, militi cervices abscisse. Postero die equites, cum levi armatura ex adversariorum castris ad nos transfugerunt. Et eo tempore circiter undecim equites ad aquatores nostros excurrerunt, nonnullos interfecerunt, item alios vivos abduxerunt. Ex equitibus capti sunt equites octo. Insequenti die Pompeius securi percussit homines septuagintaquatuor, qui dicebantur esse fautores Caesaris uictoriae: reliquos in oppidum iussit deduci, ex quibus effugerunt centum viginti, & ad Caesarem venerunt. Hoc praeterito tempore, qui in oppido Ategua Bursauolenses capti sunt, legati profecti sunt cum nostris, uti rem gestam Bursauolensibus reserrent, quid sperarent de Cn. Pompeio, cum viderent hospites iugulari. Praeterca multa scelera ab ijs fieri, qui praesidij causa ab his reciperentur:

qui, cum ad oppidum uenissent, nostri, qui fuissent equites Romani, & Senatores non sunt ausi introire in oppidum, præterquam, qui eius ciuitatis fuissent. Quorum responsis ultro, citroq; acceptis, & redditis, cum ad nostros se reciperent, qui extra oppidum fuissent: illi de præsidio insecuti, ex auersione legatos iugularunt. Duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Casari rem gestam detulerunt, & speculatores ad oppidum Ateguam miserunt. Qui cum certum comperissent legatorum responsa, ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab oppidanis concursu facto, eum, qui legatos iugulasset, lapidare, & ei manus intentare ceperunt, illius opera se perisse. Ita uix periculo liberatus, petijt ab oppidanis, ut ei liceret legatum ad Casarem proficisci, illi se satisfacturum. Potestate data, cum inde esset profectus, præsidio comparato, cum bene magnam manum fecisset, & nocturno tempore per fallaciam in oppidum esset receptus, iugulationem magnam fecit: principibus, qui sibi contrarij fuissent, interfectis, oppidum in suam potestatem recipit. Hoc præterito tempore, serui transfugæ nuntiauerunt oppidanorum bona uendere, ne cui extra uallum liceret exire, nisi discinctum. Idcirco quòd ex quo die oppidum Ategua esset captum, metu consterritos complures profugere in Bethuriam, neque sibi ullam spem uictoriae propositam habere, ut si quis ex nostris transfugerit, in leuem armaturam conijci, eumq; non amplius sexdecim accipere. Insequenti tempore Casar eam stris castra contulit, & brachium ad flumen Salsum ducere cepit. Hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore loco aduersariorum decurrerunt. Nec detinentibus nostris, multis telis iniectis, complures uulneribus affecere. Hic tamen, ut ait Ennius, nostri cessere
parum

parumper. Itaq; præter consuetudinem, cum à nostris animaduersum esset cedere Centuriones, ex legione quinta flumen transgressi duo, restituerunt aciem, acriterq; eximia uirtute plures, cum agerent ex superiore loco multitudinem telorum alter eorum concidit. Ita cum is compar prælium facere cœpisset, & cum undiq; se circumueniri animaduertisset, parumper ingressus, pedem offendit. Huius concidentis uiri casu passim audito, cum complures aduersariorum concursus faceret, equites nostri transgressi in anteriore loco aduersarios ad uallum agere cœperunt. Ita, dum cupidius intra præsidia illorum studet cadem facere, à turamis, & leui armatura sunt interclusi, quorum nisi summa uirtus fuisset, uini capti essent. Nam & munitione præsidij ita coangustabantur, ut equites spatio intercluso uix se defendere possent. ex utroq; genere pugne complures sunt uulneribus affecti, in quibus etiam Claudius Aquilius. Inter quos ita cominus est pugnatum, ut ex nostris præter duos Centuriones sit nemo desideratus, gloria se effrentes. Postero die ab Soricaria utraq; conuenere copie. Nostri brachia ducere cœperunt. Pompeius, cum animaduertet castello se excludi Aspauia, quod ab Vcubi millia passuum quinque distat, hæc res necessario uocabat, ut ad dimicandum descenderet: neq; tamen æquo loco sui potestatem faciebat, sed ex gramo excelsum tumulum capiebat usque eo ut necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo facto, cum utrorumque copie tumulum excellentem petissent, prohibiti à nostris sunt, deiectioniq; planitie. Quæ res secundum nostris efficiebat prælium: undique autem cedentibus aduersarijs, nostri magna in cæde uersabantur: quibus mons non uirtus saluti fuit: qui subito tunc, nisi aduersperasset, à paucioribus nostris omni auxilio

Claudius A.
quilius.

Soricaria.

Aspauia.

priuati essent. Nam ceciderunt ex leui armatura trecenti
 uiginti quatuor, ex legionarijs centum triginta octo, præ-
 terquam quorum arma, & spolia sunt allata. Ita pridie
 duorum Centurionum internecio hac aduersariorum pœ-
 na est litata. Insequenti die pari consuetudine, cum ad eun-
 dem locum eius præsidium uenisset, pristino illo suo ute-
 bantur instituto. Nam præter equites nullo loco æquo
 se committere audebant. Cum nostri in opere essent, equi-
 tum copiæ concursus facere coeperunt. Simulq; uociferan-
 tibus legionarijs, cum locum efflagitarent, ut consueti in-
 sequi existimare possent, se paratissimos esse ad dimican-
 dum, nostri ex humili conualle bene longè sunt egressi,
 & planitie in æquo loco constituerunt. Illi tamen procul
 dubio ad congregiendum in eum locum non sunt ausi de-
 scendere, præter unum Antistium Turpionem, qui fidens
 uiribus ex aduersarijs sibi parum esse neminem cogitare
 cepit: hic (ut fertur) Achillis, Memnonisq; congressus
 Q. Pompeius Niger, eques Romanus Italicensis ex acie
 nostra ad congregiendum progressus est, quoniam ferocitas
 Antistij omnium mentes conuerterat ab opere ad spectan-
 dam, acies sunt dispositæ. Nam inter bellatores, princî-
 pesq; dubia erat posita uictoria, ut propè uideretur finem
 bellæ duorum dirimere pugna. Ita auidi, cupidiq; suarum
 quisque partium, expertorum uirorum, fautorumq; uolun-
 tas habebatur. Quorum uirtute alacri cum ad dimicandum
 in planitiem se contulissent, scutorumque laudè insignis
 præfulgens opus celatum, quorum pugna esset propè pro-
 fectò dirempta, nisi propter equitum concessum, ut supra
 demonstrauimus, leui armatura præsidij causa non longè
 ab opere castrorum constituissent, ut nostros equites in re-
 ceptu, dum ad castra redeunt, aduersarij cupidius sunt ins-
 secuti,

Antistij Tur-
 pionis, Q. q;
 Pompeij con-
 gressus.

secuti, uniuersi clamore facto impetum dederunt. Ita metu
 perterriti, cum in fuga essent, multis amissis in castra se
 recipiunt. Caesar ob uirtutem turmae Casianae donauit mila-
 lia XIII. & praefecto torques aureos II. & leui armatu-
 ra milia X. Hoc die A. Bebius, & C. Flauius, & A. Trebel-
 lius equites Romani hastenses argento propè lecti equites
 ad Caesarem transfugerunt, qui nuntiauerunt equites Ro-
 manos coniuersasse omnes, qui in castris Pompeij essent, ut
 transitionem facerent, serui indicio omnes in custodiam
 esse coniectos, è quibus occasione capta se transfugisse. Item
 hoc die litera sunt deprehensa, quas mittebat Saonem Cn.
 Pompeius S. V. G. E. V. et si, prout nostra felicitas, ex senten-
 tia aduersarios adhuc propulsos habemus, tamen si equo
 loco sui potestatem facerent, celerius, quàm uestra opinio
 est, bellum cõsecissent. Sed exercitum tyronum non audent
 in campam deducere, nostrisq; adhuc freti praesidijs bellũ
 ducunt. Nam singulas ciuitates circumsident, inde sibi com-
 meatus capiunt. Quare & ciuitates nostrarum partium
 conseruabo, & bellum primo quoque tempore conficiam,
 cohortes animo habeo ad uos mittere. Profecto nostro com-
 meatu priuati necessario ad dimicandum descendunt. Inse-
 quenti tempore cum nostri temere in opere distenti essent,
 equites in oliueto, dum lignatur, interfecti sunt aliquot: ser-
 ui transfugerunt, qui nuntiauerunt ad tert. Nonarum Mar-
 tij praelium affore ad Soritiam, quod factum est, ex eo tenta-
 pore metum esse magnum: & Actium Varum circum
 castella praesse. eo die Pompeius castra mouit, & circa
 Hispalim in oliueto constitit. Caesar prius, quàm eodem
 est profectus, luna hora circiter sexta uisa est. Ita castris
 motis Veubim praesidium, quod Pompeius reliquit, iussit
 ut incenderent, & deuesto oppido in castra maiora se

recipere. Insequenti tempore Ventisfonte oppidum cum
 oppugnare cepisset, deditione facta, iter fecit in Carrus-
 cam, contra Pompeij castra posuit. Pompeius oppidum,
 quod contra sua praesidia portas clausisset, incendit: milesq;
 qui fratrem suum in castris iugulasset, interceptus est à no-
 stris, & fuste percussus. Hinc itinere facto, in campum Mā-
 densen cum esset uentum, castra contra Pompeium con-
 stituit. Sequenti die cum iter facere Caesar cum copijs uellet,
 renuntiatum est ab speculatoribus Pompeium de tertia ni-
 gilia in acie stetisse. Hoc nuntio allato, uexillum propo-
 suit. Idcirco enim copias eduxerat, quod Versaonensium
 ciuitati fuissent fautores, antea literas miserat, Caesarem
 nolle in conuallem descendere, quod maiorem partem ex-
 ercitus tyronum haberet. Haec literae uehementer confirma-
 bant mentes oppidanorum. Ita hac opinione fretus, totum
 se facere posse existimabat. Etenim & natura loci defen-
 debatur, & ipsius oppidi munitione ubi castra habuit con-
 stituta. Namque, ut superius demonstrauius, loca excellen-
 tia tumultu contineri, interuallum Prouinciam diuidit.
 Sed ratione nulla placuit tacere id, quod eo incidit tem-
 pore: Planities inter utraque castra intercedebat, circiter
 millia passuum quinque, ut auxilia Pompeij duabus defen-
 derentur rebus, oppidi excelsi, & loci natura: hinc diris-
 gens proxima planities equabatur, cuius decursum ante-
 cedebat riuus, qui ad eorum accessum summam efficiebat
 loci iniquitatem. Nam palustri, & uorsiginoso solo cura-
 rebat ad dextram partem, & Caesar, cum aciem directam
 uidisset, non habuit dubium, quin media planitie in
 equum ad dimicandum aduersarij procederent, hoc erat in
 omnium conspectu: huc accedebat, ut locus illa planitie
 equitatum ornaret, & dici, Solisq; serenitas ut mirifica
 cum.

cum, & optandum tempus propè ab Dijs immortalibus illud tributum esset ad prælium committendum. Nostri lætari, nonnulli etiam timere, quòd in eum locum res, fortuna neq; omnium deducerentur, ut quicquid post horã castris fieret, in dubio poneretur. Itaq; nostri ad dimicandũ procedant, id quod aduersarios existimabamus esse facturos. Qui tamen à munitione oppidi mille passibus longius non audebant procedere, in quo sibi prope murum aduersarij constituebant. Itaq; nostri procedunt, interdũ equitas loci aduersarios efflagitabat, ut tali conditione contenderent ad uictoriam. Neq; tamen illi à sua consuetudine discedebant, ut aut ab excelso loco, aut ab oppido discederent. Nostri pede presso propius riuum cum appropinquassent, aduersarij patrocinari loco iniquo non * deserunt. Erat acies
 x i i i. aquilis constituta, quæ lateribus equitatu tegebatur, cum leui armatura millibus sex. Præterea auxiliars accedebant propè alterum tantum. Nostra præsidia l. x x x. cohortibus & v i i i. millibus equitum. Ita cum in extrema planitie iniquum in locum nostri appropinquassent, paratus hostis erat superior, ut transeundi superius iter uehemèter esset periculosum. Quod cum à Cesare esset animaduersum, ne quid temere culpa sua secus admitteretur, eum locum definire coepit. Quod cum hominum auribus esset obiectum, molestè, & acerbè accipiebant, se impediri, quò minus præliũ conficere possent. Hæc mora aduersarios alacriores efficiebat, Cesaris copias timore impediri ad committendum prælium. Ita se effrentes iniquo loco sui potestatem faciebant, ut magno tamen periculo accessus eorum haberetur. Hic decumani suum locum cornu dextrum tenebant, sinistrum tertia, & quinta legio, itemq; cetera auxilia, & equitatus: prælium clamore factò, committitur.

Hic

Hic etsi uirtute nostri antecedeant, aduersarij loco superiore defendebantur acerrime, & uehemens fiebat ab utriusque clamor, telorumq; missus, concursus, sic ut propè nostri diffiderent uictoria: congressus enim, & clamor, quibus rebus maxime hostes conterrentur, in collatu pari erant conditione. Itaque ex utroque genere pugna, cum parum uirtutem ad bellandum contulissent, pilorum missu fixa cumulat, & concidit aduersariorum multitudo. Dextrum demonstrauimus decumanos cornu tenuisse, qui, etsi erant pauci, tamen propter uirtutem, magno aduersarios timore eorum opera afficiebant, quòd suo loco hostes uehementer premere ceperunt, ut ad subsidium, ne ab latere nostri occuparentur, legio aduersariorum traduci cepta sit ad dextrum: quæ simul est mota, equitatus Caesaris sinistrum cornu premere cepit: at hæ eximia uirtute prælium facere incipiunt, ut locus in acie ad subsidium ueniendi non daretur. Ita cum clamori esset intermissus gemitus, gladiatorumq; crepitus auribus oblat, imperitorum mentes timore præpediebat. Hic, ut ait Ennius, pes pede præmitur, armis teruntur arma, aduersariosq; uehementissime pugnantem nostri agere ceperunt: quibus oppidum fuit subsidio, ita ipsis liberalibus fusi, fugatiq; non superfuissent, nisi in eum locum confuissent, ex quo erant egressi. In quo prælio ceciderunt milia hominum circiter triginta, & si quid amplius. Præterea Labienus, Aelius Varus, quibus occisis, utriusq; finis est factum. Itemq; equites Romani partim ex urbe, partim ex Prouincia ad milia tria. Nostri desiderati ad hominum mille, partim peditum, partim equitum, saucij ad quingentos. Aduersariorum aquile sunt ablatae xiiii. & signa, & fæces. Præterea duces belli xvii. capti sunt: eos habuit res exitus. Ex fuga hac cum oppidum

dum Mundam sibi constituisent presidium, nostri cogebantur necessario eos circumvallare ex hostium armis, pro caespite cadauera collocabantur. scuta, & pila pro ualloe in super occisi, & gladij, * & mucrones, & capita hostium ^{* ut} ordinata, ad oppidum conuersa uniuersa, hostium timorem, uirtutisq; insignia proposita uiderent, & uallo circumcluderentur aduersarij. Ita Galli tragulis, iaculisq; oppidum ex hostium cadaueribus sunt complexi, oppugnare ceperunt. Ex hoc praelio Valerius adolescens Cordubam cum paucis equitibus fugiens, Sexto Pompeio qui Corduba fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc negotio, quos equites, quod pecunie secum habuit, eis distribuit, & oppidanis dixit, se de pace ad Cesarem proficisci, & secunda uigilia ab oppido discessit. Cn. Pompeius autem cum equitibus paucis, nonnullisq; peditibus ad nauale presidium parate altera contendit Cartelan, quod oppidum abest a Corduba millia passuum c lxx. Quo tamen ad octauum milliarium uenisset, P. Calpurnius, qui castris antea Pompeij praepositus esset, eius uerbis nuntium mittit, cum minus belle haberet, ut mitteret lecticam, qua in oppidum deferri posset, literis missis Pompeius Cartelan desertur. Qui illarum partium fautores essent, conueniunt in domum, quod erat delatus, qui arbitrati sunt elanculum uenisse, ut ab eo, quae uellent, de bello requirerent: cum frequentia conuenisset, de lectica Pompeius eorum in fidem confugit, Caesar ex praelio munitione circumdata, Cordubam uenit: qui ex caede eo refugerant, pontem occupauerunt: cum eo esset uentum, conitari ceperunt, nos ex praelio paucos superesse, quod confugeremus. Ita pugnare ceperunt de ponte. Caesar flumen traiecit, & castra posuit. Scapula totius seditionis familiae, & libertinorum caput, ex praelio Cordubam cum uenisset,

fet, familiam, & libertos conuocauit, pyram sibi extruxit,
 coenam afferri quam optimam imperauit, item optimis su-
 peradditis uestimentis, pecuniam, & argentam in prae-
 sentia familiae donauit. Ipse de tempore coenauit, uinum,
 & nardum identidem sibi infundit: ita nouissimo tempore
 seruum iussit, & libertum, qui fuisset eius concubinus, al-
 terum se iugulare, alterum pyram incendere. Oppidani au-
 tem simul ac Caesar castra contra id oppidum posuit, discor-
 dare coeperunt, usque eò, ut clamor in castra nostra perue-
 niret, quae ferè inter Caesarianos, & inter Pompeianos es-
 rant. Hic legiones, quae ex per fugis conscriptae, paritum
 oppidanorum serui, qui erant à Sex. Pompeio manumissi,
 tunc in Caesaris aduentum descendere coeperunt. Legio
 XII. oppidum defendere coepit: nam, cum iam repugnans
 rent, turres ex parte, & murum occuparunt. Denuò lega-
 tos ad Caesarem mittunt, ut sibi legiones sub sidio intromit-
 teret. Hoc cum animaduertent homines fugitiui, oppi-
 dum incendere coeperunt: qui superati à nostris, sunt in-
 terfecti hominum millia XXXI. praeterquam extra mu-
 rum, qui perierunt. Ita Caesar oppido positus, dum hic de-
 tinetur ex praelio, quos circum munitos superius demon-
 strauimus, eruptionem fecerunt, & bene multis interfectis,
 in oppidum sunt redacti. Caesar Hispaniam cum contēdisset,
 legati deprecatum uenerunt. Ita cum oppidum sese tueri
 dixisset, Caninium legatum cum praesidio intromittit. Ipse
 castra ad oppidum ponit. Erat bene magnam intra Pom-
 peianas partes praesidium, quod Caesaris praesidium rece-
 ptum indignabatur, cum euidam Philoni, illi, qui Pompeia-
 narum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania
 notissimus erat, hic clam praesidio Lusitania proficiscitur,
 & Caecilium Nigrum nomine Barbarum ad Lenium conue-
 nit, qui

nit, qui bene magnam manum Lusitanorum haberet. Rur-
 sus in Hispalim oppidum denuò noctu per murum recipi-
 tur, praesidium, vigilesq; ingulant, portas pracludunt, de
 integro pugnare coeperunt. Dum hæc geritur, legati Car-
 teienses renuntiarunt, quòd Pompeium in potestate habe-
 rent, quòd antè Casari portas praclusissent, illo beneficio
 suum maleficiù existimabant se lucrifacere. Lusitani Hispa-
 lim oppugnare nullo tempore desistebant. Quòd Casar cù
 animaduertet, si oppidum capere cõtenderet, ut homines
 perditii incenderent, & moenia delerent. Ita consilio habi-
 to, noctu patitur Lusitanos eruptionem facere, id quòd
 consultò nõ existimabant fieri. Ita irrumpendo naues, quæ
 ad Betim flumen suissent, incendunt. Nostri, dum incendio Betis flu.
 detinentur, illi profugiunt, & ab equitibus conciduntur.
 Quo factò, oppido recuperato Hastam iter facere coepit, Hasta opp.
 ex qua ciuitate legati ad deditionem uenerunt: Mundan-
 sesq; , qui ex pralio in oppidum confugerant, cum diutius
 circumsiderentur, bene multi deditionem faciunt: & , cum
 essent in legionem distributi, coniurant inter se, ut noctu
 signo dato, qui in oppido suissent, eruptionem facerent: illi
 cedem in castris administrarent. Hæc re cognita, insequen-
 ti nocte, uigilia tertia, tessera data, extra uallum omnes
 sunt cõcisi Mundenses duces. Casar in itinere reliqua op-
 pida oppugnat, quæ propter Pompeium dissenire coe-
 perunt, pars erat quæ legatos ad Casarem miserat: pars
 erat, qui Pompeianarum partium essent fautores. Sedi-
 tione concitata, partes occupant, caedes fit magna, saucius
 Pompeius naues x x x. occupat longas, & profugit. Didius.
 Didius, qui Gadis classi praefuisset, ad quem simul nuntius
 allatus est, confestim sequi coepit, partim peditatibus, &
 equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Item
quarto

quarto die navigatione confecta, insequuntur, qui imperati,
à Carteia profecti sine aqua fuissent, ad terram applicant.
Dum aquantur, Didius classe occurrit, naues incendit, non
nullas capit. Pompeius cum paucis profugit: & locum
quendam munitum natura occupat, equites & cohortes,
que ad persequendum misse essent, speculatoribus ante mis-
sis certiores fiunt, diem, & noctem iter faciunt. Pompeius
humero, & sinistro crure uehementer erat saucius: huc ac-
cedebat, ut etiam talum intorsisset, que res maxime impe-
diebat. Ita lectica à turre, qua esset allatus, in ea screeba-
tur. Lustitanius more militari, cū à Cesaris presidio fuisset
cōspectus, celeriter equitatu, cohortibusq; circumcluditur.
Erat accessus loci difficultas. Nam idcirco, quod propter
suos à nostro presidio fuisset cōspectus, celeriter munitum
locū natura ceperat sibi Pompeius, quem uix magna mul-
titudine deducēti homines ex superiore loco descendere pos-
sent: subeunt in aduentu nostrī, depelluntur telis. Quibus
cedentibus, cupidius insequabantur aduersarij, & cōstima-
tardabant ab accessu. Hoc sepius factō animaduertebatur
nostro magno id fieri periculo. Opere circummunire insti-
tuit, pari autem, & celeri fistinatione circummunitiones
in iugo dirigunt, ut æquo pede cum aduersarijs congregari
possent. A quibus eum animaduersum esset, fuga sibi presi-
dium capiunt. Pompeius, ut supra demonstrauimus, saucius,
& intorto talo, idcirco tardabatur ad fugiendum. Itemq;
propter loci difficultatē, neque equo, neq; uehiculo salutis
sue presidium parare poterat. Cedes à nostris undiq; ad-
ministrabatur. Exclusa munitione, amissisq; auxilijs, ad
conuallem autem, atque exesum locū in spelūca Pompeius
se occultare cepit, ut à nostris non facile inueniretur, nisi
captiuorum indicio. Ita ibi interficitur. Cū Cesar gra-
diebatur

diebatur Hispalim, pridie Iduum Aprilis caput allatum,
 & populo datum est in conspectum interfecto Cn. Pom- Cn. Pompeij
 peio adolescente, Didius, quem supra demonstrauimus, caedes.
 illa affectus Letitia, proximo se recepit castello, nonnullaq;
 naues ad reficiendum sublaxit. Lusitani, qui ex pugna
 super fuerunt, ad signum se receperunt, & bene magna
 manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non
 aberat diligentia ad naues tuendas, tamen nonnunquam
 ex castello propter eorum crebras excursions, elicieba-
 tur, & sic propè quotidianis pugnis insidias ponunt, &
 tripartitò signa distribuunt. Erant parati, qui naues in-
 cenderent, incensisq; qui subsidium repeterent: ij sic dispo-
 siti erant, ut à nullo conspectu omnium ad pugnam cõten-
 derent. Ita cum ex castello Didius ad propellendum pro-
 cecisset cum copijs, signum à Lusitanis tollitur, naues
 incenduntur. simulq; qui è castello ad pugnam processer-
 runt, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, à
 tergo insidie clamore sublato circumueniunt. Didius ma- Didij mors.
 gna cum uirtute cum compluribus interficitur: nonnulli ea
 pugna scaphas, quæ ad litus fuerant, occupant. Item com-
 plures nando ad naues, quæ in salo fuerunt, se recipiunt.
 Anchoris sublatis, pelagus remis petere ceperunt, quæ
 res eorum uite subsidio fuit. Lusitani præda potiuntur.
 Cæsar Gadibus rursus ad Hispalim recurrit. Fabius Ma- Fabius
 ximus, quem ipse ad præsidium oppugnandum relique- Maximus.
 rat, operibus assiduis, hostesq; circum sese interclusi, inter
 se decernere, facta eade bene magna, eruptionem faciunt.
 Nostri ad oppidum recuperandum occasionem non præ-
 termittunt, & reliquos uiuos capiunt, ac deinde Vr- Vrfaon opp-
 saonem proficiscuntur, quod oppidum magna munitione
 continebatur, sic, ut ipse locus non solum opere, sed etiam
 b b natura

natura editus, ad oppugnandum hostem appeteret. Hoc acciderat, quod aqua, præterquam in ipso oppido, non erat: nam circumcirca riuus nusquam reperiebatur propius millia passuum oculo. Quæ res magno erat adiumento oppidanis. Tum præterea accedebat, ut agger, materiesq; unde solite sunt turres agi, propius millia passuum sex non reperiebantur: ac Pompeius, ut oppidi oppugnationem tutiora rem efficret, omnem materiem circum oppidum succisam intrò congestit. Ita necessario diducebantur nostri, ut à Munda quod proximi ceperant, materiem illò deportarēt. Dum hæc ad Mundam geruntur, & Vrsaonem, Caesar, cum à Gadibus ad Hispalim se recepisset, insequēti die concione aduocata, cōmemorat initio quaerituræ suæ eam Prouinciam ex omnibus Prouincijs peculiarem sibi constituisse, & quæ potuisset eo tempore beneficia largiūm esse. In sequenti prætura ampliato honore, uectigalia, quæ Metellus imposuisset, à Senatu petiisse, & eis pecunijs Prouinciã liberasse. Simulq; patrocinio suscepto multis legibus ab se in Senatum inductis, simul publicis, priuatq; causis, multorum inimicitijs susceptis defendisse. Suo item in consulatu absentem, quæ potuisset commoda Prouinciæ tribuisse, eorum omnium commodorum esse immemores, & ingratos in se, & in populum Rom. hoc bello, & in præterito tempore cognosse, nos iure gentium, & ciuium Romanorum institutis cognitis, more barbarorum populo Rom. magna transiero, sanctis Romanis semel, & sæpius attulistis, & luce clara captum in medio foro nefariè interficere uolulistis. Vos ita pacem siemper odistis, ut nullo tempore legiones desint populi Romani in hac Prouincia haberi, apud uos beneficia pro maleficijs, maleficia pro beneficijs habentur. Ita neque in otio concordiam, neque in bello

Oratio Cæsaris
ad Hispanenses.

I N D E X.

Bello uirtutem ullo tempore retinere potuistis. Priuatus ex fuga Cn. Pompeius adolescens à uobis receptus, fasces, imperiumq; sibi arripuit. Multis interfectis ciuibus auxilia contra populum Romanum comparauit, agros, uestramq; Prouinciam uestro impulsu depopulauit. In quo uos uictores existimabatis? An me delecto non animaduertebatis, decem habere legiones populum Romanum que non solum uobis obsistere, sed etiam caelum diruere possent? Quorum laudibus, & uirtute *

I N D E X P O P V L O .

R V M M A X I M E , A C L O -
C O R V M , Q V I I N C . I V -

lij Caesaris Commentarijs habentur,

Raymundo Marliano autore.

A

AESAR in commentarijs Galliam in tres partes diuidens, loca Gallie prouincie à Romanis tunc possessae, Britanniae ulterioris, quam Angliam dicimus, Hispania etiam citerioris, ac populorum ex Rhodanum, transq; Rhenum flumina sitorum annectit, qui omnes lingua, institutis, legibusq; inter se etiam tunc differrebant.

Aquitania regionum latitudine, & multitudine hominum ex tertia parte Gallie existimanda est: hanc Gas
bb a rumna

ymna flumen à Celtis diuidit, quæ & Oceanum mare at-
 tingit. In hac sunt metropoles Burdegalensis, Auxitana,
 earumq; suffraganeæ: pars item aliarum metropolium ex-
 tra terminos eosdem sitarum, quæ tamen Aquitanie attri-
 buuntur. Guennam hanc Galli hodie nuncupant. Hæc cum
 olim à regibus Francorū ducibus Normaniæ tradita esset,
 qui postea regnum Angliæ occuparunt, cum illam post us-
 rias contentiones centum & lxx. amplius annos Angli te-
 nuissent, Caroli septimi auspicijs tandem ad Francos redijt.
 In hac cum alij principatus celebres sunt, tū Fuxensis, quo-
 rum princeps nepos ex sorore Ludonici xli. qui nūc re-
 rum in Gallia potitur, uictis apud Rauēnam Hispanis me-
 morabili prelio, uitam cum principatu amisit, sicq; eius op-
 pida ad regem nullis relictis hæredibus redire, sorore sua
 perflite, Fernando Regi nupta.

Fuxēsis prin-
 cipatus.

Arar Celticæ fluiuius est, nunc la Sone. Oritur in dicece-
 si Tullenfi, finibusq; Burgundiæ, & Lotoringie, non lon-
 ge à monte Vogeso, quo Mosa flumen profluit. Intersecat
 tum eam Burgundiæ partem, quæ imperatoris, tum eam,
 quæ Regia dicitur. Illi comes ut hodie loquuntur, huic dux
 à Francorum rege institutus præerat, qui tamen mortuo
 Carolo Philippi, ab Heluetijs occiso apud Nanscum, ad su-
 premum his regium adscriptus est, ut nullus adhuc Burgū-
 diæ dux sit, sed comes tantum. Intersecat Cabillonum, ac
 Matisconem ciuitates, tunc Heduarum oppida, prolapsus
 Lugdanum urbem Rhoianum influit: Quem fluiuiū Verg-
 in Bucolicis, Lucanus in primo, & Tibullus elegia sua se-
 ptima memorant.

Alexia inter Celtas oppidam Mandubiorum, in dus-
 catu Burgundiæ, finibusq; Heduarum: non longè à Lina-
 gonibus, nunc in uici formam redactam nomen retinent:
 à quo

I N D E X.

à quo etiam hodie, ut plerisque placet, magna pars eius regionis Alsetum nuncupatur: nec longè distat à uico, qui Est Alsetum, uiacum appellatur. In cuius Alexie expugnatione nomulae munitiones in floribus lilij formam Caesaris iussu, ut ipse scribit, factæ sunt.

Atrebatenses inter Belgas populi, finitimi Ambianis, Tornacensibus, & Morinis partem Picardie continent. ciuitas est, nomen adhuc retinens, in Prouincia Rhemensi. regem agnoscit, Arras hodie uulgo nuncupatur, in hac laudatissima ma texuntur auleæ.

Ambiani, Amiens uulgo, in Picardia posita, hanc rex à Amiens. duce Burgundie repetit.

Axona inter Belgas fluuius est in extremis Rhemorum finibus, quò pedibus uado transitus est, la Disne uulgo dicitur. In huius fluminis transitu Germani ab insequentibus Gallis magnum incommodum accepere, fere octo millibus passuum ultra Rhemos, Laudunensem. & Rhemensem dicecesim partiens. Gallicè Auais nunc dicitur, prope oppidum, quod uocatur Gallicè Latonio.

Aduatici Belgarum populi regni Eburonum (nunc Leodiensum) finitimi, ac Nervijs (nunc Tornacensibus) proximi: habebant amplum, & in altissimis rupibus oppidum: forte nunc, ut quibusdam uidetur, est oppidum appellatum Beaumont, uicinum Thuduino in finibus Hannonie. Hos Beaumont. ex allusione uocabuli complures credunt esse eos, qui Douacum Atrebatensis dicecesis oppidum, non longè à Cameraco urbe distans, incolunt. Hi Aduatici Cimbris, Theutonisque prognati erant, qui Transrhenani fuerunt. Sed magis coniectura est Aduaticos fuisse eos, qui hodie Galliam Brabantiam, ubi oppidum Niuella est, partemque Hannonie circa Cannetum montem, & Bintiū oppida Ca-

meracensis dioecesis, finitimaq; his loca extra Francorum regnum inhabitant: ubi locus quidam in uici formam redactus est fere desertus, cuius nomen Gallica lingua ueteri satis alludit, & monumenta adhuc quedam praeclara uetustatis uisuntur. Hi Bosleducenses dicti.

Auaricum erat oppidum Celcarum maximum, munitissimumq; in finibus Biturigum, agri fertilissima regione, fere ex omnibus partibus flumine, & palude perpetua circumdatum trans Ligerim fluiuium, habens unum, & per angustum aditum, proximum Niuioduno oppido Biturigum, ac Genabo oppido Carnutum, & Velaunoduno oppido Burges. Senonum, in Francorum regno situm, Burges, uel Viaron Viaron. à Gallis appellatum.

Ambuariti, qui Beuuni, siue Brabantini, inter Belgas populi erant citra Rhenū, & Mosam flumina. Ad quos praedandi, frumentandiq; causa partem equitatus miscrant vsque petes Germani, & Thencbteri populi, qui cetera Rhenum transiunt, finibus suis Menapios (nunc Iuliacenses) expulerant. Inde coniectura est eos Ambuaritos incoluisse eandem ducatus Brabantiae partem, in qua Buscus ductus, Breda, & Bergis oppida, Leodiensis dioecesis, & Antuerpia oppidum, Cameracensis dioecesis extant, Nussiaq; & Geldria citerior sitae sunt, circa quae loca per Campaniam Brabantiae, usque tungros oppidum prope usque Leodium, ut plerisque placet, mare Oceanum protendebatur.

Ancalites populi in Anglia Trinobantibus, Biarogis, Cassijs, & Ceumagnis proximi.

Ambliates populi inter Celtas, Lexobijs, Nanetibus, Diablintribus, & Osibinis proximi, in Britannia citeriore, qui oppositi sunt Angliae, in regno Francorum siti, Auaranches à Gallis.

Aulcrij

Aulertij populi erant inter Celtas, Heduarum clientes, de Ange dicunt, siue Rhoanum.

Ausci populi in Aquitania proximi Garunnis, Vocatijs, Tarusatijs, Sontiatibus, Cocosatibus, & Hispanie citeriori, in regno Francorum siti: quos coniectura est fuisse Ausciacos: ciuitas est metropolis. Hi sunt Aquitanorum clarissimi, quorum urbs opulentissima Helui Vmberrum, ut refert Pomponius Mela.

Ambibari inter Celtas, necessarii erant, & consanguinei Heduarum, quos quidam opinantur esse Borbonienses. Non nulli autem, quod fuerint Niuernenses, Heduis finitimos, siue pro parte Bituricenses allusione uocabili, quo etas nostra utitur. Ambaros etiam dicimus ciuitatum clientes, seu adherentes. Oppidum Ambarorum pagus Semarius, siue mons Barri dicitur.

Borbonien-
ses.
Niuerneses.

Allobroges erant populi citra Rhodanum fluiuium, & ad Lemani lacus ripas extra Belgas, Celtas, & Aquitanos: Gebennam oppidum, ubi solennes nundine nostra etate celebrantur in Sabaudia, locaque finitima incolentes, qui etiam fuerunt finitimi Vocontijs populis, propinqui Ceuironibus, nunc Tarentasijs, ac trans Rhodanum uicos, & possessiones habebant circa regionem, que hodie Brixia dicitur, duci Sabaudie spectantem, quam fluiuius Indis irrigat, citra Ararim flumen. Hos memorat Iuuenalis Satyra prima, & Sallust. in Catiline historia, referunturque in epistola Planci inter familiares Tullij, que incipit: Nunquam me hercule. Allobroges enim, qui cis Rhodanum habitabant, finitimi erant Gallie, provincie Romanorum, propter quod cum Romanis paulo ante bello contendebant, ac nuper pacati erant. Inde constat Delphinatum fuisse tunc ex parte Gallie Provincie, que Roma-

Tarentasijs.

Indis B.

Delphinatus.

Vienna ciui-
tas.
Sabaudienses.

noyur erat, cum eſſet finitima Allobrogibus: fuiſſe item partem Allobrogum, inter quos fuit Vienna ciuitas Metropolis ſecundum Strabonem. Hi ſunt hodie Sabaudienses appellati, quibus Dux præſt uetuiſtate imperij, & nobilitate generis longè clariffimus: caput Gentis Taurinum: nam Vercellas in dotem eius maiores à uicecomitibus habuere, pacti admodum ſtudioſi.

Aruerni populi inter Celtas finitimi Hedulis, Biturigibus, ac Borboniſibus, nec longè à Lemouicibus, nomen retinent: Ducatus eſt, cuius titulus duci Borbonij adſcribitur, in Francorum regno ſiti. Hos memorat Lucanus in primo.

Aulerci item populi inter Celtas, ex ciuitatibus maritimis Oceanum attingentibus, que Armoricae appellantur, proximi Rhedonibus, Seſſuuijs, Curioſolitis, Oſiſink. Vnelk, Venetk, ac Cenomans in prouincia Turoneſi, & Francorum regno ſiti, quos nonnulli Aurelianenſes eſſe opinantur. Sed illi Prouinciæ ſunt Senonenſis.

Aulerci item inter Belgas proximi Eburonibus, Lexouijs, ac Velocaſſis.

Alduaſauſius Celtrarum eſt fluuius, Gallicè le Doux, oriens circa montem Ieram, Sequanos ab Heluetijs diuidens, lapſuq; per comitatum Burgundia, montem Bellicardum, Inſulam, ac Clerauallam caſtella perluit, ac urbem Biſuntinam nunc interſecat, dehinc Dolam oppidum præterfluens circa Viredunum caſtrum non longè à Cabilonenſi urbe Arari fluuio miſcetur, & Dubius nunc uocatur, ad Sequanos prorsus pertinens.

Dubius fl.

Andes populi inter Celtas, Curioſolitis, Venetk, Carnutibus, & Turonibus finitimi, ac Ducatus Bituricenſis, Oceanoq; proximi, quos Ligeris flumen alluit: ciuitas eſt inter Gallie primarias, Andegaunenſes dicti, in Prouincia Turonenſi,

Andegaunen-
tes.

nens, & Francorum regno siti, Ducatus titulo insigniti. Hinc in regno Neapolitano Angioni dicti, quod ad illam sa Angioni. miliam regni iura deuenerant, que mox reges Francorum ex testamento Renati ultimi sibi ascuerunt.

Agendicum inter Celtas oppidum Senonibus, Parisijs, Velaunoduno oppido Senonum, Genabo Carnutum oppido, & Nouioduno, Auaricoq; Biturigum oppidis proximum, in regno Francorum situm, Prouins Gallicæ.

Ambibareti erant populi in quos Cesar byemandi causa Caicum Antistium Rbeginum cum legione una in septima commentarij sine misisse commemorat, & forte erant Ambianenses, uel aliqui his proximi. ut eos, Atrebatessq; & Morinos finitimos in fide cõtineret. Nõ enim est uerisimile, quin aliquam legionem illic collocauerit, ut superioribus annis consueuerat, de qua non constat, nisi de hac intelligamus.

Ambibari populi Celstarum inter Armoricas ciuitates Oceanum attingentes, finitimi Rbedonibus, & Lemouiciabus, circa Britanniam citeriorem, & Normanniam in regno Francorum siti.

Armorice ciuitates posite erant in ultimis Gallie finibus Oceano coniunctæ, ex quibus fuere Curiosolites, Rbedones, Ambibari, Cadetes, Osissini, Lemouices, Vnelli populi oppositi Angliæ, Britannia citerior, & Britonäs appellata. Cui dux olim regi subditus præfuit, nunc ex matrimonio Annæ ductæ olim filia ad regem redacta.

Arduenna sylua omnino in Belgis totius Gallie maxima, atque ingens, à Rheno fluuio per fincs Treuironum ad Neruios (nunc Tornacenses) & Rhemorum pertinet. nullibus passuum amplius quingētis in longitudinem patet: attingit enim Menapios (nunc Iuliacenses) Aquisgranum

h b s oppi

oppidum, Eburones (nunc Leodienses) Condrusos, & Rusticos, qui erant pars comitatus Hannonie, Luxemburgensem, Bulionensem, Barrensem, Lotoringum, Limburgensemque ducatus, Eifliam, & comitatum Namurcensem, Metensium, Moguntinorum, Confluentia, & Vbiorum (nunc Colonienfium) & Catalauna diocesis fines, in qua sunt uici, castella, & oppida multa, ac complures insignes abbatie, praesertim ordinis Diui Benedicti, scilicet Diui Vberti Leodiensis diocesis, Diui Cornelij Colonienfis diocesis: cuius syluae extrema pars uersus Belgas sunt Mosae, & Scaldes fluij: Scaldes uero Mosam influit: qui fluij, & sylua nomen retinent priscum hac etiam tempore state.

Daci. Anartij populi trans Rhenum, & Danubium, cui ac Hercyniae syluae, quae ingens erat sylua Germaniae, & Dacis finitimi erant. Qui Daci, ut plerisque placet, pridem partem habitauerunt Pannoniae.

S. Mauritius. Antuates populi citra Rhodanum extra Belgas, Celtas, & Aquitanos, finitimi Allobrogibus, & Gebennae oppido, ac Galliae Praeuiuae Romanorum proximi. Huius nominis adhuc extat uicus, & praefectura quaedam monachorum inter Gebennam, & Delphinatum, qui est Gebennensis diocesis. Videntur tamen secundum Caesaris descriptionem Antuates magis fuisse inter Allobroges, & uicum Veragrorum, cui Diuus Mauritius Sedunensis diocesis nomen est.

Arconici populi, uel Artonici extra Celtas, Belgas, & Aquitanos citra Rhodanum fluiuium finitimi Volcis, non longe à Gaballis, Aruentis, Heluijs, Ruthenis, Masiliensibus & Cadurcis: hos coniectura est fuisse Arconiorum populos, quorum ciuitas est episcopalis, & praefectura Viennensis

I N D E X.

Viennensis in finibus Gallie prouincie Romanorum, quos Auracenses dicimus, ubi principatus est Francorum Regi non subditus, Armeniacus uulgo dictus: horum princeps Lacobus nomine, cum à Florentinis in Italiã accersitus esset aduersus Ioannem Galeatium Mediolanensem Ducem, apud Alexandriam magno prælio uictus, & caesus est.

Auracenses.
Armeniacus

Alpes erant, quibus initio Gallici belli Cæsar ex Italia in Galliam quinque legiones traduxit, per fines Centronum, qui hodie Tarentasijs nominantur: hæ Græcè dicuntur, quibus uulgo mons Cinesius, seu Cincrum nomen est: quæ & Pœnina, ut quidam uolunt, dicuntur, quòd Annibal Pœnus his in Italiam penetrauerit. Tacitus autem Pœnina iuga, quibus ex Italia in Noricum, & Germaniã iter est, designat. Aliæ erant Alpes, quas summæ Cæsar appellat, quòd inter omnes magis eminent, quarum iter patefieri uolebat, quò magno cum periculo, magniq; cum portoris mercatores ire consueuerant, proximæ Veragris populis, quorum uicus erat Ostodorus, nunc diuisi Maurilius dictus: harum una diocesis Augustensis, Diui Bernardi nomen uulgo nominat. Alteri Sedunensis diocesis mons Brigæ nomen est. Sunt & Alpes, quas Cornelius Tacitus, & ueteres dixere maritimas: hæ in Prouincia Hebrudensis, locisq; Ligustico mari finitimis consistunt, quæ ex Italia iter erat ad aggrediendam Narbonensem Prouinciam. Alpes item fuerunt, quas idem Tacitus, & prisca dixere Rheticas, à Rhetis populis, qui ex Tuscia profecti, duce Rheto, ea loca tenuere, forsitan dictæ: hæ agro Tridentino adiacent, & Veronensi, quibus ex Italia in Sueniam, & Austriam iter est. Fuerunt & illæ, ex quibus Rhemus inter fines Sedunensis, & Curientis diocesum oritur, quas Lepontinæ Cæsar & alij scriptores appellauerunt: Nunc diui Gottardi, ac

Alpes Graie
Mons Cinesius

Alpes Pœninae.

Pœnina iuga.

Alpes summæ

S. Mauritius,
Mons D. Bernardi.

Mons Brigæ.
Alpes maritimæ.

Rheticæ Alpes.

Alpes Lepontinæ.
Mons s. Gottardi.

Mons S. Nicolai. *di. ac Diui Nicolai dicuntur, quas Coſſias eſſe quibuſdam placet, quibus in loca Rheno, Oceanoq; finitima ex Italia aditus eſt. Iulius præterea Alpes memorat Tacitus, quas ſenti eſſe proximas Rhetis, quæ forſe ex Italia per Triuiſinæ urbem in Stiriam. & Austriam iter eſt.*

Alpæ Iulia. *Aſiburgium oppidum Germaniæ non longè à Rheno fluuiio, & eis eum inter Geldubam, & uetera caſtra ſiſſæ, Nuſciæ, & Cliuſi Ducatu proximum, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.*

Coloniæ. *Agrippinam, quæ nunc Colonia dicitur, archiepiſcopalem inferioris Germaniæ Vbiorum urbem ad ripas Rhenerioris ſitam, non memorat Cæſar, ſed Tacitus: in qua gète Agrippinam Claudij Cæſaris coniugem, Neronisq; matrem natam eſſe, ac ueteranos, & coloniã illuc deduci imperaſſe, Vbiorumq; gentem Rheno tranſgreſſam autem eius Agrippam in fidem ſuam accepiffe, ac eam urbem ſatelli igne paulò poſt cõſumptam reſcri, in qua Capitolium, & loca, ac ædificia fuere, & ritus ad Romanorum inſtar. Ex hiſc adhuc non omnia perierit.*

Antona in Anglia fluuius. Tacitus.

Anſuarior Germaniæ inferioris populos proximos Phryſijs pulſos à Cauca, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Arenacij inter Coloniã, & Traiectum urbes episcopales locum ultra Noueſſum Rheno adiacentem, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

B

Belgæ populi multarum ciuitatum, oppidorum, ac locorum, mari Oceano, Rheno, Matrona, & Sequama fluminibus includuntur. Horum plerique orti à Germaniæ Rhenum antiquitus traductis, Gallos inde expulerunt: hi moribus, legibus, & ornatu nunc ſunt ualde culti, humani,

I N D E X.

ni, & satis effœminati, continueq; sunt apud eos mercatores, quo per ætates commercia, moresq; hominum mutari constat. In his sunt Metropoles, Treurenſis, Coloniensis, Maguntina, Rhemenſis, tum earum ſuffraganeis intra Oceanum mare, ac eadem tria flumina conſtitutis: item Brabantia, Flandria, Hollandia, Geldria, ac Phryſia pars, tota Picardia, Hannonia, Iulia cum Virtutum comitatus, ac Campanie maxima portio, ſylua Arduenna uniuerſa, cum ſingulis ſibi adiacentibus, & ea incluſis populis, ac locis, & pleriq; principes, tum profani, tum ſacri, ducesq; & comites, ciuitateſq;, quorum multe liberae ſuoq; iure agunt, aliæ Fræcorum regi obtemperant: quod ſuper eſt, imperatorias partes ſequitur. In his ſunt tres imperatorum electores, ſunt & Francorum regi, quos Pares uocant, ſerme omnes. Pares Franc.
Imperator certè, & Rex in Belgis coronatur, cõſecratur, cix.
& inungitur: alter Aquifgrani, alter Rhemi. Hos memorat Lucanus in primo. In his Belgarum clariffimi crãt Treuiri, quorum urbs opulentiffima Auguſta, ut reſert Pomponius Mela, que nunc ignoratur. In Belgica autem à Iulio Cæſare uſq; in tempus inclinantis imperij legatum Romani diutius habuerunt. Nunc uerò uice proconſulum, & legatorum Romani Pontificatus Monarchia extat, & legatos natos, & primates habet, quibus ſubſunt epiſcopi ad inſtar Præſidis Prouinciæ inſtituti. Sunt & Collectores, quos priſca ætas Queſtores appellauit, atq; reges, & Principes, qui uelut cenſores decreta Pontificis maximi, & cõſecrat reuerenter exequuntur: huic ſinguli obedientiam exhibent, & ad eum in cauſis maioribus recurrunt, quas ad ipſum aſſidue deſerunt.

Treuiri.

Belgium erat Bellouacorum ciuitas magna, & inter Belgas auctoritate, atque hominum multiudine præſans in

in qua *Cæsar* interdum hyemauit, ac plures legiones eius aliquando illic in hybernis fuerunt: nomen adhuc retinet.

Bellouaci ciuitas est episcopalis in Prouincia *Rhemens*
Beauuoisin. s. ac *Francorum* regno sita: hodie de *Beauuoisin*.

Bibrax oppidum *Rhemorum* in *Belgæ* ultra *Axonam* flumen, nec longè ab eo: quod flumen in extremis *Rhemorum* finibus erat, & in eo pons in *Francorum* regno situs, nunc nauis, & interdum uado traicitur: portus priscum oppidi nomen *Latinè* retinet.

Bibracte oppidum *Heduorum* in *Celtis* longè maximum ac copiosissimum, & maxime apud *Heduos* autoritatis, in quo totius *Galliæ* cœcilium *Cæsar* indixit, ius dixit, & sæpe hyemauit: in *Francorum* regno situm, in formam ruris redactum, & in radicibus montis non longè ab *Hedua* ciuitate positum, nomen retinet.

Bibroci populi in *Anglia* mari proximi, & *Cassij*, *Ancaliti*bus, *Trinobantibus*, *Cenimagnis*, ac *Sengoricis*.

Bigerrones populi in *Aquitania* proximi *Tarbellis*, *Vo* *catijs*, *Tarusatijs*, *Somiatibus*, & *Hispaniæ* citeriori, in *Francorum* regno siti, comiti de *Fuxo* subditi. Vbi comitatus est in *Vasconia* consistens, nomen retinet, ubi *Tursa* est, & castrum *Begora*, & episcopatus *Bictrensis* Prouinciæ *Narbonensis*. Hinc profectus uir fortis *Enequus* nomine regnum *Nauarræ* constituit, pulsusq; inde *Mauris*, successoribus suis regnum per manus reliquit.

Begora ca-
strum.
Nauarræ re-
gnum.

Bratuspantium oppidum *Bellouacorum* inter *Belgæ*, finitimum successionebus, in *Francorum* regno situm.

Brannouices populi inter *Celtas* proximi *Segusianis*, *Ambuaretis*, ac *Heduis*, quorum clientes erant: hodie *la Moriane*.

Blanonij populi inter *Celtas* proximi *Segusianis*. *Ambracis*.

*Buaretis, ac Hedulis quorum clientes erant: qui fuerunt fora
 & Brannouices, qui dicuntur à Gallis de Blano.*

*Bituriges populi inter Celtas, eorum finis ab Hedulis,
 quorum erant in fide. Ligeris fluiuius diuidit, proximi sunt
 Aruernis, x. x. turbis eorum uno die incenderunt, ut Cæ-
 sarem comestum, & pabulatione prohiberent. Ciuitas est
 Metropolis, retinens nomen. Carolus septimus, qui pulsus
 Anglis Fræcorum regnum restituit, cum nihil ferme aliud
 esset, quod in Gallia retineret, occupantibus Anglis omnia,
 Bituricensis rex in derisum appellabatur: in regno Franco-
 rum sita, hos memorat Lucanus lib. primo.*

*Bataui populi inter Belgas. Nam Mosâ flumen parte
 quâdam ex Rheno recepta, longè ferè ab Oceano octoginta
 millibus passuum, quæ appellabatur Vualis, insulam efficit* Vualis fl.

*Batauorum, in Oceanum influit. Hi hodie, ut plerisque pla-
 cet, Holandini dicuntur dicecesis Traiectensis propinqui
 Phrysiæ, & ducatus Geldriæ, ac maris Oceano finitimi: hos* Holandi.

*memorat Luca. in primo. hi à Cattis populis Transrhenan-
 nis, Cerusis, & Ligis Pannoniæ populis ultra Hercyniam
 syluam finitimis, Hermundurk orti dicuntur, & seditione
 domestica pulsus extrema Gallicæ oræ uacua cultoribus,
 simulq; insulam inter uada sitam occupauere, quam ma-
 re Oceanum à fronte, Rhenus annis tergum, ac latera
 circumluit, ut refert Cornelius Tacitus, dicens, apud Ba-
 tauos fuisse olim lucum sacrum, qui, ut coniectura est, hodie
 in sinibus uici Hagbeduck in Holandia extat. nec longè se-* Hagbeducū.
cundum Tacitum est insula nomine Mons, unde foris Monsinsula.
*Monachum oppidum, uel Monasterium ciuitas episco-
 palis est.*

*Britanniæ maioris, cui nomen est Anglia. pars interior
 ab his incolitur, quos natos in insula ipsi memoria pro-
 diam*

ditum dicunt:maritima pars ab his, qui prædæ, ac inferendis belli causa ex Belgis transferant, qui omnes ferè his nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ciuitatibus per uenerunt. Et bello illato ibi remanserunt, atque agros colere cœperunt. Inde opinio eorum linguam, ex populorum diuersitate compositam, intellectu, scientiaq; loquendi difficiliorem esse, quodq; Germanos præ ceteris barbaros habeant, quia plerique Belgæ orti sunt à Germanis, qui antiquitus Rhenum transfuerunt, à quibus post hæc Angliæ pars maritima originem sumpsit: hos refert Lucanus ultra Oceanum esse, Et toto discretos orbe. Continet tota Anglia insula in circuitu his mille millia passuum. Apud hos erat, Et est magnus pecorum numerus. Hæc insula Angliæ, Germanis populis in eam classe sæpius irruentibus, uicis ueteribus colonis Anglorum terra dicta. Verum partem eius, que magis ad Septentrionem uergit, Scoti, Et ipsi Germani Piclis admisit occuparunt, hodieq; tenent, Francs amicissimi, Anglorum regi maxime semper infestis, Populi moribus inconditi, effert, nullas propè urbes habent, nemora, Et syluas, bellis ingruentibus, petunt.

Anglorum
terra.

Scoti.

Norici.

Gergobia.

Boij populi Transrhenani, Franconie, Alpibus Italie, Sueuis Australibus, ac Danubio flumini proximi. Qui in agrum Noricum transiire, Noretiamq; oppugnarunt, expulsis, ut coniectura est, Noricis: quorum Noricorum adhuc pars trans Danubium non longè ab ortu eius, Et Athesis fluminis sita Noricus appellatur. Boiorum pars Heduis Casarem deprecantibus deuictis Heluetijs, quorum in societate domo excesserant, in finibus Heduorum à Casare sunt collocati. Vbi Gergobiam ciuitatem exiguan, Et in firmam non longè ab Auarico oppido in finibus Bituriga
gum

gum sita, eis per Heduos attributo habitauerunt: Boij pri-
mum, post Boioarij, & tunc Bauarij dicti, à sinibus Herbis
polentium per Noricum agrum, ubi Norimberga est oppi-
dum, in medio serè Germaniæ situm, in Augustenses pro-
tenduntur. cum quibus, & alijs finitimis Transrhenanis
usque ad Brisinam urbem, & terras, quas hodie Sigismun-
dus Austria dux possidet, ac in finibus Tridentinos sepe
tunc, & continue usque nunc Heluctij Rhenum transscen-
tes bella gessere: hi Borbonij hodie dicuntur.

Boioarij,
Bauarij.
Borbonij.

Bacenis, sylua ingens trans Rhenum, Sucus à Cheru-
scis pro nauio muro diuiditur: nunc, ut opinio est, Nigra syla
ua dicitur, non longè à Friburgo oppido, & Badensi agro
inter Athesin, Rhenum, Necharum, Mogannum, & Danu-
bium Germaniæ flumina, Hercyniamq; syluam, & Hassiæ
regionis Germanicæ montes.

Nigra sylvæ.

Belloacsi, populi inter Celtas, proximi Lexobijs, quos
opinio est esse Baiocenses: eorum ciuitas est episcopalis,
in Prouincia Rbotomagensi, ducatu Normanniæ, & regno
Francorum sita.

Brigantes in Anglia populos sylvarum gentem, non
memorat Cæsar, sed Tacitus.

Batauodurum inter Coloniensem, & Traiectensem ur-
bels episcopales, locum ultra Nouesium in finibus ducatus
Cliuensis situm, Rheno adiacentem, Belgis adscribendum:
non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Bonnam oppidum ad Citeriores Rheni ripas situm,
& Coloniensi urbi, ac Confluentiæ oppido proximum,
inter Belgas numerandum: non memorat Cæsar, sed
Tacitus.

Bethasios Germaniæ populos inter Belgæ proximis
Caninefuitibus, Batauis, Tungris, ac Marsacis, Traiecten-
ses su

ses superiores fuisse coniectura est, ad utranque Mosæ fluminis ripam cis Rhenum sitos, in diocesi Leodiensi: hos Casar non memorat, sed Tacitus.

Bingiam, nunc Pingiam, Germaniæ oppidum Belgis adscribendum, inter Maguntiam urbem, & Confluentiam oppidum cis Rhenum eius ripis finitimum: non memorat Casar sed Tacitus.

Veleda uirgo
fœdica.

Bruteros, ex quibus fuit Veleda uirgo fœdica, quæ Germanis religione animos eorū occupante aliquādo præfuit, ut autor est Tacitus, Germaniæ inferioris populos Hentaris & Phrysijs proximos: non memorat Casar, sed Tacitus.

C

Celtica quæ & Gallia olim à Romanis dicebatur, Bisuntinā, Senonensem, Bituricensem, Lugdunensem ciuitates metropolitanas, earumque suffraganeos omnes inter Garumnā, Matronam, Sequanam, & Rhodanum flumina sitas complectitur: in hac sunt ducatus Bituricensis, Burgundie, Bourbonij, Aruernie, Aurelianensis, Vallesij, à quo recentiores Francorum Reges, à Philippo scilicet Vallesio, cognominantur, & Normaniæ, quoad citra Sequanam se extendit, comitatus etiam Burgundie, Niuernensis, Antistiodorensis, montis Belicardi, Ferretensis, Carolotensis, Matiseonensis, Blesensis, Bellouacensis, de Iouigni principatus Aurelicæ, multique alij, & pars comitatus Campaniæ. Celtarū clarissimi sunt Hædui: horum urbs opulentissima Augustodunum ut refert Pomponius Mela, cui Gallicæ linguæ alludit, Antū appellādo: cuius Celticæ terminos, quo ad Rom. Imperium in Gallia uiguit, Rhodanus flu. præfiniebat, at nonnulli scripserunt: hi propriè Franci nunc dicuntur.

Augustodunum.

Autun.

Franci.

Ceurones populi finitimi Garocellis, & Caturigibus non longè à Vocontijs, & Allobrogibus erant, inter Alpes

I N D E X.

Alpes Graias, quæ hodie dicuntur mont Cinerum, siue Cincius, & urbem Gebennam lacumq; Lemanium, & Rhodanum fluuium. Nunc autem Centrones sunt Tarētasijs, ex Tarentasia tra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia, ciuitas est Metropolis.

Caturiges populi finitimi Centronibus, ac Garocellis, quæ iter erat ab Alpibus Graijs ad oppidum Gebennam, lacum Lemanium, & Rhodanum fluuium. quos uerisimile est fuisse diocesis, uel saltem prouinciæ Tarentasiæ, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos.

Cimbri populi Rhenum fluuium transeuntes depositis (ubi postea Aduatici incoluerunt) citra id flumen impedimentis, omnem Galliam uexando, & occupando, solis Bellouacis resistentibus, iterq; per Galliam Prouinciã Romanorum facientes, in Italiam contenderunt. Hos memorat Lucanus in primo: quos à Dacia (quæ Dania dicitur) uenisse opinio est: hi Zelandiam hodie tenent, Zelandiq; nuncupantur.

Dacia.
Dania.
Zelandia.

Cargali populi Transrhenani, in Galliam celticam circa finem Sequanorum, ac Heduarum ab Ariouisto Germanorum Rege transportati, quos non ab re opinari possimus eosdem fuisse cum Harudibus, ab ipso rege similiter translatis.

Caletes populi inter Belgas Morinis, Oceanoq; mari finitimi, ac Ambianis, & Atrebatibus proximi: ab his breuissimus in Britanniam, nunc Angliam, traiectus, nomē retinet: Normanniæ sunt diocesis, in regno Francorum finiti, Anglorum regi subiecti.

Catuaci populi inter Belgas, Neruijs, Caletis, Viromanduis, ac Conbrustis proximi, quos fortè Doaci oppidi incolæ Atrebatensis opinari licet.

I N D E X.

Cherufci populi, Germani gente, nomine, & numero appellati: *cis* Rhenum fluiuium inter Belgas *Eburonibus*, (qui hodie *Leodienses*) & *Condruſis* proximi. hos coniectura est fuiſſe inter populos *Leodiensis* diocceſis.

Condruſi Belgarum populi inter *Eburones* (qui nunc *Leodienses* ſunt) *Segnos*, & *Treuiros* (quorū erant clientelae) *Menapijs*, *Mosa* fluiuo, & *Syluae Arduenne* finitimi, gente, nomine, & numero Germani, apud quos est ad ripas *Mosa* oppidum ab *Antonino Pio*, ut quidam ſcribunt, conditū, & *Benefacta* appellatum: nomē retinent: diocceſis ſunt *Leodiensis*, & uſq; ad ciuitatis ſerē moenia porēduntur, cuius antiſtitii etiam ſubiacent nunc, *Ducatu* *Lucēburgenſi* ac *Comitatui Namurcenſi*, & *Mosa* fluiuo finitimi.

Curioſolite populi inter *Celtas* ex maritimis ciuitatibus *Oceanum* attingentibus, quae *Armorica* appellatur, proximi *Andegauenſibus*, *Sesuijs*, *Oſſifinis*, *Vnellis*, *Venetis*, *Aulerckis*, *Rhedonibus*: hos *Coriſopitenſes* eſſe pleriq; placet: quae ciuitas eſt episcopalis in prouincia *Turonenſi*, *Britanniae Ducatu*, regnoq; *Francorum ſiti*: *Cornouaille à Gallis*.

Coriſopitenſes.

Cadetes populi inter *Celtas* ex ciuitatibus *Oceanum* attingentibus, quae *Armorica* appellatur, proximi *Lemoenicibus*, *Rhedonibus*, *Venetis*, *Andegauenſibus*, *Cenomanis*, in regno *Francorum ſiti*.

Cadurei populi inter *Celtas*, proximi *Helenteris*, *Gaballis*, *Vellunijs*, *Lemouicibus*, & *Aruernis*, quorum ſub imperio eſſe conſueuerat, ciuitas episcopalis in prouincia *Bituricenſi*, ac regno *Francorum ſita*: nomen retinet. Hos memorat *Iuuenalis* in prima ſatyra tertij libri. Nec longe erant à ſinibus *Prouinciae Romanorum*.

Cauillonum oppidum *Heduarum* inter *Celtas*, quod coniectura eſt fuiſſe oppidum *Cabillon*, ad ripas *Araris* fluiuij.

fluij, ubi rei frumētariae, commercijq̄, & comedatus causa saepe Romani negotiabantur.

Carnutes populi inter Celtas, Andegauenſibus, Turoniſibusq̄; finitimi, ac Oceano proximi, erant in clientela Rheimorum: regio eorum totius Galliae media: à qua tamen extra regnū Frācorum biduo iter expedito patet. Ciuitas eſt episcopalis, nomen Latine retinēs: in Frācorum regno ſita.

Cantabri populi ciuitatum citerioris Hispaniae, finitimae Aquitaniae, qui auxilio fuerūt Vocatijs, Tarſatijs, Tarbellis, Bigerronibus, Garumnis, Cocofatibus, ac reliquis populis, & ciuitatibus Aquitaniae contra exercitum Caſaris, cuius dux erat P. Crāſſus Marci Crāſſi filius, qui cum patre à Parthis interemptus eſt: finitimi Oceano Aquitanico, Pyrenaeis montibus ac Garumnae flumio.

Cocofates populi in Aquitania: proximi Subuzatibus, Vocatijs, Tarſatijs, Sonitatibus, Garumnis, ac Hispaniae citeriori, & Garumnae flumio: in Francorum regno ſiti.

Confluens Moſae, & Rbeni fluminum in Sicambros (nunc Gelrenſes) ad Menapios (nunc Iuliacenſes) ut olim Gelrenſes, ſeipſi Menapij protendebant, eſt longè ab Oceano ſerè octoginta mille paſſuum, proximus Nouomagio Gelreſium oppido, dioceſis Traiectenſis, Prouinciae Coloniaeſis, inter Buſcumducis, & Hoefdem oppida ducatus Brabantiae, in quorum Sicambrorum ſineis equitatus Viſpetum, & Tenchiberorum poſt praelium, & fugam ſuorum ſe trans Rbenum recepit: inter quem Conſluentem, & Coloniaeſem ciuitatem (quae poſt Vbiorum ſiit) ponte factio, Caſar primò traiecit exercitum.

Cantium in Anglia ad mare eſt in angulo ini, minorisq̄; lateris ex tribus eius inſulae lateribus, cōtra Galliam, quo ſerè omnes Galliae naues appellant: & ad orientem

Solem spectat. Ex omnibus autem Anglick longè sicut huius
 manissimi, qui Catiium incolunt: quæ regio est maritima om-
 nnis, neq; multum à Gallica differunt consuetudine. Huic
 maritimæ regioni quatuor reges præerant, quibus Cæsar,
 quicquid in annos singulos uectigalis populo Romano An-
 glia penderet, constituit. Nunc regnum Angliæ ex uoto Hæ-
 rici regis uectigalis Romano Pontifici facta est, quæstorq;
 à Rom. Pontifice in Angliam mittitur, qui censum annum
 exigat, non dissentiente rege. In Cantio ciuitas est Metro-
 polis nomen retinens, serè habet omnes episcopos Angliæ
 sibi suffraganeos: eius archiepiscopus legatus natus est: sta-
 militer & Eboracensis, cui in Anglia (quæ eas duas Metro-
 poles solum habebat) duo tantum subsunt suffraganei, quod
 omnes olim episcopi Scotia, quæ nullū habet archiepisco-
 pum, illi subijcerentur.

Ceuimagni, populi in Anglia, mari proximi, & Trino-
 bantibus, Sengoriactis, Ancalitibus, Bibrogis, ac Cassijs.

Cassij populi Angliæ mari proximi, & Ceuimagni,
 Trinobantibus, Sengoriactis, Ancalitibus, & Bibrogis.

Centrones item Belgarum populi, qui sub imperio Ner-
 uitorum (nunc Tornacensium) erant, proximi Grudijs, Lea-
 uactis, Pleuomofijs, & Gordunis. Porè sunt nunc Cortracæ-
 ses in Flandria, Tornacensis diocesis.

Cberusci Germaniæ populi Trāsrhenani, quos Bacentis
 sylua Germaniæ ingēs (nūc Nigra, ut pleriq; placet, dicta)
 à Sueuis pro natiuo muro diuidit: hos Tacitus refert proxi-
 mos Hermunduris, Catis, & Ligijs Hungariæ populis.

Camulodunum in Anglia oppidum, seu Colonia.

Canine fates populos Batavis finitimos, & eandem in-
 sulam colentes, qui origine, uirtute, lingua pares Batavis,
 numero superantur. Tacitus.

Cattos

I N D E X.

Cattos populos Germanie trans Rhenum flumen, Lias
gij Hungarie populis, Cheruscis, Hercyniæq; sylva, proxi-
mos, ac Hermonduris, cum quibus pro flumine finitimo,
sæc seculo, pugnabant, & in æternum discordabant:
Corn. Tacitus.

Ciuitatem oppidum maximum Hisaræ flumini, Vocun-
tionibus populis, montiq; Cinesio, & Allobrogibus in Sa-
baudia, Plinius inter epistolas familiaris Tullij, in illa
que incipit, Nunquam mehercule, Quibus in locis opinio
est Casarem initio Gallici belli quinque legiones ex Italia
traxisse: & uerisimilius est, quàm quòd per Eporcediam
urbem episcopalem, & Augustam prætoriam, ac montem
cui Colonie iugum uulgò nomen est, inter Cinesium, &
sancti Bernardi môtels iter fecerit, cum hoc impeditus, ac
prolixius uideretur.

Comanos Germanie inferioris populos pridem Phry-
sæ partem, Oceanum mare, Rhenum fluuium, & lacus at-
tingentem, paludibus, ac salibus, uberrima incolentes,
quam mox Tubantes populi, post Vbij (Germanica itidem
gens) inhabitauerunt: Tacitus.

Ceracates Germanie Transrhenane populos Vangio-
nibus, ac Tribotis proximis: Tacitus.

D

Diablinthres populi inter Celtas, Lexobij, Nanetibus,
Ambliatibus, vnellis, Curiosolis, Venetis, & Sefunij
proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus
oppositi Angliæ, in prouincia Turonensi, & regno Fran-
corum siti: Leodul Gallicæ.

Danubius fluuius Germaniæ, ex monte qui Iranneus di-
citur, non longè à Rætici Alpibus, Aibesiq; , & Rheni
Germaniæ fluminum fontibus inter Tridentinam, & Cas-
riensem

I N D E X.

riensem diocesem oriens Germanos sinistra, & Hungaros ac Theutones dextra alluens: post iter dictus, ac iterum Danubius, Euxino mari pluribus ostijs immergitur. Hunc autem, & Rhenum fluvium in Rhetia oriri quidam tradunt.

Daci populi erant Transrhenani, Danubio fluuio, & Auartijs, sylvæq; Hercyniæ finitimi, quos olim Hungariæ partem habitasse pleriq; tradunt, & post in maritima loca Noruegiæ proxima celsissæ: Lucanus.

Durocoterum oppidum Rhenorum inter Belgas, in regno Francorum situm.

Duratijs populi in finibus Pictonum, qui perpetuò in amicitia remanserant Romanorum, propinqui oppido Lemmo, Naucernis, & Ligero fluuio, ac Aquitanis, inter Celtas, in regno Francorum siti. hinc Durastorum familia inter Gallos præcipua.

Denodurum inter Belgas oppidum Metensis ciuitatis, quò ex Colonia urbe Rhenum attingente ad eam ciuitatem iter est: Tacitus. forte Theonis uilla nunc dicta.

E

Eburones populi inter Belgas, gente, nomine, & numero Germani appellati, Condrusis, Menapijs, Aduaticis, Treuiris, quorum clientes erant, & sylvæ Arduennæ finitimi, nunc Leodienses dicti, apud Gallos Liege. Horum maxima pars inter Rhenum, & Mosam, qui scilicet Mosæ fluuius eos alluit: his Sicambri (qui Gelrenses erant Transrhenani) sunt proximi. Ciuitas tunc Eburonum ignobilis, atque humilis, proximi Oceano, & syluis, continentisque paludes habebant. His duo reges præerant: quò magis constat eos finis quàm latissimos extitisse: quibus coniectura est ducatum Luxemburgensem, & Lotoringensem, ac Iuliacensis partem, & comitatum Namurcensem, urbemq;

urbemq; Aquisgranum, ubi Imperatores primam ex more suscipiunt coronam, inclusos exitisse, ac quantum diceffis ipsa Leodiensis usquequaque se extendit, reges illos posse disse. Apud Eburones autē stirpem Caroli Magni in uico Lupilia nomine, Leodiensi ciuitati proximo, ortū habuisse tradunt, Pipinosq; & Carlomanos, Belgas, simulq; Germanos fuisse, sicq; in Germanos Cisrhenanos (qui Belgae sunt) à Gracis, non in Transrhenanos est translātū imperiū. Ciuitas nunc est episcopalis prouinciæ Colonieffis. Hos memorat Lucanus in primo, & Suetonius in uita Iulij Cæsaris, quem refert cladem Cotta, & Aurunculei ægerrimē tulisse. Hanc ciuitatem Carolus dux Burgūdiæ ultimus solo æquauit, omnesq; puberes, & sacerdotes interfecit, quōd episcopo consanguineo suo infēliores aliquantō fuissent.

Caroli magni stirps.
Pipini Germani.

Leodiēfium
clades à duce
Burgundix.

Eburonices inter Celtas populi, Aulerels, Lexouijs, Vnellis, & Curiosolitls proximi, ex maritimis ciuitatibus Occanum attingētibus. hos opinio est populos esse ciuitatis Ebroicorum, quæ est episcopalis, in Prouincia Rhotomagensi, ducatu Normanniæ, & Francorum regno sita.

Essui populi pacatissimi, & quietissimi, proximi ciuitatibus, quæ Armoricæ appellantur, remoti à Belgis ultra centum millia passuum. Hos inter Celtas fuisse coniectura est, fortē in Normannia, aut Britannia citeriore & regno Francorum sitū: Galli Retolols appellant.

Elauer fluuius inter Celtas, apud Aruernos, Gergouiam oppidum in altissimo monte positum prætersuens, qui frē ante autumnum uado transiri non solet, in regno Francorum situs, nomen adhuc retinens, Gallicæ Ailler.

F

Flustates populi in Aquitania, proximi Vocatijs, T4

ii 5 rusatijs

rusatijs, Sontlatibus, Garumnis, & Hispanie citeriori, in Regno Francorum siti. Comitatus est in Vasconia consistens, ad comitem de Fujo pertinens. nomen retinet etiam nunc.

Frislos Oceano, & Batauis finitimos, pluraq; loca, & insulas circa Holandiam, Gelriam, Brabantiam, & Traiectensem urbem, ac ostia, quibus Rhenus Oceanum mare influit, habitantibus. Tacitus refert eos Transrhenanam gentem tunc fuisse.

G

Geneva oppidum Allobrogum, proximum Helvetiorum finibus, ex quo pons super Rhodanum fluvium situs ad Heluetios pertinebat, ubi à lacu Lemano (quem Lausane dicunt) Rhodanus ad Liguricum mare profluit, finitimum Antuatibus, & à Gallia prouincia Romanorum non longè distans: nunc duci Sabaudie, siue eius ciuitatis antistiti proprio comitatus nomine subest: extra Celtas, Belgas, & Aquitanos: ciuitas est episcopalis in Prouincia Viennensi, nomen præsertim Gallicè retinens: Lucanus in primo.

Garocelli populi citra Rhodanum, finitimi Caturigibus ultra Alpes Graias, quibus hodie nomen est mons Cineris, siue Cinerum: hæc Annibal, autore Liuto, non sine ingenti difficultate exercitum in Italiam traduxit: hi non longè à Ceutronibus (qui Tarentisij sunt) nec ab Hispaliu. extra Celtas, Belgas, & Aquitanos in Sabaudia constituti.

Gaballi populi inter Celtas, proximi Heluijs, & Cadurcis, Velaunijs, & Aruernis, quorum sub imperio esse consueuerant: ciuitas est episcopalis Prouincie Bituricensis olim, nunc Arelatensis, in regno Francorum sita, nomen

men retinens.

Genabum inter Celtas Carnutum oppidum, quod p̄s Ligeris fluminis continebat, proximum Vellaunoduno, & Agendico, oppidis Senonum, ac Auarico, & Nouioduno oppidis Biturigum in regno Francorum situm.

Gergobina inter Celtas Boiorum oppidum, quos Heluetico pralio victor Caesar ibi collocauerat, Heduisq; attribuerat, ut supra descripsimus, in finibus Heduorum, proximum Auarico, & Nouioduno Biturigum oppidis, in regno Francorum situm.

Gergouia in Celtis inter Aruernos oppidum secundum flumen Elauer in altissimo monte positum: forte nunc Claromontensis ciuitas episcopalis in Prouincia Bituricēsi, & Francorum regno sita. Claromontensis ciuitas.

Garites populi in Aquitania, proximi Auscis, Garūnis, Vocatijs, Tarusatijs, Sōtiatibus, & Hispanie citeriori, quos coniectura est fuisse Lacorites, nunc Lectorēses: ciuitas est episcopalis in prouincia Auscitana, & in Vasconia, ac Præcorum regno sita. Lectorēses.

Garumni populi in Aquitania, proximi Auscis, Vocatijs, Tarusatijs, Sōtiatibus, & Hispanie citeriori, in regno Francorum siti.

Germania, ut plerisq; placet, inter Danubiū & Rhenū flumina protenditur, omninoq; illuc habitantes populos a fontibus eorum usq; ad maria, que ambo influunt, complexitior necnō & eos, qui citeriores Rheni ripas attingunt, Eburones, Condrusos, Treuiros, Aquisgran urbē, & plerosq; Belgas, a Germanie cō Rhenū flumen antiquitus in Galliam traductos superior Germanie pars (que alta dicitur) ab Alpibus Italie imminentibus, usq; ad Maguntinam urbem Rheni fluminis citerioribus ripis adiacēt, cui protend

I N D E X.

protenditur: inferior ab inde usq; in marē Oceanū. Horum ciuitates pro gloria habebāt finuimos lōgissimē expellere.

Galli omnes in Septentrionibus sunt positi, Carnuū autem fines regio totius Gallie media. Galli uirtute bellī omnibus præferbantur, ac Germanos superabāt, ut ulro eis bella inferrent, & propter hominū multitudinē, agriq; inopiam trans Rhenū Colonias mitterent, & quod à Dite patre se prognatos prædicabant, spatia totius tēporis non numero dierū, sed noctiū finiēdo, ita ut nocteis dies subse quatur. Coniectura est horarū initium apud eos media no cte incipere consueuisse. Apud hos sunt tres præcipue ciui tates, Treuerensis scilicet, Colonicnsis, & Magunina. quæ in imperatoris electione principatum obtinēt. Constitutæ autem apud Gallos eas coniectura est, ut Christi fortē fidē facilius introducerent apud Germanos eorum finiuimos.

Louanium.

Grudij populi inter Belgas, sub imperio Neruiorum proxima Centronibus, Pleumosijs, & Gordunis, Galli Louanois.

Gorduni populi inter Belgas, sub imperio Neruiorum, proximi Centronibus, Pleumosijs, & Grudijs. Gantois Gallicæ.

Garumna flumen Celtae ab Aquitanis diuidit, qui scilicet Aquitani consistunt inter illud flumen, montesq; Pyreneos, ex quibus oriūtur, & mare Oceanum influit, quod Aquitanicum appellatur: Lucanus.

Geldubam Germanie locum prope Rhenum. Maguntinam, & Coloniam urbes Metropolitanas: Tacitus.

Gugernos Germanie populos prope Rhenū fluium, & Geldubam, Batuis proximos: Tacitus sunt qui Gugernos maluit.

Grupes inter Colonicsem, Traiectensem urbes locum

I N D E X.

cum ultra Nouesium oppidum Rheno adiacentē: Tacitū: qui. ut coniectura assequi possumus, Cluius est, unde Cluien Cluiis. *Sis ducatus dicitur, cui satis uocabulum alludit: hinc mater Ludouici xii. Francorum regis Maria nomine.*

H

Hedui populi finitimi sunt Aruernis, Biturigibus, Sequanis, ac Sebusianis. inter Celtas: hi adhuc nomē priscum Latine retinent, inter Burgundos nunc nominati, nec citra Ararim flumen (qui nunc Sagona appellatur) aliquos habet Sagona. bēt sineis, nec hodie sunt Sebusianis finitimi. In ducatu Burgundie, & Francorum regno sui. Ciuitas eorum Heduarum episcopalis est in prouincia Lugdunensi.

Heluetij inter Celtas populi sunt bonitatem agri habentes, finitimi Constantiensi, Basiliensi, Sedunensi, ac Gebennensi, & Bisuntina diocesis, ac ultra Lusitanensem agrum protensi sunt, atque ex maxima parte Bisuntina Prouincie sunt, atque ad Sabaudia ducatum extendebantur. Quorum fines erant in longitudine ab ortu Rhodani inter Curientem, & Sedunensem dioceses, montesq; Brigam, & Sancti Bernardi, usque ferē in Bellicensem diocesin, cuius populi, ut coniectura est, olim Sebusiani sunt di- Sebusiani. *ci.* In latitudine autem à monte Iura circa Basiliensem, & Constantiensem agros, usque ad ortum fluminis Rhodani, que latitudo ab inde usque ad finem lacus Lemani, ubi pōs est, ciuitas Gebennae angustior fiebat. Quibus limitibus adhuc duodecim Heluetiorum pagi, quemadmodum tempore Caesaris, consistunt. Berna caput nūc gentis, Suricum, Lucerna, Turegium, qui olim Tigurinus dicebatur: qui sepe ultra Rhenum transeuntes bella cum Buaris, Sueuis, & alijs Transrhenanis finitimis (quos alios Alemanos nominamus) seu cum his, qui tunc loca illa incolebant, que loca nunc

I N D E X.

ra nunc Constantiensis, Curtiensis, Tridentinæ, & finitima-
 rum sunt dicecesum, gerebant. Hos cum per Galliam Pro-
 uinciam Romanorum transire prohibiti essent à Casare,
 angusto, & difficili itinere, uix quâ singuli carri ducerent,
 per loca, ubi claues, & Iougni castella nunc sunt, in extre-
 mis Sabaudie & Burgundie finibus, in Sequanos, qui nunc
 comitatum Burgundie habitant, penetrasse creditur, & ad
 Ararim fluiuium circa Surregium, & Viredunum castella
 id flumen attingentia, ac in Heduos ubi nunc ducatus est
 Suintenses. Burgundie, contendisse. Hi à plerisque Suintenses, à nonnul-
 lis Fœderati dicuntur: agrosq; & uicos possident in Italia
 Fœderati. citra montem qui sancti Goltardi dicitur, in dicecesi Me-
 diolanensi. Contra hos Casar suo, ac suorum equis amotis,
 se prælium commississe refert, & cum sex legionibus, equis
 tatusq; & auxiliariis copijs duobus prælijs uno ad Ara-
 rim flu. altero in Heduis, Heluetios, quorum CCLXIII.
 nullia ferre arma poterant, sudisse: & tamen ancipiti præ-
 lio pugnatum diu, atque acriter, ut toto prælio, cum ab ho-
 ra dici septima, usque ad uesperam pugnaretur, auersum
 hostem nemo uidere potuerit. Hi cum sepe in Italiam crui-
 perent, à Carmaniola duce Philippi Mediolanensis prin-
 cipis prælio uicti intra finis se suos postea continere: no-
 stra demum ætate à Carolo octauo Francorum Rege in ter-
 ra Italia cogniti magnum sibi nomen compararunt, ut nul-
 lus pediatius melior esse censeatur. Quod superiore anno
 xxx. eorum milibus à Venetis euocatis, id quod nunc
 quam ante acciderat, fugatis ex Italia Gallis, multo magis
 comprobatum est. Atque hoc anno fugatis eisdem ad No-
 uariam per insidias castra nocte aggressi, magnum sibi no-
 men compararunt.

Harudes populi Transrhenani sunt in Galliam Cels-
 ticam

I N D E X.

titam circa fines Sequanorum, ac Heduarum ab Ariouisto Germanorum Rege transportati.

Helueteri populi inter Celtas proximi Cadureis, Gaballis, Velaunis, & Aruernis, quorum sub imperio esse consueuerant, in Prouincia Bituricensi, & Regno Francorum siti.

Heluij populi inter Celtas, Aruernorum fines continentur: hos mons Gebena ab Aruernis diuidit, proximi sunt Gaballis, Rhutenis, Cadureis, Volcis & Arenicis ac Gallicis Prouincijs Romanorum. Ciuitas est episcopalis in Prouincia Bituricensi, & Regno Francorum siti, nunc Albienses dicti. Hinc M. Tullij Ciceronis matrem ortam esse Eusebii, & alij tradunt. Albienses.

Hercynia Germanie Transrhenana sylua est forte ab Hercyno monte Germanie dicta. latissima, ac supra omnes alias longissima. Oritur ab Heluetiorum, & Nemetum, & Rauracorum finibus, rectaq; fluminis Danubij regionibus pertinet ad fines Auarum, & Dacorum, quos pleriq; putant Hungarie partem habitasse: hinc constat Nemetes, qui Spirensis uocantur, & Heluetios trans Rhenum fines tempore Cesaris habuisse. quae sylua multo longior, atq; latior est, quam Italia, uel Gallia tota.

Hermundurios Transrhenanos Germanie populos Ligis Hungarie populis, Cattisq; Cheruscis, ac syluae Hercyniae, & ultra illum proximos: Tacitus.

I

Ibernia insula est ad Hispaniam, occidentemq; solem sita quae mediam Angliae latus uergit dimidio minor existimatur, quam Anglia. Sed pari spatio transmissis xxx. millibus passuum in Iberniam appelles, ut in Britanniam. In hac sunt plures Metropoles, & ciuitates episcopales, quam in Anglia. Eam quidam nominant Irlandiam.

Iofce

LIBRO
DEL DE
L. MARCO

Toscedum inter Celtas oppidum, fluminis Sequanae ripas attingens citeriores, supra Melodunum oppidum ei finitimum, Lutetiae (quae Parisij dicitur) proximum, non longe à Senonibus in Francorum regno situm.

Iccius portus inter Belgas, Morinks, Oceanoq; mari finitimus est, Ambientis, & Atrebatibus proximus, à continenti Britanniae (quam Angliam dicimus) xxx. millibus passuum distans, & traiectui commodissimus, cui ad dextram Zelandia insula, Holandia, & Flandria, ad sinistram autem Comitatus, qui dicitur portus, Picardiae pars, & Normanniae Ducatus, ex opposito uerò Anglia consistit. Oppidum est illic populosum, quibus Caete nomen est. Id adiecto Iccij portus nomine, ut quibusdam placet, Caletium nuncupatur. Normanniae est diocesis, in regno Francorum, & potestate Anglorum Regis situm: Lucanus.

Caete.

Iura mons Sequanos ab Heluetijs diuidit, incipiens in finibus Basiliensium, ac Constatiensium, protensus ferè in Sebastianos, nunc Bellicenses, Prouinciae Bisuntinae, quae Sequanorum fines in Rhodanum perueniunt. Illac enim Caesarem ex Allobrogibus in Heduos ad Ararim contra Heluetios legiones traduxisse opinio est: ciuitates namque, oppida, & uici, sicut olim continebantur nominibus populorum, ita ut plurimum eisdem in locis remanserunt de illorum diocesibus, Prouincijs, tribubus, ac regionibus.

Icenos in Anglia populos ab Ostorio Rom. duce subactos, Tacitus, qui forte Iccij portus accole fuerant, refert.

L

Latobrigi finitimi Heluetiorum sunt, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus, quos Lausanenses fuisse coniectura est. Ciuitas est episcopalis, Prouinciae Bisuntinae, in ducatu Sabaudiae sita, ac eius proprio antistiti subdita.

Lingo

Lingones inter Celtas populi finitimi Hedulis, Sequanis ac Tullensibus (qui dicebantur Leuci) nomen retinent. Ciuitas est episcopalis in Prouincia Lugdunensi, ac Francorum regno sita. Langres ab indigenis.

Leuci populi finitimi Lingonibus, & Sequanis (qui Burgundi sunt) ac Mediomatricibus (qui Metenses hodie dicuntur) Belgis attribuuntur, & Treuerensi prouincia, hodie Tullenses dicti: ciuitas est episcopalis in Lotoringia Tullenses regione: Lucanus.

Lemouices item populi inter Celtas, ex Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armorica appellantur, proximi Vnellis, Venetis, Rbedonibus, Andegauensibus, Cenomanis, Lexouijs, in prouincia Turonensi, regnoq; Francorum sita. Limosins Gallicæ.

Lutetia inter Celtas est, prouinciæ Senonensi adscribitur, oppidam erat Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanæ, quod perpetua palus influit, proximum Bellouacis Agendici oppido, ac Senonibus, & Meloduno oppido finitimum: nunc urbem Parisiensem esse dicunt. Ciuitas est episcopalis in Francorum regno sita, in quam Cæsar se concilium transtulisse, & patrum suorum memoria à Parisijs populis constructam esse scribit.

Lexouij populi inter Celtas sunt proximi Ossinis, Nannetibus, Ambilitatibus, Diablintribus, & Aulercis, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, hos quidam opinantur esse accolæ ciuitatis Lixoutensis, quæ est episcopalis in Prouincia Rhotomagensi, ducatu Normanniæ, & Francorum regno sita. Gallicæ Lixieux.

Lemanus lacus inter Celtas, quem Rhodanus influit, Galliamq; Prouinciam Romanorum ab Heluetijs diuidit, qui hodie Lausane lacus dicitur, quem Rhodanus ad pon-

Lacus Lausanæ.

tem Gebennæ urbis effluit: Lucanus.

Lepontij populi sunt Germaniæ, qui Alpes incolunt, inter Sedunensem, & Curicensem dioceses: hos quibusdam placet fuisse Sarmatas, apud quos Rhenus flu. oritur, fortè hodie Suintenses dicti, inter fontem Rhodani fluij & Rhetias Alpes siti.

Sarmate.
Suintenses.

Leuaci inter Belgas sub imperio Nerviõrum populi, proximi Grudij, Pleumofij, Gordunij, & Centronibus.

Ligeris flumen non longe ab Hedunorum finibus, in Celtis oriens, eos à Biturigibus diuidit in Carnutes, diu per Celtas lapsus, multaq; obliquis gyris, Aquitaniam alluens Oceanum mare, quod Britanicum dicimus, influit. Dignum memoria refertur, à Philippo, qui secundus hoc nomine regnauit apud Gallos, uadum primum inuentum, cum antea nunquam uado transiri potuisset.

Londinum oppidum in Anglia insignè, copia negotiatorum, & mercatuũ maximè celebre: Tacitus. Ciuitas est episcopalis, in qua Angliæ reges, principes, Senatus, populi, & mercatores cõtinentur, in prouincia Cantuariensi siti.

Ligios populos in Hungaria, Tacitus, proximos Hermonduris, & Cattis.

Lucern municipium Vocuntiorum prope Caturiges, Garocellos, Ceutrones, & Allobroges. Tacitus.

Lugdunum urbs ad Rhodani ripas, & Viennæ finitima. Seneca in epistola ad Lucilium refert, eam regionem fatali igne suo tempore exustam, quam inter Celtas adscribere quibusdam placet, quoniam omnes eius suffraganei, & pars urbis, ecclesiæq; ipsa matrix in Celtis sunt. Hinc Plotius, qui primus Romæ rhetoricam docuit Latinam, ortus est: à quo Romæ se puerum cum Qu. fratre Latine primion doctum esse Cicero refert. Oppidum hoc
Munatius

I N D E X.

Munatius Plancus condidit, sed annis post centum incensum Romani restituere.

Longobardos Cherusis, Cattis, Caucisq; propinquos inferioris Germaniæ populos Tacitus refert: quos nonnulli Vestifilos fuisse opinantur, non longè à Caninefatis, ac Vestifali, Phrysijs. Quidam uerò eos Pannonos fuisse tradunt. Hi sunt, qui, cum Italiam ferme omnem occupassent per ducentos, & quatuor annos, tandem à Gallic rege Carolo pulsati sunt, ita tamen ut Cisalpina Gallia nomen ab his ad nostra tempora perueniret.

M

Matrona fluuus est, Celtas à Belgis desiniens, in finibus Lingonum, & prope Tullensem agrum, ne longè à fonte Mose fluminis oritur, Catalaunum ciuitatem episcopalem in Campania Franciæ interfluens, per Francorum regnum prorsus labens, parum supra parisiensem urbem Sequane fluuio nascetur.

Matiscon inter Celtas oppidum, tunc in Heduarum finibus ad Ararim flumen, qui Sagona nunc dicitur, inter Lugdunensem, & Cabilonensem urbes. Ciuitas est nunc episcopalis, Prouinciæ Lugdunensis, nomen retinens, in comitatu Matisconensi, & Francorum regno sita.

Mandubij populi erant inter Celtas incole oppidi, cui nomen Alexia, inter finch Lingonum, & Heduarum, proximi uico, quem Flauigneum dicimus. Nunc in ducatu Burgundie, regioneq; Alsetum ab Alesia, ut quibusdam placet, dicitur, quibus uocabulum alludit, in diocesi Heduenfi, & regno Francorum siti.

Magetobia locus in Celtis, in quo Ariouistus Germanorum rex copias Gallorum prælio uicit, non longè à paludibus: quem Rheno flumini proximè, & circa ipsum

h k = fuisse

fuisse coniectura est: Galli Totant.

Marcomanni populi Germani sunt, qui cum Ariouisto Germanorum rege à Cesare sunt prelio superati, quos coniectura est fuisse Transrhenanos. Sic & Harudes, & Ariouistus ipse Germani fuerunt, cuius fratre omnes reliquas copias cis Rhenum incoluisse uidemus, ut sunt Tribotes (hodie Argentinenses) & Nemetes (nunc Spirenses) ac Vangiones (qui Vormacienses appellantur) ac Sedusis, quos forte Sedanos prope montes Brigam, & sancti Bernardi opinari possumus: Nisi quis forte Marcomannos coniciat eos esse, qui uallem Heluetijs finitimam incolunt, cui nomen est Marecomanna, Sequanis, & monti Iurae proximam. Cum his Marcus Antoninus cognomento Philosophus periculosissimum, & diuturnum bellum gessit. Tandem Christianorum precibus, qui pluiam à superis implerant, cum exercitus Romanus siti laboraret, uicti, & in deditionem accepti.

Morini populi sunt inter Belgas, Atrebatibus, Ambianis, Neruis, Oceaniq; mari finitimi, à quibus breuissimus in Britanniam, nunc Angliam, est traiectus: cōtinentes syluas, & paludes habebant: eorum finibus comprehenditur comitatus, cui nomen est Pontus, ad abbatiam sancti Bertini directo iure pertinens, ueteri nomine Ponti, quo regio illa à plerisque describitur. ciuitas est episcopalis, que Latine nomen retinet. Gallice uero Teruana nuncupatur, in prouincia Rhemensis, & regno Francorum sita.

Mensapij populi Gallie inter Belgas, Treuiris, Condruis, Arduennae syluae, Rhenoq; finitimi, densissimas syluas, perpetuasq; paludes, ad utraq; Rheni ripam agros, edificia, uicosq; habebant: proximi Vbiji, Eburonibus, & Sigsambrijs (qui hodie Gelrenses sunt) hi scilicet Sicambri. &

Pontus, comitatus.

Teruana.

ad confluentem Mosæ, Rheniq; Oceanum etiam mare attingunt: nunc Iuliacensis ducatus est, Colonienfis diocesis. Iuliacensis ducatus. Angustior satis, ut uidetur, ac subductior, quam pridem Menapiorum fines essent.

Melodunum inter Celtas oppidum, in insula fluminis Sequanæ positum, Agendici oppido, Senombusq; proximum, ac Lutetiæ (quæ hodie ciuitas Parisiensis est) & Iosepho ad ripas Sequanæ posito finitimum: olim ciuitas episcopalis erat, nunc etiam oppidum est in Fræcorum regno, nomen retinet, Gallicè, Melun.

Mosæ flumen profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, in Francorum regno, non longè ab ortu Matronæ, & Araris fluuiorum, & parte quadam circa Nouimagiam, ducatus Gelriæ oppidum, longè ab Oceano fere octoginta millia passuum, ex Rheno recepta, quæ appellatur Vualis, insulamq; efficit Batavorum (qui hodie Hollandi dicuntur) Oceanum influit. sicq; in Celtis oriens immergitur Belgis.

Mediomatrices populi inter Belgas, finitimi Treuiris, Tullensibus, & Tribotis (hodie Argentinenfis) Hosi Metenses esse constat: ciuitas est episcopalis, Prouinciæ Metenses. Treurenfis.

Mona insula est sic nominata, in medio cursu inter Angliam, & Hyberniam: fere ab utraq; quindecim millia passuum distans ad Occidentem uergens: circa quæ loca etiam complures minores subiectæ insule esse existimantur; ubi multò breuiores sunt noctes, quàm in cõtinenti, sicut etiam quanto magis ad Occidentem uergimus, breuiores æstate noctes, & hyeme longiores manifestè uidemus.

Monam insulam in Rheno fluuio Hollandiæ, Phrysiæ Monasterienses. ac Geldriæ proximam, unde forte dicti sunt Monasterienses.

ses. Tacitus.

Marsiaci Germanie populi Batsuls, Caninefuitibus, Tungrisq; proximi. Et, ut coniectura est, Cifrhemani: Tacitus.

Maguntiacus inter Belgas, Germanie ciuitas Metropolis, que nunc Maguntina dicitur, citeriores Rheni ripas attingens, à Tacito relata, qui etiam molem à Druso ad remorandam Rhenum flu. factam refert, et à Paulino Pompeio Romanorum legionū in Germania duce sub Nerone imperatore perfectam.

Mosellam fluuium qui circa fines Lingonum in Celtis oriens, Metensem, ac Treuerensem urbes præterfluit, et Confluentiam Germanie Cifrhene oppidum intersecat, illicq; Rhenum influit, Tacitus est auctor, referens Lucium Verum, Nerone imperante, Romanarum legionum in Germania legatum, Mosellam, atque Ararim flumina, facta inter utrumque fossa, parasse connectere, ut copie per mare, dehinc Rhodano, et Arare subuectæ per eam fossam, mox flumine Mosella in Rhenum, et in Oceanum decurrerent, sublatisq; itineris difficultatibus nauigabilia inter se Occidentis, Septentrionisq; litora fierent: cui operi Seliū Gracilem Belgicæ legatum inuidisse dicit deterrendo Verum, ne legiones alienæ Prouinciæ assuesceret studia Galliarum assuetare, formidolosum id imperatori dictum, quo plerunq; prohiberentur conatus bonæ fidei.

Marcodurum Vbiorum uicus, procul à Rheni fluminis ripa, et, ut coniectura est, Transrhenus: Tacitus.

Moenij trans Danubium flumen populi Pannonibus finitimi: Tacitus.

Nemet

Nemetocerna in Belgio, ubi interdum hycantuit Cæsar, inter Belgas: dicta forte à Nemetibus, nunc Spirensibus.

Narbona Gallie ciuitas, Prouinciæ Romanorum finitima Tolosatibus, & non longè à Sontiatibus populis in Aquitania: ciuitas est Metropolitana, nomen retinens: in hanc cum C. Cæsar Dictator colonos ex Martia legione milites deduxisset, Martius Narbo postea dictus.

Nemetes populi Germanis, inter Belgas numerantur, finitimi Metensibus, Argentinesibus, Vormaciensibus, & Rbeno flumini, serè omnes Germanica lingua utentes: ciuitas est episcopalis, prouinciæ Maguntinæ, Halsa-tiæ adscribitur, nunc Spirensis dicta est, & alia Halsa-tia maritima prope Insulam quandam Phrysiæ. Halsa-tia autem in qua Spira, & Argentina ciuitates consistunt, ut quidam opinantur, nomen indidit regioni illi Ducatus Burgundiæ, in qua Alsetum regio est sita: neque id nomen ab Alexia olim oppido dictum putant, quasi Arionius Germanorum Rex, qui Halsa-tiæ præerat, id ei nomen imposuerit.

Spirensis.
Halsatia.

Alsetum.

Nitiobriges populi inter Celtas, proximi Rbutenis & Gaballis, ac Narbonensibus, Gallieq; prouinciæ Romanorum in Bituricensi Prouinciâ, & Francorum regno sibi Montpessier hodie à Gallis dictum.

Montpessier.

Neruij populi inter Belgas maxime feri, Atrebatibus, Ambianis, Aduaticis, Morinis, Bellocastibus, Veromandis ac Treuiris finitimi, à Bellouacis longè absunt, quos Sabis, & Scalda flumina irrigant: nunc Tornacenses dicti: ciuitas est episcopalis in Prouinciâ Rbemensis, & limiibus Francorum regni sita.

Tornacenses.

Noricus ager trans Rhenum, non longè à Danubio & Athesi Germaniæ fluminibus, intra Tridentinam ac Constantiensem, & Curientem dioceses: satis proximus Bauaricis, ac Sueuis, qui Vallis Norica appellatur, in quem Boij oppugnata Norica, transierunt. Inde Tacitus affirmat, quòd Noricos, Rhetosq; Rhenus fluiuius interfluit, quibus Rhetis Lepontij suæ proximi: Norimberga nunc à Germanis.

Norimberga.

Noviodunum inter Belgas oppidum, finitimum Suebionibus, & Viromanduis, proximum Parisijs: nunc ciuitas episcopalis, nomen retinens, in Prouincia Rhemensi, & Francorum regno sita: Gallicè Noyon.

Noviodunum item Celzarum oppidum, ultra Ligerim flu. in finibus Biturigum, proximum Auarico, Biturigum oppido, ac Genabi Carnutum oppido, & Velaunoduno, & Agendico Senonum oppidis, in regno Francorum situm.

Noviodunum item inter Celtas Heduarum oppidum, ad ripas Ligeris flu. proximum Bibracte oppido Heduarum in eorum finibus, & Francorum regno situm.

Nanetes populi inter Celtas, Osissinis, Lexobijs, Ambliatibus, Diablintribusq; proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppositi Angliæ: ciuitas est episcopalis in Prouincia Turonensi, ac Britannia citeriore Britonante, & regno Francorum sita, nomen retinens, & comitatus titulum habens, qui semper ducis Brianniæ primogenito adscribitur: Nantes hodie Britanni.

Nantuates populi Germaniæ, citra Rhenum flu. per quorum fines longo spatio, quasi ab eius ortu Rhenus ipse citatus fertur, proximi Heluetijs, ac Sequanis, hos Constantienses nunc esse satis constat: ciuitas est episcopalis Margumine Prouinciæ.

Constantian fec.

NOXE

Novesium oppidum Germaniæ (nunc Nusia dictum) Nusia.
 Colonienſis diœceſis, Rbeno flumini & Cliuënſi ducatu
 proximum, citeriores Rbeni ripas attingens: Tacitus.

Nabalia flumen trans Rhenum, Gelrenſem, & Phry-
 ſum agrum alluens: Tacitus.

O

Oſtodorus vicus Veragrorum, hodie dicitur ſancti
 Mauritij, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabau-
 dia, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas in ualle, non
 magna adiecta planitie, altiffimis montibus undique con-
 tinetur, in duas partes Rhodano flu. diuiſus, diœceſis Se-
 dunenſis.

Oſſibini populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus
 Oceanum attingentibus, proximi Lexobijs, Vnellis, Na-
 netibus, Venetis, Ambilatibus, Diablinribus, Curioſoli-
 tis, Seſſuuijs, Aulercis, Rhodonibus, inter ciuitates Armori-
 cas nominantur, in Prouincia Turonenſi, regnoq; Franco-
 rum ſit: horum litora Britanico ſunt mari aduerſa, ut re-
 fert Pomponius Mela.

Ocellum eſt citerioris Prouinciæ extremum, à quo per
 Alpes in ulteriorem Galliam, Ceutronesq; (nunc Taren-
 tſios) Garocellos, Caturiges, Vocontios, & Allobrogas
 tranſitus eſt, Auillanæ, & Secluſe vicis proximum: nunc,
 ut coniectura eſt, Noueſum nuncupatur. Secluſa autem
 ut nonnullis placet, dicitur, quaſi citeriorem Galliam
 ab ulteriori ſecludens, diœceſis eſt Taurinenſis. Tres
 enim legiones in Aquileia hyemantes poterat Caſar per
 Rbeticas uel Lepontias Alpes breuitus ultra montes, & in
 agrum Heluetiorum eundo Tridentum traducere, ſed in-
 tendens in ulteriorem Galliam ad comprimendum Helue-
 tiorum agmen iam in agro Heduarum conſiſtentium pro-

Noueſium
 Secluſa.

h h s fiſci,

ficiscet, ut opinio est, in agrum Cremonæ paulò antè ædificata, dehinc Placentiam, ac Taurinum peruenit, quò proximum iter in ulteriorem Galliam erat per Alpès legiones traducturus.

Ordoluce populi in Anglià, arduis montibus proximi, apud quos Hostorius dux Romanis Caratacum in Anglià imperantem prostravit. Tacitus.

P

Pemani populi inter Belgas, nomine, & numero Germani appellati, Eburonibus, Condrusis, Cheruscis, proximi: hos coniectura est fuisse inter populos diocesis Leodiensis.

Parisijs populi inter Celtas qui Senonensi Prouinciæ attribuantur Senonibus, Bellouacis, & Agédico oppido proximi, ac Meloduno oppido finitimi, Lutetiam habent oppidum, quam nunc Parisiensem, episcopalem urbem inhabitant, postquam in insula fluminis Sequanæ, quod perpetuus palus influebat, in regno Francorum siti.

Pictones populi inter Aquitanos, Santonibus, Tolosatis, Engolismensibus, & Petragorijis proximi, eorum ciuitas est episcopalis, in Prouincia Burdegalensi, regnoque Francorum sita, nomen retinens, comitatus titulo insigniti. non longè ab his Philippus Valesius Gallorum Rex ab Edoardo Britannie Rege memorabili pugna uictus est. Poitiers Gallorum lingua.

Præiani populi in Aquitania, proximi Bigerronibus, Vocatijs, Tarusatijs, & Hispaniæ citeriori, in regno Francorum siti.

Pleumosij populi inter Belgas, sub imperio Neruiorum, proximi Gordunis, Leuacis, Grudijs, ac Centronibus, in diocesi Tornacensi siti. Flamingi uulgò.

Petragorij populi in Aquitania, proximi Pictaui, ac Santo

I N D E X.

Santonibus. Eorum ciuitas est episcopalis, nomen retinēs, in Prouincia Burdegalenſi, & Francorum regno ſit.

Prouincia Gallia Romanorum, finitima erat Rhodano fluuio, qui eam à Celtis diuidebat, ac mari Ligulico, & Alpibus, quas maritimas dicimus, & Allobrogibus, quibus limitibus etiam Delphinatus pars, ac prouincia, ſeu Metropoles Ebredunenſis, Tolofana, & Narbonenſis, pro parte includebantur, licet Viennam urbem Strabo Allobrogibus adſcribat.

Pyrenæi montes altiffimi, maximiq; diuidunt ulterioſiorem Hiſpaniam ab omni Gallia.

Primogenos in Anglia populos Antonæ, & Sabrinae flum. propinquos, ſocios aliquando Romanorum, Tacitus reſert.

Pannonæ trans Danubium flum. populos, quos Hungari Hungari. garos dicimus, non memorat Caſar, ſed Tacitus.

R

Rauraci populi finitimi erant Heluetiorum, inter Celtas, proximi Rheni flumini, in Prouincia Biſuntina, quos eſſe Baſilienſes coniectura eſt, quia per Heluetiorum, & Sequanorū fines Rhenus profluit, & iſtis Sequanis adſcribitur: ciuitas eſt episcopalis, quam Rhenus ipſe interſecat.

Rhuteni populi Prouinciales, non longè Aruernis, & Santonibus, Narbona, ac Tolofa, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos: eorum ciuitas eſt episcopalis, nomē Latine retinens, in Prouincia Bituricenſi ſita. Hi comiti Armeniaci ſubiiciuntur, & Rhodes dicti.

Rhemi inter Belgas, proximi Celtis: fratres, & conſanguinei, proximiq; Sueſtionibus, cū quibus eodem iure, & iſdem legibus uicbantur, unum imperium, unumq; magistratum cum eis habentes, finitimi quoq; Viromanduis, Treueris.

I N D E X.

Treuiris, Metensibus, Catalaunensi, & Laudunensi dicecesibus, ac sylvæ Arduennæ: ciuitas est Metropolis: cuius omnes suffraganei sunt in Belgica, nomen retinens, in qua Francorum Rex ungitur, & consecratur, in regno Francorum sita.

Rhedones populi inter Celtas, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armorica appellantur, proximi Auleris, Sessuuijs, Curiosolis, Ossisins, Vnellis, Venetis, Andegauis, Cenomannis: ciuitas est episcopalis, in Proutincia Turonensi, & Francorum regno sita, nomen retinet, in Britanniæ ducatu consistit.

Rhenus Germaniæ flu. non longè à Danubij, & Rhodani flu. fontibus, & ferè in medio eorum oritur ex Lepontijs, qui à nonnullis Sarmatæ dicli, Alpes incolunt, inter fines dicecesum Curiensis, & Tridentina, non longè ab Italia, longoq; spatio per finis Nantuatum (qui hodie Constantenses esse creduntur) Helueticorum, & Sequanorum (ex quibus sunt Basilienses) & comitatus Ferratensis, Mediomatricum (hodie Metensium) qui tunc usque ad Rhenum extendebantur, Tribotum (nunc Argentinenstum) & Treuirorum citatus fertur: ac ubi Oceano proximus est, in plures defluit partes multis, ingentibusq; insulis effectis, quarum tres ferè à Phrysijs, ac reliquæ à Sicambrijs nunc Gelrensibus, & Holandis (qui olim Batavi dicebantur) ac à quibusdam feris nationibus incoluntur. Sunt etiam qui hunc, & Danubium in Rheætia oriri tradant, & non longè à locis, ubi uina Oltринаsca nascuntur. Rhenus igitur non attingit Sequanos (hodie Burgundos) nisi à finibus Helueticorum circa Basileam usque in finis Argentinensium: Basilea enim comprehenditur inter Sequanos, & suffraganea est Bisuntina Metropolis

Tropolis : inde est , quòd reliqua pars fluminis Rbeni ab eius ortu circa Curientem diocesim Prouincie Maguntine usque in finis Basiliensium circa ipsum flumen ferè tota ad Heluetios pertinebat, qui ueteres Rom. in militaribus signis imitati capita bouum, aprorum, urforum, & similiarum uexillis suis depingere consueuerunt.

Rhodanus fluuius Sedunos, Veragros, Allobrogas, & Galliam Prouinciam Romanorum à Celtis dissocians, oritur non longè à Danubij, & Rbeni flu. fontibus, circa fines diocesis Sedunensis, prope montem, cui nunc Brigantia nomen est, & ad Sedunum Germanie urbem decurrens, uicium Veragrorum (qui hodie sanctus Mauritius dicitur) interfecat, lacuq; Lemano (quem accolæ Lausanensem nominant) admittit, & ad pontem Gebenne urbis eundem lacum egressus in Lugdunum, Viennam, aliasq; urbes, & insignia loca ad Volcas (nunc Auenionenses) prolapsus, Ligusticum mare tribus ostijs influit, Rosne à Gallis hodie.

Rigodulum locum inter Belgas, supra Mosellam fluitium, non longè à finibus Treuirorum editum, ubi Petilius Cerealis Romanus copias Treuirorum, & Germanorum magis casu, quàm prudentia fudit, proximum Metensium finibus, montibus, & Mosella fluuio septum : non memorat Cæsar, sed Tacitus.

S

Santones inter Aquitanos populi, finitimi Tolosatis, & propinqui Petragorij, Engolismensibus, Pictauis, ac Gallie Prouincie Romanorum : ciuitas est episcopalis, in Prouincia Burdegalensi, Francorum regno sita, nomen retinens.

Sebusiani populi inter Celtas extra Galliam Prouinciam

Bellicenses.

ciam Romanorum trans Rhenum fluvium primi, Allobrogibus, Sequanisq; ac Heduis, quorum erant clientes, finitimi, inter Lausanensem, & Lugdunensem dioecesin sita, quos Bellicenses esse coniectura est: ciuitas est episcopalis in Prouincia Bisuntina, Duci Sabaudie subdita, siue eius antistiti: per horum fines ad loca, ubi nunc uicus, cui sanctus Amor nomen est, in comitatu Burgundie, ac recta ad Ararim, qui nunc Sagona dicitur, ubi pagum Heluetiorum Tigurinum deleuit, Caesar peruenit, circa Viredunum & Turegiam castella illius fluminis citerioris ripas attingentia.

Sequana flu. prorsus in Francorum regno Celtas, postquam Matrona flu. sibi immixtum est, à Belgis desinens: oritur prope fines Heduensis, ac Lingonensis dioecesis, in ducatu Burgundie, in Alseti regione, non longè à uico abbatie, & monasterij sancti Sequani, ad Trecentem agrum, & Parisiensem urbem delapsus, Rhotomagum ciuitatem, & mare Oceanum influit, nomen retinens adhuc.

Sequani populi inter Celtas, hodie Burgundie Comitatum incolentes, quos à Gallia Prouincia Romanorum Rhodanus fluuus diuidebat, finitimi Heluctijs, Heduis, Lingonibus, ac Rheno per fines comitatus, nunc Ferretensis, nihil, ut uidetur, de his, que in Ducatu Burgundie sunt, tunc possidentes, quòd illa omnia speciali nomine Heduis, & Lingonibus adscriberentur, nec illi dicerentur Sequani, sed hi solum, qui à Rhodano prope Bellicensis urbis dioecesin, usque ad Bisuntinam ciuitatem maximam Sequanorum, & abinde usque in finem Comitatus Ferretensis, ac dioecesis Argentine, Rhenumq; fluvium protendebatur, inter quos fluuios Rhodani, & Rheni per ciuitatem illam Bisuntinam, que quasi in medio est, quinq;

quinque dierum iter expedito patet finibus ijsdem. Ultra quoq; Ararim flu. non longè post eius ortum Sequanorum fines, quos ipsa Bisuntina dioecesis complectitur, protendi uidebantur.

Sueuorum gens trans Rhenum Bauaris, & Franconibus finitima, plus quàm centum pagos habens, maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. Inter hanc gentem sunt Vlma oppidum, ciuitatesq; , & loca insignia multa. Vlma, Vlma. Bauariæ uetus est principatus, & Austria ducibus, ac Marchionibus Badensibus, comitibus de Wirtemberg, alijsq; principibus ecclesiasticis, & secularibus subiecta, qui, ut olim referente Cesare, principes regionum, atque pagorum sunt, & in pace inter suos ius dicunt, controuersiasq; minuunt.

Sedusij, uel Seduni populi Germaniæ, si pro Sedunum urbem incolentibus capiantur, ut coniectura est, Heluetijs, & pro parte Celtis annumerantur, uel saltè eis sunt finitimi, ipsosq; Rhodanus flu. irrigat: finitimi etiam sunt Veragris, inter mōtes, quibus nunc Briga, & sancti Bernardi nomen est, non longè ab Antuatibus, & Allobrogibus, Germanica lingua ex magna parte utētes. Ciuitas est episcopalis. Tarentasiæ Latine nomen retinens, in cuius finibus Rhodanus oritur, nec longè ab eis uersus Curientem, & Tridentinam dioeceses Rhenus exoritur.

Suesij populi Germaniæ, quos coniectare licet fuisse Constantiensi, Basiliensi, ac Sedunensi agro finitimos, & inter Celtas, Heluetiosq; annumerari, siue forte Suintenses Suintenses. esse, qui cum Turicensibus quondam Heluetijs nostra memoria bella gessere. Vel Suesij, id est, Sueuicam cum singulis annis domo Sueuorum media pars excederet, forte diuersas sibi ad habitandum regiones delegerunt. Ex quibus

quibus forsitan sunt illi maritimi, qui Daciae, & Noruegiae sunt finitimi, ac qui circa Lepontios, Rhetosque habitant, idem ferè nomen Sueuorum habentes, à Sueuo monte, qui ab ortu solis Germaniae initium faciens, ad Cimbrorum usque promontorium magno aditu protenditur, forte dicti.

Sueuus mōs.

Senones inter Celtas, finitimi Belgis, Parisijs ac Carnutibus, fuerant antiquitus ante Casarem in fide Heduorum: ciuitas est Metropolis, cuius omnes suffraganei sunt in Celtica in regno Francorum sita, retinens nomen quam in Burgundia sicut uulgo uocitat. Forsan enim id inoleuit à primis Burgundionum regibus, quos Senones Lugduni, ac Viennae post natum Christum per multa secula regnasse in Celtica plerique tradunt.

Suessiones populi inter Belgas, fratres, & consanguinei Rhemorum, etque attributi, quibus, ac Bellouacis, & oppidis Nouioduno (quod hodie est ciuitas) Braclusspantioque erant finitimi: agros feracissimos, & latissimos, fines habebant, apud quos rex fuerat totius Galliae potentissimus, qui etiam Britanniae regnum obtinuerat, & 11 oppida in Suessionibus habens. Tempore autem Caesaris regnabat Galba: multiq; Gallorum reges usque post Magni Caroli tempora diu in Belgica regnasse, & coronam apud Suessiones accepisse leguntur. Ciuitas est episcopalis, nomen retinens, in Prouincia Rhemenesi, prima suffraganea, & regno Francorum sita.

Segni inter Belgas populi, ex gente, & numero Germanorum, Condrusis finitimi, qui ambo populi sunt inter Eburones, & Treuitros, comitatus Namurcensi, Arduenna syluae, & ducatus Luxemburgensi, Mosaeque fluminis proximi, nomen retinent: eorum oppidum diocesis Leodiensis

diensis illius episcopo subijcitur.

Scalde flumen inter Belgas, Mosam influens, in extrema parte Arduenne sylue, nec longè ab Aduaticis, Neruios, & Tornacensem urbem intersecat, nomen retinens.

Sabis inter Belgas flumè, Neruios irrigat & Mosam flupenes Condruisios Namurcio oppido Leodiensis influit. bodie Sambram uulgu nominat.

Sambra.

Sessuij populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus Oceanū attingētibus, quæ Armorica appellantur, proximi Aulerckis, Curiosoliis, Rhedomibus, Ojissinis, Vnellis, & Venetis. Hos quidam putant esse Exisinos, quæ ciuitas est episcopalis, Prouinciæ Turonēsis, in regno Frācorum sita.

Sontiates populi inter Aquitanos, finitimi Vocatijs, & Tarusatijs populis Aquitanis, & Tolosæ, ac Narbone ciuitatibus Gallie Prouinciæ Romanorum, & Hispanie citeriori, habentes oppidum natura loci, ac manu munitum, in regno Francorum siti.

Sibuzates populi in Aquitania, proximi Garumnis, Aulsis, Garitibus, Vocatijs, Tarusatijs, Cocosatiibus, & Hispanie citeriori, in Francorum regno siti.

Sicambri populi Germania, olim ex toto Transrhenani, proximi Vbijs, trans Rhenum tunc sitis, syluas, & solitudines habebant, ad quos ex Menapiorum, ac Eburonum finibus, Rheni transitu maxime ubi ipse, & Mosa confluunt, breuis est aditus. Eburones enim Rheni citeriores ripas, Sicambri autem ultiores incolebant: nunc oppida, uicos, & agros Sicambri (quos Gelrenses appellamus) etiam inter Mosam, & Rhenum possident, quorum pars est dicecesis Leodiensis.

Samarobrina, locus inter Belgas, ubi Cesar Gallorum concilium indixit, & aliquando hyemauit, ac impedimenta

Cameracum. exercitus, obsides ciuitatum, literarūq; publicas, ac frumentum reliquit. Hanc Cameracensem esse urbem quibusdam placet. Sablis enim fluiuis eam interfluit, & his Gallica lingua satis alludit uocabulum, estq; serè locus ipse in medio Belgarum situ fertilis, ac solo opportuno constitutus: ciuitas est episcopalis, & imperialis, Prouinciæ Rhemensis, forsā ab Eburonibus populis ciuitatum Oceanum altitagentium, qui inter Celtas erant orti: uel à Segnīs Belgarum populis. In hoc oppido quinto ab hinc anno fœdus inter omnes Christianos principes ad interuencionem Veneti nominis, iustum est autore pontifice Iulio 11. quod Cameracense ab oppido dictum est. Sunt tamen qui Sancti Quintini oppidum malint.

Fœdus Cameracense.

Sengoriaci populi in Angliā, mari proximi, & Cassijs, Bibrogjs, Trinobantibus, Cenimagnis, & Ancalutibus, nunc fortè Eboracenses dicti, cui satis alludit uocabulum: ciuitas est Metropoli.

Siluros, populos Angliæ, Tacitus refert.

Sunici populi prope Coloniam urbem, olim Agrippinam dictam, & Rheni fluminis ripis citerioribus adiacentes, à Tacito proditi.

Sarmatas Germaniæ populos, qui contra Sueuos, Vanio Sueuorum regi ab eis expulso opem tulere, Tacitus refert.

Sabrinam in Angliā flu. Tacitus memorat.

T

Tullingi populi erant finitimi Heluetijs, inter Celtas, non longè ab Allobrogibus, & , ut quidam opinantur, etiam fuerunt incole Turegi oppidi, nunc inter Heluetios siti, quod forsā tunc ex illorum pagorum numero non erat, in Constantiensi diocesi habitantes, sed ab Allobrogi

lobrogibus satis remoti. Quidam autem interpretantur *Tus* regum, quasi *Duregum*, id est, duorum Regum, & *Tullin-* Turegum.
gos credunt nunc *Loringos* esse dictos, nomine composi- Duregum.
 to, ex *Lotario* eorum rege *Carlomani* stirpe. Loringi.

Tolosates populi *Gallie* *Prouincie*, finitimi *Narbonensibus*, & *Santonibus*, nec longè à *Sontiatibus* populis in *Aquitania* nomen retinent: ciuitas est *Metropolis*, *Francorum* regi subdita.

Tigurinus pagus, & populi eius quartam partem *Heluetie* continebant, ac inter *Celtas* erant, inde fortè coniectura est, eos esse, qui nunc *Turegum* cum agro adiacenti apud *Sulenses*, *Basilienses*, *Constantienses* incolunt.

Theutoni populi ultra *Rhenum* flum. fuerunt, ex quibus & *Cymbris* *Aduatici* fuerunt prognati, apud quorum loca, cum id flumen in *Galliam* uenientes transiissent, impedimenta cum unius ferè legionis præsidio reliquerunt. *Vesius* autem *Theutonos* credit, qui *Franconiam*, & *Bauariam* *Germanie* regiones, etq; finitimas terras inhabitant. *Vulgus* uerò omnis citra, & trans *Danubium* populos appellat *Theutones*. Hi fortè eorum finibus quondam pulsè à *Sucis*, qui quàm latissimè agros desertos possidere gloriabantur, sese *Cymbris* sociarunt, cum quibus à *Romanis* duce *Mario* cæsi sunt, quos *Pomponius Mela* *Albi* flum. *Cymbris*q; *Hermonibus*, & *Sarmatis* propinquos tradit: *Theutones* tamen eos esse, qui trans *Danubium* ad dextram eius inhabitant. Plures scripsere inter *Alpes* scilicet *Italie* imminentes, & *Danubij* alueum incolentes. *Disi* autem fortè sunt à *Tuiscone* eorum rege, *Manni* filio, *Tuisco* rex.
 ut sentit *Tacitus* lib. de situ *Germanie*, *Italie*, ac *Gallie* lingua alludunt.

Treueri populi inter *Belgas*, in consinibus *Germanie*.

finitimi Nervijs, Mensijs, Eburonibus, Rhenis, Mediomatricibus (id est Metensibus) & Rhenoflum. usq; in potem, quo Cæsar traiecit exercitum, quæ pars nunc est Coloniaensis diocesis. Ferè autem omnes Treuiri Germanica lingua utuntur, & nisi exercitu coacti, imperata non faciebant. Nam ciuitas propter Germaniæ uiciniam quotidianis exercitiis bellis, cultu, & feritate non multum à Germanis differebat. Horum inter Gallos uirtutis opinio erat singularis. & plurimum equitatu, pediatuq; ualere existimabatur, nomen retinent. Situs ciuitatis est natura munitus, & Metropolis huius ciuitatis præsul unus ex electoribus imperatoris est, qui proximis his annis legatus à Maximiliano Cæsare ad Venetos ueniens, unà cum Cardinali Lucæburgensi, re infecta abiit.

Tribotes populi Germaniæ, in finibus Cæsarum, & Belgarum, finitimi Tullensibus, Basiliensibus, Spirensibus, Lingonibus, & Rhenoflum, ferè omnes Germanica lingua utuntur: ciuitas est episcopalis Prouinciæ Maguntinæ: nunc Argentineses Latine dicti: quibus uulgaris sermonis cum ueteri sath alludit uocabulū. Hi sunt in regione Alsatia, olim (ut quibusdam placet) Heluetia.

Argentineses

Alsatia.

Turonum populi inter Celtas, Carnutibus, & Andegauensibus finitimi, proximi Oceano. Ciuitas est Metropolitica, cuius omnes suffraganei sunt in Celtica, & ex maiore parte in Britanniæ citerioris ducatu, nomen retinens, in regno Francorum sita, quam & Andegauensem urbem Diuus Lodouicus Francorum rex, Britanniæ ducatu detraxit, cuius tamen Prouinciæ omnes aliæ Britanniæ, etiã Britonantis, ciuitates remanserunt.

Tarusatij populi Aquitanie, proximi Vocatijs, Sontiatibus, Tarbellis, Garumnis, Cocofatibus, & Hispaniæ citerioris

I N D E X.

reriori: hos coniectura est fuisse populos Turse, que ciuitas Turca opp. est episcopalis, in Prouincia Auscitana, & Francorum re- gno sita.

Tarbelli populi in Aquitania, proximi Bigerronibus, Sontiatibus, Vocatijs, Tarusatijs, Hispania ciuiciori, in re- gno Francorum siti.

Tenchtheri Germaniæ populi, Transrhenani, qui cum Vspetibus, & magna multitudine hominum, à Sacuis diu agitati, & triennio uagantes, Rhenum flum. transferunt, non longè ab ostio, quo Rhenus ipse mare influit. Men- apiorum agros utranq; flu. ripam incolentium occuparunt. Quo satis constat Menapiorum fines, quos pleriq; opinan- tur Iuliacenses fuisse, multò quàm nunc maiores extitisse. Hec gens posthac Rheno discreta, sollicitauit Vbios (nunc Agrippinenses) ut à Romanis deficerent, initio imperij Vespasiani: Tacitus.

Tamesis flum. in Anglia fines interioris regionis à ma- ritimis ciuitatibus diuidens, à mari circiter passuum mil- lio octoginta, id uno omnino loco pedibus, atque ægrè transiri potest, & in mediterraneis illius locis insula oriens, nauis- gabilisq; Oceanum influit. Tamisam uulgus.

Tamisæ fl.

Trinobantes populi in Anglia, prope firmissimam ear- rum regionum ciuitatem incolentes, mari proxima, & Ce- nimagnis, Sengoriacis, Ancalittibus, Bibrogis, Cassijs, An- glie populis.

Tectosages populi olim Galli, fertilissima Germaniæ loca circa Hercyniam sylvam occupauerunt, atq; ibi con- sederunt, summam iustitiæ, & bellicæ gloriæ opinionē ha- bentes, in ea inopia, egestate, & patientia, qua Germani permanentes, eodem uictu, & cultu corporis utentes. His- foriæ Francones Germaniæ populi, eisdem locis proximi,

successerunt: à quibus Franconibus postea cis Rhenū transfrentibus, & Galliam occupantibus, uelut priscum, propriumq; solum repetentes, citraq; Parisios populos sedem eligentibus, Francia dicta est, ut plerisq; placet. Ex his Testosagibus erant hi, quos Mallius Romanorum dux in Gallogrecia stravit, & uicit, triumphumq; retulit.

Tauriaci populi Germaniæ, proximi Nemetū, & Helueticorum finibus, à quibus sylua Hercynia oritur: & fortè erant Rauraci, qui proximi Heluetijs circa Basiliensium finibus habitabant, hi tamen Hercyniæ syluæ non erant proximi, sed Baceni syluæ, quæ nigra dicitur, interfluente tamen Rhenō.

Tungros Belgarum populos Tacitus facit: hi cis Rhenum, & Mosam inter Eburones numerantur: oppidum est nomen retinens, olim ciuitas episcopalis: huius sedes posthac fuit ad Leodiensem urbem translata, usque ad cuius oppidi moenia, ut pleriq; uolunt, Oceanus protendebatur, cuius rei quædam illie uetustatis adhuc monimenta uidentur. Inde Caesar scribit Eburones fuisse mari proximos.

Tasandrum oppidum in Leodiensi diocesi, cui Diuo Tyrido nomen fecere.

Tarbiaci in finibus Agrippinensium populi: Tacitus.

Tubantes Germaniæ populos, qui Phrysiæ partem mari Occano, Rhenō flu. ac lacubus proximam, saltibus, & paludibus abundantem incoluerunt, quam antea Mani populi habitabant: Tacitus.

Tygeni populi Angliæ, quorum rex Prasutagus Neronem imperatorem heredem instituit: Tacitus.

V

Vxellodunum oppidum in finibus Cadurcorum inter Celtas, non longè à Gallia Prouincia Romanorum. Vide Caesar

Cesarem lib. 8. pagina 209.

Vatucca inter Belgas castellum, quasi in medijs Eburorum finibus, non lōge à colle uno syluis, & tumulo, ac magna conualle, ubi Titurius, & Arunculeius Romani hęcantes cum legione una, & quinque cohortibus à duobus Eburorum regibus dolis intercepti sunt. Id castellum proximum fuisse Limburgensē, nec longè ab Aquisgrani urbe uerisimile est, forsā eo loco, ubi est nūc castellum, cui Val-
 Valcatus
 catus mons nomen est. Vatuccæ tamen castello, ut Cesar
 mons
 ipse describit, suberat Rhenus flu. propterea nonnulli credunt Vatuccam castellum fuisse, ubi nunc est Iuliacum oppi-
 Iuliacū oppi-
 pidum, quod ducatus est titulus, inter Aquisgranum, & Coloniā Germaniæ urbis Cistrhenas, quod à Iulio Cesare denominari putant, ubi adhuc plura insignia uetustatis monumenta apparent.

Vocontij populi extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, citra Rhodanum, Ceutronibus (id est Tarentasijs) finitimi, & Allobrogibus ultra Alpes Graias (quibus hodie mons Cinerum, siue Cinesius nomen est) hos Isara flu. alluit.

Verbigenus pagus Heluetiorum inter Celtas.

Vesuntio oppidum maximum Sequanorū, natura loci munitum inter Celtas, nunc comitatu Burgundiæ circumseptum: ciuitas est imperialis, ac Metropolitana, nomen retinens, mutata litera u, in b, ut Romanis, & Vasconibus pronuntiandi mos est: sitam habet, qualcm Cesar in commentarijs descripsit, præterquam quòd nunc eam idem fluius ex magna parte interfecit: in illi sunt loca uetusta, qualia Rome, que Pantheon, campus Martius, camp:q; Minerus uulgo semper Latine dicti sunt, multaq; alia prisca uetustatis monumenta consistunt.

Vangiones populi Germani, inter Belgas numerantur,
 11 4 finitimi

finitimi Tullensibus, Metensibus, Spirensibus, Maguntin-
 nis, ac Rbeno flu. omnes serè Germanica lingua utentes:
 ciuitas est episcopalis Prouinciæ Maguntinæ, nunc Vora-
 macienses dicti, Halsatiq; (olim Heluetiæ: tunc Gallici,
 nunc autem Germanici iuris) adscripti, quò magis ipsi, &
 Spirenses, ac Argentinenses, quàm & Maguntini, tanquam
 omnes alte Alemanniæ attributi, & ad ripas Rbeni cite-
 riores siti uidentur inter Celtas forsàn collocandi, nisi quis
 rectè à Matrone fluminis ortu ad Rhenum flu. Celtas his
 finibus Belgis dispartiat: quibus Belgis pari ratione Vire-
 dunum, quæ ciuitas est episcopalis Prouinciæ Treuerensis,
 in ducatu Barrensi consistens adscribitur.

Volge populi, Prouinciæales, non longè ab Artomacis,
 qui nunc Aurasicenses sunt, Tolosatibus, Narbonensibus,
 Massiliensibus, Gaballis, Cadurcis, Heluijs, ac Rhutenis,
 extra Celtas, Belgas, & Aquitanos: hos Rhodanus fluminis
 alluit, posthac Ligusticum mare influit, Arcemici pridem à
 Auenionen- nonnullis, nunc Auenionenses dicti, ciuitas est episcopalis,
 ser. Prouinciæ Arelatensis olim, nunc uerò Viennensis maioris
 nostrorum memoria patrimonio beati Petri emptionis ti-
 tulo addita. Hic Romani pontifices sedem, magno totius Ita-
 liæ incommodo, maiore urbis Romæ tenuere septuaginta,
 & amplius annos, donec felicissimo euentu Italia restituti
 pontifices, ad hanc diem mansere.

Vienna ciuitas metropolis, in Gallia prouincia Roma-
 norum, nunc Delphinatu, extra Celtas, Belgas, & Aquita-
 nos, quam flu. Rhodanus præterfluit, ad eius citeriores ri-
 pas sitam, proxima Aruernorum finibus dispartiente Rho-
 dano Heduorum finibus Cesaris tempore, ad quos Matti-
 sco oppidum, nunc ciuitas, pertinebat: hodie Lugduno ciui-
 tati finitima, beneq; sita.

Vcloc

Velocasses populi inter Belgas, Morinis, Neruijsq; finiti mi, proximi Ambians, & Atrebatibus: hi hodie Castle- Castletēses. tenses dicti, in comitatu Flandriæ, & Francorum regno, Morinensiq; dicecesi siti, instar pagi sunt. Hanc Prouinciam repetit rex Franciæ nunc à duce Burgundie.

Veromandui populi inter Belgas, Rhenis, Atrebatibus, Neruijsq; finitimi, nomen retinent, in Francorum regno siti, at ex magna parte in dicecesi Laudunensi, ac Suefionensi, & ex toto in Prouincia Rhemensi, instarq; prouincie habentes, inter quos sunt incole oppidi sancti Quinti- Vermādois. ni, quos rex repetit. Vermandois à Gallis, mutata aliquantulum nominatione, dicti.

Veragri populi extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, intra Sedunos, Antuates, & in Allobrogas, montesq; sancti Bernardi, & Brigam: quos Veragros Rhodanus flu. interlabitur: caput gentis est uicus, ubi abbatia, qui sanctus Mauritius dicitur, dicecesis Sedunensis. Quicquid tamen agri trans Rhodanum possidebant, Celtis adscribitur. Per hos ad montes illos, quos Cæsar summæ Alpes nominat, ex Gallia in Italiam uenientibus, aditus est.

Veneti populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Vnellis, Osisinis, Curiosolitibus, Sessunijis, Aulerck, Rbedonibus: hi, ut quibusdam placet, etiam Vanes dicti sunt, in Prouincia Turonensi, & regno Francorum siti: ciuitas est episcopalis, cuius amplissima erat autoritas, omnis oræ maritimæ regionum earum in Britannia Britonæ. Sunt præterea alij quidam populi Auentonensibus proximi, Venuninum comitatum incolentes, patrimonio beati Petri subditi. Hos partem Gallie Prouincie Romanorum fuisse quibusdam placet.

Vnelli populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, proximi Andibus, Venetis, Ossi- nis, Lexobijs, Curiosolitis, Sessuijs, Aulerckis, Rbedonibus, inter ciuitates Armoricas numerati, in Prouincia Turonēsi, & Francorum regno siti.

Vellauni populi inter Celtas, proximi Helcutheris, Cadurckis, Gaballis, & Aruernis, quorū sub imperio esse cōsueuerant: ciuitas est episcopalis in Prouincia Bituricensi.

S. Florus. nomen retinēs, à multis tamen Sancti Flori ciuitas dicitur.

Vellunodunum inter Celtas oppidam Senonum, propinquum Agendico Senonum oppido, ac Genabi oppido Carnutum, quod Genabls oppidum pons Ligerij flu. continebat, nec longē ab Auarico, & Nouioduno oppidē Biturigum, in Francorum regno situm.

Vocatijs inter Aquitanos proximi Tarusatijs, Sontiatibus, Tarbellis, Bigerronibus, Garumnis, Garitibus, Cocostibus, & Hispanie ceteriori, in regno Frācorum siti: ab his fortē Vascones dicti. Hos coniectura est fuisse Vesaticos: ciuitas est episcopalis, in Prouincia Auscitana, Francorum regno sita, quos Vasatenses dicimus.

Vascones.

Vasatenses.

Vspetes Germanie populi Transrhenani, qui cum Tenchtheris, & magna multitudine hominum, à Suenis diu agitati, & triennio uagantes Rhenum flu. transferunt, non longē ab ostio, ubi mare influit, & Menapiorum agros utranque fluminis ripam incolentes, occuparunt. Ex hoc constat Menapiorum fines, quos plerique opinantur Iuliacenses fuisse, multo lattores, maioresq; extitisse, & agros ducatus Montensis Rheni ripis ulterioribus adiacentes, ac etiam Cliuensis possedisse.

Vbij Germani populi olim Transrhenani, quorum fuit ciuitas ampla, & florens, ut est captus Germanorum, qui

qui paulò sunt eiusdem generis, & ceteris humaniores, quia Rhenum attingunt, multumq; ad hos mercatores uenitiant, & quòd ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti: hos Sueui diu, & saepe bellis experti finibus expellere adnixi sunt, & sibi uectigales fecerunt, multoq; humiliores, & infirmiores reddiderunt, in quorum finibus Caesar primo trans Rhenum exercitu per pontem in Menapijs factum ducto, uastatis agris Sicambrorum se recepit. Iterum autem paululum supra eum locum, quòd antè exercitum traduxerat, pontem in finibus Treuitorum fecit, legionesq; traduxit, cuius pontis ultima pars Transrhenana ripas Vbiorum continebat. Hos esse Agrippinenses, nunc Colonenses, à Claudio Cesare Agrippine utro acceptos plerisque placet, qui, ut uerisimile est, à Sueuis compulsis, citra regnum hortante Agrippina, urbem condere, & habitare cœperunt: quæ ciuitas paulò post cum Romanorum sociæ esset, ac recens condita, fatali igne, ut Tacitus scribit, consumpta est: & serè eodem tempore simili casu Lugdunum incensum, & dirutum esse constat, ut in epistolis refert Seneca. Cesaris igitur tempore coniectura est, loca, ubi Marchie comitatus à duce Cliuensi nunc possessus, Vestalæ oppida sunt, parsq; ducatus Montensis, incoluisse præsumuntur: quorum adhuc magna pars ad Colonensem ecclesiam pertinet. Hos Tacitus Transrhenanos etiam suo tempore fuisse scribit, quòd forte ad utranq; Rheni ripam uicos, agros, possessionesq; haberent. Sic & Allobroges ad Rhodani ambas ripas, & Menapij tunc ad Rheni utranq; ripam, sic & Phrysi, & Gelrenses nunc ad ipsius Rheni ambas ripas, uicos, agros, possessionesq; habebant, & adhuc possident. Quin & aliquando usq; ad Rhenum flu. protensos Saxones fuisse quibusdã placet,

Agrippinen-
sis ciuitatis
incendium.

Lugduni in-
cendium.

I N D E X.

placet, quod facile est, cum quis origine Saxo illuc forte aliquid possederit, ut saepe principibus alienigenis hoc disuerso iure contingit.

Vogesus mons in finibus Lingonum, à quo Mosa flum. profluit, non longe à fonte Matrone flum. in Francorum regno situs.

Vocetus mons in Heluetijs: Tacitus.

G

Vasticiam insulam in flum. Rheno finitimam Batavis, & Phrysijs, quæ est diocesis Traiectensis: Tacitus. Batavos autem, quos Holandinos dicimus, longè alios esse certum est, ab illis Holandinis, qui prope Balteum mare, ac Daciam habitant, sicut & alia est circa id mare, & Dacia, Zelandia.

Vualis est pars flum. Rheni, quam Mosa flum. recipit ante, quàm in Batavos, & mare Oceanum fluat: & est diocesis Traiectensis prope Nouomagium oppidum, & Traiectensem urbem episcopalem, nomen retinens.

Vindonissæ locum prope Maguntiam urbem Cisrhœnanam: Tacitus refert.

Vascones in Aquitania populos: Tacitus memorat.

Vetera castra hybernorum Romanorum locum citra, & prope Rhenum flum. amplum habentem uallum, cuius pars in collem leniter exurgens, pars equo aditur. Vbi oppidum, & obliqua in Rhenum moles, cuius obiectu uoluntus annis, & latitudo camporum inter ciuitates Traiectensem, & Coloniensem, quibus hybernis obsideri, premiq; Germanias Cæsar Augustus crediderat: Tacitus refert: nunc in Cleuensi ducatu situm.

Vadani inter Coloniensem & Traiectensem urbem locum ultra Nouesium Rheno flum. & est eum adiacentem in ducatu Cleuensi situm: Tacitus memorat.

A T Q V E

I N D E X.

ATQVE hæc de Gallorum, Gallisq; qui
aut proximi, aut finitimi sunt populis, ita
perstrinximus, ut quavis uetustatem il-
lustrare pro uirili consilium fuerit, multa
tamē inserta quoq; sint, que tempora hæc
recentiora, mores, & uiros, ac res præclare gestas ab his
explicēt: nec tamen singula persecuti sumus, sed summas re-
rum, & ex his illustrissima queque libauimus. Nam si alia-
rum quoque gentium, que toto orbe nunc degunt, no-
minum mutationes, fortune uarietates, mores, locorum di-
uersas appellationes, aut fluminum, uires, res gestas ad hæc
normā dirigere uoluissē, id sanē & operosum nimis, ac
immensū penē operis fuisset, & consilij obliti nostri uidere
mur: quippe qui ab initio Casarem tantum, aut Tacitum,
& Gallos, ac finitimas his gentes hoc nostro indice com-
plecti uouerimus, reliquum opera, & in aliud tempus, &
in alias commentationes reiecerimus. Illud admonuisse dili-
gentem lectorem uolo: multa illum ex uaria historiarum
lectione collecturum, que Europam, & Asiam, ac Africā
saltem oram litoralem notiora nobis factura sint: nam, ut
ulterius penetres, legis hæc Mahometana diuersitas à Chri-
stiana pietate prohibet: sed & ipsa orbis parens gentium
omnium Regina Italia tantas mutationes sensit, ut uix no-
men ullum retineat, quod olim habuit. Quis enim nescit eā
Italie partem, quam Samnites, Appuli, Græci, Campani il-
li tenuere, totam nunc in regni Neapolitani nomen abiisse:
quod olim Latium, nunc Campaniam, aut terram Roma-
nam: que Gallia Cisalpina, in Lombardiam: que Venetia,
in Marchiam Taruisinam: que Flaminia olim, nunc in Ro-
mandiolam esse mutata? Iam que prisca illis temporibus
clarissima oppida fuerant, ut penitus concidēre, aut in ui-

I N D E X.

eos abiere, successereq; omnino cum aliis gentes, tum alia
 quoq; nominationes diuersissimæ. Lyrin enim à ueteribus
 annem dictum, iam septingentos abhinc annos à Garilia-
 no castello, quod Saraceni munitissimum propugnaculum
 sibi construxerant, Garilianum appellamus. Ticinū olim,
 nunc Papiam, à Papio quodam Gallorum duce. Fregelle
 ipse in Campania, in Pontem curuum mutatæ. Egnatia
 Appulicæ, Iuuenatium à nobis dictum. Anienem ipsum pa-
 trem, Tiberonum accolæ uocant. Sipūs illa sepiarum ca-
 ptura celebris, & inde nomen adeptæ, nunc Mansfredo-
 nis uulgo, à Mansfredo secundi Federici Imperato-
 ris filio dicitur. Verum longius, quàm par for-
 san erat, eusgati sumus. Cætera sibi le-
 ctoris diligentia pariat, aut in al-
 tiori otio à nobis ex-
 pectet.

F I N I S.

IN COMMENTA-
RIOS C. IVLII CÆSARIS,

*variarum lectionum liber ex vetustissi-
mo codice Carrariensi,*

AD

ANDREAM MARINVM ADOLE-
SCENTEM CÆARISS.

Ubiunq; appositum asteriscum* iuuenias, scito
esse lectionem desumptam ex nostro exem-
plari minori forma excuso.

LVGDVNI, APVD HAERED-
SEB. GRYPHII.

1560.

tenia una legion de soldados sus mil sus
cientos y sesenta y seis
de los quales los seis mil ciento y cinco eran
peones y los demás equites loricati

IOAN. MICHAEL

BRVTVS, ANDREAE MA-
RINO ADOLESCENTI

CLARISS. 5.

*

NVLLA res est, Andrea Marine, quae modo esse usui hominibus ad uiuendum, & ornamento possit, qua non te quidem siue natura, siue fortuna cumulauerit: nulla res cum sit quanquam illa etiam in uita maxime expetenda, qua non abundes: in eo te esse tamen fortunatissimum ostendis, quod florentissima tua aetate studio quodam summo perfecisti ut omnibus quae summa habes, una uirtus clarior uideatur atque illustrior tua. Itaque cum natus in libera ciuitate & in primis Italiae nobili, ex amplissima familia, patre clarissimo homine, & cuius copias & fortunas cum tanta sint, & nobilitas aequat, & longe etiam superat uirtus: ad hominum tamen commendationem tibi & gloriam comparandam, ita adiumenta omnia a uera uirtute petis, ut maiorum nobilitati quae maxima est, debitam gloriam, nisi te illa dignum uirtus tua reddat, uel non magni admodum facias, uel penitus asperneris. Quae res cum per se ipsa tanta sit, ut uideri etiam debeat maior, non solum aetas tua facit, in qua agi nobiscum praclare censemus, si inchoata modo uirtus conspiciatur: sed in licetia immani quadam & infinita uiuendi, hominum conspiciatio improborum, qui blandiendo, assentando, ad uoluptatem omnia loquendo, claros adolescentes auertere a rectis uita rationibus conantur. Atque in eo etiam optime tibi a patre tuo, uiro sapientissimo, est prospectum. Et si enim ita tua sponte es ad honesta studia & ad uirtutem propensus

m m 2 effes:

esses: quo tibi esset praesidio tanta spei atque indolis adole-
scenti aduersus licentiam aetatis improborumq; hominum insi-
didas hominem delegit, cum philosophiae atq; eloquentiae stu-
dijs clarum, tum usu rerum, consilio, sapientia singulari Aonium
Palaerium, qui literas humaniores Mediolani proficitur. Ita
autem aiunt te nunquam discedere a latere grauisissimi homi-
nis, ut spes summa sit, breui, cum quasi generosa arbor a ui-
ro tanto exultus adoleueris, eos fructus edas, qui hominum
expectatione de te, ut etiam sit maxima, uideantur uberio-
res. Atque cum tibi plurimum hoc nomine censeo gratula-
landum, tum illius causa non minus laetor: cuius assiduitate
& studio ut talis euadas perfectum sit. Itaque ad eam famam
& gloriam quam partam Aonius habet, cumulum etiam
laudis maiorem uideo accessurum, cum tanquam ab illius
sinu plane iam hominum expectatione superata in theatrum
atque urbis lucem prodieris. Adhuc in Hispania cum essent,
& multos alios qui haec de te praedicarent saepe audiebam
libentissimè, & Gregorium Rorarium in primis, & stu-
diosissimum tui hominem & amantissimum mei: ut cum
antea te amarem beneficijs tibi deuinctus singularibus, uir-
tute me iam tua ad te uehementius etiam amandum impel-
lente, causa esse haec una amoris, accessio esse quae una an-
tea erat causa tui amandi, uideatur. Atque hanc quasi ani-
mi mei inductionem, cum non iam solum pro meritis in me
tuis gratiae relatio a me tibi debeatur, sed te iam uirtute
adductus tua amem, cupiebam aliquo meo in te officio de-
monstrare: quod tamen uix mihi uidebar assequi posse, qui
uires mei ingenij perspectus haberem. Nunc quando quod
debeo praestare haud possum, quod possum non patiar a me
tibi diutius deberi. Est enim quod debes praestare pulcher-
rimum est: at uelle ubi minus queas, id uero haud est in mi-
nimis

nimis laudibus ponendum. Habet enim egregia uoluntas
& studium, grati animi significationem & amantis, ubi
causae amoris sunt & plurimae & grauissimae: referendae
gratia rationem habet difficillimam. Itaque cum omnino
esse hoc mihi faciendum statuissem, opportuna se mihi oc-
casio obtulit id ipsum (quod mihi optatissimum erat) agen-
di. Nam cum ex Hispania rediens Lugduni aliquot dies
substituissem audiui, ab Antonio Gryphio adolescente opti-
mo & erudito Caesaris commentarios excudi: quorum
exemplar cum ego mecum afferrem uariarum lectionum
libello auctum quem superiore anno ex uetustissimo codi-
ce descripsissem, hominem conueni, ac re demonstrata, per-
suasi facile ut adiecto hoc ipso uariarum lectionum libello
commentarios tuo nomini inscriptos in lucem edendos atque
in manus hominum curaret. Quod tibi munus cum poli-
tissimi atque elegantissimi scriptoris te esse studiosum ma-
ximè sciam, haud despero gratum futurum, multò tamen
gratius si spectandum animum tibi existimaris, cuius à me
haec una modò significatio potuit dari. Casu autem cum su-
periore anno essem Carrariae quod Etruriae oppidum in
primis celebre est in ditione Alberici Cibo Malespinae
Marchionis Massa magni nominis principis illius quidem
& de me optime meriti, incidi in manu scriptum codicem
C. C. sermè ab hinc annis descriptum: quem cum animad-
uerterem ob lectionum uarietatem quae magna erat, posse
aliquando studiosis Latinae linguae hominibus usui esse (sic
enim facile & errata tolli & corrigi atque emendari
quae sunt deprauata possunt) impetraui ab optimo principe
facillimè, ut mihi potestas fieret describendi illum tibi uel-
lem, & quod nunc facio, in lucem edendi, plurimum ita con-
sultum iri existimans ijs qui elegantia Caesaris & puritate

Latini sermonis tenerentur. Favit autem plurimum in hoc
mibi Hieronymus Girlanda Carrariensis doctissimus uir
& mihi amicissimus, à quo ille ipse codex seruabatur. Ac
nonnullis in locis, cum plurimi ex Carrariensi codice resti-
tui possint, uulgata editio clarior uidebatur: siue additum
aliquid à docto homine ex ingenio, siue sublatum est. Quod
cum me minime fugeret, curauit tamen ut quæ uetustus co-
dex haberet (quod quidem contingit perrarò) utcumque
deprauata essent descripta summa religione ad uerbum re-
ferrem. Ita enim existimaui doctos homines & qui in cor-
rigendis ueterum scriptis essent exercitati, collatis quæ in
uulgata editione habentur cum nostris, delectum faciliore
habituros. Quòd si contingat aliquo usu studiosorum ados-
lescentium Latine elegantie, id tibi Andrea Marine
referant acceptum, qui unus mihi causa fuissti cur
hec mihi edenda esse existimarem: equis-
dem cum mihi siuebo plurimum, tum
præclare meam operam posuisse
arbitror. Tu quidem,
Marine, uale &
meliora de
me
aliquando speres.
Datum Lugduni pridie Cal. Martias
M. D. L X.

V A R I A E L E -
C T I O N E S .

*

- Pagi. 1. lin. 16 proximi sunt Germ.
 19 quotidianis bellis praelijsq;
 23 Continenturq; Garunna flumine : Oceanū
 finibus Belgarum attingit: etiam
 25 Septentrionem
 26 interiorem partem
 28 Et ad eam partem
- Pagi. 2. l. 6 copijs suis exirent,
 9 continentur,
 14 ut minus late
 28 Is igitur ubi legationem
- Pagi. 3. l. 15 pœnas sequi
- Pagi. 4. l. 1 quencunque. quid si quenque?
 2 Latobricis
 5 Noriciamq;
 15 Allobrogum est, proximumq; Genens:
 ex eo
 17 susuros,
 31 Numcius
- Pagina 5. l. 1 Verodocius
 12 in Idus Aprilis
 13 interea legione,
 17 X X I X.
 31 His ciem sua sponte
- Pagina 6. l. 6 suo beneficio
 11 nunciatur

- 20 conscripfit:
- 24 occupatis, ab itinere
- Pagina 7. l.6 Eodem tempore Hedui Ambarriq;
16 leuitate,
18 lintribus uinctis
26 Hic pagus
- Pagina 8. l.7 faciendum curauit:
14 ubi Caesar constituisset,
15 atque esse uoluisset. Sin bello prosequi
22 insidijs inniterentur.
23 & calamitate pop. Ro.
27 aut eò grauius
31 timendum putarat.
- Pagina 9. l.7 immutatione rerum
8 pro scelere ulcisci
27 pabulationibusq;
- Pagina 10. l.8 conferri, portari,
9 intellexit & diem
23 plus possent, quam
27 imperia perferre satius esse. postrema
duo uerba subiectis punctis inueni-
mus: ut inducta uiderentur
- Pagina 11. l.1 quin & quod necessario
9 reperit ab alijs esse uera,
23 illam affinitatem:
24 potentia eius diminuta,
29 Reperiebatq; inquirendo Caesar, initium
fugae praelij equestris aduersi paucis an-
te diebus, a Diomnorige, atq; eius equi-
tibus factum esse
- Pagina 11. l.10 His omnibus unum

Nam

13 Nam eius supplicio Diuitiaci animum ne
offenderet, uerebatur, & scire se illa
esse uera.

Pagina 13. l.12 suspiciones euitet,
19 T.Labienum legatum propraetorem
20 his ducibus, qui
31 ad eum cucurrit:

Pagina 14. l.1 id se à Gallicis armis,
10 consuerat ex interuallo,
* 17 & iter ab Heluetijs
19 seu quòd terrore
20 cog; magis, quòd
30 collocari,
31 compleri,

Pagina 15. l.8 Milites superiore loco
21 & id conspicati
23 Romani signa partita intulerunt,

Pagina 16. l.1 ad multam noctem & ad
2 ut loco superiore
15 loco, quo Heluetios

Pagina 17. l.14 quosque postea

Pagina 18. l.28 Cum his Heduos eorumq; dittonis homi-
nes

Pagina 19. l.21 Neque conferendum esse
* 26 omnia exempla cruciatus edere,
29 Nisi si quid in Cesare,
31 domo emigrarent,

Pag. 20. l.14 Cum ab his sepius quereretur,
18 nec in occulto
20 tuta fugæ facultas
21 ultra fines suos

- 22 *receperunt, quorum op.*
 25 *sibi eam rem curæ fut.*
 Pagina 21. l. 1 *horumq; obsides*
 15 *uti aliquem locum*
 25 *negotium esset.*
 28 *rex atq; amicus R. P. à Senatu appellatus*
 30 *quando in colloquium uen.*
 Pagina 22. l. 8 *si non impetrasset,*
 12 *Ad hoc Ariouistus*
 14 *his quos uiciss,*
 cad. *idem populum Rom.*
 16 *consueuisse:*
 18 *in suo impediri.*
 25 *longe ab his fraternum*
 Pagina 23. l. 6 *transire conabantur,*
 15 *à finibus processisse*
 22 *quia flumen intermittit,*
 27 *ibi præsidia collocat.*
 Pagina 24. l. 1 *prædicabant, sæpenumero*
 5 *Hic primùm ortus est timor à tribunis*
 10 *necessarium esse duceret,*
 14 *abducti in tabernaculis*
 16 *testamenta designabantur.*
 17 *Et hi, qui*
 20 *angustias itineris, locorum & magnitud.*
 Pagina 25. l. 3 *æquitate & conditione perspecta,*
 10 *meritus uidebatur propter factū, et nuper*
 22 *accepissent, subleuarent.*
 cod. *indicari posset,*
 15 *Denique hos eosdem esse Germanos scia-*
 rent, cum quibus sæpenumero

hoc,

20 hoc, si quærent, posse reperiri
28 angustiasq; itinerum conferret,
29 aut præscribere uideretur
30 Hoc sibi curæ esse,

Página 26. l. 1 breui tempore indicaturos.
2 nec signa laturi
6 conuictam.
8 collaturus esset,
20 Inde reliquæ legiones
25 quòd ex alijs maximam
26 amplius x l.

Página 27. l. 3 posse existimare.
6 pro suis tantum
9 interim sæpe ultro, citro cum legati
* 21 Cæsarem facere:
22 & non ad equum
23 tumulus terrenus
25 eò, ut erat uentum, legionem Cæsar

Página 28. l. 1 quòd amicus & numera
22 spe magnisq; præmijs prædicauit domum
28 prælio pulsas ac superatas
29 paratum decertare: si pace uti uelint
31 ad id tempus propenderint.

Página 29. l. 11 Gallie prouincie fines egressum.
ead. cum in suas possessiones
* 13 Ut sibi concedi
14 sic iterum nos esse iniquos
15 qui in suo iure interpellaremus, quòd
fratres à se & amicos Heduos appella-
tos diceret

Página 30. l. 2 posset, neque suam

optimè

20 hoc, si querebant, posse reperiri

28 angustiasq; itinerum conferret,

29 aut prescribere uideretur

30 Hoc sibi curae esse,

Pagina 26. l.1 breui tempore indicatuos.

2 nec signa latuiri

6 conuictam,

8 collaturus esset,

20 Inde reliqua legiones

25 quod ex alijs maximam

26 amplius XL.

Pagina 27. l.3 posse existimare.

6 pro suis tantum

9 interim saepe ultro, citro cum legati

* 21 Caesarem facere:

22 & non ad equum

23 tumulus terrenus

25 eò, ut erat uentum, legionem Caesar

Pagina 28. l.1 quod amicus & munera

22 spe magnisq; praemijs praedicauit domum

28 praelio pulsas ac superatas

29 paratum decertare: si pace uti uelint

31 ad id tempus propenderint.

Pagina 29. l.11 Gallie prouinciae fines egressum.

cad. cum in suas possessiones

* 13 Ut sibi concedi

14 sic iterum nos esse iniquos

15 qui in suo iure interpellaremus, quod
fratres a se & amicos Heduos appella-
tos diceret

Pagina 30. l.2 posset, neque suam

optimè

- 4 *optimè merentes socios*
 21 *relatum est, quæ arrogantia omnem Galliam Romanis interdixisset,*
 * 24 *colloquium diremisset*
 31 *retineri non potuerint,*
 Pagina 31. l. 3 *M. Valerium Procilium*
 9 *Marcum Metium*
 13 *præsente, clamanit,*
 26 *totidem uerò pedites*
 Pagina 32. l. 13 *uti antè*
 15 *quatuor reliquas legiones in castra*
 18 *acies instruxit,*
 30 *eas itaque dicere,*
 Pagina 33. l. 2 *in conspectum hostium*
 6 *Tum demum*
 7 *copias castris eduxerunt,*
 19 *celeriterq; procurrerunt,*
 29 *qui intra aciem*
 31 *nec prius fugere*
 Pagina 34. l. 5 *nactus, ea perfugit*
 8 *secum: altera Norica.*
 9 *in Galliam duxerat*
 * ead. *utraq; in fuga perijt*
 13 *prosequentem*
 17 *sibi restitutam uideret*
 24 *ubi cuncti qui proximi*
 Pagina 35. l. 23 *in interiorem Galliam*
 * 28 *exercitusq; in unum locum conduci*
 Pagina 36. l. 4 *celeriusq; omni opinione*
 6 *Andocum Boium*
 9 *contra populum Rom. coniurasse,*

- * 13 Germanosq; qui cis Rhenum
 16 utuntur & unum imperium,
 17 cum ipsis habent
 18 eiam ab his quaereretur,
 22 Gallos, qui ea loca
 23 ingredi prohibuerunt
 30 concilio & ad id bellum
 Pagina 37. l.3 ex eo numero electa
 4 Suefiones suos esse finitimos, fines latissi-
 mos feracissimosq; agros
 * 9 prudentiamq; summam,
 * 13 longissimeq; absunt
 22 magnopere adhortatus, docet
 28 ad se uenire, neque iam
 Pagina 38. l.13 At ubi circumiecta
 16 testudine facta portas succenderunt
 17 Nam quum tanta multitudo lapides, ac tea-
 la conijcerent, in muro consistendi po-
 testas erat nulli
 19 Siccus Rhemus
 21 nuntium ad eum mitti: nisi subsidium sub-
 mittatur,
 30 uicis edificijsq;, quot adire poterant
 Pagina 39. l.5 praelijs supersedere
 6 quotidie equestribus praelijs
 13 & in frontem leuiter
 16 castella instituit
 22 è castris eductas
 27 ob id neutri transcundi
 Pagina 40. l.3 si minus potuissent
 5 comiteatq; nostros prohiberent.

primos,

- 12 primos, qui transferant,
 16 atque ipsis res frumentaria deficere
 17 consilio conuocato
 20 in suis, quàm alienis
 Pagina 41. l.1 nondum prospexerit:
 8 magnam multitudinem eorum fugientium
 occiderunt.
 8 Cùm ab extremo ordine hi, ad quos uen-
 tum erat, consisterent, fortiterq; nostro-
 rum impetum militum sustinerent: prio-
 resq;, quòd abesse à periculo uideretur,
 neque ulla necessitate, neq; imperio cõ-
 tinerentur, exaudito clamore, pertur-
 batis ordinibus, omnes in fuga sibi præ-
 sidium ponerent, ita sine ullo periculo
 * 15 occasum solis
 27 Celeriterq; uincis
 Pagina 42. l.3 Suefiones accipit,
 19 Qui huiusmodi consilij
 * Pag. 43 l.6 relanguescere
 12 inueniebat ex captiuis eorum Sabin
 19 inutiles esse uiderentur
 21 esset Caesar. His rebus cognitis,
 * 23 Cùmq; ex dedititijs Belgis
 Pagina 44. l.1 contra sistere
 * 12 quem castris nostri deleger.
 29 prelium committunt.
 Pagina 45. l.8 peruolauerunt.
 * 11 Et iam in manibus erat
 15 Vexillum quidem erat proponendum, in-
 signe, cum ad arma concurrere oportebat
 temp

- 20 temporis breuitas, & successus, & incursus hostium impediēbat
- 21 in his difficultatibus
- * 31 est hortatus
- Pagina 46. l.3 Quod non longius
- 4 praelium committendi
- * cad. Atque in alteram partem item cohortandi causa profectus. Pugnantis tanta fuit temporis exiguitas,
- 8 tegmenta detrudenda,
- 14 cum diuersis legionibus alie alia in parte
- 16 neq; ita certa subsidia
- 17 neq; quid qua in parte
- 20 euentus uarij subsequēbantur
- 31 Attonitis & ab sinistra parte nudatis castris, cum dextro cornu
- Pagina 47. l.8 quiq; cum his una
- 20 nostras legiones premi
- 21 diuisos, dissipatos
- 28 esse impedimento iudit:
- Pagina 48. l.11 Cuius aduentu
- 17 & conuersa signa in hostes conferrent
- 18 neque auersi
- Pagina 49. l.8 & pila intercepta
- 10 indicare deberent
- * 11 ripas, ac subire
- 16 dixeram
- 26 cum omnibus suis copijs
- Pagina 50. l.1 in altitudinem
- 2 altissimo muro nunciabant
- 4 collocabant
- 5 cum iter in prouinciam

- 8 *sex mire hominum unà reliquerunt*
 11 *consensu omnium*
 * 19 *ab tanto spatio*
 20 *plerunque hominibus Gallis*
 24 *et appropinquari*
 27 *sine ope divina*
 Pagina 51. l. 7 *Quibus ad hæc Cæsar respondit*
 13 *Renunciata ad suos, quæ imperarentur,*
 facere
 16 *aggerisq; acerui armorum*
 20 *iussit extirpe*
 21 *iniuriam reciprent*
 26 *pellibus incluserant,*
 31 *eo concursum pugnatumq; ab hostibus*
 ita acriter est
 Pagina 52. l. 5 *cion iam defenderet nemo, captum oppi-*
 dum, atque
 23 *Quas ob res*
 27 *accidit nulli*
 Pagina 53. l. 12 *magnisq; cum portorijis*
 23 *ab illis relictam*
 * Pag. 54. l. 10 *non solum itineris causa*
 22 *neque commeatus supportari, interclusis*
 itineribus, possent
 29 *collocandis atq; administrandis*
 Pagina 55. l. 3 *denudata defensoribus*
 5 *hostes defessi, prælio excedebant,*
 13 *ad extremum producta casum*
 Pagina 56. l. 3 *neque alio sese*
 12 *in Illyricum profectus est*
 19 *frumenti causa dimisit.*

quod

- 23 quòd naues habent
 Pagina 57. l. 19 retentos & in uincula coniectos ab se
 24 inscientiam locorum
 30 portus, insulas nouisse
 31 uastissimo atque amplissimo
 Pagina 58. l. 9 retentorum militum
 16 conditiones seruitutis
 21 in officio teneat
 Pagina 59. l. 3 posita in extremis lingulis,
 14 hoc eò facilius
 20 discessum astus
 22 naues totæ factæ
 23 ad quamuis contumeliam
 ead. Transtra pedibus
 26 tenuiter confectæ: hæc siue
 21 atque eius usus inscientiam,
 ead. siue eo (quod est magis sustinere
 Pagina 60. l. 2 aptiora ac accommodatiora
 4 adijciebant
 8 facilius in undis
 13 statuit expectari classem
 15 naues eorum potissimæ
 20 qua ratione pugnae insisterent. Rostris
 enim
 27 ad malos detinebant
 Pagina 61. l. 7 binæ ac ternæ naues
 8 circumflecterant
 13 ut se ex loco commouere non possent
 16 confectati expugnauerunt,
 Pagina 62. l. 10 duum millium spatium
 22 in contempcionem Sabinus

- Pagina 63. l. 6 ut explorata
 21 certior factus, ciuitates
 26 mens eorum. Eodem
- Pag. 64. l. 18 tamen confecti
 29 Adiantimus,
- Pagina 65. l. 6 Adiantimus
 9 repulsus in oppidum
 15 quaqua uersus
 26 hostemq; uagari
 * 27 ob eamq; causam
 28 indicesq;
 29 nec cunctandum
- Pagina 66. l. 2 aciem collectis
 9 infirmioresq; animo
 15 cohortatur suos
 21 ciam ita ab hostibus
 24 renuntiauerunt eadem esse diligentia
 27 quod fieri uellet
 28 eductis cohortibus
 29 integræ interritæ ab labore erant. *nec*
 bum integræ legitur inductum.
- Pagina 67. l. 2 Atque his prorutis
 6 acrius pugnare
 12 in castra recipiunt
 21 legatos misissent. De pace legitur induc-
 ctum.
- Pagina 68. l. 3 ut ne quis incrimibus
 7 ciam pecus
 13 exercitum perduxit
 14 que maxime bellum
- Pagina 69. l. 2 causa ex finibus

nec

- 5 nec ratio
 13 Magnitudine homines efficit. Verbum ho-
 mines legebatur inductum.
 15 pelles quicquam haberent
 17 ac lauantur
 * 21 importatis his non utuntur
 29 redire audeant

Pagina 70. l. 6 ut est captus Germanorū, qui paulò sunt
 eiusdē generis & ceteris humaniores
 15 qui complures annos Sueuorum uim su-
 stinuerunt
 18 ad utranque ripam

Pagina 7. l. 2 reliqua parte hyemis
 11 His rebus atque auditionibus
 16 ne grauiori bello
 19 ab Rheno descenderent
 21 latius uagabantur

Pagina 72. l. 2 qui eis bellum inferant
 4 posse his miles
 * 6 armis possiderent
 8 Ad hec, quod uisum est, Caesar respondit
 16 Hoc ^{sc} cuius imperaturum. Ita habet, ut est
 hic à me descriptum. ex litura autem
 conijci potest ita scriptum fuisse, Hoc
 se eis imperaturū: opinor autem libra-
 rij inscitia factum esse, ut quoniam hoc
 loco crebrò mentio Sueuorum fit, Sue-
 uis pro se eis reponeret.
 18 interea neque propius
 25 & parte quadam ex Rheno recepta

- Pagina 73. l. 30 *suffossis equis*
- Pagina 74. l. 28 *oblato gravius*
 * 29 *captus ex castris*
 31 *acie triplici instituta*
- Pagina 75. l. 9 *quo loco qui*
 17 *ad fluentem Mose*
- Pagina 76. l. 25 *id sibi auxilium*
 17 *Tantum esse nomen atq; opinionem eius
 exercitus, Ariouisto pulso, & hoc nos-
 uissimo praelio facto etiam ad ultimas
 Germanorum nationes ut opinione*
- Pagina 77. l. 1 *non sublice modò directe ad perpendicu-
 lum, sed prone ac fastigiate*
 13 *oblique agebantur*
 22 *à pluribus*
- Pagina 78. l. 2 *nationes in omnes suas partes*
 11 *& Vbios*
 13 *profectum arbitratus,*
- Pagina 79. l. 6 *effecerat classent*
 9 *qui polliceatur*
 12 *cum his Comium. quem ipse cum Atreba-
 tibus*
 14 *fidelem arbitrabatur*
 16 *horteturq; pop. Rom. fidem*
 26 *hoc sibi satis*
- Pagina 80. l. 2 *quod satis esse*
 3 *quod præterea nauium*
 7 *possent uenire*
 16 *cum id paulò tardius*
 19 *Cuius loci hæc natura*
- Pagina 81. l. 3 *consuessent*
 8 *onere armorum oppressis*

- 9 & fluctibus consistendum
 12 assuefactos
 Pagina 82. l.5 signis occurreret
 Pagina 83. l.3 Cesari commendare ceperunt
 4 pace confirmata,
 9 profecta reuenterentur
 11 deijcerentur : tamen anchoris
 14 qui dies maritimos aestus
 18 aestus complerat,
 21 nauibus contractis,
 Pagina 84. l.8 aut suos clam
 10 consilia agnouerat,
 17 cum summo studio
 23 Cesari nuntiandum
 28 duas in stationem cohortes
 30 processisset: suos
 Pagina 85. l.11 & pedibus preliantur
 23 ad laceffendum, &
 27 secute sunt continuo complures
 Pagina 86. l.5 & si essent hostes pulsi
 30 suis auxilijs misit
 Pagina 87. l.8 siccitatem
 10 Labconi peruenerunt
 11 legiones adduxerint
 14 Caesar se in Belgis
 Pagina 88. l.1 demonstrat celeritatem
 17 percepta oratione eorum, Caesar
 24 & summa rerum omnium
 * 26 inuenit instructas.
 Pagina 89. l.13 atque Induciomarus
 27 sese, si Caesar

- 23 remouissent, & ex essedis desilirent.
 31 & leuius quam pridie.
- Pagina 97. l. 6 quo subsidio
 7 ciam post, legiones
 21 impetum legionum atque equitatum
 26 millibus circiter 1111. essedariorum res
 listis.
 31 in agros ciecerat
- Pagina 98. l. 3 cuagari prohibebat
 10 cuius pater in ea ciuit.
 * sese Cesari dedunt
 20 Bibrocasi
 * pecorumq; numerus
 29 duabus partibus oppugn.
- Pagina 99. l. 11 uastatisq; sinibus
 13 Cesar ciam constituisset
 17 & quod in annos singul.
 23 instituit
 24 uti ex tanto
 26 atque ex ijs
 30 reficerentur
- Pagina 101. l. 2 quod ad plures pertinebat.
 3 impulsione.
 10 in hyberna uentum, initium
 12 frumentaq;
 21 quibus rebus controuersias minui
 29 & quod ei
- Pagina 102. l. 9 esse in Gallia commune consil.
 23 per fines daturum.
- Pagina 103. l. 8 fortissime sustinuerunt.
 18 tanta contemptione

26 in utraq; parte esse tuta
ead. si nihil esset durius

28 consentiret

Pag. 104. l. 1 Hac in utraq; parte

5 Hi sapient: si grauius quid acciderit

15 Tandem dat Cotta manus permotus, supe-
rat sententia Sabini. Prima luce nuna-
ciatur ituros

23 sed homine amicissimo

Pagina 105. l. 1 iniquissimo nostrorum loco

3 nihil ante praeuidisset

12 minus facere per se omnia

21 charissima habebat

22 properaret, clamore

26 posita existimare

30 procurrebat

Pagina 106. l. 1 sperare, ab eo

Pagina 107. l. 1 ad armatum iturum

11 cum magna parte militum

16 Illi agere ad noctem

17 praelio lapsi

21 qui erant eius regni finitimi

29 seq; ad eam rem

* Pag. 108. l. 4 Huc quoq; accidit. quid si accessit

* 7 His circumuentus

15 noctu ex materia

17 turres admodum cxx.

* Pag. 109. l. 6 causatum errare eos dicunt

7 sese tamen hoc esse in Ciceronem &c.

13 consuetudinem pop. Rom. accipere &c.

19 quosdam de exercitu habebant captiuos

nn + ma

- 22 manibus sarculisq; terram exhaurire nitentantur
- 24 millium pedum xv
- 25 munitionem fecerunt
- * Pag. 110. l. 2 sicuti parata iam
- 5 ut cum ubique &c.
- 14 Paululum quidem
- 21 qui primis ordinibus
- 22 T. Pullo & L. Vorenus. Ita ubique
- 23 quinam anteferretur
- 24 de locis summis
- 26 quem locū tue pro laude uirtutis spectat
- 27 de nostris controuersijs dijudicabit
- 28 Hoc cum dixisset, procedit ex castris, munitionesq; , qua parte hostium confertissima est, uisa irrumpt
- Pagina 111. l. 2 quo percusso, exanimato, hunc scutis protegunt, in hostē tela omnes conijciunt
- 6 Auertit huic casus uaginam
- 10 illum uerò obscurant occisum. ubiq; corrupta est & deprauata lectio
- 16 ut alter alteri inimicus &c.
- 24 erat unus intus Neruius Vertico &c.
- 26 Huius seruo spe libertatis &c.
- Pagina 112. l. 5 qui sibi iter sit faciendum scribit: Labieno &c.
- 19 ueritus ne ex hybernis
- * Pag. 113. l. 4 deligata intra munitionem castrorum abijciat
- * 25 res, tantulis copijs iniquo loco dimicare
- Pag. 114. l. 4 ualles transire posset

scq;

- 13 seque in castra recipere simul &c.
 15 atq; his administrandis rebus
 31 quod eas non posse interrumpere uideatur
 Pagina 115. l. 16 diutina letatio
 * Pag. 116 l. 2 nocturnaq; locis in desertis consilia habebant
 * 12 alios territando
 * 13 alios cohortando
 30 cum pluribus alijs de causis
 Pagina 117. l. 2 ut ea pop. Rom. imperia perfererent
 cad. grauissimè dolebant
 23 nouissimus conuenit
 Pagina 118. l. 4 timebat, ne quam &c.
 19 Interim consuetudine quotidiana &c.
 Pag. 119. l. 12 breui tempore resarciri
 Pag. 120. l. 5 inuentis nonnullis ciuitatibus &c.
 6 & pecunia cauent
 Pag. 121. l. 23 in Menapijs abderet
 31 adiit tripartito exercitu
 Pag. 122. l. 15 praesidio cum impedimentis
 22 loquitur in consilio palam
 24 in dubium deuocaturum
 Pag. 123. l. 14 hostes impeditos iniquo loco tenetis
 24 quò
 Pag. 124. l. 6 perficitur
 * 24 abductos
 27 faciunt. Paucis post diebus
 Pag. 125. l. 9 earum autem fictionum
 12 Itaque eius rei causa

- 21 Ariouistum atque Germanos sibi deuinxerant
 25 tantum potentia eorum antecesserat
- Pagina 126. l. 1 imperfecta re redierat
 * 8 quòd adequari
 16 Nam plebes penè seruorum habetur loco
 17 quæ nihil habet pro se
 cad. nullo adhibetur consilio
 29 idem discernunt
- Pagina 127. l. 7 aut si sunt plures, suffragio Druidum,
 nonnunquam etiam armis de principatu contendunt
- Pagina 128. l. 8 copijs amplissimus
 14 atque ministris ad ea
 22 in furto aut in latrocinio
- Pagina 129. l. 2 Huic si praelio dimicare
 6 extructos tumulos
 7 neque, ut sepe accidit,
 * 12 desiniunt
- Pagina 130. l. 4 legibus sanctum
 19 Hoc alij staturam, alij uires,
 27 magistratus ac principes
 28 quicum una coierunt
 29 quantum ei
- Pagina 131. l. 5 opes æquari cum potentissimis uideat
 16 controuersias minuunt
 18 desidiæ uitandæ causa
 20 fore ut qui sequi uelint
 25 qui quacunque de causa
 26 sanctos habent:
 28 ut ultrò bella inferrent, propter

Volce

- Pagina 132. l.3 Volce Tectosages
 * 5 nuncq; in eadem inopia
 22 uisa non sunt
 ead. differunt
 23 prodenda uidentur.
 27 Eademq; est scemine
 ead. eademq; forma
 29 capre figura
 30 mutilq; cornibus.

- Pagina 133. l.2 subleuareq; possunt
 * 3 modo acclinate.
 4 ut est animaduersum
 6 aut incidant arbores
 * 8 acclinauerint
 11 magna uis eorum
 * 13 quam conspexerint
 18 & mansueti fieri
 * 21 à labris
 29 rescidit

- * Pag. 134. l.16 nam sicut magno accidit casu
 * 21 hoc eo factum est
 * 25 angusto loco

28 Ambiorix an copias suas iudicio ne non
 conduxerit, quòd prælio dimicandum
 non existimarit, an tempore exclusus,
 & repentino equitum aduentu prohibi-
 bitus cum reliquo exercitum, &c.

Pagina 135. l.4 ij in syluis sese collocauerunt

Pagina 136. l.2 qui ad Aduaticos adiacet

- 8 Labienum & Trebonium hortatur
 16 hæc loca in ciuitatibus erant nota.

per

- 18 *perterritis ac dissipatis*
 27 *locus ille erat praesidio Barbaris*
- Pag. 137. l. 2 *Dimittit ad finitimas ciuitates nuntios Ca
 sar, ad se omnes uocat spe praede*
 19 *ubi pons erat perfectus*
 30 *ut murus cingi quidem possit*
- Pagina 138. l. 3 *Ciceros qui omnes superiores dies,*
 5 *ac ne calonem quenquam*
 15 *Complures erant ex legionibus aegri rea
 lieti*
 17 *sub uexillo uno mittuntur*
 18 *magna iumentorum*
 20 *protinus eodem*
- Pagina 139. l. 1 *uictores barbaros uenisse concedit*
 3 *qui in eodem ceciderunt castello*
 7 *Erat aeger cum praesidio relictus.*
 9 *ad diem quintum cibo caruerat*
 14 *Consequuntur hunc Centuriones eius co
 hortis quae in statione erat paulisper
 una praelium sustinet : reliqui denegat.
 Sestius grauius acceptis uulneribus a
 gre per manus tractus seruatur.*
 21 *procurrunt equites.*
- Pag. 140. l. 2 *ut celeriter perumperent*
 3 *tam propinqua sunt castra*
 11 *constiterunt*
 24 *ac tantus fuit post discessum hostium ter
 ror*
 28 *Sic omnino animos*
 30 *derelictis omnibus copijs*
- Pag. 141. l. 22 *circumspicerent captiui sed &c.*

- Pag. 142. l. 7 & reliquas in Senonum finibus addixit
& in hyb.
25 subiectos doluerunt
- Pag. 143. l. 1 hunc casum ad ipsos recidere demonstrat
3 qui belli initia faciant
4 uindictam in primis rationem, &c.
9 peruenire posset
13 principes, seq; omnibus bellum facturos
- Pag. 144. l. 1. nullum passuum CLX.
9 non destitit tamen
21 ad se adduci iussit
- Pag. 145. l. 16 statim cum Aruernis iunguntur
- Pag. 146. l. 10 summo sudore militum
16 ac nuntijs
18 ne' ue ab hostibus diripiantur
20 mouet per Aruernos uersus
24 copijs praefecit
- Pag. 147. l. 3 Eo cum uenisset
5 Aruernis annuntiarum posuit
7 quod ibi Heluetico praelio
25 Id biduo circumuallauit
- Pag. 148. l. 2 Huc biduo peruenit : castris ante oppidum
positis &c.
6 pons fluminis Ligeris continebat
7 ex oppido persugerent
13 itineris angustia multitudinis fugam inclu
serant.
17 ubi Caesaris aduentum cognouit
- Pag. 149. l. 2 praelium equestre committit
4 quos ab initio habere secum constituerat
9 ad Caesarem produxerunt

ut

- 18 ut pabulatione aut comitatu
 Pagina 150. l. 8 Hoc idem in reliquis ciuitatibus
 13 Dicebatur de Auarico in communi consilio
 21 & in misericordia uulgi
 25 in singula diei opera, quae ad Auaricum agerentur cognoscebat
 Pagina 151. l. 5 prohibebat: & de re frumentaria Boios atque Heduos adhortari non desistit
 9 Summa cum difficultate
 16 cum in opera singulas
 20 nusquam incepta re discederent
 Pag. 152. l. 10 generatimq; distributis copijs in ciuitates, omnia uada, ac saltus eius paludis obtinebant
 17 quòd aspectum suum
 20 necesse sit constare, &c.
 Pag. 153. l. 6 & illis fuisse utilem
 7 nulli descendente tradidisse
 26 nec iam uires sufficere cuiquam
 28 triduo exercitum educere
 31 fame consumptum uidetis
 Pag. 154. l. 4 quod facere in eo consuerunt
 7 delecta ex omnibus locis in oppidum mitantur
 18 Totum autem murum ex omnibus partibus turribus contabulauerant atq; has corijs contexerant
 24 & apertos cuniculos praestita, &c. non habentur in exemplari duo haec uerba apertos cuniculos

- 29 *ere uinciuntur introitus*
 30 *hæc autem quæ diximus, &c.*
- Pagina 155. l.1 *his collatis & coagminatis & alius infus
 per ordo additur*
 4 *omne opus intextum, dum iusta, &c.*
 13 *imbribus terrentur*
 17 *Cæsar cum opus consuetum excubaret,
 militesq; hortaretur ne quod omni-
 no, &c. si ad uerbum opus addatur, ad,
 id quod habent excusi, perbelli uidetur
 esse locus restitutus*
 28 *pluresq; partitis temporibus
 ad restinguendum curreret*
- Pagina 156. l.8 *prætereundum non existimauimus*
 15 *nec prius ille est à pugnatoribus, &c.*
 25 *in publicum percurrerunt*
- Pagina 157. l.8 *cohortatur,*
 26 *se ex oppido ciecerunt*
 29 *oriretur: & procul, &c.*
- Pagina 158. l.2 *cohortatusq; ne se, &c.*
 3 *ne perturbarentur*
 6 *secundos rerum prouentus*
 9 *uti hoc incommodum reciperetur*
 16 *hostium impetum sustinerent. Fuit, &c.*
 26 *primum quòd eo tempore Galli, &c.*
 31 *atque eas donis pollicitationibus allicies
 bat*
- Pagina 159. l.2 *aut amicitia facillimè possit*
 13 *copiam frumenti & comricatus*
 27 *eundem magistratum gesserat*
- Pagina 160. l.6 *atq; ea pars quæ minus confideret*

ac diff

- 21 ac dissensionis
 22 ea que meruissent premia
 31 cum uterque utrinque exisset exercitus
 in conspectu serēq; è regione castris
 castra ponebant
- Pag. 161. l.12 egredi iussis
 cad. coniecturam caperat
 15 legionibus transmissis
- Pag. 162. l.1 uirtutis suorum perspiceret. Erat, &c.
 11 ut tutò ad repentinum hostium incursum
- Pag. 163. l.13 multos equites
 15 ex media cede fugisse
 20 Romani unì ad nos, &c.
 23 qui eius præsidij fiducia unà erant, ma-
 gnum numerum, &c.
- Pag. 164. l.8 ne se tot hominum millia &c.
 16 in celeritate postea uidebatur
 18 ad hostes fugisse
 20 cupidissimis omnibus prægressus
- Pag. 165. l.7 iisdem in uallo pugnandum
 12 similemq; casum apparere
 27 maiorem multitudinem armatorum con-
 citant.
- Pag. 166. l.4 & timore pæne exterriti,
 5 ciuitates reliquas, &c.
 21 sed hunc syluestrem & angustum
 26 ad hunc manendum locum omnes, &c.
 28 turmas: eisdem media nocte imperat ut
 paulò tumultuosius omnibus locis uas-
 garentur
- Pag. 167. l.12 quid fieri uelit, ostendit.

eadem

- 18 eodem tempore ad Heduos mittit
 28 eandemq; transgressi:
 Pag. 168. l. 8 fugi, & superiorum temporum, &c.
 11 portisq; appropinquauerunt
 23 cum hostem
 Pagina 169. l. 1 que paulo ante Rom. manus tendebant de
 muro, &c.
 11 paulo ex eo loco
 16 distrahende causa
 19 quod insigne pacatum consueerat:
 25 sui desperans
 30 simul irrupit in medios hostes
 Pagina 170. l. 3 post paululum concidit
 7 que pro presidio
 18 quid ipse ad Auaricum senserit
 19 cum sine duce & equitatu
 21 propter iniquitatem loci accideret
 21 quod non castrorum, &c.
 27 se ab milite modestiam
 Pagina 171. l. 4 atque secundo
 10 didicit, cum omni, &c.
 15 retinendos eos non constituit
 18 accepisset, & compulsos in
 19 ereptis copijs
 24 ab se dimittit
 31 Bibracti ab Heduis receptum
 Pag. 172. l. 9 ne quo esset usui Romanis
 21 id ne metu quidem, &c.
 24 quod adiuncto Labieno
 25 uehementer timebat
 31 turbatis

- Pag. 173. l. 16 *difficilius fieri*
 21 *multibus iniectis*
 23 *refecto ponte quem &c.*
 26 *qui à Meloduno fugerant*
 27 *ipsi perspecta palude ad ripas, &c.*
 Pag. 174. l. 21 *presidio reliquit*
 27 *hostium omni fluminis parte erant disp.*
 Pagina 175. l. 6 *perturbatos defectione*
 8 *Nam presidio e regione, &c.*
 9 *Glossedum uersus*
 10 *que tantum progrediantur*
 14 *memoriam retinerent*
 28 *At ij qui presidio erant relictii contra*
 Labienum
 Pag. 176. l. 19 *tanto abessent*
 20 *Hedui fuerunt*
 Pagina 177. l. 2 *libertatemq; consequi uideantur*
 5 *ijs prescit fratrem*
 6 *bellumq; inferri*
 8 *ad fines Volcarum ac Rhemorum*
 28 *reliquisq; sed & equitibus Rom.*
 Pag. 178. l. 5 *ad consilium*
 16 *id quod maiore*
 21 *omnibus iureiurando adactis*
 26 *constitit agmen*
 29 *aciemq; constitui iubebat*
 Pagina 179. l. 1 *complures interficiunt*
 12 *protinus Alexiam*
 15 *duabus legionibus*
 19 *quo maxima parte exercitus confidebat*
 21 *oppidum Alexia in colle summo*

colles

27 colles maiori interiecto spatio

Pagina 180. l. 3 stationes ponebantur

7 tria millia passuum

ead. patere demonstrauimus

10 eruptio

11 nostris animi augetur

13 portis relictis, coaceruantur. Tum

Germ. &c.

17 Non minus qui intra munitiones erant
perturbantur. Galli uenire ad se, &c.

29 quod si indiligentiores

Pagina 181. l. 1 ratione inita exigunt dierum xxx. frus-
mentum, sed etiam paulo longius toles-
rari posse parcendo

2 quia erat opus intermissum

3 equitatum mittit

11 Fossam pedum x x. directis lateribus dux-
xit, ut eius fosse solum tantundem pas-
teret quantum summa fosse labra dis-
stabant

16 necessario spatio complexus

ead. ne facile totum corpus militum

Pag. 182. l. 4 atq; horum dolabratis, &c.

7 quini ordines coniuncti inter se

10 Quos obliquis ordinibus, &c.

12 ad infimum fastigio

16 terra exculcabantur

27 uiminibus ac iunculis integebatur

18 octoni ordines iuncti

21 infixis totam in terram, &c.

25 pares parari eiusdem generis munitiones.

00 2 ita

ita habetur parari uerbum inductum,
quod tamen cenſeo reponendum, clarior
enim lectio eſt.

- 27 ſi ita acciderit per eius diſceſſum
29 aut cum periculo ex caſtris egredi cogas
tur, dierum xxx.
31 apud Alexiam geruntur

- Pagina 183. l. 1 non omnes hos, qui
3 cuique ex ciuitate
4 nec frumentationem
21 ſuam numerum non compleuerunt
22 bellam geſturos dicebant
24 pro eius hoſpitiis xx. unam miſerunt
26 quibus ille pro meritis, &c.
27 iura leges reddiderat

- Pag. 184. l. 19 Hic ſummo in Aruernis ortus loco
31 præterquam uitæ iacturam

- Pagina 185. l. 4 decertare cogentur
5 auxilio expoliare
6 periculum neglexerint
8 ſeruituti ſubiicere
9 Quid ergo Romanorum animos in illis
ulterioribus munitionibus
10 ſine cauſa quotidie
12 iſis utimini teſtibus
13 cuius timore exterriti
31 neque enim ulli alia

- Pagina 186. l. 4 Illo tamen tempore potius
9 Ac Cæſar diſpoſitis in uallo cuſtodibus
18 Alexia conſpectus in campum, concurre
runt, &c.

erat

- 21 *eratibus integant.*
 27 *milites intenti pugne prouentum expe-*
rabant
- Pag. 187. l. 13 *usque in castra insecuti*
 25 *diebus, ut suus cuiq; locus*
 26 *fundis librilibus*
- Pag. 188. l. 4 *se stimulis inopinantes*
 5 *aut in scrobes delati*
 19 *necessario pene iniquo*
 22 *cognitis per exploratores legionibus*
- Pagina 189. l. 8 *que minimè pars firma est, &c.*
 10 *ualet clamor*
 17 *Galli nisi perfringerent*
- Pagina 190. l. 7 *rescindunt. Mittit*
 8 *cum cohortibus Caesar, post cum alijs*
C. Fabium
 13 *equitum partem sequi*
 16 *una xl. cohortibus*
- Pag. 191. l. 19 *quod imperaret*
 31 *supplicatio redditur*

IN A. HIRCII VIII.
 LIBRVM.

- Pagina 192. *C. Hircius Balbo S. I. cetera uacant*
 11 *non comparantibus*
 16 *qui me medijs interposuerim*
 20 *tantarum rerum scriptoribus*
 25 *tion facultas atque*
 29 *sermone sunt nota*
- Pagina 195. l. 9 *Gallorum, partimq; coniectis*
 11 *tegendorum gratia essent*

- Pag. 196. l. 17 Itaque Ambianos, Aulercos
 18 locum castris in sylua, excelsum, impeditum
 21 nomen pop. Rom. intellexisset
- Pagina 197. l. 3 consentientibus pluribus
 11 consilio aduocato
 20 quadrato agmine constructo
 22 cum repente instructas, uelut in acie certo gradu legiones accedere, Galli uiderent
 31 lorikulam pro hac ratione, &c.
- Pagina 198. l. 5 ut ab hostibus duplici fossa, duplici propugnatorum
 6 quò tutior ex altitudine
 21 pabulum conquirerent, ut impediti locis diuersis pabulatores
 28 barbari nitabantur
 29 animaduerteret hostes.
 30 locis natura munitis
- Pag. 199. l. 10 delecta manu equitum, peditum
 30 ut equitibus interpositis
- Pag. 200. l. 6 aut nonnullis pudore coactis
 17 copias armatorum in suis instruunt castris
 21 aggrediendos indicabat
 23 ita cum palude impedita à castris
 25 castra diuiderentur, &c.
- Pag. 201. l. 3 ac si ipsi paulatim copias
 7 ac solitis operibus pro uallo, &c.
 22 legiones promouet & ad insequendum
 23 loco subsistere hostes atq; elicere nostros
 in locum

- in locum conarentur
- 25 Equites cum intrare summum iugum &
flammam
- 27 partes animaducrerent
- Pag. 202. l. 14 fluis undique aut impeditissimo flumine
munitum
- 23 praelijs tum propter
- 24 tum propter multitudinem
- Pag. 203. l. 13 tenebantur. Victi tamen propulsiq;
- Pag. 204. l. 1 conclamant, legati obsidesq; &c.
- Pag. 205. l. 16 prepararet quod sibi resisteret
- 28 discursione barbarorum ac, &c.
- Pag. 206. l. 6 Cum in omnes partes Ambtorigis, &c.
- 8 rapinisq; uastasset.
- 15 Duracij cognosceret
- ead. in amicitia Rom. mansisset, cum pars
quedam, &c.
- 17 Lemonem contendit
- 19 Lemonem oppugnari
- 26 Lemonem redit
- ead. Eo tempore C. Fabius, &c.
- Pag. 207. l. 23 toto agmine subsistentibus
- 28 & cupiditate celerius per se. uerbum
celerius erat inductum
- Pag. 208. l. 15 exulibusq; omnium, &c.
- Pag. 209. l. 10 nec tunc liberè uagandi latrociniorumq;
faciendorum facultatem habere in finibus
se constituunt Cadurcorum
- 23 celsissimo loco castra fecit
- Pag. 210. l. 10 confidet Drapes & Lucterius
- 14 ad oppidum ducit

- 16 angustissimèq; itineribus
 26 à millibus non longè amplius x l l.
- Pagina 211. l. 7 de improviso deuolasse
 12 confestim cohortes undique
 17 oppidanos circuire &c.
 21 cum cohortibus xxx. in Belgis
 24 consolatione facta sanat
 29 & concitatore belli Gutriatum
 31 in castra ducitur
- Pagina 212. l. 3 à Gutriato accepta
 14 Qu. Calenum
 25 prohibebat. Infirmis enim sic, &c.
- Pagina 213. l. 2 multitudo aquatorum, &c.
 3 Sub ipsius oppidi murum, ubi magnus
 fons aqua prorumpebat, ab ea parte
 que serè pedum c c c. interuallo flus-
 minis circuitu uacabat, hoc fonte pro-
 hibere posse oppidanos cum optarent
 reliqui, Caesar unus uideret sine magno
 periculo, &c. punctis subiectis tria
 uerba ultima leguntur.
- 14 Eodem tempore cuniculos tectos ad uia-
 neas agunt, & ad caput fontis (quod
 genus operis sine ullo periculo sine sus-
 spicione hostium ficere licebat) ex-
 truitur agger in altitudine pedum v l
 collocatur, &c.
- 24 sindullis complent, eas ardentes, &c.
 27 flamma extitit
- Pagina 214. l. 9 essent suspensi, reuocant, &c.
 22 plures consilia inissent, exemplo suppli-
 cij, &c.

cij, &c.

- 26 siue indignitate & dolore uinculorum
Pag. 215. l.9 qui & uirtutem, & generis nobilitatem
summam habebat
11 cum omnibus partibus Gallie, &c.
13 in Aquitaniam quam nunquam adisset, per
P. Crassum quidam ex parte deuicisset
19 obsidesq; dederunt
23 duas legiones in Heduos deduxit
26 Lemouicam fines
30 premia attribuisset
Pagina 216. l.6 in officio esset
7 quam supra demonstrauit
24 paterentur impunita
25 faciunt idem omnes equites
28 magnis uiribus femur traiecit medium
Voluseni
Pagina 217. l.1 euitauit, ac si praelio secundo grauiter ab
eo uulneratus presertus esset uite, &c.
6 ibi futuram ubi scripserit
9 cuius postulationem Antonius
24 nulla onera iniungendo
Pag. 218. l.19 excogitari poterat
Pag. 219. l.15 Consules amictiq; Pompeij suaserunt
24 quò maiores sperarēt necessitudines, &c.
28 neque obscure due legiones uni detra-
hantur
Pag. 220. l.1 cum de uoluntate aduersariorum nemini
dubium esset, &c.
6 exercitum distribuit in hyberna
10 si Hedui quorum, &c.

- Pag. 221. l. 7 *summa Tribunorum & plebis*
- Pag. 222. l. 4 *paucis uerò rebus mutatis*
 12 *Intercedit tum M. Antonius, &c.*
 21 *à Cesare, arcessiuntur*
 22 *Tribunos Plebis centurio euocat*
- Pag. 223. l. 22 *facultas attribuitur*
 30 *quiq; Consulares*
 31 *detrimenti capiat. Lex tamen perscribitur ad V III. Idus, &c.*
- Pag. 224. l. 7 *leuissimis postulatis*
 14 *aut sequantur. De reliquis rebus*
 15 *tota Italia delectus habentur*
 16 *in Mauritaniam mittitur.*
 18 *Marcellus non passurum se in presentia negat*
 20 *S. C. perscribitur*
 22 *Philippus & Cotta priuato consilio praeterteruntur*
- Pagina 225. l. 3 *à quibus & deductum & deprauatum*
 10 *Pompeius qui amissa restituisse uidebatur*
 17 *casus docet*
 18 *nil cogitatum quidem*
 24 *quiq; aderant milites*
- Pagina 226. l. 7 *ne cum illis nocere speret Reip. noceat*
 17 *Sibi semper primam fuisse dignitatem uitaq; potio-
 rem: doluisse se quòd pro be-
 neficio ab inimicis contumelia extor-
 queretur. Meliorem esse lectionem
 quàm uulgatam docent quae sequuntur.*
 29 *ipsi exercitus dimittant*
- Pag. 227. l. 28 *municipij uoluntate*

- 29 *ex urbe reducit*
- Pag. 228. l.13 *consistere cogunt, commisso praelio*
 24 *aduolare, adesse eius equites falso, &c.*
- Pag. 229. l.23 *fugientem Vallum Hirrum*
- Pag. 230. l.4 *millibus passuum circiter tribus*
 8 *castra ponit*
 21 *sed à Qu. Luctatio senatore*
 22 *legionis, v 11. cohortibus, v.*
 27 *Luctatius & Actius*
- Pagina 231. l.2 *frumentum comparare*
 12 *quique usui sunt ad defendendum oppidum*
parent
 14 *Consilium fuge capere instituit*
 17 *multumque cum suis consiliandi causa*
 26 *prima uesperis secessionem faciunt*
- Pag. 232. l.21 *munitionem compleant*
- Pag. 233. l.6 *consulatus erat subleuatus*
 27 *aurum quod adduxerat Domitius atque*
in publico, &c.
 28 *ab is uiris Corfiniensibus*
- Pag. 234. l.15 *deprehensus in itinere*
 16 *ad eum mittit cum mandatis*
 19 *interesse Reipub. communis salutis causa*
se cum Pompeio, &c.
 23 *ueteranis tribus atque reliquis*
- Pagina 235. l.5 *moles atque aggerem, &c.*
 10 *ex quatuor angulis destinabat*
 19 *cum ternis tabulatis exigebat*
 29 *Corbium Caninium*
 30 *Scribonio Liboni mittit*
- Pagina 236. l.6 *à colloquio Corbij digressus*

quod

- 7 quòd Consules absint, sine illis non posse
 agi de compositione
- 11 naues à Cons. Durrhaebio remisse. Vbi-
 cunque Dyrrhachij mentio fit, legitur
 Durrhach. &c.
- 15 aduentu nauium profectiorem parare in-
 stituit
- 22 atque in eis praesentis
- 31 uulgò ex tectis ignibus significabant
- Pag. 237. l.3 eo signo quod conuenerat
- 10 deprehensas excipiunt
- 13 temporisq; longitudinem timebat.
- 15 Relinquebatur ergo ut &c.
- 17 sed id per anni tempus longum
- 22 Pompeij sequendi
- 26 Curionem Praetorem
- 30 simul ut ad se Valerium &c.
- Pagina 238. l.1 prouinciam consentire intelligebat
- 4 hoc magno studio peragebat
- 6 à ciuitatibus in Sicilia exigebat
- 9 qui omnibus rebus imparatissimus
- 12 ex prouincia profugit
- 28 extraordinarium honorem accepisse
- 30 latum ab Tribunis plebis
- 32 Catonem uerò acerrimè pugnantem &
 pristina consuetudine dicèdi mora diem
 extrahentem
- Pag. 239. l.3 cur ferri passus esset
- 4 cur se uti populi beneficijs prohibuisset
- 15 illi se oneri non defuturum
- Pag. 240. l.3 missam à Pompeio Vibullium Rufum.
- à priu

- 7 à priuatis coactas, seruis liberis colonis
suis compleuerat
- 17 portasq; & classem resecerant
- 18 ne initium ferendi belli
- Pag. 241. l. 6 parum clausis aut materia, aut armamentis
instruatis, &c.
- 9 reliquas merces commeatibus que ad obsi-
dionem urbis accidant reseruant
- 15 his Decium Brutum presceit
- 27 quorum unus in Hispaniam citeriorem à
saltu Castulonensi ad Anam duabus le-
gionibus: tertius ab Ana Vectonum
agrum Lusitaniamq; pari numero le-
gionum detinebat.
- Pag. 242. l. 6 constituuntq; communi consilio
- 15 parem ex Gallia numerum quam ipse pa-
cauerat
- 16 & fortissimo quoque euocato ad se. Hinc
- 17 Montanisq; qui in Galliam attingūt. Post-
quam audierat Pompeium, &c.
- Pag. 243. l. 6 que à flumine ferebantur
- 13 equitatumq; sustinet
- 26 & sub castris Afranij constituit
- 28 & in medio colle sub castris constituit
- 31 castra facere instituit
- Pag. 244. l. 4 sed à fronte castra contra hostem, pedum
xv. fossam fieri instituit
- 6 post hoc opus in occulto à tertia acie fice-
bat
- 14 fossamq; ad eandem magnitud.
- 24 Erat inter oppidum Ilerdam & proxi-
mum

- mum collem, &c.
- Pag. 245. l.7 quem si occupauisset & commu.
 14 legionum regressi recipere coguntur.
 14 militum earum regionū consuetudine mo
 ueatur.
 15 Hec tum ratio nostros perturbat
 29 infecuti legiones fugientes in locum, &c.
- Pagina 246. l.5 autem editus locus tenui fistigio, &c.
 16 Hoc loco cium esset pugnatum modò &c.
 27 Nostri primo congressu
 31 interficitur I. Cæcilius
- Pag. 247. l.8 impari congressi numero quòd quinque
 horis, &c.
 22 Qui cum tumultum pro quo pugnatū est
 15 tanta enim tempestas exoritur
 17 nix proluit
 25 progressi essent
- Pag. 248. l.2 in opere subsidium
 5 Lusitani peritiq; regionum
 6 quod consuetudo eorum est ut tum ipsius
 fluminis natum
 29 usu superiorum temporum atq; itinerum
 licentia
- Pag. 249. l.5 celeriter sese tum Galli, &c.
 13 hec tamen omnia incōmoda annona crea
 uit, que ferè, &c.
 27 pleniora atque uberiora Roman, &c.
- Pagina 250. l.4 ab Afranij militibus
 7 Carine ac primiam stramine, & ex
 ead. leui materia
 12 ita comitatus eos qui &c.

cohort

- 19 cohortibus centuriatis
 Pagina 251. l.2 colonis, pastoribus quos &c.
 12 suas naues ex portu deducunt
 15 & montani & exercitati in armis
 21 ut quoad liceret, latiore spatio aut pro-
 ducta acie longius, aut circumuenire no-
 stros, aut pluribus nauibus adoriri sin-
 gul. &c.
 31 non eundem usum celeritatis habuerunt
 Pag. 252. l.4 & magno numero Albicorum interfecto
 16 Postremo & plures intermittere dies
 19 sese imperata facturos
 Pag. 253. l.4 Sicoris auerteret. His penè effectis &c.
 7 ne omni frumento pabuloq;
 13 que in amicitia manserunt Pompeij
 16 & suis in locis
 19 nullia quinque passuum &c.
 26 tantum humeris ac summo pectore exten-
 sabant
 Pag. 254. l.13 ac nunquam sustinere extremum
 14 impetu nostrarum
 Pag. 255. l.20 Fit certior Caesar, Duces &c.
 25 in castris retinent
 28 L. Decius Saxa
 Pagina 256. l.1 Disputatur in consilio
 4 quam sentiretur
 6 argumenta sument, loco non posse exiri
 10 ad lucem multum
 16 Hec euicit in consilio sententia
 22 locis perrupta iter impediabant, arma
 23 necessario tradebantur,

part

- 25 partem itineris faciebant
 28 uisendi causa loci ex castris
 30 hos necessarij uictus
 Pag. 257. l. 12 propositum certamen
 17 uirarent, cum impedimenta
 25 omnium altissimus
 26 Hunc magno cursu incitatos
 28 Huc cum aliquo itinere
 Pag. 258. l. 20 cur denique fortuna
 28 paululum ex eo loco
 Pagina 259. l. 3 quod omni rei frumentariæ omnino puto
 restituendum, nam plerisq; in locis ubi
 habent omnino excusi, in nostro legitur
 omni, quod est librarij imperiti erra-
 tum.
 5 Hec consiliantibus eis
 8 intermittunt cohortes
 22 ne in se scelus concepisse, ne suos
 Pag. 260. l. 11 casus quieto &c.
 19 ad uallium euolat
 24 aduersario ad supplicium
 30 centuriati producti
 Pag. 261. l. 10 postea in honore
 23 frumenti inopiam
 Pag. 262. l. 4 in periculo res, tamen
 Pagina 264. l. 2 tertia uagabatur, ad &c.
 26 non esse aut ipsis aut militibus, &c.
 Pag. 265. l. 4 progredi necesse habeat
 5 atque abiectissimè exponit
 Pag. 266. l. 2 ut semper fit, perpauca probati &
 21 neque enim interposita

nequi

- Pag. 300. l. 1 quantum in bello
- Pag. 302. l. 26 excipere rorē cogere tur inuiti. quas tamē
- Pag. 303. l. 17 ob eam causam
 22 de consilij sententia
 24 reliqua per se acturum,
 27 neq; tamen respondendum
- Pag. 304. l. 16 cum uim morbi sustinere. forte legendum
 eius uim morbi
- Pagina 305. l. 6 de pace duos legatos mittere. quid si suc ..
 24 pax esse non potest
- Pag. 306. l. 24 At eo in Italian
- Pag. 307. l. 17 Insulam, que contra, &c.
 18 arbitrabatur, à quo
- Pag. 308. l. 11 aquari prohiberentur
- Pag. 309. l. 4 qui Diarrhachij classi & hoc die præerat
 11 tantum impetum
 17 in Africum se conuertit
- Pag. 312. l. 21 imperio compendioq; seruebant
- Pagina 313. l. 6 uenire omnibusq; que haberet
 8 iter in Macedoniam comparare
- Pag. 314. l. 23 Scipio utrunq; commutauit
- Pag. 315. l. 23 atq; ultrò conuersi
 31 equitum magnamq;
- Pag. 316. l. 11 iisdemq; custodiam, &c.
 16 submersam subiecit
 21 multisq; colligans
- Pagina 318. l. 2 cerneretur, tum ibi
 17 Id erat perexiguum cum ipsorum agrorū
 natura quod sunt asperi & montuosi
- Pag. 319. l. 12 & quoniam latissimas regiones

- 20 illi in minore spatio
- Pag. 321. l.17 At contra integras atq;
- Pag. 322. l.16 Caesar ante auerterat
- 20 loca demissa, ac
- 31 uniuersas intra multitudinem
- Pag. 323. l.22 rem duxerant
- Pag. 324. l.1 munitiones nostras aggressi
- 20 quatuorq; ex legione milites cohortes
amiserunt
- Pag. 325. l.8 Omnibus copijs deinceps Caesar
- Pag. 327. l.12 cum ex aliorum adiectionibus
- 23 uellent, coemptis equis ad Pompeium
- Pag. 328. l.11 His peractis rebus
- Pag. 330. l.1 ut rei militaris dedecus admittatur
- 17 qua facta munitione
- * Pag. 331. l.13 dimicatio militum numero. quid si dimis-
diator?
- Pag. 332. l.25 eundem cursum confugerent,
- 28 exercitus potius quam suae culpae
- Pag. 334. l.25 quod esset factum detrimentum
- Pag. 335. l.9 nonnulli ratione permoti
- 17 iter factum uetuit
- 18 His exploratis rebus
- Pag. 336. l.17 quibus ad insequendum
- Pag. 337. l.12 Oricumq; oppugnaret
- Pagina 338. l.3 dimissis, quibus praelio
- Pag. 339. l.14 expugnauit, diripiendam
- Pag. 340. l.15 cuius necessarij fidem
- Pag. 341. l.11 propius suis locis
- 27 Pompeius castris colle habitis ad

simul

- Pag. 345. l. 6 simul respiciens ad Caesarem
 16 ariesq; discinderetur atq;
 23 qui studio pugnae
 25 undique concernerent
 27 incitari existimarent
 28 non occurri à Pompeianis
 31 ut non consumptis uiribus
 * Pag. 346. l. 30 ab iisdem nauibus acies Pompeiana, eorum
 rupta lectio, fortè nauiter
 Pagina 347. l. 3 alijs quàm maximè diffusis
 5 ad praetorianam portam
 19 amissis pluribusq; armis signisq;, &c.
 Pag. 348. l. 10 querens tantum se
 12 cum militibus contendit
 14 Quare imperata,
 27 quo factò opere
 Pag. 349. l. 4 quò minore essent terrore
 ead. militibusq; suis commendauit
 Pagina 350. l. 3 in Thessalia factum aut, &c.
 16 x x. rostrata
 Pag. 351. l. 10 & quantum cunq; itineris
 26 arcem ante captam esse
 Pag. 352. l. 27 ne sollicitato exercitu regione Pompeius
 Pag. 353. l. 24 ubi Caesaris statuum
 Pag. 354. l. 4 consequi non potuerunt
 10 fisees ante se ferret
 16 Ipsi uerò necessariò Ephesi tenebantur
 quia nauigantibus Alexandri. on sunt
 aduersissimi uenti.
 Pagina 356. l. 9 multi poena capitis damnati

- 17 *stipendia augendi causa*
23 *hunc casum rei*
Pag. 357. L. 19 *In hac una sunt insula*
20 *et uici, oppidi magnitudine*
23 *à quibus tenetur*
26 *Pharum comprehendit*
29 *propinquas prouincias*

FINIS.

Hæc insere post l. 27. pag. 89.

- Pagina 90. l. 2 His adductis, in his filio
14 quæ in Belgis
26 magnæ inter Gallos
27 agnouerat. Accedebat
- Pagina 91. l. 12 Hæc à pluribus
31 Ille enim
- Pagina 92. l. 4 Atque equites Hedui
8 gererentur, agnosceret,
11 leui officio
15 optimum egressum
21 ex captiuis cognouit
- Pagina 93. l. 18 His aliquantulum itineris
19 extremi in prospectu
26 in itinere resistere iubet
28 coram prospicit,
- Pagina 94. l. 2 multi operis
5 ne nocturnis quidem
7 easdem copias, quas ante, presidio nauibus
 relinquit:
13 Thamisis,
22 ibi permanserunt,
24 pecorum magnus numerus
- Pagina 95. l. 2 cuius lateris
3 fere ex Gallia
5 Hoc pertinet
23 neque multum Gallica differunt
26 ultrò infierunt
- Pagina 96. l. 1 quò primum virgo queque deducta est.
3 conflixerunt, tamen, &c.
4 atque omnes in sylvas
21 magno cum periculo prælio dimicare

non. n. qui operantur iniqui-
tatem in suis oculis et verba
conuertunt

Errata sic corrige.

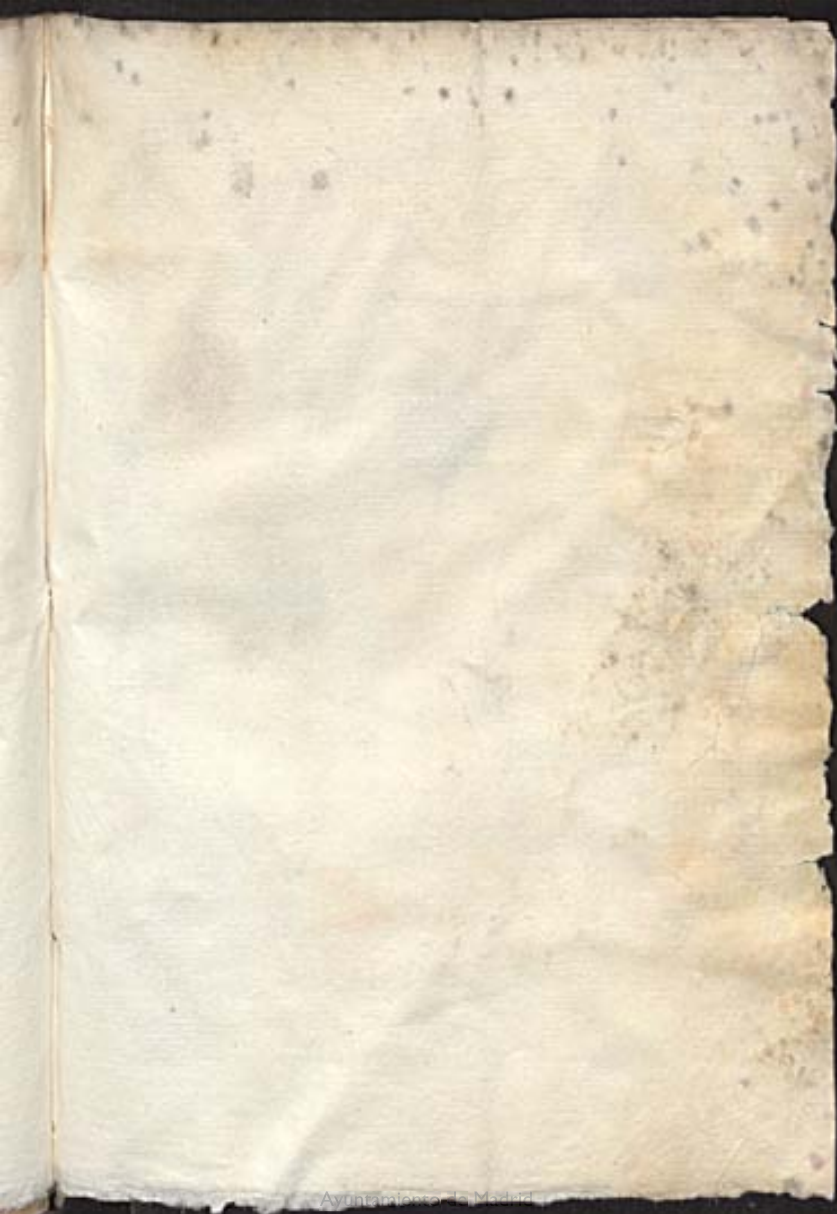
In prima facie, pro excusso, lege, excuso.

In epistola ad Andr. Mar. propensus esses quo. lege, pro
penſus: qui

aliquando speres, lege, aliquando spera,

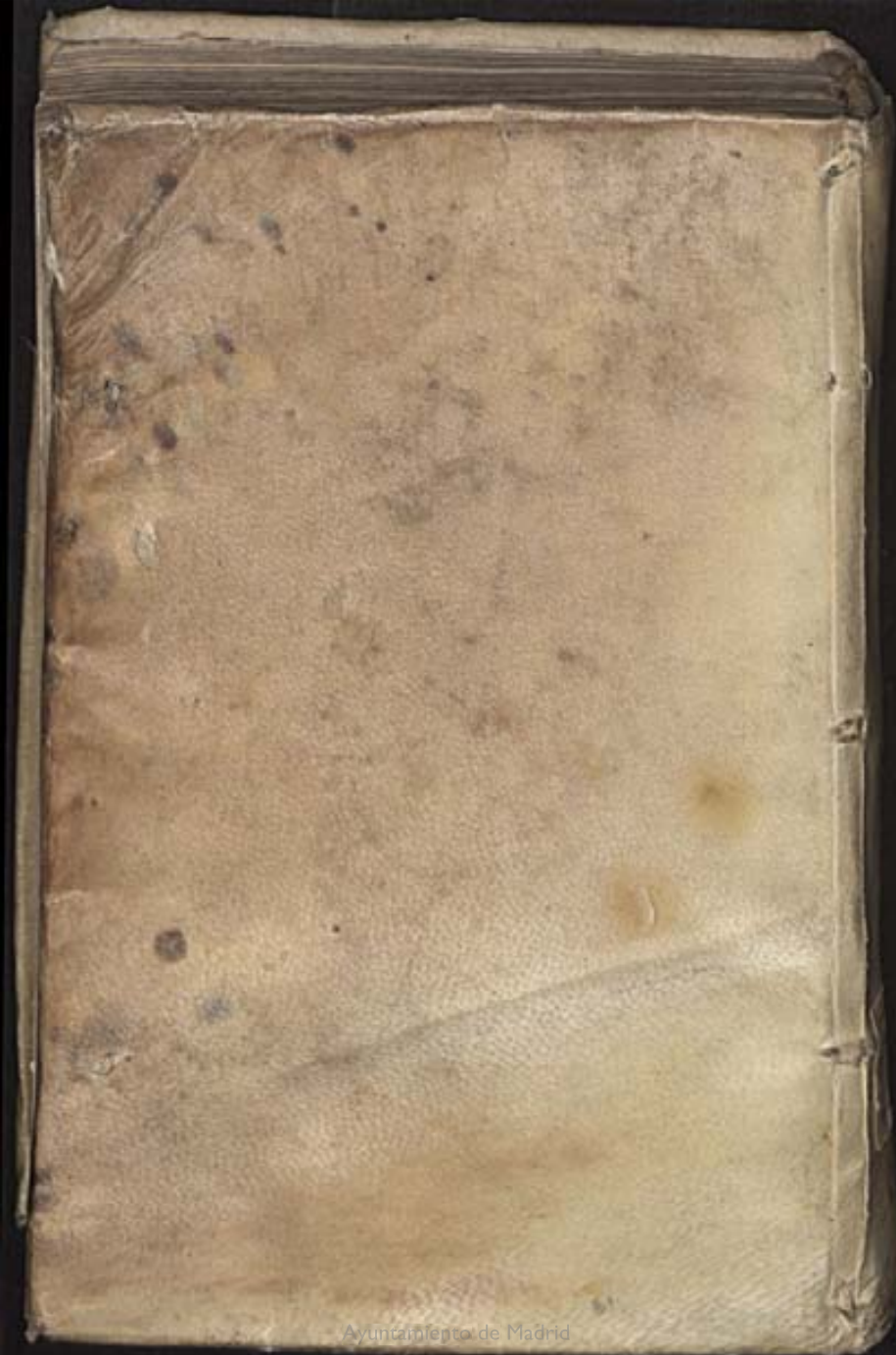

...
...
...
...
...

R
629

